MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK * 34. ÉVF. (2022) 1–4. SZÁM

34. ÉVFOLYAM 2022 1–4. szám

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

Jan Mikrut
A katolikus egyház Csehországban 1945 után

Schweininger Péter
Plébánosok és tanítók Száron, 1735–1848

Csorba Erzsébet
Fischer István egri érsek emlékezete

Lábadi Károly – Lábadiné Kedves Klára
A három Sebestyén Pál – apa, fiú, unoka

Jonica Xénia
A ferences népmisszió gyakorlata, mint a lelki megújulás eszköze.

Földvári Katalin
Fejezetek a máriapócsi kolostor történetéből 1915–1923 között

A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
FOLYÓIRATA

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

Megjelenik 1988-tól mint évkönyv, 1993-tól évente négy számmal, két kötetben mint folyóirat. A második Vatikáni Zsinat szellemében értett Egyház Magyarországon és egyéb magyar nyelvközösségben megélt hit történetével kapcsolatos tudományos tanulmányokat, forrásokat és módszertani kérdéseket közöl magyarul, angolul és más, a magyar történelemmel kapcsolatos nyelven.

Essays in Church history in Hungary appears as a yearbook from 1988, beginning with 1993 twice a year with four issues as a scholarlay review. It publishes studies in Hungarian, English, French and German languages dealing with events, parishes, persons, institutions, monuments, Church activities and writings, as well as photocopies of unpublished documents and sources related to the Church's history in Hungary and to Hungarian linguistic communities.

Minden tanulmányhoz kérünk rövid angol nyelvű rezümét.
A szerzők a folyóiratból egy példányt kapnak.

Megrendelhető: **Magyar Egyháztörténeti Vázlatok**
H-6701 Pf. 245
FIGYELEM: címünk megváltozott
H-6726 Szeged, Székely sor 15/A.
Tel./fax: +36+62+426+043.

Honlapunk: **www.heh.hu**	**Új e-mail címünk:** **heh.szeged@gmail.com**

Ára: 1000 Ft/kötet
Előfizetés és tagsági díj: 3000 Ft/év.

Subscriptions and membership:
In Hungary: 3000 Ft.
Outside of Hungary:
Individual: Can$ 20.00; Institutions: Can$ 30.00.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

Scholarly manuscripts related to Church history in Hungary, academic comments on books, articles, — photocopies of unpublished documents and sources, — related to the Church's history in Hungary and in Hungarian linguistic communities with correct references, double–spaced and typewritten, are invited and should be submitted in two copies to the Editor:

Zombori István, Szerkesztő, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok,*
H-6726 Szeged, Székely sor 15/A.
H-6701 PF. 245. Tel./fax: +36+62+426+043.

Website: **www.heh.hu**	**E-mail address:** **heh.szeged@gmail.com**

References should be included in text within parenthesis and arranged as this example (Gabriel, 1986, p. 15). All references should be listed alphabetically at the end of the manuscript, author, title, year, place, publisher, and should be arranged as in the following examples:

Book:

3 Gabriel, Astrik, L. 1986. *The University of Paris and Its Hungarian Students and Masters During the Reign of Louis XII and François I.* Frankfurt am Main: Verlag J. Knecht.

Article:

Fraknói, Vilmos. 1902. „Vatikáni levéltár és a római magyar intézet." *A katolikus Magyarország 1001–1901.* Edited by János Kiss, János Sziklay. Budapest: Stephaneum, I. pp. 425–429.

Every contributor should include with his/her manuscript a short abstract limited to 250 words and a short introduction about him/herself.

Author will receive 1 complimentary copies of the issue.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

34 (2022/1–4)

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2023

Kiadó – Publisher

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG (METEM)
Pannonhalma–Budapest

METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY
Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY
Szeged
www.heh.hu

Folyóiratunk digitálisan elérhető:
honlapunkon: www.heh.hu és
http://real-j.mtak.hu/view/journal/Magyar_egyháztörténeti_vázlatok.html

Alapító
† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő – General Editor
CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors
HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Érszegi Géza, Érszegi Márk Aurél, Kiss Ulrich, Lakatos Andor, Molnár Antal, Mózessy Gergely, Németh László Imre, Rosdy Pál, Solymosi László, Somorjai Ádám, Szabó Csaba, Szabó Ferenc, Tóth Tamás, Várszegi Asztrik, Véghseő Tamás, Zombori István;
ITALY: Tóth Krisztina
ROMÁNIA: Nagy Mihály Zoltán
GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

Felelős szerkesztő – Editor
ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher
VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:
SIGILLUM 2000 Bt. Szeged
Nyomás és kötés:
EFO Nyomda
www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

	A katolikus egyház és a kommunizmus Kelet-Közép Európában és a Szovjetunióban	7
Jan Mikrut	A katolikus egyház Csehországban 1945 után	9
Schweininger Péter	Plébánosok és tanítók Száron, 1735–1848 *Priests and teachers in Szár, 1735-1848*	73
Csorba Erzsébet	Fischer István egri érsek emlékezete *Remembrance of Archbishop István Fischer*	85
Lábadi Károly – Lábadiné Kedves Klára	A három Sebestyén Pál – apa, fiú, unoka *The three Pál Sebestyén – father, son, grandson*	97
Jonica Xénia	A ferences népmisszió gyakorlata, mint a lelki megújulás eszköze. Adalékok a 20. századi erdélyi népmisszió történetéhez *The Franciscan Practice of Popular Mission as a Means of Spiritual Renewal. Contributions to the History of Folk Mission in Transylvania in the 20th Century*	114
Földvári Katalin	Fejezetek a máriapócsi kolostor történetéből 1915–1923 között *Chapters from the history of the Basilian monastery at Máriapócs between 1915 and 1923*	141
Sárándi Tamás	Nunciusi jelentések Erisz almájáról. Az erdélyi görögkatolikus egyház helyzete a második bécsi döntés nyomán *Nuncial Reports on the Apple of Discord. The Situation of the Greek Catholic Church in Transylvania Following the Second Vienna Award*	163
Cserháti Ferenc	Galambos Ferenc Iréneusz (1920–2007)	193
Somorjai Ádám OSB	Bencés liturgiatörténész, lelkipásztor és tudományszervező Őrvidéken. Galambos Ferenc Iréneusz (1920–2007) *Ireneus Ferenc Galambos, OSB (1920–2007)*	194

Udvarvölgyi Zsolt András — „Rovó a romokon". Meskó Lajos Géza SP piarista szerzetes, tanár, költő és nyelvész élete és munkássága 225
„Rune-Maker On The Ruins". The Life And Work of Lajos Meskó Géza Sp Piarist Teacher, Poet and Linguist.

Németh László Imre — A római magyar közösség lelkipásztori ellátásának vázlatos története 2011–2020 242
Outline history of the pastoral service of the Hungarian community in Rome 2011–2020

FORRÁSOK– SOURCES

Kovrig Béla — A progresszív katolikus irány kibontakozásának lehetőségéről. Közreadja: Keresztes András 281
On the Possibility of the Development of a Progressive Catholic Movement Edited by: András Keresztes

Érszegi Márk Aurél — Fatum libelli: az Index actorum Romanorum Pontificum tervezett magyar kötetéről 305
Fatum libelli: about the planned Hungarian volume of the Index actorum Romanorum Pontificum
Fatum libelli: a proposito del progetto di un volume ungherese dell'Index actorum Romanorum Pontificum

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

Érszegi Géza (1944–2022)

Érszegi Márk Aurél — Super cineres Geysae Érszegi patris mei 314
Draskóczy István — In memoriam Érszegi Géza 317
Tringer László — Érszegi Géza Csillagkeresztes főtiszt búcsúztatása 319

STEPHANUS-DÍJ 2022 – Haľko József

Käfer István — Laudatio Haľko József 321

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK – BOOK REVIEW

Marchut Réka Csíky Balázs: Jubileumi esztendők és katolikus megújulás 323

Érszegi Márk Aurél Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930 328

Klestenitz Tibor Jánosi Gyula OSB: Új idők küszöbén. Giesswein Sándor élete és műve. 332

* * *

ANGELO ROTTA NUNCIUS POLITIKAI JELENTÉSEIBŐL

Michael W. Banach *Angelo Rotta nuncius politikai jelentéseiből* 336

Érszegi Márk Aurél: *Angelo Rotta nuncius politikai jelentéseiből, 1930–1939.* 338

Fejérdy András: *Angelo Rotta nuncius politikai jelentéseiből, 1938–1945.* 341

* * *

900 éves a premontrei rend
Thomas Handgrätinger o.Praem.: *Szent Norbert érsek és rendalapító* (Ism.: Somorjai Ádám OSB)
Artner Vilma. M. Bernadett O.Praem: *A magyarországi premontrei női kanonokrend története 1927–1950.* (Ism.: Somorjai Ádám OSB) 345
Kereszt és forradalom. Persián Ádám katolikus egyházügyi kormánybiztos emlékirata (1918. november1.–1919. március 21.) (Ism.: Gecse Annabella) 348
Fejérdy András (szerk.): *Hang a némaságból. Igehirdetéseim – Mindszenty József bíboros szentbeszédei az amerikai követségen 1957–1961.* (Ism.: Dudás Róbert Gyula) 349
Interaktívan Mindszentyről
Kovács Gergely – Kovács Attila Zoltán: *Mindszenty – interaktív blogkönyv fiataloknak.* (Ism.: Dudás Róbert Gyula) 352
Hungaria Rómából – Kalocsa-Bács Rómából…
Tóth Tamás: *Hungaria Rómából. Tanulmányok az új- és jelenkori magyar egyháztörténelemből.* (Ism.: Lakatos Andor) 355

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

A KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS A KOMMUNIZMUS KELET-KÖZÉP EURÓPÁBAN ÉS A SZOVJETUNIÓBAN[1]

BEVEZETŐ

Ezzel a címmel jelentette meg a Pápai Gregorián Egyetem egyháztörténelem professzora, a bécsi egyházmegyés lengyel pap, Jan Mikrut (https://www.unigre.it/it/docenti/scheda/?id=914) sorozatának első kötetét olasz nyelven 2016-ban, amelyhez Miloslav Vlk bíboros (1932–2017), Prága érseke (1994–2010) írt előszót. Ebből a kötetből válogatunk, amikor elsőként ebben a számunkban a cseh egyháztörténeti összefoglalást jelentetjük meg. A köznyelvben „Erdély"-nek nevezett fejezet változatát már korábban közöltük, csakúgy, mint az előző számunkban a két szlovák összefoglalást.[2] Terveink között szerepel, hogy e kötetből válogatva térségünk, a visegrádi országok vonatkozó fejezeteit ismertessük meg, már azért is, mert sokan vélhetnénk, hogy a világháborúk során a győztes országok sorába tartozó országokban könnyebb volt az élet. Éppen ellenkezőleg, és erre szeretnénk rámutatni, lehet, hogy még nehezebb volt az egyház, az egyházak sorsa, mint hazánkban. Saját fájdalmainkat így célszerű elhelyezni térségünk összefüggésrendszerében.

A szerzők és az egyes országok szerinti fejezetcímek a kötet sorrendjében:
Albert Warso: *A katolikus egyház Lengyelországban 1945 után*
Jan Mikrut: *A katolikus egyház Csehországban 1945 után*
Tempfli Imre: *A katolikus egyház Romániában 1945 után*
Somorjai Ádám: *A római katolikus egyház Magyarországon 1945 után*
Peter Šturák: *A görög katolikus egyház Szlovákiában 1945 után*
Peter Olexák: *A római katolikus egyház Szlovákiában 1945 után*
Jure Krišto: *A katolikus egyház Horvátországban 1945 után*
Tamara Griesser-Pečar: *A katolikus egyház Szlovéniában 1945 után*
Roman Dzwonkowski: *A latin rítusú katolikus egyház Ukrajnában (1945–1991)*
Włodzimierz Osadczy: *A görög katolikus egyház Ukrajnában (1917–1991)*

Az eredeti kötet ennél többet nyújt, már címadása szerint is, így:
Joseph Ritho Mwaniki: *A katolikus egyház Albániában*
Antonio Cascone: *A katolikus egyház Bulgáriában*

1 *La Chiesa cattolica e il comunismo in Europa centro-orientale e in Unione Sovietica,* szerk. Jan Mikrut, Gabrielli, Verona 2016. 797 lap.

2 Tempfli Imre: *A katolikus egyház Romániában a kommunizmus ideje alatt (1945–1990),* in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 26 (2014), 1-4. szám, 60–120.

Tomo Vukšić: *A katolikus egyház Bosznia-Hercegovinában*
Sergiu Soica: *A görög katolikus egyház Romániában*
Roman Dzwonkowski: *A katolikus egyház Észtországban*
Andris Priede: *A katolikus egyház Lettországban*
Irena Vaišvilaite: *A katolikus egyház Litvániában*
Roman Dzwonkowski: *A katolikus egyház Belaruszban*
Petru Ciobanu: *A katolikus egyház Moldáviában*
Roman Dzwonkowski: *A latin rítusú katolikus egyház Ukrajnában*
Roman Dzwonkowski: *A katolikus egyház az ázsiai köztársaságban*
Roman Dzwonkowski: *A katolikus egyház a Kaukázusban*
Natalia Rykowska: *A katolikus egyház Kazahsztánban*

AZ EGYHÁZ TÖRTÉNETE KELET-KÖZÉP EURÓPÁBAN[3]

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy ez csak a nyitó kötet, a sorozatban már hat kötet jelent meg. A második kötet a lengyel kormány, a lengyelországi katolikus egyház és a vatikáni diplomácia összefüggéseit vizsgálja,[4] a harmadik kötet térségünk hitvallóinak és vértanúinak élettörténetét ismerteti,[5] benne magyar részről a következő életrajzokkal: a Tanácsköztársaság vértanúi (Tóth Tamás), Mindszenty József bíboros (Somorjai Ádám OSB), Apor Vilmos és Meszlényi Zoltán vértanú püspökök (Németh László Imre), a kommunizmus vértanúi 1945–1989 között (Tóth Tamás), a hét ferences vértanú (Kálmán Peregrin OFM), a Vajdaság vértanú papjai 1944–1945-ben (Tóth Tamás), a görög katolikus egyház a kommunista periódusban (Véghseő Tamás).

A sorozat negyedik kötete a Szovjetunió területén élő katolikusok történetét tárgyalja 1917-től a peresztrojkáig,[6] az ötödik kötet a nácizmus idejét,[7] ebben a magyar fejezet szerzője Fejérdy András, a hatodik kötet a nácizmus áldozatainak, hitvallóinak és vértanúinak élettörténetét dolgozza fel.[8]

A második kötet kivételével mindegyik kötetnek számos szerzője van, akiket a szerkesztő talált meg Rómában, ahol a világegyház, így térségünk is képviselve van. Mindegyik kötet terjedelmes, súlyra is tekintélyes.

Következzék tehát a a két szlovák egyháztörténeti összefoglalás.

A szerkesztőség

3 A sorozat „Storia della Chiesa in Europa centro-orientale" néven fut, szerkesztője Prof. Jan Mikrut.

4 Paweł Wójcik: *Il Governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia Vaticana (1945–1978),* Jan Mikrut előszavával, Gabrielli, Verona 2016. 560 lap.

5 *Testimoni della fede. Esperienze personali e collettive dei cattolici in Europa centro-orietale sotto il regime comunista,* Christoph Schönborn bíboros előszavával, szerk. Jan Mikrut, Gabrielli, Verona 2017. 1248 lap.

6 *La Chiesa cattolica in Unione sovietica. Dalla Rivoluzione del 1917 alla Perestrojka,* Tadeusz Kondrusiewicz érsek előszavával, szerk. Jan Mikrut, Gabrielli, Verona 2017. 1024 lap.

7 *La Chiesa cattolica in Europa centro-orientale di fronte al Nazionalsocialismo 1933–1945,* szerk. Jan Mikrut, Gabrielli, Verona 2019. 951 lap.

8 *Perseguitati per la fede. Le vittime del Nazionalsocialismo in Europa centro-orientale,* szerk. Jan Mikrut, Gabrielli, Verona 2019. 1000 lap.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

JAN MIKRUT

A KATOLIKUS EGYHÁZ CSEHORSZÁGBAN 1945 UTÁN

Köszönöm cseh és szlovák történészbarátaimnak a tanulmányom tartalmával és a bibliográfiával kapcsolatban tett értékes megjegyzéseiket. Külön köszönet illeti Jitka Janovát, az olomouci egyetem professzorát, aki rendelkezésemre bocsátotta a könyveit és az idejét.

BEVEZETÉS

Nem állíthatjuk, hogy a cseh és a morva területek lakói mindig pozitívan élték volna meg kapcsolatukat a katolikus egyházzal, amelyen nyomot hagytak a Habsburgokkal folytatott vallásháborúk. A husziták ellen viselt háborúk meghatározták a csehek nemzeti karakterének kialakulását, és arra indították őket, hogy távolságot tartsanak a katolikus egyháztól. Az 1620. évi fehérhegyi csata megtizedelte a cseh nemességet, a túlélők többsége pedig különböző okokból, gyakran megalkuvásból, ismét katolizált.[1] A huszita mozgalom új formában kelt életre a 18. és a 19. században. A reformátor és cseh nemzeti hős, Husz János alakját, akinek élete a máglyán ért tragikus véget 1415-ben Konstanzban,[2] jelképesen használták a katolikus egyház elleni hadjáratban.[3] A feleke-

1 A fehérhegyi csatáról lásd: Olivier Chaline: *La bataille de la Montagne Blanche (8 novembre 1620). Un mystique chez les guerriers.* Párizs 2000; František Kavka: *Bílá hora a České dějiny* [Fehér-hegy és a cseh történelem], Prága 2003; Witold Biernacki: *Biała Góra 1620,* Gdansk 2006; Georg Schmidt: *La Guerra dei Trent'anni,* Bologna 2008.

2 2015-ben volt hatszáz esztendeje, hogy a Konstanzi Zsinaton eretnekként megégették Husz Jánost. Ez alkalomból számos könyv és tanulmány jelent meg a cseh predikátorról: Andrea Strübind – Tobies Weger (szerk.): *Jan Hus - 600 Jahre Erste Reformation,* Berlin–München 2015. 209–231. (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa 60); Walter Rügert: *Jan Hus. Auf den Spuren des böhmischen Reformators,* Konstanz 2015; Alfred Goubran: *Das letzte Journal,* Wien 2015; Pavel Soukup: *Jan Hus život a smrt kazatele* [Husz János prédikátor élete és halála], Prága 2015.

3 Husz Jánosról lásd még: Joachim Dachsel: *Jan Hus, ein Bild seines Lebens und Wirkens,* Berlin 1964; Josef Macek: *Die Hussitenbewegung in Böhmen,* Praga 1966; Matthew Spinta: *John Hus, a biography,* Oxford 1968; Richard Freiedenthal: *Ketzer und Rebell: Jan Hus und das Jahrhundert der Revolutionskriege,* München 1972; Amedeo Molnar: *Jan Hus, testimone della verità,* Torino 1973; Miloš Drda (szerk.): *Jan Hus na přelomu tisíciletí mezinárodní rozprava o Českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu tretího milénia,* Tábor 2001; Lupz Greisiger: *Der Antichrist bei Wyclif und Hus,* in: Mariano Delgado – Volker Leppin (szerk.): *Der Antichrist. Historische und systematische Zugänge,* Freiburg–Stuttgart 2010, 173–207. (Studien zur christlichen Religions- und Kulturgeschichte 14); Uwe Hauser: *Jan Hus – die Wahrheit siegt,* Karlsruhe 2013.

zeti megosztottság rossz hatással volt a vallási életre is: félelemből sokan készek voltak engedményeket tenni az uralkodó vallásnak, de arra nem, hogy meghaladják a valódi felekezeti különbségeket.[4] II. József császár (1780–1790) a kormányzása elején, 1781. október 13-án kiadta első türelmi rendeletét a Habsburg Birodalomban élő zsidók, protestánsok és ortodoxok javára. Az ediktum nem igyekezett javítani a huszita hagyományt őrző közösségek helyzetén; csak a kálvinista és a protestáns egyházat ismerte el, a többi közösség ki volt téve a Habsburg birodalmi hadsereg üldözésének. Később más türelmi rendeleteket is ki kellett adni, 1861-ben a protestánsok javára, hogy a birodalomban meglévő felekezeti különbségeket újra kiegyenlítsék.[5]

A csehek és a szlovákok új államát, a Csehszlovák Köztársaságot 1918. október 28-án hozták létre, de a két nép együttélése kezdettől fogva nem ment könnyen. A csehek újra kívánták fogalmazni a történelmüket, megszabadítani a Habsburg Birodalom lerakódásaitól; a szlovákok pedig, akik az Osztrák–Magyar Monarchia zaklatásait szenvedték el, új irányt szerettek volna adni nemzeti történelmüknek. 1918. november 3-án ledöntötték a Mária-oszlopot (Mariensäule), a Madonnának Prága főterén emelt szobrot, mert az ország katolizálásának emlékét látták benne. Akkoriban fontos szerepet játszott a köztársaság 1920-ban megválasztott első elnöke, Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), aki nagy hatással volt a két nép történelmére. Háromszor választották meg elnöknek (1920, 1927, 1934), és haláláig Csehszlovákia kiemelkedő személyisége volt.[6]

Csehországban már 973 óta létezett a történelmi prágai egyházmegye, amely 1344-től főegyházmegye, tehát érsekség; később, az idők folyamán a litoměřicei (1655), a Hradec Kralové-i (1664) és a České Budějovice-i (1785) szuffragáneus egyházmegyékből létrehoztak egy metropóliát. Morvaországban fontos szerepe volt az 1063-ban létesített olomouci egyházmegyének, amely 1777-től főegyházmegye a brnói szuffragáneus egyházmegyével (1777).[7] 1938-ban ismét módosították az egyházmegyék határait.

4 A huszita mozgalomról lásd: Robert KALIVODA: *Revolution und Ideologie: der Hussitismus.* Wien 1976; Malcolm D. LAMBERT: *Medieval Heresy: popular movements from Bogomil to Hus,* London 1977; Martin STÖHR (szerk.): *Die erste Reformation,* Frankfurt/Main 1987; Dagmar EISNER; *L'hussitismo,* in: Luciano Vaccaro (szerk.): *Storia religiosa dei cechi e degli slovacchi,* Milano 1987, 110–111; Ferdinand SEIBT: *Hussitica: zur Struktur einer Revolution,* Wien 1990; Uő: *Hussitenstudien: Personen, Ereignisse, Ideen einer frühen Revolution,* München 1991. 2. kiadás; Heinz RIEDER: *Die Hussiten,* Gernsbach 1998; František ŠMAHEL (szerk.): *Geist, Gesellschaft, Kirche im 13–16. Jahrhundert. Internationales Kolloquium, Prag 5–10. Oktober 1998,* Prága 1999; Petra HÖRNER: *Hus – Hussiten. Dokumentation literarischer Facetten im 19. und 20. Jahrhundert,* Frankfurt/Main 2002; Franz MACHILEK (szerk.): *Die hussitische Revolution: religiöse, politische und regionale Aspekte,* Wien 2012; Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ: *Patent zvaný tolerančni* [A türelminek nevezett rendelet], Prága, 2013. 2. kiadás.

5 Vö. Jan MIKRUT: *Die Idee der Religionstoleranz im 18. Jahrhundert in den Ländern der Habsburgermonarchie,* Wien 1999. 172.

6 Masarykról lásd: Radan HAIN: *Staatstheorie und Staatsrecht in T. G. Masaryks Ideenwelt,* Zürich 1999; Milan MACHOVEC: *Tomáš G. Masaryk,* Prága 2000; Alain SOUBIGOU: *Tomáš Garrigue Masaryk,* Prága 2004; Vitězslav HOUŠKA: *Masaryk „Myslitel a státnik"* [Masaryk „filozófus és államférfi"], Párizs 2007; Uő: *Karel Čapek a T. G. Masaryk,* Párizs 2011.

7 A cseh katolicizmusról: Jozef ŠPIRKO; *Cirkevné dějiny* [Egyháztörténet], I-II, Turčiansky Sv. Martin 1943; Václav MEDEK: *Cesta české a moravské církve staletími* [Az Egyház útja Morvaországban és Csehországban a századok során], Prága 1982; Luciano VACCARO (szerk.): *Storia religiosa dei cechi e degli slovacchi,* Milano 1987; Jaroslav KADLEC: *Dějiny katolické církve* [A katolikus egyház története], I-III, Olomouc 1993; Zdenek BOHÁČ, I. ALBRECHTOVÁ: *Atlas církevních dějin českích zemí 1918–1999* [A cseh egyháztörténet térképatlasza 1918–1999]; Kostelní Vydří 1999; Jiři STŘIBRNY: *Katolicka cirkev v Českich zemach v čase dvou totalit* [A csehországi katolikus egyház a két totalitarizmus között], in: Jan Libor (szerk.): *České církevní dějiny v II. polovině 20 století* [A cseh egyház története a 20. szá-

A nemzetiségi viszonyok az egyes egyházmegyékben bonyolultak voltak, mivel több keresztény felekezet élt együtt. A katolikusok alkották a legnépesebb felekezeti csoportot, utánuk az evangélikusok következtek.[8] Az 1920–22-es években erős katolikusellenes kampány bontakozott ki, aminek következtében 1,400.000 ember hagyta el a katolikus egyházat, ezzel a hívek száma kb. 70%-ra csökkent a teljes lakossághoz képest.

A tiltakozó papok mozgalma, a *Jednota českého duchovenstvi* (Cseh lelkészek egyesülete) kezdeményezte, hogy a püspököket a papok és a nép válassza meg, legyen rövidebb a breviárium imádkozása, a liturgia nyelve legyen cseh, és töröljék el a papi nőtlenséget. 1920. január 8-án egy kb. 300 papból álló csoport, miután egy közvetítési kísérlet meghiúsult, bejelentette az elválását Rómától.[9] A pápához intézett levelükben a *Jednota* mozgalom papjai egy hosszú följegyzésben adták elő víziójukat a keleti egyházzal való egyesülésről. A mozgalom fő követelései ezek voltak: a Nagymorva Birodalom idejében létezett velehradi autokefál pátriárkátus helyreállítása, liturgikus reform a szláv nyelv bevezetésével, a cölibátus eltörlése és a papok házasodásának engedélyezése.[10] 1920. szeptember 14-én megalapították a csehszlovák egyházat, és Karel Farský katolikus papot (1880–1927) választották meg első pátriárkájának.[11] A prágai nunciatúra és a vatikáni államtitkárság levelezésében az új közösséget *csehszlovák szakadár szektának* nevezik. Karel Farský, aki szerette volna növelni az új vallási közösség szimpatizánsa-

zad második felében], Brno 2000; Jiři Hanuš: *Tradice Českého katolicismu ve 20. století* [A cseh katolicizmus hagyománya a 20. században], Brno 2005; Uő: *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textu* [A 20. századi cseh katolicizmus személyiségének kissszótára, válogatott szövegek], Brno 2005; Ivan Chalupecký: *Die römisch-katholische Kirche in Tschechien in den Jahren 1945–2005,* in: Jan Mikrut (szerk.): *Die katholische Kirche in Mitteleuropa nach 1945 bis zur Gegenwart,* Wien 2006. 414–415; Martin Zückert, Laura Hölzlwimmer (szerk.): *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948. Diktatur, Krieg und Gesellschaftswandel als Herausforderungen für religiöses Leben und kirchliche Organisation,* München 2007; Pavel Žáček–Bernd Faulnebach–Ulrich Mähler: *Die Tschechoslowakei 1945/48 bis 1989; Studien zu kommunistischer Herrschaft,* Leipzig 2008; John Bukovsky: *Chiesa del martirio, Chiesa della diplomazia. Memorie tra Cecoslovacchia e Vaticano,* Bologna 2009; Erentraud Gruber: *Hinter dem Eisernen Vorhang: Deutschordensschwestern in der CSR-ČSSR 1945 bis 1989,* Weimar 2012; Karel Sládek; *Greckokatolická církev v Českých zemich; dějiny, identita, dialog* [Görögkatolikus egyház a cseh területeken; történelem, önazonosság, dialógus], Červený Kostelec 2013; Stanislav Balík – Jiři Hanuš: *Katolická církev v Československu 1945–1989* [A Katolikus Egyház Csehszlovákiában 1945–1989], Brno 2013. 2. kiadás [A tanulmány erre az irodalmi tételre – más-más oldalszámmal – még 21 alkalommal hivatkozik. A további hivatkozásokat a magyar fordításban egy kivétellel töröltük. – A szerk.]; Petr Koura (szerk.): *Diktatura versus naděje: pronásledováni římskokatolické církve v Československu v letech 1948–1989* [A diktatúra a remény ellenében: a római katolikus egyház üldözése Csehszlovákiában 1948–1989], Prága 2014.

8 Vö. Erwin Gatz: Tschechien, in: *Kirche und Katholizismus seit 1945,* 2. kötet: *Ostmittel-, Ost- und Südosteuropa,* Paderborn 1999. 191.

9 ASRS (Archivio della Sezione degli Rapporti con gli Stati), AA.EE.SS. (S. Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinarii) Cecoslovacchia (1922–1946), pos. 2-3. fasc. 2. A „Scisma" című dossziéban találhatók a csehszlovákiai új vallási közösség alapítása körüli dokumentumok, foll. 8-10; Vö. Jaroslav Kadlec: *Prehled českých církevních dějin* [A cseh egyháztörténet áttekintése], Róma 1978. 242sk.

10 ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia (1922–1946), pos. 2. fasc. 2, foll. 22, 35.

11 ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia (1922–1946), pos. 2-3, fol. 9; Ulrich Daske: *Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche in der deutschen theologischen Literatur und in Selbstzeugnissen,* Frankfurt/Main 1987; Rudolf Urban: *Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche,* Marburg/Lahn 1973; David Tonzar: *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církev československá husitská* [A modern huszita teológia eredete és fejlődése és a csehszlovák huszita egyház], Prága 2002; Sigrid Tröger – Karl-Wolfgang Tröger (szerk.): *Kirchenlexikon. Christliche Kirchen, Freikirchen und Gemeinschaften im Überblick,* Berlin 1990. 227sk. A huszita egyház honlapja: https://www.ccsh.cz

inak számát, 1926-ban meg is látogatta az Egyesült Államok egyházi közösségeit, ahol találkozott cseh és szlovák bevándorlókkal. Váratlanul halt meg 1927. június 12-én, a temetésére Úrnapja ünnepén került sor június 16-án Prágában az új csehszlovák vallási közösség számos papjának és világi hívének részvételével.[12]

Az egyház megosztásához vezető események néhány konkrét lépésre késztették a Szentszéket. A Habsburg-párti Pavel Huyn prágai érsek (1868–1946) 1919. szeptember 6-án lemondott, nemkülönben az olomouci érsek, Léon Skrbenský von Hříště bíboros. Az érseki székeket két kiemelkedő cseh személyiség kapta: prágai érseknek 1919-ben kinevezték František Kordačot, Olomoucba pedig 1921-ben Antonin Cyril Stojant.[13] 1926-ban a brnói püspök, Norbert Johann Nepomuk Klein is lemondott,[14] míg a litoměřicei püspök, Josef Gross megtartotta ugyan a hivatalát, de kérnie kellett egy cseh segédpüspök kinevezését; az ő egyházmegyéjében a katolikusoknak kb. kétharmadát mint „németeket" tartották nyilván. 1925-ben az ünnepnapokról és évfordulókról szóló rendelet kibocsátása fokozta a megosztottságot. A kormány sok katolikus ünnepet eltörölt, és nemzeti ünneppé tette július 6-át, azt a napot, amelyen Husz Jánost máglyán égették meg 1415-ben Konstanzban.[15] A nemzeti ünnepen részt vett a köztársasági elnök, Tomáš Garrigue Masaryk is az állam képviselőivel együtt: aznap felvonták a prágai várra a vörös kehellyel díszített, fekete huszita zászlót. Hosszú diplomáciai tárgyalások után, 1927. december 17-én Csehszlovákia és a Szentszék egy megállapodást írtak alá, amelynek értelmében az egyház akadályoztatás nélkül folytathatja történelmi küldetését.[16] 1929-ben a cseh Szent Vencel millenáriumára rendezett egyházi ünnepségek enyhülést hoztak.[17]

Az 1930. évi népszámláláskor a csehek és a morvák kb. 73,8%-a, a németeknek pedig 91,5%-a vallotta magát római katolikusnak; a csehek 10,6%-a a csehszlovák egyház, 4,6%-uk és a németek 3,9%-a pedig az evangélikus egyházak tagjának vallotta magát. Egy népes csoport, a csehek 10,2%-a és a németek 2,7%-a ateistának mondta magát.[18] Milan Hodža kormánya (1935–38) írta alá a megállapodást a Szentszékkel. XI. Piusz az 1937. szeptember 2-i *Ad ecclesiastici regiminis incrementum* kezdetű bullájával az 1918-ban Csehországhoz csatolt területek egyházközségeit a České Budějovice-i és a brnói egyházmegyékhez rendelte.[19] Az új csehszlovákiai nuncius, Saverio Ritter[20] kinevezése 1935 augusztusában az egyház és az állam gyümölcsöző együttműködésének[21] kezdete

12 ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia (1922–1946), pos. 3, fasc. 2, 97sk.

13 Vö. Jitka JONOVÁ: *Kapitoly ze života Lva Skrbenského z Hříště pohledem Svatého Stolce* [Fejezetek Hříštěi Skrbensky Leo életrajzából az Apostoli Szentszék szemszögéből], Uherské Hradiště 2013. 80.

14 ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia (1925–1929), pos. 63, fasc. 65: A nunciatúra jelentése a Szent Konzisztoriális Kongregációnak, Mons. Klein brnói püspökről.

15 ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia (1922–1946), pos. 2, fasc. 2. Husz halálának évfordulója, ff. 39sk.

16 ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia (1925–1929), pos. 85, fasc. 89–91: Az Apostoli Szentszék és a csehszlovák kormány közötti modus vivendivel kapcsolatos jegyzékek és sajtóközlemények szövege. A modus vivendi hivatalos szövegét lásd: *Acta Apostolicae Sedis* 20 (1928) 65sk.

17 Szent Vencel a Premysl-ház hercege volt. Prága környékének uralkodója, rövid időre elismerte I. Henrich német király uralmát. Testvérharcban halt meg, fivére, I. Boleszláv követte a trónon.

18 Vö. Z. BOHÁČ – I. ALBRECHTOVÁ: *Atlas církevních dějin českích zemí 1918–1999,* i. m. 15.

19 ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia (1935–1938), pos. 134, fasc. ff. 164–172: Az egyházmegyék határa és az államhatárok. Vagyoni kérdések.

20 Saverio Ritter (1884–1951) Chiavennában született, a comói egyházmegyében 1884. január 24-én, 1906. szeptember 9-én szentelték pappá, Eugenio Pacelli bíboros szentelte püspökké 1935. augusztus 11-én. 1946-ban ismét Csehszlovákiában szolgált, mint internuncius, kiutasítását követően a Vatikáni Államtitkárságon dolgozott. 1951. április 21-én halt meg.

21 ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia (1935–1962), pos. 135, fasc. 173.

volt, amint azt az államtitkárságnak írt jelentései is bizonyítják. Ezek valóban értékes információk forrásai az egyház életével és a nemzetiszocialista ideológia időszakában Csehszlovákiában zajló politikai tevékenységgel kapcsolatosan.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az 1938. szeptember 30-i müncheni egyezmény a Szudétavidéket a Harmadik Birodalomhoz csatolta: ez 3,600.630 embert érintett, köztük kb. 2,900.000 német és 700.000 cseh lakost. 1939. április 14-én 3.167 településsel létrehozták a *Reichsgau Sudetenland*-ot,[22] és az eredeti 3.030 egyházközségből 1.217-et a Harmadik Birodalomhoz csatoltak. A német ajkú lakosság fogékony volt a német propagandára, és Adolf Hitler pártjának jelentős számú szimpatizánsa volt.[23] A Szudétavidéken élő hívek számára létrehoztak egy általános helynökséget, míg a Németországhoz csatolt többi területet Regensburg, Passau, Linz és St. Pölten püspökei kormányozták.[24]

1939. március 14-én a szlovák parlament bejelentette a két állam szétválását. Azokat a területeket, amelyeket nem csatoltak Németországhoz, 1939. március 16-án a birodalom cseh-morva protektorátusává alakították,[25] és ezekben az övezetekben rémuralom vette kezdetét. A cseh egyetemeket és főiskolákat már 1939. november 17-én bezárták, és a hallgatókat munkaosztagokba tömörítették; bezárták a felekezeti iskolákat, néhány kolostort és az apátságokat. Karel Kašpar érsek halála után Prága betöltetlen maradt; az olomouci érsek, Leopold Prečan egy rövid időre börtönbe került; Josef Schinzel segédpüspök rövid betegeskedés után 1944. július 28-án idős korában meghalt.[26] A német kormányzás még kegyetlenebbé vált a Reinhard Heydrich birodalmi protektor ellen 1942. május 27-én elkövetett merénylet után,[27] annyira, hogy 1942. június 4-én bekövetkezett

22 Vö. *Westermann-Lexikon der Geographie,* szerk. Wolf Tietze, 4. kötet: S-Z. Braunschweig 1973. 2. kiadás, col. 450.

23 A csehországi németek problematikájához lásd: Leopold Grünwald (szerk.): *Sudetendeutsche – Opfer und Täter. Verletzungen des Selbstbestimmungsrechtes und ihre Folgen 1918–1982,* Wien 1983; Emília Hrabovec: *Vertreibung und Abschub: Deutsche in Mähren 1945–1947,* Frankfurt/Main 1995; Zdenek Benes – Václav Kural (szerk.), *Geschichte verstehen. Die Entwicklung der deutsch-tschechischen Beziehungen in den böhmischen Ländern 1848–1948,* Prága 2002; Steffen Prauser – Arfon Rees: *The Expulsion of the 'German' Communities at the End of the Second World War.* Firenze 2004; Alena Wagnerová: *Helden der Hoffnung. Die anderen Deutschen aus den Sudeten 1935–1989,* Berlin 2008.

24 Az egyházmegyehatárokról: Karl Reiss: *Das deutsche Generalvikariat in Westböhmen 1938–1945,* in: Karl Reiss (szerk.): *Kirche, Recht und Land,* München 1969. 228–239; Anton Janko: *Das deutsche Generalvikariat Trautenau (1938–1945),* in: Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen, Mähren, Schlesien [AKGB] 8 (1987) 49–83; Ernst Kretschmer: *Das Generalvikariat für den süddeutschen Anteil der Erzdiözese Olmütz (1938–1945),* in: AKGB 5 (1978) 407–421; Rudolf Paleczek: *Die kirchliche Administraton des deutschen Anteils der Diözese Budweis (1938–1945),* in: AKGB 7 (195) 111–136. Josef Hüttl: *Die sudetendeutsche Administratur Passau (1939–1945),* in: AKGB 4 (1976) 61–106.

25 Vö. Miroslav Karny: *Protektorat Böhmen und Mähren,* in: Wolfgang Benz (szerk.): *Enzyklopädie des Nationalsozialismus,* München, 2007. 5. kiadás, 717.

26 Vö. Günter Ludwig: Schinzel, Josef (1869–1944), Weihbischof, in: *Österreichisches Biographisches Lexikon* 1815–1950, 10. kötet (Lfg 47, 1991) 158sk; Václav Medek: *Cesta české a moravské církve staletími,* i. m. 341sk.

27 A Heydrich elleni merénylethez lásd: Stanislav F. Berton: *Das Attentat auf Reinhard Heyrich vom 27. Mai 1942. Ein Bericht des Kriminalrats Heinz Pannwitz,* in: *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* 33 (1985) 668–706; Hellmut Haasis: *Tod in Prag. Das Attentat auf Reinhard Heydrich,* Reinbek 2002.

haláláig 157 embert végeztek ki megtorlásképpen.[28] Ezt követően Adolf Hitler véres megtorlást rendelt el, amelyet a kb. 500 lakosú Lidice és a 47 lakosú Ležáky (Miřetice) falvakban hajtottak végre.[29] A június 9-éről 10-ére virradó éjjel a földdel tették egyenlővé a két falut: 199 személyt megöltek, 150 gyermeket kitéptek az anyjuk karjaiból, és egy táborba deportálták őket. 143 nő és 17 gyermek élte túl a megtorlást – a koncentrációs táborban.[30] Az áldozatok között volt Josef Stemberk pap is, aki akkor már 33 éve vezette a lidicei egyházközséget. A hetvenhárom éves plébános visszautasította az SS által felajánlott szabadságot, és az utolsók között szenvedte el a halált: a helyszínen felakasztották.[31]

Akkoriban sok letartóztatás és akasztás történt, az áldozatok között voltak papok és szerzetesek is. Kb. 500 papot tartóztattak le és zártak koncentrációs táborokba; közülük nyolcat kivégeztek, 58-an a börtönben, heten pedig a bántalmazások következtében haltak meg.[32] A szudétanémetek lakta területeken 47 papot tartóztattak le, közülük 16-an haltak meg.[33]

A KOMMUNISTA RENDSZER ELSŐ SZAKASZA

Az 1945-ben Csehszlovákiában közzétett statisztikák szerint a 11,500.000 lakost számláló népesség 75%-a katolikus volt, 8%-a protestáns, 8% a cseh nemzeti egyházhoz tartozott, 0,5%-ot tett ki az ortodoxok és ugyancsak 0,5%-ot a zsidók aránya, 8% pedig vallástalan volt. A katolikus egyháznak két főegyházmegyéje, tíz egyházmegyéje és két apostoli kormányzósága volt 4.149 egyházközséggel, 5.185 pappal, 1.363 rendházzal, 1.750 szerzetessel és 3.500 nővérrel.[34]

Miután 1945 májusában Edvard Beneš visszatért a Szovjetunióból, elfoglalta a köztársasági elnöki hivatalt, koalíciós kormányt hívott életre Zdeněk Fierlinger vezetésével. Edvard Beneš rendeletei 1945-ben a gazdaság államosításához vezettek, de a németek kiutasításához is az ország területéről. A potsdami konferencia után, 1945-ben és 1946-ban kb. 3,000.000 német állampolgár volt kénytelen emigrálni. Az 1940-ben Csehországban szolgáló német nemzetiségű papok száma 6.000-ről 180-ra csökkent, és 200 volt azoknak a szerzetesnővéreknek a száma, akik a területen maradtak. Az egyház elveszítette a hívek egynegyedét, akik a papokkal együtt Németország és Ausztria felé indultak el.[35] Csehországban az 1946. évi országgyűlési választásokon a kommunisták megsze-

28 Vö. Günther DESCHNER: *Reinhard Heydrich, Statthalter der totalen Macht.* München 1992. 3. kiadás, 277.

29 https://cs.wikipedia.org/wiki/Ležáky

30 https://www.lidice-memorial.cz

31 Vö. *25 Jahre Wende: Tschechischer Präsident ehrt posthum Priester,* in: *Kathpress* 2014. március 11.

32 Vö. Aristide BRUNELLO: *La Chiesa del silenzio,* Róma 1953. 193; Lásd még: Fiorello CAVALLI: *Governo comunista e Chiesa cattolica in Cecoslovacchia,* Róma 1950; Karel KAPLAN: *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953* [Állam és egyház Csehszlovákiában 1948–1953 között], Prága–Brno 1993. 12; Václav VAŠKO: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce* [A csehszlovákiai katolikus egyház krónikája a második világháború után], 1. kötet, Prága 1990. 25–27.

33 Lásd még: Helmut MOLL (szerk.): *Zeugen für Christus. Das deutsche Martyrologium des 20. Jahrhunderts,* Paderborn 2001. 704sk.

34 Vö. BRUNELLO: *La Chiesa del silenzio,* i. m. 191sk.

35 Vö. Gabriel ADRIÁNYI: *Geschichte der Kirche Osteuropas im 20. Jahrhundert,* Paderborn 1992. 88; továbbá: Rainer BENDEL: *Vertreibung und kirchlicher Neuanfang. Religiöser Wandel bei den Sudetendeutschen*

rezték a szavazatok 38%-át, ezzel a legerősebb pártnak bizonyultak. Klement Gottwald (1896–1953) vállalta egy koalíciós kormány vezetését, ebből 1948. február 20-án kivált 12 nem kommunista miniszter, ami bizonytalan helyzetet teremtett. Az 1948. február 25-i államcsíny után Beneš elnök, aki nem tartotta lehetségesnek a kommunistákkal való együttműködést, nem írta alá az új kommunista alkotmányt, és 1948. június 7-én lemondott. Klement Gottwaldot[36] egyhangúlag megválasztották a köztársaság új elnökének.

Az országgyűlési választások előtt a püspökök 1947. november 18-án tartott ülésükön megtiltották a papoknak, hogy részt vegyenek az ország politikai életében, emlékeztetve a hatályos egyházjog 139. kánonjára, amely előírja a papságnak, hogy a Szentszék engedélye nélkül ne keressenek és ne is fogadjanak el szenátori vagy képviselői megbízást. Ezt a szabályt, amelyet 1948. február 9-én megismételtek, hivatalosan közzétették a sajtóban és a püspöki hivatalok több dokumentumában. Május 3-án a püspökök figyelmeztették a papságot, hogy bárki, aki közülük elfogadná a parlamenti jelölést a saját ordináriusa engedélye nélkül, *ipso facto, a divinis* fölfüggesztésre kerül. A püspöki kar magatartását a politikai jogok megsértésének lehetett tekinteni, amelyeket az alkotmány a papnak is garantál. A papoknak inkább le kellett mondaniuk bizonyos jogokról, hogy eredményesen végezhessék lelkipásztori küldetésüket. Váratlan paradoxon keletkezett: a kormányzat kérte, hogy az egyik pap, Josef Plojhar (1902–1281) részt vehessen a politikai életben, aki a csehszlovák néppárt[37] tagja volt, és szerette volna folytatni a politikai tevékenységét. Plojhar azt állította írásaiban, hogy a katolicizmus és a kommunizmus a gyakorlatban kibékíthetők egymással.[38] Makacssága miatt Beran érsek 1948-ban fölfüggesztette a papi működés alól, de ő ennek ellenére nem hagyott fel a politikai tevékenységgel, továbbra is papi öltözetben jelent meg a nyilvánosság előtt, és 1948-tól 1968-ig ellátta az egészségügyi miniszter hivatalát. Josef Plojhar nem az egyetlen pap volt, akit a politikai életben való részvétele miatt fölfüggesztettek; az egyház a politizálástól szándékozta megóvni a papságot,[39] bár ezzel kiváltotta a kormány erőteljes ellenállását.

A KOMMUNISTA ÁTALAKULÁS 1945 ÉS 1950 KÖZÖTT

Annak ellenére, hogy a kommunisták száma 1945-ben Csehszlovákiában már jelentős volt, az egyházat tiszteletben tartották és folytathatta hagyományos tevékenységét, ami köszönhető számos cseh és morva pap hazafias magatartásának is. A prágai érsek,

in den ersten Nachkriegsjahren, in: Martin Zückert – Laura Hölzwimmer (szerk.): *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948,* München 2007. 243–252; Martin Zückert: *Veränderungen kirchlichen Lebens in den tschechischen Grenzregionen nach 1945,* in: *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948,* i. m. 253–285.

36 A szovjetizált zóna kommunista egyházpolitikájáról lásd: Robert Tobias: *Communist Christian encounter in East Europe,* Indianapolis 1956. 488–523; Alberto Galter: *Libro rosso della Chiesa perseguitata,* Milano 1956; André Blanc: *Le repubbliche socialiste dell'Europa centrale,* Milano 1969; François Fejto: *Storia delle democrazie popolari dopo Stalin* [A népi demokráciák története, Budapest 1991], Firenze 1971; Pietro Neglie: *La stagione del disgelo. Il Vaticano, l'Unione Sovietica e la politica di centro sinistra in Italia (1958–1963),* Siena 2009. 49–87.

37 Československá strana lidová, CSL.

38 Josef Plojhar további propagandisztikus munkái: *Budujeme socialismus* [Építjük a szocializmust], Prága 1952; Uő: *Za mír, za socialismus. Projevy a stati z let 1950–52* [A békéért, a szocializmusért. Beszédek és cikkek], Uő: *Krest'ané a socialismus* [Keresztények és a szocializmus], Prága 1971.

39 Lásd még: Touska Francisek (szerk.): *Josef Plojhar,* Ost-Berlin 1968.

Josef Beran kinevezését, aki három éven át szenvedte el a bántalmazásokat egy koncentrációs táborban, elismeréssel fogadták.[40] Csehszlovákia és a Szentszék 1946. május 13-án létesített diplomáciai kapcsolatot. XII. Piusz kinevezte Saverio Ritter érseket apostoli nunciusnak Prágába.

Szlovákiában más volt a helyzet; ott megoldást kellett találni Josef Tiso státusára, aki a háború végéig katolikus papként a szlovák állam elnöke is volt. XII. Piusz nem vette figyelembe a pozsonyi nunciatúra negatív véleményét, ennek következtében nem kényszerítette a papot arra, hogy mondjon le az elnöki tisztségről, és ezért keményen bírálták. A szlovák püspökök magatartása más volt, mint cseh és morva kollégáiké: a főpapság néhány képviselője támogatta Josef Tiso kormányának irányvonalát. 1948-ban, mindösszesze néhány nappal a kommunista hatalomátvétel előtt sor került az első összeütközésekre az állam és a katolikus egyház között: az új hatalom nem tartotta elég megbízhatónak a katolikus püspököket és politikusokat.

Beran érsek eleinte támogatta a kormányzattal folytatott tárgyalásokat, remélve, hogy találnak megoldást állam és egyház együttműködésére. Hamarosan azonban a Vatikán és a püspökök is rájöttek, hogy a kommunisták nem akarják őszintén elkötelezni magukat egy olyan párbeszéd elindításában, amely bizonyos autonómiát garantálhatott volna a katolikus egyháznak. Februárra a tárgyalások megszakadtak: a kormány nem fogadta el, hogy a Szentszék képviselője, a prágai nunciatúra részt vegyen a szóban forgó tárgyalásokon. Beran érsek vezetésével Nyitrán (Nitra) találkozott valamennyi csehszlovák püspök, hogy számot vessenek az egyház helyzetével. A folyamatos diszkrimináció miatt aggódó püspökök 1948. augusztus 16-án aláírtak egy *memorandum*ot, amelyet a kormányhoz intéztek; ebben bejelentették, hogy a kommunisták zaklatják az egyházat, és hangsúlyozták azt is, hogy a kormány valóságos harcot szervez a katolikus hit ellen. A kommunistáknak az egyház képviselői ellen felhozott vádjai teljesen alaptalanok voltak, mivel a püspökök az országos sajtóban terjesztett rágalmakkal ellentétben soha nem árulták el a hazájukat.[41] A püspöki kar tiltakozott az egyházi javak államosítása ellen, de a kormányzat – a nyilatkozataival ellentétben – minden pénzügyi bevétel nélkül hagyta a papokat és a szerzeteseket. Az egyháznak hagyományosan nagy befolyása volt a társadalom mindennapi életére olyan intézményein keresztül, mint a kolostorok, az iskolák, a kórházak és számos plébánia az ország egész területén.[42] Idővel a kommunisták megszilárdították a pozíciójukat és sikeresen leszámoltak politikai ellenfeleikkel, utána támadást indítottak az egyház ellen. Igyekeztek befolyásolni a püspököket, akiknek – a szom-

40 Benes elsőbbséget akart adni a püspöki kinevezéseknél azon jelöltek számára, akiket a nácizmus üldözött, így Josef Berannak és Štěpán Trochtának, akik koncentrációs táborba kerültek.

41 BRUNELLO: *La Chiesa del silenzio,* i. m. 201.

42 A hívek sorsa Szlovákiában eltért a csehországi helyzettől, a hívek száma és egyház iránti elkötelezettségük nagyobb volt, mint Cseh- és Morvaországban. Lásd: Andrea REBICHINI: *Chiesa, Società e Stato in Cecoslovacchia,* 1948–1968, I. kötet Padova 1979. II. kötet 1968–1979. Padova 1979; Róbert LETZ: *Slovensko v rokoch 1945–1948 na ceste ku komunistickej totalite* [Szlovákia 1945–1948-ban a kommunista totalitarizmus felé], Bratislava 1997; Ján PEŠEK – Michal BARNOVSKÝ: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku* [Államhatalom és az egyházak Szlovákiában] *1948–1953,* Bratislava 1997; František VNUK: *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch* [A kormány alkalmazottai a püspöki hivatalokban] *1949–1951,* Martin 1999; Emília HRABOVEC: *La Slovacchia e la Santa Sede nell'arco della storia,* in: Jozef Dravecky, Marek Bartko; *La Slovacchia e la Santa Sede nel XX secolo,* Vatikánváros 2008. 229–240; Massimiliano VALENTE: *L'Ostpolitik della Santa Sede e la questione degli ordini religiosi in Cecoslovacchia,* in: Pavol Jakubčin (szerk.): *Likvidácia reholí a ich život v ilegalite v rokoch 1950–1989* [A szerzetesrendek feloszlatása és életük az illegalitásban], Bratislava 2010.

szédos országok, kiváltképpen Budapest és Varsó egy másik valóságról szerzett rossz tapasztalatai ellenére – semmiféle tapasztalatuk nem volt a kommunista rendszerről, és maguk mellé akarták állítani őket az állam és egyház kapcsolatainak szabályozásáról a jövőben folytatandó tárgyalások esetére.

1949. március 22-én a püspökkari konferencia megszakította a kormánnyal folyó tárgyalásokat, mert nem látta értelmüket, újabb üldözésekre is sor került, a politikai légkör pedig egyre romlott. Október 14-én elfogadták az egyházellenes törvényeket, és az egyház helyzete – a főpapság tiltakozásai ellenére – nagyon megváltozott. Az egyház nem volt felkészülve egy ilyen horderejű átalakulásra: az új egyházi törvény következtében elveszítette a társadalomban hagyományosan betöltött szerepét, válaszolnia kellett a sajtóban terjesztett alaptalan rágalmakra, és fel kellett készülnie a várható elnyomatásra. A helyzet számos akadályt állított a papok küldetésének folytatása elé. Nem tudták új formába önteni tevékenységüket, és el kellett szenvedniük a képtelen vádakat, miszerint a nemzetiszocializmus időszaka alatt (1939–1945) együttműködtek a németekkel. Az új egyházellenes politika, amilyenre a múltban nem volt példa, és amelyet nagyon elszántan, erő alkalmazásával folytattak, bizonytalanságot szült az egyházi hierarchia képviselői és az egyszerű hívek között.[43] Ősszel rendeztek egy nagy kirakatpert: kilenc papot azzal vádoltak, hogy ellenségei a népi demokráciának, kémkedtek ellene és gazdasági bűncselekményeket követtek el. Nyilvánvaló volt, hogy a pert az egyház ellen használták fel propaganda céljából.

1948 februárja és júniusa között nyolc katolikus újságot tiltottak be, kb. 1,000.000 példányszámban.[44] Márciusban bevezették a földreformot: az egyház elveszítette a birtokait és azokat a jelentős bevételeket, amelyekből néhány katolikus intézményt finanszírozott. Azokat, akik tiltakoztak, rövid úton letartóztatták és bebörtönözték. Áprilisban felállítottak egy hivatalt, amely az egyház elleni akciókat szervezte; novemberben bezárták a katolikus menhelyeket, decemberben pedig feloszlatták a katolikus egyesüle-

43 Irodalom a csehszlovákiai egyháztörténetre: František Ludvík. *České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepši zitřek* [A cseh katolikus klérus a nemzettel és a néppel a jobb jövőért folytatott harcban, szenvedésben és munkában], Prága 1946; Viktor Gsovski: *Church and State behind the Iron Curtain. Czechoslovakia, Hungary, Poland, Romania: with an Introduction on the Soviet Union,* New York 1955. 1–67; Ludvick Nemec: *Church and State in Czeschoslovakia,* New York 1955; *Die Kirche in der Tschechoslowakei,* in: *Wort und Wahrheit* 23 (1968) 239–246; Heinz Brahm: *Der Kreml und die ČSSR 1968–1969,* Stuttgart 1970; Jan M. Lochman: *Church in a Marxist Society. A Czechoslovak view,* London 1970; Johannes Hopfner: *Kirche in der ČSSR,* München 1970; Josef Rabas: *Die Situation der Kirche in der ČSSR. Freiheit des Geistes?* Bonn–Bruxelles–New York 1972; Jiři Frei Bohumil: *Staat und Kirche in der Tschechoslowakei vom Februarumsturz 1948 bis zum Prager Frühling 1968,* München 1973; Adolf Plucha – Fridrich Kunzmann: *Die tatsächliche Lage der katholischen Kirche in der ČSSR,* München 1973; Ofrid Pustejovsky: *Katholische Kirche und Religion in der ČSSR,* in*: Kirche in Not* XXVI/1978: *Religionsfreiheit ein Grundwert menschlicher Existenz,* Königstein 1978. 106–118; Karel Kaplan: *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953* [Állam és egyház Csehszlovákiában 1948–1953 között], Prága–Brno 1993; Uő: *Katolická církev a pozeková reforma* [A katolikus egyház és az agrárreform] *1945–1948,* Praha–Brno 1995; Jan Stříbrný: *Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit,* i. m.; Karel Kaplan: *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem* [Nehéz úton. Vita Csehszlovákia és Vatikán között] 1963–1973, Brno 2001; Zdenek Demel: *Pod dohledem církevních tajemíků. Omezováni činnosti katolické církve v Československu 1945–1989 na príkladu jihočeského regionu* [Az egyházi titkárok felügyelete alatt. A csehszlovákiai katolikus egyházi tevékenység korlátozása 1945–1989 között Dél-Csehország példáján], Prága 2008.

44 Lásd Jan Lata: Vertreibung und Aussiedlung in der kirchennahen Presse in den Jahren 1945–1947, in: Zückert, Hölzlwimmer (szerk.): *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948.* i. m. 341–372; vö. Brunello: *La Chiesa del silenzio,* i. m. 197–199.

teket. 1948-ban 68 papot tartóztattak le. 1949 júniusában a kormány létrehozta az ún. „Actio Catholicát", amelyet csak a hazafias papok csekély számú képviselője támogatott. Az 1949. június 10-én tartott alapító gyűlésen 283 ember vett részt, köztük kb. 78 pap. A kormányzat által létrehívott új, antikapitalista Actio Catholica rendeltetése az első naptól kezdve az volt, hogy az államnak alárendelt intézménnyé váljon, a tagjai terjesszék az állam ideológiáját, és közben igyekezzenek bevezetni – a főpapság kizárásával – az egyház tanításával összekapcsolt új politikai rendszert. A püspökök nagyon aggódtak, mert néhány pap és világi hívő nem egészen volt tudatában annak, hogy az új intézményt éppen a katolikus közösség bomlasztása céljából hozták létre: az „Actio Catholica" név megtévesztő volt.

Csehszlovákia püspökei a Szentszékkel folytatott levelezés nehézségei ellenére jelentették Rómának, hogy aggódnak országuk egyházának egységéért. A Vatikán gyorsan és határozottan válaszolt: a Szent Officium 1949. június 21-i rendelete elítélte az „Actio Catholica" új intézményét, és sürgette azokat a csehszlovákiai híveket, akik nyomás alatt csatlakoztak hozzá, hogy haladéktalanul lépjenek ki belőle, ellenkező esetben a Szentszék *ipso facto* ki fogja közösíteni őket.[45] A kommunisták nem ijedtek meg ettől a döntéstől, és nem adták fel ideológiai álláspontjukat: a Vatikán elítélése ellenére azt kérték Beran érsektől, hogy ismerje el a szervezetet. Az érseket, aki megtagadta a kérés teljesítését, 1949-ben, Úrnapján elvitték a székesegyházból, majd a rezidenciájába zárták, miközben a rendőrség elfoglalta az érseki palotát, és letartóztatta néhány legközelebbi munkatársát. 1949-ben az üldözés olyan mértéket öltött, amilyen addig ismeretlen volt Csehszlovákiában.

A püspökök, akik nem voltak felkészülve ilyen súlyos helyzetre, két táborra oszlottak: voltak, akik a kemény vonalat támogatták és elutasították a párbeszédet a kommunistákkal, mások ellenben egy kompromisszumos megoldás hívei voltak abban a reményben, hogy megállapodásra lehet jutni az új hatalommal. A püspöki hivatalokba befutó hírek aggasztóak voltak: már nem hitték, hogy a katolikus egyháznak még helye lehet, és ugyancsak erősen kétséges volt az esetleges együttműködés. Mindenesetre június 15-én a szóban forgó egyesület jogtalan létrehozása ellen írott levélben megtiltották a papoknak és a híveknek, hogy részt vegyenek benne. 1949. július 1-jén megjelent a Szent Officium rendelete, amely kiközösítéssel fenyegetett minden katolikust, aki tagja a kommunista pártnak.[46]

A párt főtitkára, Rudolf Slánský (1901–1952) a csehszlovákiai katolikus egyházat az utolsó és legveszélyesebb ellenségnek nevezte. A prágai kormányzat által 1950-ben terjesztett adatok szerint a németek kiutasítása után Csehszlovákia 12,480.450 lakost számláló teljes népességéből 9,423.300 katolikusnak mondta magát.[47]

A helyzet egy kissé más volt Csehországban és Morvaországban, ahol a teljes népességből, 8,896.133 lakosból 6,836.000 volt katolikus. 1950-ben Szlovákiának 3,442.317 lakosa volt, közülük 2,592.000, vagyis 75%-uk volt katolikus.[48]

45 Vö. Acta Apostolicae Sedis (AAS) 41 (1949) 335.

46 Vö. Suprema Sacra Congregatio S. Officii, in: AAS 41 (1949) 333; Hansjakob STEHLE: *Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Päpste und die Kommunisten,* Zürich 1993. 255–257.

47 Český statisticky úrad: *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu,* Prága 2014.

48 REBICHINI: *Chiesa, Società e Stato in Cecoslovacchia,* i. m. 2. kötet, 69.

EGYHÁZI ÉLET A TOTALITÁRIUS ÁLLAMBAN

Még a kommunista államcsíny előtt, 1948. szeptember 1-jén elfogadták az összes iskola államosításáról szóló törvényt. 1948. június 11-én az újságok már közölték, hogy minden alap- és középfokú katolikus iskolát államosítanak, általános és középiskolákat, köztük a kisszemináriumokat és a különböző szerzetesrendek papjelöltjeit képző iskolákat is. Egy 1948. szeptember 30-án kiadott rendelettel bezárták a másod- és harmadfokú iskolákat, és elrendelték az egységes iskola bevezetését. 1948 novemberében bezárták, majd államosították a bölcsődéket is. Ezzel egyidejűleg a katolikus nővéreket és vezetőket elbocsátották az intézményekből.

1949. június 19-én az ország csaknem valamennyi iskolájában felolvasták a püspökök lelkipásztori körlevelét, amelyben bírálták a katolikus iskolák és szervezetek megszüntetését, valamint a sajtótámadásokat.[49] Egyes helyeken a kommunisták akciókat is szerveztek a papok ellen, hogy megakadályozzák a kezdeményezést, és igyekeztek megfélemlíteni őket. A püspökök fenntartották, hogy az erővel elvett birtokok az egyház tulajdonát képezik, mivel azok a hívek felajánlásaiból jöttek létre és a lelkipásztori tevékenységeket szolgálják; ugyanakkor állást foglaltak a papok politikai tevékenysége ellen, fegyelmi intézkedéseket helyezve kilátásba.

A kommunisták fenyegetései ellenére sok pap bátran védelmezte az egyház állásait, arra buzdítva a híveket, hogy álljanak ellen a politikai rendszer hamis propagandájának. Néhány egyházközségben összetűzések is voltak a hívek és a kommunisták között. A rendszer a tömegtájékoztatási eszközök segítségével lejáratókampányt szervezett az egyház ellen, amelyet a nemzet ellenségeként mutatott be.[50] Az indokolatlan támadásokkal megijesztett püspökök attól tartottak, hogy belső megosztottság alakul ki a püspökök és a hívek, az egyház és a nemzet között: aggodalmuk egyre fokozódott, mert a rendszerrel együttműködő papok száma növekedett.

A püspökök látták, hogy már nincs döntési szabadságuk, az egyházmegyei körlevelek kiadását betiltották, az imakönyveket cenzúrának vetették alá, a fiatalokat eltávolították az egyházi élettől és kormányzati szervezetekben való részvételre kötelezték őket: nyíltan csak a szocialista állam érdekében cselekedhettek, a hitükért soha. A fiatalok lelkigondozása a hitoktatásra és a plébániatemplomokban celebrált misékre korlátozódott. A tanárok az ideológiai manipuláció befolyása alatt álltak, és a követendő minták egy olyan társadalomra vonatkoztak, amelynek vallási értékek nélkül kell szerveződnie. Egyes tanároknak, akik nyilvánosan vállalták keresztény hitüket, el kellett szenvedniük, hogy az iskola vezetői, hivatali hatalmukkal visszaélve, választás elé állítsák őket: vagy a hitükről mondanak le, vagy nem taníthatnak az iskolában. Az 1948. május 28-án tartott pártkongresszus úgy határozott, hogy a gyermekek nevelése a lenini tanítások szerint csak az állam feladata, és minden ezzel ellentétes álláspont államellenesnek fog minősülni. A párt tagjai kemény válaszlépésekkel fenyegették „az állam ellenségeit”.

Az 1949. évi 218. törvénnyel a csehszlovák nemzetgyűlés létrehozta az Állami Egyházügyi Hivatalt, amely ellenőrizte az egyház minden tevékenységét és szabályozta a papok megélhetését is. A hivatalnak, amelynek vezetője a köztársasági elnök által kinevezett miniszter volt, ellenőriznie kellett, hogy az egyházi és vallási élet az alkotmány-

49 A körlevél szövege olaszul: *La Civiltà Cattolica* 2378 (1949), 204sk.

50 Vö. Tomáš Petráček: *Verfolgung von Christen in der Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert,* in: Georg Plasger (szerk.): *Gewalt gegen Christen. Formen, Gründe, Hintergründe,* Leipzig 2014. 149.

nak és a népi demokratikus rendnek megfelelően fejlődik-e, biztosítva minden állampolgárnak a vallási türelem elve alapján az alkotmányban rögzített felekezeti szabadságot. Az egyházi és vallási kérdésekben illetékes joghatóság, amelyet a múltban más hivatalok gyakoroltak, az Állami Egyházügyi Hivatalhoz került. A politikai rendszer a szovjet törvényhozás mintáját követte, amely létrehozott egy vallásügyi népbiztosságot.[51]

A papoknak az állami tisztségviselők előtt hűséget kellett ígérniük a Csehszlovák Szocialista Köztársasághoz: többségük és a legtöbb püspök engedelmeskedett az új törvénynek, de Josef Beran érsek, valamint Karel Skoupý és Josef Hlouch püspökök ezt megtagadták. Az egyházközségben folytatott lelkipásztori munkához minden papnak rendelkeznie kellett az említett hivataltól kapott engedéllyel, enélkül nyilvánosan nem végezhette a szolgálatát. A papok a templom falain kívül sem folytathattak tevékenységet, nem hívhatták egybe a híveket és nyilvános helyen nem szervezhettek összejöveteleket; tilos volt minden kulturális tevékenység, színházi előadás, hangverseny stb. Mivel a törvény anyagi támogatást ígért a papságnak, a püspökök engedélyezték a támogatás elfogadását. Mielőtt azonban a papok azt fölvették volna, írásban nyilatkozniuk kellett az ordináriusaiknak arról, hogy ezzel nem szándékoznak semmi olyan kötelezettséget vállalni, amely ellentétes lenne a lelkiismeretükkel. Az egyház élete az állambiztonsági erők ellenőrzése alatt állt, bár egyelőre korlátozott mértékben.[52]

1950. október 4-én a csehszlovák parlament elfogadta azokat a – november 1-jén hatályba lépett – törvényeket, amelyek szabályozták a kommunista állam és a katolikus egyház kapcsolatait. Klement Gottwald elnök a propaganda kedvéért 127 papot szabadon bocsáttatott a börtönökből és a munkatáborokból, de kötelezte őket arra, hogy írjanak alá az államnak egy együttműködési nyilatkozatot. A papok többsége, mivel nem volt más választásuk az erősen korlátozott lelkipásztori szolgálaton kívül, amelyet a kormányzat garantált, aláírta az együttműködésről szóló formanyomtatványt. A rendőrség a vallásos élettel járó tevékenységek ellenőrzésének több formáját vetette be, jegyezte, hogy kik járnak templomba, beleértve azokat a kommunista párttagokat, akik részt vettek a vasárnapi miséken, jelentették őket egy párttagokból álló testületnek, és később különböző módokon megfélemlítették őket nem eléggé megbízható magatartásuk miatt.

XII. Piusz aggodalommal követte a csehszlovák egyházban bekövetkező számos változást. A pápát a prágai nunciatúra jelentései tájékoztatták, később pedig – a nunciatúra bezárása után, titkos formában – az egyházi és a politikai élet különböző szereplői, valamint a nagykövetségek diplomatái, főleg az olasz nagykövetségé. Így a kommunisták által a hit és az egyházi intézmények ellen folytatott drámai harc szomorú hírei eljutottak Rómába. 1951. október 28-án XII. Piusz apostoli levélben fordult Csehszlovákia papjaihoz és a hívekhez, amelyben, felsorolva az üldözés különböző formáit, biztosította a katolikusokat arról, hogy mellettük áll.[53]

1953. január 1-jén hatályba lépett az „ifjúságvédelmi" törvény, amelynek értelmében azokat a gyermekeket, akiket a szüleik nem az új, népi-demokratikus elveknek megfelelően nevelnek (például, ha vallásos elvek szerint élnek), speciális átnevelő intézetekbe lehet irányítani; gyermeket csak olyan családok fogadhattak örökbe, amelyek ideológiailag elkötelezettek. 1953-ban az élelmiszerjegy bevezetésével (miután az étkezési utal-

51 Lásd még: Viktor GSOVSKI: *Church and State behind the Iron Curtain,* i. m. 40skk.

52 Vö. *Herderkorrespondenz* 4 (1949/50) 117sk.

53 *Epistula apostolica ad venerabiles fratres archiepiscopos, episcopos, et ad dilectos filios e cleri laicorumque ordine Cecoslovacae Reipublicae.* Szövegét lásd: AAS 43 (1951) 768–772.

ványok megszűntek) kirekesztették „a nép ellenségeit", köztük sok olyan papot, akinek nem volt engedélye plébánián lelkipásztorként működni. Az intézkedés két csoportra osztotta a társadalmat: voltak a szocialista gazdaság számára fontos emberek, és azok, akiket az állam ideológiai ellenségének minősített. A párt által szervezett ún. „hazafias rendezvényekre" általában vasárnap került sor, azokban az órákban, amikor a templomokban rendszerint miséznek. Ugyanezekre az órákra szervezték a közhasznú munkákat, kidomborítva a közösségnek tett hasznos szolgálatot és lejáratva a templomban ülő híveket. A közmunka nem csupán a társadalmi hasznosságról szólt, megjelenítette a lakosság szocialista egységét is. Azok a papok, akik reggel nyolc óra utánra tűzték ki a szentmise bemutatását, szabotázs bűnébe estek.

Az egyházi szertartásokat világi ceremóniákkal kellett felváltani. A temetéseknél bevezették a világi szertartást. A gyászbeszédek, amelyeket a kisebb közösségekben a polgármester, a városokban pedig egy köztisztviselő tartott, hangsúlyozták az új társadalom szocialista értékeit. A polgári házasságkötés addig ismeretlen szertartása az egyházi szertartáshoz hasonló formát öltött: a polgármester vagy egy másik köztisztviselő a városházán ünnepélyesen, zene kíséretében fogadta a házasulandókat, akik egy oltárra emlékeztető asztal előtt leültek két impozáns székre. Az alkalomból mondott beszéd a családnak arra a különleges szerepére helyezte a hangsúlyt, amelyet az a szocialista államban betölt. A házassági anyakönyv aláírása után a házasok, ismét zene kíséretében, elhagyták a termet. Ha egyházi esküvőt akartak, azt csak ez után lehetett templomban megtartani. A pap nem szólíthatta a nőt lánykori nevén, mert már házasnak kellett tekintenie, ami azt volt hivatva kiemelni, hogy az egyházi esküvő valójában csupán egy haszontalan népi hagyomány. Hitoktatást az iskola második osztályától a hetedik osztályig lehetett kapni, de csak abban az esetben, ha legalább 50 szülő írásban kéri. A szülőknek számolniuk kellett a tisztviselők esetleges bosszújával, mivel a vallásgyakorlást a szocialista értékek egyik elutasítási formájának tekintették. 1968-ban, a Prágai tavasz után, október 22-én elfogadtak egy törvényt, amely több lehetőséget adott az ifjúság lelkigondozására, de 1970. augusztus 17-én ezt eltörölték.

Hittanra a két szülőnek kellett beíratnia a gyermeket az iskola igazgatójánál szeptember 3-a és 10-e között. Az a néhány pap taníthatott az iskolában hittant, akik erre engedélyt kaptak az államtól. Hittant a tanórák után lehetett tartani, hetente egy órát. A résztvevők névsorát közölték a plébánosokkal, nekik pedig közölniük kellett azt az állami szervekkel. E rendelkezések miatt a hittanra beiratkozók száma csökkent, a szülők ugyanis féltették a munkahelyüket és gyermekeik jövőjét.

1974-ben azzal a céllal, hogy megszabadítsák a szocialista társadalmat a vallási babonától, a felsőfokú intézményekben bevezettek egy alapkurzust, a tudományos ateizmust. Az intézményekben végzett egyik felmérés szerint a megkérdezett hallgatók 45%-a fontosnak tartotta a hitoktatást.[54] A Szovjetuniót leszámítva a keleti blokk egyetlen más országában sem folytattak olyan intenzív ateista propagandát, mint Csehszlovákiában. Az ateista mozgalom idővel elérte a kívánt eredményeket: kevesebben vettek részt az egyház életében, a katolikusok körében is meggyengült a hagyományos hit, jóllehet anélkül, hogy behódoltak volna a kommunisták ügyének. A médiában erősen hangoztatták, hogy az értelmiségiek és a fiatalok az ideológiai kampányok ellenére távol maradnak a párttól. A katonáknak és a közalkalmazottaknak tanácsolták, hogy tegyenek ideológiai hűségnyilatkozatot az államnak. Az egyház elhagyásáról tett nyilatkozatokat egy Prágá-

54 Vö. *Herderkorrespondenz* 28 (1974) 559sk.

ban vezetett központi nyilvántartásba jegyezték be, ami a hit és a templomok hiábavalóságának bizonyítására szolgált.

A közösségek egyre zsugorodtak, mert az emberek féltek megvallani hitüket. A börtönökből és a munkatáborokból az 1960., 1962. és 1964. évi amnesztiákkal szabadon bocsátott papok nem kaptak működési engedélyt. A párt a materialista propaganda erősítése érdekében ateista kampányokat tartott szükségesnek az iskolákban, a kollégiumokban és a munkahelyeken. Ehhez jó tanárok és nevelők kellettek, akiket a Szovjetunióból származó, bevált szakemberek képeztek ki, majd a stratégiai fontosságú helyszínekre irányították őket: nem volt elegendő eltéríteni az embereket a vallás gyakorlásától, Krisztus híveit meggyőződéses szocialistákká is kellett átformálni.[55]

A PÜSPÖKÖK ELSŐ NEMZEDÉKE

A pártvezetők számára a püspökök akadályt jelentettek, mert a magatartásukkal nemkívánatos hatást gyakoroltak a társadalomra: gyakran bebörtönözték vagy még gyakrabban eltávolították őket az egyházmegye éléről. A České Budějovice-i, a brnói és a prágai egyházmegyék megüresedtek, és 1946–47-ben új püspökük lett. Különösen fontos volt a kormányzat hozzájárulása az új prágai püspök, Josef Beran kinevezéséhez. Beran túlélte a dachaui koncentrációs tábort, és 1946. december 8-án szentelte Prága új püspökévé Saverio Ritter nuncius.[56] Összesen négy püspököt neveztek ki: Josef Berant, Štěpán Trochtát, Jozef Hlouchot és Karel Skoupýt.[57]

Az 1948. évi hatalomátvétel után a kommunista kormány döntötte el, kit lehetett – ha lehetett – kinevezni püspöknek. Ezért az 1946-ban történt utolsó püspöki kinevezések meghatározták az egyház jövőbeli orientációját. A prágai nunciatúra utolsó munkatársát, Ottavio de Livát (1911–1965) 1950. március 16-án kiutasították az országból kémkedéssel és azzal vádolva, hogy ellenállásra buzdította a püspököket és a papokat az állam egyházügyi törvényeivel szemben.[58] Ezzel a kommunisták elérték a céljukat, megszakították a diplomáciai kapcsolatokat a Szentszékkel.[59] Az egyetlen, akit a kormány meghagyott hivatalában, Antonín Eltschkner (1880–1961) prágai segédpüspök volt, őt még a kommunista hatalomátvétel előtt szentelték püspökké, még 1933. március 19-én.

55 Vö. *Herderkorrespondenz* 33 (1979) 156.

56 A nunciatúra történetével és a prágai apostoli nunciusok alakjával kapcsolatban vö. Emília HRABOVEC: *Die Nuntien in der Tschechoslowakei. Clemente Micara, Francesco Marmaggi, Pietro Ciriaci und Saverio Ritter,* in: Hubert Wolf (szerk.): *Eugenio Pacelli als Nuntius in Deutschland. Forschungsperspektiven und Ansätze zu einem internationalen Vergleich,* Paderborn 2012. 177–196.

57 Václav VAŠKO: *Dům na skále* [A ház a sziklán], 1. kötet: *Církev zkoušená (1945–začátek 1950)],* Kostelní Vídri 2004. 239sk.

58 BRUNELLO: *La Chiesa del silenzio,* i. m. 204.

59 Emília HRABOVEC: *Der Heilige Stuhl und die böhmischen Länder 1938–1945,* in: Zückert, Hölzlwimmer (szerk.): *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948.* i. m. 99–147.

Josef Beran (1888–1969)

Josef Beran Pilzenben született 1888. december 29-én, a Gergely Egyetemen tanult teológiát Rómában, ahol pappá szentelték.[60] Miután visszatért Prágába, a tanárképzésben dolgozott, majd meghívták pasztorálteológiát tanítani Prágába, a katolikus teológiai karra.[61] 1932-ben kinevezték a prágai nagyszeminárium spirituálisává és a Károly Egyetem tanárává; 1936. június 11-én előléptették pápai prelátussá.[62] Mivel szembefordult a náci megszállással, 1942. június 6-án letartóztatták és a dachaui koncentrációs táborba internálták, ott volt 1945-ig.

Berant 1946. november 4-én nevezték ki prágai érseknek, és 1946. december 8-án Saverio Ritter apostoli nuncius szentelte föl a dómban.[63] Fölszentelésén részt vettek a kormány képviselői is. A prágai rádió és a legfontosabb országos napilapok a hírt kommentálva hangsúlyozták, hogy a Szentszék egy volt dachaui rabot nevezett ki Prága új érsekévé. Ez az esemény rávilágított a katolikus egyház hozzájárulására a német megszállás alatt hozott áldozatokhoz, hiszen akkor 500 egyházi személy került börtönbe vagy koncentrációs táborba. A csehszlovák főváros új érseke november 14-én tett először hivatalos látogatást Edvard Beneš köztársasági elnöknél, aki ebből az alkalomból a Háborús kereszt I. fokozatával tüntette ki. Az 1948. február 28-i államcsíny után a kommunisták határozottan megváltoztatták a játékszabályokat: attól kezdve új ideológiai beállításba helyezték a csehszlovák társadalom életét. Arra „hívták fel" az ország püspökeit, hogy írjanak alá egy nyilatkozatot, amelyben kijelentik, hogy a katolikus egyház elismeri és támogatja a kommunista rendszert. A prágai érsek, a csehszlovák főpapság első számú képviselője megtagadta a nyilatkozat aláírását, és március 4-én levélben fordult az egész püspöki karhoz és a csehszlovák papsághoz. A levélben kiemelte annak szükségességét, hogy adjanak ki egy lelkipásztori körlevelet, amelyben elmagyarázzák a katolikusoknak, hogy az egyház nem kötődik semmilyen politikai vagy alkotmányos formához, mivel a maga sajátos felfogásában mindig a nép és a nemzet legmagasabb érdekeit kívánja szolgálni.[64]

Josef Berant, aki az ellentétek kialakulásának első szakaszában az egyház legjelentősebb képviselői közé tartozott, támadták a tömegtájékoztatási eszközök, és felelőssé tették egyház és állam megosztásáért; egyedülálló harcát aggódva kísérték figyelemmel más országokban is, annak ellenére, hogy közvetlenül Prágából kevés hírhez jutottak. A kommunizmus ellen 1949. július 1-jén kiadott vatikáni rendelet megjelenése miatt Beran helyzete sokat romlott, őt már 1949. június 19-től elszigetelték, és a következő tizennégy évben házi őrizetben volt kénytelen élni Roželovban, Růžodolban, Pabeničében, Mukařovban és Radvanovban.[65] Csehszlovákiában már 1951-ben csaknem 50 munkatábor létezett, 125.000 fogollyal, akiknek a száma idővel csak növekedett.

60 Bohumil Svoboda – Jaroslav Polc: *Kardinál Josef Beran: životní příběh velkého vyhnance* [Josef Beran bíboros: a nagy száműzött életének története], Prága 2008; Stanislava Vodičková: *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa kardinála Berana* [Szívemben hordozlak titeket; Josef Beran bíboros életrajza], Brno 2009; Kurt A. Huber: Beran, in: *Lexikon für Theologie und Kirche* 2 (1994) 239sk; Manfred Propst: *Glaubenszeuge im KZ Dachau. Das Leben und Sterben des Pallottinerpaters Richard Henkes (1900–1945),* Friedberg, 2007. 2. kiadás, 200–204, 213, 254.

61 Vodičková: *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa kardinála Berana,* i. m. 52.

62 Vö AAS 28 (1936) 247.

63 Vaško: *Dům na skále,* i. m. 1. kötet, 25sk.

64 Brunello: *La Chiesa del silenzio,* i. m. 196.

65 Vö. Emília Hrabovec: *L'Ostpolitik vaticana e la Cecoslovacchia,* in: Massimo De Leonardis (szerk.): *Fede e diplomazia: le relazioni internazionali della Santa Sede nell'età contemporanea,* Milano 2014. 338.

A kommunista hatalom azt akarta, hogy a püspökök tevékenységének ellenőrzése céljából osszanak be titkosrendőröket az egyházmegyékbe. Mons. Beran letartóztatása után az érsek tiltakozása ellenére a rendőrség segítségével Miroslav Hourkát helyezték a főegyházmegyébe mint kormánymegbízottat. A székeskáptalan káptalani helynökké választott egy rendszerhez hű papot, don Antonín Stehlíket, akit Beran érsek letartóztatása után a kommunista média a prágai főegyházmegye „új vezetőjeként" mutatott be. 1951 húsvétján Stehlík kiadta első „lelkipásztori körlevelét", amelyhez mellékelt egy utasítást, miszerint a levelet fel kell olvasni a templomokban. A hívek számos templomban tiltakoztak a „lelkipásztori körlevelek" felolvasása ellen; az ellenkezés egyik legelterjedtebb, jogi következményekkel nem járó módja az volt, hogy amíg a pap olvasta a levelet, a hívek elhagyták a templomot, a felolvasása után pedig visszatértek.

Beran 1963-ban történt részleges szabadon bocsátása után nem térhetett vissza Prágába. 1963 októberében a prágai kormány és a Szentszék tárgyalásait követően kegyelmet kapott, de nem lett szabad. 1965-ben Beran érseket bíborossá nevezték ki, és a megállapodások értelmében a Vatikánba távozhatott. Ugyanebben az évben Beran bíboros fontos beszédet mondott a zsinat plenáris ülésén a lelkiismereti szabadságról.[66] Egyebek között Husz János alakjának átértékelését szorgalmazta, felidézve a zsinati atyáknak azokat a káros következményeket, amelyek Csehországot sújtották a prédikátor halála után, s ezzel nagymértékben hozzájárult a vallásszabadságról szóló *Dignitatis humanae* dokumentum megszületéséhez. 1968-ban, a Csehszlovák Köztársaságban bekövetkező nagy politikai változások időszakában a bíboros gondolt arra, hogy visszatérhetne Prágába, de súlyos betegsége meghiúsította ezt a tervet. VI. Pál, aki tudott a súlyos betegségéről, 1969. április 17-én elment a pápai Nepomuki Kollégiumba a haldokló bíboros betegágyához, de már csak néhány perccel a halála után ért oda. A kommunista kormány nem járult hozzá Beran holttestének Prágába hozatalához; VI. Pál úgy döntött, hogy Beran bíborost április 22-én a Szent Péter-bazilika pápai sírboltjába temessék. Sírja XI. Piusz és XII. Piusz sírja között fekszik.[67] Az előkészítő szakasz után, 1998. április 2-án az egyházmegyében megkezdődött boldoggá avatási eljárása.[68]

František Tomášek

František Tomášek Josef Beran utódja volt Prágában, először mint apostoli kormányzó, majd 1977-től mint érsek. 1899. június 30-án született a morvaországi Studénkában, 1918-ban lépett be az olomouci nagyszemináriumba, ahol 1922. július 5-én szentelte pappá Antonín Cyril Stojan püspök.[69] Különböző egyházközségeknek volt lelkipásztora,

66 VODIČKOVÁ: *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa kardinála Berana,* i. m. 318.

67 I. m. 353–358.

68 Beranról lásd még: Karel KAPLAN: *Jednání Československé vlády s Vatikánem* [A csehszlovák állam tárgyalásai a Vatikánnal] *(1962–1965),* in: *Proglas. Revue pro politiku a kulturu* 5-6 (1999) 40–50; Uő: *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem,* i. m. Brno 2001; Uő: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956,* Brno 2005. 384–408. Václav VAŠKO: *Kardinál Beran a jeho zapas s totalitou. Portret osobnosti* [Beran bíboros és harca a totalizmussal. Személyiségrajz], in: *Securitas imperii* 11 (2005) 91–128.

69 Bohumil SVOBODA: *Na straně národa: Kardinál František Tomášek v zápase s komunistickym režimem* [A nemzet oldalán: František Tomášek bíboros harca a kommunista rezsimmel] *1965–1989,* Praha–Visehrad 2006.

és hittant is tanított. 1934-től tanársegéd volt az olomouci teológiai karon, ahol 1938-ban teológiából doktorált. Amikor a német megszállás után bezártak az iskolák, Tomášek a lelkipásztori munkának szentelte magát egy plébánián. 1947-től 1950-ig a valláspedagógia tanára volt Olomoucban. 1949. október 14-én Josef Karel Matocha (1888–1961) olomouci érsek a magánkápolnájában titokban püspökké szentelte Tomášeket, de ő továbbra is tanárként dolgozott. 1950-ben elmozdították, majd 1951-ben Želivben bebörtönözték. 1954-ben szabadult, és engedélyt kapott lelkipásztorként dolgozni. 1965. február 19-én VI. Pál kinevezte a prágai főegyházmegye apostoli kormányzójává. 1976-ban kreálták „in pectore" bíborossá, és csak egy múlva hozták nyilvánosságra a kinevezését. 1962 és 1965 között Tomášek Csehszlovákia püspökeinek egy csoportjával részt vett a II. Vatikáni Zsinaton Rómában; velük együtt ott voltak a prágai kormányhoz közel álló papok is. Miután Tomášek visszatért Prágába, mindennapi működése során igyekezett – a kormányzat által felajánlott szűkös lehetőségek között, de nagy elszántsággal – bevezetni a zsinat szellemét és bemutatni a tanítását.[70]

A kormány képviselőivel folytatott hosszú tárgyalásokat követően VI. Pál csak az 1977. december 30-i megállapodás után erősítette meg a kinevezését prágai érsekké. Nem volt lehetősége arra, hogy mint érsek a saját elképzelései szerint kormányozza a prágai főegyházmegyét, mivel a politikai rendszer kevés mozgásteret hagyott neki: a kormányzati intézményekkel folytatott nehézkes konzultációk nélkül nem hozhatott semmilyen döntést. Prágai jelenlétének azonban szimbolikus jellege is volt a katolikusok szemében: Tomášek a katolikus közösség számára nehéz időkben tett tanúságot a hitről. Az egyház üldözésének hosszú időszakát gyakran „a csend egyháza" korszakának nevezték, amelyet szögesdrót választott el a többi országtól és más európai egyházaktól. Tomášek fontos szerepet játszott 1968-ban, a Prágai tavasz idején. Az állampolgárok akkor lehetségesnek tartották a politikai és vallási helyzet változását, de a szabadság csak rövid ideig tartott, utána visszarendeződött a szovjet megszállás valósága, és az állam újra teljes ellenőrzése alá vette a csehszlovák társadalom vallási életét. Politikai szempontból nagy jelentősége volt annak, hogy Karol Wojtyła krakkói érsek lett az új pápa. Csehszlovákiában Prága bíboros püspöke is kezdte körülvenni magát olyan tanácsosokkal, akik a titkos egyház tagjai voltak, és nem értettek egyet a politikai vonalvezetéssel. A bíboros leveleket írt a kormányzati tényezőknek, ezek a levelek idővel „nyílt levelekké" váltak, és a rendszer ellenében védelmébe vette mind a katolikus üldözöttöket, mind az állampolgári jogaikban sértetteket. Az 1989. évi „bársonyos" forradalomban Tomášek a tüntetők mellé állt, és nyíltan csatlakozott az állampolgárok szabadságért vívott küzdelméhez.

1989. november 21-én este 200.000 tüntetőt hívott a Vencel térre. Václav Malý, Prága leendő segédpüspöke a Vencel téren felolvasta Tomášek bíboros üzenetét, amely az erőszakos cselekményektől való tartózkodásra szólított fel, nehogy a forradalom elveszítse a hitelét. A politikai változások után az érsek 1991-ig, 92 éves koráig töltötte be hivatalát. Kiemelkedő esemény volt érseki működése történetében II. János Pál főpásztori látogatásának fogadása.[71]

---

70 Lásd még: Aleš Opatrný (szerk.): *Kardinál Tomášek a koncil,* in: *Kardinál Tomášek a pokoncilní promena pražské arcidiecéze* [Tomášek bíboros és a prágai érsekség zsinat utáni átalakulása], Kostelní Vydrží 2002; Stanislav Balík: *Das Zweite Vatikanische Konzil und die böhmischen Länder,* Paderborn 2014.

71 Vö. Jan Hartmann – Bohumil Svoboda – Václav Vaško (szerk.): *Kardinál Tomášek,* Prága 1994; Josef Tomeš (szerk.): *Český biografický slovník XX. století* [Cseh életrajzi lexikon a XX. századra], III. kötet: Q-Z, Prága 1999. 587; Ludvík Dřimal: *František Tomášek jako katecheta dětí a mládeže* [František

Josef Hlouch (1902–1972)

1902. március 26-án született Lipník u Třebíčében, 1922-ben lépett be az olomouci nagyszemináriumba, és 1926. július 5-én szentelték pappá. Miután 1934-ben teológiai doktorátust szerzett Olomoucban, a tanításnak szentelte magát. 1947. június 25-én kinevezték püspöknek České Budějovicébe,[72] ahol Simon Barta (1864–1940) halála után hét évig nem volt betöltve a szék; 1947. augusztus 15-én szentelték püspökké.[73] Az 1948. évi államcsíny után állandó felügyelet alá helyezték; a kormány egy megbízottat küldött a püspöki rezidenciájába, hogy ellenőrizze a tevékenységét, mígnem 1950-ben letartóztatták.[74] Mivel megtagadta, hogy hűségesküt tegyen a szocialista köztársaságnak, 1951 márciusában Hlouch püspöknek el kellett hagynia az egyházmegyéjét, amelyet 1952. június 9-től don Antonin Titman igazgatott mint káptalani helynök a kommunista kormány jóváhagyásával. 1952. március 29-én Hlouch püspököt 5.000 koronára megbüntették, mert mint püspök járt el munkaengedély nélkül; még aznap Kadaňba, később Růžodolba vitték és internálták, ahol az egyház más képviselőit, köztük Josef Berant is elhelyezték, távol a családjától, és hűséges munkatársaival sem volt lehetősége érintkezni.[75] Miután a rossz táplálkozás és az egészségtelen víz miatt megbetegedett, 1954-ben a prágai kórházba került. Paběnicében, ahol ismét internálták, találkozott Josef Beran érsekkel és Karel Skoupý püspökkel. 1963 áprilisában újabb gyógykezelésben részesült Františkovy Lázněban, majd Koclířov u Svitavba vitték, ahol felügyelet alatt élt egy *Caritas*-házban.

A Prágai tavaszt követően, 1968-ban, 17 év távollét után Mons. Hlouch végre hazatérhetett egyházmegyéjébe, ahol a hívek nagyon melegen fogadták mint a hit hősét. Munkatársai között volt titkári minőségben don Miloslav Vlk is, a későbbi prágai érsek.[76] Ugyanebben az időszakban nevezték ki Augustin Malýt az egyházmegye általános helynökévé, és a Varsói Szerződés hadseregének bevonulása után, 1968-ban a České Budějovice-i egyházmegyébe kihelyezték Leo Drozdek állami megfigyelőt, aki a püspökkel szemben nyíltan ellenséges magatartást tanúsított. Kegyetlen kihallgatásoknak vetették alá, és az egyik alkalommal, 1972. június 9-én egy részeg rendőr olyan súlyosan megsértette, hogy másnap infarktusban meghalt. Temetése a rendszer elleni népi tüntetéssé vált.[77]

Tomášek, a gyermekek és fiatalok katechétája], Olomouc 2002; Jan HARTMANN – Bohumil SVOBODA: *Kardinál Tomášek general bez vojska* [Tomášek bíboros tábornok hadsereg nélkül], Prága 2003; Jiři HANUŠ: *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textu* [A 20. századi cseh katolicizmus személyiségeinek kisszótára szövegek antológiájával], Brno 2005. 308; Stanislav BALÍK – Jiři HANUŠ (szerk.): *Primasové katolické církve: země střední Evropy v čase komunismu* [A fő katolikus egyházak: Közép-Európa országai a kommunizmus idején], Brno 2010. 212; Jitka JONOVÁ: *František Tomášek, Kněz, katecheta, profesor a „ilegální biskup". Moravské působení Františka Tomáška* [František Tomašek pap, katechéta, professzor és „illegális püspök" morvaországi működése], Uherské Hradiště 2014.

72 AAS 39 (1947) 315.

73 Josef Hlouch (1902–1972), rkat. pap 1926, České Budějovice megyéspüspöke 1947.

74 VAŠKO: *Dům na skále,* i. m. 2. kötet, 310–315; VODIČKOVÁ: *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa kardinála Berana,* i. m. 230.

75 VODIČKOVÁ: *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa kardinála Berana,* i. m. 241.

76 Alain BOUDRE: *Miloslav Vlk: a Praga un lavavetri diventa arcivescovo,* Róma 1994. 42.

77 Eva SRAJEROVÁ: *Českobudějovicky biskup ThDr Josef Hlouch* [České Budějovice püspöke, ThDr. Josef Hlouch], České Budějovice 1997; Martin WEISS: *Minutenky wzpomínek na pastyře lidu svého* [A főpásztor emléke népe körében], Prága 1999; Vlastimil KOLDA: *Josef Hlouch: devátý biskup českobudějovicky v obrazech a dokumentech* [Josef Hlouch: a České Budějovicei egyházmegye kilencedik püspöke képekben és dokumentumokban], Trebon 2012; František KOLOUCH: *Miliony duši: osudy biskupa Josefa Hloucha* [Lelkek milliói: Joseph Hlouch sorsa] Brno 2013.

Josef Karel Matocha (1888–1961)

Josef Karel Matocha 1888-ban született az Uherský Brod környéki Pitínben. 1908-ban tett gimnáziumi érettségit Kroměřížben, utána belépett az olomouci nagyszemináriumba. Még mint papnövendék Rómába ment, a *Pápai Német-Magyar Kollégiumban* lakott és a Pápai Gergely Egyetemen tanult.[78] Tanulmányai végeztével 1914. augusztus 15-én Rómában pappá szentelték, és miután 1915-ben megszerezte a teológiai doktorátust, visszatért Olomoucba, ahol a lelkigondozásnak szentelte magát és tudományos képzéseket tartott. 1921-ben lett a nyitrai teológiai kar tanára, majd 1924-ben a keresztény filozófia rendes tanára az olomouci „Szent Cirill és Metód" teológiai karán.[79]

1948. március 22-én a kormányzat jóváhagyása nélkül XII. Piusz kinevezte olomouci érseknek. Josef Beran prágai érsek szentelte püspökké 1948. május 2-án; 1949 szeptemberében hazaárulás vádjával letartóztatták, és tíz év börtönre ítélték. Mialatt házi őrizetben volt, 1949. október 13-án éppen Matocha érsek szentelte titokban püspökké František Tomášeket.[80] Jitka Jonová cseh írónő az utóbbiról írott könyvében leírja ennek a püspökszentelésnek a szokatlan körülményeit: nem törődve az őrt álló rendőrökkel, Tomášek a szolgálati bejáraton gyorsan bement az érseki palotába; a szentelés teljesen magánjellegű volt, ugyanis senki nem volt jelen a kápolnában.[81] Matocha eleinte olomouci püspöki rezidenciáján töltötte az igazságtalan büntetést, anélkül hogy rádiót hallgathatott vagy újságokat olvashatott volna. 1950-ben az egyik internálótáborba zárták mint rabot, ahol a csehszlovákiai egyház más képviselőit is fogva tartották. A tábor nagyon rossz körülményei aláásták az egészségét; ezenkívül végig nem érintkezhetett sem gyóntatóval, sem a rokonaival: ott halt meg 1961. november 2-án; november 6-án temették el a szülővárosa, Pitín temetőjében. Az egyszerű gyászszertartást Robert Pobožný szlovák püspök végezte, akit éppen az elhunyt érsek szentelt püspökké 1949. augusztus 14-én Nagyszombatban (Trnava). 1999-ben Josef Karel Matocha emlékét a Tomáš Garrigue Masaryk-rend I. fokozatával ismerték el a demokrácia építésében és az emberi jogok védelmében szerzett érdemeiért.[82]

Štěpán Trochta SDB bíboros (1905–1974)

Štěpán Trochta 1905. március 26-án született Francova Lhotában. 1920-ban, csupán tizenöt évesen belépett a szaléziak rendjébe, képzése és teológiai tanulmányai után, 1932. június 29-én szentelték pappá.[83] A fiatal pap hamarosan a szalézi iskolák egyik kedvelt nevelőjének és népszerű lelkiatyának bizonyult. A németek bevonulásával és

78 Vaško: *Dům na skále,* i. m. 2. kötet, *Církev bojující 1950 - kveten 1960,* 307.

79 Josef Karel Matocha (1888–1961), teológia professzor, Olmütz érseke 1948, 1950-től házifogságban és elszigetelten tartották.

80 Vaško: *Dům na skále,* i. m. 2. kötet, *Církev bojující 1950 - kveten 1960,* 307–310.

81 Vö. J. Jonová: *František Tomášek, Kněz, katecheta, profesor a „ilegální biskup",* i. m. 40–44.

82 További irodalom az olomouci érsekről: František Kosatík: *Nekrvavý mučedník. Dr. Josef Karel Matocha arcibiskup olomoucký metropolita moravsky* [Vértelen vértanú. Dr. Josef Karel Matocha olomouci érsek, morvaországi metropolita] *1888–1961,* Olomouc 1990; Jindrich Zdenek Charouz: *Biskup - vynavač. Karel Josef Matocha* [Hitvalló püspök, Karel Josef Matocha] *1888–1961,* Olomouc 1991; Jan Graubner: *Kněžské osobnosti: medailony kněží olomoucké arcidiecéze* [Az olomouci érsekség papjainak életrajza], Olomouc 2010. 73–76.

83 Vaško: *Dům na skále,* i. m. 2. kötet, 316.

Csehszlovákia katonai megszállásával a helyzet gyökeresen megváltozott. A megszállók és a lakosság együttélése nem ment jól. Ugyanis a németek elutasítóan bántak a cseh állampolgárokkal, ahogyan a többi néppel is, amelyek az uralmuk alá kerültek.

A Reinhard Heydrich birodalmi protektor ellen elkövetett merénylet után Štěpán Trochtát letartóztatták és először a theresienstadti táborba, később a mauthauseni és a dachaui koncentrációs táborokba internálták. A náci szadisták bántalmazásai ellenére a fiatal szalézi pap túlélte a kemény megpróbáltatás időszakát, és visszatérhetett korábbi tevékenységéhez. Negyvenkét éves volt, amikor XII. Piusz 1947. szeptember 27-én kinevezte Litoměřice püspökévé,[84] és Saverio Ritter apostoli internuncius püspökké szentelte 1947. november 16-án a helyi székesegyházban.[85] A fiatalok körében eredményesen végzett szolgálata ürügyével 1949-ben házi őrizetre ítélték. 1950-ben a kormány és közte támadt újabb feszültségek miatt Trochta püspök január 17-én kénytelen volt kinevezni „általános helynökének" a litoměřicei egyházmegyében Eduard Olivát, egy kormányhű papot, aki Trochta visszatéréséig, 1968. szeptember 1-ig maradt hivatalban. 1951-ben ismét letartóztatták, 1954-ben pedig hazaárulásért és egy másik állam, a Vatikán javára folytatott kémkedésért kényszermunkára ítélték.[86] Trochta különböző büntetésvégrehajtási intézetekben és munkatáborokban raboskodott; 1960-ban amnesztiát kapott, de nem láthatta el sem püspöki hivatalát, sem papi feladatokat az egyházmegyéjében.[87] Segédmunkásként dolgozott, de közben sikerült titokban fölszentelnie sok papot, ezért újra letartóztatták, és Radvanovban tartották fogva 1966-ig.[88] A kormányzat 1967-ben a Szentszékkel folytatott tárgyalásokon azt követelte, hogy az egyik jelöltje, Eduard Oliva kanonok legyen az új püspök.

Karel Hrůza, a csehszlovák küldöttség vezetője emlékeztette a Szentszék küldöttségét arra, hogy „Oliva kanonoknak nagy »hazafias« érdemei vannak; ha esetleg nem emelkedne püspökségre, az ártana a »kormány presztízsének«. A kommunista hatalom nem vállalhatná magára a tárgyalások kudarcát, és kénytelen lenne a közvélemény elé

84 AAS 39 (1947) 420.

85 Štěpán Trochta (1905–1974), szalézi 1932, litoměřicei megyéspüspök 1947, in pectore bíboros 1969, bíborosi kinevezés közzététele 1973.

86 VAŠKO: *Dům na skále,* i. m. 2. kötet, 324.

87 I. h. 325sk; BUKOVSKY: *Chiesa del martirio,* i. m. 54.

88 Štěpán Trochtáról lásd: *Štěpán kardinál Trochta. Životopisná crta a víber z proslovu a pastírskích listu* [Štěpán Trochta bíboros. Emlékiratai, válogatás szentbeszédeiből és lelkipásztori körleveleiből], Róma 1984; Pavel MORAVA: *Kardinal Stephan Trocha: eine Lebensgeschichte und eine Auswahl aus seinen Ansprachen und Hirtenbriefen,* Thaur/Tirol 1987; Maria BÁČOVÁ-KŘIŽKOVÁ – JAROMÍR Korejs: *Kardinál Trocha, mučedník: Terezín, Mauthausen, Dachau* [Trochta bíboros, vértanú: Theresienstadt, Mauthausen, Dachau], Nové Město/Metují 1992; Josef TOMEŠ (szerk.): *Český biografický slovník XX. století,* III. kötet, Q-Z, Prága 1999. 375sk; Jaroslav NOVOSAD: *Štěpán Trochta - svedek „T"* [Štěpán Trochta – „T" tanú], Prága 2001; Uő: *Štěpán Trochta - svedek „T" a vsední den - T: studie slov a činu Štěpán kardinála Trochty* [Štěpán Trochta – „T" tanú, mindennap T, Štěpán Trochta bíboros szavai és tettei], Francova Lhota 2005; Jiri HANUŠ: *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textu,* i. m. 159sk; Jaroslav MACEK: *Biskupství litoměřické: biskupové a osudy litoměřické diecéze* [Litoměřice püspökség: Litoměřice egyházmegye püspökei és története] *1655–2005,* Kostelní Vydri 2005. 128–143; Jiři PLACHÝ: *Biskup Trochta v hodině velké zkoušky* [Trochta püspök a nagy próba órájában], in: Securita Imperii 11 (2005) 129–134; Jiři KUCERA (szerk.): *Význavač a mučedník Štěpán Trochta* [Štěpán Trochta hitvalló és vértanú], Prága 2006; Petr KOURA: *Protinacistická odbojová činnost Štěpána Trochty,* [Štěpán Trochta náciellenes ellenálló tevékenysége], in: Pavel Marek, Jiři Hanuš (szerk.): *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křest'ané ve 20. století* [A személyiség az egyházban és a politikában. Cseh és szlovák keresztények a 20. században], Brno 2006. 423–427.

tárni annak okait."[89] 1968. szeptember 1-jén az állami hatóságok bár korlátozottan, de újra engedélyezték Trochtának, hogy gyakorolja papi hivatását, 1969. április 28-án pedig VI. Pál *in pectore* bíborossá kreálta. Bíborosi kinevezése csak 1973. március 5-én került nyilvánosságra, és nagy visszahangot keltett a világban; a kormányzat rosszul fogadta a hírt, mert így a világ tudomására jutott, hogy Csehszlovákiában üldözik a katolikus egyházat.[90] Trochta bíboros egészsége nagyon megromlott a fogság időszakaiban. A prágai Bulvka kórházba került szemműtétre; szívproblémái miatt az orvosok kénytelenek voltak helyi érzéstelenítést alkalmazni. A fájdalmaktól legyengülve tért vissza Litoměřicébe. Itt 1974. április 5-én a lakásán fogadta egy állami tisztségviselő látogatását egyházi ügyekben, aki órákon keresztül hasztalan igyekezett néhány engedményre kényszeríteni.

A heves beszélgetés után Trochta bíboros nagy nehezen visszavonult a hálószobájába, ahol másnap korán reggel öntudatlan állapotban találták; munkatársai segítségével rövid időre visszanyerte a tudatát, fölvette a betegek kenetét, és rövid idő múlva meghalt – 69 éves korában.[91] A *Der Spiegel* német hetilap kiemelte a szomorú valóságot: Trochta bíboros papságának negyvenkét évéből huszonegyet töltött börtönben.[92] A temetésen meg kellett jelennie egy öt tagú állami küldöttségnek a kormány nevében, köztük volt Karel Dlabal is, akit szintén felelősség terhel a bíboros haláláért. Szokatlanok voltak a korlátozások: a tömegnek a székesegyház zárt kapuja előtt kellett várakoznia, mert nem engedélyezték, hogy részt vegyen a liturgikus gyászszertartáson.

Trochta bíboros temetésén részt vett az akkori krakkói érsek, Karol Wojtyła, Franz König bíboros Bécsből, Alfred Bengsch bíboros Berlinből, Hugo Aufderbeck erfurti és Gerhard Schaffran drezdai püspökök, de a helyi hatóságok megtiltották nekik, hogy a gyászszertartáson koncelebráljanak.[93] Stefan Wyszyński lengyel bíboros prímástól a beutazó vízumot is megtagadták. A krakkói érsek, Wojtyła bíboros a padban ült a hívekkel, és a világiakkal együtt áldozott. A temetés végén Trochta bíboros sírja előtt a rendőrség engedélye nélkül rövid beszédet mondott a bíboros hősies életéről.[94] A székesegyháztól a város temetőjéig vezető hagyományos gyászmenetet a rendőrség ez alkalommal megtiltotta. Hamarosan az a hír terjedt el, hogy Trochta bíboros halálának körülményei hasonlóak voltak Josef Hlouch püspök haláláéhoz, aki a kormány egyik képviselőjével folytatott vita után halt meg váratlanul 1972. június 10-én.

Karel Skoupý (1886–1972)

Karel Skoupý 1886. december 30-án született Lipůvka u Tišnovában, Brnóban tanult teológiát, ahol 1911. július 16-án szentelték pappá. Egy évig káplán volt Dyjákovicében, utána nevelő a brnói nagyszemináriumban, abban a városban, amelynek püspökévé ké-

89 Mons. Bongianino jelentése Mons. Casarolinak a prágai kormánnyal való tárgyalásairól 1967. május 22–28 között, in: Giovanni Barberini (szerk.): *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana,* Bologna 2008. 347.

90 Václav Vaško: *Dům na skále,* i. m. 2. kötet, 326.

91 Mons. Georg Zischek litoměřicei prépost (Eichstädt) Ludvik Svobodához intézett 1974. május 15-i tiltakozó levelét lásd: https://www.prazskyhradarchiv.cz/file/edee/archivalie_mesice/2014/1404.pdf

92 *Der Spiegel* 1974. 16. szám.

93 I. h. 93; Bukovsky: *Chiesa del martirio*, i. m. 55.

94 Vö. George Weigel: *Testimone della speranza. La vita di Giovanni Paolo II, protagonista del secolo,* Milano 1999. 277sk.

sőbb, 1946. április 3-án XII. Piusz kinevezte.[95] Püspökként nem fejthetett ki széles körű lelkipásztori tevékenységet, ugyanis 1950-től 1953-ig házi őrizetben volt a rezidenciáján. Skoupýt az 1953/54-ben tartott Mária-év megünneplése után tartóztatták le, amelyet XII. Piusz hirdetett meg, készülve a Szeplőtelen Fogantatásról szóló tanítás ünnepélyes kihirdetésének évfordulójára.

A rendszer vezetői attól féltek, hogy az alkalom fellendíti az egyház életét. Skoupý püspök megszegte az állami hatóságok tilalmát, jóváhagyta az ünnepségek programját, és összeállított egy lelkipásztori levelet az évfordulóra. Letartóztatása után ezúttal is egy kormányhű káptalani helynökre, Josef Kratochvilre bízták az egyházmegye vezetését, és Karel Skoupý egy *Caritas*-házban élt anélkül, hogy bármilyen hatással lehetett volna az egyházmegye vezetésére. 1968-ban újra elláthatta püspöki hivatalát, de 1970-ben a prágai kormány ismét megszorításokkal támadta. Mint tanácsos részt vett a II. Vatikáni Zsinaton, ahol személyesen találkozott többek között VI. Pál pápával is. 1972. február 22-én halt meg, 86 éves korában.[96]

A SZEMINÁRIUMOK ÉS A PAPKÉPZÉS

A papságra való felkészülés a csehszlovák szemináriumokban már a kommunista hatalomátvétel első hónapjaitól kezdve a katolikus egyház és az állam jövőbeli kapcsolatainak egyik legfontosabb kérdésévé vált. 1950. július 14-én az oktatás- és nevelésügyi minisztérium kiadott egy rendeletet a szemináriumok átszervezéséről és a teológiai tanulmányokról. A rendelet kimondta az olomouci teológiai kar és más teológiai akadémiák bezárását. A hét szeminárium bezárása 1950 nyarán az egyház ellen hozott legfájdalmasabb intézkedések közé tartozik. A felsőoktatásról szóló 1950. évi 58. sz. törvény leválasztotta a teológiai karokat a prágai és az olomouci egyetemekről, bezárták az egyházmegyei szemináriumokat és a szerzetesrendek noviciátusait.[97] 1950-ben Csehországban és Szlovákiában, Litoměřicében,[98] ill. Pozsonyban volt egy-egy szeminárium, amelyekben tanulhattak papnövendékek, de csak a politikai hatalom előzetes engedélyével. „A nép érdekében hozott" új törvény úgy rendelkezett, hogy „nem reakciós"[99] teológiát kell tanulniuk. A tantervet az Állami Egyházügyi Hivatal állapította meg, és meghatározta a jelöltek felvételéhez szükséges formaságokat is; a tanulmányokhoz nem volt mindenkinek szabad hozzáférése, az a kormányzati engedélyektől függött.[100] A törvény 11. cikke kimondta: „Az állam nemcsak szociális és egészségügyi szempontból fog gondoskodni a hallgatókról, hanem kulturális és erkölcsi tekintetben is úgy, hogy a tanulmányaik után mindannyian hazafias papok legyenek."

1949-ben Csehszlovákiában 1.607 papnövendék volt; 1968-ban 222 és 1978-ban csak 247. Cseh- és Morvaországban pedig 1949-ben 969, 1968-ban is alig 112 és 1978-ban mindössze 135 volt a növendékek száma.[101] A szemináriumokat egységes „álla-

95 AAS 38 (1946) 209.

96 Vö. Jana HLADKÁ; *Biskup Karel Skoupý:* in: *Brněnská diecéze 1777–2007. Historie a současnost* [Brno egyházmegye 1777–2007. Történelmében és a jelenben], Brno 2007. 124–130.

97 Václav VAŠKO: *Dům na skále,* i. m. 2. kötet, 227.

98 A prágai teológiai kar (*Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta*) Litoměřice székhellyel.

99 Az 1950. július 14-én kelt dekrétum 6. paragrafusa.

100 Az 1950. július 14-én kelt dekrétum 9. paragrafusa.

101 REBICHINI: *Chiesa, Società e Stato in Cecoslovacchia,* i. m. 2. kötet, 70.

mi szeminárium" váltotta fel, amelynek a székhelye először Prágában, majd 1955-től Litoměřicében volt.[102] Az egyháznak csak nagyon csekély befolyása volt a papnövendékek államosított képzésére. Az így képzett papok a kommunista hatalomtól függtek, és néhányan hamarosan elkötelezték magukat a hazafias békemozgalomban. 1950-ben Prágában 100 papnövendék volt, ebből 80 diplomás és 20 valamilyen szakmával rendelkezett, amely mindenesetre lehetővé tette az egyetemi továbbtanulást. Évente húsz jelentkezőt lehetett fölvenni. A képzés négy évig tartott, a tantárgyak között volt a marxista filozófia és a szocialista társadalomelmélet. Az órarend mindennap tíz percet irányozott elő az újsághírek megbeszélésére és hetente három politikai tartalmú előadást; minden hallgatónak be kellett lépnie a Csehszlovák Ifjúsági Szövetségbe és a Szovjetunió Barátainak Társaságába.[103] A Vatikán egyik ajánlása tiltotta, hogy ezeken a teológiai karokon teológiát tanuljanak, ha a püspökök előzőleg nem értékelték ki a szentszéki engedély hiányában kialakított tantervet.[104] Minden hallgatónak találnia kellett egy köztes megoldást, mivel nem léphették át azokat a határokat, amelyeken túl a rendszerrel való együttműködés kezdődött. Az állambiztonságiak könnyen rákényszerítették az ilyen együttműködésre a tapasztalatlan szeminaristákat. Miloslav Vlk bíboros emlékezett néhány világi ünnepre a teológiai tanulmányai időszakából, amelyeken részt kellett vennie, mert pap akart lenni: minden növendék kompromisszumos megoldást keresett.[105]

A kommunista hatalom minden évben igyekezett csökkenteni a jelentkezők számát, idővel aztán nem is voltak alkalmas jelöltek. A prágai és a pozsonyi szemináriumok hallgatói létszámának növelése érdekében egy meghatározott időszakban reklámhadjáratot is szerveztek, ami összefüggött azzal, hogy a püspökök eleinte nem akarták, hogy a növendékek az állami szemináriumban tanuljanak. Ugyanígy kampányt rendeztek a szlovákiai ortodox egyház leendő papjai számára, miután 1950-ben megszüntették a görögkatolikus egyházat. Volt még egy olyan, akkoriban teljesen elképzelhetetlen kezdeményezés is, hogy röpcédulákat osztogatnak, amelyek a papi hivatás dicséretéről szólnak. A kommunista kormányhoz hű papok kiadtak egy újságot, amelyet széles körben kellett terjeszteni a hívek között kifejezetten azért, hogy a papjelöltek száma növekedjen. Az érdeklődő jelöltek számára nem volt könnyű helyhez jutni a szemináriumokban: a fiatalokat gondosan megvizsgálták, és felvételt csak azok nyertek, akik jó együttműködést ígértek a rendszernek.

Akkoriban néhány fiatal titokban is készült a pappá szentelésre, és jó teológiai felkészültségű papoknál tanultak. Később titokban szentelték föl őket Csehországban vagy külföldön, de az „illegális papok" nem szolgálhattak az egyházközségekben. Egyikük a szalézi Ladislav Vik volt. Titkos kapcsolatban állt a szalézi renddel, 1947-ben tette le az első fogadalmakat, de már 1948-ban följelentette a titkosrendőrség egyik ügynöke, és munkatáborba került. Szabadulása után kőművesként dolgozott, közben részt vett a szaléziek titkos összejövetelein, ahol teológiát tanult. 1960-ban szentelte pappá a litoměřicei püspök, Štěpán Trochta a magánlakásán. Nyilvános papi szolgálatot egyáltalán nem végezhetett, vegyészként dolgozott Pilzenben, majd nevelőként a kiskorúak obořištěi börtönében. Magiszterként újoncokkal foglalkozott, 1981-től 1993-ig pedig a

102 Ondrej Liška: *Církev v podzemí a společenství Koinótés* [A földalatti egyház és a Koinótés közösség], Brno 1999. 77.

103 Václav Vaško: *Dům na skále,* i. m. 3. kötet: *Církev vězněná 1950–1960,* Kostelní Vydří 2008. 15–21.

104 Vö. *Herderkorrespondenz* 4 (1950/51) 439.

105 Vö. Bourde: *Miloslav Vlk a Praga un lavavetri diventa arcivescovo,* i. m. 36sk.

szaléziek tartományfőnöke volt. Mivel a szabad papképzés lehetetlen volt, a püspökök kénytelenek voltak a szomszédos országokba küldeni a papjelölteket, főleg Lengyelországba, Karol Wojtyła[106] krakkói érsekhez és a Német Demokratikus Köztársaságba (NDK) is. Azok, akiket titokban szenteltek föl, nem fedhették föl a kilétüket, és nyilvánosan nem gyakorolhatták a hivatásukat.

Tomáš Halíkot egy NDK-beli útja alkalmával szentelte föl titokban Hugo Aufderbeck (1909–1981) erfurti püspök 1978. október 21-én. Abban az időben ő volt az egyik legismertebb katolikus értelmiségi Kelet-Európában és az egyik legközelebbi bizalmasa Václav Havel akkori elnöknek, valamint František Tomášek prágai érseknek is. Visszaemlékezéseiben Halík felidézi, hogy a fölszentelése napján egy gépkocsi hátsó ülésén egy kabáttal letakarva, titokban vitték a püspök lakására Erfurtban. Másnap celebrálta első miséjét egy üres kápolnában, ahol csak az akkori erfurti segédpüspök, Joachim Meisner és Václav Dvořák[107] atya volt jelen. Fölszentelése után titokban aktív papként vett részt a lelkigondozásban; senki nem tudta, hogy pap, még az anyja sem;[108] hivatalosan pszichoterapeutaként dolgozott drogfüggőkkel egy közintézményben.

A rendszerhez hű papokat pozitív mintaként mutatták be a papképzésben. A hallgatók tudták, milyen veszéllyel járhatna a rendszerhez való hűség az egyház egységére nézve, de nem sokat tehettek, különben le kellett volna mondaniuk a vágyukról, hogy papok legyenek. Az 1980/81. tanév első félévében a pozsonyi nagyszemináriumban tiltakozás tört ki a kormánnyal együttműködő papok ellen: a demonstráló hallgatók bírálták a papok közötti veszélyes megosztottságot. A tiltakozási lehetőségek minimálisak voltak, mert a szemináriumok vezetése a hazafias mozgalom papjainak kezében volt; tényleg nem is lett semmi eredményük, de a rendszer megértette, hogy az általa bevezetett nevelési módszerekkel nem fognak nagy sikereket elérni. A tiltakozások éhségsztrájkkal kezdődtek a „hazafias papok" kiváltságos egyesülete ellen, amely az egész csehszlovák papság képviseletére tartott igényt. Julius Gábriš nagyszombati apostoli kormányzóra nagy nyomást gyakoroltak, és kénytelen volt cselekedni: írt egy levelet a szeminárium hallgatóinak, amelyben felszólította őket, hogy folytassák a szorgalmas tanulást, és megígérte, hogy mindent megtesz értük a kulturális minisztériumban. Az események után 11 hallgatót elbocsátottak. A katolikusok tiltakozása a papok egyesülete ellen irányult, mivel az a maga vitatott tevékenységét propagálta a szemináriumokban, és igyekezett magához vonzani a növendékeket.[109]

A PAPOK MINDENNAPI ÉLETE

A papok száma évről évre csökkent. 1937-ben Csehországban és Morvaországban 4.226 pap volt; 1948-ban a háborús veszteségek miatt és a németek által lakott területek lakosságának kényszerű elvándorlása után mindössze 2.934. Ez a szám egyre jobban csökkent a csehszlovák állam megszűnéséig: 1987-ben 1.462 főre apadt. A bebörtönzött papok száma ellenben magas volt: csak 1950-ben 300 papot tartóztattak le. A

106 LIŠKA: *Církev v podzemí a společenství Koinótés,* i. m. 36; Franz HUMMER: *Karol Wojtyla weihte Priester für den Untergrund,* in: *Münchner Kirchenzeitung* 1996. augusztus 5. 4.

107 Tomáš HALÍK: *All meine Wege sind DIR vertraut. Von der Untergrundkirche ins Labyrinth der Freiheit,* Freiburg 2014. 117.

108 I. h. 121.

109 Vö. *Herderkorrespondenz* 35 (1981/51) 334.

letartóztatást követő kihallgatások sokáig tartottak; a kérdéseket már előre összeírták, amelyek mintául szolgáltak valamennyi letartóztatott esetében. A jegyzőkönyveket sok nappal később íratták alá az érintettekkel anélkül, hogy elolvashatták volna a szövegét. Rokonok látogatását nem lehetett fogadni, az élelmezés szűkös volt, és csak az tudott beszerezni valamelyes élelmiszert a börtön kantinjában, akinek volt pénze. A börtönökben és a munkatáborokban a papok „átnevelése" volt a cél: eleinte másokkal együtt tartották fogva őket, később, az 50-es években speciális részlegeket hoztak létre. Rettegett börtönöket alakítottak ki a papok számára Leopoldovban, Mírovban és Valdicích u Jičínában. A želivi apátságban elkülönített helyszínt teremtettek püspökök, papok és szerzetesek számára; 1950 és 1953 között kb. 400 embert tartottak ott fogva.[110] Ezeknek az intézményeknek az életkörülményeiről és mindennapi életéről sok napló jelent meg, amelyekből világosan kitűnik, milyen üldözésben volt része az egyháznak.[111]

A papok egyedül éltek az ideiglenesen kialakított paplakokban, attól tartva, hogy elveszítik a munkaengedélyt, és emiatt kénytelenek lennének elhagyni a közösségüket. Vasárnaponként akár öt misét is celebráltak, gyakran kis településeken is, jóllehet kevesen voltak a templomban. Az, hogy sokszor különböző helyeken miséztek, korlátozta a hívekkel való kapcsolat lehetőségét. A háború előtt ezeken a helyeken jó volt az egyház anyagi helyzete, és sok vidéki plébánosnak volt kisebb vállalkozása is. Az egyházi javak elvétele után csak azoknak az épületeknek a használatát engedélyezték, amelyeket kultikus célokra szabadon hagytak. Az egyházellenes törvények miatt a plébánosok úgy érezték, hogy el vannak szigetelve és megfigyelés alatt állnak.

Ki kell emelni a plébániák munkatársainak segítségét: ezek a gyakran egyszerű, de bátor asszonyok magukra vállalták a paplakásokban és a templomban szükséges nehéz munkák terhét, ezért őket is elszigetelték, akár a papokat. De az ő munkájuk nélkül a papok élete és a plébániatemplomok fenntartása szinte lehetetlenné vált volna. Sokszor idős személyek ők, akik ellenszolgáltatás nélkül dolgoztak, sőt, szerény bevételeikből hozzájárultak a papok létfenntartásához. Különösen nehéz volt azoknak a papoknak a helyzete, akik ott szolgáltak, ahol lehetséges volt, még ha nem is rendelkeztek hivatalos engedéllyel.

A PAPOK HAZAFIAS SZERVEZETEI

Voltak olyan papok, akik támogatták az új politikai rendszert, a kormányon lévő kommunista hatalomnak pedig érdekében állt a lelkipásztorok közti ellentét szítása, ún. haladó gondolkodású és reakciós papok csoportjának megkülönböztetése. A rendszer és a püspökök konfliktusában a legtöbb pap a főpásztora mellé állt, néhányan azonban, velük ellentétben az állammal együttműködő papok mozgalmát támogatták. A kommunisták legfőbb célja egy Rómától független nemzeti egyház alapítása volt, amely a kommunista hatalom eszményeit ápolta volna. A terv megvalósításához időre volt szükség: föl kellett készíteni a leendő munkatársakat és kidolgozni az ideológiai orientáció vezérfonalát. Ebben az ideológiai hadjáratban a püspököket – egyebek között – úgy mutatták be mint a régi politikai rendszer, a kapitalizmus védelmezőit. Ebből a célból a munka- és tájékoztatásügyi minisztérium százezres példányszámban kinyomtatott egy brossúrát *Konspiráció*

110 Václav Vaško: *Dům na skále,* i. m. 2. kötet, 74.

111 Ján Chryzostom Korec: *La notte dei barbari*, Casale Monferrato 1993.

a köztársaság ellen címmel, ezt követte *A katolikus papság közlönye*. Ez utóbbi újságot, amelyet egy hithagyó és a kormánnyal együttműködő pap szerkesztett, 1949 májusától ingyen küldték el valamennyi papnak és papnövendéknek. A közlöny arra szólította fel a papokat, hogy működjenek együtt a kormányzati intézményekkel, és tegyék magukévá a Csehszlovákiában bevezetett rendszer ideológiáját.

Az állami propagandának ez a formája bizonytalanságot keltett a papok között, akik addig a polgári hatóságokkal való őszinte és széles körű együttműködéshez voltak szokva. Az 1949. május 17-én Prágában tartott püspökkari konferencián a püspökök levelet intéztek Zdeněk Nejedlý miniszterhez, amelyben tiltakoztak az ilyen kezdeményezések ellen. Ugyanezen a napon titkos körlevélben fordultak a csehszlovák papsághoz, amelyben felhívták a figyelmet arra, hogy a plébániákat gyakran szerzetesnek és apácának öltözött provokátorok látogatják. A püspökök nyíltan közölték a papokkal, hogy a kormányzat egy „csehszlovák katolikus egyház" vagy „egyesült katolikus papság"[112] alapítását tervezi. A püspöki kar a következő ülésén, amelyet 1949. június 7-én tartott Olomoucban, egy körlevélben ismét állást foglalt, és tájékoztatta a papokat a kormányzat szándékairól.[113]

A „katolikus papság békemozgalmának"[114] megalapítására 1950. július 4-e és 6-a között került sor Velehradon – a kommunista sajtó állítása szerint – 453 pap részvételével; abból az alkalomból alakították meg a római katolikus papok nemzeti bizottságát.[115] A „világbéke" iránti elkötelezettségből a rendszer támogatta az egyesületet. 1951. október 2-án Prágában megszervezték a csehszlovák katolikus papság országos kongresszusát, amelyen kormányzati tájékoztatás szerint a katolikus papság 1.500 küldötte vett részt.[116] A békemozgalom képviselői támogatták a szervezet ideológiai vonalát: az állam politikai rendszerének meg kell teremtenie a kereszténység továbbélésének ideális feltételeit, a kereszténynek pedig támogatniuk kell a párt által vezetett szocialista államot. A kongresszus szervezői a mozgalomban alkalmas eszközt láttak arra, hogy bevezessék a kommunizmust egy olyan különleges történelmi pillanatban, amely kedvez az evangéliumi eszmények konkrét megvalósításának. A kongresszus elítélte a Vatikánnak az amerikai imperializmussal rokon politikáját, ezért a híveknek az új csehszlovák állam papjaira volt szükségük. A mozgalmat don Josef Plojhar szervezte, később vezette is. A szovjet övezet többi országához hasonlóan ez az egyházpolitikai eszköz lényegében a katolicizmus felszámolására szolgált.[117]

Kialakult a papok megkülönböztetése aszerint, hogy a szocialista hazát támogatják-e, vagy a politikai rendszer veszélyes, „reakciós" ellenségei. A kormányzat kb. egyezer papot minősített megbízhatatlannak, bármilyen szabálysértésért kényszermunkára vagy katonai szolgálatra sorozták be őket. 1956-ban mintegy ötszáz pap volt börtönben vagy munkatáborban.[118] Két papot választottak meg a mozgalom vezetőinek, Josef Plojhar

112 A levél megjelent in: BRUNELLO: *La Chiesa del silenzio,* i. m. 207sk.

113 I. h. 210; BUKOVSKY: *Chiesa del martirio,* i. m. 63–65.

114 Cseh elnevezése: *Mirové hnutí katolického duchovenstva:* MHKD.

115 A velehrádi konferenciáról lásd: *Cecoslovacchia. Ulteriori sviluppi della persecuzione religiosa,* in: *La Civiltà Cattolica* 101 (1950), III. kötet, 452–456.

116 A velehrádi konferencián részt vevő papok számával kapcsolatban különféle adatok láttak napvilágot.

117 Az MHKD mozgalom történetének első szakaszáról lásd Karel KAPLAN: *Staat und Kirche in der Tschechoslowakei. Die kommunistische Kirchenpolitik in den Jahren 1948–1952* (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Band 64), München 1990. 108–130.

118 ADRIÁNYI: *Geschichte der Kirche Osteuropas im 20. Jahrhundert,* i. m. 87.

egészségügyi minisztert és Antonín Stehlík prágai káptalani helynököt. A szervezetnek egyesítenie kellett a papságot és a kormányzatot. 1951. szeptember 27-én egy rendezvényen, amelyen kb. 1.700 pap volt jelen, új szabályt vezettek be a mozgalomban, miszerint don Josef Plojhar véleménye a csehszlovák papokét képviseli. A mozgalom második kongresszusára 1959-ben került sor 1.300 pap részvételével, a harmadikat 1968-ban tartották.

Az egyház megosztásának, amelyet a békepapok és a kormányzat egyházellenes intézkedései idéztek elő, az volt a célja, hogy javuljon az ország egész területén jelen lévő Állami Egyházügyi Hivatal és a papok közötti együttműködés. Az utóbbiak szerény pénzügyi támogatást, kedvezményes betegbiztosítást és nyugdíjat kaptak a szolgálataikért. A szocialista állam javára működő papok teljes önállóságot élveztek a püspökökhöz képest. Voltak, akik önként dolgoztak a mozgalomban, másokat a rendőrség kényszerített aljas módszerekkel. A kormányzat a papokat felügyelő és ellenőrző eszköznek szánta a szervezetet; a tagok kötelesek voltak részt venni az egyesület gyűlésein és tevékenységében. Folyóiratuk, a *Duchovní pastýř* (Lelkipásztor) támogatta a szocialista gazdaság vívmányait és a mezőgazdaság kollektivizálását, hangsúlyozva, hogy semmiféle ideológiai törés nincs a katolikus vallás és a kollektív munka rendszere között.[119]

A mozgalom tagjai állították, hogy semmiképpen nem fogják hagyni magukat megfélemlíteni a püspökök által, bár azok elítélik az ő politikai tevékenységüket, és arra helyezték a hangsúlyt, hogy ők katolikus papok, azok is akarnak maradni, és nem fogadják el a velük szemben alkalmazott egyházjogi szankciókat. Szerintük a kereszténység nincs ellentétben a kommunizmussal.[120] Viszonzásul a papok néhány kiváltsághoz jutottak, havonta kaptak némi pénzt, több szociális jogot és jobb egészségügyi ellátást, később pedig, aktív koruk után nyugdíjat és öregségi biztosítást, mint már említettük. 1968-ban a Prágai tavasz következményeként a sztálinista politika szomorú maradványának tartott mozgalom felbomlott. Egyházi körök szerint az egyesület bűnös volt abban is, hogy elhallgatta azoknak az egyházi személyeknek az üldözésével kapcsolatos tényeket, akiket bebörtönöztek, ill. nem kaptak engedélyt a hivatásuk gyakorlására. Az új politikai kurzussal véget ért az egyesület elnöke, Josef Plojhar politikai pályafutása is, aki húsz év után elveszítette az egészségügyi miniszteri tárcát. Egy év múlva, 1969-ben Plojhar elutazott a Szovjetunióba, és amikor visszatért Prágába, arról számolt be, hogy Moszkva nagyon elégedetlen Csehszlovákia egyházpolitikájának fejleményeivel. Plojhar az egyesület megszűnéséről tartott előadásában kiemelte, hogy Moszkva semmilyen indokot nem talált a katolikus papok békemozgalmának felszámolására.[121]

Miután a rövid ideig tartó Prágai tavasz véget ért, a kommunista hatalom egy új és még hatékonyabb papi szervezetet kívánt létrehozni a felszámolt mozgalom helyett. 1970. december 15-én Prágában ülést tartottak az olomouci és a Hradec Kralové-i káptalani helynökök, a Český Těšín-i apostoli kormányzó, Brno és České Budějovice püspöki hivatalainak igazgatói és kb. négyszáz pap részvételével: egyetlen püspök sem volt közöttük. 1971. január 19-ére tervezték a papok új szervezetének alapító gyűlését: a „katolikus" sajtó beszámolt az újraegyesült papság iránti hazafias lelkesedésről. A *Pacem in terris* elnevezésű új mozgalom nagygyűlését 1971. augusztus 31-én tartották Prágában

119 Václav Vaško: *Dům na skále,* i. m. 2. kötet, 370.
120 Vö. *Herderkorrespondenz* 3 (1949/50) 443.
121 Vö. *Herderkorrespondenz* 24 (1970) 21.

és Pozsonyban egyidejűleg.[122] 1972. április 6-án szervezték meg először Prágában az éves ülést, amelynek résztvevői hálájukat fejezték ki az államnak, hangsúlyozva a hozzá fűző erős köteléket. Cseh részről Antonín Stehlík, az előző mozgalom kipróbált tagja volt az elnök.

A mozgalom 1975 januárjában tartotta első kongresszusát kb. 200 pap részvételével. A zárónyilatkozat hangsúlyozta, hogy a papokat tartsák a szocialista haza hűséges fiainak, amelynek építésében aktívan részt kívánnak venni.[123] A gyűlésen jelen volt a vitatott olomouci apostoli kormányzó, Josef Vrana is, a mozgalom cseh tagozatának egykori elnöke,[124] akit az Agostino Casarolival folytatott tárgyalások után, a katolikusok meglepetésére, püspökké szenteltek. Egyházi körökben keserűen jegyezték meg, hogy amíg a hazafias mozgalom tagjai a szocialista hazát akarták szolgálni, addig kb. négyszáz más papnak megtiltották a hivatása gyakorlását. Az állam egyházpolitikája következtében kb. 1.600 plébánia üresedett meg.[125]

A kommunista hatalom nem hagyta jóvá a Vatikán által javasolt püspökjelölteket, és kompromisszumos megoldást kellett találni. Egy hosszú tárgyalás után a Vatikán elfogadta Josef Vranát (1905–1987) mint a kormány jelöltjét. Josef Vrana 1971-től a *Pacem in terris* mozgalom elnöke volt; 1973-ban a Szentszék sok habozás után beleegyezett, hogy kinevezzék Olomouc apostoli kormányzójává, de abba nem, hogy az egyházmegye püspöke legyen. A megállapodások értelmében Vranának le kellett mondania a szövetségi elnökségről, és távoznia kellett a mozgalomból. Az utódja Antonín Veselý, Český Těšín apostoli kormányzója lett (1962–1977); ez az a város, amelyet a háború után felosztottak Lengyelország és Csehszlovákia között.

Josef Vrana püspök sorsa jól ismert, és a cseh egyház történetének egyik fájdalmas fejezetéhez tartozik. A mozgalom fejlesztése érdekében püspökként is arra ösztökélte az új papokat, hogy lépjenek be a szervezeteibe. 1973. október 25-e és 31-e között Moszkvában megszervezték a Béke Világkongresszust, amelyen a kommunista ideológiát támogató papok egyházi mozgalmainak több képviselője vett részt; a katolikus papság *Pacem in terris* csehszlovák egyesületét éppen Josef Vrana püspök képviselte. Nehéz megmagyarázni a cselekedeteit: nem lehet tudni, hogy együttműködése önkéntes volt-e, vagy a kormányzat kényszerítette. A kommunisták nem bíztak senkiben, Josef Vranában sem: olomouci rezidenciáján mikrofonokat helyeztek el, hogy megfigyeljék. A Vatikán emlékeztette Vranát a püspöki kötelességeire; 1982-ben II. János Pál ezért kérte, hogy jöjjön Rómába, ahol megbeszéléseket folytattak Agostino Casaroli bíborossal, Achille Silvestrini és Luigi Poggi érsekekkel. Vrana kellemetlenül érezte magát, tudta, hogy Rómában kormányközeli püspöknek tartják.[126]

A Papi Kongregáció az 1982. március 8-én kiadott *Quidam Episcopi* rendelettel betiltotta a papi egyesületeket.[127] A dokumentum tartalmát a *L'Osservatore Romano*[128] na-

122 Cseh elnevezése: *Sdružení katolických duchovních – Pacem in terris.*

123 Vö. *Herderkorrespondenz* 29 (1975) 100.

124 A vitatható egyházi személy körüli kontroverziához lásd: Tomáš Benedikt ZBRANEK: *Životní příběh kontroverzního biskupa* [Egy vitatható püspök élettörténete], in: *Historický obzor* 19 (2008) 32–34; Uő: *Před dvaceti lety zemřel kontroverzní biskup Josef Vrana* [Húsz éve halt meg Josef Vrána vitatható püspök], in: *Střední Morava* 25 (2007) 125–129.

125 Vö. *Herderkorrespondenz* 29 (1975) 100.

126 LIŠKA: *Církev v podzemí a společenství Koinótés,* i. m. 38.

127 AAS 74 (1982) 642–645.

128 *L'Osservatore Romano,* 1982. március 8–9.

pilap közölte, és az egész világon vita folyt a Szentszéknek erről a döntéséről: az egyetemes egyházban különféleképpen értelmezték, mivel a politikai szituációk is különbözőek voltak. A „nyilatkozat" az egész egyháznak szólt, de főleg Kelet-Európának, bár egyetlen országot sem nevezett meg. Sürgette, hogy a tagok hagyják el ezeket az egyesületeket. Csehszlovákiában a politikai hatalom megtiltotta a dokumentum terjesztését, de a Vatikáni Rádió közölte a teljes szövegét, és a hír hamarosan eljutott a cseh katolikusokhoz. A litoměřicei szeminárium növendékei, akiket fellelkesített a vatikáni nyilatkozat, plakátot helyeztek el a szeminárium falán ezzel a felirattal: *Roma locuta, causa finita.* [Róma szólt, a vitatott kérdés le van zárva. – Latin. *A szerk.*] František Tomášek bíboros kérte a kormányzatot, hogy oszlassa fel az egyesületet, de hiába. Fellépni az egyesület tagjaival szemben – ez a szocialista közösség megtámadásának minősült. Azokat a papokat, akik szerettek volna kilépni vagy ki is léptek az egyesületből, „szolgálati beszélgetésekre" hívták, ennek ellenére sokan visszavonultak. 1985 februárjában Prágában ülést tartott kb. 300 pap, akik egy táviratot küldtek II. János Pálnak, s ebben a püspökeikhez és a Szentszékhez hűnek vallották magukat. A pápa megköszönte a hűségnyilatkozatot, és az alkalmat megragadva emlékeztetett arra, hogy a Papi Kongregáció megtiltotta a papoknak a politikai tevékenységet, valamint buzdította a résztvevőket, hogy hazaszeretetből és az egyház iránti hűségtől vezérelve fáradozzanak a kapcsolatok normalizálásáért.

Az egyesület, amely a kommunista korszak súlyos terhe volt, 1990-ben véglegesen föloszlott. Az egyházmegyés papság egységének biztosítása érdekében a püspököknek meg kellett találniuk a békéltetés módját, ami nem volt könnyű feladat, sem azért, mert az egyesülethez egykor számos pap csatlakozott, sem azért, mert azok a papok, akik hűek maradtak az egyházhoz, bocsánatkérést vártak: nem tudták egykönnyen elfelejteni a *Pacem in terris* papjaitól elszenvedett igazságtalanságokat. Miloslav Vlk bíboros úgy döntött, hogy az egyesületben vezető szerepet betöltött papokat el kell távolítani a hivatalukból; de azokat, akik elismerik a hibájukat, testvérként fogja visszafogadni a papság, fenntartva mindenesetre, hogy az általuk tanúsított magatartást elítéli. Ebben az értelemben írták – a visszatérők – a püspökökhöz intézett levelükben: „Ezért szeretnénk nagyon világosan kifejezni sajnálkozásunkat ezen dolgok miatt és elismerni, hogy bűnösek vagyunk. Bocsánatot kérünk az egész társadalomtól és mindazoktól, akik talán erkölcsi károkat szenvedtek."[129] A *Pacem in terris* történetét kényes témaként kellett kezelni, okosan és bölcsen: sok régi tag kis közösségek lelkigondozásának szentelte magát, mások kórházakban vagy a lelkigondozásban dolgoztak különösebb felelősség nélkül. Mivel többnyire idős papokról volt szó, sokukat nyugdíjazták, és a probléma, úgymond, természetes úton megoldódott. II. János Pál Csehszlovákiában tett látogatása alkalmával ezt a nehéz témát is érintette, és kijelentette, hogy az egyháznak szelíden kell bánnia azokkal, akik politikai tevékenységbe keveredtek, de a kommunista ideológiával fel kell hagyniuk.

A hívők különbözőképpen reagáltak: többségüknek együtt kellett élnie a problémával, más esetekben a hívek elhagyták az egyházat, mert úgy látták, hogy rehabilitálták a kompromittálódott papokat. A többség nem bízott a békepapokban: elfogadták őket mint a vallás szertartóit, de nem mint lelki tekintélyt. Az egyházhoz hű papoknak gyakran adminisztratív jellegű, kisebb ügyek miatt nem adtak többé engedélyt a lelkipásztori szolgálatra, ezért a hívek kénytelenek voltak a hazafias papok templomaiba járni, hogy ott a szentségekhez járuljanak. A politikai rendszer a mozgalom számos tagját kényszerítette

129 Vö. *Herderkorrespondenz* 46 (1992) 412.

a hazafias papok gyűléseinek látogatására, bár egyáltalán nem érdekelte őket annak az ideológiának a népszerűsítése. Mindenesetre nem egészen helyes ezeket a papokat kommunistáknak vagy kommunista szimpatizánsoknak tartani.[130]

A SZERZETESRENDEK FELOSZLATÁSA

A papok és a szerzetesek az ország jelentős katolikus múltjának tanúi voltak a kormányzat szemében, akik a nép egyetértésére is számíthattak. A kolostorok és rendházak a cseh nemzettudat kulturális helyszíneit képviselték; a szerzetesek sikeresen igazgatták vállalkozásaikat és gazdaságaikat, munkalehetőséget is kínáltak mező- és erdőgazdasági körzetekben. A problémák 1945 után kezdődtek; 1948-tól a helyzet szemmel láthatóan romlott, és 1949–1950-ben csaknem 50 szerzetest ítéltek hosszú börtönbüntetésre.[131] 1950-ben Csehszlovákiában 891 kolostor volt, és kb. 14.230 szerzetes lakott a rendházakban;[132] ezek közül 144-et az ún. „K" akció során bezártak, és 1.164 szerzetest 76 internálótáborba osztottak szét: az év áprilisában összesen 968 kolostort zártak be, és a kb. tizenkétezer szerzetesből 2.420 főt internáltak. 429 kolostori épületet a belügyminisztérium rendelkezésére bocsátottak vagy kórházakká, ifjúsági házakká és menhelyekké alakítottak. A nagy értékű műalkotásokat átadták a múzeumoknak, másokat titokban elszállítottak.[133] 1950 márciusában és áprilisában Prágában kirakatpert rendeztek tíz szerzetes-elöljáró ellen. Bíróság elé állították a jezsuita František Šilhant (1905–1985), František Mikulášeket (1913–1993), Adolf Kajprt (1902–1959), a premontrei Augustín Machalkát (1906–1996), Stanislav Bartákot (1915–?), a redemptorista Vit Bohumil Tajovskýt (1912–1999), Ján Ivan Mastiliakot (1911–1989), Jan Blesiket (1909–1985), a ferences Josef Jan Evangelista Urbant (1901–1991) és a domonkos Silvestr Maria Josef Braitót (1898–1962).[134]

A média tendenciózus lejáratókampányt indított az üldözött szerzetesek ellen, úgy mutatta be őket mint a gazdasági rend fölforgatására szervezett csoportot, amely külföldi hatalommal, a Vatikánnal áll kapcsolatban. A redemptorista Ján Mastiliakra halálbüntetést szabtak ki, amelyet aztán a valdicei, a mirovi és a leopoldovi börtönökben töltött tizenöt év szabadságvesztésre változtattak, végül kegyelmet kapott. Az üldözött egyház

130 Lásd még: Ján ŠIMULČIK: *Združenie katolickych duchovných* Pacem in terris. *Výber zo samizdatovych dokumentov 1969–1989* [A Pacem in terris, a katolikus lelkipásztorok egyesülete. Válogatás 1969–1989 közti szamizdat dokumentumokból], Prešov 2002.

131 Lásd még: Marie BULÍNOVÁ – Milena JANIŠOVÁ – Karel KAPLAN (szerk.): *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Edice dokumentů 1. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka") duben 1949 březen 1950* [A Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának Egyházügyi Bizottsága 1949–1951. Dokumentum kiadás, I: Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának Egyházügyi Bizottsága („Egyház 6") 1949. április – 1950. március], Brno 1994; Vojtěch VLČEK: *Perzekuce mužských rádu a kongregací komunistickým režimem* [A férfi szerzetesrendek üldözése a kommunista rezsim részéről] *1948–1964,* Olomouc 2004. 58sk. Petr TESAŘ: *Ženské řehole v období totality,* in: Vojtěch Vlček (szerk.): *Ženské řehole za komunismu* [A női szerzetesrendek a kommunizmus alatt] *1948–1989*, Olomouc 2005. 19–58.

132 KAPLAN: *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953,* i. m. 119.

133 Vö. Karel KAPLAN – Jana VÁCHOVÁ: *Akce K - likvidace kláštera v roce 1950. Dokumenty a prehledy* [A K akció – a kolostorok feloszlatása 1950-ben. Dokumentumok és beszámolók], Prága, 1993. 101–105. (Dokumenty o przekuci a odporu sv. 4. a sv. 6. 6)

134 Václav VAŠKO: *Dům na skále,* i. m. 2. kötet, 38.

tanúja 1989. szeptember 18-án halt meg Eperjesen.[135] A rendszer szándéka az volt, hogy száműzze a szerzeteseket a társadalom életéből: 1950. április 13-áról 14-ére virradó éjjel a rendőrség egyszerre tört be 137 rendházba, és 1.746, álmából kiragadott szerzetest arra kényszerítettek, hogy azonnal hagyják el az otthonukat és szálljanak föl a „gyűjtőkolostorokba" induló autóbuszokra. Csak a személyes használatra szükséges tárgyakat vihették magukkal, az elhagyott rendházakat és kolostorokat pedig hamarosan kifosztották. Néhány helyen a hívek követelték a szerzetesek szabadon bocsátását: kb. 7.000 emberről volt szó, ehhez hozzá kell tenni kb. egyezer egyházmegyés papot, akiket szintén váratlanul tartóztattak le. A harmincnyolc rendből és 219 rendházból származó 2.376 szerzetest elszakították a közösségeiktől: 175 személyt gyűjtőközpontokba, a többieket más elkülönítő helyszínekre vitték.[136]

A letartóztatottakat állandóan sürgették, hogy hagyják el a rendet, és alkalmazkodjanak az új társadalmi berendezkedéshez; csak néhány szerzetes fogadta meg a tanácsot, a többség hű maradt hivatásához. Az internálótáborokban rosszabbak voltak a körülmények, mint a közönséges börtönökben. A szerzetesek 1950 szeptemberéig voltak ott; a fiatalabbakat katonai szogálatra küldték speciális munkaosztagokba, amelyeket kifejezetten ezért hoztak létre, de csak 1954 végéig, amikor végleg bezárták a táborokat.[137] Egyes szerzeteseket önkéntes munkabrigádokba szerveztek, és arra kényszerítették őket, hogy a marxizmust-leninizmust ismertető előadásokra járjanak, bár ennek ellenére a vallásos élet ideiglenes formáját meg tudták osztani egymással, mivel együtt éltek. Mindenesetre rabruhát viseltek, volt egy nyilvántartási számuk, a legkülönfélébb munkákat végeztették velük, csoportokra osztották és fegyveres őrök felügyelték őket, polgári személyekkel semmiféle kapcsolatuk nem volt. A leghíresebb települések, ahol börtönök működtek, ezek voltak: Želiv, Osek, Bohusodov, Broumov, Hojnice és Králíky.[138]

A szerzetesek nem voltak sem hozzászokva, sem felkészülve a pszichológiai erőszakra, még kevésbé a kemény és tartós fizikai munkára: rövid időn belül sokan megbetegedtek és Opočnóba szállították őket, egy öregek és betegek számára fenntartott rendházba. A legkitartóbbakat, akiket a szocialista társadalomra veszélyesnek nyilvánítottak, Želivben, egy megszüntetett premontrei kolostorban tartották fogva különböző szerzetesrendek elöljáróival együtt, akiket a titkosrendőrség ideológiai átnevelésnek vetett alá. Ezekben az intézményekben jól kiképzett ügynököknek az volt a feladatuk, hogy meggyőzzék a szerzetes-elöljárókat és a papságnak a társadalomban legnagyobb befolyással rendelkező képviselőit arról, hogy semmi értelme az új politikai rendszer elleni lázadásnak, és az ellenállás csak rontaná helyzetüket csakúgy, mint a lelki gondjaikra bízott szerzetesekét. A marxizmus-leninizmus és a materialista ideológia elveiről szóló előadásokon valamennyi fogva tartott szerzetesnek részt kellett vennie.[139] Az év

135 Atanáz Daniel Mandzák: *„Agent a spión Vatikánu". Redemptorista Ján Ivan Mastiliak, slovenský účastník monsterprocesu proi A. A. Machalkovi a spol. Ústav pamäti národa* [„A Vatikán ügynöke és kémje." Ján Ivan Mastiliak redemptorista, az A. A. Machálka és társai elleni koncepciós per egyik szlovák tagja], Bratislava 2008.

136 Kaplan: *Staat und Kirche in der Tschechoslowakei,* i. m. 103.

137 Vö. V. Vlček: *Perzekuce mužských rádu a kongregací komunistickým režimem,* i. m. 65.

138 Vaško: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce,* i. m. 2. kötet, 164–167; Jindrich Zdík Charouz: *Internační tábor Želiv* [Želiv koncentrációs tábora], in: Jiri Hanuš, Jan Stříbrný (szerk.): *Stát a církev v roce 1950* [Egyház és állam 1950-ben], Brno 2000. 68–83.

139 A bebörtönzött és átnevelő táborba zárt szerzetesek statisztikáját szerzetesrendek szerint lásd: Balík, Hanuš: *Katolická církev v Československu 1945–1989,* i. m. 174sk.

októberében hajtották végre a női egyházi intézmények elleni akciót (1950-ben 18.896 szerzetesnő élt 670 kolostorban),[140] amit a hozzájuk tartozó rendházak, nemkülönben kórházak, klinikák és árvaházak bezárása követett. A nővérek értékes szolgálatot láttak el iskolákban és állami intézményekben; 1949. október 14-én az ún. „iskolatörvények" megjelenése után az egyház iskolai tevékenységét törvénytelennek nyilvánították és a nővérek oktatási tevékenységét korlátozták, közben az egyházi intézményeket szigorú gazdasági ellenőrzésnek vetették alá. Először az ifjúság nevelésével foglalkozó szerzetesi kongregációkat távolították el a házaikból. Néhány nappal korábban értesítették a nővéreket, hogy el kell hagyniuk kolostorukat, csak a legszükségesebb dolgokat vihették magukkal, és különböző helyeken internálták őket, ahol a szocialista társadalom számára hasznos munkát kellett végezniük. A kórházak és a menhelyek rosszul élték meg a női szerzetesrendek eltörlését 1950-ben, mivel a nővéreket értékes munkaerőnek tartották. Nem volt könnyű másokat találni helyettük, ezért a folyamat sokáig tartott, és nem is tudtak mindenkit pótolni.[141] A női egyházi intézmények ellen vezetett művelet 8.300 szerzetesnőt érintett, közülük kétezer nővért kényszermunkásként alkalmaztak fogyatékosokat gondozó kórházakban, másokat internáltak vagy gyárakba irányítottak dolgozni. Egy kétezer fős csoportot az iparban alkalmaztak, 2.360 nővér a „gyűjtőkolostorokban" élt, a többiek szociális intézményekben dolgoztak.[142] Volt egy csoport, amelynek mezőgazdasági vállalatoknál kellett kemény fizikai munkát végeznie. Továbbra is a szerzetesi ruhájukat viselték, jóllehet az nem volt alkalmas a munkavégzésre; tanúságtétel jele volt egy ateista társadalomban.

1970-ben Csehországban 5.400 szerzetesnő élt.[143] Újoncokat nem lehetett fölvenni, a legtöbb rend illegálisan élt vallási életet, és körültekintően foglalkozott a rend jövőjével. Ebben az időszakban is voltak érdekes tanúságtételek: szerzetesnők, akik „illegálisan" kis közösségekben éltek. Jól ismert Vojtěcha Hasmandová életrajza (1914–1988), akinek boldoggá avatása folyamatban van. Az ő tanúságtétele tette lehetővé a Borromei Szent Károlyról nevezett Irgalmas nővérek életének lelkiségtörténeti bemutatását.[144]

A nővérek helyeket építettek a közös élet számára, nagy odaadással dolgozva. Néhol kis csoportokat hoztak létre olyan nőkből, akik az imádságnak és a Szentírás olvasásának szentelték magukat. Ezek a kezdeményezések problémát jelentettek a rendőrség számára, mert szocializmusellenes tevékenység gyanúja tapadt hozzájuk. A kolostorok visszaadása mindenesetre lehetetlen volt.[145]

---

140 I. h. 177.

141 VAŠKO: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce,* i. m. 2. kötet, 189.

142 BOHÁČ – ALBRECHTOVÁ: *Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999,* 49. térkép.

143 Vö. Jan PEŠEK – Michal BARNOVSKÝ: *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953–1970* [A hatalom árnyékában. Az egyházak Szlovákiában 1953–1970 között], Bratislava 1999. 264.

144 A csehszlovákiai kedvesnővérek kommunizmus alatti tragikus sorsát dokumentálja a Vojtěcha Hasmandováról (1914–1988) szóló irodalom. Hasmandová a második világháború alatt tanító- és ápolónőként működött, 1952-ben letartóztatták, mert elrejtett egy papot, akit üldözött a kommunista rendszer. 1953. szeptember 19-én nyolc év börtönre ítélték. 1960. május 10-én szabadult, és tíz éven át betegeket ápolt. 1988. január 21-én hunyt el. 2014. december 6-án Ferenc pápa aláírta az erények hősies gyakorlásáról szóló dekrétumot. Lásd: Marie HOLKOVÁ: *Matka Vojtěcha,* Brno 2013; Inviolata KRUPKOVÁ: *Láska smrtí nekončí,* Kostelní Vydri 2013; Remigie Anna ČEŠÍKOVÁ: *Matka Vojtěcha služebnice Boží, Statečny svědek viry*, Prága 2013; Uő: *Vedena Duchem svatým. Matka Vojtěcha a pokoncilní obnova, její poselství pro dnešní dobu,* Kostelní Vydri 2014; Olaszul Uő: *Madre Vojtěcha, serva di dio. Coraggiosa testimone della fede,* San Giorgio Jonico 2015.

145 Vö. *Herderkorrespondenz* 23 (1969) 246.

A TITKOS PÜSPÖKÖK

1949-ben titokban kinevezték az általános helynököket, később titokban püspököket is fölszenteltek, de a pápa nevezte ki őket. Nem volt egyszerű dolog a püspöki hivatalra méltó, ugyanakkor bátor jelölteket találni. A titkos püspökszentelés szabadságvesztéssel járt, mert a kormányzat az új püspököt a Vatikán ügynökének tartotta. 1949. szeptember 17-én Prágában Kajetán Matoušeket (1910–1994)[146] Antonín Eltschkner (1880–1961)[147] prágai segédpüspök szentelte segédpüspökké. 1949. október 14-én František Tomášeket (1899–1992)[148] Josef Karel Matocha érsek szentelte olomouci segédpüspökké. 1950. március 26-án Ladislav Albert Hladot (1908–1979)[149] Štěpán Trochta prágai segédpüspök[150] szentelte püspökké, és 1950. április 30-án Karel Otčenášeket (1920–2011) Mořic Pícha, Hradec Kralové püspöke szentelte Hradec Kralové-i segédpüspökké.[151]

A püspököknek, beleértve azokat, akiket titokban szenteltek föl és az állam nem ismert el, kevés lehetőségük volt főpásztori tevékenységük gyakorlására. Életük tanúságtétel volt magába az egyházba vetett hitről egy Csehszlovákia számára oly nehéz időszakban.[152] A lelkigondozás arra a kevés papra volt bízva, akiknek az állam erre engedélyt adott, és akik a kormányzat szigorú ellenőrzése alatt dolgoztak; nos, ezért jött létre egy titkos egyház, amelynek a tevékenységét a kormány mindenképpen „illegálisnak" minősítette.[153] Az állami hatóságok tudtak a különböző kezdeményezésekről, de nem tudták megállapítani a hatóerejüket. A titkos gyűléseken részt vettek a titkos szerzetesek is, akik diákcsoportokat kísértek, lelkigyakorlatokat, kateketikai és teológiai tanfolyamokat szerveztek, pasztorálták a fiatalokat. Az egyik ilyen titkos szerzetes, aki aktívan részt vett az ifjúsági pasztorációban, a domonkos Jaroslav Dominik Duka volt, 2010. február 13-ától prágai érsek és a Cseh Köztársaság prímása.[154] Voltak akkoriban illegálisan felszentelt házas papok, akik meggyőző keresztény jelleget adtak a közösségeknek. Miután a kommunista politikai rendszer megbukott, és az Apostoli Szentszék elismerte a fölszentelésüket, különböző hivatalokat töltöttek be az egyházi szervezetben.[155]

A titkos papok tevékenységéről nem volt szabad tudnia a titkosrendőrségnek, különben letartóztatták volna a papokat, és megszűnt volna a hívek lelkigondozása. Ezért csak megbízható környezetben és nagy körültekintéssel gyakorolták hivatásukat. De ennek ellenére a tevékenységüknek gyakran letartóztatás, börtönbüntetés vetett véget, vagy eltávolították őket azokról a területekről, ahol éltek és dolgoztak.[156] A megfigyelés, a letar-

146 Kajetán Matoušek (1910–1994), prágai egyházmegyés pap 1934, prágai segédpüspök 1949–1992.

147 Antonín Eltschkner (1880–1961) Hradec Králové egyházmegyés pap 1905, prágai segédpüspök 1933.

148 František Tomášek (1899–1992) Olomouc egyházmegyés pap 1922, olomouci segédpüspök 1949, prágai apostoli kormányzó 1965, in pectore bíboros 1976, bíborosi kinevezés közzététele, prágai érsek 1977–1991.

149 Ladislav Hlad (1908–1979), a prágai egyházmegye papja 1930, címzetes püspök 1950.

150 Václav Vaško: *Dům na skále,* i. m. 2. kötet, 331–333.

151 Karel Otčenášek (1920–2011), Hradec Králové egyházmegyés pap, c. püspök, Hradec Králové apostoli kormányzója 1950, megyéspüspöke 1989–1998, érsek 1998.

152 Vö. Emília Hrabovec: *L'Ostpolitik vaticana e la Cecoslovacchia,* i. m. 345.

153 Vö. Lubomír Hájek: *Die zwei Gesichter der Kirche in der Tschechoslowakei,* in: *Concilium* 4 (1982) 284.

154 Vö. Didier Rance: *Tchèques et Slovaques, témoins de la foi,* Mareil-Marly 1993. 291–347.

155 Vö. Liška: *Církev v podzemí a společenství Koinótés*, i. m. 37. 41–43.

156 Vö. Bohdan Cywinski: *Ogniem próbowane,* II. kötet, Róma–Lublin 1990. 267–268. Magyar fordítása: *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában, II. kötet: „…Titeket is üldözni fognak": 1944–1958.* Budapest 2005.

tóztatások és a perek, amelyeket óriási médiakampányok visszhangoztak mindenütt, nem állították meg a titkos egyház működését. Amikor a rendőrség papokat, szerzeteseket és világiakat tartóztatott le, olykor megtörtént, hogy emberek százai gyűltek össze a bíróságok előtt, hogy tiltakozzanak az egyház életébe való állami beavatkozás ellen. A titokban fölszentelt püspökök és papok munkája nyomán új lendületet vett a vallási élet: az illegális szerveződések táplálták a katolikusok hitét, és bátorságot öntöttek beléjük az egyház újjáépítéséhez. A földalatti egyház képes volt megszervezni a híveket és pozitív hatást gyakorolni vallási életükre. A politikai hatalom tisztségviselői adminisztratív intézkedésekkel igyekeztek lerombolni ezt a szervezeti formát, de nem sikerült; sőt, a *Pacem in terris* papi egyesületbe való kapaszkodás ellentétes hatásúnak bizonyult az állami szervek számára, az egyházellenes törvények pedig rejtőzködő vallási életre kényszerítették a katolikusokat, és az kicsúszott a kormányzat ellenőrzése alól.

A titkos egyházban püspököket és papokat szenteltek; a Vatikánt részben tájékoztatták erről a szomszédos országok püspökei, akik szabadabban utazhattak Rómába. Sajnos, voltak olyanok is, akik terjesztették ezeket a bizalmas információkat. A titkosszolgálatok azonosították az együttműködők személyét, és a nevüket közzétették az újságok. Az éppen csak fölszentelt új püspököket letartóztatták, amiért együttműködtek a politikai rendszer számára nem kívánatos külföldi hatalommal, a Vatikánnal. A kommunista hatalom bukásakor kb. harminc titkos püspök volt, nőtlenek és házasok vegyesen. Néhányukat később elismerték az állami és az egyházi hatóságok is. Ebben az összefüggésben meg kell említeni négy jezsuita püspököt Szlovákiában: ketten közülük, Pavol Mária Hnilica (1921–2006) és Dominik Kalata (*1925) el tudtak menekülni Ausztriába, és Innsbruckban befejezték a teológiai tanulmányaikat; Ján Chryzostom Korecet (1924–2015) kinevezték nyitrai püspöknek és bíborossá kreálták; a negyedik, Peter Dubovský (1921–2008) munkásként élt Prágában, majd segédpüspök és a püspökkari konferencia titkárságának munkatársa lett Pozsonyban. Ő szentelte püspökké Jan Blahát (1938–2012), akit azelőtt titokban szenteltek pappá, és a kommunizmus bukása után a Hradec Kralové-i egyházmegyében gyakorolta a hivatását, ahol vasár- és ünnepnapokon működött közre. Karel Otčenášek püspök volt a titkos püspökök első nemzedékének egyetlen olyan túlélője, akit a kommunista hatalom bukása után neveztek ki egyházmegyés püspöknek. Ennek a csoportnak a leghíresebb tagja František Tomášek bíboros volt, akit 1949. október 13-án Josef Karel Matocha olomouci érsek szentelt titokban [segédpüspökké].[157]

157 A titkos püspökökről: Leo KUCHARD: *Den Radar unterflogen. Reportagen über zwei geheime Priesterweihen aus der Kirche von nebenan.* Wien 1995. 4l. kiadás; Ján HNILICA – František VNUK: *Pavol Hnilica biskup umlcanej Cirkvi* [Pavol Hnilica, az üldözött egyház püspöke], 2. kötet 1951–1995, Trnava 1996; Petr FIALA – Jiři HANUŠ: *Die Praxis der Frauenordination in der tschechoslowakischen Untergrundkirche,* in: *Concilium* 35 (1999) 386–397; LIŠKA: *Církev v podzemí a společenství Koinótés,* i. m.; Bernard DUPUY: *Le mémoire vive de l'Église clandestine en Tchécoslovaquie,* in: *Istina* 45 (2000) 247–254; Oto MÁDR: *Untergrundkirche. Partizipation der Laien oder Sektiererei?* in: *Concilium* 36 (2000) 272–278; Ján ŠIMULČIK: *Zápas o nádej. Z kroniky tajnych knazov* [Harc a reményért. A titkosan szentelt papok krónikájából] *1969–1989,* Prešov 2000; Pawel BORYSZEWSKI: *Kosciól, którego nie bylo: tajna dzialalnosc religijna w Czechoslowacji w latach* [Egyház, amely nem volt: titkos vallási működés Csehszlovákiában] *1949–1989,* Varsó 2002; Václav VAŠKO: *Církev v ohrození totalitami* [Egyház és totalitarianizmus] https://www.teologicketexty.cz/casopis/2003-2/Cirkev-v-ohrozeni-totalitami.html; Ondrej LIŠKA: *Jede Zeit ist Gottes Zeit. Die Untergrundkirche in der Tschechoslowakei,* Leipzig 2003; Peter SEPP: *Geheime Weihen. Die Frauen in der verborgenen tschechoslowakischen Kirche Koinótes,* Ostfildern 2004; Peter FIALA: *Die Verborgene Kirche. Felix M. Davídek und die Gemeinschaft Koinótes,* Paderborn 2004.

A „Felix Davídek-csoport"

A Davídek-csoportot ismerték Ausztriában, Németországban és Olaszországban is. Don Felix Davídek (1921–1988) a titkos egyház vitatott személyisége volt: titkos püspökként legalább tizenhat püspököt szentelt anélkül, hogy bárkivel is konzultált volna.[158] Felix Davídek 1921. január 12-én született Chrlicében; 1932-től a brnói humán gimnáziumban tanult, és a város nagyszemináriumában folytatta teológiai tanulmányait (1940–1945). 1945. június 29-én szentelte pappá Stanislav Zela olomouci segédpüspök. Három évig dolgozott helyettes plébánosként Horní Štěpánovban; 1949-ben letartóztatták, 1950-től 1964-ig börtönben volt. A börtönben elszenvedett zaklatások nagyon aláásták fizikai és lelki egészségét. Munkatársaival soha nem akart beszélni életének erről a szakaszáról, de a börtönbeli barátai szolgáltak néhány információval.[159] Azokban az években Davídeket sokszor helyezték át egyik börtönből a másikba, és különböző internálótáborokban dolgozott mint fogoly. Kiszabadulása után a hatóságok többé nem adtak neki engedélyt papi tevékenység folytatására, ezért illegálisan dolgozott a titkos egyházban mint pap. Szervezett egy titkos szemináriumot, ahol kialakult a *Koinótés* néven ismert híres közösség.[160]

Küszködött, hogy valamilyen munkát találjon, míg más paptársai munkásként, raktárosként, portásként, ablakmosóként stb. dolgoztak. Sok nehézség után, egy orvosbarátja ajánlásának köszönhetően, 1964-ben Davídek talált egy új munkahelyet a brnói gyermekkórházban, ahol 1974-ig dolgozott mint alkalmazott. Eleinte barátoknál lakott a város különböző körzeteiben, majd a szülei házába, Chrlicébe költözött, és ott élt haláláig.[161] 1977-ben VI. Pál kívánságára meglátogatta John Bukovsky SVD atya, aki diplomata és Agostino Casaroli munkatársa volt. A Vatikánt nyugtalanították a Cseh Köztársaságból érkező hírek, és igyekezett tisztázni Davídek ügyeit, aki a Szentszék megkérdezése nélkül szentelt papokat és püspököket. A pápa képviselője emlékezett, hogy egy feketébe öltözött asszony fogadta, a mellén kereszt függött; ez volt Ludmila Javorová, Davídek egyik legközelebbi munkatársa.[162]

Davídek kiemelkedő személyiség volt, azért akart püspök lenni, hogy megvalósítsa a szabad egyház álmát, amelyet nem üldöz a kommunizmus. Beszédeiből és a baráti, munkatársi kapcsolataiból tudjuk, ő is meg volt győződve arról, hogy a kommunizmus sokáig fog tartani, a pasztorációban aktív püspököket és papokat idővel le fogják építeni, és senki nem kezeskedhet az egyház túléléséért. Ezért – Davídek szerint – püspökök és papok fölszentelésével létre kell hozni egy titkos hierarchiát.[163] Davídek kérte Peter Dubrovský SJ titkos püspököt, hogy szentelje püspökké, de ő megtagadta. Dubrovskýnak már egy ideje ellentmondásos információi voltak róla, és nem bízott benne. 1967. október 29-én egy másik titkos püspök, Jan Blaha a meglévő kritikák ellenére püspökké szentelte.[164] Attól kezdve számos ellenőrizetlen pap- és püspökszentelésre került sor: 1967 és 1988

158 Vö. Fran Hummer: *Die Geheimnisse der „Geheimbischöfe",* in: *Kathpress* 2000. február 21; Bukovsky, *Chiesa del martirio,* i. m. 59.

159 Vö. Franz Gansrigler: *Jeder war ein Papst. Geheimkirche in Osteuropa,* Salzburg 1991. 120.

160 Liška: *Církev v podzemí a společenství Koinótés,* i. m. 62sk.

161 Brno-Chrlicéről https://cs.wikipedia.org/wiki/Brno-Chrlice

162 Gansrigler: *Jeder war ein Papst. Geheimkirche in Osteuropa,* i. m. 115.

163 Vö. Oto Madr: *Untergrundkirche: Partizipation der Laien oder Sektiererei?* i. m. 274; Bukovsky: *Chiesa del martirio,* i. m. 60.

164 Liška: *Církev v podzemí a společenství Koinótés,* i. m. 77.

között Davídek legalább tizenhat püspököt szentelt, akik aztán maguk is újabb püspököket szenteltek.[165]

Ludmila Javorová elmondása szerint a titkosrendőrség már 1972-től tudta, hogy don Felix Davídek titkos püspök.[166] A titkosszolgálatok állandóan figyelték a Brno melletti Chrlicében lévő családi házát, ahol lakott, és a rendőrség kihallgatta azokat a személyeket, akikkel kapcsolatban állt. Davídek vendégei között volt néhány pap, akik elveszítették az engedélyüket a nyilvános papi szolgálatra. Davídek pappá szentelt egy „bizonyos számú" házasembert is; ez zavart keltett a Vatikánban, ezért kapcsolatai révén igyekezett megakadályozni a további szenteléseket.[167] Felix Davídek alkalomszerűen levelet is váltott František Tomášek prágai érsekkel; jelentéseket írt latinul titkos püspöki tevékenységéről, és különböző csatornákat használt, hogy eljuttassa azokat Rómába. A Csehszlovákiából származó személyek információi, akik ismerték a titkos egyház helyzetét és Davídek tevékenységét, nagy aggodalmat keltettek a Vatikánban, amely nem talált azonnal megoldást az üldözések miatt, és amiért nem tudta ellenőrizni az ottani egyház működését. Az állami hatóságokkal való összeütközés nélkül semmilyen diplomáciai misszió nem lett volna lehetséges. A Szentszék titkos csatornákon keresztül igyekezett érintkezni a cseh egyház képviselőivel.[168]

Davídek a plébánia egyik gyerekcsoportjában ismerte meg Ludmila Javorovát, miután a helyettes plébános pappá szentelte. Davídek anyja abban az iskolában tanított, ahová Ludmila Javorová járt. A fiatal nő szeretett volna belépni egy szerzetesi közösségbe, de ez abban a rendszerben nem volt lehetséges. Úgy döntött, nem megy férjhez; nagyon érdekelte a teológia, és hamarosan Davídek munkatársa lett.[169] Különböző foglalkozásokat űzött, többek között titkárnő volt Brnóban; 1963-tól, amikor Davídek visszanyerte a szabadságát, kezdett együtt dolgozni vele, mivel osztotta a nézeteit. A rendőrség azonban hamarosan felfedezte ezt az együttműködést; Javorová otthagyta a munkahelyét, hogy teljesen a titkos egyház eszméjének szentelhesse magát.[170]

A *Koinótés* közösség Davídek vezetésével megpróbált megvalósítani a II. Vatikáni Zsinat által ajánlott néhány teológiai változtatást. 1970-ben a prágai rezsim üldözésével szemben Davídek összehívta a közösség ún. lelkészi zsinatát, hogy megbeszéljék, mire van szükség. A közösség tagjai a rendőrség és a titkosszolgálatok beavatkozásától féltek, mivel tudták, hogy régóta ellenőrzés alatt állnak. Az állam a templomi liturgia bemutatására korlátozta a papok lelkipásztori szolgálatát, ezért Davídek fontosnak találta, hogy a lelkigondozást végezzék nők, akiket a rendőrség nem figyel meg annyira, mint a férfiakat. A nők látogatták a kórházban fekvő betegeket, a magánlakásokat, a börtönöket, és ilyenkor titokban vitték magukkal az Oltáriszentséget is. A rendőrség nem gyanította, hogy a női nem képviselői egyházi feladatokat látnak el. A Davídek által összehívott

165 Davídek püspökké szentelőinek genealógiáját lásd LIŠKA: *Církev v podzemí a společenství Koinótés,* i. m. 113.

166 GANSRIGLER: *Jeder war ein Papst. Geheimkirche in Osteuropa,* i. m. 122.

167 HRABOVEC: *L'Ostpolitik vaticana e la Cecoslovacchia,* i. m. 346; GANSRIGLER: *Jeder war ein Papst. Geheimkirche in Osteuropa,* i. m. 93.

168 A Ján Korec SJ szlovákiai titkos püspök sorsát leíró művekben bemutatásra kerülnek az egyházüldözés módszerei és a titkosszolgálatok túlhatalma. Újabban lásd Francesco STRAZZARI: *Il vescovo clandestino in tuta da operaio. La storia del gesuita Ján Korec in Slovacchia comunista,* Bologna 2015.

169 Lásd még: Miriam Therese WINTER: *Out of the Depths: The Story of Ludmila Javorova ordained roman catholic priest,* New York 2001; *„Priesterin" bricht ihr Schweigen,* in: *Kathpress,* 1999. május 19.

170 GANSRIGLER: *Jeder war ein Papst. Geheimkirche in Osteuropa,* i. m. 116sk.

zsinaton megvitatták a nők által végzett lelkigondozás kérdését és pappá szentelésük lehetőségét. 1970 decemberének elején a közösség tagjai szerveztek néhány bevezető találkozót, és 1970. december 10-én megtartották az első gyűlést egy Brno környéki kis faluban, Koberičében, egy paplakásban.[171]

Kb. 60 ember volt jelen, akiket gondosan megválogattak, nehogy kémek vagy besúgók kerüljenek közéjük. Koberiče kis lélekszámú falu volt, a résztvevők kis csoportokban érkeztek, hogy ne keltsék föl az ott élő lakosság gyanúját. A résztvevők már a gyűlés elejétől fogva két csoportra oszlottak, az egyik támogatta Davídek elgondolásait, a másik pedig nem. Erisz almája a nők esetleges pappá szentelése volt, amit az egyházjogi törvény tilt. Davídek ellenfelei a gyűlés felfüggesztését kérték, mondván, hogy nincs jól megszervezve. Az ellenzők le akarták venni a napirendről a nők pappá szentelésének kérdését. Beszédében azonban Davídek éppen a nők pappá szentelését nevezte a gyűlés legfontosabb témájának. A vita sokáig eltartott, mire 1970. december 26-án hajnali öt órakor az indulatoktól fűtött, döntő szavazásra sor került. A résztvevőknek pontosan a fele szavazott a nők fölszentelése mellett, a másik fele ellene. A vita nagyon heves volt, már csak azért is, mert Davídek, miközben kimutatta az evangelizáció korlátozott lehetőségeit, amelyeket a rendszer kínált, meg volt győződve álláspontja helyességéről. Tudta, hogy eltávolodik a katolikus egyház régi hagyományától, de ezt azzal igazolta, hogy „az élet fontosabb, mint az egyházjog".[172] Davídek titkos püspökként 1970-ben pappá szentelte a munkatársát, Ludmila Javorovát (később négy másik nőt is), és kinevezte általános helynökének.[173]

Csak keveseknek volt tudomásuk arról, hogy nőket szenteltek pappá, és hamarosan mély megosztottság alakult ki a *Koinótés* közösségen belül. A megoldás érdekében 1973 augusztusában, a nyári szabadságolások idején, amikor az emberek sokat jönnek-mennek, és így kijátszható a rendőrség ébersége, szerveztek egy újabb „lelkészi zsinatot". A cseh–lengyel határnál lévő települést, Červený Důlt választották helyszínül. A zsinatnak, amelyen nagy számban jelentek meg nők, mindenekelőtt meg kellett határoznia a nők szerepét és feladatait a közösségben, valamint meg kellett vitatnia egy nő által bemutatott liturgia lehetséges modelljét.[174] Az összejövetel kimenetele nem volt olyan konstruktív, mint a koberičei zsinaté. A közösség meg volt osztva, egy részük nem azonosult már Davídekkel és az egyház profetikus víziójával. A fölszentelt nőket nem ismerte el a közösség, és nem sikerült egy kánonban szabályozni a feladataikat. A közösség megosztottsága, sajnos, érzékelhető volt, a tagok többsége nem volt még felkészülve egy ilyen radikális változásra, Davídeknek pedig már nem volt meg a karizmája, amely biztosította volna az egységet. A közösség nem fogadta el Davídek minden újító javaslatát, és az előre látható szakadás bekövetkezett.[175] Davídek víziója szerint 1948 után az egyház nem védelmezheti a régi felekezeti hagyományokat, erről meg volt győződve. A kö-

171 A helységről lásd https://kobericeubrna.cz.

172 Vö. Fiala – Hanuš: *Die Praxis der Frauenordination in der tschechoslowakischen Untergrundkirche,* i. m. 393.

173 Madr: *Untergrundkirche: Partizipation der Laien oder Sektiererei?* i. m. 274sk. A nők pappászentelésének problematikájáról Csehországban lásd Fiala – Hanuš: *Vollmacht der Frauen – Zukunft der Kirche. Eine abschliessende Überlegung. Dokumentation,* in: *Concilium* 3 (1999) 386–397; Uők: *Die Praxis der Frauenordination in der tschechoslowakischen Untergrundkirche,* i. h.

174 Fiala – Hanuš: *Die Praxis der Frauenordination in der tschechoslowakischen Untergrundkirche,* i. m. 395.

175 Liška: *Církev v podzemí a společenství Koinótés,* i. m. 98–100.

zösségek vezetői keresték az egyház túlélését biztosító új formákat.[176] A súlyosan beteg Felix Davídek 1988. augusztus 16-án a brnói kórházban, műtét közben, szívrohamban halt meg.[177] A papot a halottasház személyzete öltöztette föl Javorová útmutatása szerint liturgikus ruhákba, amelyekről ő gondoskodott. A temetésén számos pap és szimpatizánsainak egy csoportja jelent meg a brnói temetőben.[178]

A kommunista rendszer bukása után Ludmila Javorová a brnói megyéspüspök, Vojtěch Cirkle jóváhagyásával hittanárként dolgozott egy általános iskolában.[179] II. János Pálhoz intézett levelében többek között kérte a Davídek által titokban fölszentelt nők ügyének megoldását. A Szentszék szóvivője, Joaquin Navarro Valls az újságírók kérdésére az egyházi törvénykönyv 1024. cikkét idézve válaszolt, rámutatva, hogy a hatályos törvény szerint csak megkeresztelt férfi szentelhető pappá.[180] A cseh püspökkari konferencia szóvivője, Miloslav Fiala atya egy sajtókonferencián megerősítette az újságíróknak, hogy Csehszlovákia kommunista korszakában voltak női papszentelések. Néhány hónappal később, 2000 júliusában Miloslav Vlk bíboros, prágai érsek is megerősítette, kutatásai után, hogy a „földalatti" egyház időszakában öt nőt pappá szenteltek.[181]

Ivan Ljavinec görögkatolikus pap volt az egyetlen, 1968. március 23-án titokban szentelt püspök, aki később új egyházi hivatalt töltött be mint Csehszlovákia görögkatolikus exarchája.[182] Ljavinec Ungváron (Uzsgorod) és Bécsben tanult teológiát; 1946. július 28-án szentelték pappá Eperjesen. Pavol Gojdič püspök titkáraként és spirituális asszisztensként dolgozott az eperjesi nagyszemináriumban. Miután 1950-ben megszüntették a görögkatolikus egyházat és letartóztatták Pavol Gojdič püspököt, valamint Vasil' Hopko segédpüspököt, Ljavinec maradt mint általános helynök a görögkatolikus egyház egyetlen magas rangú képviselője. 1955-ben letartóztatták, és négy év munkatáborra ítélték. Szabadulása után nem lakhatott Eperjesen, Prágában dolgozott kisiparosként. 1969-ben, a görögkatolikus egyház legitimálása után a prágai Szent Kelemen-templom plébánosa lett. 1996. március 15-én II. János Pál egy apostoli exarchátust hozott létre a Cseh Köztársaságban a szláv-bizánci rítusú katolikusok számára, és Ljavinecet kinevezte exarchának.[183]

A cseh püspökkari konferencia adatai szerint 1995-ben 63 pap házas volt; 22 papot beosztottak a görögkatolikus egyházba, bár latin rítusúak voltak; 11 nőtlen titkos püspök lemondott a püspöki hivatalról, ők a lelkigondozásnak szentelték magukat mint papok különböző egyházközségek és közösségek ellátásában. Nem ismeretes, hány titokban fölszentelt pap és püspök volt, de becslések szerint kb. 100 papról és 50 püspökről van szó.[184] A kommunizmus bukása után a titkos egyház 50 nőtlen papja csatlakozott az egyház intézményeihez, és feltételesen újraszentelték őket; 20 pap visszautasította ezt, mivel

176 GANSRIGLER: *Jeder war ein Papst. Geheimkirche in Osteuropa,* i. m. 130.

177 LIŠKA: *Církev v podzemí a společenství Koinótés,* i. m. 128.

178 GANSRIGLER: *Jeder war ein Papst. Geheimkirche in Osteuropa,* i. m. 136.

179 Vö. PETRÁČEK: *Verfolgung von Christen in der Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert,* i. m. 155.

180 *Falls es eine Weihe gab, wäre sie ungültig*, in: *Kathpress,* 1995. november 13.

181 *Prag bestätigt Priesterweihe an Frauen während der Diktatur,* in: *Kathpress,* 1995. november 15; *Kardinal Vlk bestätigt Weihe von fünf Priesterinnen,* in: *Kathpress,* 2000. július 31.

182 Vö. AAS 88 (1996) 354.

183 Vö. *Kathpress,* 2012. november 12.

184 *Lösungsversuch für verheiratete Priester aus Geheimkirche,* in: *Kathpress,* 1995. július 25.

vészhelyzetben teljesítették a szolgálatukat, és meg voltak győződve első szentelésük érvényességéről.[185]

Meglepetés volt, hogy ezek a papok, miután a súlyos veszélyek idején rendkívüli bizonyságot tettek a hitükről, a kommunista hatalom bukása után már nem gyakorolhatták hivatásukat. Ez zavart keltett a titkos egyházban.[186] Most annak, aki misére járt, le kellett mondania a névtelenségről, és a hívek közösségébe kellett beilleszkednie. Az addig lelkiismeretesen vezetett kisközösségek nehezen élték meg az ország új valóságát, mivel a társadalmat nem nagyon érdekelte a mindennapi élet vallási tartalma. Az egyházi közösségek szabadok voltak, de nem olyan erősek, és gyakran szinte láthatatlanok. Nem minden pap mondott le hivatása korábbi tapasztalatairól azért, hogy hagyományosan lelkipásztor legyen egy plébánián. Az új egyházban elkötelezett katolikusok missziós kiscsoportokat alakítottak; ez nehézségeket okozott a püspököknek, akiknek számos plébános megüresedett helyét kellett betölteniük. Olyan papok is voltak, akik folytatták korábbi munkájukat a civil társadalomban.

A PRÁGAI TAVASZ (1968–1969)

1967 végén politikai változásokat jelentettek be; a kommunista párt legalább két csoportra oszlott: az egyik konzervatív, a korábbi irányvonal híve volt, a másik tudta, hogy reformokra van szükség. A 60-as évek elejétől a csehszlovák állam egyre súlyosabb válságban volt.[187] Többek között gazdasági reformokat kellett volna bevezetni és felhagyni a tervgazdaság rendszerével. Antonín Novotný kénytelen volt lemondani a párt vezető tisztségéről és az államelnöki posztról, helyette a szlovák Alexander Dubčeket (1921–1992) választották meg a párt új vezetőjének.[188] A katolikusok az egyház helyzetének javulását remélték; az állam számára is fontos volt, hogy új irányt adjon a katolikus egyházzal való kapcsolatainak. 1968. március 26-án a minisztertanács mellett működő Állami Egyházügyi Hivatal vezetőjét, Karel Hrůzát Erika Kadlecová váltotta fel, aki támogatta az egyház és a szocialista állam ellenőrzött, de nyílt együttműködését. Štěpán Trochta, Josef Hlouch és Karel Skoupý püspökök visszatérhettek egyházmegyéikbe; néhány pap, akiktől korábban megtagadták az engedélyt, folytatták lelkipásztori tevékenységüket. Az addig tiltott vallási irodalom újra terjedt az országban; nem zavarták

185 Vö. Josef Pumberger: *Gebremster Reformschwung. Die tschechische Kirche zehn Jahre nach der Wende,* in: *Herderkorrespondenz* 54 (2000) 241; *Kathpress,* 1998. augusztus 3.

186 Vö. Petr Kolar: *Tschechien nach der zweiten Wende,* in: *Stimmen der Zeit* 5 (2005) 318.

187 A csehszlovákiai helyzetről lásd: Edward Táborsky: *Communism in Czechoslovakia (1948–1960),* Princeton 1961; Ota Šik: *Das kommunistische Machtsystem,* Hamburg 1976; Zdenek Hejzlar: *Reformkommunismus. Zur Geschichte der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei,* Frankfurt/Main 1976; Tilly Miller (szerk.): *Prager Frühling und Reformpolitik heute. Hintergründe, Entwicklungen und Vergleiche der Reformen in Osteuropa,* München 1989; Jörg K. Hoensch: *Geschichte der Tschechoslowakei* 1918–1991, Stuttgart 1992. 3. kiadás; Vladimir V. Kusin: *The Intellectual Origins of the Prague Spring. The Development of Reformist Ideas in Czechoslovakia 1956–1967,* Cambridge 2002.

188 Alexander Dubčekről Pavel Tigrid: *Così finì Alexander Dubček,* Milano 1970; Luisa Melograni – Carlo Ricchini: *Primavera indimenticata. Aleksander Dubček ieri e oggi,* Róma 1988; Alexander Dubček: *Il socialismo dal volto umano. Autobiografia di un rivoluzionario,* Róma 1996; Francesco Leoncini: *Alexander Dubček e Jan Palach protagonisti della storia europea,* Soveria Mannelli (Catanzaro) 2009.

már a külföldi rádióadások vételét, a Vatikáni Rádióét sem; a szerzetesek kezdték újra megszervezni közösségeiket.[189]

A görögkatolikus egyházat hivatalosan jóváhagyták: a prágai és a pozsonyi szemináriumokba több jelöltet vettek föl, felszabadították az iskolai hitoktatást, újra szabad lett a sajtó. Kajetán Matoušek (1910–1994), akit titokban már 1949. augusztus 29-én segédpüspökké szenteltek,[190] és aki 1968 májusában már átvette a *Caritas* vezetését, 1968. június 26-án hűségesküt tett a csehszlovák államnak. Az 1968. május 13-án Velehradon tartott egyházi ünnepségnek különleges jelentősége volt a cseh katolikusok számára: ugyanis amióta a második világháború véget ért, ez volt az első alkalom, hogy együtt vettek részt egy ünnepélyes misén. A hívek a kegyhelyen gyűltek össze hálaadó közös imádságra, és a fogva tartásuk helyéről kevéssel azelőtt szabadult püspökök a papokkal együtt mutatták be a szentmisét. E ceremónia alkalmával alapították meg a „Zsinati megújulás" nevű új mozgalmat (*Dílo koncilové obnovy* – DKO). A mozgalom elnöki címét František Tomášekre ruházták, aki létrehozott egy Lelkipásztori tanácsot.[191]

A *Katolicke noviny* c. katolikus folyóirat tematikája megújult, és *Křest'an a svět* új címmel terjesztették, míg a papok hazafias mozgalmának folyóirata megszűnt. A papoknak és világiaknak szánt *VIA* folyóirat a II. Vatikáni Zsinat új teológiájával foglalkozott. Az 1968. augusztusi események után a DKO-t azonnal felfüggesztették, amiben a *Békemozgalom* papjainak is része volt. Az Állami Egyházügyi Hivatal igazgatónője, Erika Kadlecová helyére 1969-ben visszakerült az elődje, Karel Hrůza, és az egyházpolitika visszatért a régi kerékvágásba. 1968. augusztus 21-én megkezdődött a Varsói Szerződés csapatainak bevonulása, és Prágát megszállták a szovjet tankok; Alexander Dubčeket és a reformpolitikusokat a Szovjetunióba vitték. Prága lakossága ekkor ellenállást tanúsított, eközben 98 polgári személy életét vesztette, csakúgy, mint a bevonuló Varsói Szerződés katonái közül mintegy ötvenen. Augusztus 23-án a Prágai tavasz véget ért.[192]

189 A kérdésről az aktuális irodalommal lásd: Lubomir REBEK: *La Radio Vaticana e il regime comunista in Cecoslovacchia durante l'epoca staliniana (1947–1953): analisi qualitativa del contenuto,* Róma 2014.

190 Vö. AAS 41 (1949) 563. Életrajzához lásd fentebb.

191 LIŠKA: *Církev v podzemí a společenství Koinótés,* i. m. 29.

192 A Prágai tavaszról lásd Arrigo BONGIORNO: *Utopia bruciata: Praga 1968,* Milano 1968; Pavel TIGRID: *Praga 1948 – Agosto 1968,* Milano 1968; Gianlorenzo PACINI (szerk.): *La svolta di Praga,* Róma 1968; Uő: *La svolta di Praga, raccolta di documenti,* Róma 1968; Luigi LONGO: *Sui fatti di Cecoslovacchia,* Róma 1969; Hanswilhelm HAEFS: *Die Ereignisse in der Tschechoslowakei vom 27. 6. 1967. bis 18. 10. 1968. Ein dokumentarischer Bericht,* Bonn–Wien–Zürich 1969; Carlo BOFFITO – Lisa FOA (szerk.): *La crisi del modello sovietico in Cecoslovacchia,* Torino 1970; Galia GOLAN: *The Czechoslovak reform movement. Communism in crisis 1962–1968,* Cambridge 1971; Antonio CASSUTI: *Praga 1968: Rivoluzione o controrivoluzione?* Milano 1973; Uő: *La primavera di Praga: teoria e prassi politica,* Milano 1973; Zdenék HEJZLAR – Vladimir KUSIN: *Czechoslovakia 1968–1969,* New York 1975; Zdenek MLYNÁR: *Praga questione aperta. Il '68 cecoslovacco fra giudizio storico e prospettive future,* Bari 1976; Jiři HÁJEK: *Dix ans après. Prague 1968–1978,* Párizs 1978; Uő: *Praga 1968,* Roma 1978; Antonio CASSUTI: *Il socialismo in Cecoslovacchia 1963–1977,* Firenze 1978; Jiri PELIKÁN: *Il fuoco di Praga. Per un socialismo diverso,* Milano 1978; Francesco M. CATALUCCIO – Francesca GORI (szerk.): *La primavera di Praga,* Milano 1990; Ota ŠIK: *Risveglio di primavera. Ricordi 1941–1988,* Milano 1989; Francesco LEONCINI (szerk.): *Che cosa fu la Primavera di Praga? Idee e progetti di una riforma politica e sociale,* Venezia 2007; Maud BRACKE: *Quale socialismo, quale distensione? Il comunismo europeo e la crisi cecoslovacca del '68,* Roma 2008; Demetrio VOLCIC: *1968. L'autunno di Praga,* Palermo 2008; Enzo BETTINA: *La primavera di Praga, 1968. La rivoluzione dimenticata,* Milano 2008; Roberto MOROZZO DELLA ROCCA: *Tra Est e Ovest. Agostino Casaroli diplomatico vaticano,* Cinisello Balsamo 2014.

Nem lehetett minden újítást azonnal megszüntetni. Az elért engedmények Gustav Husák (1913–1991) hatalomátvételéig, 1970-ig fennmaradtak, amikor a régi intézkedések ismét hatályba léptek, és az 1971-ben alapított *Pacem in terris* mozgalom kezébe vette az egyház ellenőrzését.

A VATIKÁN *KELETI POLITIKÁJA (OSTPOLITIK)* *ÉS* CSEHSZLOVÁKIA

Joszif Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála változásokat hozott Kelet-Közép-Európa néhány országában. XII. Piusz halála után, 1958-ban az új pápa, XXIII. János alatt a Vatikán változtatott a kelet-európai országokkal szemben folytatott politikáján. A pápának az volt a véleménye, hogy a kommunizmus sokáig fog tartani a kelet-európai országokban, és az egyház túlélése komoly nehézségekbe fog ütközni, ha nem találnak módot a közvetítésre. A titkos püspökszentelések nem hozták meg a katolikusoknak a remélt megoldást, mert a kormányzat számos ellenintézkedést tett. A Vatikán szükségesnek látta újra felvenni a nehéz tárgyalásokat a kommunista kormányokkal, remélve, hogy javítani tud a katolikusok helyzetén: ebben az összefüggésben születik meg a Vatikán ún. keleti politikája.[193]

Csehországban és Morvaországban az üldözések miatt már nem volt egy püspök sem, aki az államtól engedélyt kapott volna a lelkipásztori tevékenységre. Miután 1949-ben és 1950-ben kiutasították Prágából a vatikáni diplomatákat, a Vatikán és Csehszlovákia között megszakadtak a hivatalos kapcsolatok, és Csehszlovákiának nem volt érdeke azokat újrakezdeni. Mons. Agostino Casaroli 1963 májusában ment először Prágába, hogy XXIII. János nevében kérje Josef Beran helyzetének enyhítését, aki egy elszigetelt helyen fegyveres felügyelet alatt élt. A katolikus egyház helyzete, amellyel Agostino Casaroli Csehszlovákiában szembesült, nagyon nehéz volt, a titkos püspökök kísérlete nem hozott konkrét megoldást. A titkosszolgálatok fölfedték a hierarchia tagjait, az új püspököket azonnal letartóztatták, vagy külföldre menekültek. A papok nagy részének, mivel nem volt hatósági engedélyük a szolgálat végzésére, „világi" munkát kellett keresnie. Sok egyházközség nem tudott lelkipásztori szolgálatot biztosítani a híveknek, mert nem voltak olyan papok, akik engedélyt kaptak volna erre a hatóságtól, amely a papok minden lépését ellenőrizte. A káptalani helynökök, akik a kormányzat nevében igazgatták az egyházmegyéket, a Szentszék iránti lojalitásuk hangoztatása ellenére szorosan

193 A gazdag irodalomból néhány példa: Domenico Del Rio et al.: *San Pietro e il Cremlino: memoria dell'Ostpolitik vaticana,* Casale Monferrato 1991; Hans-Joachim Hallier: *La Santa Sede e la questione tedesca. Il capitolo della „Ostpolitik" vaticana dal 1945 al 1990,* in: *Rivista di studi politici internazionali* 1 (1995), 10–28; Hansjakob Stehle: *Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Päpste und die Kommunisten,* Zürich 1993; Jan Machula: *Vatikán a Československo* [A Vatikán és Csehszlovákia] *1938–1948,* Prága 1998. 180; Rolf Lill: *Zur vatikanische Ostpolitik unter Johannes XXIII. und Paul VI. 1958–1978,* in: Karl Joseph Hummel (szerk.): *Vatikanische Ostpolitik unter Johannes XXIII. und Paul VI.,* Paderborn–München, 1999. 119–130; Jonatan Luxmoore – Jolanta Babiuch: *The Vatican and the red flag. The struggle for the soul of Eastern Europe,* New York 2000; Barberini: *La politica del dialogo,* i. m.; Anthony O'Mahoney: *The Vatican and Europe: Political Theology and Ecclesiology in papal Statements from Pius XII to Benedict XVI,* in: *International Journal for the Study of the Christian Church* 3 (2009) 177–194; Roland Cerny-Werner: *Vatikanische Ostpolitik und die DDR,* Göttingen 2011; Marco Lavopa: *La diplomazia dei „piccoli passi". L'Ostpolitik vaticana di mons. Agostino Casaroli,* Róma 2013. Lásd ennek kritikáját: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 26 (2014), 1-4. szám, 380–382; Hrabovec: *L'Ostpolitik vaticana e la Cecoslovacchia,* i. m. 331–356.

együttműködtek az állammal. A Vatikánnal folytatott tárgyalásokon a kormány őket javasolta a megüresedett egyházmegyék leendő püspökeinek, és maga a papok hazafias mozgalma bomlasztotta a katolikus egyház egységét.

Ilyen nehéz körülmények között Agostino Casarolinak fáradságos diplomáciai munkát kellett végeznie, hogy minimális vallásszabadságot garantáljon a közösségeknek. Első diplomáciai küldetésére Csehszlovákiában 1963. május 12-e és 14-e között került sor. A hivatalos találkozók 1963. szeptember 6-tól 12-ig és november 16-tól 28-ig tartottak. A tárgyalások első szakaszában a prágai érsek, Josef Beran ügye merült fel, akinek – miután 1949. május 19-én letartóztatták – kezdetben az érseki palotában kellett maradnia, majd 1951-től különböző titkos helyeken tartották fogva peres eljárás nélkül. Az 1963-ban lezajlott tárgyalásokon született az a döntés, hogy véget vetnek az internálásának, bár továbbra is a *Caritas* egyik intézményében kell laknia.[194] A csehszlovák kormány és Casaroli között 1963. december 14-én folytatott megbeszélések értelmében František Tomášeket apostoli kormányzónak vagy érseknek szándékozták kinevezni Olomoucba:[195] 1965 februárjában csakugyan megbízták a prágai főegyházmegye apostoli kormányzásával, és február 18-án beiktatták. 1965-től 1967-ig szüneteltek a nehéz diplomáciai tárgyalások: a papok és a szerzetesek amnesztiát kaptak, de a püspökök nem térhettek vissza egyházmegyéikbe. A Szentszéknek az a kérése, hogy szabadon nevezhesse ki a püspököket, és töröljék el az 1949. évi egyházellenes törvényeket, nem talált meghallgatásra. Casaroli szeretett volna néhány engedményt elérni; ezzel szemben a prágai kormány kinevezést követelt a *Pacem in terris* hazafias papjai számára.[196] 1965-ben Casaroli harmadszorra tért vissza Prágába, hogy megbeszéljék az új püspökök kinevezését. Alapvető jelentőségű volt megoldást találni Beran helyzetére, aki a kormányzat utasítása értelmében nem gyakorolhatta püspöki hivatalát Prágában. Miután Beran időközben bíborosi méltóságra emelkedett, megszüntették az elkülönítését, és egy találkozóra kísérték Casarolival, aki VI. Pál nevében mindenképpen igyekezett megállapodást kötni a prágai kormánnyal; 1965. február 19-én Casaroli Berannal együtt tért vissza Rómába. A megállapodás megszületett, és újra tárgyalni kezdtek az új prágai püspök kinevezéséről. Antonín Stehlíket fölmentették a káptalani helynök hivatalából. Február 18-án František Tomášek letette a köztársaságnak a kormány által előírt hűségesküt, és hivatalba lépett mint prágai apostoli kormányzó.[197]

Josef Beran bíborosi kinevezése és jelenléte Rómában, a Vatikáni Zsinat utolsó szakaszában újra kérdésessé tette az egyház tragikus sorsát Csehszlovákiában. A prágai főegyházmegye új kormányzójának kinevezése a vatikáni diplomácia fáradságos alkudozásának kezdetét jelentette. A csehszlovák püspökök részvétele a II. Vatikáni Zsinaton nem csupán a püspökök szándékától, hanem a kormány engedélyétől is függött. Az első időszakban Szlovákiából három püspök vett részt a zsinaton: Eduard Nécsey (Nyitra), Ambróz Lazík (Nagyszombat – Trnava) és Róbert Pobožný (Rozsnyó – Rožňava); Csehországból Moravská Huzová helység akkor még nem nagyon ismert plébániai kormányzója, később prágai apostoli kormányzó, František Tomášek.[198] Megtagadták azonban a

194 Casaroli 1963. május 20-án kelt jelentésének szövegét olaszul lásd: BARBERINI: *La politica del dialogo,* i. m. 222–228.

195 Casaroli, prágai missziójának jelentése, olaszul lásd: BARBERINI: *La politica del dialogo,* i. m. 293.

196 Vö. Patrick MICHEL (szerk.): *Les religions à l'est,* Párizs 1992. 30.

197 STEHLE: *Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Päpste und die Kommunisten,* i. m. 314.

198 JONOVÁ: *František Tomášek, Kněz, katecheta, profesor a „ilegální biskup",* i. m. 79–88.

kiutazási engedélyt Josef Hlouch České Budějovice-i, Štěpán Trochta litoměřicei püspököktől és Karel Otčenášek Hradec Kralové-i apostoli kormányzótól.

Annak, hogy a püspökök részt vettek a II. Vatikáni Zsinaton, a kormány számára nemzeti jelentősége is volt; ezért az oktatásügyi és kulturális minisztérium a püspökök indulásakor ajándékot küldött velük VI. Pál számára: egy Železny Brod-i gyárban készült, 30 cm magas üvegkelyhet, amely az apostolok, valamint Szent Cirill és Metód életének jeleneteit ábrázolta. Az 1968. évi politikai változások és az ún. *Prágai tavasz* túl rövid ideig tartottak ahhoz, hogy tartós eredményeket hozzanak, de a nemzet szellemi erejét és elszántságát bizonyították, kifejezték, hogy milyen erélyesen óhajtja a politikai élet megváltozását és a több millió csehszlovák katolikus számára szellemi erőt képviselő vallás átértékelését. Tomášek két hétre utazhatott Rómába. A vatikáni diplomácia figyelte a csehszlovák politika fejleményeit; változásra kevés remény volt, és ebben a bonyolult helyzetben a Szovjetunió álláspontja döntött. A *Prágai tavasz* vége megerősítette, hogy a vatikáni diplomácia kétséges utat követ.[199]

1970 októberében, 1971 májusában és 1972 november-decemberében Agostino Casaroli ismét találkozott a csehszlovák küldöttséggel. 1973-ban a tárgyalásokon megállapodtak négy új püspök kinevezéséről, három püspököt kapott Szlovákia, egyet Csehország; valamennyien a *Pacem in terris* mozgalom tagjai voltak. A leendő püspökök nevének nyilvánosságra hozatala nagy meglepetést okozott, főleg a hívek számára. Josef Vrana, az egyik jelölt 1972 februárjában Rómába utazott, hogy a Szenttéavatási Kongregációban tárgyaljon, és ott bemutassa Antonín Cyril Stojan (1851–1923)[200] olomouci érsek boldoggá avatási eljárásának az egyházmegyei szakaszban született dokumentumait. Josef Vrana látogatása alkalmat adott a Szentszéknek arra, hogy megismerje és kipuhatolja politikai beállítottságát és papi álláspontját. Úgy mutatták be mint a kommunista ideológiához kötődő személyt, a *Pacem in terris* papi mozgalom tagját, később elnökét. A csehszlovák küldöttséggel folytatott tárgyalások után, 1973. február 19-én Josef Vranát kinevezték címzetes püspöknek és *ad nutum Sanctae Sedis* az olomouci egyházmegye apostoli kormányzójának; 1973. március 4-én Agostino Casaroli szentelte püspökké František Tomášekkel és Štěpán Trochtával.[201] Josef Vrana a püspöki kinevezése ellenére maradt a papok hazafias mozgalmában, és elsősorban úgy került be a főegyházmegye történetébe mint a Szent Vince-székesegyház és az olomouci püspöki rezidencia felújítója.[202]

Csehszlovákia katolikusai nem mindig értették a kommunista kormánnyal nyíltan szimpatizáló jelöltek püspöki kinevezését, de a Szentszék szándéka az volt, hogy a csehszlovák kormánnyal folytatott tárgyalások révén minden egyházmegyének saját püspöke legyen és ne káptalani helynöke, akik sok éven át a politikai vezetők utasításai szerint kormányozták az egyházmegyét. Olyan más kérdéseket is új jogi mederbe kellett terelni, mint a lelkigondozás, a paphiány, a szerzetesrendek problémái és a szemináriumok, ezért ha nehezen is, de folytatódtak a tárgyalások Róma és Prága között: 1974. szeptem-

199 Stehle: *Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Päpste und die Kommunisten,* i. m. 315sk.

200 Antonín Cyril Stojan (1851–1923), rkat. pap 1876, Olomouc érseke 1921.

201 Vö. Agostino Casaroli: *Il martirio della pazienza. La Santa Sede e paesi comunisti 1963–1989.* Torino 2000. 174. Magyar változata: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989),* Budapest 2001. Mons. Cheli csehszlovákiai missziójáról készült följegyzéseiben találunk megerősítést a püspöki kinevezésekről, így Josef Vranáéról is, lásd: Barberini: *La politica del dialogo,* i. m. 387.

202 Lásd a brnói érsekség honlapján: https://www.ado.cz/arcidieceze/historie/posloupnost-biskupu/josef-vrana/

ber 16-tól 20-ig, 1975. december 13-tól 16-ig, 1976. július 5-től 8-ig, 1977. szeptember 20-tól 27-ig és 1978. április 20-tól 27-ig. VI. Pál harminc év után, 1977. március 18-án üdvözölte Rómában Csehszlovákia öt püspökét *ad limina* látogatásuk alkalmával. VI. Pál az 1976. május 24-i konzisztóriumon František Tomášeket kinevezte bíborosnak *in pectore,* 1977. június 27-én hivatalosan bejelentették a kinevezését, december 30-án pedig, ugyanabban az évben, kinevezték prágai érseknek.

A helyzet 1978. október 16-án megváltozott, amikor I. János Pál halála után a krakkói érseket, Karol Wojtyłát választották meg pápának II. János Pál néven. Az új pápa, aki kommunista kormányzat alatt élő országból származott, nem csupán a szláv nyelveket ismerte, hanem – méghozzá nagyon jól – a szovjet befolyási övezetben lévő kormányok működését és a vallással, különösen a katolikus egyházzal szemben folytatott politikájukat is.[203] A krakkói főegyházmegye, amelynek Wojtyła volt az érseke, közvetlenül Csehszlovákiával volt határos, amellyel ő évek óta szoros kapcsolatban állt. 1980 decemberében a csehszlovák kormánnyal folytatott megbeszéléseket Luigi Poggi érsek, különleges nuncius és John Bukovsky SVD, szlovák származású amerikai állampolgár vezette. Akkor benyújtottak egy listát a megvitatandó kérdésekről a vallásszabadsággal, a püspökök kinevezésével, valamint a papi és a szerzetesi életpálya szabad hozzáférésével kapcsolatban.[204] A kormány képviselői a papok hazafias egyesületéből származó jelölteket javasolták püspöknek; a Vatikán nem fogadta el őket, mert rossz tapasztalatot szerzett Josef Vrana kinevezésével, akit egyébként köteleztek arra, hogy mondjon le a *Pacem in terris* mozgalom elnökségéről (amit a *Katolícké noviny* folyóiratnak közölnie kellett volna).[205]

Az 1982. március 11-i audiencián, a csehszlovák püspökök *ad limina* látogatásának alkalmával, II. János Pál mind az öt püspököt köszöntötte, akik eljutottak Rómába, és hangot adott szomorúságának amiatt, hogy az ő országukban a Szentszéknek nincs lehetősége püspököket kinevezni a megüresedett egyházmegyékbe. Más audienciákon a pápa óvatosan beszélt a csehszlovák egyház számos problémájáról, és ezek a megjegyzések, amelyeket aztán kommentált a nemzetközi sajtó, valóságos késszúrásként hatottak a rendszerre, amely a Vatikán által elterjesztett hírek után nem tudta többé titkolni vitatható egyházpolitikáját. Az egyházügyi hivatal vezetője, Karel Hrůza Csehszlovákia-ellenes megnyilvánulásoknak tekintette a pápai kezdeményezéseket. A tárgyalásokat 1988-ban folytatták… és rés nyílt a falon.

Francesco Colasuonno különleges nuncius azzal a küldetéssel ment Prágába, hogy tárgyaljon a megüresedett püspöki székekről. A hatalom képviselőinek gondolkodásmódja nem változott, úgy tűnt, nem vesznek tudomást az idők jeleiről és az Európában zajló politikai változásról. A kormány ez alkalommal is a saját káptalani helynökeit javasolta mint püspökjelölteket, és a Szentszék most sem tartotta őket elfogadhatónak, mert számára az volt a fontos, hogy jó főpásztorokat nevezzen ki. A kormányküldöttség azt javasolta, hogy minden káptalani helynököt nevezzenek ki püspöknek, vagy a tíz megüresedett szék felét bízzák a Szentszék jelöltjeire, a másik felét pedig a kormányzat jelöltjeire.[206] 1988. május 19-én kompromisszum született: Csehországba két olyan

203 HRABOVEC: *L'Ostpolitik vaticana e la Cecoslovacchia,* i. m. 253.

204 BUKOVSKY: *Chiesa del martirio,* i. m. 26sk.

205 Mons. Cheli följegyzései a csehszlovákiai misszóról, lásd olaszul in: BARBERINI: *La politica del dialogo,* i. m. 390.

206 Vö. *Herderkorrespondenz* 43 (1989) 332; Jan PEŠEK: *Československo-vatikánske rokovania: od prelomu rokov 1977–1978 do pádu kominstického režimu* [Tárgyalások Csehszlovákiai és Vatikán között 1977/78-tól a kommunista hatalom végéig], in: *Historický časopis* 2 (2002) 299.

püspököt neveztek ki, akik nem tartoztak a *Pacem in terris* mozgalomhoz, Jan Lebedát (1913–1991) és Antonín Liškát (1924–2003). Mindenesetre a tárgyalások célja nem csupán a püspöki kinevezések kompromisszumos megoldása volt, hanem az is, hogy véget vessenek az egyházi ügyekbe való állami beavatkozásnak. A vatikáni küldöttség nehéznek tartotta a tárgyalásokat: a kormány ragaszkodott a *Pacem in terris* papjainak jelöléséhez, az adott pillanatban elsősorban a mozgalom akkori elnökének kinevezéséhez.

Josef Vrana püspök halála után Olomoucban káptalani helynökké választották František Vymětalt, akit a kormány mindenáron új püspöknek szeretett volna. Ennek ellenére II. János Pál František Vaňákot nevezte ki az olomouci püspöki székbe, aki addig plébános volt Rýmařovban. Ezzel a kinevezéssel huszonnyolc év után véget ért egy időszak, amikor Olomoucnak nem volt püspöke. A litoměřicei egyházmegye püspöke Josef Koukl lett, aki már idős volt, de a nehéz időkben mindig az egyház emberének bizonyult. Koukl morálteológiát tanított a litoměřicei teológiai karon: mint papnak és teológiatanárnak rendkívül jó híre volt.[207] Ebben a jelentős folyamatban fontos szerepet játszott a Rómában élő Jozef Tomko szlovák bíboros.[208]

AZ ÚN. NORMALIZÁLÓDÁS NEHÉZ ÉVEI (1970–1989)

1969-ben és 1970-ben a katolikus egyház helyzete tovább romlott. A Vatikáni Rádió, a Szabad Európa és az Amerika hangja rádióadásai tájékoztatták az állampolgárokat országuk politikai és egyházi eseményeiről. A női szerzetesrendek 1968-ban megnyílt kolostorait és noviciátusait ismét bezárták. A hitoktatásra való beiratkozást megnehezítették, a katolikus családok gyermekeit nehezen vették föl a közép- és felsőfokú iskolákba. Az állami tisztségviselőket kétévenként értékelték az egyházzal és a vallással szemben tanúsított magatartásuk szempontjából. A gyárak és a hivatalok vezetőségi pozícióit a párt kipróbált tagjainak voltak fenntartva, a katolikusok semmilyen felelős beosztást nem kaptak, és anyagilag is kevésbé ismerték el őket, mint az ideológiához hű kollégáikat.

A katolikusok bajosan utazhattak külföldre. Abban az időben kétféle útlevél volt: az egyik a szocialista országokba szólt és könnyű volt megkapni, a másik, amelyhez nehezen lehetett hozzájutni, a nyugati országokba. Azokat, akik nyugati országokba kértek útlevelet, vizsgálat alá kellett vetni (gyakran a szerencsén múlott az útlevél megszerzése), és hazatéréskor le kellett adni az okmányt az útlevélhivatalnak. Ellenzékieknek és azoknak, akik kapcsolatban álltak az egyházzal, nem engedélyeztek külföldi utazást; az is előfordult, hogy banális okokból a határon tartóztatták fel őket, és nem léphettek ki az országból. Ezek az eljárások állandó bizonytalanságot szültek, és az emberek nem tudhatták, milyen döntéseket hoznak az ügyükben. Azokat a papokat, akik a titkos egyház közösségeiben engedély nélkül gyakorolták a hivatásukat, megbüntették, de azok sem lehettek nyugodtak, akiknek volt engedélyük: egy papot, Josef Kordíkot azért büntették meg, mert négy misét celebrált egyetlen vasárnapon, amire nem volt állami engedélye.[209]

---

207 *Nach langem Tauziehen: Vier Bischofsernennungen in der ČSSR,* in: *Kathpress,* 1989. július 26.

208 Jozef Tomko szeminarista volt Rómában, teológiát tanult a Lateráni Egyetemen és a Gergely Egyetemen, Rómában szentelték pappá 1949. március 12-én. Nem térhetett vissza hazájába, mert a kommunisták nem tették lehetővé, így a Nepomuk [Cseh] Kollégium rektora volt. A Gregoriana egyetemen tanított 1979. július 12-éig, amikor érseki kinevezést kapott, és a Püspöki Szinódus Általános Titkára lett. 1985. május 25-én bíboros és a Propaganda Fide prefektusa.

209 Rance: *Tchècques et Slovaques, témoins de la foi,* i. m. 28–30.

A 80-as években büntetőperek folytak olyan tanárok ellen, akik részt vettek a vasárnapi misén a templomukban. A hívek gyakran titokban jártak, és a lakóhelyüktől távol eső központi településeken kereszteltették meg gyermekeiket, nehogy fölfedezzék őket. A gyermekeik jövője és a saját karrierjük miatt érzett aggodalom arra kényszerítette a híveket, hogy Isten vándorló népévé váljanak. Az ateista mozgalom szemmel láthatóan rányomta a bélyegét a lakosság életére. A „tudományos" ateizmus kötelező tananyag lett minden iskolában, főiskolán és egyetemen. A külföldről származó vallási tárgyú irodalmat a határon elkobozták; illegálisan nehéz volt behozni könyveket és folyóiratokat. Az óvodától az egyetemig tartó keresztényellenes képzés befolyásolta az emberek hitét, és az magánügy maradt: a vallásos érzelmeket ritkán mutatták ki nyilvánosság előtt. Az iskolákban annak is részt kellett vennie az ateista szervezetek tevékenységében, aki a hittant választotta. A püspököknek és a papoknak nehéz lett volna megfordítaniuk ezt a tendenciát: az új szülők már ateista iskolában nevelkedtek, és a buzgóbb papokat olyan plébániákra osztották be, ahol kevés volt a fiatal.

A Varsói Szerződés tagállamainak konferenciáján, 1969. március 17-én felhívást tettek közzé egy páneurópai kormányközi konferencia megszervezésére. Az első konzultációkra Helsinkiben került sor 1972. november 22-e és december 15-e között. 1973. január 15-től június 8-ig további három találkozót szerveztek a konferencia megrendezésével kapcsolatban. A konferencia első szakasza Helsinkiben zajlott 1973. július 3-tól 7-ig, a második Genfben 1973. szeptember 18-a és 1975 júliusa között, a harmadik Helsinkiben 1975. július 30-tól augusztus 1-ig. Az 1975. évi Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten Vatikán állam is részt vett (az 1814–1815. évi bécsi kongresszus óta először), és kiállt a vallásszabadság mint minden embert megillető alapvető jog mellett.[210]

Az Apostoli Szentszéket Agostino Casaroli különleges megbízott képviselte, aki nagyon jártas volt a Helsinkiben tárgyalt kérdésekben és szakértő a kommunista országokkal folytatott tárgyalásokon. Az értekezlet záróokmányát 1975. augusztus 1-jén írták alá:[211] elismerték, hogy a kelet-európai országok ellenzéke követelhet politikai jogokat és vallási türelmet. A prágai kormány 1976-ban írta alá a gazdasági, társadalmi és kulturális jogokról szóló nemzetközi egyezményt Helsinkiben, amely 1976-ban megjelent a hivatalos közlönyben. Ez semmilyen konkrét változást nem hozott az ország életében: sőt, éppen emiatt jött létre egy polgári tiltakozó mozgalom, amely a neves személyiségek, köztük ellenzéki katolikusok és papok által aláírt, ún. *Charta 77*-ben az emberi jogok megsértésével vádolta a rendszert. A 70-es és 80-as években több polgárjogi mozgalom született, amelyek a csehszlovák társadalomban meglévő törvénytelenségek ellen irányultak; az ezzel kapcsolatos dokumentumok kiemelkedő témája a vallásszabadság követelése volt, de azt is tartalmazták, hogy mindenkinek lehetőséget kell adni olyan foglalkozások és politikai tisztségek betöltésére, amelyek rendszerint a kommunista párt tagjainak voltak fenntartva.[212] A *Charta 77* aláírói között olyan ismert papok voltak, mint Josef Zvěřina, Václav Malý, Oto Mádr, František Lízna és több világi személy: Ružena

210 Lásd Achille Silvestrini bíboros előszavát a következő kötetben: Giovanni BARBERINI: *Pagine di storia contemporanea: la Santa Sede alla Conferenza di Helsinki,* Siena 2010, VI.

211 A Helsinki Konferenciáról lásd: Katharina KUNTER: *La CSCE e le chiese. Politica di distensione tra pace, diritti umani e solidarietà cristiana,* in: Alberto Melloni: *Il filo sottile. L'Ostpolitik Vaticana di Agostino Casaroli,* Bologna 2006. (Santa Sede e politica nel Novecento) 137–169; Vö. BARBERINI: *Pagine di storia contemporanea,* i. m. 11sk.

212 A dokumentumok elemzését lásd pl. BARBERINI: *Pagine di storia contemporanea,* i. m. Lásd még: REBICHINI: *Chiesa, Società e Stato in Cecoslovacchia,* i. m. 2. kötet, 53–56.

Vacková, Radim Palouš, Václav Benda, Jan Sokol, Dana Němcová, Augustín Navrátil, de evangélikus lelkészek is, mint Miloš Rejchrt, Jan Dus és Ladislav Hejdanek.[213] A prágai rezsim engedményei ellenére az egyház üldözése folytatódott: Václav Malýtól például 1979-ben visszavonták a lelkipásztori szolgálat végzésére adott engedélyt.[214]

A diákok és az értelmiségiek vallási életére nagy hatással volt Josef Zvěřina, aki a börtönből való szabadulása után nagy látogatottságnak örvendő összejöveteleken tanította őket annak ellenére, hogy az általános magatartás a körültekintő óvatosság volt. Václav Benda és Jan Patočka előadói tevékenységét is sokan követték, és a rendőrség megfigyelése ellenére nem fedezték föl. A „rejtett" közösségek, mint a családi körök, a Fokoláre-csoportok és a neokatekumenek csoportjai, kedvező fogadtatásra találtak. A fontosabb találkozókat a szabadságolások időszakában, nyaralóhelyeken tartották, hogy ne keltsék föl a rendőrség gyanúját.[215]

A kis vallási csoportokat nehéz volt azonosítani a városokban: lakásokon jöttek össze Bibliát olvasni és közösen imádkozni, megvitatták a katolikus újságok közleményeit és a külföldről illegálisan behozott kiadványokat. Ez kockázatos dolog volt, mert a rendőrség fölfedhette őket, de ez volt hitük gyakorlásának egyetlen konkrét módja. Az állam katolikusellenes magatartása kényszerítette a híveket ezekre a titkos összejövetelekre, amelyeknek nem volt semmilyen politikai jellegük, soha nem antiszocialista vagy szovjetellenes céllal szerveződtek, mert abszolút elsőbbséget élvezett a saját hitük megélésének vágya. A rendőri erők azonban, bár megállapították, hogy vallási és nem politikai tartalmú szerveződésről van szó, listázták a vallási ügyekben gyanús személyeket, majd szétszórták az egész országban. Ezek az egyházi tevékenységek állami engedéllyel nem rendelkező papokra támaszkodtak, akik a rendőrség által megfigyelt lelkipásztorokhoz képest könnyebben tudtak kapcsolatba kerülni a fiatalokkal, mert nem kötötte le őket a plébániai szolgálat. A titokban fölszentelt papok is fontos szerepet töltöttek be – de teljesen illegálisan – abban a titkos egyházban, amelyet az alapvető jogok elnyomása szült, hiszen a katolikusok kénytelenek voltak illegálisan gyakorolni a vallásukat.[216]

A vallási életben való elmélyülés egyik módja az imacsoportok alakítása volt, amelyek különböző családoknál rendszeresen jöttek össze; a csoportokban nem volt szó politikai témákról, kizárólag imádkoztak, mivel mindig fennállt az a veszély, hogy a résztvevők közé beszivárognak a rendőrség ügynökei. Különösen kedvelték mindenütt a rózsafüzért, a megszokott, félreérthetetlen imádságot, ha föl is fedezte őket a rendőrség. Ezekben a csoportokban együtt olvasták és kommentálták a Bibliát, elemezték a keresztény meditáció klasszikus szövegeit. Ezeknek a közösségi alkalmaknak köszönhetően a résztvevők ápolni tudták a hitüket. Sok tanúbizonyság van arra, hogy az ateista környezetben, amelyben élniük kellett, nehezebb lett volna az életük az imacsoportok nélkül. 1985-ben ünnepelték Szent Metód halálának 1.100. évfordulóját. A szertartásokon hangsúlyozták, hogy a szláv népek éppen ennek a misszionáriusnak az erőfeszítései révén ismerték meg a hitet.[217] František Tomášek bíboros 1984. február 8-án kelt levelében, saját kezdeményezéséből, meghívta II. János Pál pápát a Velehrad történelmi városában

213 Vö. B. Svoboda: *Na straně národa: Kardinál František Tomášek,* i. m. 125;.

214 Lásd Vilém Precan (szerk.): *Charta 77, 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci,* Scheinfeld–Prága–Bratislava 1990. 481sk.

215 Liška: *Církev v podzemí a společenství Koinótés,* i. m. 41.

216 I. h. 42–45; Bukovsky: *Chiesa del martirio,* i. m. 31sk.

217 A tesszaloniki fivérek missziójáról lásd: Jan Mikrut: *I santi fratelli Cirillo e Metodo: la loro difficile missione e il dialogo con le varie culture e tradizioni per l'unica fede in Cristo tra Oriente e Occidente.*

tervezett szertartásokra. A prágai kormány olyan feltételeket szabott, amelyeket lehetetlen volt teljesíteni, ezért II. János Pálnak el kellett hárítania a meghívást. Mindenesetre 1985. március 19-én írt egy levelet, amelyben minden hívőt bátorított a testvérszentek követésére; a szöveget nagyon gondosan állították össze, hogy az állami cenzúra ellenére megjelenhessen. Az 1985. július 5-i szertartásra Velehrad városkába zarándokként érkező hívek száma felülmúlta a várakozást: 150.000 ember gyűlt össze püspökeik és papjaik társaságában a népi vallásosság egyik nagy ünnepére, és együtt imádkoztak, hogy a hit egyesítse őket a pápával.[218]

A kommunista hatalom azon dolgozott, hogy az emlékünnep ne kapjon nagy nyilvánosságot. Minden külföldi püspöktől megtagadták a beutazási vízumot; Franz König bíborost, bécsi érseket biztosították arról, hogy lesz más alkalma Csehszlovákiába jönni. A kormányzat úgy döntött, hogy a pápai legátussal, Agostino Casaroli bíborossal kivételt tesz, és engedélyezte, hogy Velehradba utazzon a szentmise bemutatása és a homília megtartása céljából. A kormányzat élni szeretett volna az alkalommal, hogy az ünnepi szertartást békedemonstrációvá változtassa, a testvérszenteket, Cirillt és Metódot a kultúra nagyköveteiként, az ábécé és a szláv írás feltalálóiként ismerve el, elhanyagolva vallásos indíttatásukat.[219]

A politikusok beszédei alatt a tömegből rosszalló hangok hallatszottak, amelyeket a biztonságiak sehogy sem tudtak elnémítani: a kommunista hatalom számára keserű lecke volt látni, hogy az ateista propaganda nem hat a tömegekre. A jelenlévők egy emberként kiáltották: „vallásszabadságot akarunk", „a Szentatyát akarjuk", „éljen az egyház".[220] A velehradi események nem tántorították el szándékaiktól a politikusokat, és minden maradt a régiben, de az idők megváltoztak: a katolikusok megértették, hogy erősek és egységesek, hogy követelhetik a vallásszabadságot egyházuk számára.[221]

1987-ben Augustín Navrátil országos aláírásgyűjtést szervezett az emberi jogokért, a vallásszabadságért és a csehszlovákiai katolikusok problémáinak megoldásáért. Navrátil egyszerű vasutas volt, kilenc gyermek apja, akit a politikai rendszer már 1977-ben üldözött, 1986 és 1989 között többször elmegyógyintézetbe zárt, mert bírálta a kormányzatot. A vallásszabadságért folytatott küzdelmét soha nem adta föl, és mivel a nyugati médiumok is felfigyeltek rá, az ellenállásáról külföldön is tudtak. Az ügy békés megoldására tett javaslat 31 pontból állt, köztük a szabad püspökválasztás, hitoktatás, lelkipásztori szolgálat a kórházakban és a börtönökben. A petíciót 600.000 ember írta alá. Navrátilt támogatta František Tomášek bíboros, aki a minisztertanács elnökéhez intézett levelében az egyházzal szemben addig alkalmazott politika megváltoztatását kérte, amennyiben az egyház nem az ellenkezést keresi, hanem a kormányzattal folytatott párbeszédben érdekelt, és a tisztségviselők nem tekinthetik korlátozott jogokkal rendelkező, másodrendű állampolgároknak a katolikusokat.[222] Augustín Navrátil 2003. május 2-án halt meg a Kroměříž közelében lévő Hradiskóban; Jan Graubner érsek, Karel Otčenášek, Dominik Duka OP püspökök és sok pap kísérte ünnepélyesen utolsó útjára nagy tömeg jelenlété-

---

L'attualitá e l'importanza dei patroni dell'europa nei tempi attuali, in: *Miscellanea Missionaria* 62 (2013) 249–282.

218 A szlávok misszionáriusainak dedikált év híreiről lásd: *Herderkorrespondenz* 40 (1986) 95–99.

219 Jan SOKOL: *Wiederstand. Zeugnis und Abkapselung,* in: *Concilium* 3 (2000) 271.

220 CASAROLI: *Il martirio della pazienza,* i. m. 185sk.

221 SVOBODA: *Na straně národa: Kardinál František Tomášek,* i. m. 188–202.

222 Vö. Josef RABAS: *Zur Lage der katholischen Kirche in der ČSSR,* in: *39. Internationaler Kongress „Kirche in Not"* XXXVII/1989, 114.

ben. Dominik Duka Hradec Kralové-i püspök, aki személyesen ismerte Navrátilt, megható gyászbeszédet mondott.[223]

Az egyház életére nagy hatással voltak a bátor világiak és papok. Egyikük volt a pap és közíró Oto Mádr (1917–2011), aki sokat tett a csehszlovákiai egyház megújításáért a II. Vatikáni Zsinattal összhangban. Prágában és Rómában tanult teológiát. Letartóztatása után sok évet töltött munkatáborokban. Szabadulása után már nem gyakorolhatta papi hivatását, ápolóként és raktárosként kereste meg a kenyerét. 1969-ben, a *Prágai tavasz* idején visszatért a papi szolgálatba. 1978-tól két plébánián teljesített szolgálatot, közben lefordította cseh nyelvre a II. Vatikán Zsinat valamennyi dokumentumát. 1978-ban, miután elérte az állami törvényben előírt életkort és visszavonták tőle a munkaengedélyt, plébánosként ment nyugdíjba. A teológiai képzés terén a titkos egyház kiemelkedő személyisége volt, akit Josef Zvěřinával együtt František Tomášek bíboros tanácsadói között is meg kell említeni. Az ő munkájának köszönhető, hogy a kommunista diktatúra alatt a cseh egyháznak lehetősége volt megismerni a zsinat utáni teológiát, amely hasznos vonatkoztatási alap volt a fiatal papok és teológusok számára. II. János Pál a cseh egyházban szerzett érdemeiért kinevezte pápai prelátusnak, és a bonni egyetem teológiai kara (NSZK) 1991-ben *honoris causa* doktori címet adományozott neki.[224]

AZ ÚJ PÜSPÖKÖK

1988 májusában a prágai főegyházmegye segédpüspökeivé szentelték Jan Lebedát és Jan Liškát, továbbá engedélyeztek másik két püspökszentelést: Josef Koukl litoměřicei püspökét és František Vaňák olomouci apostoli kormányzóét. Josef Hromádka 1989. december 18-án Rómába utazott, hogy a nyitva maradt kérdésekről tárgyaljon. Jan Hirka Eperjes görögkatolikus püspökévé, František Vaňák Olomouc érsekévé és Karel Otčenášek Hradec Kralové püspökévé lépett elő.

Josef Koukl 1926. november 8-án született Brnóban, az ifjúságát Břeclavban töltötte, 1945-től teológiát tanult Prágában, ahol 1950. április 23-án szentelték pappá. A kötelező katonai szolgálat után különböző plébániákon működött, 1958-tól 1970-ig Kladrubyban gyakorolta a hivatását. 1970-től kezdve a litoměřicei nagyszeminárium spirituális vezetésével foglalkozott, amely akkor az egyetlen működő nagyszeminárium volt Csehországban. Miután 1974-ben Prágában doktorátust szerzett, morálteológiát tanított a litoměřicei teológiai karon, abban a városban, amelynek püspökévé 1989. július 26-án kinevezték a prágai kormányzattal folytatott hosszú tárgyalások után.[225] Egyik elődjére, Štěpán Trochta bíborosra emlékezve, az új püspök azokat a szavakat idézte, amelyekkel annak idején maga a bíboros úgy határozta meg a litoměřicei egyházmegyében végzett munkáját mint történelmi és szociológiai pasztorációt: „…nehéz munka az Úr kőbányájában, ahol nemcsak a múltban volt nagyon nehéz bármilyen lelkipásztori sikert elérni, hanem ahol első a fizikai munka, a siker pedig bizonytalan…” Az új püspök idézte a statisztikákat: csak 290.000 ember, a lakosságnak kb. 20%-a vallotta magát katolikus-

223 Vö. *Kathpress*, 2003. május 9.

224 Tomeš: *Český biografický slovník XX. století,* i. m. vol. II: K-P, Prága 1999. 306sk.

225 Tomeš: *Český biografický slovník XX. století,* i. m. vol. II: K-P, 143; Hanuš: *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textu,* i. m. 74; Macek: *Biskupství litoměřické: biskupové a osudy litoměřické diecéze,* i. m. 146–151.

nak, és 433 egyházközségben 69 pap, 36 férfi és 150 női szerzetes látja el a pasztorációs feladatokat.[226]

František Vaňák (1916–1991) Olomoucban tanult teológiát, 1941. július 5-én ott szentelték pappá; a rýmařovi egyházközségben kísérte a híveket. Egyike volt Josef Karel Matocha érsek legközelebbi munkatársainak, 1961-ben a lehetséges utódjának tartották, de ez a terv a rezsim ellenállásán megbukott. 1989. július 26-án II. János Pál kinevezte apostoli kormányzónak, augusztus 26-án pedig püspökké szentelték. Végül 1989. december 21-én kinevezték olomouci érseknek. Rövid apostolkodása alatt az addig elhanyagolt plébániai munka foglalkoztatta. 1991-ben újra megszervezte az olomouci nagyszemináriumot. 1991. szeptember 14-én halt meg, Svatý Hostýn temetőjében van a sírja.[227]

Karel Otčenášek 1920. április 13-án született České Meziříčíben; Rómában, a Lateráni Egyetemen tanult teológiát, ahol 1945. március 17-én szentelték pappá. Mindössze öt évvel később kinevezték koadjutor püspöknek Hradec Kralovéba, Mons. Mořic Pícha szentelte püspökké. 1950. július 11-én letartóztatták, és más püspökökkel, papokkal együtt Želivben internálták. 1954-ben tizenhárom év szabadságvesztésre ítélték, 1962-ben XXIII. János közbenjárására szabadult. A politikai rendszer azonban nem engedélyezte püspöki hivatala gyakorlását a České Budějovice-i egyházmegyében, ezért egyszerű papként működött a Litoměřicei egyházmegyében. 1968 után visszatérhetett egyházmegyéjébe, de nem a püspöki hivatalba, csak egy volt annak plébánosai közül. 1974-ben ismét elhagyta az egyházmegyét; az 1989-es politikai események után került vissza püspöki hivatalába. A Hradec Kralové-i egyházmegyében 1,300.000 ember, a lakosság 34%a vallotta magát katolikusnak: 44 működő plébánia volt itt 150 pappal, 49 szerzetessel és hat nővérrel.[228] Amikor elérte az egyházi törvénykönyvben előírt életkort, 1998-ban benyújtotta a lemondását a pápának, aki érdemei elismeréséül érseki címet adományozott neki. Karel Otčenášek 91 éves korában halt meg 2011. április 23-án püspöki rezidenciájában.[229]

1990. február 14-én II. János Pál öt új püspököt nevezett ki Csehszlovákiába, akik már régóta püspökjelöltek voltak, egyiküket Csehországba, a České Budějovice-i székbe, egy másikat Morvaországba, a brnói székbe. A negyvennégy éves Vojtěch Cirkle brnói, Miloslav Vlk České Budějovice-i püspök lett. Az 1777-ben alapított brnói egyházmegyében 1990-ben kb. 750.000 katolikus élt, a terület lakosságának hozzávetőlegesen 53%-a. 450 plébánián 312 egyházmegyés pap, 90 férfi és 464 női szerzetes dolgozott. A vasárnapi miséket a katolikusok kb. 8%-a látogatta.[230] Ezek a püspöki kinevezések különleges jelentőséget kölcsönöztek II. János Pál Csehszlovákiában tett látogatásának. 1990. március 9-én Prágában tartották a cseh püspökkari konferencia alakuló ülését, amelynek elnökéül František Tomášek bíborost választották.

Az új České Budějovice-i püspök, Miloslav Vlk közismert személyiség volt, korábban neki sem engedélyezték a lelkipásztori szolgálat végzését, ahogy más papoknak sem. 1932. május 17-én született, már fiatalon elhívást érzett. Akkoriban nehéz volt papnak

226 Vö. Tadeusz FITYCH: *Kościół milczenia dzisiaj* [A hallgatás egyháza ma], Praga–Nowa Ruda 1995. 114.

227 František Vaňák püspökről lásd: HANUŠ: *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textu,* i. m. 162sk; TOMEŠ: *Česky biografický slovník XX. století,* i. m. vol. III: 420.

228 FITYCH: *Kościół milczenia dzisiaj,* i. m. 93.

229 TOMEŠ: *Český biografický slovník XX. Století,* i. m. vol. II: 502; Bohumil SVODOBA: *Víra je muj pevny hrad: rozhovory s arcibiskupem Karlem Otčenáškem a jeho přáteli* [A hit az én erős váram: Karel Otčenášek és barátainak beszélgetései], Prága–Vyšehrad 2004.

230 FITYCH: *Kościół milczenia dzisiaj,* i. m. 199.

tanulni, mivel Csehszlovákiában csak a litoměřicei szeminárium létezett, és nem tudtak minden jelöltet fölvenni. A katonai szolgálat után szerelőként dolgozott, levéltártudományt tanult, majd levéltáros lett České Budějovicében. 1964-ben sikerült elkezdenie teológiai tanulmányait, 1968-ban pappá szentelték, és Josef Hlouch megyéspüspök titkára lett. 1971-ben és 1972-ben plébániai kormányzóként működött Lažištěben, majd 1978-tól Starý Rožmitálban, amikor visszavonták tőle az engedélyt, és el kellett hagynia az egyházközséget.[231] Ablaktisztítóként dolgozott Prágában, de titokban a titkos egyházban maradt; ebben az időszakban került kapcsolatba a Focoláré-mozgalommal.[232] 1989. január 1-jén, 57 éves korában kapott újra engedélyt a papi szolgálatra „egy év próbaidőre". Foglalkoztatták a politikai változások és a csehszlovákiai egyház újjáépítése; mint plébános aktívan dolgozott a klatovyi járásban, Žihobcében, Bukovníkban, Čachrovban, Javornában, Železná Rudában, Běšinyben, Stráž na Šumavěben.[233] 1990. február 14-én nevezték ki České Budějovice püspökének, március 31-én szentelték. Egy évig tartó, sok áldozatot követelő munka után, amelyet a hívek és az egyházmegye polgárai nagyra értékeltek, II. János Pál váratlanul – a csehszlovákiai egyház szempontjából – még fontosabb feladattal bízta meg a prágai főegyházmegyében. 1991-ben František Tomášek bíboros utódjaként kinevezte Csehország prímásának. 1993 márciusában a Cseh Köztársaság püspöki konferenciájának elnökévé választották, 2000-ig töltötte be ezt a tisztséget. A prágai főegyházmegye területén kb. 2,100.000 ember élt, 600.000 fő vallotta magát katolikusnak 375 egyházközségben, ahol 160 egyházmegyés pap, 105 férfi és 400 női szerzetes dolgozott. Az 1994. évi vasárnapi adatgyűjtés 39.000 főt számlált, ez a katolikusoknak kb. 2%-a.[234] A lelkipásztori munkán kívül 1993-tól 2001-ig töltötte be az Európai Püspökkari Konferenciák Tanácsa elnöki tisztét, amelyben Carlo Maria Martini milánói érseket követte. 1994. november 26-án II. János Pál bíborossá kreálta. Miután 2007-ben elérte a korhatárt, benyújtotta a lemondását XVI. Benedeknek, aki továbbra is megerősítette hivatalában, és a lemondását csak 2010. február 13-án fogadta el.[235]

České Budějovice új püspökévé, Miloslav Vlk utódjává a redemptorista Antonín Liškát nevezték ki. 1950-től internálva volt, szabadulása után kényszermunkát kellett végeznie. 1951. szeptember 22-én titokban pappá szentelte Kajetán Matoušek segédpüspök. A katonai szolgálat után különböző munkakörökben dolgozott, mígnem 1971. május 15-én engedélyezték neki a lelkipásztori szolgálatot, majd plébániai kormányzó lett Poříčí nad Sázavouban. Miután a litoměřicei teológiai karon doktorátust szerzett, tisztviselő volt az egyházmegyeközi bíróságon. 1988. május 19-én II. János Pál kinevezte prágai segédpüspöknek, František Tomášek szentelte 1988. június 11-én, majd 1991. augusztus 28-án kinevezték České Budějovice püspökének. 1994-ben 800.000 ember élt az egyházmegye területén, közülük kb. 400.000 fő vallotta magát katolikusnak. 336 egyházközségében 122 egyházmegyés pap, 41 szerzetes és 200 nővér dolgozott. A vasárnapi miséket 28.000 hívő látogatta, a katolikusoknak kb. 3,5%-a.[236] Antonín Liška püspök

231 Boudre: *Miloslav Vlk: a Praga un lavavetri diventa arcivescovo,* i. m. 66–68.

232 A bíboros életének e nehéz periódusára lásd Sara Regina: *Miloslav Vlk: da lavavetri a cardinale,* Milano 1998.

233 Vlk bíboros honlapján számos információhoz juthatunk a csehországi katolikus egyházzal kapcsolatban, lásd: https://www.kardinal.cz/index.php?cmd=page&language_id=1&id=2

234 Fitych: *Kościół milczenia dzisiaj,* i. m. 65.

235 Miloslav Vlk (1932–2017) České Budějovice egyházmegye papja 1968, megyéspüspöke 1990, prágai érsek 1991–2010, bíboros 1994.

236 Fitych: *Kościół milczenia dzisiaj,* i. m. 127.

rövid ideig volt egyházmegyéje főpásztora: 2002. szeptember 25-én lemondott, és 2003. október 15-én meghalt. České Budějovicében temették el.[237]

České Budějovice püspökévé ekkor Jiří Pad'our prágai segédpüspököt nevezték ki. 1943. április 4-én született Vaclavban, Ústí nad Orlicí mellett, 1970-ben kezdett teológiát tanulni a litoměřicei teológiai karon, és 1975. június 21-én szentelték pappá. 1977-ig helyettes plébános volt Mariánské Lázněban. 1978. október 4-én visszavonták tőle a lelkipásztori munkára kapott engedélyt, és el kellett hagynia az egyházközséget, majd František Tomášek titkára lett, de nem hivatalosan; 1978/79-ben titokban belépett a kapucinus rendbe. 1979-től takarítóként dolgozott, 1986-ban tért vissza a lelkipásztori szolgálatba. 1991. április 9-én a cseh kapucinusok tartományfőnökévé választották, 1996. december 3-án pedig kinevezték prágai segédpüspöknek. 1997. január 11-én szentelte püspökké Miloslav Vlk bíboros. 2001. február 23-án kinevezték České Budějovicébe Antonín Liška koadjutorának, akit 2002. szeptember 25-én követett a püspöki székben. 2014. március 1-jén egészségi okokból lemondott, és 2015. december 11-én meghalt.[238] Lemondása után Pavel Posád segédpüspök tanácsot hívott össze az egyházmegyei kormányzó kinevezése érdekében, és megválasztották általános helynöknek Adolf Pintířt. 2015. március 19-én kinevezték České Budějovice püspökének Vlastimil Kročilt, aki 1961. május 10-én született Brnóban. Kročil 1986-ban érettségizett. Háromszor egymás után nem vették föl a litoměřicei teológia karra. Olaszországba emigrált, Rómában tanult a Lateráni (1988–1993) és a Gergely Egyetemeken, 1994. július 16-án szentelték pappá.[239]

2002. február 19-én a szalézi Karel Herbstet nevezték ki prágai segédpüspöknek, aki akkor ötvennyolc éves volt, és még abban az évben, április 6-án szentelték.[240] 1960-tól 1967-ig vasúti villamossági szerelőként dolgozott Prágában, egy mozdonyműhelyben. Belépett a litoměřicei szemináriumba, majd 1973. június 23-án František Tomášek pappá szentelte. Két év múlva visszavonták tőle az engedélyt, kénytelen volt a titkos egyházban működni. Belépett don Bosco szalézi rendjébe, és 1976-ban fogadalmat tett. Ebben az időben ablaktisztítóként dolgozott Miloslav Vlkkel.[241] 1986-ban tért vissza a lelkipásztori szolgálatba. 1997-től 2000-ig a prágai szeminárium spirituális vezetésével foglalkozott, utána plébános volt Fryštákban, az olomouci főegyházmegyében. A prágai főegyházmegyében már volt két aktív segédpüspök, Václav Malý és Jaroslav Škarvada. Olomoucba 1990. március 17-én kinevezték Josef Hrdličkát,[242] 1998. szeptember 11-én pedig Petr Esterkát a brnói egyházmegye segédpüspökének.[243]

A SZABADSÁG FELÉ

Csehszlovákiában 1989 novemberétől decemberéig zajlott az ún. bársonyos forradalom, amely elérte az 1948 óta hatalmon lévő rendszer leépítését, és egy új politikai korszak vette kezdetét. Senki sem gondolta volna, hogy a politikai forradalom ilyen gyor-

237 Antonín Liska (1924–2003) redemptorista 1944, rkat. pap 1951, prágai segédpüspök 1988, České Budějovice megyéspüspöke 1991–2002.

238 I. h.

239 Vlastimil Kročil (1961–) a České Budějovice-i egyházmegye papja, 2015 megyéspüspöke.

240 Karel Herbst (1943–) szalézi pap 1973, prágai segédpüspök 2002–2016.

241 BOUDRE: *Miloslav Vlk: a Praga un lavavetri diventa arcivescovo,* i. m. 72.

242 Josef Hrdlička (1942–), Olomouc egyházmegye papja 1972, segédpüspöke 1990–2017.

243 Petr Esterka (1935–2021), Brno egyházmegye papja 1963, segédpüspöke 1999–2013.

san bekövetkezik, jóllehet régóta várták. A forradalom Magyarországon kezdődött, ahol 1989. március 2-án NDK-állampolgárok sokasága gyűlt össze az osztrák–magyar határon, és kérte, hogy kivándorolhasson az NSZK-ba. Ahhoz, hogy a csehszlovák rezsim átadja a hatalmat, döntő módon járult hozzá a szomszédos Lengyelország, ahol 1989. június 4-én tartották az első részlegesen szabad választásokat, amelyek nyomán új kormány alakult, és Tadeusz Mazowieckit, a *Szolidaritás* nevű ellenzéki mozgalom politikai képviselőjét nevezték ki kormányfőnek. Az események gyorsan követték egymást. Nyugat-Németország prágai nagykövetségén keletnémet állampolgárok ezrei várakoztak az NSZK-ba szóló kivándorlási engedélyre. 1989 októberében kb. 17.000 ember tudott eljutni Nyugatra, és a kivándorlási hullámnak már nem lehetett gátat vetni. 1989. november 9-én a csehek és a szlovákok a televízióban követhették a berlini fal lebontását; végóráit élte egy történelmi korszak.

Pozsonyban november 16-án diákok tüntettek, a következő napon pedig Prágában tüntetett 15.000 ember. A biztonsági erők békésen akarták eltávolítani a tüntetőket, de a rendőrséggel összetűzésre került sor, kb. 600 ember megsebesült. Másnap a diákok sztrájkot hirdettek Prágában. 1989. november 19-én megalakult a Polgári fórum *(Občanské fórum),* amely párbeszédet keresett a politikai hatalommal, de nem járt sikerrel. Ezért november 27-re kétórás országos sztrájkot hirdettek a tárgyalások meggyorsítása érdekében. November 29-én törölték az alkotmányból azt a passzust, amely szerint a kommunista párté a vezető szerep. Szimbolikus aktus volt, hogy az osztrák határnál december 5-én eltávolították a spanyolbakokat, a nyugatnémet határnál pedig december 11-én lebontották az akadályokat. 1945 óta először lehetett szabadon átkelni a határokon, ha nem is volt világos, hogy ez tartósan így marad-e. Más városokban is voltak tüntetések, mígnem Prágában, a Vencel téren tömeges tiltakozásra került sor: ez alkalommal Václav Havel és Alexander Dubček beszéltek, további politikai változásokat sürgetve. Václav Havel író, polgárjogi aktivista és Alexander Dubček, aki az 1968-as *Prágai tavasz* idején a párt vezetője volt, az egész pártvezetőség lemondását követelték. Miloš Jakeš lemondott, és 1989. december 5-én kizárták a pártból. December 10-én Gustáv Husák államfő új, nem kommunista többségű kormányt nevezett ki, de Marián Čalfa reformkommunista vezetésével. Miután ezt megtette, lemondott hivataláról, és 1989. december 29-én Václav Havelt választották meg államfőnek.

II. János Pál František Tomášekhez intézett táviratában gratulált Václav Havel köztársasági elnökké és Alexander Dubčeknek a parlament elnökévé történő megválasztásához. Isten oltalmát kérte mindkettőjük számára, azt kívánva, hogy megválasztásuk legyen egy „döntő lépés a béke és a szabad emberek jóléte felé, Csehszlovákia régi keresztény hagyományának nyomain". 1989. december 29-én Tomášek ünnepélyes *Te Deum*ot celebrált a váratlan politikai fordulaton föllelkesült lakossággal együtt. Miután elmúlt a szabadság első hónapjainak örömmámora, a katolikusok várták egyházuk újjáledését. Képviselőinek gyors megoldást kellett találniuk a problémákra; a hősies kereszténységnek most megbízható világítótoronnyá kellett válnia a társadalomban, át kellett alakulnia üldözött egyházból egy szabad ország szabad egyházává. Ez nem volt könnyű feladat az 1948 óta üldözött egyházi közösség számára az évekig tartó ateista propaganda hatására nagyon megváltozott társadalomban. Érzékelhető volt a tartózkodás az egyházzal szemben, és az aktív hívek száma nem nőtt. Az átalakulást a városok terjesztették, ahol a gyakorló hívők száma nagyobb volt, mint vidéken, és ahol a kormányzat által kialakított régi mechanizmusok még jól működtek. A középkorú nemzedéket, amely ideológiailag a kommunista politikai rendszerben nevelkedett, nem nagyon érdekelte a vallás. Az idősebbek örültek, ha nem tápláltak is sok bizal-

mat az új helyzet iránt; nagyon nyitottak voltak a reményre azok a fiatalok, akik a titkos egyházban szereztek hitélményt. A meggyőződéses katolikusok Csehszlovákiában kisebbséget alkottak, az egyház és a társadalom számára kevés lehetőség kínálkozott.

Most már szabad volt vallásos életet élni, az egyház is szabadon érintkezhetett az érdeklődő emberekkel. A gyermekek, a fiatalok és a felnőttek nevelése nagy kihívás volt, de nem voltak felkészült tanárok, akik teológiát végeztek volna. Kiképzésükhöz idő kellett, s azt Olaszországban, Ausztriában és Németországban kellett elkezdeni. Ezt a problémát nehéznek bizonyult megoldani, mert nem volt érdeklődés a képzés iránt, és nehéz volt megfelelő jelölteket találni. A püspökkari konferencia kidolgozott egy teológiai képzési programot, és néhány év múlva az első teológusok elkezdték tanulmányaikat. Az átmeneti időszakban a nyelvi nehézségek ellenére külföldi tanárok tanítottak. A nyugati professzorok teológiai megalapozottsága nem ébresztett elég bizalmat, a Rómában képzett tanárokat viszont kedvelték. Francesco Colasuonno nuncius beszélt a püspökökkel, a papokkal és világiakkal is a katolikus egyház jövőjéről a posztkommunista társadalomban. A püspöki kinevezések kérdése még nem volt megoldva, a katolikusoknak meg kellett tanulniuk tárgyalni, nehogy elszalasszák a lehetőségeket. Sokan keresték a spirituális tájékozódás útját, a katolikusok is a kornak megfelelő választ vártak egyházuktól.

Az egyház újjáépítésébe vetett remény embere volt az idős prágai érsek, František Tomášek. Ő bizalommal tekintett a jövőbe, mint 1968-ban is; tisztában volt azzal, hogy már nincs ereje teljében, de hogy ennek ellenére folytatnia kell a munkáját a csehszlovákiai egyház történetének ebben a fontos időszakában. Tomášek bíboros meghívott háromszáz papot Prágába, hogy vitassák meg együtt a közösségeik jövőjét érintő javaslatokat, és irányt mutassanak az egész társadalomnak. Igyekezett meggyőzni a papokat, hogy dolgozzanak az egyházért; és világos volt, hogyan járjanak el azokkal a papokkal szemben, akik együttműködtek a politikai rendszerrel. A társadalom érdeklődéssel fordult az egész katolikus egyház felé: maga az új államfő, Václav Havel, aki nem tartozott semmilyen felekezeti csoporthoz, egyike volt a sok kereső embernek és nyitott a keresztény értékekre.[244]

Éppen az ő gondolata volt, hogy hívják meg Csehszlovákiába II. János Pált, sok ember vágyát fejezve ki ezzel, akik osztozni akartak a keresztény hagyomány értékeiben is. Újságírók előtt Havel azt mondta, hogy II. János Pál meghívásával különleges helyet szándékozott biztosítani a spirituális dimenziónak az ország életében. A pápa látogatása hozzájárult az ország erkölcsi megújulásához, elérte azoknak a fájdalmas tapasztalatoknak az elismerését, amelyekben az egyháznak az üldöztetés idején része volt. 1990. január 18-án újra fölvették a diplomáciai kapcsolatokat a Szentszékkel: Giovanni Coppát kinevezték apostoli nunciusnak Prágába. Hosszú volt az egyház szükségleteinek felsorolása, mindenekelőtt újra létre kellett hozni az egyházi intézményeket. Ugyanakkor a püspökök nagy reményeket fűztek egy új ciklus kezdetéhez, és Tomášek bíboros hivatali ideje is lejárt; Miloslav Vlket nevezték ki prágai érseknek.[245]

---

244 Václav Havelre lásd: Fouzieh Melanie ALAMIR: *Der Präsident Václav Havel. Seine politische Rolle im Spannungsfeld zwischen Verfassungsbestimmungen und politischer Kräftefiguration von 1990 bis 2003,* Potsdam 2003; Walter FALK: *Václav Havels geistiger Weg,* in: *Stimmen der Zeit* 5 (2000) 315–326; Uő: *Václav Havels Briefe aus dem Gefängnis. Wo der Mensch zu Hause ist – ein Dialog,* Taunusstein 1994; Jiři GRUSA: *Václav Havel: Die Macht der Mächtigen oder die Macht der Machtlosen?* Klagenfurt 2006; John KEANE: *Václav Havel,* München 2000; Michael ŽANTOVSKÝ: *Václav Havel. In der Wahrheit leben. Die Biographie,* Berlin 2014.

245 BOUDRE: *Miloslav Vlk: a Praga un lavavetri diventa arcivescovo,* i. m. 103;

II. JÁNOS PÁL ÉS ELSŐ ÚTJA CSEHSZLOVÁKIÁBA

II. János Pál látogatása jelentős esemény volt a cseh társadalom számára, bár csak két napig tartózkodott az országban, 1990. április 21-én és 22-én. Nagy remények ébredtek a katolikusokban, akiket azelőtt üldöztek és akik tanúi voltak az erősen szorongatott egyház életének. És II. János Pál éppen a legyengült egyháznak akart új impulzust adni a lelkipásztori munka és a politikai tevékenységek tekintetében. Az ő karizmatikus személyisége meg tudta nyerni mind az értelmiségiek, mind az egyszerű polgárok rokonszenvét, akiket szíven ütöttek a szavai. Látogatása erkölcsi támogatást jelentett a demokratikus erőknek is, mivel a keresztény ideálok egy új lehetőséget képviseltek a társadalom számára, és különleges tiszteletet szerzett a kilencvenegy éves Tomášek bíborosnak is: Prágában mindenütt az ő fényképét lehetett látni Havel elnöké mellett. A prágai Letna téren bemutatott mise során II. János Pál megköszönte az idős bíborosnak odaadó munkáját, dicsérte az egyház magatartását, amelynek hitét kemény próba elé állította az elnyomás időszaka. A pápa tudta – számos kapcsolata révén –, hogy Csehszlovákiában az egyház sokkal nagyobb üldöztetést szenvedett, mint más országokban, és hogy a pápai diplomáciának ott több kudarcra kellett számítania, mint másutt, mivel kemény politikai ellenféllel kellett szembenéznie. II. János Pál néhány szent történelmi alakját hozta fel példának, Szent Vencelét, Szent Adalbertét és Prágai Szent Ágnesét; az ő védelmük alatt már meghirdették a „lelki megújulás évtizedét", amelyet František Tomášek bíboros indított el és évente megújították. A cseh egyháznak sok szentje volt, akik fényes példával szolgáltak a katolikusok számára.[246]

II. János Pál melegebb fogadtatásban részesült Velehradon, mint Prágában: itt hívek ezrei tanúsították, hogy mélyen kötődnek a pápához és az egyetemes egyházhoz. Az esemény olyan jellegű volt, mint egy vallásos népi ünnep, a hívek hagyományos viseletben érkeztek a szomszédos településekről. A pápa látogatásának központi témája az egységes Európa volt; Őszentsége bejelentette egy rendkívüli püspöki zsinat összehívását ebben a témában. A zsinatnak ki kellett domborítania a keresztények szerepét és hozzájárulását a közös Európa-ház felépítéséhez. A konstanzi zsinaton 1415-ben máglyára ítélt Husz János alakja fontos szerepet kapott a pápalátogatás során: Husz személyiségének újragondolása heves érzelmeket váltott ki mindkét egyházban, és Josef Zvěřina (1913–1990), az ügy egyik szakértője, fel is hívta II. János Pál figyelmét a kényes kérdésre.

A pápa szavainak, amelyeket Husz Jánosról, a papról és nemzete erkölcsi formálása és nevelése iránti elkötelezettségéről mondott, pozitív visszhangjuk volt. A beszédében sajnos nem jutott hely a Husszal és követőivel szemben elkövetett erőszaknak. A pápalátogatás sűrű programja miatt az annyira várt ökumenikus találkozót sem volt lehetséges megszervezni a protestánsokkal: a pápa sajnálattal említette, hogy rövid látogatásról van szó, és az ökumenikus találkozóra majd csak a jövőben kerül sor. De ezt a közlést nem tartották elegendőnek, és jobbára a pápa diadalútjáról beszéltek, amivel újra utat nyitottak a történelmi nézeteltéréseknek. Nem rendezték meg a világi csoportok képviselőivel való találkozót sem, amelyek nem sokkal azelőttig a társadalom húzóerejét alkották. A Vatikán hetvenes évekbeli kelet-európai politikája nem tartalmazta a helyi egyházak-

246 Vö. Tomáš Halík: *La Chiesa di fronte alle sfide degli anni 80 in Europa centro-orientale,* in: *La Chiesa e la svolta degli anni 80/90 in Europa centro-orientale. Conferenza nell'anno della canonizzazione di Giovanni Paolo II e del 25° anniversario dell'Annus mirabilis in Polonia e in Europa centro-orientale,* Vatikánváros 2014. június 6. Róma 2014. 59.

kal való kapcsolatfelvételt és egyoldalú volt: annak az időszaknak a főszereplői, a titkos egyház és a világiak nem kerültek szóba a tárgyalásokon. Ezeket a kérdéseket is egy következő pápalátogatásra halasztották. A pápa szóban forgó látogatásának és beszédeinek rendeltetése az volt, hogy a liturgikus szertartásokon keresztül, amelyeken emberek ezrei vettek részt, nyomatékot adjanak a politikai változások felett érzett örömnek. Ugyanakkor a pápa látogatása egy új lehetőséget jelenített meg az egyház számára: a keresztény misszió felvállalását a társadalomban.

AZ ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK UTÁN

Az 1991. évi országgyűlési választások a liberális jobboldali koalíció, a Polgári Demokrata Párt (ODS) és a kereszténydemokraták győzelmét hozták a szavazatok 34%-ával. A lakosság többsége azt szerette volna, hogy az egyház váljon külön a pártpolitikától. Az 1991. évi népszámláláskor a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság 15 és fél millió állampolgárának kb. 46,4%-a vallotta magát katolikusnak, 17% nem nyilatkozott a vallásáról. A vallási hovatartozásra vonatkozó adatokat az egyház másképpen értelmezte, mert a népszámlálásban volt néhány homályos elem. A vallás az eléje állított akadályok ellenére még mindig fontos szerepet töltött be.[247]

A 2001. évi népszámlálás alkalmával csak a lakosság egyharmada nyilatkozott arról, hogy valamilyen vallási felekezethez tartozik, míg 72,63% felekezet nélkülinek mondta magát. 3,200.000 cseh állampolgár 22,42%-a katolikusnak vallotta magát, 137.000 fő evangélikusnak és 96.000 fő a csehszlovák huszita egyház hívének. Prágában a lakosoknak csak 23,8%-a nyilatkozott felekezeti hovatartozásáról, a gyakorló katolikusok száma régiók szerint különbözött. Morvaországban többen vallották magukat vallásosnak, mint Csehországban. A 15–19 éves korosztály 92%-a felekezet nélkülinek, a 20–29 évesek 17%-a vallásosnak, 79%-a felekezet nélkülinek mondta magát; a 45–50 évesek 68%-a ugyancsak felekezet nélküli volt. Kivételt jelentett a 60 évesnél idősebbek csoportja, akiknek 42%-a katolikusnak és 51%-a felekezet nélkülinek mondta magát.[248]

Csehországban, a prágai főegyházmegyében és a litoměřicei, a Hradec Kralové-i, a České Budějovice-i, valamint a pilzeni egyházmegyékben a helyzet nehezebbnek bizonyult, mint Morvaországban. Az ott élő 6,190.000 ember 19,7%-a mondta magát katolikusnak. Különösen nehéz volt a helyzet a Szudéta-vidéken, ahol 1945-ig kb. hárommillió német katolikus élt; az ő kiűzetésükkel megsemmisült az egyházi élet. A szabaddá vált lakásokat a Csehszlovákia területéről odatelepített lakosság rendelkezésére bocsátották, de itt nem sikerült semmilyen közös hagyományt kialakítani; az emberek nem voltak vallásosak, és a rendszer könnyen tudta terjeszteni az ideológiáját. A mezőgazdasági ágazatban nagy termelőszövetkezeteket hoztak létre; az embereknek volt munkájuk, de kénytelenek voltak a szocialista gazdálkodás szabályai szerint dolgozni, ideológiai mintákat követve. Néhány helyen egyetlen olyan család sem volt, amely vallásosnak mondta volna magát. A papok igyekeztek sok faluban misézni, akkor is, ha alig voltak hívek a templomban.

A lelkipásztori szolgálat új tapasztalatai addig ismeretlen lépésekre késztették a püspököket. Sok katolikus intézményt be kellett zárni vagy átköltöztetni, mert súlyos anyagi

247 Vö. *Herderkorrespondenz* 48 (1993) 312.

248 Helmut RENÖCKL: *Zukunftslaboratorium Tschechien. Kirche und Theologie in entchristlichter Gesellschaft,* in: *Herderkorrespondenz* 56 (2002) 46.

teherrel jártak. A pilzeni egyházmegyét lehet felhozni példának, ahol a plébániák száma 320-ról 70-re csökkent, mert csak ennyi pap állt rendelkezésre. A kisebb egyházközségeket nagyobb egységekbe vonták össze, kb. harminc plébániaépületet eladtak. A České Budějovice-i egyházmegyében kb. 300 felesleges plébániaépület volt, amelyeket bérbe kellett adni. Az épületeket nehéz volt eladni, gyakran védelmi korlátozások alá eső javakról volt szó, amelyeket csak különleges feltételek szerint lehetett hasznosítani. A jobb lelkigondozás érdekében kidolgoztak egy hosszú távú programot a kisebb plébániák átszervezésére és összevonására, és mivel nem volt elegendő pap a falvakban, néhány laikus vállalta az egyházi asszisztens feladatkörét. Az ő dolguk volt a hitoktatás a plébániákon, az Ige szolgálata, valamint a betegek elszállítása az egyházi ünnepekre. Anyagi okok miatt nehéznek bizonyult a katekétáknak és a plébánia munkatársainak kiképzése. Fontos szerepük volt az állandó diakónusoknak, akik az egyházközség, a gyermekek és a fiatalok pasztorálását végezték: az ő jelenlétük nem sokkal azelőttig ismeretlen volt Csehszlovákiában. A prágai szemináriumban, amelynek a papképzést kellett biztosítania Csehországban, 2007-ben mindössze huszonnégy hallgató volt, közülük tizenöt a Hradec Kralové-i egyházmegyéből. A morvaországi egyháztartományban – az olomouci főegyházmegyével, a brnói és az ostrava-opavai egyházmegyékkel – 4,040.000 lakosból 1,520.000 katolikust számláltak.

A CSEH ÉS SZLOVÁK KÖZÖS ÁLLAM VÉGE

Az a szándék, hogy a csehek és a szlovákok továbbra is ugyanabban az államban maradjanak, egyre kevésbé volt megvalósítható. Az új politikai környezetben a szlovákok számára már nem volt értelme az egységnek. Utat tört magának az a gondolat, hogy két független államot hozzanak létre, amelyeknek egyébként különbözik a történelmük és a gondolkodásmódjuk. Az egyház helyzete is más és más volt ezeken a területeken: a szlovákok többsége katolikus volt és másképpen értékelte a vallás történelmi szerepét, mint a csehek, akiket századok óta vallási konfliktusok osztottak meg és különböző egyházak képviseltek. A szlovák püspökök támogatták a Szlovák Nemzeti Tanács és a kormány erőfeszítéseit, és hangsúlyozták, hogy nagyon erősen kötődnek nemzetükhöz. Az országos probléma politikai és gazdasági megoldását a cseh püspökök is sürgették. A régi előítéletek már egyáltalán nem játszhattak számottevő szerepet ebben a folyamatban: az állampolgároknak együtt kellett dönteniük az állam jövőjéről. František Vaňák érsek fontos felhívást intézett Csehszlovákia lakosságához a két nép békés együttműködése érdekében, hogy elkerüljék a két államra szakadást. Csehek és szlovákok akkori megosztottságának okát Miloslav Vlk érsek az önzésben és az eredményes párbeszédre való képtelenségben látta, nem a vallásban. II. János Pál is arra buzdította mindkét népet, hogy éljenek harmonikus egységben egy közös államban. Václav Havel elnök az egységes állam híve volt, de a politikai megosztottság egyre mélyült; a cseh püspökök szintén az egységet támogatták, és egy lelkipásztori körlevélben Csehszlovákia egysége mellett foglaltak állást, kijelentve, hogy akár egy népszavazást is támogatnak: nagyon fontos döntésről volt szó, nem lehetett kizárólag a politikai pártok választására bízni.

A szlovák püspökök leszögezték, hogy minden nemzetnek joga van az önrendelkezéshez, és a nép képviselőinek vagy magának a népnek kell vállalnia ezt a döntést; ugyanakkor minden állampolgár számára ugyanazokat a gazdasági, politikai, kulturális, erkölcsi és vallási jogokat óhajtották. Rudolf Baláž püspök az állam felosztásával kap-

csolatban egy televíziós műsorban így nyilatkozott: „mi nem úgy fogjuk föl az állam felosztását mint népeink ellenséges szembenállását, hanem mint a keresztény értelemben vett együttműködés új szakaszát, amely az együttműködés jövendő új formáin nyugszik." Az evangélikus egyház képviselői is a különválást támogatták.[249]

1993. január 1-jén Csehszlovákia felbomlott, és két új állam született Európában: a Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság. Mindkét államban független püspökkari konferenciák jöttek létre.

AZ ELKOBZOTT EGYHÁZI JAVAK VISSZAADÁSA

A bársonyos forradalom után az egyházaknak lehetőségük volt kérni az elkobzott javak visszaadását. A katolikus egyház készített egy listát az őt megillető birtokokról. A lelkipásztori tevékenységhez szükséges ingatlanokról volt szó: kolostorokról, ahol a szerzetesek közösségi és lelkipásztori életüket kívánták újrakezdeni, szemináriumokról, lelkigyakorlatos házakról, nevelési és oktatási központokról. Az 1990. június 8/9-i országgyűlési választások előtt két héttel az országgyűlés elnökségének 96 ingatlan visszaadásáról kellett döntenie, amelyeket a katolikus egyház magának követelt. Ám nem lett meg a törvény elfogadásához szükséges többség. A választási propaganda nem volt jó hatással a visszaigénylésekre. Azokat az embereket és intézményeket, akik, ill. amelyek az egyházi ingatlanokat használták, hivatalosan meghívták a birtokok tulajdonosaival folytatott tárgyalásokra, míg a mezőgazdasági rendeltetésű javakat és földeket egyelőre nem lehetett visszaigényelni. Nem született semmilyen kötelező érvényű megállapodás, és a tárgyalásokat elnapolták.

1991. július 4-én a parlament jóváhagyta „a szabad vallásgyakorlásról, az egyházak és a vallási közösségek állásáról szóló törvényt". Csehországban és Morvaországban 18 elismert keresztény közösség létezett, valamennyien szerették volna visszakapni javaikat. A folyamat bonyolultnak bizonyult, mivel az egyházi tulajdonokba közhivatalokat telepítettek. Július 19-én a parlament – a képviselők 80%-ának támogató szavazatával – úgy döntött, hogy három éven belül a katolikus egyház visszakap 64 épületet, ha nagyon leromlott állapotban vannak is a karbantartás hiánya miatt és a helyreállításuk óriási pénzügyi forrásokat igényel, amelyekkel az egyház nem rendelkezett. Mivel a szerzetesrendek többsége nemzetközi volt, külföldről anyagi segítséget ígértek. A rendek oktatási és lelkipásztori tevékenysége természetesen már megélénkült. A többi, még hiányzó 197 ingatlanból valójában 160-at adtak vissza. Később, 1996-ban további 710 épület visszaadásában állapodtak meg, de ténylegesen csak keveset adtak át, mivel több megoldandó probléma is felmerült. Az egyházi javak visszaadása politikai kérdéssé vált, mégsem volt könnyű gyors megoldást találni.

Időközben az egyháznak sok kezdeményezése volt oktatási és jótékonysági területen, amelyek nem kerülték el az ország figyelmét. 2001. december 18-án a parlamentben a Szociáldemokrata Párt (CSSD) és a Polgári Demokrata Párt (OCS) képviselői az egyház és Václav Havel elnök tiltakozása ellenére jóváhagytak egy új törvényt a vallásszabadságról. A törvény úgy rendelkezett, hogy az egyházi intézményeket regisztrálni kell, és az állam csak akkor ismeri el azokat, ha be vannak jegyezve a belügyminisztériumban. A múlt rendszer rossz tapasztalatai után az egyház bírálta ezt a döntést. A törvény értel-

249 Vö. *Herderkorrespondenz* 47 (1993) 74.

mében az egyház által folytatott tevékenységekből származó nyereséget egyházi és nem vállalkozási célokra kell fordítani.

Az elkobzott javak visszaadásáról folyó vita ellenérzést szült az egyházzal szemben, mert a társadalom nagy része ateista vagy agnosztikus volt. A témával kapcsolatos híreket a médiumok egyházellenes hangnemben terjesztették, az egyházat illetően közvetve posztkommunista érvekre támaszkodtak. A püspökök hiába állították nyilvánosan, hogy az egyház nem szándékozik semmiféle politikai pozíciót szerezni. Vlk érsek egy sajtókonferencián kijelentette, hogy Csehországban a politikai erők egy része a sekrestyébe szeretné bezárni az egyházat, de az egyháznak az a kötelessége, hogy részt vegyen a társadalom megújításában, és azért is várja el az államtól, hogy visszaadja a javait, mert azok nélkül bajosan tudja finanszírozni társadalmi és vallási tevékenységeit. Közben az Egyházak Világtanácsa is szóvá tette, hogy a vallásszabadságról szóló új törvény ellentétes az európai törvényekkel.[250]

A papok fizetése alacsony volt és az államtól kapták, ami nyilván függő helyzetbe hozta őket; valójában egyetlen kormány sem mert szembenézni ezzel a problémával. Az egyház a maga részéről azt szerette volna, hogy vezessenek be egy speciális adót, mint Olaszországban és Spanyolországban: így a katolikusok önkéntes hozzájárulással támogathatták volna az egyházat. Szimbolikus jelentősége volt a prágai dómért folyó harcnak: 2006-ban visszaadták az egyháznak, de a következő évben bíróság változtatta meg ezt a határozatot azzal az indoklással, hogy a székesegyház az államé, és mint templomot lehet liturgikus célokra használni.

Az egyházak és a vallási közösségek 2014-ig nyújthatták be igényeiket a helyükbe lépett tulajdonosoknak, és hat hónapon belül meg kellett kötni a visszaszolgáltatási megállapodást. 5.000 igénylést adtak be több mint 100.000 földbirtokra, 2.000 épületre és műalkotásokra, amelyeknek a többsége az állam tulajdonában volt. Kb. 23.639 földbirtokot és 400 épületet, a visszaigényelt 120.000 földterület kb. egyötödét adták vissza, köztük 10.000 kertet, rétet, legelőt és 6.765 erdőt, valamint a kulturális minisztérium 4.426 festményt, amelyeket az egyház kölcsönben hagyott ott. Nem lehet azt mondani, hogy a társadalom antiklerikális lett volna: a felekezeten kívüli állampolgárok értékelték az egyház különböző tevékenységeit.[251] Sokakat érdekelt a hit mondanivalója: az egyháznak még ma is sok kapcsolata van értelmiségiekkel, kevés a munkásrétegekkel. Tomáš Halík professzor Rómában, a Pápai Gergely Egyetemen azt mondta egy felszólalásában, hogy nyitott egyházra van szükség, amely gyorsan reagál és helyesen értelmezi az idők jeleit, anélkül hogy visszatérne a múltban elfoglalt merev álláspontokhoz.[252]

250 Vö. *Herderkorrespondenz* 56 (2002) 63sk.

251 Vö. *Kathpress,* 2015. március 12. 15.

252 Tomáš Halík: *Discerning the Signs of the Times,* elhangzott a következő nemzetközi konferencián: *Renewing the Church in a secular Age: Holistic Dialogue and Kenotic Vision,* Pápai Gregorián Egyetem, 2015. március 15.

II. JÁNOS PÁL ÉS UTAZÁSAI A CSEH KÖZTÁRSASÁGBAN (1995–1997)

II. János Pál először 1995. május 20-a és 22-e között tett látogatást a Cseh Köztársaságban.[253] A gazdasági reformok akkor már javítottak az ország helyzetén, ha sokan voltak is még olyan emberek, akik nehézségekkel küzdöttek az új, nem segélyező rendszerben. A kapitalista társadalomban fennállt a marginalizálódás veszélye, és kialakult egy olyan légkör, amelyben nosztalgiával tekintettek az elmúlt időkre. Prágában több ezer ember tüntetett a kormányzat politikája ellen, de a politikai múlt átdolgozása is csak lassan haladt. A szociáldemokratákkal elvegyült kommunisták az ország jelentős politikai erejét alkották. Az egyház életében kevés változás történt, a püspököket az egyház nevezte ki, de a 2.800 pap közül sokan már idősek voltak; a prágai és az olomouci szemináriumok 400 növendékéhez lehetett reményt fűzni. Nagy volt a paphiány, az egyházközségek pedig kicsik. A gyakorló katolikus számát egymillió körülire becsülték, és a lakosságnak csak kb. 4,5%-a vett részt a vasárnapi misén.

A pápa látogatása alatt két nagy liturgikus szertartásra került sor, amelyeken II. János Pál igyekezett továbbadni a hit örömét: az egyik a prágai Strahov-stadionban volt, a másik Olomoucban, az Olomouc Neředín-i repülőtéren. Olomoucban a pápa szentté avatta Lemberki Zdislavát, a 13. században élt, négygyermekes anyát, és a reformáció idején halálra kínzott Jan Sarkandert. Sarkander mint vértanú szenttéavatása rést ütött az ökumenikus kapcsolatokon, mivel ingerültséget váltott ki a protestánsok között, akik hangsúlyozták, hogy ugyanabban az időszakban egyházaik számos tagját megölték, és hogy nem ez volt az alkalmas pillanat annak kinyilatkoztatására, hogy ki a mártír és ki az egyszerű üldözött.

A pápa minden katolikus nevében bocsánatot kért az egyház nehéz története folyamán elkövetett igazságtalanságokért, és a két nagy vallási eseményt együtt ünnepelte a cseh és a morva katolikusokkal, igyekezve enyhíteni a feszültséget és úgy mutatni be az új szentet, mint aki közelebb hozza a katolikusokat és a protestánsokat az ökumenikus gondolathoz: Jan Sarkander kanonizációja legyen Krisztus közös követésének kezdete, és jelentsen[254] útravalót a keresztény egyházak lelki újjászületéséhez a Cseh Köztársaságban. II. János Pál arra buzdította az egyházakat, hogy az ökumené jegyében teremtsenek új kapcsolatot, mérlegelve, hogy az elmúlt századok fájdalmas viszontagságai után az utóbbi öt évben kialakult a testvéri együttműködés és a kölcsönös megbecsülés légköre. Csehszlovákia felosztása a két nép kölcsönös tisztelete mellett történt 1993-ban, és úgy tüntették fel mint a békesség és az igazi testvériség példáját; most a keresztény hitet kellett elmélyíteni, és elindítani egy új evangelizációt.

A pápa második alkalommal 1997. április 25-e és 27-e között látogatott el a Cseh Köztársaságba (Prága, Hradec Kralové) Szent Adalbert prágai püspök és hittérítő halálának ezredik évfordulója alkalmából, akit Kelet-Poroszországban 997. április 23-án hajnalban több lándzsaszúrással megöltek; ma védőszentként tisztelik Csehországban, Lengyelországban, Magyarországon és Poroszországban.[255] A lakosság anyagi helyzete általában javult, de a társadalom jelentős része hiányolta a kommunista korszak szociális

253 Lásd: *L'Osservatore Romano,* 1995. május 20., 21; 1995. május 21. 5; 1995. május 22. 6sk; 1995. május 24. 7; 1995. május 25. 4sk.

254 Vö. *Herderkorrespondenz* 49 (1995) 390.

255 Beszámolók a pápai lelkipásztori útról: *L'Osservatore Romano* 1997. április 27., 4–7; 1997. április 28–29. 4–9; 1997. május 1. 4sk.

támogatásait: a garantált munkahelyet, az ingyenes iskolai okatást és a társadalombiztosítást. Az új, kapitalista világban érezhető volt az anyagi bizonytalanság, ezért számos tiltakozásra került sor a politikai hatalom szociális politikája ellen. A régi kommunisták, akik irányt váltottak és most szociáldemokratáknak nevezték magukat, tekintélyes csoportot alkottak a cseh parlamentben; a társadalmi követelések jogosságának elismerésével hamarosan vissza tudták szerezni a politikai hatalmat az országban.

A paradox helyzet megmutatta, milyen keveset változott a társadalom, és mennyire nem tudott megfelelő választ adni a lakosság szükségleteire az új vezető réteg. Jelentős változások nem történtek az egyházon belül sem. Kineveztek új püspököket, de a tömegek nem tértek vissza a templomokba, ahogy az egyház néhány képviselője szerette volna. Lelkipásztori szolgálatot kb. 2.800 pap végzett, a többségük előrehaladott életkorban. A titkosszolgálatok ellenőrzéséhez szokott papok az új helyzetben nem tudtak jól együttműködni a hívekkel. Pozitív adat volt a kb. 400 papnövendék Prágában és Olomoucban; mindazonáltal még több évi felkészülés hiányzott a helyzet megváltozásához. II. János Pál arra buzdította a híveket, hogy maradjanak hűek a katolikus hagyományhoz, miközben hangsúlyozta az ökumenikus fejlődés fontosságát és azt, hogy vállalni kell a közös utat a többi egyházzal. A katolikus közösségeknek bátran és határozottan új szakaszt kell nyitniuk az evangelizáció folyamatában.

A római pápa felidézte Prágai Szent Ágnes alakját, akit 1989. november 12-én, pár nappal a prágai forradalom előtt avattak szentté. A televízió akkor közvetítette a szenttéavatási szertartást, amelyet nagy érdeklődéssel követett az egész ország. II. János Pál emlékeztetett arra, hogy Tomášek bíboros kezdeményezése, amellyel előkészítette Prágai Szent Adalbert vértanú halálának 1997. évi jubileumát, a nemzet lelki megújulására felszólító alkalom volt. Ezt követően minden évben megünnepelték az ország egyik szentjét, akinek az életét tanulmányozva rámutattak azokra az elemekre, amelyekből a spiritualitás új formái merítettek ihletet egy évek óta a történelmi materializmus jegyében élő társadalomban. A következő hat hónapban fölvetették a teljes vallásszabadság megvalósítását; az emberek nagyra értékelték a katolikus egyházat történelmi szerepe miatt. Tomáš Halík professzor, Tomášek bíboros egyik munkatársa megerősítette, hogy „a felmérések szerint a csehek szemében olyan tekintélyt szerzett az egyház, amilyet korábban nem élvezett az újkori történelemben”.[256]

II. János Pálnak a prágai dómban tett látogatását a különvált keresztények megbékélésére tett erős felhívásnak tartották. A keresztény egyházak és az állami vezetés képviselői előtt megerősítette az 1415-ben máglyára ítélt reformátor, Husz János iránti tiszteletet, amivel kifejezte, hogy lehetséges a rehabilitálása; az ökumenikus bizottságnak az ellenreformáció történetét és a Husz-bizottságnak a reformátor lehetséges rehabilitálását kellett kidolgoznia. A pápa kijelentette, hogy az új évezred küszöbén a különvált egyházak „lelkiismeret-vizsgálatára” van szükség: a kereszténynek bátorságot kell meríteniük, hogy megbocsássák egymásnak a kölcsönösen elkövetett igazságtalanságokat.

256 Tomáš Halík: *La Chiesa di fronte alle sfide degli anni 80 in Europa centro-orientale,* i. m. 60.

XVI. BENEDEK PÁPA A CSEH KÖZTÁRSASÁGBAN

A 2009. évi pápai látogatás alkalmával a Vatikán közzétette a Cseh Köztársaság katolikus egyházára vonatkozó adatokat 2008. december 31-ével bezárólag. A 10.380.000 lakos 31,7%-a katolikus volt, kilenc egyházmegyéből öt Csehországban, három Morvaországban, ahol volt még a görögkatolikus egyháznak egy apostoli exarchátusa is, 20 püspökükből három görögkatolikus, továbbá van 137 egyházmegyés és 586 szerzetes pap, 168 diakónus, 116 férfi és 1.609 női szerzetes, 160-an világi intézmények tagjai és 1.109 katekéta. A nagyszemináriumokban 184 növendék készült a pappászentelésre. Az egyháznak 39 óvodája és alapfokú iskolája, 33 középiskolája és 7 felsőfokú intézménye volt 2.040 hallgatóval, továbbá 50 kórházat, 98 ambulanciát, 134 menhelyet, 59 üdülőtelepet, 58 családi tanácsadót, 17 különleges képzési központot és 28 egyéb intézményt igazgatott.

XVI. Benedek volt a második pápa, aki a Cseh Köztársaságba látogatott, ez volt a tizenharmadik külföldi útja, Európában pedig a hatodik, Németországban, Lengyelországban, Spanyolországban, Ausztriában és Franciaországban tett látogatásai után. A tömegkommunikációs eszközök nagy meglepetésére 2009. szeptember 26-a és 28-a között ellátogatott a Cseh Köztársaságba. A prágai repülőtéren Václav Klaus köztársasági elnök, Miloslav Vlk bíboros, prágai érsek, Diego Causero apostoli nuncius, Jan Graubner érsek, a cseh egyházak ökumenikus tanácsának elnöke és néhány gyermekes család fogadta.[257] A királyvárosban politikai vezetőkkel találkozott és üdvözlőbeszédében megemlékezett a kommunista politikai rendszer bukásáról, ui. a látogatása egybeesett a kelet-közép-európai totalitárius kormányok bukásának huszadik évfordulójával. Most, két évtizeddel később az európai egység helyreállítása sikeresen haladt. Az átalakítás új társadalmi modelleket és a népek közötti szolidaritás új formáit tette szükségessé. A fiatalok azon töprengtek, mit jelent az éppen csak kivívott szabadság. A prágai székesegyházban tartott vesperáson XVI. Benedek emlékeztetett arra, hogy a kommunizmus vége és a „vasfüggöny" lebontása a világtörténelem döntő fordulópontja volt. A kommunista rezsimektől való megszabadulás lehetővé tette, hogy Közép- és Kelet-Európa országai újra elfoglalják helyüket a nemzetközi közösségben. A pápa megemlékezett az üldözött szerzetesekről és világiakról, elsősorban Josef Beran és František Tomášek bíborosokról, és köszönetet mondott nekik. A keresztények tanúságtétele lehetővé tette a hit fennmaradását Csehországban. Szeptember 27-én Brnóban a pápa negyven püspökkel és mintegy ezer pappal együtt mutatta be a szentmisét. Homíliájában a nemzet szentjeit a hit számára nehéz időkben tett tanúság példáinak nevezte.

Prágában sor került az ökumené és az egyetemi világ képviselőivel való találkozásra. A pápa Václav Klaus elnöknek és a prágai Károly Egyetem rektorának, Václav Hampl professzornak a kíséretében érkezett. 800 vendég volt jelen, köztük más egyetemek és felsőfokú intézmények rektorai, professzorai, hallgatói és cseh kulturális intézmények képviselői. A hallgatók képviseletében Jaroslav Lorman mondott üdvözlőbeszédet, utána a rektor felszólalása következett az igazságkeresésről, végül a pápa várva várt beszéde.

Szeptember 28-án XVI. Benedek elment Stará Boleslavba, a Szent Vince-bazilikába, hogy idős és beteg papokkal, valamint az őket ápoló nővérekkel találkozzon. Az ezt követő közös imádkozáson, szintén Stará Boleslavban, ötezer hívő vett részt – ez Cseh-

257 Lásd: *L'Osservatore Romano,* 2009. szeptember 26., 8; 2009. szeptember 27., 8; 2009. szeptember 30., 7sk.

országban tekintélyes szám. Homíliájában arra buzdította a fiatalokat, hogy alapozzák jó választásra az életüket, és meghívta őket Madridba, az Ifjúsági Világtalálkozóra. A repülőtéren megköszönte a cseh katolikusok szívélyességét és bátor hitét. A cseh egyházat megerősítették II. János Pál és XVI. Benedek látogatásai. Akiknek kétségeik voltak, azok erőt merítettek a hit hirdetéséből, és megtapasztalták az örömét. A katolikusok úgy érezték, hogy együttműködésre szólították fel őket a cseh társadalom átalakításáért: a kis egyház életereje és meggyőző cselekedetei nyomot fognak hagyni az ország történelmében.

A SZENTSZÉK ÉS A CSEH KÖZTÁRSASÁG KAPCSOLATAI

A Szlovákiától való békés elválás után 1993. január 1-jén megalakult a Cseh Köztársaság mint független állam. II. János Pál útjai jó alkalmat kínáltak arra, hogy felmérjék a Szentszék és az új köztársaság diplomáciai megállapodásának lehetőségeit. Václav Havel elnök és Václav Klaus kormányfő említették a beszédeikben, hogy a társadalom lelki és erkölcsi megújulására van szükség, és elismerték a katolikus egyház fontos szerepét a cseh társadalomban. Ugyancsak jó alkalom volt a véleménycserére II. János Pál harmadik látogatása Prágában 1997-ben, amikor találkozott a politikusokkal és a kormányhoz akkreditált diplomatákkal. A cseh püspökök Rómában 1998. szeptember 14-én tett *ad limina* látogatása után II. János Pálnak volt még több alkalma arra, hogy meghallgassa a cseh katolikus egyház püspökeinek lelkipásztori és politikai észrevételeit. 1999. június 28-án Martin Stropnický szentszéki nagykövet bemutatta II. János Pálnak a megbízólevelét, amellyel megkezdte diplomáciai küldetését. Giovanni Coppa, akit 1990. június 30-án neveztek ki apostoli nunciusnak Prágába, 1993. január 1-jén, Csehszlovákia felosztását követően apostoli nuncius lett a Cseh Köztársaságban és a Szlovák Köztársaságban egyaránt.

Giovanni Coppa diplomáciai szolgálata Szlovákiában 1994. március 2-én ért véget. 2001. május 19-éig megtartotta a prágai nunciatúrát, utána Erwin Josef Ender érsek váltotta fel (2001–2003). 2000 áprilisában megkezdődtek a tárgyalások a Szentszék és a Cseh Köztársaság kétoldalú megállapodása céljából, és 2002. július 25-én Prágában aláírtak egy diplomáciai megállapodást, amelyet azután a parlament nem fogadott el. 2004-ben Diego Causero érseket nevezték ki apostoli nunciusnak a Cseh Köztársaságba, akit 2011. szeptember 15-én Giuseppe Leanza váltott fel.

ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

Csehországban és Morvaországban a kommunista korszak (1945–1989) nagyon fájdalmas szakasz volt a katolikus egyház történetében; a kommunista ideológia rossz tapasztalatok mély nyomait hagyta a társadalomban, az intézményekben és az ország spirituális életében. Ezt megerősítik a kommunista rendszer bukása után tartott népszámlálások: 1991-ben a lakosság 39,3%-a mondta magát katolikusnak, tíz évvel később, 2001-ben csak kb. 27%-a, tehát 1991-hez képest a csökkenés 1,300.000 fő. A rendszer bukását követő kezdeti lelkesedés után a statisztikák azt mutatják, hogy a posztkommunista társadalomban csökkent azoknak a száma, akik valamilyen valláshoz tartoztak. Egy másik adat, amelyet ki kell emelni, hogy sokan voltak az olyan idős hívők, akik a kom-

munista korszakban felnőtt, de a saját hitvallásukat hűen megtartó nemzedékhez tartoztak, míg a fiataloknak csak egy kis csoportja vett részt az egyház életében és vallotta magát hívő katolikusnak.[258]

A hívők eloszlása nem volt egyenletes: Morvaországban elterjedtebb volt a katolicizmus, mint más régiókban, de elsősorban a mezőgazdasági területeken, kevésbé az iparosodott központokban és a nagy városokban. A morvaországi egyháztartomány lakosainak kb. 37,65%-a volt hívő (a megkereszteltek 41,87%-a), míg a cseh egyháztartományban csak 19,69% volt a hívők aránya (a megkereszteltek 26,48%-a). A legtöbb hívőt számláló egyházmegye az olomouci főegyházmegye volt 41,39%-kal (a megkereszteltek 53,20%-ával), amelyet a brnói egyházmegye követett 39,37%-kal. A legkevesebb hívő katolikus a litoměřicei egyházmegyében volt, ahol ez az arány 12,18% (a megkereszteltek 20,67%-a) volt, míg a lakosság 75,97%-a nem hívőnek mondta magát. 1999-ben a hívek száma 414.539 volt a litoměřicei egyházmegye nélkül, 2004-ben pedig 450.446, beleértve a litoměřicei egyházmegyét. A litoměřicei egyházmegye pasztorációs helyzetének történelmi okai vannak, mivel a 19. és a 20. században két különböző nemzetiség élt azon a területen: a csehek és a többségi németek. A németeknek az államból történő kiutasítása után a területeket Csehszlovákia más körzeteiből származó telepesekkel népesítették be újra.

A vallási helyzet több évtizedes kommunista üldözés után még mindig nehéz a Cseh Köztársaságban, annak ellenére, hogy a lelkipásztorok nagyon sok erőfeszítést tesznek a plébániákon és a közösségekben. A munkatársak (püspökök, papok, szerzetesek, nővérek és világiak) nagyon lelkesek és optimisták, de a kommunista korszak nehéz öröksége hatással volt és lesz még sokáig az egész társadalomra. Nyugodtan lehet állítani, hogy Štěpán Trochta bíboros szavai, amelyeket utódja, a litoměřicei egyházmegye éppen csak kinevezett püspöke, Mons. Josef Koukl is idézett, aktuálisabbak, mint valaha. Ő így körvonalazta helyzetét a litoměřicei egyházmegyében: „…nehéz munka az Úr kőbányájában, ahol nemcsak a múltban volt nagyon nehéz bármilyen lelkipásztori sikert elérni, hanem ahol első helyen van a fizikai munka, a lelkipásztori siker pedig bizonytalan…"

Ez az idézet alkalmazható az egész országra. A kommunista rendszer összeomlásával a Cseh Köztársaság katolikusai történetük új szakaszába léptek, amelyben szabadok lehetnek, és egységben vannak az egyetemes egyházzal. A hit megvallása és a keresztény élet mindenekelőtt a leendő keresztények hitének valódiságától és azoknak a tanúságtételétől fog terjedni, akik ki tudták vívni ezt a szabadságot.

Olaszból fordította: Falvai Teréz és Somorjai Ádám OSB

258 A posztkommunista társadalom vallásosságáról, az új lelkipásztori módszerekről és a katolikus egyház jövőjéről a Cseh Köztársaságban lásd: Tomáš HALÍK: *Zur religiösen Lage in Tschechien,* in: *Theologisch-Philosophische Quartalschrift* 3 (2014) 258–264.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

SCHWEININGER PÉTER

PLÉBÁNOSOK ÉS TANÍTÓK SZÁRON, 1735–1848

Írásunkban kísérletet teszünk arra, hogy néhány jellemzőt felvillantsunk a Fejér megyei Szár község későrendi társadalmának vezető személyiségeiről: a helyi plébánosokról és a tanítókról. A Vértes lábánál elterülő falu közössége nyelvi-kulturális és vallási szempontból is igen homogén képet mutatott ebben az időszakban: mindvégig szinte kizárólag katolikus németek lakták. Ez a népesség 1729 után telepedett le a török időktől kezdve már lakatlanul álló helyen.[1]

Amikor az első, katolikus telepesek megérkeztek Szárra, nyilvánvalóan nem fogadta őket ép egyházi épület vagy állandóan itt élő pap a helyen. Megtalálták viszont a korábban itt állt falu kápolnájának romjait. Így – miközben *„szorgalmasan művelhetővé tették […] a földterületet”* – jobb híján itt gyűltek össze minden nap. Körbeállták a romokat, és pap nélkül, maguk között imádkoztak. Vasárnap pedig Bicskére mentek, hogy ott vegyenek részt a szentmisén.[2] Szár ekkor Bicske filiájaként működött, ott keresztelték a betelepítés után Száron megszületett első gyermekeket, és az ottani templomban kötötték a lakosok a házasságaikat.[3]

Az első szári telepesek három, uradalmi adótól mentes évének letelte után, a földesúr Esterházy József úgy döntött, hogy az első adóköteles évben is támogatja a kemény munkát végző közösséget: 1734-ben földet adományozott a falu határában a katolikus egyháznak. Ez megteremtette egy jövendőbeli szári egyházközség működéséhez szükséges anyagi alapokat. A következő évben pedig már egy templom és egy plébániaépület is állt a faluban, amelyeket szintén az uradalom emeltetett, jórészt a saját költségén. Az építkezésekhez az egyik gazdatisztje, bizonyos Wagner Ádám is hozzájárult: ő fizette a templom egyik harangját. A másikat pedig az egyébként rendkívül sokat nélkülöző falubeliek. Mindezek ellenére az épület sohasem lett teljesen kész.[4] Bár már 1735-ben befedték,[5] a

1 Lásd erről részletesebben: SCHWEININGER Péter: *Forrásismereti tanulságok Szár község helytörténeti kutatásából (1729–1850).* In: Helytörténet és családkutatás határok nélkül (Szerk.: B. Stenge Csaba). Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára. Tatabánya, 2021. 62.

2 *Historia Domus* In: Keresztelő Szent János Plébánia, Szár (kéziratban)

3 A bicskei anyakönyvek első Szárra vonatkozó bejegyzése 1729. augusztus 14-ről való. Valószínűleg ekkor született tehát az újjápülő vértesi faluban az első gyermek. Őt Walz Vilmosnak hívták. Édesapja, Walz Mihály, édesanyja Eleonóra volt. MNL Mikrofilmtár A0411. Bicske római katolikus keresztelési anyakönyvei.

4 *Historia Domus*

5 Azt nem tudjuk pontosan, hogy ki volt ennek a templomnak a védőszentje. 1740-es évek elején végbement első *canonica visitatio* szerint a patrónus személye még akkor kérdéses volt, és a nép Szent Anna napján ünnepelte a templombúcsút, az 1750-es években viszont már Padányi Biró Márton veszprémi püspök a naplójában Szent Józsefet említette a védőszentként. KUTHY 1955. 2.

hajó teljes hosszában nem készült el.[6] Ennek ellenére nyilván ez így is öröm volt a híveknek, akiknek nagy vágyuk teljesült: 1735-ben megalakult a szári egyházközség.[7] A plébánia a kiterjedt Veszprémi Egyházmegye igazgatása alá került.[8]

Ekkor ért véget az elődtelepülés romjainál, a szabad ég alatt elmondott közös imák időszaka. A miséket 1735-től már a félkész, helyi templomban tartották, a falu első plébánosa pedig Mulay Mihály lett.[9] Róla megjegyzik a forrásaink, hogy egy Sopron megyéből érkező horvát lelkipásztor volt, akit éppen ebben az évben szenteltek pappá.[10] A horvát mellett jól beszélt németül, így tudott kapcsolatot teremteni a hívekkel. Az új egyházközség megszületésének fontos szereplője volt még Esterházy József, aki az eddigi adományai mellett betöltötte a kegyúri szerepet is birtokának fiatal plébániáján.[11] Ez azt jelentette, hogy tulajdonképpen védnökségébe vette a szári egyházközséget, és megígérte, hogy anyagilag is támogatja azt hosszú távon. Cserében a megkülönböztetett tisztelet mellett kijárt a grófnak a jog, hogy beleszóljon a helyi egyházi életbe is. Többek között az ő beleegyezésével kerültek a faluba az elkövetkezendő évek plébánosai. Sőt több esetben valószínűleg eleve ő választotta ki az ide érkező papokat, akiknek a beiktatását aztán az egyházmegye készségesen megszervezte. A kegyúri jogot a telepítő gróf utódai is megörökölték, és nemcsak vizsgált korszakunkban, hanem jóval a jobbágyfelszabadítás után is betöltötték: a tatai Esterházyak voltak Szár kegyurai egészen az első világháború végéig.[12]

A helyi parókia a kezdeti éveiben gyorsan váltotta lakóit. Mulay Mihály már 1737-ben távozott Szárról. Bár ő eredetileg is csak mint *„ideiglenes adminisztrátor”* tevékenykedett a helyen, mégis úgy tűnik, nem tervezett papváltás volt ez a kegyúr és az egyházmegye részéről. A *Historia Domus* szövege utal *„bizonyos terhes okok akadályaira”*, ami miatt a *„szári közösség (…) megfosztatott pásztorától”*. Azt már valószínűleg sohasem tudjuk meg, hogy milyen nehézségek léptek fel az első szári plébános szolgálata során, mindenesetre a hirtelen érkezett elbocsátásra vonatkozó feltételezéseinket alátámasztja az is, hogy a helyére még hónapokig keresték az utódot. Arról, hogy a fiatal plébánia működése rögtön a megszületése után ne szűnjön meg, a székesfehérvári ferences közösség tett. Onnan küldtek Szárra szerzeteseket, hogy ellássák a helyi szolgálatot.[13] Éppen ebben a helyzetben rendezte hivatalosan a kegyúr és a község a helyi plébános helyzetét. Egy 1738. április 25-én kelt szerződésben ugyanis Szár lakossága az egyházi pénz- és terményjáradék mellett kötelezte magát, hogy a jövendőbeli plébános számára szánt, kaszál, fát vág, és minden plébániai karbantartást elvégez. Ez a szerződés hosszú távon meghatározta a helyi plébánosok életet. Így teremtették meg a hívek, hogy lelkipásztoraik az egyházi szolgálatot az egész falu számára elláthassák úgy, hogy közben a megfelelő anyagi kereteik is biztosítva legyenek.[14] Ezek a feltételek fogadták

6 *Historia Domus*

7 PAUER János: *Historia dioecesis Alba–Regalensis ab erecta sede episcopalis 1777-1877*. Székesfehérvár, 1877. 441.

8 HERMANN István: *A Veszprémi Egyházmegye igazgatása a 18. században. (1700–1777).* MNL Veszprém Megyei Levéltára. Veszprémi Főegyházmegye. Veszprém, 2015. VI–VIII. melléklet

9 *Historia Domus*

10 PFEIFFER János: *A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630–1950).* Görres Gesellschaft. München, 1987. 745.

11 *Historia Domus*

12 SzfvPL Kézirattár. KUTHY István Plébániatörténeti Anyaggyűjtése. Szár 1955. 10–11.

13 *Historia Domus*

14 MNL OL P 210–V/a–25. Az Esterházy-uradalom és a község között létrejött 1738. évi szerződés.

1738 szeptemberében a megérkező új plébánost, Leber Jánost is. Őt Győrben szentelték pappá, onnan került Tatára, ahol kápláni szolgálatot teljesített, majd Esterházy József hozatta Szárra.[15] A faluban töltött ideje már némileg hosszabb volt, mint az elődjéé, ám a botrányok az ő papi működését is megtalálták. Amikor 1747-ben egyházlátogatás történt Száron, elítélték a helyi plébánost *„egy János nevű személy megverésében, és más túlkapásokban”*.[16] Az esetből látszik, hogy az egyházmegye igen szigorúan ítélkezett – ha kellett – saját papjai felett is, és úgy tűnik, komoly elvárásokat támasztottak az irányukba.[17]

Ezek után érkezett Szárra 1747 novemberében az akkor 25 éves Kummer György. Szintén Nyugat-Magyarországról jött, Sopron városában, egy – vélhetően német – polgárcsaládban született.[18] Papi szolgálatát Győrben kezdte, majd Torbágyon volt káplán néhány hónapot, és a kicsi, szomszédos Kozmán (ma Vérteskozma) plébános nem egészen egy évet, mielőtt Szárra került.[19] A káplánból és egy kis, erdei falu plébánosából Szár parókusává előlépő Kummer gyors felemelkedését a papi hierarchia ranglétrájának fokain saját bevallása szerint az Esterházy-uradalom híres jószágigazgatójának, Balogh Ferencnek a közbenjárása is előmozdította.[20] A fiatal szári pap igyekezett a munkáját magas színvonalon végezni, ezt mutatja többek között, hogy ő kezdte el vezetni a *Historia Domust* is, amelyet – az addigi hiányokat pótlandó – egy betelepítésig visszatekintő múltidézéssel kezdett. Ebben a nehézségeket tárgyilagosan közölve, de alapvetően nagy tisztelettel írt elődeiről és a szári hívekről, illetve az egyházi és világi vezetőkről. Pontosan ismerte, és rögzítette a számára fontos egyházi rendeleteket, a jelentősebb magyarországi és európai politikai, illetve vonatkozó egyházi pozíciókban történt változásokat.

Az ő szolgálata alatt élte át a szári közösség azt a nagy eseményt, amit az új templom felépítése jelentett. A korábban emelt, félkész szentély ugyanis már nagyon szűkös volt az egyre gyarapodó létszámú hívő közösségnek. Kummer plébános kihasználta jó tatai kapcsolatait, és közbenjárásának is köszönhetően az új kegyúr, ifjabb Esterházy József egy még nagyobb, igazán díszes templom felépítését vette tervbe. A munkálatok vezetésével pedig megbízta a barokk kor egyik legnagyobb hazai mesterét, Fellner Jakabot.[21] Már az 1751. június 14-i alapkőletétel is nagy esemény volt a faluban. Szárra érkezett Balogh Ferenc jószágigazgató a kegyúr képviseletében, az egyház részéről pedig Gyömörey Ferenc főesperes Csákvárról és Horváth Pál bicskei plébános, illetve néhány székesfehérvári ferences. Továbbá jelen volt maga az tervező- és építőmester Fellner Jakab, az uradalom helyben szolgáló alkalmazottjai, a község bírája, tanítója és az esküdtek is hiánytalanul, illetve a falu szinte teljes lakossága. Az alapkő négyzet alakú volt, benne egy üreggel, amit *„az alapban dél felé, a szentély közepén”* helyezett el Balogh Ferenc és Gyömörey Ferenc. A valószínűleg máig a szári templom alatt nyugvó alapkő

15 Pfeiffer 1987. 669.

16 *Historia Domus.* Ezt az utódja, Kummer György említette meg a helytörténeti szövegében.

17 Mulayt később elbocsátották a Veszprémi Egyházmegyéből, míg Leber a szári szerepvállalása után elhagyta azt. Pfeiffer 1987. 669. és 745.

18 A nyugat-magyarországi kapcsolatok intenzitását nagy valószínűséggel az segítette elő, hogy az uradalmi központ, Tata a Győri Egyházmegyébe tartozott, így az Esterházy család személyes kapcsolatai a klerikális színtéren erősebbek voltak abban az irányban.

19 Pfeiffer 1987. 657–658.

20 *Historia Domus.* Balogh Ferenc tevékenységéről lásd például: Fülöp Éva Mária: *A tata–gesztesi Esterházy-uradalom megszervezése a XVIII. század első felében II.* In: Komárom–Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei 6. Tata, 1999. 325–343.

21 Kuthy 1955. 2–3.

kis üregébe többek között Mária Terézia arcképével díszített ezüst pénzérméket és három szent – Deusdedit, Viktor és Vince – ereklyéit tették. Továbbá elhelyeztek benne egy idő-meghatározó szöveget, amelyet Kummer plébános írt a barokk kor stílusának megfelelően.[22]

Ezúttal már ekkor eldőlt, hogy az új templom védőszentje Keresztelő Szent János lesz, az építkezés költségeinek alapjául pedig a kegyúr által felajánlott több, mint 700 forintnyi pénzösszeg és további építőanyag-adomány szolgált.[23] A munkálatok már másnap megkezdődtek, és kiváló ütemben haladtak: az év végére a felső ablakokig álltak a falak. A tervek szerint a következő év nyarán már tető alatt állt volna az épület, ám 1752 májusában egy súlyos esemény szakította meg a folyamatot.[24] Klein János nagyjából hat éves kislánya – vélhetően a padláson játszva – parazsat ejtett a házuk szalmatetőjére.[25] Bár a lány megmenekült, de a ház teteje hamar lángba borult.[26] Ráadásul éppen akkor erős szél fújt a faluban, és a tüzet továbbsodorta a csűr irányába, majd onnan még 23 szári lakóházra. A kár hatalmas volt a nagy nehézségek között újjáépült faluban, a plébánia épülete is leégett. Így a földesúrnak a templomépítésre szánt összegből egy jelentős hányadot a nagy szükségben lévők megsegítésére, és egy új paplak építésére kellett fordítania.[27] Utóbbi épületet – szintén Fellner Jakab tervei alapján – két éven belül felépítették, de folytatták nyár közepétől a templom munkálatait is. 1754-ben teljesen lebontották az előző szentélyt, hogy az új templomot bővíteni lehessen, így ideiglenesen a plébánia épületében tartották a miséket.[28]

Az építkezés menete azonban ebben az évben komoly válságba került: az uradalom és az egyházmegye súlyos pénzügyi vitába keveredett egymással, így a tatai földesúr

22 *Historia Domus.* A szöveg a következő: *„Abban az időben, amikor Krisztus egész nyája jubileumi évet ünnepelt, és amely XIV. Benedeket áldott koronával ékesítette, és amelyben I. Ferenc István a keresztény császár, valóban Bécsben tartotta székhelyét, és áldott hitvese, Mária Terézia a Magyar Királyság szent jogarát tartotta a kezében. Ebben az évben, amelyben a szükséget szenvedőhöz kegyes Eztorás [Esterházy] József gróf volt az épület jótevője, továbbá patrónusa, és amelyben Biró Márton legeltette Krisztus juhait, és a szétszórt juhokat is megpróbálta legeltetni, és Lenthi István a püspök általános vizsgálóbírájának tisztségét töltötte be nem könnyű helyzetben, és amelyben a szeráfi [ferences] Balogh kormányozta az egyes javakat, és a háznak és nekünk is kegyes jótevője volt és lesz a nagyhatalmú patrónus, akkor (hitvesétől megfosztott) Kummer György, a pásztor fut gyorsan, keresi és megtalálja jegyesét a kitartó tanító, továbbá június kegyes reménnyel kezd munkához, és az égiek segítségével ezt a követ, amely a Messiás valódi előfutárának, Szent Jánosnak a tiszteletére lett szentelve hordozza a széles földkerekség, és biztonságban fogsz állni századokon keresztül patrónusként. Segítsd házunkat és minket!"*

23 KUTHY 1955. 3.

24 *Historia Domus*

25 Nem ismerjük a lány nevét, mert az anyakönyvekben ez az információ nem szerepel. Klein János ugyanis valamikor 1747 után érkezett a faluba, hiszen egy 1746/1747. évi összeírásban még nem található. Első Száron született gyermeke 1750-ben látta meg a napvilágot, vagyis a hat éves lány valószínűleg a család előző lakhelyén született. A szári anyakönyveinkbe később sem került be a lány neve. A család, miután három gyermeket is elveszített 1756-1757-ben, továbbköltözött Acsára. TAFFERNER, Anton: *Die ersten Kolonistenfamilien der Esterhazyschen Neugründungen Saar und Boglar im Schildgebirge (Ungarn)* http://www.dingolfing.org/members/beetz/szar/kolonisten_saar_boglar.pdf / 2021.10.02. MNL OL Mikrofilmtár A0472. Szár község keresztelési anyakönyvei. STADER, Stefan – TARNAI Péter: *Die deutschen Familien von Saar-Szár im Schildgebirge in Ungarn 1737 – 1800.* (Schriftenreihe zur donauschwäbischen Herkunftsforschung. Band 19.) Boscolo & Königshofer. Karlsruhe, 1989. 80.

26 Haláláról nem ír az eseményt részletesen közlő Kummer plébános, és a halotti anyakönyveinkben sem szerepel erre utaló bejegyzés.

27 *Historia Domus*

28 Nagy Ferenc plébános egyháztörténeti írása. Keresztelő Szent János Plébánia, Szár (kézirat)

leállította a kivitelezést.[29] A *„kelletlen főúri szívek”* éveken át nem lágyultak meg, és elkeseredettségükben már a szári hívek kezdték el egymás között összegyűjteni a pénzt a félbemaradt templomuk építésének folytatására. Ám arra nyilván esély sem volt, hogy a legfeljebb fél telekkel bíró parasztok olyan jelentős összeget tudjanak összeszedni, hogy azzal a vállalkozás munkálatait nagymértékben előrelendítsék. Muszáj volt Fellneréknek megvárni a kegyúri adományt. Ez végül 1757 elején érkezett meg, ekkor békült ki egymással a Veszprémi Egyházmegye és a tatai Esterházy-uradalom. Így újra a régi tempójában haladhatott tovább az építkezés, és ennek rövidesen jelentős eredménye lett: október végére tető alatt állt a teljes, jócskán a falu fölé magasodó épület.[30]

Az egyházmegye engedélye is rövidesen megérkezett a felszentelésre, amelyet –valószínűleg a további időhúzást kerülendő – maga Kummer György plébános végzett el 1757. december 24-én, az éjféli mise előtt. Talán elképzelni is nehéz azt az örömöt, amelyet a plébános ezután a hosszú, konfliktusokkal és tragédiával terhelt időszak után akkor érzett, amikor híveit a felszentelést követően, éneklő, ünnepi menetben vezette a plébániáról az új templomba. Az épületbe lépő szári jobbágyok számára valószínűleg szintén felejthetetlen élmény volt ez a szenteste még akkor is, ha a templom falai vakolatlanul álltak, és a boltozat is csak a szentély fölött készült el.[31] Tehát a munkálatok ezután még folytatódtak, évről évre tovább gyarapodott az épület: orgona, padok, szobrok, márványoltárok és harangok is érkeztek az elkövetkező másfél évtizedben. Ehhez az uradalmi adományokon túl jelentősebb összegekkel járult hozzá a község is. Két ránk maradt adat alapján láthatjuk, hogy az 1760-as évek elején több, mint 300 forintot biztosan adtak a helyiek is a templomuk befejezésére. Sőt később rendszeres adományozásba kezdtek. Ehhez kellett egy, a forrásainkból nem rekonstruálható eset, amely után földesúri büntetést érdemelt volna a község. Vélhetően azért, mert nem teljesítették időben valamelyik kötelezettségüket. 1766-ban az uradalom elengedte ezt a büntetést, de cserében megígértette a szériakkal, hogy minden vödör bor után egy garast, minden vármegyei adóként befizetett forint után pedig két garast beadnak a templompénztárba, az új épület javára. Megfogadták az uradalomnak, hogy mindezt addig teszik meg, amíg a templomuk el nem készül. Ebből a mozzanatból is érzékelhető, hogy az úgynevezett „feudális viszonyok” a jobbágyok engedelmességével párosulva meghatározóak voltak a templomépítés kapcsán is.[32]

Szár történetének – művészeti értékét tekintve mindmáig – legjelentősebb építkezése végül 1770-re fejeződött be. A munkálatok menete meghatározó jelentőségű volt az egyházközség, az itt élő teljes népesség életében. A hívő közösség egy olyan barokk épületet kapott, amely a lakosság kicsi házai közül kimagasodva uralta ettől kezdve – egészen napjainkig – a faluképet. Ahogy Kuthy István is megjegyezte, Fellner Jakab szári műve *„oly kecses, finom, nemes képet tár elénk, mint magyar provinciális templomaink közül nagyon kevés”*.[33] A templomot teljes szépségében már nem láthatta szári plébánosként Kummer György, miután hivatásának útján újra előrébb lépve, 1762-ben Zsámbék mezővárosának plébániáját nyerte el.[34]

---

29 Nagy Ferenc plébános egyháztörténeti írása. Keresztelő Szent János Plébánia, Szár (kézirat)

30 *Historia Domus*

31 *Historia Domus*

32 Kuthy 1955. 4.

33 Kuthy 1955. 16.

34 A nagy feladatok egyébként ott is utolérték: 1768-ban egy földrengés következtében megrongálódott a zsámbéki templom. Így ezek után Kummernek az új helyén is építkezési munkálatok szervezésével kellett

1763-ban érkezett Szárra a következő plébános, a vélhetően lengyel vagy cseh családból származó Broszek József. Az ő életútja rendkívül kalandos lehetett, tekintve, hogy a sziléziai Opava városában született, tanulmányait Boroszlóban végezte, majd egyenesen a császári székhelyen, Bécsben szentelték pappá. Ezután a csanádi püspök titkára lett, majd Horvátországba költözött, ahol Dárda plébánosaként iktatták be. 1760-ban már a felvidéki Zselízen vállalta Gróf Eszterházy Károly fiainak nevelését, akikkel a következő évben Pozsonyba is elutazott. Vélhetően az Esterházyak családi kapcsolatainak köszönhette következő állomáshelyét, Kozmát. A magyar országgyűlések városa után tehát a kicsi vértesi falu plébániájára került, az erdő közepére. Rövidesen aztán Boglár lelkipásztora is lett, majd onnan érkezett Szárra.[35] Itt szervezte a templomépítés utolsó fázisát, amit sikeresen megoldott: ő tarthatta az első misét a teljes pompájában díszelgő épületben. Emellett kialakította, és 1764-ben felszentelte a község új temetőjét, amely a mai napig az akkor kijelölt helyen található. Korábban a templom mellé temetkeztek a száriak, de itt már ekkorra elfogyott a hely, ráadásul királynői rendelet is született arról, hogy „külső helyre" kell temetkezni. Broszek tehát a megérkezését követően gyorsan cselekedett az ügyben. A temető kőkeresztjét is a sziléziai származású plébános emeltette.[36]

Ezenkívül fontos igazgatási változások is történtek ebben az időszakban a szári egyházközségben. 1772-től tartósan filiát kapott a szári plébánia: Újbarok hívei ettől kezdve Szár egyházához tartoztak.[37] Ez nem az első ilyen eset volt, korábban Kozma és Boglár szintén német lakossága is rövid időre ide tartozott, de néhány évben Bodmér katolikus híveit is Szár látta el.[38] Ám ezek időszakosan, rövid ideig fennálló leányegyházi kapcsolatokat jelentettek. Újbarok népe viszont ezzel hosszú távon – a 21. századig – a szári egyházközséghez kötődött. Nyilván ez növelte a szári plébánia jelentőségét, ugyanakkor feladatait is. Egyre gyakrabban alkalmaztak káplánt a helyi plébánosok, így Száron korszakunk nagy részében két pap is tevékenykedett.[39] A szomszédos, de már másik földesúr, a Rosty család birtokaihoz tartozó Újbarok leányegyházzá válása mindezek mellett nem váltott ki osztatlan örömöt a száriak körében. Ugyan az újbarkiak is sváb katolikusok voltak, de elfoglalták a helyeket az egyébként is egyre szűkösebbé váló szári templomban a helyi hívek elől. Ezt sérelmezték is a száriak.[40] A probléma legkésőbb 1801-re megoldódott: ekkor szentelték fel Újbarok templomát. Az esemény után az újbarkiak már a falujukban vehettek részt a szertartásokon. Bár a szári hívek számára nyilván így több hely jutott a misén, a korszakunkban gyakorlatilag állandó panaszként maradt fenn,

töltenie szolgálati idejének jelentős részét. Munkájáról egyébként sokat elmond, hogy a zsámbéki plébánia krónikása megjegyzi: *„kiváló ember"* volt. Továbbá Pfeiffer János említi, hogy halála után külön elodiumot írt számára Vurum József püspök, illetve a zsámbéki plébánián őriznek egy róla készült festményt. PFEIFFER 1987. 658.

35 PFEIFFER 1987. 316. A plébános életéről, főleg a bánáti működéséről írt Tafferner Antal történész is egy tanulmányt. Ebben a felvidéki Zselíz nevű szolgálati helyét – ahol az Esterházyak nevelője volt a pap – a somogyi Kaposszentjakab településével azonosította. TAFFERNER, Anton: *Joseph Brozek, ein donauschwäbisches Pfarrerschicksal aus der Zeit Maria Theresias.* In: Glaube in Volk und Heimat. Festgabe für Prälat Josef Haltmayer. Institut für Donauschwäbische Kirchen- und Kulturgeschichte e. V. Stuttgart, 1991. 61-85.

36 SzfvPL–I.5.–Can. Vis. Szár 1778.

37 SzfvPL–I.5.–Can. Vis. Szár 1818.

38 MNL OL Mikrofilmtár A0472. Szár község keresztelési anyakönyvei

39 NAGY Ferenc: *A szári plébánia keletkezése.* (kézirat). In: Szári Keresztelő Szent János Plébánia. 4–6.

40 SzfvPL–I.5.–Can. Vis. Szár 1793.

hogy az új, Keresztelő Szent János templom méretei sem elegendőek a szári hívek összességének befogadására.[41]

A korszak másik, községünket érintő, fontos egyházigazgatási reformja magasabb szinten ment végbe. 1777-ben a királynő megalapította a Székesfehérvári Egyházmegyét, így ettől az évtől kezdve már új püspöki székhely alá tartozott a szári közösség. Ebbe továbbra sem tartozott bele Tata, így Szár helyzete ezek után is különbözött mind a világi, mind az egyházi közigazgatásában a földesurának lakhelyétől, miközben egyházközségéhez egy másik földesúr alá tartozó település, Újbarok került.[42] Broszek plébános a változások közepette is az állandóságot képviselte a szári plébánián: ő volt Szár újkori történetének leghosszabb ideig szolgáló lelkipásztora.[43] Hosszú munkássága alatt valószínűleg megszerette a helyi közösséget, mert miután 34 éves hivatalos szári tevékenysége után 1800-ban megkapta a nyugdíjazását a püspökségtől, nem hagyta el a Vértes vidékét.[44] Sőt „emeritus" plébánosként még aktívan segítette is az utódját, pedig ekkor már biztosan 83 éves kora felett járt.[45] Így Száron érte a halál 1804 januárjában, 88 évesen.[46] Itt is temették el azt az embert, aki életének első felében a Habsburg Birodalom nagyvárosaitól a déli végeken át nyughatatlanul utazta keresztül-kasul Közép-Európát, hogy végül közel négy évtizednyi időt szolgáljon egyhuzamban a vértesi faluban.

Az anyakönyvi bejegyzések kapcsán úgy tűnik, hogy a 18. század végétől Broszek feladatait folyamatosan vette át Vailand András káplán, majd 1800 szeptemberében megérkezett Szárra az új plébános is, Malczer Jakab.[47] Az ő munkáját egy káplán mellett tehát haláláig mint nyugalmazott plébános, Broszek is segítette. Vagyis a 19. század elején három felszentelt pap is szolgálta a híveket a szári plébánián. Malczer Jakab életéről kevesebbet tudunk. Ő a *Historia Domust* nem vezette elődeihez hasonló rendszerességgel. Viszont a papi hierarchiában addig a legmagasabbra jutó szári parókusként tűnik fel előttünk: ő volt a csákvári körzet alesperese, az egyházmegye címzetes kanonokja.[48] Ez azt jelentette, hogy a püspök képviselőjeként ő ellenőrizte a környező plébániákat is. A szári templom első nagy renoválási munkálatai is végbementek a plébánosi évei alatt: lecserélték a teljes tetőszerkezetet. Ám 1810-ben kisebb földrengés történt Száron, aminek következtében néhol megrepedtek a templom falai. Ezt már a lelkipásztor utódja állította helyre.[49] Malczer 1813 augusztusában, 67 éves korában hunyt el Száron. Elődjéhez hasonlóan a községi temetőben helyezték örök nyugalomra.[50]

Még ebben az évben megérkezett utódja, Pendl Ferenc. Nem lehetett ismeretlen számára az itteni uradalmi közeg, hiszen egy tatai polgárcsaládba született, és ebben a városban járt gimnáziumba. Ezek után Veszprémben és Székesfehérváron tanult teoló-

41 SzfvPL–I.5.–Can. Vis. Szár 1818.

42 Hermann 2015. VIII. melléklet

43 Székesfehérvári Egyházmegye. Adattár. https://www.szfvar.katolikus.hu/adattar/plebaniak/vertesi-kerulet/keresztelo-szent-janos-plebania-szar- / 2021. 11. 10.

44 Pfeiffer 1987. 316.

45 Az *„emeritus"* jelző az anyakönyveinkben is előfordul vele kapcsolatban ettől kezdve. Az 1793. szeptember 13-án íródott *canonica visitatio* szövege szerint akkor 75 éves volt. SzfvPL–I.5.–Can. Vis. Szár 1793.

46 MNL OL Mikrofilmtár A0474. Szár község halálozási anyakönyvei

47 Ekkor történt az első keresztelése a faluban. MNL OL Mikrofilmtár A0472. Szár község keresztelési anyakönyvei

48 Ezeket a titulusokat Malczer 1813. augusztus 27-én bekövetkezett halálozási bejegyzéséhez írták fel a szári anyakönyvekbe. MNL OL Mikrofilmtár A0474. Szár község halálozási anyakönyvei

49 Kuthy 1955. 5–6.

50 MNL OL Mikrofilmtár A0474. Szár község halálozási anyakönyvei

giát, majd a pesti egyetemen hermeneutikát és nyelvészetet. 1807-ben professzorrá nevezték ki, majd 1808-ban pappá szentelték Székesfehérvárott, ahol a 1811-ig a líceum tanáraként dolgozott. Ebben az évben aztán Borosjenő (ma Pilisborosjenő) plébánosa lett, majd 1813 szeptemberében „mutatta be" őt a szári egyházközség számára Esterházy Miklós kegyúr. Korábbi gyors állomáshelyváltásaihoz képest ő is meglehetősen hosszú ideig, egészen 1835-ig tevékenykedett a vértesi faluban. Időközben 1820-ben ő is elnyerte a csákvári kerület alesperesi címét.[51] Talán emiatt sem volt sok ideje a szári *Historia Domust* vezetni, de nyilván sokat foglalkozott az itteni közösséggel is: az ő plébánosi ideje alatt többek között renoválták a földrengésben megrongálódott templomot és a plébániát.[52] Valószínűleg ekkor építettek a templom bejárata elé egy kis belépő épületet, amelynek a célja az állandó helyhiány enyhítése volt. Ez ugyanakkor művészeti szempontból némi kárt okozott: megtörte a fellneri homlokzat eredeti – a falusi környezetben jelentősnek értékelhető – monumentalitását.[53] 22 éves szári szolgálata után Pendl visszatért a püspöki székhelyre, ahol igen rangos pozíciót nyert el: egyházmegyei kanonok és főesperes lett. Ráadásul ehhez megkapta a címzetes vérteskeresztúri (ma Vértesszentkereszt) apáti titulust is. Továbbá a tudományos tevékenységét is folytatta, miután kinevezték a káptalan dékánjává, ahol elsősorban kánonjoggal foglalkozott. 1850-ben, 65 évesen bekövetkezett halála után a fehérvári székesegyház kriptájába temették el.[54]

1835-től vizsgált korszakunk végéig Kopállik Kajetán vezetése alatt állt a szári plébánia. Malczerhez hasonlóan sajnos keveset tudunk az életéről. Azt mindenesetre igen, hogy nemesi származású volt, és a csákvári plébánia káplánjaként tevékenykedett, mielőtt Szárra került.[55] Itt komoly restaurálási munkákra adott megbízást a templom belsejét illetően.[56] 1840-ben pedig közel száz év után vállalta annak a terhét, hogy számba vegye személyenként a falu lakóit.[57] Ezt a *Historia Domusban* örökítette meg egy listában. Anyagi helyzetével kezdetben nem lehetett teljesen megelégedve, hiszen 1836-ban kérvényezte a földesúrtól, hogy a Pendl által haszonbérbe vett földeket neki is kiutalja. Felterjesztésére Esterházy Miklós gróf saját kezűleg írt levélben válaszolt, és megadta számára is a jogot a földek használatára. Ez az ügy is kicsiben újra rávilágít a korabeli feudális jellegű kapcsolatok természetére. Az új plébánosnak ugyanis a beiktatása után eleve újra kérvényeznie kellett azt a földet, ami az elődjének járt. Ez a helyzet nyilván arra késztette Kopállikot, hogy egy újabb esetben nyilvánítsa ki hűségét és alázatosságát a gróf felé. Ezt a nemes plébános meg is tette. Levelének címzése sokat elárul erről a viszonyról: *„Fő Méltóságú Eszterházy Miklós mint Kegyelmes Uraságunkhoz igazitatott alázatos könyörgő levél"*.[58] Talán ehhez, a korban már esetleg szerényebbnek számító plébánosi apanázshoz kapcsolódik, hogy Kopállik egyáltalán nem alkalmazott káplánt a hosszú szári szolgálata alatt.[59] A lelkipásztor korszakunk után, 1863-ban hagyta el Szárt,

51 PAUER 1877. 343–344.
52 KUTHY 1955. 6.
53 KUTHY 1955. 20.
54 PAUER 1877. 343–344.
55 PAUER 1877. 441.
56 KUTHY 1955. 6.
57 *Historia Domus*
58 MNL OL P 211–III–217. Szár
59 NAGY Ferenc: *A szári…* 6.

ő is a püspöki székhelyre ment: Székesfehérváron lett plébános és címzetes kanonok.[60] Ám a faluhoz való megkülönböztetett kapcsolatára bizonyíték lehet, hogy 1869-ben bekövetkezett halála után, testét visszahozták Szárra, és itt temették el.[61]

A plébánosok faluközösségre gyakorolt hatását nehéz túlértékelni. Ők voltak az egyetlenek, akik heti rendszerességgel szólhattak gyakorlatilag az egész községhez. Szavaik, tetteik példát jelenthettek az egész népesség számára, hiszen ők voltak azok, akik a világi magas kultúra néhány szellemi terméke mellett a spirituális szféra elemeit is közvetítették az egyszerű, falusi embereknek. A fenti életútadatokból ráadásul érzékelhető, hogy a szári plébánosok többségének műveltsége valószínűleg felette állt az alsópapságra jellemző általános színvonalnak. Többek között arisztokrata gyermekek korábbi nevelője vagy a pesti egyetemen végzett jogtudós férfi is évtizedeket töltött a szári svábok alig ezerfős közösségében. A nem egyszer Bécsben, Pozsonyban vagy Pesten szocializálódott polgárok nyilván legalább három nyelven – németül, magyarul és latinul – kommunikáltak rendszeresen Száron.[62] Kezük nyomát viselő feljegyzések szintén magas színvonalú szövegalkotói képességekről árulkodnak. Broszek plébános fennmaradt német nyelvű prédikációszövegei is nagyfokú teológiai és retorikai ismeretekről tesznek tanúbizonyságot. Egy 1783-ban született írásában rendkívül színes, egymásba stílusosan átváltó képek sorozatával érvel a keresztényi képmutatás ellen. Szövegében a Biblia legkülönbözőbb helyeiről, jelzettel ellátva szedte hasonlatait, miközben mondandója a mai kor olvasója számára is kerek egészet képez, jól követhető, szó szerinti idézetek nem szabdalják szét. Jellemző, hogy a bibliai képek mellett egy egyházatyára, Bede Venerabilisre is hivatkozott, miközben a barokk kor ájtatos világában amellett érvelt, hogy *„a puszta hit munka nélkül a halál”*. A prédikáció az irodalmi német nyelven íródott, ami bizonyítja, hogy a szári lakosság a saját sváb dialektusa mellett a papok által rendszeresen találkozott a német magas kultúra nyelvével is.[63]

Vajon miért maradtak rendszerint olyan sokáig ebben a vidéki közegben ezek a kvalifikált plébánosok, akik több esetben korábban évente váltották szolgálati helyeiket? Miért nem helyezte őket a püspök néhány gyakorlati év után magasabb egyházmegyei pozícióba? A választ keresve nyilván csak feltételezéseink lehetnek erről. Egyrészt valószínűleg a katolicizmus barokk kori térnyerésében az egyház ekkor kiváló személyi állománnyal rendelkezett. Nagy volt a kínálat magasan képzett papokból. Másrészt az egyházmegye érezhetően igyekezett a szári plébános tekintélyét emelni azzal, hogy több papot esperesi rangra emelt a vértesi faluban. Harmadrészt előfordulhatott, hogy a kiváló papok helyben tartása a kegyurak jó érdekérvényesítő képességének is köszönhetően valósult meg, vagy éppen fordítva: ez a gyakorlat a püspökség gesztusa volt az egyházpártoló Esterházyak felé. Ebben az esetben Szár kitüntetett egyházpolitikai szerepe is vélhetően a furcsa igazgatási helyzetében keresendő: ez volt az egyetlen plébánia az Esterházyak tatai ágához tartozó uradalomrészben, amely a Székesfehérvári Egyházmegyéhez tartozott.[64] Vagyis ha a székesfehérvári megyéspüspök a tatai adományozó kegyurak

60 Székesfehérvári Egyházmegye. Adattár. Székesfehérvár Belvárosi Szent István Király Plébánia. https://www.szfvar.katolikus.hu/adattar/plebaniak/szent-istvan-kiraly-plebania-szekesfehervar-belvaros- / 2021. 11. 03.

61 Laub János: *A betelepítéstől a kitelepítésig. Adatok Szár község történetéből.* Szár Község Német Kisebbségi Oktatásáért és Kultúrájáért Egyesület. Szár, 2017. 38.

62 Broszek József emellett például bizonyíthatóan jól tudott franciául és lengyelül is. Tafferner 1991. 66.

63 *Historia Domus*

64 vö. Hermann 2015. VIII. melléklet és Fülöp 2019. 205–209.

kedvében szeretett volna járni, akkor ezt közvetlenül a szári plébániának tett gesztusokkal könnyen el is érhette.

A szári plébánosok rangját és felelősségét a kezdeti évektől emelte ugyanakkor egy másik komoly státus: iskolaigazgatók is voltak. A falu első telepesei és a kegyúr számára ugyanis az egyházi életen belül a népoktatás is rendkívüli fontossággal bírt. Ezt bizonyítja, hogy alig történt meg a betelepítés utáni első kapavágás, máris tanító fogadásáról gondoskodtak. Szár első tanítója Müller János György volt, aki 1739-ben már biztosan a faluban oktatta a fiatalokat.[65] Feladatai igen sok elemből álltak: tanított, a miséken orgonált és előkészítette a kellékeket, továbbá adminisztrálta a község hivatalos ügyeit. Tehát korszakunkban jellemzően a tanítás mellett egyszerre látta el a kántori, sekrestyési és jegyzői feladatokat is. Ez nem volt példa nélküli a korabeli Magyarországon.[66] Ezekért illették őt anyakönyveinkben is *„kántortanító és jegyző”* titulussal. Felettese a helyi plébános volt, miután a szári iskola a római katolikus egyház égisze alatt létrejött egyházi intézményként született meg. Arról nincs ismeretünk, hogy a szári gyerekek milyen rendszerességgel látogatták az iskolát, mindenesetre tanítót 1739-től kezdve valószínűleg állandóan alkalmazott a falu. Megélhetését például 1778-ban egy, az uradalom által adott 3/8-nyi telekről biztosította a község, és a falu népe egyéb terménnyel is szolgált neki.[67]

Kezdetben egy valóságos tanítói dinasztia látszott kialakulni Száron. Müller János György utódja két fia lett. Müller Ferenc Xavér legkésőbb apja 1760 januárjában bekövetkezett halálától vette át a hivatást, majd öccse János György is ebben a szerepben tűnt fel 1786 után biztosan. A tanítók életéről összességében jóval kevesebbet tudhatunk még a papokéhoz képest is, ám úgy tűnik 1789-ben már egy másik ludirektor is dolgozott a faluban: Rosmann Ferenc. Mellette viszont a Müller család tanítója is aktív volt még ekkor. Elképzelhető, hogy ebben az időben már megosztották sokrétű feladataikat egymás között, tekintve, hogy Rosmannt következetesen tanítóként, ifjabb Müller János Györgyöt pedig jegyzőként írták be az anyakönyveinkbe. Viszont az is előfordulhat, hogy Rosmann segédtanító volt, csakúgy, mint az a Fleischmann Péter, akit egy 1751. évi esemény kapcsán az *„ifjúság nevelője”* jelzővel írtak le Müller *„iskolamester”* mellé.[68] Mindenesetre ifjabb Müller János György 1798-ben halt meg, Rosmann Ferencet pedig 1792-től nem írták már fel egyik anyakönyvben sem. Ezután a következő tanítói név, amelyet forrásaink elénk sodornak, Venos Györgyé. Ő 1797-ben már biztosan a faluban élt, és 1799-ben már tanítóként szolgált, majd legalább 1822-ig itt is maradt ebben a szerepkörben. A rá vonatkozó bejegyzések között már újra keverednek a jegyzői és tanítói foglalkozásra utaló kifejezések, vagyis – ha esetleg meg is történt korábban a szétválasztása a státushoz tartozó szerepeknek – ekkortól újra bizonyosan egy személy töltötte be ezeket a sok munkával járó tisztségeket. Venos aztán szintén nyomtalanul tűnt el a forrásainkban, vagyis nem Száron halt meg. Korszakunk végének szári iskolamestere Willsdorfer Ferenc volt, akinek az első anyakönyvi említése 1838-ból való, és 1840-ben a háztartásához már biztosan tartozott két fiatal segédtanító is.[69]

65 MNL OL Mikrofilmtár A0472. Szár község keresztelési anyakönyvei. Az iskola működése elindult legkésőbb az 1740-es években minden sváb településen a Budai-hegyvidékben is. BONOMI 1940. 433.

66 DOBSZAY Tamás: *„A falu jegyzője”. Az alsófokú igazgatás személyi feltételeinek kérdése a rendiség utolsó évtizedeiben.* In: Századok 149. évf. 5. sz. 2015. 1064–1065.

67 SzfvPL–I.5.–Can. Vis. Szár 1778.

68 Az új templom alapkőletételénél Kummer ezekkel a minősítésekkel együtt sorolta fel őket a jelen lévő elöljárók között. *Historia Domus*

69 *Historia Domus*

A szári iskolában magyarul és németül zajlott az oktatás. Az ide járó gyermekek többsége nagy valószínűséggel itt hallott először magyar szót. Az elemi iskola céljaként az írás, olvasás és számolás megtanítását tűzte ki a hely plébános. A tanítók műveltségéhez emellett hozzátartozott vélhetően a latin nyelv ismerete, amelyet a miséken közreműködve a gyakorlatban is alkalmazhattak. Ezenkívül a művészeti élet terén a zenében is jártasnak kellett lenniük. Nyilván tudtak kottát olvasni, orgonán játszani, továbbá a község hivatalos iratainak megfogalmazáskor az alapvető jogi ismereteket is előhívni.[70] Mindezzel a pap mellett a tanító volt a falu másik értelmiségije. A két személy valószínűleg egymás számára is támaszt és társaságok nyújtott. Ezt bizonyítja, hogy sok esetben a plébános volt egy-egy tanító gyermekének a keresztszülője is. Tehát a szomszédsági mellett komasági viszonyba is kerültek. Sőt a Venos család kapcsolatai még ennél is tovább terjedtek. Hozzájuk érkezett a korszakunk legrangosabb keresztszülője. Erről az anyakönyveink is öles betűkkel emlékeznek meg, ugyanis a koma 1797 után több alkalommal is a váli kastélyból érkezett a szári templomba, és az Ürményi családhoz tartozó arisztokrata volt: Ürményi Miksa, majd Ürményi Vince. Nem tudhatjuk pontosan, hogyan jött létre ez a nem mindennapi kapcsolat a falusi tanító és a király környezetében is járatos bárók között.[71] Elképzelhető, hogy Venos György korábban az Ürményiek házi tanítója volt.

Mindezekből arra következtethetünk, hogy a Venos családban is meglehetősen magas volt a műveltségi szint. Nem csoda, hogy György egyik fia, az 1814 októberében Száron született, majd később papi pályát választó Venos Imre is nagy ívű karriert futott be. Gyermekéveit még a faluban töltötte, majd elemi és gimnáziumi tanulmányait Tatán végezte. Innen nyert felvételt a szombathelyi szemináriumba, ahol filozófiai és teológiai tanulmányait kitűnő eredménnyel abszolválta. Pappá 1836-ban szentelték, majd Pendl Ferenc helyezte a csákvári plébániára, ahol káplán lett. Ezután Csór plébánosaként szolgált 1845 és 1858 között,[72] majd az egyházmegye szemináriumi rektorának került Székesfehérvárra.[73] Itt rendkívüli elismertséget szerzett munkásságával, és az 1850–1860-as években főesperesi, címzetes vérteskeresztúri apáti cím mellett kántorkanonokként szolgált az ottani szemináriumi oktatás során.[74] Mindemellett nem felejtette el szülőfaluját: nagyobb összegű adományokkal és ajándékokkal folyamatosan támogatta a szári egyházközséget. Például a templom egy 1861. évi renoválása során a belső festés és aranyozás nagy részét ő fizette, illetve hét zászlóval is megajándékozta az egyházközséget az egykori helyi tanító főpappá lett fia.[75]

70 SzfvPL–I.5.–Can. Vis. Szár 1778.

71 Ürményi Miksa (1775–1836) császári és királyi tanácsos, illetve kamarás volt. Öccse Ürményi Vince (1785–1814) pedig huszárkapitányként szolgált. Mindkét férfi emellett komoly művekkel is hozzájárult a magyar irodalomtudomány fejlődéséhez. Ha korábban valóban az ő nevelőjük volt Venos, akkor nyilván büszke lehetett tanítványaira. Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal.* XI. köt. Pest, 1865. 428. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* XIV. köt. Magyar Tudományos Akadémia. Bp., 1914. 697–698. Ürményi Vince adatai. https://www.geni.com/people/Vince-Antal-J%C3%B3zsef-Ign%C3%A1c-%C3%9Crm%C3%A9nyi-de-%C3%9Crm%C3%A9ny/6000000026555492879 / 2021. 11. 11.

72 Pauer 1877. 416.

73 Pauer 1877. 397.

74 Pauer 1877. 363–364.

75 SzfvPL–I.5.–Can. Vis. Szár. 1870.

Szár főutcája a templommal. Képeslap a 20. század elejéről.
Képeslapok – bicskei járás. https://bicskeanno.hu/jaras/szar / 2021. 12. 05.

SCHWEININGER PÉTER

PRIESTS AND TEACHERS IN SZÁR, 1735-1848

This study presents an overview of the priests and teachers who served between 1735 and 1848 in a Transdanubian Swabian village, Szár. Although we do not know the details of their lives, they had one thing in common: they had a great responsibility for rebuilding the village. They also led the supervision of the construction of the outstanding village church, the life of the school, and the community of the parish. Accordingly, they were very qualified people. Several of them later held high positions in the church. It is conceivable that the gestures made by the Diocese of Székesfehérvár towards this parish were among others through which the church expressed its gratitude to the Esterházy family, the landlord of the village and a generous supporter of the Catholic church.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

CSORBA ERZSÉBET

FISCHER ISTVÁN EGRI ÉRSEK EMLÉKEZETE

Az egri Főegyházmegyei Könyvtárban 2022 májusában új időszaki kiállítást nyitott meg Dr. Ternyák Csaba egri érsek. A tárlat Eger második érsekének, Fischer Istvánnak állított emléket halálának 200. évfordulóján. Az évforduló kapcsán októberben az Egri Főegyházmegye emlékkonferenciát rendezett a Főegyházmegyei Levéltár szervezésében.

A kiállítás anyagának összeállításánál célom volt Fischer érsek tevékenységét az adott korszakban láttatni, mert az életének keretet adó 18. század második fele és 19. század első évtizedei mind Európa, mind Magyarország történetében jelentős változások időszaka, melynek a főpásztor nemcsak egyházmegyéjének élén, hanem országos szinten is aktív részese volt.

A kiállítási koncepció szerint az érsek életét egy tablón mutattuk be, míg a 9 vitrinben tematikusan állítottuk ki a tárgyakat.

A tárlat különlegessége, hogy a kiállított anyag nemcsak könyvtárunk, a Főegyházmegyei Könyvtár gyűjteményéből származik, hanem az egri Főegyházmegyei Levéltár dokumentumai, az Érseki Gyűjteményből kapott ereklyék, kehely és monstrancia, a Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltárából származó térképmásolat, valamint az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Tittel Pál Könyvtárától kapott portré is színesíti a kiállítást. Nagy megtiszteltetés és öröm volt számunkra, hogy a megnyitót követően a tárlat egy Fischer Istvánt ábrázoló eredeti portréval gazdagodhatott Losonczy Ildikó magángyűjteményéből.

Az anyaggyűjtés során szembesültem a ténnyel, hogy a Katolikus Lexikon rövid terjedelmű szócikkében[1] ismerkedhetünk meg Fischer Istvánnal, bár Eger második érseke megkerülhetetlen személye volt a korabeli Magyarországnak, és a magyar katolikus egyháznak. Életéről legbővebben Ferenczy József kanonok[2] ír „Áldott emlékezete Isten és emberek előtt kedves néhai nagyméltóságú és fő-tisztelendő Nagy-szalatnyai báró Fischer István úrnak…”[3] című nekrológjában, temetési beszédében; életéről monográfia, bővebb leírás még nem született.

1 *Katolikus Lexikon* főszerk.: Diós István. Budapest, SZIT. 1997. III. köt. 681.

2 Ferenczy Józsefről bővebben lásd: Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, Hornyánszky. 1894. III. köt. 409–410. valamint Koncz Ákos: *Egri egyházmegyei papok az irodalmi téren.* Eger, Érseki Lyceumi Ny. 1892. 83.

3 Ferenczy József: Áldott emlékezete Isten és emberek előtt kedves néhai nagyméltóságú és fő-tisztelendő Nagy-szalatnyai báró Fischer István úrnak … Eger, Érseki Oskola Ny. 1822.

FISCHER ISTVÁN

1754. október 21-én született Bacskón (ma *Bačkov, Szlovákia)*, Fischer József aranysarkantyús vitéz, császári és királyi bányasági tanácsos, kassai kamarai tanácsos, majd a szomolnoki bánya-hivatal igazgatója[4] és Perényi Erzsébet fiaként. Testvérét Imrének hívták. Családja 1603-ban nemességet, később 1693-ban bárói címet és nagyszalatnyai előnevet kapott.[5]

Iskoláit Kassán kezdte 1766-ban, majd a kisszebeni gimnáziumi tanulmányok után, 1770–71 között Kalocsán[6] végezte a bölcsészet első és második évfolyamát[7]. 1772-ben Pestre került, ahol Albert Kázmér királyi herceg, Patachich Ádám nagyváradi püspök és pártfogója Batthyányi József kalocsai érsek jelenlétében mutatta be tudását Fischer István. 1773-ban Nagyszombatban folytatta iskoláit jogi tudományokkal.[8] Egerben 1776-ban kezdte tanulmányait a papi szemináriumban a bölcsészet második évfolyamával, és 1777-ben a teológia első évfolyamával. 1778. október 31-én Rómában a Collegium Germanicum et Hungaricum diákja lett, ahol filozófiai és teológiai doktorátust szerzett.

Pappá szentelése után 1781-ben[9] tért haza Magyarországra. Ekkor hozta magával a 3. vitrinben kiállított ereklyéket, melyekről végrendeletének ugyanitt kiállított 1820. évi fogalmazványában is megemlékezik. A mellékelt okirat szerint az „egri" Fischer István 1782-ben Szent Amatus, Dilectus, Severinus és Venerandus mártírok csontereklyéihez jutott hozzá. Testamentumában így rendelkezik felőlük: „A különböző szentek, különösen apostolok szent ereklyéi, amelyeket hiteles helyekről vettek ki, és hiteles tanúsítványnyal láttak el, és amelyeket Rómából hoztam magammal, jussanak az én főszékesegyházamnak oly módon, hogy ugyanez az egyház gondoskodjon díszes ereklyetartókról; — ezeket az ereklyetartókat a szent ereklyéikkel együtt a szent szertartásokon jelesebb ünnepnapokon az oltáron gyertyák közé helyezzék el, ahogyan a szertartásrend előírja, a hívek nyilvános hódolata céljából, és a szent ünnep alatt a kereszt után tömjénezzék meg őket."[10]

Róma hatása egész életén át elkísérte. Határozott egyéniség, előkelő ízlés, úri fellépés, általános tudás, nyelvismeret, műveltség, kiváló hittudományi előmenetel jellemezte,[11] kiváló szónok volt.[12] Magyar, német, szlovák, francia és olasz nyelven beszélt.[13]

Egyházmegyéjében először Egerben volt káplán, majd 1783-tól Heves plébánosa lett.

---

4 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Pest, Beimel J. és Kozma Vazulnál 1858. IV. köt. 180.

5 Uo. 180–181.

6 Ferenczy szerint 1768-ban került Kalocsára „hogy elébb a' Szép Tudományok azután pedig a' Bölcsesség Oskolájában tenne előmenetelt" FERENCZY: Áldott emlékezete i. m. 11.

7 KMETY Adrien – SZÖGI László: *Az egri felsőoktatás intézményeinek hallgatói 1713–1852.* Eger, Líceum kiadó, 2021. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 24.; Eszterházy Károly püspök és kora 2.), 131.

8 FERENCZY: Áldott emlékezete i. m. 11., 39.

9 1781. április 2-án szentelte pappá a lateráni bazilikában Giuseppe Maria Contesini címzetes athéni érsek, VII. Pius pápa alamizsnása in: MESZLÉNYI Antal: *Az Egri Érsekség felállításának s a Kassai és Szatmári Püspökségek kihasításának története*. Bp., Stephaneum, 1938, 189.

10 Codicillus Testamenti mei sub dato … conditi primus Fischer István érsek végrendeletének fogalmazványa 1821. június 13-án. Egri Főegyházmegyei Levéltár Archivum Novum (továbbiakban: EFL AN) Archiepiscopus Fischer István (Benei Bernadett fordítása)

11 MESZLÉNYI: *Az Egri Érsekség* i. m., 189.

12 https://adt.arcanum.com/hu/view/Lexikon_EgyetemesMagyarEnciklopedia_08/?query=Fischer István egri érsek&pg=159&layout=s (letöltés ideje: 2022. szeptember 2.)

13 FERENCZY: Áldott emlékezete i. m. 39.

1784-ben 30 éves korában nevezte ki egri kanonokká Eszterházy Károly püspök, és ezzel megnyílt számára az érvényesülés útja. A következő 15 évet püspöke mellett töltötte.[14]

1785-ben tarcafői főesperesi, 1790-ben battai apáti és 1797-ben egri székesegyházi kincstárőri kinevezést kapott.[15] 1795-ben lett a Királyi Tábla prelátusa.[16]

1801-ben a király dulcignói (dulcinoi, ma Ulcinj, Montenegro) címzetes püspökké, majd 1802-ben a Hétszemélyes Tábla prelátusává nevezte ki. 1803-ban káptalani helynök lett Egerben. Az 1802 májusában összehívott pozsonyi országgyűlésen őt kérte fel az uralkodó nevében Pálffy Károly, a magyar királyi udvari kancellária elnöke,[17] hogy Miklósy Ferenc nagyprépositt együtt az egri püspökség felosztásának tárgyalásaiban az egri káptalant képviselje.[18] Kiállításunk 1. vitrinében bemutatjuk ezt a változást, a Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára által rendelkezésünkre bocsátott „Az Egri Főegyházmegye egyházigazgatási térképé”-vel (1810 körül), valamint Balogh Margit - Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992 (Budapest, História - MTA Történettudományi Intézet, 1993) című művében található Egri Püspökséget és Egri Érsekség kiterjedését bemutató térképek összehasonlításával.

Rátermettsége és a tárgyalásokon végzett szolgálatainak következtében I. Ferenc Fischer Istvánt nevezte ki 1804. június 2-án[19] az újonnan kialakított Szatmári Egyházmegye élére, amit VII. Pius pápa is megerősített. 1804. november 18-án Egerben szentelte püspökké Fuchs Xavér Ferenc, az első egri érsek Szabó Andrással, az egri egyházmegyéből ugyanebben az időben kialakított Kassai Egyházmegye püspökével együtt. Ezzel Fischer István lett a szatmári egyházmegye első püspöke. Ünnepélyes székfoglalása 1805. február 12-én volt. Három évet töltött hivatalában, ahol megteremtette az egyházmegye szervezeti alapjait, hozzákezdett a püspöki palota építtetéséhez. Megalapította a Szatmárnémeti Püspöki Szemináriumot és a Szatmári Püspöki Líceumot, visszaállította a Királyi Katolikus Gimnáziumot, bővítette és renováltatta a város nagytemplomát, melyet székesegyházi rangra emelt. Szatmárban töltött évei alatt Erdődön lakott, a Károlyi család várkastélyában, az épülő püspöki palota jobb szárnyát ugyanis a szeminárium rendelkezésére bocsátotta.[20] Tiszanána, Kömlő, Kisköre, Sarud, Tiszahalász, Zsérc, Magyarád mellett a Szentjobbi apátság javadalmait is megkapta. Mivel ezek nem voltak elegendők a felmerülő költségek fedezésére, azokat magánvagyonából egészítette ki.[21]

1807-ben, Fuchs Xavér Ferenc halála után nevezték ki egri érsekké, hivatalába 1808. március 16-án iktatták be. A kiállítás 1. vitrinében láthatjuk I. Ferenc király Fischer Istvánt egri érsekké kinevező (1807. július 10.) oklevelének eredeti, és VII. Pius pápa kinevezési oklevelének (1807. szeptember 18.) korabeli másolati példányát.[22] Kinevezése kapcsán gratulációkat, köszöntéseket kapott, melyek közül Berzeviczy Mihály alkalmi költeménye került be a kiállítás 3. vitrinjébe. Az alkalmi vers egyike a legrégebbi költői

14 Meszlényi: *Az Egri Érsekség* i. m. 189.
15 *Magyar Katolikus Lexikon*. Főszerk.: Diós István, Bp., Szent István Társulat, 1997. III. kötet, 681.
16 Ferenczy: Áldott emlékezete i. m. 40.
17 Meszlényi: *Az Egri Érsekség* i. m. 90.
18 Meszlényi: *Az Egri Érsekség* i. m. 92.
19 *Magyar Katolikus Lexikon* i. m. 681.
20 Meszlényi: *Az Egri Érsekség* i. m. 167.
21 Meszlényi: *Az Egri Érsekség* i. m. 190.
22 Mindkét dokumentum a Egri Főegyházmegyei Levéltár gyűjteményéből származik. (EFL AN Archiepiscopus Fischer István)

műfajoknak. Berzeviczy a főpásztor felé intézett jókívánságait tanulmányainak megfelelően antikizáló elemekkel díszítette, többek között Phoebus-Apollo, Cynthius (sic!) és Titán említése utal erre. A vershez készített festett illusztráció érdekessége az érseki címer, melynek címerpajzsa a Fischer család címere helyett a magyar államcímer stilizált képét ábrázolja.[23]

Az egri érsekek, ahogy korábban az egri püspökök is Heves és Külső-Szolnok Vármegye főispánjai is voltak. Fischer Istvánt 1808. február 16-án Ürményi József országbíró iktatta be hivatalába.[24]

1799–1815 között zajlottak a napóleoni háborúk, melyek jelentős terhet róttak az egyházmegyére és Egerre is. Magyarország a Habsburg Birodalom részeként nemcsak az országgyűléseken rendre megszavazott hadiadóval, hanem az újoncmegajánlások keretében katonával is hozzájárult a birodalom hadviseléséhez. Fischer István érsek, mint Heves és Külső-Szolnok vármegye örökös főispánja jó példát mutatott a vármegye rendjeinek a háborús terhek viselésében. Leskó József így írt erről: „Midőn az ismételt adózás miatt már-már kiürült a pénztára, minden ezüstneműjét, körülbelül másfél mázsányit, ajánlotta fel. Papjait is folyton buzdította az önkéntes adakozásra, és még a templomok arany- és ezüstkelyheit is a háború czéljaira fordíttatta."[25] Erről az érsek végrendeletében is olvashatunk: „Továbbá [volt] egy, az elhunyt elődöm által az érseki kápolna számára kehelyként hátrahagyott közönséges ezüst serleg, amelyet hozzáadtam azokhoz az ezüst edényekhez, amelyeket legszentebb felségének a gall háború szükségleteire felajánlottam…".[26] Főispáni minőségében 1810-ben 24, 1812-ben pedig 12 teljesen felszerelt és felfegyverzett lovas katonát állított ki a haza védelmére. Bort, terményt és készpénzt is ajánlott fel erre a célra.[27] A kiállítás 2. vitrinét szenteltük ennek az időszaknak. Plébániai jelentések a behívók Gyöngyöshalász és Atkár, Boconád, Solymos települések plébániáin történt kihirdetéséről, a „Hazafiui serkentés a' felkelő nemes magyar seregekhez"[28] című kiadvány háborús időkre, a katonák létszámának biztosítására hívja fel figyelmünket. A „Schreiben aus Pressburg" és a „Hadi Tudósítások" 1809. május 23-i példánya pedig beszámolót ad a hadieseményekről.

Az érsek kedvelt személy volt az udvarnál, ő szentelte fel Károly Ambrus főherceget püspökké.[29] Ennek a jó kapcsolatnak köszönhetően fogadták el Habsburg I. Ferenc király közeli családtagjai az ő meghívását, amikor 1809-ben Napóleon Bécs elleni támadá-

23 Fischer István egri érsekké kinevezésének idején, 1807-ben Berzeviczy Mihály az egri gimnáziumban végezte a középfokú tanulmányok utolsó éveit átfogó humaniorát, amelynek keretében a diákok poétikát és retorikát tanultak. Berzeviczyt három évvel később, az 1810–1811-es tanévben a Kassai Királyi Jogakadémia hallgatói között találjuk, mint a bölcsészeti fakultás első éves hallgatóját. (EFL AN Archiepiscopus Fischer István. Benei Bernadett közlése)

24 FERENCZY: Áldott emlékezete i. m. 47.

25 *https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai–1/heves-varmegye-AFC1/az-egri-ersekseg-irta-lesko-jozsef-BBF8/fischer-istvan-BC04/* (letöltés ideje: 2022.augusztus.28.)

26 „Porro uni poculo ordinario argenteo per defunctum antecessorem meum pro boccali capellae Archiepiscopali relicto, et per me argentariae quam suae maiestati sacerrimae pro necessitate belli Gallici obtuli" Codicillus Testamenti mei sub dato … conditi primus (Fischer István érsek végrendeletének 1821 június 13-án kelt fogalmazványa: EFL AN Archiepiscopus Fischer István ford.: Benei Bernadett)

27 FERENCZY: Áldott emlékezete i. m. 46.

28 (h. n., n. n., 1809 körül)

29 SZMRECSÁNYI Miklós: *A királyi család és a Szent Korona egri menedékhelye 1809-ben.* Különlenyomat a Budapesti Szemle 1930. áprilisi füzetében, Bp. Franklin-t. 1930. 37.

sa miatt menekülni kényszerültek, és Budát sem tartották elég biztonságosnak. A család némely tagja több hónapig élt Egerben.

Június 16-án érkezett a városba Mária Ludovika királyné Ferdinánd trónörökössel (később V. Ferdinánd király), Mária Ludovika (más néven Mária Lujza később Napóleon felesége) és Mária Leopoldina főhercegnővel, aki Egerben lett elsőáldozó. Velük jött Habsburg Károly Ambrus hercegprímás és Habsburg Rudolf főherceg (akinek szállása valószínűleg az érseki Oroszlán vendéglőben volt), valamint a pápai nuncius. Őket az érseki palotában helyezték el, míg Fischer érsek a Nagyprépositi palotába költözött.[30] Az egy hónappal később érkező Mária Klementina, Karolina Ferdinánda hercegnő és Ferenc Károly herceg a Líceumban lettek elszállásolva.

Bár Ludovika királyné már július 26-án elutazott férjéhez Komáromba, az utolsó vendégek csak 1809. szeptember 18–19-én hagyták el a várost. Fischer érsek kiváló házigazdaként nemcsak szállást és ellátást biztosított vendégeinek, hanem programokat, kirándulásokat is szervezett számukra. Augusztusban Mária Ludovika névnapját is megünnepelték egy kerecsendi uzsonnával, este pedig a környék minden előkelőségének jelenlétében az érseki palota udvarán díszkivilágítással, zenével.[31] A Szent Koronát is Egerben őrizték ekkor a régi székesegyház sekrestyéjében (Gorové László szerint déli tornyában[32]), majd a vármegyeházán.

Az előkelő vendégek távozása után, még 1809-ben az érsek lehetővé tette, hogy Egerben is ápolják a háború sebesültjeit. Csak a Líceumban berendezett kórházban 4000 tífuszos katonát gyógyítottak, de a város több épületében is gondoskodtak a háborúban megsebesültekről vagy betegekről.[33]

Habsburg Károly Ambrus főherceg, esztergomi érsek, aki 1809. július 13-án hagyta el Egert, hogy pozsonyi palotájában a francia bombázás során elszenvedett kárt felmérje, a nagyszombati kórházban tett látogatása során tífuszban megbetegedett és szeptember 2-án, 24 évesen elhunyt.[34]

A szomorú esemény után, mivel VII. Piusz pápa 1809 és 1814 között Franciaországban, Napóleon fogságában volt,[35] nem nevezték ki a magyar katolikus Egyház vezetőjét, az esztergomi érseket. Fischer István 1809-ben I. Ferenctől kapott megbízást arra, hogy a prímási feladatokat ellássa. Az ún. publico-ecclesiasticus ügyekben, a Magyar Királyi Helytartótanács egyházi bizottságának elnökségében, valamint a pesti Központi Papnevelő Intézet felügyeletében volt fontos szerepe, ezért 1819-ig több időt töltött Budán mint Egerben.

Kiállításunk két dísze az állóvitrinbe helyezett kehely és monstrancia az egri Érseki Gyűjteményből, melyekről a főpap végrendeletében is megemlékezik. Az aranyozott ezüst, vert kehely 1815-ben készült Budán, W. G. Cuppája Dianás műhelyében. Fischer érsek aranyozott ezüst, vert, domborított, vésett monstranciája a bécsi Johann Kobek

30 Szmrecsányi: *A királyi család* i. m. 38.

31 Mária Ludovika királyné hálából, megelégedése jeléül egy drágakövekkel kirakott arany pixist adományozott az érseknek Ferenczy József írása alapján. (Ferenczy: Áldott emlékezete i. m. 43.)

32 Szmrecsányi: *A királyi család* i. m. 38.

33 https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai–1/heves-varmegye-AFC1/az-egri-ersekseg-irta-lesko-jozsef-BBF8/fischer-istvan-BC04/ (letöltés ideje: 2022. szeptember 8.)

34 Szmrecsányi: *A királyi család* i. m. 49.

35 http://ppek.hu/szit-pdf/Meszlenyi_Antal_A_magyar_hercegprimasok_arckepsorozata_facsimile.pdf, 169., (letöltés ideje: 2022. szeptember 14.)

és Anton Koell műve 1819-ből. Hátlapján vésett felirat: Stephanus ELB. A. Fischer De Nagy-Szalatnya Perpetuus in Bacsko secundus Archiepiscopus Agriensis 1819; felirat: Arte Joannis Kobek et Antonii Koell civium Viennensium 1819. Végrendeletében így nyilatkozik róluk: „Továbbá [volt] egy … közönséges ezüst serleg, amelyet … a gall háború szükségleteire felajánlottam; ennek helyébe állítottam egy sokkal nagyobb értékű és súlyú másik ezüst kelyhet, szintén tömör ezüst kistálkával, azaz paténával, amelyet a kehellyel együtt teljesen bearanyoztattam. […] Ezenkívül ugyanennek a kápolnának hátrahagyok egy máramarosi kövekkel díszített ezüst kelyhet, szintén ezüst paténájával együtt; e mellé adok még egy másik közönséges ezüst kelyhet is, amely mindennapos használatomra szolgált, szintén ezüst paténájával együtt. Eredeti topázgyöngyökkel és csiszolt drágakövekkel díszített monstranciámat, amelyet jelentős összegekért Bécsben csináltattam, éppen úgy az érseki kápolnának hagyom, oly módon azonban, hogy ha valahányszor maga az érsek az ünnepi szertatások miatt akadályoztatva van, úgy a tiszteletre méltó főszékesegyházi káptalan használni tudja."[36]

Bár Fischer érsek leginkább az ország központjává fejlődő Budán tartózkodott, érseki székvárosát és az Egri Főegyházmegye történéseit továbbra is gondoskodó figyelemmel kísérte, megoldotta a felmerülő feladatokat. 1808-tól felkarolta könyvtárunk ügyét. Neki köszönhetjük, hogy a Líceum épületében található könyvtár Főegyházmegyei Könyvtár lett. Azzal, hogy a könyvtár az egyházmegye fenntartásába került, Fischer érsek biztosította intézményünk működését a következő több, mint 200 évben. Gyűjteményünkben ma is megtalálhatók az általa írt művek nagy része. Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című könyvében az alábbi műveket tulajdonítja az érseknek:[37]

Dictio ... occasione installationis seren. principis regii Caroli Ambrosii archi-episcopi Strigoniensis, die 18. aug. 1808. Strigonii habita. (Posonii, 1808.)

Intés Eger városához a tűzoltás iránt. (Eger, 1811.)

Epistola encyclica ad clerum archidioecesis Agriensis de sensu casuum in hac dioecesi jam ab olim reservatorum. (Agriae, 1812.)

Elő- és befejező beszéd, melyet nm. és főt. nagyszalatnyai b. Fischer István… nemes Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék örökös főispánja a most említett vármegyének 1811. esztendőben szent György havának 30. napján Egerben tartott építőszéke alkalmatosságával a tek. nemes rendekhez mondott. (Agriae, 1812.)

Casus in dioecesi archiepiscopo reservati. (Budae, 1812.)

Statuta generalia et particularia almae archidioeceseos Agriensis. (Budae, 1813.)

---

36 Porro uni poculo ordinario argenteo per defunctum antecessorem meum pro boccali capellae Archiepiscopali relicto, et per me argentariae quam suae maiestati sacerrimae pro necessitate belli gallici obtuli, adiecto substituo longe maioris valoris, et ponderis boccale aliud argenteum, et cum bacili, seu patena aeque argenta, solida unacum boccali per totum inaurata, per me procurata. (15)
Praeterea eidem capellae relinquo argenteum calicem lapidibus marmaticis ornatum, unacum sua patena aeque argentea; huic adhuc adiicio alium quoque calicem argenteum ordinarium quotidiano usui meo deservientem cum patena aeque argentea. Monstrantiam meam, quam gemmis genuinis (brillians) Chrysolithis, et politis lapidibus marmaticis distinctam, notabilibus sumtibus Viennae curavi, perinde Capellae Archiepiscopali relinquo, ita tamen, ut quoties ipse Archi-episcopus a functionibus solennibus impediretur, etiam Venerabile Metropolitaneum Capitulum eiusdem usum capere possit. (16)
Codicillus Testamenti mei sub dato … conditi primus (Fischer István érsek végrendeletének 1821. június 13-án kelt fogalmazványa: EFL AN Archiepiscopus Fischer István ford: Benei Bernadett)

37 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. Bp., Hornyánszky, 1894. 3. kötet, 523–525.

Salutatio Francisci I. imp. et regis in bello Gallico feliciter concluso Viennam reducis facta …

Rituale Agriense, seu formula agendorum in administratione sacramentorum et ceteris ecclesiae functionibus novis curis editum, emendatum et auctum. (Budae, 1815.)

Collectio pastoralium et circularium litterarum ad venerabilem clerum dioecesis suae Agriensis ab anno 1808. usque 1822. dimissum denuo recusa. (Agriae, 1823.)[38]

Ezekből és személyes könyvtárának egykori darabjaiból néhányat a 4. vitrinben állítottunk ki. A főpásztor maga is rendelkezett könyveiről végakaratában az egri mellett a szatmári egyházmegye érdekeit is figyelembe véve: „Nagy összegeket fordítottam könyvtári berendezésre és több ritka kiadvánnyal, úgy régebbi, mint újabb művekkel láttam el; ebből minden olyan mű, amely nem lelhető fel az egyházmegyei könyvtárban, különíttessék el, és adassék át az egri egyházmegyei könyvtárnak. Más művek, amelyekkel az egyházmegyei könyvtár már el van látva, de a szatmári püspöki könyvtárban nincsenek meg, jussanak ennek [ti. könyvtárnak] ama átruházásnak és adományozásnak megfelelően, amelyet még életemben tettem a méltóságos szatmári püspöknek; egyébként ezek a kötetek is az egri egyházmegyei könyvtárba kerülnének, az egri egyházmegye szabályzatának megfelelően.

Végül azok a kötetek, amelyek úgy az egri, mint a szatmári könyvtári állományban már megtalálhatók, amennyiben olyanok lennének, hogy ezeket lelki gondozásra lehetne használni, ennek az egri egyházmegyének a szegényebb plébániái részesüljenek belőlük a tiszteletre méltó főszékesegyházmegyei káptalan bölcs belátása szerint. Azokat a könyveket pedig, amelyeket nem lehet megfelelő módon a plébániákon lelki gondozásra használni, adják el, és a befolyt pénzt fordítsák az egri könyvtár új könyvekkel való ellátására."[39]

1814-ben báró Szepessy Ignác kanonokot nevezte ki a könyvtár igazgatójául, aki szakszerűen újrarendezte a gyűjteményt. Ő saját költségén alkalmazta segédjét, Dinkay Pált (600 Ft + ellátás) és két további könyvtárszolgát (20–20 Ft bérezéssel).[40] Velük lajstromokat, címjegyzékeket készíttetett, helyreállíttatta a könyvtári rendet, új könyveket szerzett be (pl. Tittel Pál közvetítésével Londonból, az Angol Bibliatársaság 39 kötetnyi ajándékát). Az új könyveket beköttette, kijavíttatta a megrongálódott kötéseket.

38 *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918.* Hrsg.: Rupert Klieber, Berlin, Duncker & Humblot, 2020. Band I., 465.

39 Suppellectilem Librariam habeo multis sumtibus procuratam, et pluribus rarioribus operibus tam vetustioribus operibus, tam recentioribus instructam; ex hac omnia illa opera, quae in Dioecesana Bibliotheca non reperiuntur, segregentur, et Bibliothecae Diocesanae Agriensi addicantur. Alia, quibus Bibliotheca Dioecesana iam provisa est, in Bibliotheca tamen Episcopali Szathmariensi non exstarent, huic iuxta cessionem et donationem iam in vivis Dno Illmo Eppo Szathmariensi factam cedant, secus et haec opera iuxta statutum Dioecesis Agriensis cessura essent Dioecesis Agriensis Bibliothecae. Illa denique, quae tam in Agriensi, quam Szathmariensi suppellectile Libraria iam reperiuntur, in quantum talia forent, quorum usus in cura animarum haberi posset, pauperioribus Dioecesis huius Agriensis Parochiis iuxta prudens V. M. Capituli Iudicium obtingant; quorum vero usus in Parochiis relate ad curam animarum haberi non posset, vendantur, et pecunia in cassata in procurationem novorum librorum ad Bibliothecam Agriensem impendatur.
Codicillus Testamenti mei sub dato … conditi primus (17) (Fischer István érsek végrendeletének 1821. június 13-án kelt fogalmazványa: EFL AN Archiepiscopus Fischer István ford: Benei Bernadett)

40 Antalóczi Lajos: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár története (1793–1996).* Eger, Főegyházmegyei Könyvtár, 1996. 27.

A könyvtár mellett olvasószobát alakíttatott ki, amelybe székeket, asztalokat vásárolt. Szepessy Ignácnak köszönhetjük a könyvtár első vendégkönyvét is.[41] Az 5. vitrinben ezt a vendégkönyvet is láthatjuk, Szepessy Ignác portréjával, Fischer érseknek írt levelével, a könyvtárba bevett könyvek listájával és Kazinczy Ferenc *Az Egri Bibliothéka* című versével, mely név szerint is megemlíti e kiváló egyházfit.[42]

A napóleoni háborúk és az 1811. évi devalváció annyira meggyengítették Eszterházy Károly püspök alapítványát, melyet a líceumi oktatás finanszírozására hozott létre, hogy Fischer érsek a káptalannal együtt jelentős, 106 825 forintos támogatásban részesítette az intézményt a tanítás folytatásához. Oktatóul korának olyan jeles tudós egyéniségeit hívta meg, mint Tittel Pált, a híres csillagászt – a csillagda igazgatóját, Kovács Mátyást, a jeles hittudóst és Imre Jánost, a kiváló filozófust. A 6. vitrin ennek a tevékenységnek állít emléket, Tittel Pál és Imre János műveivel, Tittel portréjával és saját kezű jegyzeteivel egyik könyvén, valamint az ő közvetítésével a Főegyházmegyei Könyvtárba került Bibliákkal és a kiadó British and Foreign Bible Society egyik jelentésével.

Fischer István érsek adományaival nemes célokat szolgált, támogatta a magyar nemzet, a magyar kultúra ügyét.

Gróf Széchényi Ferenc 1802-ben ajándékozta nagycenki műkincsgyűjteményét a magyar nemzetnek. A gyűjtemény legnagyobb része magyar és magyar vonatkozású nyomtatott és kéziratos műveket tartalmazott, ezen kívül éremgyűjtemény, térképek, metszetek, képek és egyéb régiségek tartoztak hozzá. Ez a gyűjtemény lett a Magyar Nemzeti Múzeum és az abból idővel különvált Országos Széchényi Könyvtár alapja. A Nemzeti Múzeum támogatása közügy lett, arisztokratáktól a közemberekig sokan adakoztak az ország első közgyűjteményének javára. Fischer érseknek is fontos volt a magyar nemzet kulturális felemelkedése, ezért 7000 forint támogatást adott a Nemzeti Múzeumnak.

A kiállítás 7. vitrinjében Széchényi Ferenc levelét láthatjuk, mellette pedig a levélben említett könyvjegyzékét. A levél szövegét az alábbiakban olvashatjuk:

„Nagyméltóságú és Főtisztelendő Úrnak, nagyszalatnyai Fischer szabad bárónak, Bacskó örökös urának, a battai Boldogságos Szűz Mária apátság apátjának, az egri főszékesegyház őrkanonokának, a szent teológia doktorának és a fenséges hétszemélyes tábla ülnökének

Széchenyi Ferenc gróf az üdvözletét küldi. A magyar könyvtáram könyvjegyzékével – amely három kötetben tartalmazza a nyomtatott könyveket, és a honfitársaim használatára rendeltetett – kedveskedek neked, Nagyméltóságú és Főtisztelendő Uram. Rövid idő múlva napvilágot lát az első kiegészítés és a kéziratos kódexek másik katalógusa, és így ezután mindaz, amit az igen kiváló Denis Mihály, a bécsi Bibliotheca Palatina hajdani vezetője a könyvjegyzék elé írt előszavában bemutatott, nyomdaprés alá kerül. Ezért az ajándékocskáért cserébe, amely Feléd, Nagyméltóságú és Főtisztelendő Úr, őszinte tiszteletem bizonysága, nem kérek mást, mint hogy egy rövidke, ámde saját kezűleg, teljes árkus papírra írt levélben, tetszőleges nyelven, minden jelenleg viselt tisztséged kendőzetlen feltüntetésével biztosíts engem a jegyzék átvételéről. Szeretném ugyanis ebben a könyvtáramban külön kötetekben összegyűjtve elhelyezni drága hazánk előtt ragyogó

41 LÖFFLER Erzsébet: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár.* Eger, Érseki Vagyonkezelő Központ, 2012. 42–43.

42 *Eszterházy hagyott bennünket lenni, de rendre*
Oszt s bővít Szepesynk, s a chaos, íme, világ!
Szólj, Epicur, mi neked kedvesb, az atóm-e, vagy e föld?
«Ez; de atóm nélkül nem leve még soha föld.»
In: Koszoru Szép Literaturai ajándék a Tudományos Gyűjteményhez 1821.

hivatalaik és rendkívüli ragaszkodásuk miatt méltán kiérdemesült kiváló kortársaim kézírásait, és szintúgy azokét, akik híres írásaikkal előmozdították annak ügyét (ti. a hazáét). Ez a jeles írásbeli emlék a könyvtár számára igen nagy díszére és ékességére válik majd. A jóindulat eme kinyilvánítása miatt nem fogom elmulasztani a folytatásokat (ti. a katalógusét) és a kiegészítéseket elküldeni neked, amint megjelennek. Kelt Pesten, 1803. január 12-én."[43]

A levelet, mely cáfolhatatlanul rámutat Fischer István fontos közéleti pozíciójára és elismertségére, az érsek megkapta, és latin nyelven válaszolt is rá. Ma ez a válaszlevél az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában megtalálható.[44]

Az 1808-as országgyűlés mondta ki a Magyar Katonai Akadémia létrehozását, mely nevét első támogatójáról, Habsburg–Estei Mária Ludovika magyar királynéról, I. Ferenc király Egerbe is ellátogató harmadik feleségéről kapta. A „Ludovika királynénk nevét viselő vitézi szerzeményre", azaz a Ludovicaeumra, a későbbiekben felépülő magyarországi katonatiszteket képző Ludovika Akadémia céljára az érsek 12 000 forintot adományozott.

Egyházmegyéjében Fischer érsek több helyen építtetett templomot pl.: Kemecsén, Geszteréden, Keresztúton, Fedémesen. Felújíttatta Füzesabony, Gyöngyössolymos, Tiszafüred, Nagyfüged és Sáta templomait, Gyöngyösön a templomtorony építéséhez hozzájárult. Plébániát építtetett Geszteréden, Kemecsén, Keresztúton, Dadán, bővíttette a Gyöngyössolymosi parókiát. Jelentős összeget költött a nádasdi, kiséri, bátonyi, mándoki, tassi, nagyhalászi, csehi, kunhegyesi, nagykállói plébánosok lakásaira.[45]

Parókiákat és iskolákat emelt több helyen pl. Geszteréden, Felnémeten, Boldvában, Bulyban, Balkányban, Szalmádon, Vissben. Kiállításunk 8. vitrinében Az Egri Érseki Levéltár gyűjteményéből származó tervrajzokat láthatunk, Tiszatardos templomához, az egerszalóki kápolna bővítéséhez, a Zemplén megyei Gálszécsen(?) építendő plébánia és az iskola épületéhez, valamint egy vázlatot a felsőtárkányi templom oltárképéhez.[46]

---

43 Illustrissimo ac Reverendissimo Domino L. B. a Fischer de Nagy-Szalatnya Perpetuo in Batskó, Abbati B.M.V. de Batta Cathedr, eccles. Agriensis custodi et canonico ac SS. Theologiae Doctori, nec non excelsae Tabulae Septemviralis Assessori
Comes Franciscus Széchenyi S. P. D.
Indice Bibliothecae meae Hungaricae, qui Tomis tribus Libros typis editos complectitur, usui popularium meorum destinato Tibi Illustrissime, ac Reverendissime Domine, gratificor. Brevi supplementum primum et alter codicum manu exaratorum catalogus publicam videbit lucem, sicque porro omnia illa, quae in praefatione a clarissimo Michaele Denisio Bibliothecae Palatinae Vindobonensis olim praefecto Indici praemissa, exposita habentur, prelo subiicientur.
Pro hocce munusculo tamquam sincerae meae in Te Illustrissime ac Reverendissime Domine observantiae documento, non aliud peto, quam ut literis perbrevibus, manu tamen propria in phylera integra sermone, quo libuerit exaratis, cum sincera expositione omnium munerum, quae actu geris, me de percepto Indice certum facere velis. Cuperem enim virorum illustrium, de patria nostra charissima, officiis splendidis et amore insigni, bene hac mea aetate meritorum, sicut et illorum, qui scriptis suis celebribus eius emolumentum provexere, Chyrographa in peculiaribus voluminibus collecta in eandem Bibliothecam meam reponere. Cedet insigne hoc monumentum maximo eidem decori et ornamento. Pro hacce autem benevolentiae testificatione non intermittam continuationes et supplementa, ut primum edita fuerint, Tibi mittere. Dabam Pestini, 12. Ianuarii 1803. (EFL AN Archiepiscopus Fischer István. ford.: Benei Bernadett)

44 Levélben értesítsen engem! : kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról / [szerk., a leveleket vál. és sajtó alá rend.] Deák Eszter – Zvara Edina, Budapest, Kossuth Kiadó – OSZK, 2012. 240.

45 Ferenczy: Áldott emlékezete i. m. 28.

46 EFL AN Térkép- és tervtár

Fischer István érseket nagyfokú szociális érzékenység jellemezte. Gondja volt az egyházmegye területén élő papok és tanítók helyzetének javítására, részükre alapítványt hozott létre. Támogatta a Foglárium, a Jogi Iskola szegényebb sorsú tanulóit, az „erőtlen katonák" intézetét, az „elméjekben háborodott szerencsétlenek" intézetét, a „Jász ispitált", a váci Siketnémák Intézetét[47] éppúgy, mint az egri kórházat is.

A 19. század első évtizedei a napóleoni háborúk és az azt követő természeti katasztrófák miatt nehéz éveket, sok nélkülözést hoztak az egyszerű embereknek. Egerben 1811-et megelőzően tűzvész, majd 1813–14-ben a város északi részén – az Eszterházy püspök által emeltetett gát átszakadása miatt – árvíz pusztított. 1817-ben a rossz termés okozott éhínséget. Fischer István az ínség idején az érseki uradalom nélkülözőit terményekkel és étellel látta el.

Egerben a Szegénygondozó Intézetet nyitrai példa alapján hozta létre Fuchs Xavér Ferenc érsek az ínség enyhítésére. Fischer érsek idején folytatódott ez a munka, ehhez a korszakhoz, az ő nevéhez köthető szociális gondoskodás szép emlékei a kiállított dokumentumok, az alapszabályzat, jegyzőkönyvek, kimutatások az igényelt segélyek megítéléséről, az intézet, a segélyalap könyveléséből. A Szegénygondozó Intézeti Alap kezelésének módjáról szóló irat, és a jegyzőkönyv Szegénygondozó Intézet 1809. július 13-i üléséről az elnök és a városrészenként kinevezett felügyelők neveivel a 9. vitrinben találhatóak.[48]

1819-ben Rudnay Sándor esztergomi érseki kinevezése után Fischer érsek szolgálataiért I. Ferenc királytól megkapta a Szent István-rend nagykeresztjét. Nem sokkal ezután megbetegedett, „mellybéli vízkórságba"[49] esett, Ferenczy szerint vesekő is kínozta[50].

Még 1814–15-ben Zwenger Józsefet és Povolny Ferencet[51] bízta meg az Érseki Palota épületének felújításával, mely ekkor 19 új helyiséggel gazdagodott.[52] 1821. május 18-án I. Sándor orosz cár Lengyelország felé átutazóban egy éjszakát Egerben töltött, és a felújított érseki palotában szállt meg.[53]

1822-ben az esztergomi érsek nemzeti zsinatot hívott össze, melynek egyik pontja a Káldi-féle bibliafordítás új kiadásával foglalkozott. A témában Fischer érsek a modernisták felfogását osztotta, mely szerint: legtanácsosabb lenne az egész Bibliát újból lefordítani, mert a Káldi-fordítás formanyelve már elavult.[54]

Betegsége súlyosbodása miatt a vármegye kormányzására adminisztrátort kért I. Ferenctől, aki 1822. május 1-jén főispáni helytartóvá Almássy József királyi tanácsost és septemvirt, a vármegye volt alispánját nevezte ki.[55]

Fischer érsek testamentumában megjelentek életének fontos helyszínei: a családi birtok, ahol felnőtt, a települések, egyházmegyék, ahol papi és főpásztori szolgálatát töltötte. Ezek mellett olyan célokat tartott szem előtt, melyekre egész életében nagy hangsúlyt

47 FERENCZY: Áldott emlékezete i. m. 46.
48 Az Egri Főegyházmegyei Levéltár dokumentumai.(EFL AN Pauperum Institutum Agriense)
49 GOROVÉ László: *Eger városának történetei.* Eger, Érs. Lyc. 1876. 269.
50 FERENCZY: Áldott emlékezete i. m. 35.
51 BOZÓKI Lajos – KOVÁCS Klára: *Az Egri Érseki Palota építés-története a kutatások tükrében.* In: Egri Érseki Palota Látogatóközpont Történet – Kiállításvezető – Érdekességek, Eger, Várkastély K. 2015. 41.
52 FERENCZY: Áldott emlékezete i. m. 53. Ezt a MNL HVL XII–3f/61. nd. számú levéltári dokumentumok is alátámasztják.
53 GOROVÉ: *Eger városának* i. m. 269.
54 MESZLÉNYI Antal: *A magyar hercegprímások arcképsorozata (1707–1945).* Bp., SZIT, 1970. 190.
55 https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0010/21.html (letöltés ideje: 2022. szeptember 9.)

helyezett: iskolákat, templomokat, szemináriumokat, szegénygondozó intézeteket támogatott, és előmozdította újak létrehozását.

Leskó József szavai szerint „összes adományai 700 000 forintra rúgtak."[56] Végrendeletében az érseki kápolnára, liturgikus ruhákat és tárgyakat hagyott, az érseki uradalom templomaira pedig 1 200 forintot. Az érseki uradalomban szegénygondozó intézetek alapítására összesen 1 900 forintot különített el, a Fischer-birtokok hasonló alapítványaira ugyanakkor 600 forintot. Megemlékezett azokról a településekről, melyek életének fontos állomásai voltak, mint Bacskó és Gálszécs, ahol gyermekkorát töltötte. Ezekre a gyülekezetekre 400–400 forintot örökített. Hevesen a szentély állandó világítására hagyományozott 2 000 forintot, a szegénygondozó intézet alapítására pedig 1 000 forintot. Szatmáron az egyházat 15 000 forinttal, a szemináriumot 5 000 forinttal támogatta. 5 000 forintot hagyott a szatmári katolikus szegények házának alapítására, 500 forintot pedig a nyugalmazott papok házának létrehozására ugyanitt.

Az Egri Főegyházmegyét Fischer István végakarata szerint 2 000 forint illette meg, az egri egyházmegyei kasszát pedig 5 000 forint. Az egri szemináriumra 6 000 forintot, a kiérdemesült papok otthonára 2 000 forintot, az egri szegénygondozó intézetre és az egri kórházra 1 000–1 000 forintot hagyott. Megemlékezett a szerzetesrendekről is, a ferenceseknek 3 000 forintot, a minoritáknak, szervitának és az irgalmasrendieknek 500–500 összesen 1 500 forintot, adományozott. Parókiák, plébániák, templomok, tanárlakások és iskolák építéséről, valamint az ezekkel kapcsolatos alapítványokról is megemlékezett.[57]

1822. július 4-én, 68 éves korában hunyt el Egerben.

Kortársa ezekkel a szavakkal búcsúzik Fischer István érsektől: „Fényes érdemei mellyeket igen terhes felsőbb hivatalainak példás viselésekkel, 's számos egyedül tsak a Haza köz boldogságát tárgyazó áldozatokkal szerzett, örökre fenn tartják áldott emlékezetét a' háládatos Maradék előtt; idejebéliek pedig repesztő aggodalommal kisérék el hónap 9-dikén, meghidegült tetemeivel a' haza' nem kevés szép reménységeit is a' sirba, mellyeknek ezen nagy következésekkel terhes korunkban, általa eszközlendő telyesedéseknek, megnyugvó bizodalommal örvendettek vólt előre. – Áldás poraira!"[58]

Hazának szentelt élete előtt mi, a kései utódok ezzel a kiállítással hajtottunk fejet.

56 https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai–1/heves-varmegye-AFC1/az-egri-ersekseg-irta-lesko-jozsef-BBF8/fischer-istvan-BC04/ (letöltés ideje 2022. augusztus 28.) Ezt Ferenczy idézett művében úgy módosítja, hogy ebbe a 700 000 forintba nem tartoztak bele a végrendeletben tett adományok. Ferenczy: Áldott emlékezete i. m. 54.

57 Ferenczy: Áldott emlékezete i. m. 35–36. oldalak lábjegyzetei, Codicillus Testamenti mei sub dato … conditi primus (Fischer István érsek végrendeletének 1821. június 13-án kelt fogalmazványa: EFL AN ford.: Benei Bernadett)

58 Tudományos Gyűjtemény 1822/7

ERZSÉBET CSORBA

REMEMBRANCE OF ARCHBISHOP ISTVÁN FISCHER
THE LIBRARY OF THE ARCHDIOCESE OF EGER ORGANISED AN EXHIBITION ON THE OCCASION OF THE 200-TH MEMORIAL DAY OF ARCHBISCHOP ISTVÁN FISCHER

István Fischer baron of Nagyszalatnya was born in 1754 in Bacskó (now Backov, Slovakia). He began his studies in 1776 in the Seminary of Eger. From 1778 he spent 2 years in Rome in the Collegium Germanicum et Hungaricum, and had become doctor of Theology and Philosophy. In 1781 he was ordained a priest. He had various positions in the diocese of Eger before he became the bischop of the new diocese of Szatmár in 1804. In 1807 he was appointed archbishop of Eger. During the Napoleonic wars, in 1809 the Royal Family spent some months in Eger, finding here shelter as his guest. From 1809 to 1819, Archbishop Fischer replaced the primate of Hungary, the Archbishop of Esztergom, so he had a leading role in ecclesiastical and public affairs of Hungary. During this time he spent quite a few time in Eger, but all these years long, he cared for the archdiocese, solved its problems. He ordered, that the Lyceum Library be the Library of the Archdiocese, together with the chapter (capitulum) he donated the Lyceum to continue the education. The Hungarian National Museum and the Military Academy were also contributed by him. Archbishop Fischer built and renovated churches, parishes, and schools in several places in his diocese. He took care of poorer students, e.g. students of the School of Law in Eger, supported the victims of the fire and the floods and famine, and financed the Institute for Care for the Poor. He made a foundation to improve the situation of priests and teachers in the archdiocese. In 1815 he published a new Rituale Agriense. Also in his Testament he supported hospitals and asylums. He died on 4. July 1822, in Eger.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

LÁBADI KÁROLY–LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA

A HÁROM SEBESTYÉN PÁL – APA, FIÚ, UNOKA

Vad esed incultum, azaz menj, de dísz nélkül. Az egyik leszármazott, Sebestyén László Ovidiust idézte, amikor megrajzolta családfájukat. Ahogy a nagy költő a száműzetésben írott könyvét Rómába akarta indítani, ő is, bár nem könyvet, hanem csak egy szerény családfát akart rokonaihoz eljuttatni.[1] „A Sebestyének – mint azt a családi hagyományok tartják – egy hajdan nagybirtokú és hatalmas család elszegényedett utódai, őseik Nagyvázsonyi prédikatummal, mint Veszprém és Zala vármegyékben birtokosok saját zászlójuk alatt bandériumot vezettek és harcoltak török-tatár ellen. Harcoltak és csatavesztés után lengyel földre menekültek, ami aztán birtokaiknak Festetich kézre jutását eredményezte."[2] Az egyik kései utód, Sebestyén Jenő is úgy tudta, hogy a Sebestyén család ősei a 18. és 19. században a Dunántúlon éltek. Lakhelyük Veszprémben, Zalában volt. Erről a területről vándoroltak elsősorban Baranya és Tolna megye területére. A leszármazottak közül többen a Drávaszögben vagy Szlavóniában tevékenykedtek. Az ősök és utódaik tanult emberfők voltak: lelkészek, jegyzők kerültek ki közülük, a leányok közül többen lelkész feleségek lettek, s azokon a településeken, ahol új otthont találtak maguknak, vagy szolgálati helyül telepedtek le, a közösség építésében, a lelki élet felvirágoztatásában múlhatatlan érdemeket szereztek.

A NEHÉMIÁSKÉNT BUZGÓLKODÓ NEMES SEBESTYÉN PÁL

Az ároni nemzetség egyik, a Drávaszöghöz is kötődő tagja nemes Sebestyén Pál. A Sebestyén ősök a Dunántúlon (Veszprémben, esetleg Zalában) éltek és haltak meg a 18. században.[3] Nemes Sebestyén Pál 1782-ben született a Veszprém megyei kis faluban, Barnagon. Pápán tanult, 1797-ben Látzai József rektorságának idején iratkozott be a Református Kollégiumba, az első sorszám alatt tartották nyilván: „Május 9dik napján Sebestyén Pál Leány Falusi özvegy Sebestyén Pálnénak mintegy 13 esztendős fia tanult

1 Családfa nemes Sebestyén Pál és Varga Zsuzsánna leszármazottai é. n.

2 Uo. 1.

3 Dr. Sebestyén Jenő teológiai tanár, a történelmi kálvinizmus képviselője 1940-ben felhívást intézett a Dunántúli Ref. Egyházkerület lelkipásztoraihoz, melyben keresi dédapjának, Nemes Sebestyén Pál, előbb újvidéki, majd bellyei, később kölkedi ref. lelkésznek keresztlevelét, aki 1772–73-ban születhetett a Dunántúl valamelyik községében. E lelkészelőd eleinek adatai felől is érdeklődött. In *Dunántúli Protestáns Lap,* 51. évf., (1940), 1940.

eddig Alsóörsön, bevétetett syntaxisra, ugyan fizetett immatriculásért 1 florenum."[4] Tanulmányai végeztével nevelősködött, majd a papi hivatást választotta. Pápán kapta meg a református papi palástot. A külföldet is megjárta, hogy gyarapítsa tudását. Pályájának elején Pécelen a Ráday családnál nevelősködött. Utána Újvidéknek a még gyermekkorát élő református gyülekezete hívta meg lelkésznek. Mivel az egyház létrejöttének pontos körülményei ismeretlenek, ugyanis az írott kútfők az 1848-as forradalomban odavesztek, Sebestyén Pál, Újvidék harmadik lelkésze a legöregebb hallgatóinak elbeszélése szerint foglalta össze a gyülekezet históriáját: a szóbeli emlékezés szerint az egyház 1800-ben vette kezdetét. „Ekkor ugyanis Bács vármegyének egyik népesebb helységéből, Ó-Morovitzáról – Sándor és Bálint főbb családok vezetése alatt egyszerre – 30 ref. család költözött be Újvidék városába. Laktak ugyan már ez előtt is itt elszórva néhány ref. mesterember és napszámos családok, – de ezek gyülekezetté csak is ezen 30 család megtelepedése után velök egyesülve formálódhattak; mert ezek egy László István nevű tanítót hozván magukkal, számára a város egyik szélén az úgynevezett Pernyávolban egy egyszerű kis épületet árendába kivevén, vezetése és tanítása alá bízhatták gyermekeiket, s így egyik fő szükségen segítve lőn. – Mihelyt azonban egy kissé jobban összeszedhették magukat, azonnal mélyen érezni kezdék az írás ama szavainak igazságát: »nemcsak kenyérrel él az ember, hanem Istennek igéjével is« – ugyanazért fent említett tanítójuk jobb egyházba menetele után, a városnak most meg egy másik szélén – az úgynevezett Sánc utcában – olcsó levén ott a hely, egy kis épületet, mely iskolának és imaháznak szolgált, építetvén, Bagameri nevű preoranst hoztak, hogy mind maguk is a lelkiekben épületet vehessenek, mind pedig gyermekeiket az idegen elemek közt saját vallásuknak s nemzetüknek megőrizve, jó erkölcsű, becsületes polgárokká képezhessék. Azonban alig folyt le egy évtized, már is az évenként ide vándorlott ref. családok a kis gyülekezetet oly szép számra emelék, hogy a rendes lelkész és templom hiányát naponként jobban-jobban kezdék érezni."[5]

Egy 1862-ből származó híradás szerint „Tiszt. Sebestyén Pál úr – azon időből még élő öregek előadása szerint – egy igazi Nehemiásként buzgólkodott ugyan e szegény egyházban; de 3 év múlva őt is jobb szerencse érvén, semmi biztos és jobb jövőt számára szinte nem eszközölhetett."[6] Az Újvidéken eltöltött 1818-tól 1821-ig tartó három esztendő után[7] Baranyába költözött, Bellye gyülekezete hívta meg lelkészének. 1821-től 1827-ig[8] volt lelki gondozója az eklézsiának.[9] Innen Kölkedre került, ahol 1827-től több évtizedig, haláláig[10] hirdette az evangéliumot, erősítette Krisztus egyházát, valamint tevékenyen részt vett a település mindennapi életében. Kölkedi lelkészutóda a következőket tartotta fontosnak megjegyezni róla: „1827–1869. Sebestyén Pál Bellyéről rendeltetvén ide, május 15.dikén elkezdette szent szolgálatját. Idejében a Gondnoki számadás s Jegyző Könyvek jobb rendbe vétettek. 1830-ban toronóra készíttetett, 1846-ban a paplak

4 KÖBLÖS 2006. 419.
5 Uo.
6 *Protestáns egyházi és iskolai lapok,* 5. évf., 44. sz., 1862. 11. 2., 1402–1403.
7 *Püspöki látogatás* 1885. 867.
8 Bellyei lelkészi szolgálati idejének végét, az 1834-es évet tévesen jelölték meg. (L. BÁTHORY 1848. 8.) 1827-ben ugyanis már Kölkeden lelkipásztor.
9 LÁBADI 2019. 169.
10 BEZERÉDY 1997. 50.

cserép fedél alá vétetett, díszesebb alakban építtetett fel. Munkás és becsületes életét bevégezte itt 1869. Febr. 5-én. Szép rendben és gazdagon hagyta az eklézsiát. 87 évig élt.[11]

Lelkészségének idején épült fel 1831-ben a református felekezeti iskola.[12] 1838-ban elveszítette hitvesét: Varga Susánna január 11-én 38 esztendősen hunyt el.[13] 1846-ban átépítették a kölkedi paplakot, és cseréppel fedték be. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc eszméi is megérintették. A változások, a forradalom hírét egy komáromi hajós vitte el Kölkedre és Mohácsra. Lelkészként a protocollumba ennek hatására a következőt írta: „Hazánk Ujj Korszaka! / Szabadság Korszaka kezdete! / 1848dik évi Martius 15dike."[14] Szívvel-lélekkel támogatta a szabadságharcot: 1848. április 2-án a kölkedi templom előtti téren 150 főnyi önkéntes nemzeti őrséget esketett fel.

Egyik fia, a későbbi kórógyi templomépítő ifj. Sebestyén Pál is a magyar szabadságot védelmezők sorába állt. Az 1885-ös püspöki vizitációkor írásba foglalták, hogy Kölkeden idősb Sebestyén Pál „vetette meg az egyház jólétének alapját".[15] Magas életkora és betegsége 1868-ban akadályozta szolgálatának ellátásában, emiatt a gyülekezet kérte, hogy a „segédlelkész, Nagy Ignác helyettesnek ismertessék el, s lelkészi hivatalért felelősséggel ruháztassék fel". Ezen kérvényt a pesti szuperintendensi gyűlés teljesítette.[16]

Sebestyén Pál nagytiszteletű úr 1869. február 5-én adta vissza lelkét Teremtőjének, 87 évesen szakadt meg életének fonala. Az egyház könyvébe szomorúan jegyezték be 1869. febr. 7-én: „T. Sebestyén Pál lelkész úr meghalálozott mind a régebbi, mind az uj presbyterium öszvegyült s az egész elöljáróság 42 évig szolgált hiv lelki pásztora halálán őszinte részvételét nyilvánítá, s egyhangúlag elhatározta, hogy a temetési költségeket az árvák iránti kíméletből s az öreg pásztor iránti tiszteletből egészen viselendi."[17] Hívei február 8-án vettek tőle búcsút. A kölkedi köztemetőben felette Nagy Ignác református helyettes lelkész mondotta a gyászbeszédet.[18] A Pesten tartott 1869. évi május 22-én tartott Dunamelléki Egyházkerületi tanácsülése megemlékezett azokról a lelkészekről, köztük a Kölkeden elhunyt Sebestyén Pálról is, „kegyelettel, kiket a közelebb lefolyt év jobb hazába szállított".[19]

Nemes Sebestyén Pálnak népes családja volt. Tíz gyermeküket 18 év alatt hitvesével közösen, 31 év özvegysége alatt egyedül, esetleg rokoni segítséggel nevelte fel. Mivel a gyermekek közötti korkülönbség 17 év volt, azok egymást is támogatták. Utódai közül ketten követték a papi pályán:

11 Dr. Földváry Antal református lelkipásztor 1943. aug. 31-én a debreceni Tiszántúli Református Egyházkerület levéltárának elküldte 178/1943. sz. alatt, a 2. lapon a kölkedi református lelkészek névsorát az egyház Currenseket tartalmazó listája alapján. L. Baranyai Református Egyháztörténeti Levéltár, Lelkészek életrajzi adatai, Fond A.1.a.

12 Bezerédy 1997. 38.

13 Kölkedi anyakönyv 1812–1868. I. Hálás köszönetünket fejezzük ki a Baranyai Református Egyházmegyei Levéltár igazgatójának, dr. Ács Mariannának és Jakab Klára levéltárosnak, akik önzetlenül segítették kutatómunkánkat.

14 Bezerédy 1997. 39.

15 *Püspöki látogatás* 1885. 368.

16 *Kölkedi jegyzőkönyv* 1827–1869. 198.

17 *Kölkedi jegyzőkönyv* 1827–1869. 201.

18 *Kölkedi anyakönyv* 1868–1892.

19 *Dunamelléki Református Egyházkerület Jegyzőkönyve* 1860–1869., 1869. május 22., 5.

Első gyermeke Ádám (Újvidék, 1820. ápr. 18. – Váralja, 1875. márc. 5.). Hosszú évekig Váralja jegyzője.[20] 12 évesen, az 1831/32-es tanévben iratkozott be a Pápai Református Kollégiumba.[21]

Mária (Bellye, 1821 – Kölked, 1900. szept. 20.) Geyer Sándor ivándárdai tanító neje lett,[22]. Özvegysége után élete végéig atyja mellett maradt, és vezette a háztartást.

Albert (Bellye, 1823. nov. 13. – Hajdúböszörmény, 1912. szept. 30.) kereskedői pályára lépett;

Juliánna (Bellye, 1825. márc. 30. – Gyönk, 1906. márc. 11.) Scheibner Konrád hidasdi ügyvéd felesége lett;

Zsuzsánna (Bellye, ? – Herceglak major, ?) Nagy László pirosi tanító hitvese lett;

Pál (Kölked, 1828. dec. 21. – Mohács, 1918. jún. 22.) református lelkész, nőül Horvát Máriát vette el. Kórógyon templomépítő lelkész volt;

Zsófia (Kölked, 1831. febr. 21. – Kiskunlacháza, 1905. nov. 17.) Sárközy Sándor kecskeméti lelkésszel kötött házasságot;

Imre (Kölked, 1833 – ?, ?) Lánycsók jegyzője és anyakönyvvezetője;

László (Kölked, 1835. júl. 2. – ?, ?) lelkész és tanító Mohácson. Tanulmányait a Pápai Református Kollégiumban kezdte, neve az 1853/54-es tanévben a hittani pályán fölvett papnövendékek közt szerepel.[23] 1864-ben káplán volt Kölkeden, előtte Sepse iskolájának rektora 1857. dec. és 1861. febr. 26. között.[24] Ő volt, aki nagy szorgalommal elkészítette a Sebestyének családfáját.

Éva (Kölked, 1837 – ?, ?) Nagy Ignác cecei lelkészhez ment feleségül.

A TEMPLOMÉPÍTŐ SEBESTYÉN PÁL

Papi családban született 1828. december 21-én Kölkeden. Édesapja fent említett nemes Sebestyén Pál (1782–1869), édesanyja Varga Zsuzsánna (?, 1800 –1838) volt. Az ifjú Sebestyén Pál is édesapja nyomdokaiba lépett, de mielőtt református lelkész lett, nyilván atyja hatására, a szabadságharc honvédseregéhez csatlakozott. Utána az 1849/50-es, az 1850/51-es és az 1851/52-es tanévben a kecskeméti helvét hitvallású kollégiumban tanult, s a jogi és teológusi pályákra tartozó tárgyakat hallgatta.[25] 1852-től három és fél évig Piroson tanítóként tevékenykedett. Hivatalát „szorgalmasan betöltötte, s mind erkölcsi, mind politicai tekintetben magát fedhetetlenül viselte” – állított ki róla a bizonyítványt Biczó Ferenc pirosi lelkész.

20 Sebestyén Ádám váraljai jegyzőnek és Szappanos Rózának több gyermeke született: Ádám (Váralja, 1857 – Mohács,1941) nevű fiából jegyző lett Csúzán, neki két fia és három lánya született. Fiai: Sebestyén Jenő Ádám (1884) teológiai professzor, a történelmi kálvinizmus legmarkánsabb hazai képviselője, Sebestyén Andor (1889) kelenföldi templomépítő református lelkész; lányai: Ilona (1885), Janka (1893), Piroska (1895). Szappanos Róza, Szappanos László daróci református lelkész leánya Váralján még öt leánygyermeknek adott életet: Ida (1859), Luiza (1861), Mária (1863), Emília (1865) és Erzsébet (1867). Köszönjük Gál Alfréd nagytiszteletű úrnak, a váraljai református gyülekezet lelkipásztorának szíves közlését.

21 *A Pápai Református Kollégium diákjai* 1585–1861. 2006. 557.

22 *Kölkedi anyakönyv* 1812–1868. I–II.

23 *A Pápai Református Kollégium diákjai* 1585–1861. 2006. 742.

24 LÁBADI 2018. 81.

25 Az iskolai bizonyítvány eredetijét és a többi, Sebestyén Pálra vonatkozó dokumentumot dr. Narancsik Pál és dr. Schümmerné Narancsik Ágnes bocsátotta rendelkezésünkre, amelyért köszönetünket fejezzük ki.

Az ifjú Sebestyén Pál is részt vett a szabadságharcban, bukása után a kölkedi atyai házban húzta meg magát. A szabadságharc leverését követően a hatalom parancsba adta, hogy az egyház ne csak erkölcsi, hanem politikai feddőséget is vállaljon lelkészeikért, tanítóikért, hiszen közülük többen aktívan küzdöttek az elnyomás ellen. Igazolni kellett az ő feddhetetlenségét is. Atyja 1859. április 3-án bizonyítványt állított ki részére: „[…] mellettem – írta – papi segédként szolgált fiam, Sebestyén Pálról atyai kedvezés és részrehajlás nélkül bizonyítom: miszerint ez alatt tiszta erkölcséről papi céljára néző szorgalmas tanulásával, új papi dolgozatok gyűjtögetésével nemcsak engemet örvendeztetett meg, hanem jeles papi szolgálataival az egyház népe méltányos igényeinek is teljesen megfelelt, és annak becsülését s tiszteletét megnyerte. Polgári társalgására nézve pedig – mivel egész évben csak szűk házi körünkbe volt szorítkozva, még csak alá se eshető a felől, hogy valamely tiltott társulatnak tagja lehetne."

Sebestyén Pál két évet a vörösmarti egyházban is eltöltött papi segédlelkészként. A Csúzán, Rácz Péter esperes által a számára kiállított 1859. április 5-én kelt bizonyítványban az áll, „magát dicséretesen viselte, és mind ilyen, mind az illető egyházmegye főlelkészének, mind tisztelendő főnökének, nem különben az érintett egyház minden egyes tagjainak szeretetét kiérdemelte".

Boldizsár Imre, Sepsén élő alesperes 1860. június 4-én tisztelendő „Sebestyén Pál kölkedi segédlelkészt elbocsátotta az újvidéki helvét hitvallású egyház kebelébe, hogy abban az Isten igéjét hirdesse, kereszteljen és egyéb lelki kötelességeket teljesítsen, az elöljárósággal együtt a szükségeseket intézze", amíg annak rendes papjaként[26] nem foglalja el állomáshelyét.

A Dunamelléki Egyházkerület helyettes superintendense 1860. május 7-én kinevezte kölkedi segédlelkésznek, miután a kecskeméti főiskola oktatói és a pirosi egyházközség, ahol tanítói hivatalt viselt, igazolták feddhetetlen erkölcsét, jámbor életét. Feljogosíttatott papi teendők ellátására: az Üdvözítő „által rendelt szentségek kiszolgáltatására, a házasság megáldására, az egyházi fenyítéknek evangéliumi szelídséggel és okossággal leendő gyakorlására és minden, a lelkipásztori hivatallal járó kötelességek teljesítésére".[27]

Az újvidéki egyházban 1860. június 15-től augusztus 13-ig adminisztrátorkodott. Mányoki Imre rendes pap a gyülekezet nevében kedvező bizonyítványt állított ki róla, mely kiemelte, hogy „mind egyházi épületes, kitűnő és szívhez szóló tanításai, mind erkölcsi szép magaviselete, mind pedig az egyházi dolgokbani ügyes eljárása által, egyház, közösségszeretetét, tiszteletét oly nagyon kiérdemelte és megnyerte, miszerént egyházi jegyzőkönyvünkben buzgó hivatalkodását bejegyeztetni, ezáltal nevét emlékezetünkben híven fenntartani kívánjuk".

Papi vizsgáját 1859-ben tette le, második alkalommal papi vizsgáját javította, s 1860. január 5-én szentelték fel.[28]

Szász Károly püspöki látogatásakor 1885-ben maga írta le az egyház állapotáról szóló jelentésében Kórógyra érkezésének körülményeit: „Sebestyén Pál, ki 1861dik év Augustus hó 20án jött Kórógyra T. Györke István Úr mellé segédül, ki az említett lelkész úrnak jelzett időben történt elhalálozása után a következett 1862ik évi Mártius 14en rendes lelkészül ünnepélyesen megválasztatott, és hivatalába kevés napok után

26 Kinevezett állandó lelkésze.

27 Az Istentől békesség és kegyelem az Olvasónak című dokumentumból.

28 *Jegyzőkönyv* 1860–1943.

beigtatott."[29] Lelkészelődjének temetésén ő mondta a síri beszédet, ezenkívül másik két református lelkész is részt vett a szertartáson, melyről a sajtó is gyászhírben számolt be: „Tiszt. Györke István kórógyi ref. lelkész úr […] nincs többé!!! […] jobb létre szenderült 46 éves korában sept. 21. reggeli 6 órakor; hűlt tetemei 23. d. e. 10 órakor tétettek örök nyugalomra a sírba. Szónokoltak felette t. Kelecsényi Mihály sz. lászlói lelkész úr Moses V. XXXIV:8. »És siraták az Izrael fiai Mózest harminc napokig. A textus jól volt választva, az ebből folyt beszéd s az elnyugodottnak boldog emléke csakugyan meg is sirattatja a népet 30 napokig! A másik szónok t. Paczalai József rétfalusi lelkész úr volt, ki a mulandóságról tartott oratiója, s az utána következett szép elbúcsúztatójával nem kevesb könnyeket csalt ki hallgatói szeméből, mint az előtte szónoklott lelkész úr. Síri beszédet Sebestyén Pál s. lelkész úr mondott. Ezek beszédei és szép éneklések mellett adtuk át a megboldogultat ős anyánknak, a földnek. Halálán keseregnek: gyászos özvegye t. Somogyi Zsófia asszony egy árvájával, Jankával; jó barátai és e helységnek pásztor nélküli juhai. Adjon Isten a gyászlók szívére vigasztalás balzsamát és a boldogultnak csendes nyugalmat!!! Kulifai Elek academicus rektor."[30]

Az esztendei kápláni év elteltével, miután elhalt principálisa helyére lépett, Sebestyén Pál nagy erőt fordított arra, hogy felvirágoztassa gyülekezetét. Az 1778-ban épült templom elaggottnak számított. A gyülekezet és lelkésze elhatározta, hogy új isteni hajlékot emelnek. Régi templomukból a harangokat és a 450 éves toronyórát az új toronyba helyezték, a felhasználható épületanyagot pedig beépítették az új templom falába. Sebestyén Pál nagytiszteletű úr szervezte és irányította az építkezést. Négy év alatt, 1869 és 1873 között készült el az Istennek szánt hajlék.[31] Forrásul a gyülekezet áldozatkészsége, elvégzett közmunkája szolgált, valamint némi külső segítség, a földesúr, az állam és az egyházi segély csupán a kiadások egynegyedét fedezte. Az épületanyagra 4000, a munkadíjakra 12 ezer forintot költöttek. 1873-ban nagy ünnepség keretében került sor felszentelésére. Ercsey Samu református lelkipásztornak köszönhető, aki személyesen is részt vett az ünnepségen, hogy maradt fenn egy részletes beszámoló A kórógyi templomszentelés 1873. nov. 9-én címmel:

„Mint hosszantartó ború után a nap első mosolya, mit kietlen, zordon tél után az első madárdal: oly kellemesen lepte meg e vidék minden érdeklődő lakóját – a sok rémhír után – a kedves újság, hogy folyó hó 9-én Kórógyon templomszentelés lesz. Keblem szorongott, midőn a Dráván átkelve Slavoniának földére léptem. Lelkemben feltámadt nemcsak a részvét és szánalom, de egyszersmind a tisztelet érzete is, midőn elgondoltam, hogy egypár óra múlva azon magyar protestáns testvéreket fogom látni, kiknek hitük oly erős próbákra tétetett már évek óta, s a kik hitüket nemcsak el nem vesztették, sőt midőn legnagyobb a szenvedés, legáltalánosabb a nyomor, legmegdöbbentőbb a fájdalom: akkor ülnek vallásos örömünnepet, akkor emelnek az őket oly régóta sújtó isten tiszteletére templomot.

Mert nincsen talán e lapoknak olyan olvasója, a ki ne tudná azt, hogy Slavóniában már három év óta nincsen semmi termés, hogy e különben sem gazdag nép ez évben már marháit, sőt bútorait adta el, hogy árán kenyeret vehessen magának, s hogy a szenvedés serlegéből egy csepp se hiányozzék, most végre a cholera tett akkora pusztítást, hogy némely helyen megtizedelte, sőt megnyolcadolta a lakosokat.

29 *Püspöki látogatás* 1885. május 2. 346.

30 *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, 4. évf., 40. sz., 1961.10. 06, 1312.

31 Bővebben l. LÁBADI 2012. 178–185.

És e népet nem hagyta el, de megtartotta hite. Reggel 8 óra után már gyülekezett a nép, meghatott arccal, ünnepi ruhában az új templom kerítés elé. A szomszéd falvakból egész karaván jöttek: öregek és ifjak, nők és férfiak egyaránt. Fél tíz órakor kondult meg az első harangszó. A harangozás végeztével, 10 órakor indult meg a slavóniai papoknak – több vendég által nagyított csoportja a lelkészi laktól, élén az ez alkalomra lejött Kármán Pál főesperes úrral. A templomkerítéshez érve ennek kapui felnyittattak, s a papok bementek. Itt a kívül álló tömeghez nt. Kelecsényi Mihály alesperes úr tartott rövid beszédet, melyben a régi templomtól – mely e helység örömeinek és szenvedéseinek 89 éves tanúja – búcsút vévén, inti a népet, hogy az új templomban mint új ember éljen, levetvén az ó embert. Beszédét e szavakkal végezte: »nyíljatok fel hát most ti fényes kapuk, hogy bemehessünk a szentséges helybe, hogy lehessünk ott az új templomban új emberek és a mi lelkünk istennek élő, szent temploma. Amen.« Ekkor főesperes úr a gondnoktól átvévén a kulcsokat, néhány megható szóval átadja a helybeli lelkész Sebestyén Pál úrnak. A templom ajtai felnyílván, a nép a templomba vonul. Gyönyörű falusi templom. Goth stylben van épülve, két nagy karral, négy csoport székkel, közöttük mintegy másfél öles utakkal; szép kathedra a déli oldalon, előtte csinos úrasztal. És e nagy templomban nem volt egyetlen hely, mely üresen maradt volna. Az istentisztelet a »Te rólad zeng dicséretünk«-kel kezdődött. Ezután elénekelték a 74. dicséretnek minden versét. Ennek bevégeztével a szószékbe állott főesperes úr, s buzgó ima után ékes beszédet mond. Text. Solt. 122. Őt a szószékbe a helybeli lelkész úr váltja fel, s Mos. 28. 17. alapigékre mond egy figyelemmel kísért szépen dolgozott beszédet. Most az úrvacsoraosztás következett, melyet főesperes és helybeli lelkész urak osztottak ki. Azt hittem, nem csalódom, ha állítom, hogy 1000 embernél több vett úrvacsorát. Nemcsak a helybeliek, de az összecsoportosult idegenek is részt vettek ebben. Elől jöttek az öregek, azután az ifjak, ezek után az ifjú leányok koszorúzottan, utánuk az asszonyok. Midőn a lelkészek körülállva az úr asztalát, adták egymásnak a kenyeret és a bort, az egész gyülekezet felállott ősi szokás szerint. Az úrvacsoraosztás bevégeztével esketés következett, melyet Kelecsényi úr végzett. S ezzel vége szakadt a magasztos ünnepélynek mely 10-órától d. u. 2-óra utánig tartott, s ekkor a 122. zsoltár 3 verse éneklése alatt a nagyszámú hallgatóság szép rendben hazament.

Én sokszor hallám már a népet vádoltatni azzal, hogy közönyös a vallás iránt. Ebben van sok igaz, elismerem, de amíg a vallás iránti ragaszkodásnak ily szép bizonyítékait láthatom, addig még mindig nem esem kétségbe. Íme e népet mennyi csapás érte már évek óta és mégis olyan templomot emelt, mely – mint hiteles kútforrásból hallám, – a téglán kívül körülbelül 13 000 forintba került, és ebből csupán a 600 frt államsegély nem esik terhére, és azon 50 frt, melyet vukovári urad. mérnök, Kelecsényi László úr küldött. Vajha e szellem maradandó, sőt növekedő lenne egész hazánkban, de kivált slavóniai testvéreink között, kik ott nemcsak vallásunknak, de nemzetiségünknek is őrei fenntartói.”[32]

Az építők emlékét máig a templom főbejárata fölé elhelyezett emléktábla őrzi: „E SZENT HÁZOT ÉPÍTETTE ISTEN DICSŐSÉGÉRE A KÓRÓGYI REFORMATA SZENT EKLÉSIA, alapja letétetett 1869 év Szeptember 12 napján. Felszenteltetett 1873dik év November hava 9 napján. Építésén buzgolkodtak Sebestyén Pál lelkész, Kopa Imre tanító, Kozár István Bíró, Vacsora Ádám,Szekeres József, Paprika Mihály, Kis Mártin Illés, Dezső István, Pap Pál, Bocka József, Csurman Mihály, Gál István,

32 Protestáns egyházi és iskolai lapok, 16. évf., 47. sz., 1873. 11. 23., 1494.

Kis Palkó Pál, Ambrus József, Péter József, Paprika Illés, Molnár Mihály, Tóbi János, Gajnok János presbiterek, Keresztes Illés gondok."

A templomépítést követő évtizedekben Kórógy lelkipásztora betegségekkel küzdött. Súlyosbodó egészségi állapotáról Szász Károly püspök is megemlékezett az 1885. évi vizitációs naplójában.[33]

Bár életében sohasem bővelkedett anyagi javakban, a rászorulókon azonban tehetősségéhez mérten mindig segített. Adakozott a protestáns országos árvaház javára, támogatta a tordincei horvát református egyház iskoláját könyvek beszerzésekor, árvák javára küldött pénzt, de támogatta a budapesti evangélikus református teológiai akadémia convictusát. Szerény lehetőségéhez mérten mindig a jó ügyek mellé állt. Rendszeresen befizette tagdíját annak a Protestáns Irodalmi Társaságnak, amely célját így fogalmazta meg: „A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság czélja: úgy a hazai protestáns tudományos irodalomnak, és pedig első sorban a protestáns egyháztörténelemnek művelése, valamint a nép között az erkölcsi s vallásos irányú közhasznú olvasmányok terjesztése és egyházközségi könyvtárak létrejöttének előmozdítása."[34]

Részben anyagi nehézségei miatt folyamodott a honvédnyugdíjért is, ugyanis az 1848-as 1849-es szabadságharcnak tevékeny résztvevője volt, mint annyi más református lelkész. Őrmesterként küzdött a szabadságért. Miután elbukott a nemes harc, ő is osztozott a sok bujdosó sorsában, menedéket a kölkedi családi házban talált: 1860 szeptemberétől 1861 márciusáig édesapja mellett káplánként szolgált.[35]

Öregkorában, 76 évesen kórógyi tartózkodása idején két lelkésztársa, akik szintén résztvevői voltak a magyar szabadságharcnak, bizonyítványt állítottak ki részére, hogy honvédtámogatást kaphasson: „*Honvédsegélyezési ügybe / Bélyegmentes. / Bizonyítvány / Arrol, hogy T. Sebestyén Pál Kórógyi / (Szlavonia) ev. ref. lelkész a 48. 49-ki / szabadság harczban mint önkéntes / honvéd tettleges részt vett, s szabadság / harczot végig küzdötte, s a gyászos / emlékű Világosi fegyver letételnél / fegyverét letenni kényszerítetett / mint a 42.ik honvéd zászlóalj őrmestere. / Mint menekülő honvéd hosszas bujdosás / és nélkülözések után az atyai házhoz / Kölkedre hazajutott. / Kelt Laczháza 1904 Febr. 15. [Az igazolást kiállította:] id. Sárközi Sándor / ny. ev. ref. lelkész / ny. 48-49ki honvéd hadnagy /, Tóth János / karancsi ref. lelkész / mint a 16. számú Károlyi / huszárezred első őrnagyi / divisió második századában / szolgált kezdő őrmester.*"

A folyamodványt saját kezűleg csatolta hozzá: „*Nagyméltóságú m. k. Minister Elnök Ur/ / Alolirott, mint volt 48/49-es honvédőrmester azon / alázatos kéréssel fordúlok Nagyméltóságodhoz, / miszerint mellékelt 4 rendbéli okmányaim alapján a / honvédnyugdij jótéteményében engem – 76 esztendős / öreg embert – kegyesen részeltetni méltóztassék. / Kérésem Nagyméltóságod figyelmébe tisztelettel / ajánlva vagyok / 1904 márti 19. Kórógy u. p: Gabos (Slavónia, Szerém megye) / alázatos szolgája / öreg Sebestyén Pál / ref. lelkész. / (4 drb melléklettel)*"

Súlyosbodó egészségi állapota miatt 1905-ben végzés született nyugdíjazásáról, meghatározásra került a neki folyósított évi összeg: „a kórógyi ref. egyház presbyteriumának 1905 julius 8-án kelt s ezen egyházkerületi közgyűléshez intézett abbeli kérvénye, […] hogy nyugdijaztassék; és miután nevezett lelkész úr csatolt nyilatkozata szerint 2000 korona évi dijjal hajlandó volna nyugdíjba vonulni, a főtiszt, és méltóságos Antal Gábor

33 *Püspöki napló* 1885.

34 In *Protestáns Szemle* 1899, 97.

35 *Kölkedi anyakönyv* 1812–1868. I.

püspök úr által, a közművelődési alapokból a nyugdíjazás tartamára biztosított 1200 korona s a kórógyi egyház presbitériuma által jkönyvi határozatban biztosított 200 korona, összesen 1400 koronán tul igényelt 600 koronát, a főtiszt, egyházkerületi közgyűlés, a ker. államsegély és Baldácsy-alapból vagy más rendelkezésre álló forrásból állapítson meg évi segélyképen."[36]

Az egyházmegyei gyűlés jegyzőkönyve rögzítette: „1905. évi okt. hó 14-iki határozatára: Sebestyén Pál kórógyi ref. lelkész nyugalomba *lépését tudomásul veszi és elfogadja. Az 1906 május 21-én a család által kiállított s aláírt újabb nyilatkozat hatályon kívül helyezésével Sebestyén Pál nyugdíjjárulékát az ő általa 1905 okt. 12-én kiállított s jogerőre emelkedett nyilatkozatot továbbá a kórógyi ref. egyház presbyteriumának 1905 okt. 14-én hozott s 1906 febr. 18-án módosított, illetve kiegészített határozata alapján végérvényesen a következőkben állapítja meg:*

a) A kórógyi egyház által a lelkészi fizetésből levonandó s havi részletekben előre fizetendő évi 1200 K, azaz egyezerkettőszáz korona összegben.

b) A kórógyi ref. egyház által saját pénztárából a nyugdíjazás napjától előre, szintén havi részletekben fizetendő 200 K, azaz kettőszáz korona összegben. (Ez összeg az egyháznak Antal Gábor püspök úr őméltósága segélyéből visszatérítettik.)

c) A dunamelléki egyházkerületnek 1905. évi 124. pont alatti határozatában megszavazott és a Baldácsy-alapból fizetendő évi 200 korona, azaz kettőszáz korona összegben, mely ezennel ezen egyházkerületi közgyűlés által kiterjesztetik a nyugdíjazott elhalálozása következtében visszamaradt és egyházkerületi rendelkezéseink értelmében jogosult családtagok részére az egyházkerületünkben szokásos kegyévre is. Összes nyugdíjjáruléka tehát évi 1600 koronában, azaz egyezerhatszáz koronában állapíttatik meg."[37]

1912-ben a református egyház egyetemes névtára Sebestyén Pált még kórógyi nyugalmazott lelkészként tartja számon.[38] Életének alkonyán is rászorulóként id. Sebestyén Pál nyugalmazott lelkész segélykérvényét az egyházkerület közgyűlése még egy esetben a konvent jóindulatába ajánlotta.[39] 1917-ben is kedvezően bírálták el a drágasági segély iránti kérelmét: „Előterjesztetett az alsóbaranya-bács-szlavóniai egyházmegye 68. sz. és a felsőbaranyai egyházmegye 52. sz. határozata, melyekben id. Sebestyén Pál, illetőleg Morvay Ferenc ny. lelkészek drágasági segély iránti kérelme meleg pártolással terjesztetik föl. Az egyházkerületi közgyűlés nevezett nyugalmazott lelkészek kérelmét az egyetemes konvent meleg jóindulatába ajánlja.[40]" Ezt követően az egyházi források többé nem emlegetik: halálhíréről, idejéről és temetési helyéről sem maradt fenn adat.

Sebestyén Pál távozása után a kórógyi lelkészi állás nem maradt sokáig betöltetlen. A jugoszláviai református egyház későbbi püspökét választották meg lelkésznek, melyről a korabeli protestáns sajtó is beszámolt: „A kórógyi reform. gyülekezet, a lemondott Sebestyén Pál helyére, meghívás útján egyhangúlag Ágoston Sándor bács-feketehegyi segédlelkészt választotta meg lelkipásztorává. A Szerém megyei Kórógy egyike azoknak a magyar ref. gyülekezeteknek, a melyeket a horvát kiegyezés elszakított Magyarországtól, s melyek mint szigetek állanak a nemzetiségi tengerben." [41] Ez a sziget kapott őrállót a későbbi délvidéki püspök személyében.

---

36 *Dunamelléki Református Egyházkerület Jegyzőkönyve* 1905. 244–245.

37 *Dunamelléki Református Egyházkerület Jegyzőkönyve* 1906. 118–119.

38 *Névtár,* 1912. 19.

39 *Protestáns egyházi és iskolai lapok,* 60. évf., 40. sz., 1917. 10. 7., 444.

40 *Dunamelléki Református Egyházkerület Jegyzőkönyve* 1916–1920., 1917. szeptember 22., 124.

41 *Protestáns egyházi és iskolai lapok,* 49. évf., 46. sz., 1906. 11. 11., 729.

Az előző lelkészt, Sebestyén Pált betegségei, szenvedései mellett Teremtője hosszú élettel ajándékozta meg, 1918. június 22-én hívta magához tizenegy esztendei özvegység után az örök hazába. Szemét nem szülőföldjén, sem szolgálati helyein hunyta le, hanem Mohácson érte a halál. Húga, Éva fogadta be leányával, Etelkával, aki utolsó éveiben gondozta beteg édesapját. Életének megszakadását követően „idvezült porrészét" június 24-én helyezték örök nyugalomra a mohácsi református temetőben. Gyászolták élő testvérei, gyermekei, azok házastársai és unokái.

A kórógyi templomépítő lelkész családfája több új ágat hajtott, az ároni vonulatnak folytatói is lettek. A kórógyi paplakban szülte meg gyermekeiket a hitves, Horváth Mária (Pécsvárad,1843 – Dömsöd, 1907. okt. 7.)[42]:

AZ ELSŐSZÜLÖTT FIÚ

Elsőszülött fiuk, aki szintén a keresztvíz alatt a Sebestyének által kedvelt *Pál* (Kórógy, 1867. máj. 10. – Dömsöd, 1936, ápr. 24.) nevet kapta a népes családban, 1867-ben született. Tanulmányait a Budapesti Református Theológián folytatta, és 1886-ban fejezte be.[43] 1899-ben nőül vette Dombi Kornéliát (Nagyfalu, 1878. ápr. 8. – Dömsöd, 1936. ?), aki – sajnos – nem tette felhőtlenné házasságukat, mint azt több fennmaradt levelében is kifejtette. A segédlelkészi évek után Drávaszabolcs pásztora, utána amikor megüresedett az egyházasharaszti lelkészi állás, oda jelentkezett. A négy pályázó közül a hívek egyhangúlag Sebestyén Pál drávaszabolcsi lelkészt választották meg.[44] Beiktatására július 26-án került sor. „A beiktatást Dányi Gábor esperes végezte gyönyörű beszéd kíséretében. A templomot zsúfolásig megtöltötte a hívek serege, melyből igen sokan voltak vidékiek is. A beiktatott lelkész a legnagyobb figyelem mellett tartotta meg gondosan kidolgozott, hévvel előadott beköszöntő beszédét."[45]

Négy év múlva Sebestyén Pált szülőföldjétől messzebbre hívta hivatása. Élete végéig Dömsöd református gyülekezetének lelkésze lett. Az első temetési szolgálatát 1907. május 7-én végezte. Egyszer azonban temetési szolgálatra visszatért Harasztiba. Horváth Szappanos Julianna, a haraszti szlavóniai ősi magyar gyülekezet egykori fél századig szolgált lelkipásztorának, Nagyszabó Sándornak özvegye, aki sógorának, Narancsik Zoltánnak anyai nagyanyja volt, életének 90-ik esztendejében, nov. 3-án halt meg, az ő temetésén szolgált. „Temetése nov. 5-én volt a hívek nagy részvéte mellett. A háznál Sebestyén Pál dömsödi lelkész, a templomban pedig Vásárhelyi Pál magyarrétfalui lelkész végezte a szertartásszolgálatot."[46]

A szájhagyomány azt is megőrizte, hogy az 1920-as években szeretett volna visszatérni szülőföldjére, atyja kórógyi lelkészi hivatalát betölteni: „Papválasztás volt a húszas évek elején Kórógyon. Mivel két jelölt volt, a lakosság is két részre szakadt. Az egyházközség tagjainak egyik része Sebestyén Palcsit, a néhai Sebestyén Pál kórógyi református lelkész egyik leszármazottját támogatta, azt akarta papnak, míg az ellentábornak a jelöltje Kovácsy József lelkész volt. Az ingoványos talajú, széthúzó időben, céljaik

42 Életének 64., boldog házasságának 41. esztendejében hunyt el 1907-ben.
43 *Theológiai Akadémia* 1960. 203–239.
44 *Pécsi Napló,* 12. évf., 173. sz.,1903. 07. 14., 6.
45 *Protestáns egyházi és iskolai lapok,* 46. évf., 33. sz., 1903. 08. 16., 525.
46 *Protestáns egyházi és iskolai lapok,* 57. évf., 46. sz., 1914.1914. 11–15., 654.

elérése érdekében mindkét tábor kortéziát, választási hadjáratot indított. Kortesek járták végig a falut. Bizalomkeltően agitáltak, kérték a híveket, hogy aláírásukkal nyilvánítsák ki véleményüket, kit akarnak papnak a két jelölt közül.

A rossz nyelvek szerint, az agitáció hevében a két tábor hívei keményen összekülönböztek, jártukban-keltükben a hétköznapok nyelvén szócsatákat vívtak egymással, ami sok, addigi barátságot, rokoni köteléket megnyirbált, széttépett. A papválasztáson végül is a Sebestyén-pártiak maradtak alul."[47]

A dömsödi református egyházközség halotti anyakönyve szerint 68 éves korában, hunyt el. Temetése április 26-án 10 órakor volt. Előbb a háznál búcsúztatta Kovács László helyettes lelkész, majd a templomban Soós Ferenc áporkai és Szabó Balázs kiskunlacházi lelkipásztor. Búcsúztak még a férfikar és a testületek. Végső nyughelye a dömsödi református temetőben van. A halotti anyakönyvben ez szerepel: „özv. Sebestyén Pál dömsödi református lelkész, elhunyt 68 éves korában 1936. április 24-én 1 órakor. A halál oka gyomordaganat. Temetése április 26-án 10 órakor volt. Előbb a háznál búcsúztatta Kovács László helyettes lelkész, majd a templomban Soós Ferenc áporkai és Szabó Balázs kiskunlacházi lelkipásztor. Búcsúzott még a férfikar és testületek." Sírkövén ez a felirat olvasható: Sebestyén Pál 1868–1936 és Dombi Kornélia 1878–1936. [48]

Az elhunyt dömsödi lelkipásztor örökébe fia, ifj. Sebestyén Pál lépett, aki a Pest megyei Egyházasharasztiban született. Tanulmányait a budapesti teológián 1922-ben fejezte be. 1936 októberétől a dömsödiek megválasztott lelkésze 1944 októberéig, amikor külföldre távozott. Élt Hollandiában, az utrechti egyetemen hallgatott teológiát (1947), majd az USA-ba távozott, ahol a 2000-es évek elején több mint 90 évesen halt meg.[49]

A kórógyi templomépítő lelkész többi gyermeke:

Kornélia (Kórógy, ? – Budapest) Huszár Dávid államvasúti ellenőr felesége lett.

Etelka (Kórógy, ? – Csarnóta, 1918. dec. 20.): Mohácson Sebestyén Éva nevű nagynénjénél gondozta és ápolta édesapját, akit fél év múlva követett az örök hazába.

Ilona (Kórógy 1877. dec. 24. – Kopács, 1960.) férje Narancsik Zoltán (Kiskőszeg, 1869. márc. 14. – ?, ?), Haraszti megbecsült lelkésze.[50]

Eszter (Kórógy, 1877. dec. 24. – Bábolna ?) Ilona ikertestvére, házastársa Szigeti József bábolnai születésű lelkésznek.

***

A népes Sebestyén család három lelkészgenerációjának lelkipásztorai Isten igéjének szolgái, hirdetői voltak, törekedtek híveik lelki gondjait orvosolni, rájuk hárult a gyermekek hitoktatása, bibliaismeretének gyarapítása. Leányaikból többen lelkésznékként férjeik lelki társai és segítői, a gyülekezet építői voltak. A férfi utódok közül többen, mint atyjaik tették, Jézus szolgálatába álltak, mert eleik jó példával szolgáltak. Nemzedékeken keresztül örökítették hitbéli, keresztyén erkölcsi, életviteli nézeteiket.

47 Bencze 1998. 8.

48 Köszönjük Szabó Péter dömsödi református lelkész közlését.

49 Szabó Péter dömsödi református lelkész szíves közlése, köszönet érte.

50 Harasztiban öt gyermekük született: Ilona (1901. nov. 23.), Zoltán (1903. júl. 17. – 1978. április 21.), Ida (1905) hat hónapos korában elhunyt, Pál (1906. okt. 14. – 1990. szept. 5.) és Ida (1908. máj. 25.). A fiúgyermekek atyjukat követték, mindketten lelkészek lettek: Zoltán Bellyén és Várdarócon, Pál, aki a templomépítő nagyapa keresztnevét kapta, Kopácson szolgált 60 évig. A papi pályán őt három fiú unokája követte.

A nagycsaládok szálláscsinálói voltak. Isteni ajándéknak tekintették a gyermeket, szeretettel elfogadták. Nemes Sebestyén Pálnak tíz gyermeke, a leszármazottaknak gyakran legalább öt-öt utódja született. A nagycsalád ereje az összetartásban és egymásra utaltságban nyilvánult meg; a nagyobb gyermekek feladatuknak tekintették kisebb testvéreik gondozását. Nem volt olyan generáció náluk, melyben valamelyik fiúgyermek nem az apostoli Pál nevet kapta volna.

A szegénység mindegyikük sarkában ott lihegett életük végéig. Nem gyűjtöttek sem aranyat, sem ezüstöt; azzal segítettek a rászorulókon, a náluk is szegényebbeken, amijük éppen volt. Mindig ott telepedtek meg, ahol a legnagyobb szükség mutatkozott rájuk. Küldetésük lényege és szándéka sohasem változott, mert az ige irányt mutatott nekik: „Viseljetek gondot tehát magatokra és az egész nyájra, amelynek őrizőivé tett titeket a Szentlélek, hogy legeltessétek az Isten egyházát, amelyet tulajdon vérével szerzett.” (ApCsel 20,28)

IRODALOM

A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861.
2006 A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Szerk.: KÖBLÖS József. Forrásközlések 9. Pápa

BÁTHORY Gábor
1848 *Egyházi névtár 1848-ik évre.* Szerk. BÁTHORY Gábor. Kecskemét

BENCZE Sándor
1998 *Papválasztás és más históriák. Villanások a hajdani Kórógy életmorzsáiból.* Magyar Szó, 55. évf., 222 sz., 1998. 09. 17., 8.

BEZERÉDY Győző
1997 *Kölked története.* Kölked

Családfa
Családfa nemes Sebestyén Pál és Varga Zsuzsánna leszármazottai é. n.

Jegyzőkönyv
1860–1943 *A Dunamelléki Református Egyházkerület jegyzőkönyve*

KÖBLÖS József
2006 *A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861.* Szerkesztette: KÖBLÖS József. A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 9. Pápa

Kölkedi anyakönyv
1812–1868 *A kölkedi református egyház anyakönyve 1869–1892-ig.* I. kötet. Baranyai Református Egyházmegyei Levéltár, Fond 59.
1869–1892 *A kölkedi református egyház anyakönyve 1869–1892-ig.* II. kötet. Baranyai Református Egyházmegyei Levéltár, Fond 59.

Kölkedi jegyzőkönyv
1827–1869 *A kölkedi református egyházközség jegyőkönyve.* Baranyai Református Egyházmegyei Levéltár, Fond C 59a

LÁBADI Károly
2012 *Egyházak Alsó-Baranyában és Szlavóniában.* HMDK, Eszék
2018 *Sepse könyve.* Sepse
2019 *Bellye könyve.* HMDK, Bellye

Névtár

1912 *A Magyarországi Református Egyház egyetemes névtára az 1912. évre.* Budapest

Püspöki látogatás

1885 Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltár. Alsó-baranyai egyházmegye egyházainak állapota Szász Károly püspök idejében. Újvidék

Püspöki napló

1885 *A Dunamelléki ref. Egyházkerület egyházainak külső és belső állapota az 1885–1893 években Szász Károly püspök idején.* ltsz.: 1439. Ráday Levéltár, Kórógy 341–356. Püspöki napló 56.

Theológiai Akadémia

1960 *A Budapesti Református Theológiai Akadémia története1855–1955.* Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, Budapest

KÁROLY LÁBADI – LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA

THE THREE PÁL SEBESTYÉN – FATHER, SON, GRANDSON

The study shows the memoir and the record of three Calvinistic priest. They all belonged to the same family, the father, the son and the grandson. All of them beared the same name, which was Pál Sebestyén, also they served in South Baranya and Szlavónia. The relatives had that in common that all three of them had an enormous part in endorsing religion in the areas, where they have settled. The father (1782-1869), who had ten children, both been a priest in Újvidék and in Bellye. He supported the hungarian revolution with will in 1848. His son (1828-1918), Paul the younger was actively involved in the hungarian revolution. In addition he was the priest of the slavonian Kórógy for decades. He was in charge of building the Calvinistic church in Kórógy between 1869 and 1873. The grandson (1867-1936) for most of his life lived in Szlavónia and he worked as a priest in a township called Haraszti.

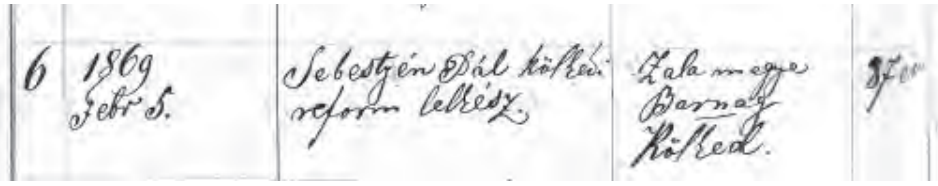

Sebestyén Pál halálának bejegyzése a kölkedi halotti anyakönyvben
(Baranyai Református Egyházmegyei Levéltár, Fond 59.)

A kórógyi református templom

Emléktábla a kórógyi református templom főbejárata fölött az építtetők nevével

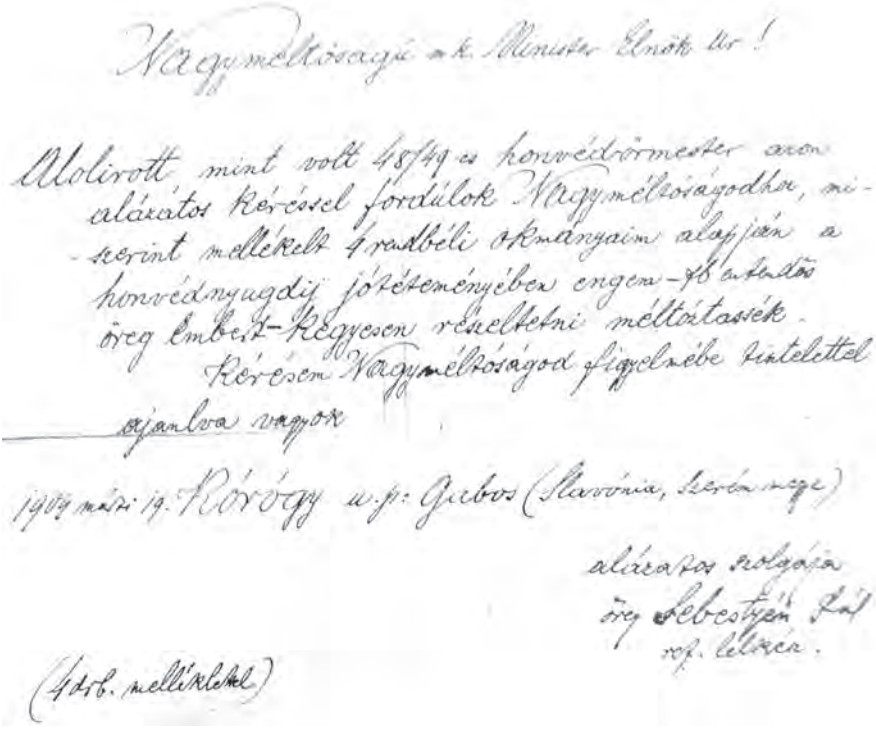

Nagyméltóságú m. k. Minister Elnök Úr!

Alolirott mint volt 48/49-es honvédőrmester azon alázatos kéréssel fordúlok Nagyméltóságodhoz, miszerint mellékelt 4 rendbéli okmányaim alapján a honvédnyugdíj jótéteményében engem – 76 entendős öreg Embert – Kegyesen részeltetni méltóztassék.

Kérésem Nagyméltóságod figyelmébe tisztelettel ajánlva vagyok

1909 márti 19. Kórógy u. p. Gabos (Slavónia, Szerém megye)

alázatos szolgája
öreg Sebestyén Pál
ref. lelkész.

(4 db. mellékletel)

Sebestyén Pál honvédnyugdíj iránti kérelme

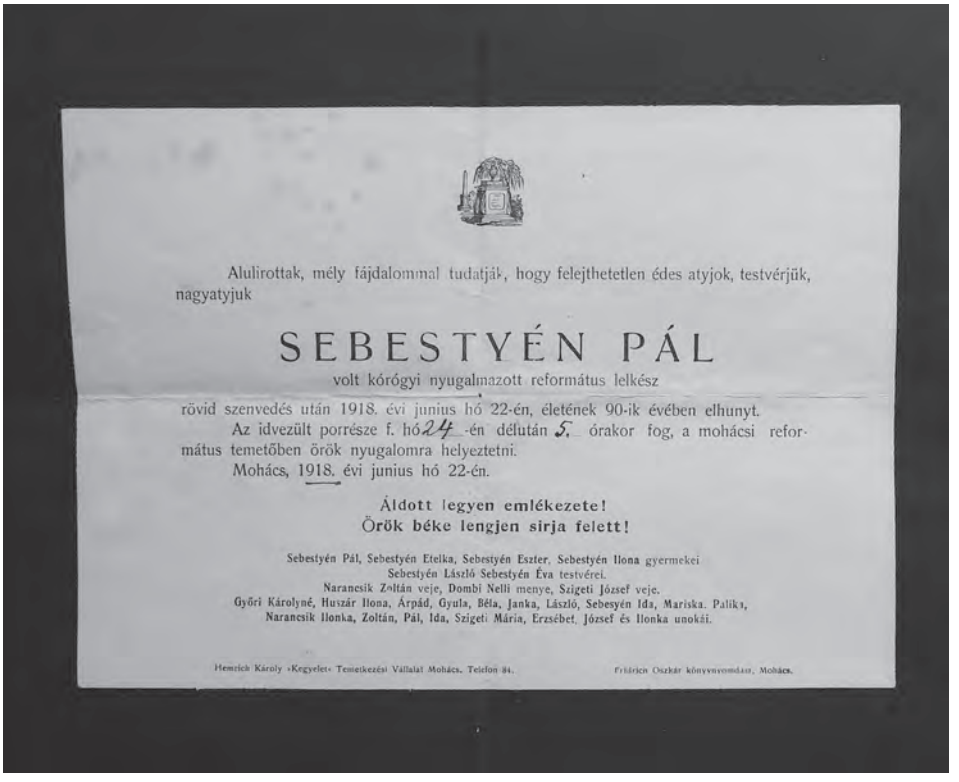

Alulirottak, mély fájdalommal tudatják, hogy felejthetetlen édes atyjok, testvérjük, nagyatyjuk

SEBESTYÉN PÁL

volt kórógyi nyugalmazott református lelkész

rövid szenvedés után 1918. évi junius hó 22-én, életének 90-ik évében elhunyt.

Az idvezült porrésze f. hó 24 -én délután 5 órakor fog, a mohácsi református temetőben örök nyugalomra helyeztetni.

Mohács, 1918. évi junius hó 22-én.

Áldott legyen emlékezete!
Örök béke lengjen sirja felett!

Sebestyén Pál, Sebestyén Etelka, Sebestyén Eszter, Sebestyén Ilona gyermekei
Sebestyén László Sebestyén Éva testvérei.
Naranesik Zoltán veje, Dombi Nelli menye, Szigeti József veje.
Győri Károlyné, Huszár Ilona, Árpád, Gyula, Béla, Janka, László, Sebesyén Ida, Mariska. Palika,
Naranesik Ilonka, Zoltán, Pál, Ida, Szigeti Mária, Erzsébet, József és Ilonka unokái.

Hemrich Károly »Kegyelet« Temetkezési Vállalat Mohács. Telefon 84. Fridrich Oszkár könyvnyomdája, Mohács.

Sebestyén Pál volt kórógyi nyugalmazott lelkész gyászjelentése

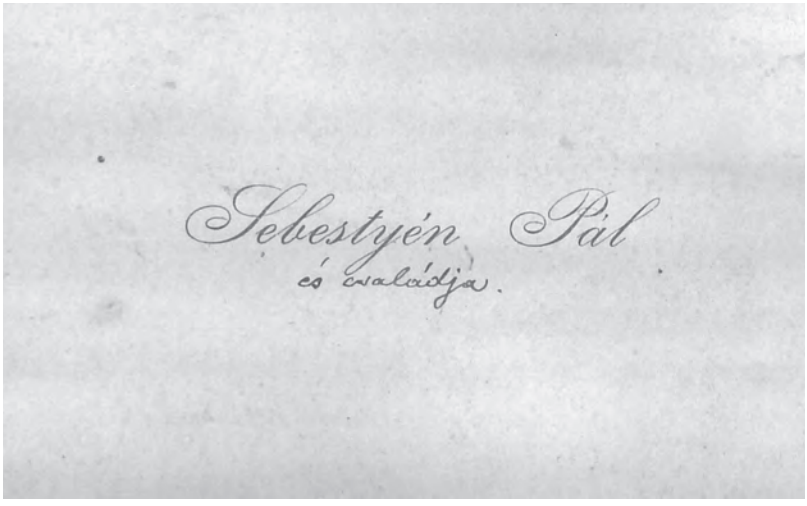

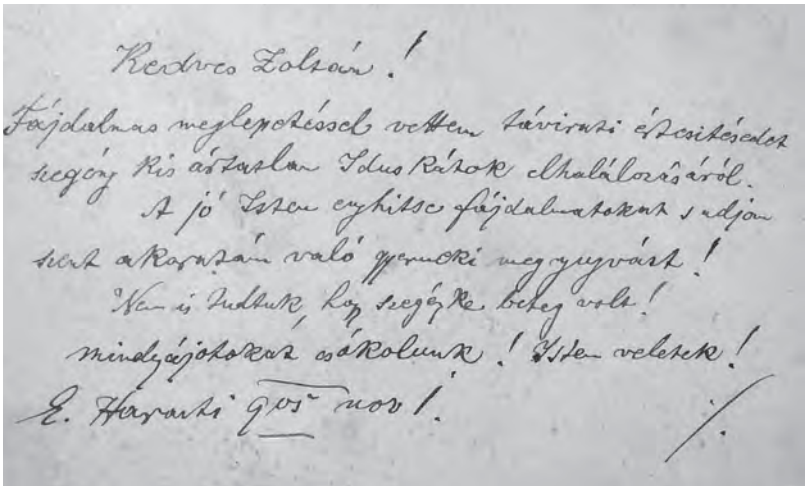

Sebestyén Pál névjegykártyája, hátlapján részvétnyilvánító sorai
Narancsik Zoltán haraszti lelkész Ida nevű kisleányának halálára

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

JONICA XÉNIA

A FERENCES NÉPMISSZIÓ GYAKORLATA, MINT A LELKI MEGÚJULÁS ESZKÖZE

Adalékok a 20. századi erdélyi népmisszió történetéhez

A 20. századi erdélyi népmissziók története közel fél évszázadot foglal magába, hiszen a Román Kommunista Párt hatalomra kerülését követően (1947) nem volt alkalom a klasszikus értelemben mondható missziós napokat megtartani. Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy ismertessek egy olyan pasztorációs eszközt, ami a múltszázad erdélyi egyházképének meghatározó formálója volt.

HELYZETKÉP A 20. SZÁZADI ERDÉLYI EGYHÁZMEGYÉBEN

A 20. századi Erdély úgy vallási, mint kulturális, társadalmi, politikai szempontból sokrétű. A század meghatározó eseménye – erdélyi viszonylatban is – az 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés, ami a romániai katolikus egyházat is érintette. Románia részévé vált Besszarábia, Bukovina, Erdély, Bánság, Kelet-Magyarország egy része, valamint a Gyulafehérvár-Fogaras görög szertartású egyháztartomány.[1] A békeszerződés következtében Romániának is új helyzettel kellett szembenéznie, hiszen lakosságának összetétele úgy nemzetiségileg, mint vallásilag jelentősen megváltozott, a katolikus lakosság létszáma – latin és görögkatolikusokat együtt nézve – 13-14%-kal növekedett. Mailáth püspök a megváltozott etnikai és felekezeti helyzet miatt 1921. július 12-én kelt körlevelében, az egyházközségek vezetőit buzgón bátorítja a lelkiismeretes munkára, kitérve a vallásos társulatok újjászervezésére, gyermekek gondos hitoktatására, jegyesek oktatására, anyakönyvelésre, szentbeszédekre való készülésre, egyháztanács aktív szerepvállalására, Baka János-féle énekeskönyv beszerzésére, mindezt a megerősödés és megmaradás érdekében.[2] A főpásztor arra törekedett, hogy az egyház érdekeit képviselje ott és úgy, ahogy lehetősége nyílott rá, pl. a hatóságokhoz, minisztériumokhoz vagy éppen az uralkodóhoz intézett iratai és leveleiben vagy épp a román szenátusban való felszólalásaiban.[3]

1 Nóda Mózes: *Hogyan születik egy konkordátum?* In: Marton József, Bodó Márta (szerk.) Ezeréves múltunk, Budapest–Kolozsvár, 2009, 199.

2 Marton József: *Az erdélyi katolicizmus 90 éve (1900–1990)*. Kolozsvár, 2008, 29.

3 Csucsuja István: *Mailáth püspök közéleti szereplése Gyárfás Elemér Batthyáneumban őrzött levelezésében*. In: Marton József, Oláh Zoltán (szerk.): Minden kegyelem! A 65 éves Jakubinyi György érsek köszöntése. Budapest, 2011, 474.

A határok átrajzolásával kialakult új helyzet új állami jogszabályozásokat hozott magával. Erre vonatkozólag a legjelentősebbek, melyek a katolikus egyházmegyék életét komoly kihívások elé állították az 1919–1921-es agrártörvény, az 1923-as és az 1925-ös iskolatörvények, valamint az 1928-as vallásügyi törvény.[4] Mailáth Gusztáv Károly és Márton Áron püspökök kormányzási évei alatt a régió vallási életéről beszélve megkerülhetetlen a népmissziók gyakorlata, mivel az évszázad elejétől a kommunista hatalomátvételig alig volt olyan plébánia, ahol egyházmegyés vagy ferences, továbbá jezsuita, szalvatoriánus és lazarista papok, szerzetesek ne fordultak volna meg a „Mentsd meg lelkedet!" jelszó jegyében.

Célom egy olyan vallásos jelenség bemutatása, ami nagyban meghatározta az erdélyi plébániák egykori pasztorális életét, a közösség hitének élő mivoltát, s talán nem túlzás azt állítani, hogy a „lélekmentő" napok hatásai foltokban, de ma is felsejlenek az egyén és a közösség életében.

NÉPMISSZIÓK HAGYOMÁNYÁNAK ÚJJÁÉLESZTÉSE MAILÁTH PÜSPÖK IDEJÉN

A 20. századi népmisszió történetének megkerülhetetlen alakja az 1897-1938 között szolgáló főpásztor, gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök.[5] Az egyházmegye állapotáról, Mailáth püspök szolgálatának kezdeti állapotára vonatkozóan a legpontosabb képet az 1898-as sematizmus[6] adataiból tudhatunk meg.[7] A források a lelki élet kapcsán úgy jellemzik ezt a korszakot, mint ahol „számottevő lelki közöny uralkodott", ugyanis az értelmiség tömegesen hódolt a szabadkőművességnek. Az új főpásztor, jelmondata – „*In corde Jesu salus*!"[8] – értelmében lendült neki a rá váró feladatoknak, ezért első körlevelében[9] hosszan értekezik választott jelmondatának értelméről és egyben egy egyházi megújulást szorgalmazó terveiről.[10] Mailáth püspök főpásztorságának első évei-

4 Uo. 200.

5 Pappá szentelését (1887) követően a fiatal pap 1897 januárjában az erdélyi Lönhárt Ferenc püspök mellé került koadjutornak. Még abban az évben a betegeskedő püspök halála bekövetkeztével, Mailáth Gusztáv foglalta el a főpásztori széket. 1938. május 18-án betegségre hivatkozva nyújtotta be lemondását a pápának, majd negyvenévnyi szolgálat után, 1940. március 10-én, halt meg Budapesten.

6 SCHEMATISMUS venerabilis cleri almae dioecesis Transsilvaniensis editus pro anno a Christo nato 1898, 286.

7 Az erdélyi egyházmegyének ekkor 16 esperesi kerülete volt, ami 219 plébániát foglalt magába, ezekhez pedig 60 filia tartozott. A katolikusok lélekszáma ekkor 318 394 fő volt.

8 Jelentése: Jézus Szívében az üdvösség!

9 GYULAFEHÉRVÁRI ÉRSEKI LEVÉLTÁR: *Püspöki Iratok*, 23. cssz. 4881/1897. Továbbiakban: GyÉL.

10 „Midőn jégszívű álszentek pusztították az Úr nyáját a múlt században, akkor jelent meg [Jézus] egy istenfélő szűznek, Alacoque Margitnak s kifejtette előtte nagy szándékait, kifejezte vágyát, hogy az ő szent szívéhez forduljon az emberiség, annak melegéből merítsen, áldozatkészségétől tanuljon. Ezen áhítathoz kötötte a legdúsabb kegyelmeket, a legnagyobbszerű ígéreteket tette Szentséges szíve tisztelőinek, hogy mindnyájunkat ahhoz vonzzon: szerénységet, alázatosságot akar adni korunk emésztő gőgje ellenében, önfeláldozó szeretetet annak hideg önzése ellen. Éppen azért ezen szentséges szív oltalmába ajánlottam mindjárt főpásztorkodásom elején Egyházmegyémet, ennek szeretném felajánlani minden egyes hitközséget, e szentséges szív tiszteletére szeretném, ha szobrok és oltárok emelkednének minden templomban. Szívre és szeretetre van szükségünk, hogy a köztünk uralkodó ellentétes nézetek és törekvések között egymással békében élve a közjót egyesült erővel mozdíthassuk elő. Karoljátok fel azért kedves híveim ezen ájtatosságot, ajánljátok fel napi munkátokat és szenvedéseteket isteni Üdvözítőnk könyörületes Szívének. Helyezzétek oltalma alá családi boldogságokat, gyermekeiteket, őrizzétek e Szent Szív képét

hez köthetőek, azok a rendelkezések, amelyek nagyrésze napjainkban is jól ismertek: a napközben nyitva levő templomajtók, a tabernákulum körül elhelyezett örökmécses, Jézus Szentséges Szívének tisztelete, a hívek buzdítása a gyakori szentáldozáshoz való járulásra, a vallásos társulatok újjászervezésére, a papok buzdítása a gyermekek gondos hitoktatására, valamint a jegyesek oktatására, az anyakönyvezésre, a szentbeszédekre való gondos felkészülésre, illetve az egyháztanácsok aktív szerepvállalása mind-mind a reform és a nyitottság jegyeit hordozzák magukban.[11] A Jézus Szíve tiszteleten át mintegy a hitélet reneszánszát lehetett tapasztalni az egyházmegye közösségeinek körében.[12] Mindehhez a püspöki magatartáshoz szorosan hozzátartozott a meglehetősen komoly reformon átment ferences rendtartomány tagjainak lelkes, szolgálatkész hozzáállása, valamint a „frissült erejű" egyházmegyei papság odaadó együttműködése.[13]

A főpásztor egyik nagyon jelentős és eredményes, a pasztorációt megcélzó rendelkezése a népmissziók újjáélesztése, annak fokozatos elterjesztése egyházmegyéjében.[14] A püspök az 1899-es év végi körlevelében a következő évre meghirdetett jubileumi év[15] kapcsán számos útmutatást és tanácsot ad az egyházközségek papjainak a lelki megújulása érdekében:

> „Óhajtanám, hogy minél több hitközség részesüljön a szent misszió áldásaiban. Közöljétek velem még a tél folyamán erre vonatkozó óhajaitokat, és amennyiben a hithirdető szerzetesek csekély száma miatt mindenhová nem mehetnének, a világi papok között, azok, akiket az apostoli lelkület e fontos munkára készségesekké tesz a távolabb eső plébániákon alkalmasan helyettesíthetnék a misszionáriusokat. Akik erre vállalkoznának, tudassák velem szándékukat."[16]

A soron következő jubileumi ünnepségek[17] szervezése egy egyházmegyei bizottság feladatkörébe tartozott, amely további kiegészítéseket fogalmazott meg a fent említett körlevél javaslataihoz. A püspöknek írt válaszlevelében, a bizottság azzal egészíti ki a főpásztor javaslatait, hogy a missziók és lelkigyakorlatok gördülékeny megszervezését szem előtt tartva, Csík megyét kivéve, missziókerületek alakítsanak ki, megfelelően alkalmas központokkal, mivel a szétszórtan fekvő katolikus községek csak így részesülhetnek a missziók áldásaiban. A missziókerületek nagysága és azok szervezése az esperesek véleménye alapján lennének meghatározva.[18]

---

házaitokban, hozzatok olykor egy kis áldozatot tiszteletére, s az Úr Jézus bőségesen fogja közölni veletek is Szent Szívének szeretetét s kegyelmét." GyÉL: 4881/1897.

11 GyÉL: 200/1898.

12 A templomok megteltek hívekkel, püspökjáráskor és búcsús ünnepeken százak és ezrek járultak gyónáshoz, közöttük nők és férfiak egyaránt. Ugrásszerűen megnövekedett a napi áldozók száma is. Az ifjúságot Mária-kongregációk nevelték öntudatos keresztény életre. Az egyházmegye a hitbuzgalom új korszakát élte.

13 INCZE Dénes: *Szerzetesi példakép. Megemlékezés Csiszér Elek ferencesről.* In: Keresztény Szó: http://epa.oszk.hu/00900/00939/00171/EPA00939_kereszteny_szo_2015_02_06.html. Letöltés ideje: 2022. 12. 01.

14 A 605/1900. számú püspöki körlevélben könyvajánlásokról lehet olvasni s köztük az alábbiról is: „Fölemlítem továbbá Kisfaludy Z. Lajos Missió-könyvét. Aki ezt megismeri, népének tudom ajánlani fogja, hogy abból megtanulja a szent missziót óhajtani és abban teljes odaadással részt venni."

15 A kereszténység 1900. és a magyar katolicizmus 900 éves jubileuma.

16 GyÉL: 100/1899.

17 Lásd 22. lábjegyzet.

18 GyÉL: Sz.n/1899 Gyulafehérvár, 1899. december 13. Fejér Gerő, hittanár, bizottsági elnök és Ujfalusi József bizottsági elnök.

A 20. századi Erdélyben a népmisszió újra szervezése, annak gyakorlati megvalósulása és a széleskörű közösséggel való megismertetése az Erdélyi Papi Misszió Egyesület tagjainak az érdeme. Az egyesület működését Mailáth püspök, 1901. április 25-én hagyta jóvá.[19] Az egyesület szabályzata huszonkilenc cikkelyt foglalt magába.[20] Az Erdélyi Papi Misszió Egyesülethez tartoztak azok az egyházmegyés és szerzetes papok, aki önként vállalták, a gyakran viszontagságokkal teli missziós alkalmak vezetését, azaz, a népmissziók eredményes megtartását. Az egyesület szabályzatának legfontosabb pontjaiként kiemelhetjük a következőket: a mindenkori védnök(e) az erdélyi püspök, az egyesület élén pedig a tagok közül öt évre megválasztott elnök állt. A tagok belépése három évi kötelezettségvállalást jelentett, miszerint engedelmességgel tartoztak az elnöknek, évente legalább kétszer vállaltak népmissziós alkalom megtartását, az azokra való felkészülésre egy hónapot vehettek igénybe. Belépéskor a tagok kinyilváníthatták, hogy milyen nyelven kívánnak közreműködni a népmissziók megtartásában, s ez azt is jelentette, hogy a megjelölteken kívül más nyelven való szólásra nem lehetett kötelezni őket. Ugyanakkor, már az alapszabály harmadik pontjában arról is olvashatunk, hogy „pártoló tag lehet bárki, pap vagy világi, férfi vagy nő, ki az egyesület célja biztosabb elérésére annak pénztárába egyszerre 10 koronát befizet vagy pedig évenként 1 korona pártoló tagsági díjat. Az ilyen pártoló tagok a missziók által elért lelki áldások részesei lesznek."[21]

Annak ellenére, hogy az első években viszonylag kevés népmisszió megtartására vonatkozó kérésre került sor,[22] az idő múlásával egyre több megkeresés érkezett a népmissziós elnöknek címezve, amelyben egyházközségek elöljárói missziós napok megtartását kezdeményezték. Ezekben a kérésekben egyre gyakoribb, hogy a népmissziót tartó személy konkretizálva volt, ami arra enged következtetni, hogy nemcsak a népmisszió, hanem az azt vezető missziósok személye, tulajdonságaik is kezdenek egyre ismertebbé válni.

A 20. század elejéről eddig ismert forrásokban mindezidáig még nem találtam olyan egységes forgatókönyvet, amely leírná és ismertetné a népmissziós napok konkrét lefolyását, de feltételezhetjük, hogy a korábbi időszakok hagyományai átöröklődtek és kiegészültek új tapasztalatokkal, ami végül majd egy 1931-ben megjelenő népmissziós útmutató kiadásához vezetett.[23] Nagy jelentőséggel bír egy 1905-ben napvilágot látott nyomtatvány, melynek címe egy beszédes jelszó, – „Mentsd meg lelkedet!" – amely a misszióskereszthez kötött búcsúkat sorolta fel.[24] Ebből következtethetünk arra, hogy a missziós napok egyik sarkalatos pontja már akkor is az utolsó nap felállított és megszentelt kereszt volt, ami mintegy emlékeztetőül szolgált a későbbre datálható feljegyzésekben is megfogalmazott célokkal: „ama Isten járást, kegyelemosztást hirdeti, amelyben 8-10 napon át része volt a községnek. Figyelmeztet mindenkit arra, hogy a misszió alatt tett fogadáshoz, jó feltételeihez hű maradjon."[25]

A népmissziós napok szerkezeti, tartalmi előkészítéséről, annak felépítéséről és lefolyásáról a levéltári források alapján megmutatkozik egy népmissziós forgatókönyv, mi-

19 GyÉL: *Püspöki Iratok*: 1681/1901. I. 13/e, 42. doboz. Melléklet 1.

20 Uo. A példa a pécsi egyházmegye Missziós Egyesületétől van kölcsönözve.

21 GyÉL: 1681/1901: *Az Erdély egyházmegyei Papok Missió Egyesületének alapszabályai*. 3§.

22 Az eddig ismert források szerint 5–10 alkalomra került sor évente.

23 Lukács Mansvét OFM: *Népmisszió. Útmutatás a népmissziót rendező főtisztelendő papság részére*. Cluj/Kolozsvár, 1931. Továbbiakban: ÚNRFPR.

24 GyÉL: 302/1905. Melléklet 2.

25 Lukács: ÚNRFPR, 16.

szerint első lépésként a missziós napokat megtartatni kívánó plébános levélben kérte a Papi Missziós Egyesület elnökét, hogy küldjön népmissziós papot az egyházközségébe. Ennél a pontnál, mint azt már említettem, volt olyan eset, amikor konkrétan megnevezték a kívánt missziós személyét, máskor azonban nem volt külön ilyen jellegű konkrét kívánság a benyújtott kérésben. A dátum konkretizálódása is legtöbbször az egyeztetések további lépéseiben, a levelezések folyamán alakult ki. A népmissziót kérő plébánosnak kötelessége volt megírni a hívek számát, azok lelki értelemben vett aktivitását (templomba járás, szentségekkel való élés, babonaság) –, valamint azt, hogy hány napra tervezi a népmissziós napokat (jellemzőek 5-12 nap közötti intervallumok voltak, legelterjedtebb volt azonban a 8-10 napos missziós időszak). A missziós napokra a plébános kötelessége volt kisegítő papokat hívni, annak érdekében, hogy az akadálymentes gyóntatás folyhasson a népmisszió idején. A plébánosnak ez időre azonban távol kellett maradnia, ő maga nem gyóntathatott, hozzájárulva ezzel is a hívek lelki felfrissüléséhez, a nyitottság előmozdításához.[26]

A hívek számától függően egy vagy két missziós pap ment „lelkeket menteni". A népmissziók csoportoktatások keretében történtek reggel és este. A missziós napok csúcspontjai a katekézisek mellett a gyónások, a szentségimádások és a körmenetek voltak. Az utolsó napon a gyermekek megáldása mellett elhelyezték a templomkertnek egy alkalmas helyén a missziós keresztet, de néhol a templomban a falra illesztették azt. Helyenként szokássá vált, hogy a misszió évfordulója alkalmával, virágokkal is feldíszítették a keresztet.[27] A „lélekmentő" napok elmúltával a plébános beszámolót írt a püspöknek. Ez a beszámoló tartalmazta a népmisszió időpontját, annak szónokát, a hívek aránybeli részvételét, a szentségekhez való járulások számát, de olvashatunk még ezekben a beszámolókban házasság-rendezésekről, katolizálni akaró más vallásúakról, gyakran pedig személyes megjegyzésekről is a népmissziós személyét illetően. A misszió évfordulóján, különösen is az azt követő első évben úgynevezett „renováció" azaz megújítás megtartása figyelhető meg, ami egy népmissziós atya által tartott három napos lelkigyakorlat keretében történt, felidézve az előző évben történt jeles missziós nap történéseit, az azt követő jó elhatározások megtartásának megvizsgálását, azok megújítását az elkövetkező időszakra vonatkozóan is.[28]

A 20. század első felére vonatkozóan leszögezhetjük, hogy a kezdeti lelkesedés, illetve gyakran visszatérő püspöki biztatás ellenére, a népmissziós alkalmak számát illetően nem figyelhető meg az elvárt érdeklődés. Számszerűleg nem gyarapodott az évről-évre megtartott népmissziók száma. Az eddig feltárt források alapján az 1900-1918 közötti időszakban megközelítőleg kilencven népmissziós alkalomra vonatkozó kérést vagy beszámolót ismerünk. Tény, hogy az 1910-1919 közötti periódusból évi négy-öt népmissziós kérés vagy beszámoló maradt fenn a napjainkban kutatható Püspöki Iratok között. Minden más népmisszióra vonatkozó adat, hivatali levelekből, folyóiratokban található tudósításokból, személyes hagyatékok jegyzeteiből ismert.[29] A kevés számú népmisszió megtartásának egyik oka, hogy az első világháború alatt frontra elvitt katonák, a hadikórházakban, foglyok között, háborús terepeken szolgáló papok, szerzetesek, a hátország-

26 LUKÁCS: ÚNRFPR, 14–15.

27 LUKÁCS: ÚNRFPR, 16–17.

28 Számos ilyen jellegű dokumentum fennmaradt a püspöki iratok és a különböző ferences folyóiratok népmissziós rovatai között.

29 Forrásul a GyÉL*: Püspöki Iratok* 1910–1919 közötti dokumentumait vizsgáltuk.

ban maradt nők, gyerekek, idősek egyaránt addig megszokott élethelyzetük ellentétes mivoltával kellett, hogy szembe nézzenek, – elsősorban fizikai túlélésük érdekében – így csak sokadlagos pontként jöhetett szóba egy-egy klasszikus értelemben vett népmissziós alkalom megszervezése.

NÉPMISSZIÓK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

Az első világháború lezárását követő években Mailáth püspök főpásztori leveleiben gyakran találkozunk a főpásztori aggodalomnak hangot adó meglátásaival. Az elmúlt évek „vérözön hullámainak" hosszútávon érezhető hatásairól ír, buzdítva övéit arra, hogy térjenek vissza Istenhez, és egy élhetőbb világ érdekében vállaljanak áldozatokat.[30] Írja mindezt abban az ok-okozati összefüggésben, hogy „a romboló háborúval járó lelki fegyelmezetlenség, a családi élet érinthetetlen szentségét meglazító felfogások, az élet fenntartásához szükségéhez anyagi eszközök hiánya" valamint „az a sok erkölcsi kihágás, a tulajdon tiszteletének megvetése, a fiatalkorú bűnösök nagy százaléka mind az isteni parancsolatokkal szembeni megvetésnek gyászos következménye."[31] Egy 1918-ban keletkezett főpásztori levelében felhívást intéz az egyházmegye számára, melyben szorgalmazza a Jézus Szent Szívéhez való imádságot, a szentségimádások, körmenetek tartását és az azon való részvételt.[32]

Az 1920-as évek közepéig a püspöki körlevelek, az egyházmegyének szánt megnyilatkozások az új román államba való beilleszkedést segítő javaslatok tucatját foglalta magában, a mindenkori hadiárváknak, özvegyeknek való gyűjtés, és a szentségekhez való minél gyakoribb járulás buzdítása mellett. Ezekből az évekből a Püspöki Iratok Vegyes fondegyüttesében találkoztunk egy népmisszióra vonatkozó lényeges dokumentációval. A Papi Missziós Egyesület felhívást tett közzé új tagok toborzása érdekében és ezzel együtt missziós napok megtartását kérelmező beadványokat várt az erdélyi egyházmegye plébánosaitól. Ezt követően, 1922-től a missziós alkalmak újabb növekedési tendenciát mutatnak, nem ritkán olyan esetekkel is találkozunk, amikor a román hatóság megakadályozta a népmissziós napok megtartását.[33]A húszas évek közepéig, amint arra már utaltunk, az egyházmegye vezetősége az új ország törvényeihez próbált alkalmazkodni, különös tekintettel az egyházi iskolák és épületek megtartásáért folytatott küzdelemre.[34]

1927-ben egy újabb nagyon határozott főpásztori felhívással találkozunk, melyben elrendeli a népmissziók tartását, mégpedig azzal érvelve, hogy „a tapasztalat szerint a népmisszió a lelkipásztorkodás rendkívüli eszközei között az egyik legelső helyet foglalja el, ami a híveinknek megerősödését Isten szent kegyelmében és a hithű, katolikus

30 GyÉL: II. körlevél/1918.

31 Uo.

32 GyÉL: 8083/1918.

33 Az első ilyen esetet, a Zsil-völgyében, 1922. október 8–15 közöttre tervezett népmisszióval kapcsolatban találjuk. Erről bővebben a GyÉL: 486/1922, 52/1922-es számú iratokban lehet olvasni a *Püspöki Iratok* 22–25 cssz, 1495. doboz.

34 Alább lásd a néhány példát az említett helyzetre vonatkozóan. Ezekből képet kaphatunk az iskolaépületek visszaszerzése, az magyar egyházi ünnepek megtartása vagy épp a külföldi magyar tankönyvek behozatalára vonatkozóan, de ugyanígy világos helyzetkép tárul elénk a román nyelv és kultúra agresszívan gyors bevezetéséről, ráerőltetéséről a magyar lakosságra, a felekezetek életére. Rendelkezések, jelentések az említett témában: GyÉL: 6130/1920, 1603/1922, 1791/1922, 1377/1923, 2359/1923, 2482/1923, 1213/1923, 1413/1924, 3694/1924, 5143/1925, 3666/1927, 4045/1929, 5032/1931.

életmódban való megújulását ígéri."[35] A körlevél a főpásztor örömének hangsúlyozásával folytatódik, ami annak köszönhető, hogy a fent említett 3280/1925, valamint a 374/1926 szám alatt közzétett rendeletét „a legtöbben megértették és teljesítették."[36] A püspök ugyanakkor öröme mellett a sajnálatának is hangot ad, mivel „akad mégis egyházmegyémben olyan egyházközség, ahol a lelkész jelentése szerint még sohasem volt, vagy már nagyon régen tartatott szent misszió." Annak érdekében, hogy ez változzon, a főpásztor elrendeli, hogy 1927 őszén vagy 1928 tavaszán mindenhol, ahol az elmúlt 10 évben még nem tartottak népmissziót, tartsanak megfelelően előkészítve missziós alkalmakat.[37] A szigorú rendeletet a főpásztor egy pontosítással zárja:

> „(...) nem pótolják a missziót a lelkigyakorlatok, amit nagyobb városokban szoktak tartani, minthogy ezek természetüknél fogva nem az egész hívő nép, hanem csak aránylag kisszámú választottak számára rendeztetnek. A jövő évi VIII. Relációt ezen szempontból különös figyelemmel fogom kísérni. A misszió tartásának ideje és vezetője mindig előre bejelentendő. Ugyancsak pontos jelentést várok a misszió eredményéről is."[38]

Természetesen a szerzetesek – függetlenül a rendi hovatartozástól – előnyben voltak az egyházmegyés papokkal szemben abból a szempontból is, hogy nem egyedül vagy másodmagukkal láttak el plébániákat. Érthető tehát, hogy az aktív népmissziós szerzetesek száma nagyobb volt az egyesületen belül, mint az egyházmegyés papságé, különösen is, ami a század elejétől az első világháború végéig, majd a két világháború közötti időszakot illeti.

A két világháború közötti időben mérföldkőnek számít az Egyházmegyei Papok Missziós Egyesületének 1930. július 11-én, Csíkszeredában megtartott évi rendes közgyűlése, melynek fennmaradt jegyzőkönyvéből részletesen tájékozódhatunk az Egyesület tevékenységéről, jövőre vonatkozó határozott elképzeléseiről az eredményes népmisszióz ás érdekében.[39] Az ülést megnyitó köszöntéseket követően, Oláh Dániel főesperes, az egyesület elnökeként előadásában a misszióegyesület feladatára és szükségességére hívta fel a résztvevők figyelmét:

> „a lelkészkedő papság bizonyos idő multával rászorul a misszió támogatására, hogy híveinek új, meglepő és vonzó alakban adják a missziósnapok azt egyszerre, amit ő csak elszórtan, évek távlatában és gyakran önmagát kiüresítve, kifárasztva nyújthat híveinek, mert a hívek is várják a többet, az újat és tapasztalás, hogy hívőink egy bizonyos tömegét mindig csak a missziók mozgatják új életre."[40]

A közgyűlésről fennmaradt jegyzőkönyvből továbbá megtudjuk, hogy az 1929-ben jóváhagyott – a régi alapján kidolgozott – új alapszabályzat az Erdélyi Tudósító őszi lapszámában is olvasható volt, annak érdekében, hogy ez által is minél több érdeklődőhöz elérjen az egyesület tevékenysége. A tagok létszáma az 1929-es őszi közzététel óta, az

35 GyÉL: 4080/1927.
36 Uo.
37 Uo.
38 Uo.
39 GyÉL: 2850/1930. A Papok Misszió Egyesületének jelentése az 1929–1930. évi működéséről. Ugyanakkor, ezen az ülésen került sor az 1929. augusztus 26-án 3847/1929. szám alatt benyújtott Egyesületi Alapszabály jóváhagyására is.
40 Uo.

1930-as nyári közgyűlésig csupán egy fővel gyarapodott, egy tag pedig elhunyt. Összesítve a szóban forgó rendes közgyűléskor a működő tagok száma – egyházmegyés papság és szerzetesek összesen – ötvenkilenc volt. A jegyzőkönyv beszámol továbbá arról is, hogy a VIII. számú Relatio jelentéseiben a missziók is nyilván lesznek tartva, ami az utókor számára a harmincas évek második felétől rendszeresen már nyomon is követhető. A közgyűlésen elhangzott beszámolóban az elnök kitért arra is, hogy „1930. január első napjaiban felhívást küldött azon plébániákra, hol még misszió sohasem, vagy nagyon régen volt. Kilenc helyről kértek missziót, de technikai okokból csak hét helyre adhatott missziós papokat."[41] Ennél a pontnál külön megemlítésre kerülnek a szerzetesek – jelen esetben csak a ferencesek vannak megemlítve, – hogy kik ők és hol tartottak népmissziós alkalmakat. Az első világháborút követő időszakban megtartott népmissziók kapcsán hiteles számokkal szolgál a gyűlés résztvevőinek a Missziós Egyesület elnöke, aki „mint csattanó felkiáltójelet hagyja jelentése végére azt a megszívlelendő tényt, hogy 33 plébánián még soha, 15 plébánián pedig az utóbbi 10 évben nem volt misszió."[42]

Az ülésen felszólalt a már tíz éve aktívan népmissziózó ferences rendi szerzetes, Lukács István, P. Mansvét is, aki az elnök kérésére felolvasta „rövid, értékes értekezését a missziótartás előzményeiről, annak előkészítéséről és lefolyásáról."[43] Ezt követően a hallgatóság egyhangúan kérte az elhangzottak mielőbbi kiadatását, mondván, hogy „Kegyelmes Atyánk erre a könyvre már előre örömmel ígéri az *imprimaturt*."[44] P. Mansvét a sűrű népmissziós elfoglaltságai közepette is időt szakított a kérés teljesítésére. Így láttak napvilágot Lukács Mansvét alapelvei és meglátásai 20 oldalban, melyet az Erdélyi Ferences Rendtartomány kolozsvári Szent Bonaventura Nyomdájában adtak ki, a „Népmisszió. Útmutatás a népmissziót rendező főtisztelendő papság részére" címmel.[45]

A továbbiakban a jegyzőkönyv még beszámol arról, hogy Mansvét atya előadása után egy eszmecsere indult a résztvevők között, melyet a püspök részéről megfogalmazott konklúziók zártak le.[46] A konklúzióiban a püspök kitért néhány lényeges pontra, melyet a népmissziók kapcsán szem előtt kell tartani. Ezek értelmében a népmisszió legyen:

1. 10 napos
2. kezdődjék lehetőleg mindig pénteken
3. foglaljon magába két vasárnapot
4. városon-falun az őszi-tavaszi időszakra szervezzék, de inkább az őszre, hiszen őszszel a templom nem annyira hideg.[47]

Márton Áron püspök az 1945. január 1-én közzétett körlevelében hosszasan ír a II. világháború megrázó éveinek következményeiről, amelyek a társadalom minden szegmensét érintik. Különösen is kitér az erkölcsi háború kegyetlenkedéseire, s a püspök

41 GyÉL: 2850/1930.

42 Uo.

43 Uo.

44 Uo. Mailáth püspök jóváhagyása, engedélye.

45 Eddigi kutatásaink alapján ezt a ferences kiadványt követte 1941-ben egy másik népmissziósokra koncentráló munka, mely hasznos tanácsokat sorakoztatott fel. Ez Lukács Mansvét egyik szentbeszéd sorozatának Függelék részében került közlésre. (Lukács Mansvét: *Kövess engem – missziós beszédek* – III. kötet. Szent Bonaventura Nyomda, Kolozsvár, 1941.)

46 GyÉL: 2850/1930. Lukács Mansvétnak 1931-ben kinyomtatott népmissziós útmutatásai mellett ugyancsak említésre méltó, Lajos Balázs és Gálffy Sándor nagyváradi kórházlelkész által írt és 1935-ben, Nagyváradon kiadott azon két kötetes missziókönyv (első kötet: Vezérkönyv és rituálé; második kötet: Vázlatok és anyag), melyek szintén a misszióvezetők részére készült.

47 GyÉL: 2850/1930.

meglátása szerint „sajnos fájdalmasan sok alkalmunk van, és talán mégtöbb lesz, ha nem a szeretet erényét gyakoroljuk. A háború úgy tör rá az életre, és úgy pusztít, mint a vihar, az árvíz, a tűzvész vagy a földrengés. Rengeteg fájdalom, szenvedés, nyomor kiséri." A levél záró soraiban a főpásztor Péter apostoltól kölcsönözve teszi fel a kérdést: „Uram! Kihez menjünk? Az örök élet igéi Nálad vannak (Jn 6, 68)."[48] A meglévő források arról tanúskodnak, hogy ebben az évben a főpásztor különösen is törekszik az egyházmegye lelki életének az újjáépítésére, átérezve a pásztor és nyáj kapcsolatának felelősségét. Számos jelentés érkezik a püspöki hivatalba az egyházközségek lelki életére vonatkozólag a keletkezett háborús veszteségek, nincstelenségek bemutatása mellett.[49]

A II. világháborút követő népmisszió szervezés egyik, ha nem a legfontosabb dokumentuma az a jegyzőkönyv, amely a püspök által 1945. szeptember 29-ére összehívott értekezlet lenyomata.[50] Sándor Imre, püspöki általános helynök a megnyitó beszédében arról értekezett, hogy „az egyházi földrajz a földkerekséget szentszéki és missziós területekre osztotta (…) A lelkipásztorkodásnak is vannak rendkívüli alkalmai és eszközei. Ezek közé tartozik a missio interna. (…) Kérdés, hogy van-e ma szükség nálunk is ilyen rendkívüli eszközökre és itt van-e már az ideje annak, hogy éljünk vele?"[51] A püspöki helynök részletesen kifejti a népmissziók mibenlétét, kezdve a történeti ismertetésével egészen az értekezlet összehívásának okáig. Továbbá, mint ismeretes, a püspök nyomatékosítja a hallgatóság számára, hogy „egyházmegye szerte missziókat akar rendeztetni"[52] – ebből kifolyólag tanácsolja, hogy „vegyék számba a munkaerőket /misszionáriusokat/, meg kell jelölni a tájegységeket, meghatározni az időt, kialakítani az egységes tervet a mai problémák megjelölésével és gondolkodni kell az anyagi feltételek előteremtéséről, akadályok elhárításáról."[53]

Az értekezletet követően gyors és hatékony intézkedés történt. Az egyházmegyei népmissziók meghirdetése elnevezésű körlevél megjelenésével, amelyben a püspök hosszan értekezik arról, miszerint a háború erkölcsei nem kímélték meg szűk hazánk, egyházmegyénk lakosságát sem, ugyanakkor bátorítja a híveit[54] és egyben támogatja is, tudatva, hogy a „lelki ínséget akarom enyhíteni és titkos vágyaitokat kielégíteni, mikor elhatároztam, hogy a második világháború végét az egész egyházmegyére kiterjedő népmissziókkal teszem emlékezetessé."[55] Áron püspök szeretné, „hogy mindenki felszámolja a múltat, rendbe hozza lelkét, kibéküljön Istennel s egyénileg és közösségben új életet

48 GyÉL: I. körlevél/1945.

49 Oltáregyesület. Rózsafüzér. Örökösszentségimádási napok megszervezése, azokról való részletes beszámolók megküldése a püspöki hivatalnak stb. GyÉL: Sz.n/1945.

50 Az értekezleten részt vett: Sándor Imre püspöki általános helynök, mint elnök, Oláh Dániel kanonok, misszióvezető, P. Boros Fortunát OFM tartományfőnök, Dr. Macalik Győző kanonok, irodaigazgató, Lajos Balázs plébános, misszióvezető, Veress Ernő és P. Dr. Domby József SJ teológiai tanárok és Dr. Faragó Ferenc teológiai tanár, Actio Catholica egyházmegyei igazgató, mint felkért jegyzőkönyvvezető. GyÉL: Sz.n/1945. Melléklet 5.

51 EFGyL: *Tartományfőnöki Iratok*: P. Lukács Mansvét hagyatéka: Sz.n/1945.

52 Uo.

53 Uo.

54 A püspök bátorításra vonatkozó szavai a következők: „Bár a háború nyomora még sorvasztja életeteket s a lét bizonytalansága nem oszlott el fejetek fölött, mégis örömmel tapasztalom, hogy akarjátok Istent, az Egyházat és annak tanítását, vállaljátok a papot és templomot s készek vagytok megvédeni őseink hitét." GyÉL: VIII. körlevél/1945.

55 Uo.

kezdjen."[56]A következő hónapban Lajos Balázs, az akkori Egyházmegyei Missziós Papság Egyesületének elnöke közzé is tett egy 29 oldalas kiadványt „Az egyházmegyei népmissziók általános terve. Plébánosoknak az egyházmegyei népmissziókról"[57] címmel, összefoglalva az értekezlet legfontosabb elképzeléseit, útmutatásait úgy a plébánosoknak, mint a népmissziósoknak. A különféle missziós beszámolók mellett Márton püspök szemüvegén is keresztül olvashatjuk e pasztorációs eszköz főpásztori észrevételeit, mérlegeléseit. A 43/1947-es szám alatt kelt levelében a hála hangján mond köszönetet:

> „a missziók a kitűzött időben programszerűen lezajlottak. Személyesen is tapasztaltam és a befutott jelentésekből is látom, hogy a missziók megmozgatták a lelkeket s a hitbuzgóságnak olyan jeleit varázsolták elénk, amiben alig mertünk hinni."[58]

A fent olvasható nagyon általános bevezetőt, helyzetismertetést követően célom, hogy bemutassam a 20. századi, erdélyi népmissziós magatartására vonatkozó jellemzőket. A misszióosoknak készült forgatókönyv alaposan foglalkozik a prédikáló személyével, mintegy keretet ad, amibe illő beleilleszkedni az eredményes pasztoráció érdekében. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy „legyen a misszionárius elválva a világtól, csak Isten dicsőségéért éljen, nagyon szeresse a tisztaságot, nyitott szemmel egy bocsánatos bűnt se kövessen el. Lelke legyen összeszedett, gyakorolja az elmélkedést és a napi kétszeri számvételt. Aki nem ilyen, ne vállalja ezt a hivatást, mert sok rendetlenséget és nyugtalanságot okoz. A testi- lelki tisztaságot a nép megérzi. Kegyelmi élet nélkül nem lehet kegyelmi életet fakasztani."[59] Javasolt, hogy a még kezdő misszióosok egy már tapasztalt mellé legyenek beosztva, valamint kisebb helyekre, egyszerű viszonyok közé legyenek elküldve, hogy a végeredmény ne csorbuljon.[60]

A folytatásban pontról-pontra a népmissziós teendőit és kötelezettségeit ismertetem![61]

Mit vigyen magával a missziós napokra?

Mindösszesen hat pontban, röviden és tömören felsorolásra kerülnek azok a dolgok, amelyek elvileg elengedhetetlen és hátra hagyhatatlan „útitársakként" voltak a népmissziót vezető számára:

1. Beszédek, jegyzetek a program szerint, egymás utáni sorrendbe rendezve.
2. Könyvek: breviárium, Újszövetség, népmissziós kiadvány, misekönyv.
3. Toalett-felszerelés, zsebpohár, bicska.
4. Apróságok: rózsafüzér, misszióemléklapok, apró ajándék a gyermekeknek, írószerek (5 ívpapír, itatós, ceruza, toll, tollhegy, 5 levelezőlap bélyeggel), vasúti és személyi igazolvány, esetleg gyógyszer, szemüveg.
5. Ruhafélék: fehérnemű, hálóing, melegebb kabát, szvetter, lábpokróc, ruhakefe, ruhacipő.
6. Missziós kegytárgyak, amennyiben a plébános a missziót tartó atyától kívánja beszerezni.

56 Uo.
57 Gyulafehérvár Sabin Solomon nyomda, 1945.
58 GyÉL: 43/1947.
59 Lajos–Gálffy: *Misszióskönyv I*, 19.
60 Uo. 19.
61 Forrásként a Lajos–Gálffy: *Misszióskönyv I*, 32–44 közötti oldalak szolgáltak.

A MISSZIONÁRIUS LELKÜLETE

A szerző szerint a papok legnagyobb kincse maga az Oltáriszentség. Nem lehet a bűnös lelkeket szeretni, nem lehet a misszió nehézségeit, kimerítő napjait elviselni, ha az eucharisztikus lelkület hiányzik a népmissziósból. Ugyanakkor fontos, hogy a missziót elvállaló pap tartsa szem előtt az évenkénti lelkigyakorlaton való részvételét, a gyakori gyónást, a missziós napokat megelőzően az 1-2 napos teljes visszavonulást, elcsendesedést. A tapasztalat szerint „a szentségimádó pap hivő és alázatos lélek. Imádkozva beszél, imára nevel."[62]

A MISSZIONÁRIUS TUDOMÁNYA

A misszióz̀ás titkos tudomány. A titka ima és áldozat.[63] „A tudomány a nyolcadik szentség", írja bevezetőjében a missziós atya, aki kiemeli, hogy a népmissziós szerzeteseket tapasztalt elődeik vezetik be a misszió világába, ahol misszióssz̀abályokat, hagyományokat, jó szónoki fogásokat osztanak meg a jövő lélekmentő szerzeteseivel. A készültség kapcsán javaslatra kerülnek a következők: lelkigyakorlatokon való alapos részvétel, a teológiai képzésbe beemelni a misszióskép̀zés elméletét, valamint naponta olvasni a Szentírást, minél több pozitív teológia lapozása, gyakorlati nép- és emberismeret, külföldi misszióslapok olvasása.[64]

MISSZIONÁRIUS A SZÓSZÉKEN

Nem meglepő módon a népmissziós szószéki tulajdonságaihoz tartozik a szónoki képesség és a „jó, kellemesen csengő hang".[65] Javasolt, hogy a kezdő misszionárius ne közölje a hallgatósággal ezt a tényt, helyette inkább legyen bátor, „de amiben nem biztos, annak ne vágjon neki, nehogy nagy baklövést kövessen el."[66] Visszatérő javaslat a nép szokásainak megismerése, azok a környezeti hatások, amelyekben élnek, ugyanis „nagyon hatnak a helyi példák, vonz, amikor az egyes foglalkozási ágak kötelességeit és nehézségeit rajzoljuk."[67] A lelkek időjárását, azok vallási, gazdasági, politikai besorolását, valamint a gyermekek lelkét, templomban való viselkedési formáját figyelve – a tapasztalat szerint – számos jelzőt le lehet vonni az adott közösség életéről. A helyi viszonyra való reflektálás a bevezető napok beszédeiben kell megtörténjen – s ebből fakadóan a hallgatóságnak az lesz a kollektív élménye, miszerint: „Mintha közöttünk született volna. Ez ugyan ismer minket."[68]

---

62 LAJOS–GÁLFFY: *Missziókönyv I,* 33.

63 Uo. 19. Azonban a szerzetesek mellett a világi papok is törekedtek kivenni a részüket a missziós napok megtartásából, többek közt azért, hogy a nagyszámú megkereséseknek/felkéréseknek eleget lehessen tenni.

64 Uo. 34.

65 Uo. 37.

66 Uo. Továbbá állandóan érdemes figyelni az időjárást „az égen és a lelkekben (tudomást szerezve a beszédek hatásáról, a hivek hangulatáról, a különböző lelkek behatásáról."

67 Uo. 38.

68 Uo.

A missziós tapasztalat megjegyzi, hogy a hallgatóság számára „óriási tehernek látszik a sok anyag, a tömérdek szempont s ráadásul a sok glossza" – ezért is javasolt a könnyed példák, az életből vett apró történések, példák alkalmazása, amely „lepörög előttük, mint a film."[69] A szószék jó alkalom a hallgatóság elmélkedésre és önmegtagadásra nevelni.[70]

További tanácsok a szószéken való elmélkedéseket illetően:[71]

– a pártpolitikát mellékelni, a szószékre nem felvinni – erre magyarázatként a következő szolgál: „mivel vallásilag és fajilag kisebbségi helyzetben vagyunk, a többségi népet, az uralkodó vallást, a mindenkori kormányt és a helyi vezetőket nem szabad megbántani, mert a misszió sikerét veszélyezteti"
– „urat, protestánst, örményt, zsidót ne szidjunk, a székely ember gyengéit ne gúnyoljuk, mert a közösség hamar felkavarodik"
– különösen is figyelni a többnyelvű közösségben megtartott missziós napokon arra, hogy amennyiben párhuzamosan nincs lehetőség hozzájuk is szólni, akkor „igyekezni kell, hogy legalább egy gyóntató tudja kiszolgálni az idegen ajkúakat is"
– minden közösségben lehet, vegyes vallású vidékeken szükséges is, hogy néhány beszéd, elmélkedés előtt szentírási szakaszok kerüljenek felolvasásra.

A szószéken elhangzó beszédek idejét, annak hosszúságát egységesen nem lehet meghatározni, a tapasztalat szerint „a szónoknak látnia és éreznie kell, mikor mondjon Ament" – a misszió kezdő napjaiban „elég reggel fél és este háromnegyed óra."[72] Minderre a magyarázat az, hogy „ma gyors az élet, falun is ideges a nép, neki filmszerű benyomások kellenek" – ugyanakkor a beszédidő függ a hallgatóság és a szónok magatartásától.[73]

MISSZIONÁRIUS A PLÉBÁNIÁN

A népmissziós plébánián való viselkedését, magatartását illetően hét javaslat kerül felsorolásra, kifejtésre.[74]

1. A közösség plébánosa iránt a meghívott népmissziós „föltétlen egyenességgel és szeretettel tartozik" – ugyanis a közösség vezetője régóta várta már, hogy hívei körében 8-10-12 napos lelki felfrissülés történhessen.

2. A káplánokra, segédlelkészekre vonatkozóan is tanácsos és „fontos a jóviszony, de az óvatosság is", valamint a kisegítő gyóntató papokkal „még óvatosabban" ajánlott az érintkezés.

---

69 Uo. Itt még megjegyzésként, érvként a következővel folytatja a szerző: „Ez a XX. század stílusa, a Szentlélek Isten stílusa: világos, érthető, markáns és telve jósággal."

70 Uo. 38–39. Az elmélkedésnél még megjegyzésre kerül az, hogy nem minden csoportréteget lehet erre buzdítani, nevelni, hiszen a tapasztalat azt mutatja, hogy az elmélkedés „főleg az intelligensebb és jól oktatott nép körében" várható el, de itt is csak egyszerűsített formában: „egy darab papírra írják fel jóföltételeiket."

71 Az erre vonatkozó forrás a Lajos–Gálffy: *Missziókönyv I,* 39. oldalon található.

72 Uo. 39.

73 A hallgatóság, a nép: „buzgó – hideg, kiszabott időhöz szokott, fölműves, jól oktatott, tudatlan, munkaidő van" – a népmissziós lehet „gyakorlott, kezdő, friss, fáradt vagy beteg, jól tudott készülni, kevésbé tudott készülni, például a gyónók száma miatt is."

74 Az erre vonatkozó források a Lajos–Gálffy: *Missziókönyv I,* 40–41. oldalakon található.

3. A lélekmentő napok alatt, ajánlott, hogy a plébánia hangulata legyen komoly, az asztalhoz, azaz étkezésekhez nem helyes civileket hívni, az étel megáldását követően pedig ajánlott egy „5-10 perces lelkiolvasás", majd ezt követheti egy rövid társalgás is.[75]

4. A szállás és ellátás kapcsán az a meglátás, hogy lehet a plébánia épületén kívül is, ha nincs lehetőség másra, „az élelem legyen egyszerű, könnyen emészthető, italokról nem kell gondoskodni." A háziakat, szállásadókat köszönet, figyelem illeti, de különösen is javaslott arra figyelni, hogy ne terheljék őket semmivel.[76]

5. Ez a pont az egyik, ha nem a leglényegesebb, ugyanis a következőket jelenti ki: „a *forum internum* a miénk, a *forum externum* a plébánosé", vagyis nem ajánlott újítani a plébánia életében, dolgaiban. Itt olyan egyházközségi ügyekre utal, mint a házasság (vegyes, együttélés) és különböző háborgó, ellentétben álló felek békítése a plébános tudta nélkül, mivel az csak a helyzetet jobban elmérgesítené, esetleges botrány, de még az egyházadó megtagadásának következménye is fennállhat.

6. Anyagi kérdések tárgyaló megjegyzés alatt a népmissziós költségeire vonatkozólag azt olvashatjuk, hogy a misszionáriusnak joga van útiköltségre és ellátásra igényt tartani. Az útiköltség fedezetére „elég a misszió végén egy-két gyűjtés, esetleg a pénztár is hozzájárulhat, ha van benne", valamint megjegyzésre kerül az is, hogy „a szegény egyházközségek kérhetnek segélyt a *pro missionibus dioecesanis* alapból."[77] Itt van még egy olyan kitérő, ami a kántor, sekrestyés, harangozó, ministráns szolgálatát érinti, miszerint az alapos előkészítés és a missziós napok alatt tanúsított odaadásuk miatt „megérdemelnek bizonyos ajándékot", de rögtön ott van egy másik megjegyzés is „a mai szegény világban áldozatukat csak a jó Isten fizeti meg."

7. Utolsó javaslatként a következőket olvashatjuk: „a legnagyobb eredmény, ha a plébánost jó példánkkal és meleg szeretetünkkel megnyertük a missziónak – mi nem rendelkezünk, hanem szívünket adjuk, testvériesen megtárgyalunk mindent s a misszió végén, a barátság címén pár szóban megtehetjük észrevételeinket. Azután levélben megköszönjük a szíves vendéglátást és támogatást."

A népmissziós plébánián történő viselkedése mondhatni nagyon tiszteletteljes, kimért, egyfajta egészséges távolságot megtartó, de ugyanakkor kedves vendég benyomását keltő, akinek csendes, de értékes jelenléte a körülötte levőkből is hasonló magatartást vált ki.

75 Uo. 40. Ennél a pontnál még megjegyzésre kerül az is, hogy „ne nyúljon az éjszakába – a társalgásból ki kell kapcsolni a megszólást, bírálgatást, kifakadásokat, és ami a gyónást távolról érinti."

76 Uo. A szállás kapcsán ajánlott, hogy amennyiben „a plébánia berendezése megengedi, legyen egy szoba, ahol teljes a csönd annak érdekében, hogy lehessen készülni és imádkozni – helyes, ha a misszió vezetője külön bejáratú szobát kap." Ugyanakkor még a következő megjegyzés is ennél a pontnál olvasható: „a kocsissal, állatokkal jó az óvatosság."

77 Erre számos példa van a levéltári források között, amikor is a missziót kérő plébános kérést ír a püspöknek, vagy az Erdélyi Papi Missziós Egyesület elnökének, hogy a népmissziós napok költségeire segélyt kér a missziós alapból. Sajnos az eddig ismert források alapján azt tudjuk leszűrni, hogy a kérések túlnyomórészt nem lettek teljesítve, mivel nem volt annyi alap, hogy az igényeknek eleget lehetett volna tenni, vagy, ha mégis, akkor is csak a kért összeg minimális részét hagyták jóvá.

A SZENTBESZÉDEK ÉS CSOPORTOKTATÁSOK

A missziós napirend összeállításánál a kiindulópont nem más, minthogy hány beszéd lesz tartva és milyen napszakban. Amennyiben van rá lehetőség, akkor úgy reggel, mint délben és este is meg kell tartani az elmélkedéseket, abból az elgondolásból, hogy a hívek ne nyerjenek sok időt a szétszóródásra, hozzanak áldozatot. Azonban, ha csak napi két elmélkedésre van alkalom, akkor a lélekmentő alkalmak legalább 10 napot kell tartsanak.[78] A beszédek fontossági és tartalmi felépítése a következő: a reggeli alkalom előkészítés, kiegészítés az előző nap tematikái kapcsán, úgynevezett „finomabb munka", a délutáni alkalom mindig valamely korosztály, csoport oktatása, az esti beszéd a fő beszéd, a toborzó a népmissziós napokra, az úgynevezett „kemény munka".[79]

Az elmélkedések tartalmi ideje attól függ, hogy vasár- és ünnepnapról vagy hétköznapról van éppen szó. A népmissziósok szerint bevált idő a pirosbetűs (vasár- és ünnepnap) délelőtt a 9 vagy 10 óra, délután a 2 óra, este a 6 vagy 7 óra. Hétköznapokon reggel 8 óra körül, délután 2 óra körül, míg este 8 órakor.[80] Adventben jó alkalom a róráté[81] után beszélni. Amennyiben vannak filiák, akkor érdemes úgy alakítani a délutáni és az esti beszédeket, hogy ne kelljen kétszer járjanak az időpontok miatt az ottélők. Ez esetben érdemes a két beszéd között csak 1-1 órás szünetet tartani. Jó tudni, hogy a reggeli/délelőtti és az esti alkalmak eltartanak 2-3 órát, s ezen kívül a folyamatos gyóntatással is számolni kell.

A városi közegben különösen is figyelni kell a munkások műszakjaira, s nem lehetetlen küldetés az sem, hogy a munkaadókkal beszéljenek annak érdekében, hogy a munkásaikat elengedjék, netán később kezdhessenek. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy „sokszor egy jó szóra a lehetetlen helyzetben is akad lehetséges megoldás."[82] Ilyen közegben az elmélkedés reggel 5 vagy 6 órakor esedékes. A gyári munkásokon kívüliek számára pedig reggel 8 vagy 9 óra az ideális, délután a 3 óra, este pedig a 8 óra, mivel „a városik később kelnek és fekszenek."[83]

Falun külön oda kell figyelni a ruhátlanságra, ami azt jelenti, hogy vannak olyanok a közösségben, akik bár részt vennének a népmissziós napokon, de mivel nincs megfelelő ruházatuk, szégyent ébreszt bennük az, ha elmennek. Ezért, akár este későn, 8 óra tájban, ha igény van rá, az érintettek rendelkezésére kell állni.

Összegzésként jó tudnia minden népmissziósnak, hogy „a beszédek idejét az évszak, a helyiek és a környék határozza meg."[84] Érdemes a plébánosnak az egyháztanáccsal együttműködve meghatározni a lélekmentő napok időpontját, nem tévesztve szem elől a hívek véleményét, az éppen őket foglalkoztató élethelyzeteket.

78 Uo. 75–78. Itt kerül megjegyzésre az a meglátás, miszerint: „Egy beszéddel naponta egy héten keresztül – igazi misszió lehetetlen."

79 Uo.

80 Lajos–Gálffy: *Missziókönyv I*, 76.

81 Jelentése: a Boldogságos Szűz Mária adventi időben mondott votív miséje, vagy népies elnevezése a hajnali szentmise. In: Diós István (szerk.) MKL XI. 707, valamint IV. 499.

82 Lajos–Gálffy: *Missziókönyv I*, 76.

83 Uo. Amennyiben nem 12 napos, hanem 14 napos a missziós alkalom, akkor külön ajánlott esténként a nőknek és a férfiaknak külön beszédet tartani.

84 Uo. 76. Mindenkori tapasztalat, hogy „a misszió és beszédek idejének jó megválasztása félsiker, amit a plébános jegyezzen be a domus historiába."

A CSOPORTOKTATÁSOK KIEMELT JELENTŐSÉGE

A mindenkori missziónak „családi és plébániai jellege van – a családok megmentése és fölemelése" a cél, amellett, hogy a nők, gyermekek, ifjak, férfiak apostolkodásának az elindítása is a csoportoktatások célja.[85] A csoportoktatások száma szülőknek kettő, ifjúságnak kettő, gyermekeknek egy, valamint a gyermekmegáldás. Mondhatni, hogy ez a fajta pasztoráció a népmisszió szíve, ahol egyfajta életreform, valamint gyónási előkészület történik, ezért alapos felkészülést kér a népmissziótól.[86] A mindenkori jó csoportbeszédhez szükség van gyakorlati nép- és emberismeretre,[87] s ezek fényében az alábbi témák kerülhetnek feldolgozásra:

ALKOHOL ÉS NYELVI BŰNÖK ELLENI FOGADALOMTÉTEL

Az első világháborút követően a népmisszióstervek alapvető részévé vált az iszákosság és az absztinencia kérdése. Ahogy a mondás tartja: „a nyomorúság éppúgy kedvez a bűnnek, mint a jólét." Az erdélyi, s még inkább a székelyföldi társadalom egyik, ha nem a legnagyobb problémája az alkoholizmus.[88] A plébánosok gyakran nem konstatálják, hogy közösségeikben mekkora aránnyal is bírnak a kocsmát látogatók száma, valamint a gyónások során sem kapnak tisztább képet erről az élethelyzetről, mivel a tapasztalat azt mutatja, hogy „alszanak a lelkiismeretek."[89] A nyelvi bűnök többfélék és súlyúak, azonban a népmissziós megjegyzi, hogy „nincs az a nép, mely csúnyábban káromkodjék, mint a magyar – (…) káromkodik, ha jó kedve van, káromkodik, ha megharagszik."[90] E két témakörről szóló elmélkedések elengedhetetlen tartozékai voltak a népmissziós alkalmaknak.

BESZÉDTERV AZ ALKOHOLIZMUSRÓL ÉS AZ ABSZTINENCIÁRÓL

A népmissziósnak nem szabadna a misszió sikerét féltenie attól, hogy amennyiben felszólal az iszákosság ellen, üres lesz a templom, a férfi hívek távol maradnak. Minden, ami bűn, elítélést érdemel, de nem úgy a bűnös személye. Leginkább a szőlőtermő vidéken, városon, ahol sok a gyári munkás, de számos faluban is probléma ez a jelenség,

85 LAJOS–GÁLFFY: *Missziókönyv I,* 18.

86 Uo. 260. Akár arra is kell számítani, hogy a tervezettnél, vártnál kevesebben jelennek meg, ezért „készen kell lennünk a leglehetetlenebb témaelaprózásra is: akkor kell fogni a népet, mikor jönnek, és azoknak beszélünk, akik jönnek. Minél kevesebben, annál kedvesebben."

87 Uo. 261. „Erősen kell használni a közmondásokat, melyekben keresztény szellem lüktet, világosak, rövidségre, szemléletességre kényszerítenek. Erősen kell használni a szentek életét: egy-egy jó példa nemcsak szemléletet, hanem sok olyat megmond percek alatt, amit hosszas elmélkedéssel nem tudunk elintézni."

88 LAJOS–GÁLFFY: *Missziókönyv I*, 335. Az 1935-ös év statisztikái a következőket mutatják: „Romániában 18.000 templom, 24. 000 iskola és 500. 000 kocsma. 1925-ben Udvarhely megye területén 553.218 liter szeszből készült ital (pálinka, likör, rum) fogyott el. (…) A mai kis Magyarországon és Franciaországban a háború előtti italoknak háromszorosát fogyasztják el. (…) Az egyik részeges méregeti a kocsma ajtaját: hogy lehet, hogy ezen az ajtón befért a marhám, birtokom, házam, boldogságom? Nem egyszerre, hanem 3–10–20 év alatt idejutsz."

89 LAJOS–GÁLFFY: *Missziókönyv I,* 331.

90 Uo. 248.

hiszen a „kisüstöt erősen használják.”[91] Sok helyen a lélekmentő napok sikere abban mérhető, hogy mennyire sikerült az absztinens mozgalmat megindítani a közösség életében. Lényeges megjegyzésnek tartja a népmissziós tapasztalat azt a tényt, miszerint, aki az alkoholról beszél, legyen absztinens, legalább a misszió alatt.[92] Nem vezet célra, ha az elmélkedés lényege nem más, mint a mértékletes ivás megengedett, senki többet ne igyék, mint, amennyit megbír. Ez ugyanis „tárgyilagos beszéd”, amivel elaltatja az alkoholisták lelkét.[93]

Hogyan is tanácsos kezelni ezt a meglehetősen kényes témát a misszió folyamán? Nos, itt is a tapasztalt missziós meglátásra támaszkodunk, ami azt javasolja, hogy „tekintettel kell rá lenni az összes beszédekben, bevezető, rendeltetés, halál, ítélet, pokol, nevelés, házasság, ifjúság, gyónási oktatás, felebaráti szeretet, befejező beszéd.”[94] Mindenképp szükséges egy önálló beszédet is szánni ennek a témakörnek, a férfiak gyónási alkalma előtt, vigyázni, hogy a téma ne legyen előre meghirdetve, mert akkor sokan távol maradnának, s köztük éppen azok, akiket érint.[95] A beszéd tartalma nem lehet orvosi, gazdasági, hanem a vallási, a felebaráti szeretet kell, hogy hangsúlyozásra kerüljön – mindamellett, hogy ez az alkalom a családok megmentése érdekében is történik. Soha nem szabad úgy beszélni az alkoholizmusról, hogy nem történik meg az absztinencia ajánlása.[96] A beszéd hangja, stílusa is lényeges, ajánlott, hogy „legyen barátságos, megnyerő, szeretetteljes, mert az iszákosok megmentése a felebaráti szeretet műve.”[97]A népmisszióskönyv hosszasan értekezik az iszákosság veszélyeiről, a gyónási oktatás tartalmáról, valamint az alkoholizmusból való kiút lehetőségeiről.[98]

A missziós napok végén a következő absztinens fogadalom használható: „Keresztre feszített Megváltónk iránt való szeretetből, Keresztelő Szent János tiszteletére megígérem, hogy minden szeszitalról lemondok és másokat is a lehetőség szerint az absztinenciára megnyerek. Ezt az ígéretet híven megakarom tartani, hogy az iszákosság áldozatait megmentsem és a mértékletesség ellen küzdjek. Add, Uram Jézus szent föltételemre szent áldásodat. Ámen.”[99]

91 Uo. 331.

92 Uo. „Semmi italt el ne fogadjunk a misszió alatt idegen háznál, a plébánián se, ha vendéglőből hozzák. Évtizedek múlva is számontartják, mennyi fogyott el a misszió alatt. Ha a szerdai és pénteki böjtöt hirdetjük a misszió alatt, azt a nép és misszionárius hús és ital nélkül tartsa meg. Hogy a missziós munka minden ital nélkül kétszerte könnyebben megy, általános tapasztalat.”

93 Uo.

94 Uo. 331–332. Ajánlott, hogy a misszió alatt ne legyen táncos összejövetel, kocsmázás, a halálos bűnök felsorolásából nem kifelejteni az alkoholimust, aki családjáról nem gondoskodik, hanem árát a kocsmában hagyja, az pogányhoz hasonló, a házasságnál tanácsos alaposan utánakérdezni az adott család felmenőinek, hiszen örökletes betegséggel állunk szemben.

95 Uo. 332.

96 Uo. 334. De nem maradhatnak el a jó példák hangsúlyozása és a statisztikák bemutatása sem, melyet ajánlott két-három évente aktualizálni. A mértékletesség fogalmának a helyes meghatározása különösen is jelentős szereppel bír, különben komolytalanul állna hozzá a hallgatóság.

97 Uo.

98 A fent említett részletekről és egyáltalán magáról a témáról bővebben a Lajos–Gálffy: *Missziókönyv I*, 331–342 oldalakon lehet olvasni.

99 Uo. 164.

BESZÉDTERV A KÁROMKODÁSRÓL

A nyelvi bűnökről szóló elmélkedés egyfajta összefoglalója a II. és VIII. parancsolatoknak, valamint a gyónások előkészítőjéül is szolgál. A hitellenes, tiszteletlen beszédek és különböző botrányok kerülnek terítékre.[100] A jó missziós gyónás a népmissziós elsődleges feladata, a hívek további nevelése, lelkük ápolása a közösség plébánosának feladata és felelőssége.[101]

Sajnos a káromkodás önálló beszédet igényel, mivel egy gyakori „magyar bűn". Számos gyónás azt igazolja, hogy a felnőttek sem ismerik a káromkodás igazi mibenlétét, annak súlyosságát, nemhogy az alkalom számát, ahányszor elkövették.[102] A misszió első napjaiban elég csak annyit kérni, hogy a lélekmentő napok alatt próbáljanak meg nem káromkodni – a férfiak szentgyónását követően lehet komoly fogadalmat tetetni velük a káromkodás elleni küzdelemre.[103]

ÖSSZEGZÉS

Jogosan tevődhet fel a kérdés: valójában, mit is jelentett a 20. századi erdélyi népmisszió gyakorlata? A meglévő és feldolgozott források alapján bőven lehetne arról beszélni és következtetéseket levonni, hogy a népmisszió, mint pasztorációs eszköz menynyire volt hatékony, milyen téren voltak kudarcok, egyáltalán melyik oldalra is billent a mérleg nyelve?! Ennek megválaszolására a következő oral history forrást idézem:

> „Szülőfalum plébánosától, Menyhárt Antaltól (aki 1943-tól-1963-ig szolgált) 1982-ben kérdeztem, hogy mivel magyarázza, hogy az 1948 utáni években kötött vegyes házasságban a házasfelek betartották a vállalt kauciókat és a gyerekeket római katolikus vallásba keresztelték meg. Főleg azokban, ahol a feleség volt katolikus, tartották meg a reverzálist, sőt évek múltán, amikor a gyermekek kinőttek a családból, a más vallású férfiak is katolizáltak. A vegyes házasságban élő asszonyok, de mások is, rendszerint tartották az első pénteket, és Jézus Szíve ígérete szerint családjaikban béke uralkodott. Menyhárt Antal elhárította magától az érdemet, az 1948-as nagy missziónak tudta be, melyet egy temesvári szalvatoriánus atya vezetett. Azt is kihangsúlyozta, hogy nem is a missziós beszédekre fektette a hangsúlyt, hanem a gyóntatásra. A gyóntatószékben sikerült a missziós atyának úgy felkészítenie a híveket, hogy a kommunista időben, amennyire lehetett hűséges templomba járók és szentségekhez járulókká váljanak."[104]

A továbbiakban, mint exkurzus, folytatva a feltett kérdést, miszerint a 20. századi erdélyi népmissziósok mennyire és milyen téren voltak hatékonyak ezzel a pasztorális eszközzel, szemléltetésként bemutatok néhány plébánosi visszajelzést.

---

100 Uo. 386. Ki kell hangsúlyozni, hogy „a nyelv Istennek nagy adománya – vele dicsérjük az Istent, vele közöljük gondolatainkat, magunk és felebarátaink felvidámítására, oktatására, és lelkiüdvösségére. Ne használjuk Isten és felebarátaink megbántására."

101 Uo. 385.

102 Uo. 247.

103 Uo.

104 Orális forrás, MARTON József, 2019. augusztus 14. és október 21.

EXKURZUS – PLÉBÁNOSI VISSZAJELZÉSEK

Az első forrás bemutatása előtt máris magyarázatot fűzök hozzá, ezzel, mintegy kontextusba helyezve a helyiséget és a szereplőit, ugyanis nem erdélyi településről származik a forrás, hanem a mai Vajdaságból. A meglévő adatok alapján, ami az egykori Jugoszláv Királyság magyarlakta területén megszervezésre került népmissziók helyszíneit és számait illeti, kijelenthető, hogy egy nagyon jól szervezett missziós szolgálatról beszélhetünk. A logisztika, hogy nemcsak Erdély plébániáin legyenek jelen, a fokozódó gazdasági válság és annak következményei, de az évek előrehaladtával politikai nyomás nehézségei ellenére is sikerült eredményes missziós alkalmakat tartani. Eddigi adataink alapján az 1931–1939 közötti időszakban biztosan népmissziós alkalmat vezettek a következő ferences atyák, a nevekhez kapcsolódó lábjegyzetekben jelölt településeken: P. Lukács Mansvét, P. Trefán Timóteus, P. Vargha Iréneusz, P. Weldin Konstantin, P. Réthy Apollinár, P. Ambrus Kapisztrán, P. Gábor Anasztáz és P. Szőcs Dénes. A ferences atyák biztosan jelen voltak és nyomot hagytak 88 plébánia híveinek életében, legalábbis az eddig beazonosított források alapján.

Ezek alapján az alábbi forrás a székelykevei plébánia Historia Domusából származik, ahol a következőket olvashatjuk:

> „1932. március 11-18-ig bezárólag tartatott meg községünkben a második missio. Két Ferencz rendi Pater jött Erdélyből igen jó szónokok. Egyiknek neve Lukáts Mansvét a másiké Vargha Ireneus. Mindennap tartottak két prédikációt reggel 9 órakor és d. u. 6 órakor. Ezt megelőzőleg Isten tisztelet volt a templom mindig zsúfolásig tömve volt a sekrestye és a szentély is tömve. Gyónásukat 2131-en végezték el és 13 házasság lett szanálva.19-én mentek el innen."[105]

A plébános megjegyzi, hogy „községemben nagyon megvoltak elégedve", valamint hozzáfűzi azt is, hogy „a missio tartalma alatt missionáriusoknak eltartására kaptam 3 tyukot és 10 tojást, ez volt a hivek egész adakozása. Jellemző!"[106]

A második forrás is szintén vajdasági területről származó primér jellegű, mivel a torontáltordai plébánia történetében lett bejegyezve. Ez alkalommal a missziósok P. Ambrus Kapisztrán és P. Gábor Anasztáz voltak. A hatásról maga a plébános szavait idézzük:

> „Szép eredménnyel járt a 7 napos lelki megújulás. A templom mindig megtelt hívekkel. Körülbelül 78% a községnek elvégezte szentgyónását. A szentáldozások száma elérte a 2900-at. P. Ambrus Bikácson is tevékenykedett 2 napig, de gyenge eredménnyel. Talán az a magyarázata, hogy a hívek nagyobb része német, akiket ekkor már kikezdett a Hitler-i szellem."[107]

Visszatérve az erdélyi tájakra, íme egy nem mindennapi eset a mai Maros megyei, Szászrégentől 6 km-re található Abafája község népmissziós alkalmáról:

105 Székelykeve Plébánia: Historia Domus I. kötet 1869–1945, 99. Tovább olvasva az is kiderül, hogy az említett népmissziósok egyike Ürményházára és Sándoregyházára ment tovább, ugyancsak missziós napokat tartani.

106 Uo.

107 Torontáltorda Plébánia: *Historia Domus* I. kötet: 1799–1979, 95.

„Az Abafáján tartott szentbeszédek hatása alatt a református hivek közül többen jelentkeztek lelkészüknél, hogy vallásukról a rom.kath.vallásra ohajtanak áttérni. Tudomásunkra jutott, hogy a lelkész őket elutasította, sőt a községből Szászrégenbe távozott, hogy a jelentkezéseket ne fogadhassa, továbbá tudomásunkra jutott az is, hogy a ref. lelkész az esperesével együtt feljelentést akarnak tenni Kegyelmes Püspök Urunkhoz, hogy nevezett szerzetes szónokunk templomi beszédével a ref. vallás ellen izgatott. Kegyeskedjék Kegyelmes Püspök Urunk nekünk kik ezen szent beszédek közül többet meghallgattunk, megengedni, hogy tanuságot tegyünk arról, hogy azokon semmi olyant nem hallottunk, a mivel a ref. vallás ellen izgatott volna."[108]

A levél további olvasatából kiderül, hogy a misszió elnöke személyesen rákérdezett a szászrégeni görögkatolikus esperesre „aki a szászrégeni beszédet meghallgatta és nem hallott semmi vallás ellenes izgatást." Mi több, „az abafájai gör. kath.lelkész mindenik templomi beszédet meghallgatta, de ő sem hallotta, hogy a ref.vallás ellen izgatott volna."[109]

Továbbra is Maros megyében maradva, Marosvásárhelytől 40 km-re található Székelyvéczkén megtartott népmisszió hatásáról az akkori plébános – Antal János – a következőket írja:

„Örömmel jelentem, hogy a márc. 4-11-ig tartott szt. missió nem várt szép eredménnyel sikerült. Templomunk mindig tömve volt hallgatókkal. A missiós atya is teljesen megvolt elégedve a hívek buzgóságával, különösen tetszett neki a legények szelíd, jámbor viselkedése és a jóban való kitartása ezen idő alatt. (Ők toborozták a híveket a missióra!)" (…) Intelligencia teljes számban gyónt – többen felvették a Mária skapulárét, megalakult a férfi apostolkodás.[110]

Egy másik, helyiséget nem jelölő beszámoló szintén arról tesz bizonyságot, hogy a népmissziós napokon részt vevők nagyszámban járultak szentségekhez:

„A missziót P. Lukács Mansvét ferencrendi atya vezette saját módszere szerint nagy rátermettséggel és pompás felkészültséggel. Naponta 2 szentbeszédet tartott a hivek feszült figyelme mellett. Mindenik beszéd egy művésziesen felépített remekmű. Előadása lebilincselő. Nem is maradt el a hatása. A hivek különösen az estéli szent beszéd alatt zsufolásig megtöltötték a templomot, úgy, hogy a gyermekek egészen az oltárig felszorultak. Egyik este 1448 embert számoltunk meg. Már az első napokban megkezdődtek a gyónások s a hivek tömegesen végzik el gyónásaikat. (…) Az áldozók száma napról napra gyarapodik. Sokan az egész missió alatt áldoznak s még azután is kb. 1 hétig."

108 GyÉL: Sz.n/1927.
109 GyÉL: Sz.n/1927.
110 GyÉL: 45/1928, Antal János székelyvéczkei plébános levele – 1928. március 14.

XÉNIA JONICA

THE FRANCISCAN PRACTICE OF POPULAR MISSION AS A MEANS OF SPIRITUAL RENEWAL CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF FOLK MISSION IN TRANSYLVANIA IN THE 20TH CENTURY

The years between 1897-1918 includes a period characterized by the description of the people's mission as a pastoral tool and its spread. The circulars and exhortations of the chief pastor, the founding of the Priestly Missionary Association, its operation and thus the integration of popular missions into the public consciousness took several years and required a very patient and calm planning. It is important to emphasize that we did not have any resources left from the first stage of the people's missions that would clearly and consistently include the structure of the people's mission days. According to the reports, the situation in Transylvania around the second great world burning was not easy: the new war period, the impoverishment of the hinterland, and the calling of men to the war did not favor the mission. The third and last historical period of the Transylvanian people's mission is the period from 1945 to 1947. In his circular published on January 1, 1945, with blessed memory Bishop Márton Áron, writes in his circular about the consequences of the shocking years of World War II, which affected all segments of society. One, if not the most significant „strategic" method of popular mission was group education; to give to all ages, members of the community in any life situation and leave something valuable and lasting after the days of soul-saving.

Isten dicsőségére és a halhatatlan lelkek javára **1914. április hó 15.-től,** husvét szerdájától, **április hó 19.-ig,** fehér vasárnapig

Szent Missziót

rendezünk, melyre medgyesi hitközségünk minden egyes tagját szeretettel meghívjuk.

Igazi keresztény életre vezető munka lesz ez, mely azt célozza, hogy az emberi méltóság és lelkiség öntudatát fölébresszük magunkban és úgy isteni, mint emberi kötelességeink magaslataira fölemelkedhessünk. Önmagával tesz jót az, aki fontos érdekének tartja, hogy ezen szent misszión résztvegyen.

A szent misszió vezetői **P. Leonárd** és **P. Pius** ferencrendi atyák lesznek.

A szent misszió **április hó 15.-én szerdán este 6 órakor** *veszi kezdetét, mely alkalommal a szent beszédek, előadások és ünnepségek sorrendje közöltetni fog.*

Bízunk a jó lelkek megértő lelkesedésében és az Isten kegyelmében, hogy ezen napok mindnyájunk életében a lelki megújulás napjai lesznek. Ezen reménynünk biztosítja a sikert!

Medgyes, 1914. április hó 10.-én.

A szentferencrendiek.

Népmissziós plakát-reklám: Medgyes, 1914

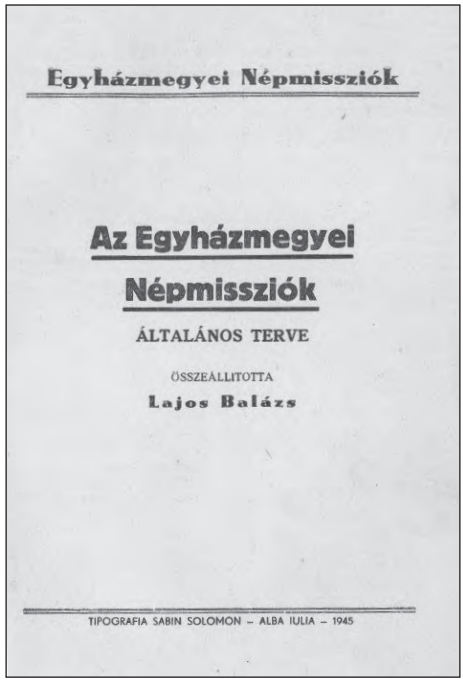

Egyházmegyei Népmissziók

Az Egyházmegyei Népmissziók

ÁLTALÁNOS TERVE

ÖSSZEÁLLITOTTA

Lajos Balázs

TIPOGRAFIA SABIN SOLOMON – ALBA IULIA – 1945

Borítólap: Az egyházmegyei népmissziók általános terve c. kiadvány, 1945

Keresztény Testvér!

Emlékszel-e a szép napokra?

Amikor a misszió volt templomunkban? **Missziót nem minden évben tartunk,** de a missziós igazságokat és Istennek tett fogadásainkat feledjeni nem akarjuk. Ezért örömhirt hirdetünk minden igaz kereszténynek, hogy nemsokára

misszióújítást tartunk

amit már a misszió végén bejelentettünk. A misszió felújítása

200 éves szent szokás.

Azóta a pápák magasztalják s a szomszéd egyházközségek népe áldva emlegeti.

Isten kegyelméből keresztény katolikusok vagyunk *s mindhalálig azok maradunk.* Senki sem tudja, vajjon megéri-e a jövő missziót. Ezért ezt a misszióújitást kell megragadnunk, hogy hitünkben megerősödjünk s igaz keresztény élettel szolgáljunk Istennek.

Mindnyájan ott legyünk!

Fele fáradsággal ugyanaz a lelki hasznunk, mint a misszión.

Jöjjetek és hozzatok *mindenkit* Krisztushoz!

Szülők, elöljárók, munkások! Hozzátok el gyermekeiteket, munkatársaitokat, alkalmazottaitokat!

Mikor lesz a misszióújítás?

Kezdődik 1937. október 19-en (kedden) este fél 7 órakor a plébániatemplomban. Közelebbit a túloldalon és a templomi hirdetések során.

„Kezdetben volt az Isten.
Az Isten volt az Ur.
Örökön és örökön az Isten lesz az Ur."

Plébánosod
és a misszionáriusok

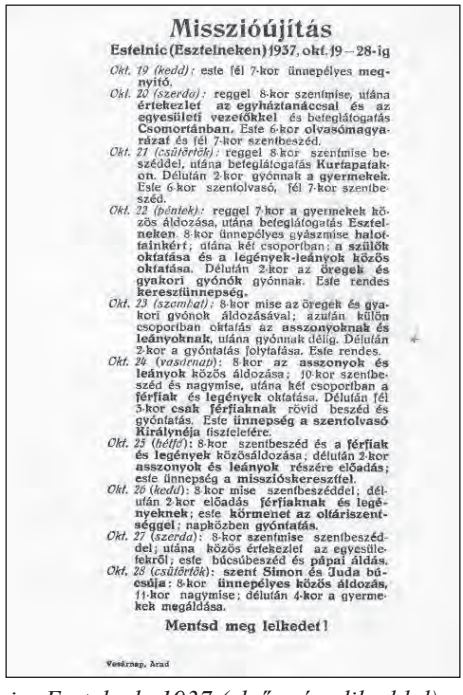

Misszióújítás

Esztelnic (Esztelneken) 1937. okt. 19—28-ig

Okt. 19 (kedd): este fél 7-kor ünnepélyes **megnyitó.**

Okt. 20 (szerda): reggel 8-kor szentmise, utána **értekezlet az egyháztanáccsal** és az **egyesületi vezetőkkel** és betegiátogatás **Csomortánban.** Este 6-kor **olvasómagyarázat** és fél 7-kor szentbeszéd.

Okt. 21 (csütörtök): reggel 8-kor szentmise beszéddel, utána betegiátogatás **Kurfapatakon.** Délután 2-kor gyónnak a **gyermekek.** Este 6-kor szentolvasó, fél 7-kor szentbeszéd.

Okt. 22 (péntek): reggel 7-kor **a gyermekek közös áldozása,** utána betegiátogatás **Esztelneken.** 8-kor ünnepélyes gyászmise **halottainkért;** utána két csoportban: **a szülők oktatása és a legények-leányok közös oktatása.** Délután 2-kor az **öregek és gyakori gyónók** gyónnak. Este rendes **keresztünnepség.**

Okt. 23 (szombat): 8-kor mise az **öregek és gyakori gyónók áldozásával;** azután külön csoportban oktatás az **asszonyoknak és leányoknak,** utána gyónnak délig. Délután 2-kor a gyónlatás folytatása. Este rendes.

Okt. 24 (vasárnap): 8-kor az **asszonyok és leányok** közös áldozása; 10-kor szentbeszéd és **nagymise,** utána két csoportban **a férfiak és legények** oktatása. Délután fél 3-kor **csak férfiaknak** rövid beszéd és gyónlatás. Este **ünnepség a szentolvasó Királynéja** tiszteletére.

Okt. 25 (hétfő): 8-kor szentbeszéd és a **férfiak és legények** közösáldozása; délután 2-kor **asszonyok és leányok** részére előadás; este ünnepség a **missziókereszttel.**

Okt. 26 (kedd): 8-kor mise szentbeszéddel; délután 2-kor előadás **férfiaknak és legényeknek;** este **körmenet az oltáriszentséggel;** naponként **gyónlatás.**

Okt. 27 (szerda): 8-kor szentmise szentbeszéddel; utána közös értekezlet az egyesületekről; este búcsúbeszéd és **pápai áldás.**

Okt. 28 (csütörtök): **szent Simon és Juda búcsúja:** 8-kor **ünnepélyes közös áldozás,** 11-kor nagymise; délután 4-kor a gyermekek megáldása.

Mentsd meg lelkedet!

Vasárnap, Arad

Misszóújítás, másnéven: renováció programja: Esztelnek, 1937 (első-második oldal)

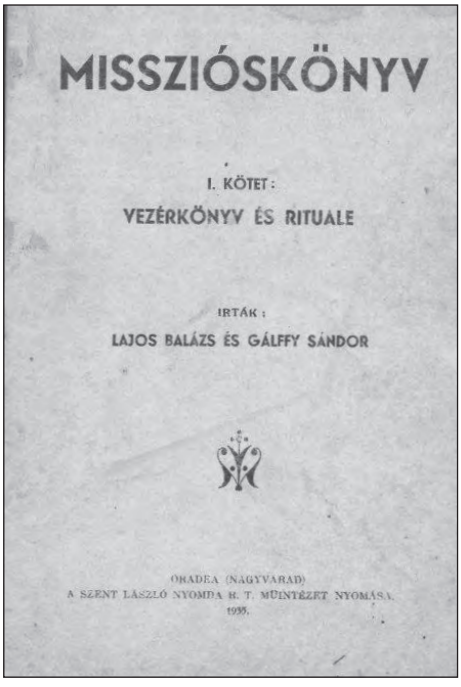

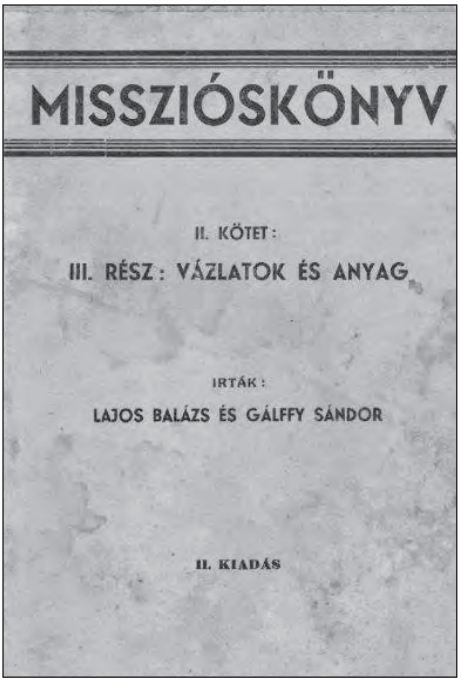

Lajos Balázs–Gálffy Sándor féle Missziókönyv kiadványok: I., II. kötetek borítólapja, Nagyvárad, 1935

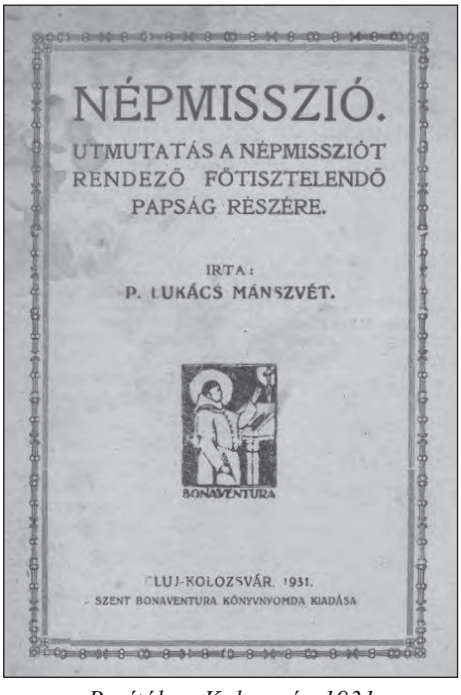

Borítólap, Kolozsvár, 1931

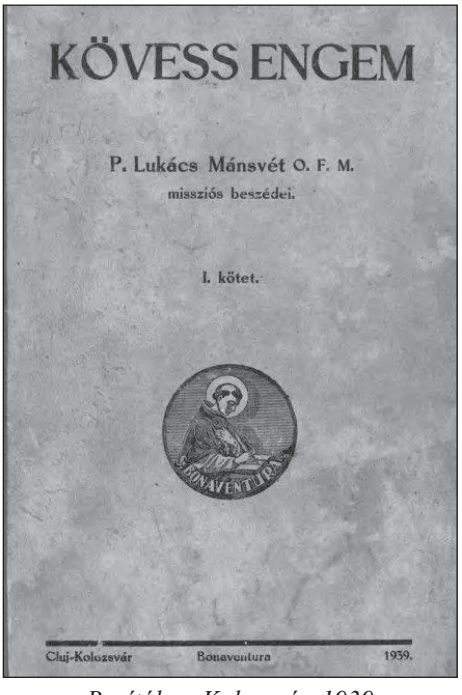

Borítólap, Kolozsvár, 1939

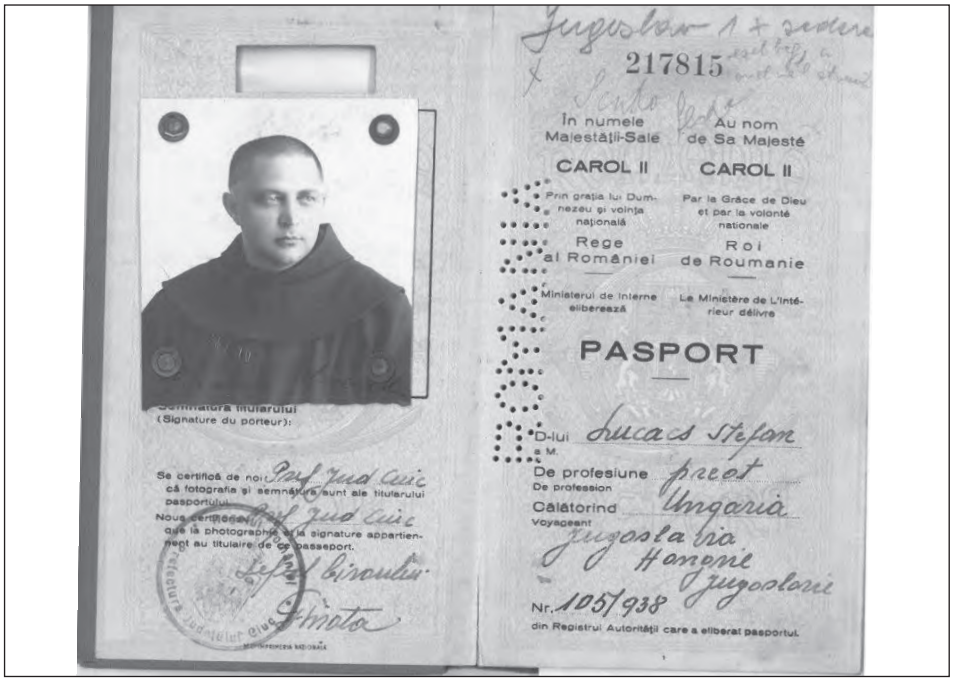

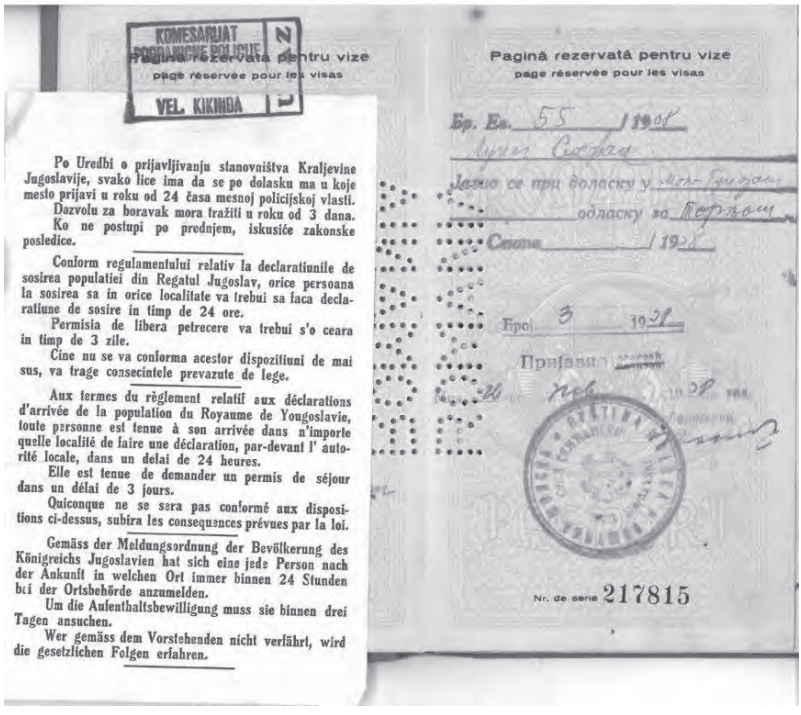

Részlet P. Lukács Mansvét OFM útleveléből: az egykori Magyarország és Jugoszláv Királyságban tett népmissziós útjának egyik forrása, 1938

D. a J. Kr.!

MENTSD MEG LELKEDET!

A missiókereszthez kötött bucsúk.

1. **Teljes** bucsú kapható:
   a) minden évben a missiókereszt szentelésének **évfordulóján.***)
   b) a szent kereszt **feltalálása** ünnepén (május hó 3.)
   c) a szent kereszt **felmagasztaltatása** ünnepén (szeptember 14.)

2. A ki a missiókereszt előtt 3 Miatyánkot, 3 Üdvözletet és 3 Dicsőséget imádkozik Krisztus Urunk három órai halálküzdelmének emlékére, az egyszer napjában 5 évi bucsut nyerhet. — A ki pedig ugyanazt az imádságot legalább háromszor minden hónapban a missiókeresztnél szokta elimádkozni, az deczember havának valamelyik napján, hogyha töredelmesen meggyóvoik, megáldozik és a pápa szándékára valamit imádkozik, **teljes bucsut** nyerhet.

3. A ki a missiótól kezdve negyven napon át a sz. állhatatosságért imádkozik, egyszer a szentségekhez járul és a pápa szándékára valamit imádkozik, hasonlóan **TELJES BUCSU**-ban részesűl. A teljes bucsun kívül naponkint **200 napi bucsut nyer.**

*) Ha betöltsenek, mint — a következő vasárnapon.

Egy 1905-ből származó nyomtatvány a népmissziós kereszthez kötött búcsúk ismertetésével

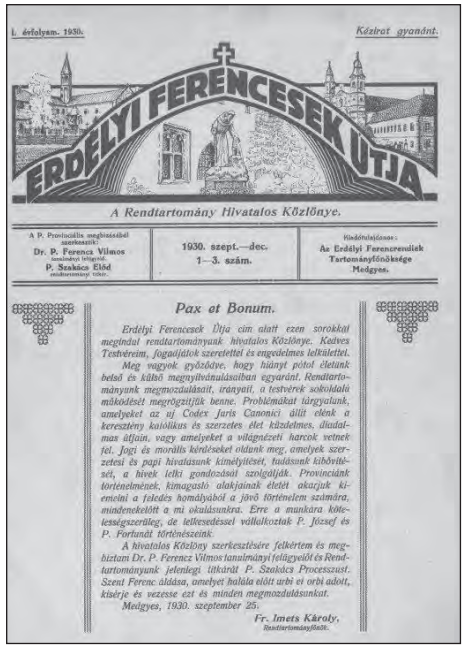

1. évfolyam. 1930. Kézirat gyanánt.

ERDÉLYI FERENCESEK ÚTJA

A Rendtartomány Hivatalos Közlönye.

A P. Provinciális megbízásából szerkeszti: Dr. P. Ferenc Vilmos tanulmányi felügyelő. P. Szakács Elöd rendtartományi titkár.

1930. szept.—dec. 1—3. szám.

Kiadótulajdonos: Az Erdélyi Ferencesrendiek Tartományfőnöksége Medgyes.

Pax et Bonum.

Erdélyi Ferencesek Útja cím alatt ezen sorokkal megindul rendtartományunk hivatalos Közlönye. Kedves Testvéreim, fogadjátok szeretettel és engedelmes lélekkel.

Meg vagyok győződve, hogy hiányt pótol életünk belső és külső megnyilvánulásaiban egyaránt. Rendtartományunk megmozdulásait, irányait, a testvérek sokoldalú működését megrögzítjük benne. Problémáit tárgyaljuk, amelyeket az új Codex Iuris Canonici állít elénk a keresztény katolikus és szerzetes élet küzdelmes, diadalmas útjain, vagy amelyeket a világnézeti harcok vetnek fel. Jogi és morális kérdéseket oldunk meg, amelyek szerzetesi és papi hivatásunk kimélyítését, tudásunk kibővítését, a hívek lelki gondozását szolgálják. Provinciánk történetének, kimagasló alakjainak életét akarjuk kiemelni a feledés homályából a jövő történelem számára, mindenekelőtt a mi okulásunkra. Erre a munkára kötelességszerűleg, de lelkesedéssel vállalkoztak P. József és P. Fortunát történésznök.

A hivatalos Közlöny szerkesztésére felkértem és megbíztam Dr. P. Ferenc Vilmos tanulmányi felügyelőt és Rendtartományunk jelenlegi titkárát P. Szakács Processzust. Szent Ferenc áldása, amelyet halála előtt urbi et orbi adott, kísérje és vezesse ezt és minden megmozdulásunkat.

Medgyes, 1930. szeptember 25.

Fr. Imets Károly, Rendtartományfőnök.

Erdélyi Ferencesek Útja – A Rendtartomány Hivatalos Közlönye (az első lapszám címoldala), amely az 1930–1936 közötti időszakban lett kiadva, negyedévente, közölve a népmissziós adatokat is

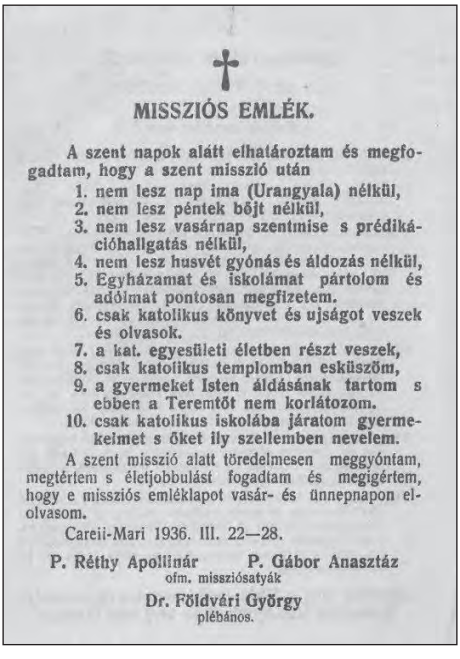

MISSZIÓS EMLÉK.

A szent napok alatt elhatároztam és megfogadtam, hogy a szent misszió után

1. **nem lesz nap ima (Urangyala) nélkül,**
2. **nem lesz péntek bőjt nélkül,**
3. **nem lesz vasárnap szentmise s prédikációhallgatás nélkül,**
4. **nem lesz husvét gyónás és áldozás nélkül,**
5. **Egyházamat és iskolámat pártolom és adóimat pontosan megfizetem.**
6. **csak katolikus könyvet és ujságot veszek és olvasok.**
7. **a kat. egyesületi életben részt veszek,**
8. **csak katolikus templomban esküszöm,**
9. **a gyermeket Isten áldásának tartom s ebben a Teremtőt nem korlátozom.**
10. **csak katolikus iskolába járatom gyermekeimet s őket ily szellemben nevelem.**

A szent misszió alatt töredelmesen meggyóntam, megtértem s életjobbulást fogadtam és megigértem, hogy e missziós emléklapot vasár- és ünnepnapon elolvasom.

Careii-Mari 1936. III. 22—28.

P. Réthy Apollinár **P. Gábor Anasztáz**
ofm. missziósatyák

Dr. Földvári György
plébános.

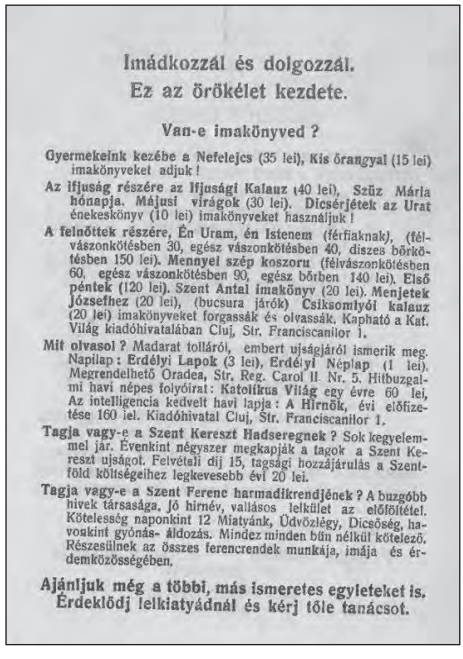

Imádkozzál és dolgozzál. Ez az örökélet kezdete.

Van-e imakönyved?

Gyermekeink kezébe a Nefelejcs (35 lei), **Kis őrangyal** (15 lei) imakönyveket adjuk!

Az ifjuság részére az Ifjusági Kalauz (40 lei), **Szűz Mária hónapja. Májusi virágok** (30 lei). **Dicsérjétek az Urat** énekeskönyv (10 lei) imakönyveket használjuk!

A felnőttek részére, Én Uram, én Istenem (férfiaknak), (félvászonkötésben 30, egész vászonkötésben 40, díszes bőrkötésben 150 lei). **Mennyei szép koszoru** (félvászonkötésben 60, egész vászonkötésben 90, egész bőrben 140 lei). **Első péntek** (120 lei). **Szent Antal imakönyv** (20 lei). **Menjetek Józsefhez** (20 lei), (bucsura járók) **Csiksomlyói kalauz** (20 lei) imakönyveket forgassák és olvassák. Kapható a Kat. Világ kiadóhivatalában Cluj, Str. Franciscanilor 1.

Mit olvasol? Madarat tolláról, embert ujságjáról ismerik meg. **Napilap: Erdélyi Lapok** (3 lei), **Erdélyi Néplap** (1 lei). Megrendelhető Oradea, Str. Reg. Carol II. Nr. 5. Hitbuzgalmi havi népes folyóirat: **Katolikus Világ** egy évre 60 lei, **Az intelligencia kedvelt havi lapja: A Hirnök**, évi előfizetése 160 lei. Kiadóhivatal Cluj, Str. Franciscanilor 1.

Tagja vagy-e a Szent Kereszt Hadseregnek? Sok kegyelemmel jár. Évenkint négyszer megkapják a tagok a Szent Kereszt ujságot. Felvételi dij 15, tagsági hozzájárulás a Szentföld költségeihez legkevesebb évi 20 lei.

Tagja vagy-e a Szent Ferenc harmadikrendjének? A buzgóbb hivek társasága. Jó hirnév, vallásos lelkület az előfőltétel. Kötelesség naponkint 12 Miatyánk, Üdvözlégy, Dicsőség, havonkint gyónás- áldozás. Mindez minden bün nélkül kötelező. Részesülnek az összes ferencrendek munkája, imája és érdemközösségében.

Ajánljuk még a többi, más ismeretes egyleteket is. Érdeklődj lelkiatyádnál és kérj tőle tanácsot.

Népmissziós emléklap (1. és 2. oldal): Nagykároly, 1936

Csókai népmissziós emléklap – előlap, 1939, rajta: P. Lukács Mansvét OFM és a helyi plébános

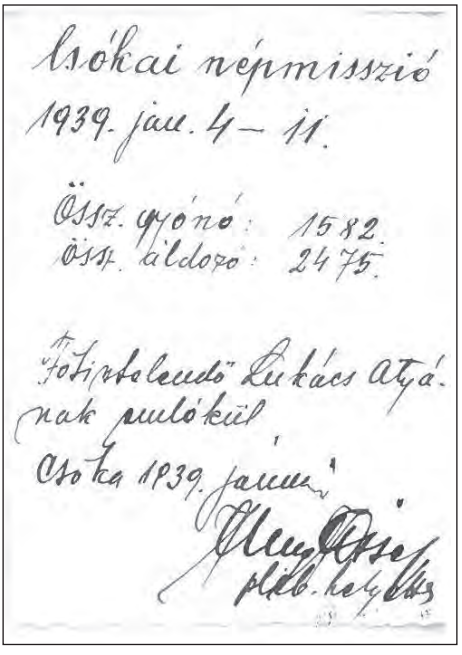

Csókai népmissziós emléklap – hátlap, 1939

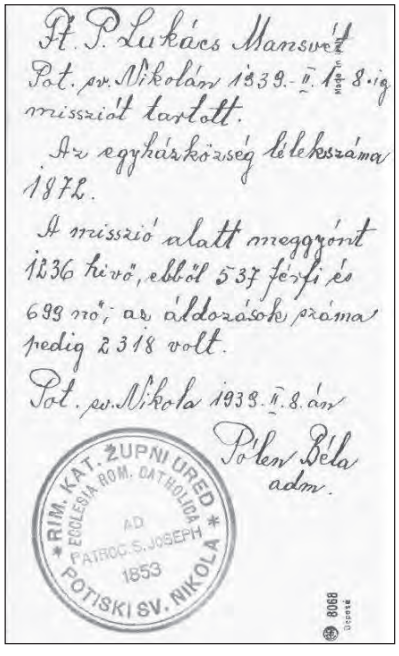

Népmissziós emléklap: Tiszaszentmiklós, 1939

Népmissziós kereszt: Csíkszentkirály, templomkert

Népmissziós kereszt: Csíkkozmás, templom bejárat

Népmissziós kereszt: Csíkkozmás, templomkert

Népmissziós kereszt: Kovászna, templomfalra akasztva

Népmissziós kereszt: Medgyes, templomfalra akasztva

Népmissziós kereszt: Szászváros

Népmissziós kereszt: Székelyudvarhely, Szent Miklós plébánia templom

Népmissziós kereszt: Zilah

Népmissziós kereszt: Csíkkarcfalva, templomkert

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

FÖLDVÁRI KATALIN

FEJEZETEK A MÁRIAPÓCSI KOLOSTOR TÖRTÉNETÉBŐL 1915–1923 KÖZÖTT*

Az első világháború elején a résztvevők mindössze néhány hónapos harcra számítottak, ezért a legkevésbé sem készültek fel gazdaságilag egy elhúzódó háborúra. Mivel a hadviselőknek elő kellett teremteni és a frontra juttatni a szükséges hadianyagot, valamint gondoskodniuk kellett a hátország ellátásáról, ezért az állam radikálisan beavatkozott a gazdasági életbe és korlátozásokat vezetett be. Új fogalom született, a hadigazdaság, amin a nemzetgazdaságnak a hadviselés szerinti megszervezését értették. Az Osztrák–Magyar Monarchia ebben a német mintát követte, így a hadigazdaság irányítására a kormány kapott felhatalmazást. Az 1912. évi LXVIII. törvénycikk tág lehetőséget kínált az állami beavatkozásra: a hadsereg szükségleteinek kielégítésére a lakosságtól személyi és dologi szolgáltatásokat lehetett kérni. 1914 végétől egymás után létesültek az alapvető termények és nyersanyagok beszerzését, elosztását irányító központok, bizottságok. A háború számos következménnyel járt a hátország életére nézve, amelyet jelen tanulmány a máriapócsi monostor 1915–1923 közötti történetén keresztül mutat be.

1. A MÁRIAPÓCSI MONOSTOR HELYZETE A 20. SZÁZAD ELEJÉN

A Nagy Szent Bazil Rend Máriapócson élő tagjainak a 20. század elején számos belső, illetve külső nehézséggel kellett szembenézniük. Belső problémákat okozott a rendtagok számának nagymértékű lecsökkenése, ami a színvonal süllyedését is magával hozta. Ennek orvoslására a Rend 1912-ben Ungváron egy közel száz növendéket befogadó nagy rendi internátust létesített,[1] melynek alapításhoz és fenntartáshoz nagymértékben

* Elkészült és megjelent a téma folytatása: *Trianon és a máriapócsi baziliták.* in: A magyar katolicizmus és Trianon. Budapest, 2023. Szerk.: Sági György 272–350.

1 1912-ben egy négyszintes épületet emeltek itt, amit később még egy emelettel bővítettek. A kolostor az Amerikából hazatérő kárpátaljai hívők önkéntes felajánlásaiból épült. Az épület alagsorában helyezkedett el a személyzet, itt voltak a raktárak és 1925-től nyomda is, amelyben közel félmillió vallásos és oktatási tárgyú kötetet nyomtattak ki. A középen lévő lépcsőház baloldalán volt a monostor klauzúrás része, a földszinten pedig a nagy ebédlő és a vendégszobák. Az emeleteken voltak a tantermek, diákhálók és a prefektusi szobák. Az 1918-as forradalom, majd a trianoni békeszerződés után megszűnt a Rend magyar ága számára az internátusi nevelőmunka. Dudás Bertalan – Legeza László – Szacsvay Péter: *Baziliták,* Mikes Kiadó, Budapest, 1993. 23.

hozzájárult anyagiakkal a máriapócsi monostor is. Az intézmény az első világháború végéig szolgálta a Nagy Szent Bazil Rendet.[2]

A személyi problémák mellett gazdasági nehézségek is adódtak, melyek következtében az 1900-as évek elején a monostornak a gazdaságot is korszerűsítenie kellett azért, hogy a rá nehezedő anyagi terheket elviselhesse. A gróf Károlyi Ferenc által, a kolostor építése során adományozott nagybirtok[3] átszervezésre szorult, hiszen majorsága a község közepén volt szétszórva. 1912-ben így a vasútállomás közelébe telepítették a gazdaság központját, ahova mezőgazdasági szeszgyárat, malmot és olajütőt építettek.[4] Az első világháború által okozott anyagi károk következtében a monostor azonban így is súlyos anyagi helyzetbe került.[5]

A belső problémák mellett a Nagy Szent Bazil Rend az 1912-ben alapított Hajdúdorogi Egyházmegyével is összeütközésbe került. A bazilita kolostorok közül csak a máriapócsi rendház került át az új egyházmegyéhez és az átcsatolás után súlyos ellentét merült fel az új püspökség és a szerzetesek között egyrészt a liturgikus nyelv, másrészt pedig az ún. Pásztory-féle hagyaték ügyében.[6]

Az 1912-ben alapított Hajdúdorogi Egyházmegye liturgikus nyelve a görög lett. Az első püspök, Miklósy István felszenteléséig (1913) az egyházmegyét Papp Antal munkácsi püspök,[7] mint apostoli adminisztrátor irányította. A máriapócsi baziliták kérésére Papp Antal 1913. augusztus 22-én felterjesztést intézett az Apostoli Szentszékhez, melyben kérte, hogy a szerzetesek a templomban továbbra is ószlávul misézhessenek, mivel a görög nyelv elsajátítása nagy nehézséget jelentene nekik, hiszen a pócsi szerzetesek szinte mind ruszinok vagy románok voltak. A Szentszék a felterjesztést véleményezésre elküldte Csernoch János hercegprímáshoz, aki ezt Miklósy Istvánnak továbbította leszögezve a következőket: a máriapócsi parochiát az alapító bulla a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez csatolta, melynek a liturgikus nyelve a klasszikus görög, ezt azonban csak 1915-ben kell bevezetni. Az ószláv nyelvű liturgia fenntartását azonban semmi nem indokolja, hiszen sem a községben, sem pedig annak környékén nem élnek ruszinok.[8]

Emellett *Pásztory Árkád*[9] bazilita szerzetes ügye is konfliktust okozott a Rend és a Hajdudorogi Egyházmegye között. Pásztory 1865-ben lépett be a bazilita rendbe, majd

---

2 Itt tanult többek között a máriapócsi születésű Dudás Miklós, a későbbi püspök (1939–1972), Jőcsák Máté, aki a máriapócsi kegytemplomot szigeteltette és renováltatta, Liki Imre, az 1950-ben alapított papnevelő intézet első rektora és Sándor Jozafát missziós atya. DUDÁS Bertalan: *A baziliták szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében.* In: A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Évkönyve 1912–1987. Szerk. Timkó Imre. Nyíregyháza, 1987. 106.

3 Gróf Károlyi Ferenc olyan súlyos betegségben szenvedett, hogy csak mankó segítségével tudott járni. Birtokának kormányzójától hallott a pócsi csodás könnyező kegyképről és gyógyulás reményében felkereste azt. Miután kigyógyult betegségéből, a kegyhelyen hagyta fekete bambuszból készült mankóit, amelyek ma is láthatóak a kegytemplom falán. vö. *Máriapócs*, Ungvár, 1941. 20.

4 Az ehhez kapcsolódó dokumentumok megtalálhatók a Nagy Szent Bazil Rend Máriapócsi Levéltárában.

5 DUDÁS: *A baziliták szerepe*…, 106.

6 PIRIGYI István: *A magyarországi bazilita kolostorok egyházjogi helyzetének alakulása a XX. században.* Posztbizánci Közlemények, 2. (1995) 1–9.

7 VÉGHSEŐ Tamás: *Görögkatolikus papok történeti névtára*, 1. kötet A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus 1850 és 1950 között felszentelt papjai. Nyíregyháza, 2015. 58.

8 vö. VÉGHSEŐ Tamás – KATKÓ Márton Áron (szerk.): *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez,* 3. kötet 1912–1916. Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontes vol. 4/3. Nyíregyháza, 2019. 499–500.; 530.; 534.; 538–541.; 570–571.

9 VÉGHSEŐ: *Görögkatolikus…*, 25.; IVANCSÓ István: *A magyar görögkatolikus egyház papjainak nekrológjai (1912–2020),* Nyíregyháza, 2021. 20.

1893-ban felhagyott a kolostori élettel, földbirtokot vásárolt és gazdálkodásba kezdett. Miután a Rend 1901-ben kizárta őt a soraiból, Miklósy püspök felvette az egyházmegyéje papjai közé, kezességet vállalt érte, Pásztory pedig minden vagyonát az egyházmegyére hagyta. Erre azonban a Rend is igényt tartott hivatkozva arra, hogy Pásztory szegénységi fogadalmat tett, tehát saját részére nem gyűjthetett vagyont, ha mégis megtette, akkor az összeg a Rendet illeti. Pásztory engedélyt kért a Szentszéktől, hogy rendelkezhessen a szóban forgó vagyon felett, ezt azonban a bikszádi kolostorra kellett hagynia. A szerzetes halála után a Rend megtámadta a végrendeletét, de a pert végül a püspökség nyerte meg, a hagyatékot 1916. május 25-én a Hajdúdorogi Egyházmegyének ítélték.[10]

A Nagy Szent Bazil Rend máriapócsi monostorát tehát ilyen belső és külső problémákkal terhelt időszakban érte az első világháború. A monostor életének 1915–1923 közötti időszakát jelen tanulmány a Nagy Szent Bazil Rend Levéltárának forrásain keresztül ismerteti. A kutatás fő vonalát a pócsi rendház 1915–1933 megtartott házi gyűléseinek[11] jegyzőkönyve adja, amit a következő dokumentumok egészítenek ki: Указатель[12] (1901–1925), a máriapócsi szent Bazil-rendi monostor számadási kivonatai (1915–1918), az ungvári nagykáptalan (1918. augusztus 23.) jegyzőkönyve, a máriapócsi kegytemplom 1918-as templomleltára, a szt. Bazil Rend tartományi főnökségének bevételi és kiadási naplója I. (1916–1918.), valamint további gazdasági ügyekkel kapcsolatos levelek, szerződések. Ahogy a cím is mutatja, tanulmány minden évből néhány fontos epizódot emel ki.

2. 1915 – A NAGY HÁBORÚ KEZDETI HATÁSAI

A máriapócsi rendház gyűléseinek jegyzőkönyveiben az első, világháborúra való utalás akkor történik, amikor 1915 áprilisában *Ruszinkó Emmánuel*[13] házfőnök bejelenti, hogy a testület utólagos beleegyezésével a kormány részére 20 vasúti kocsi termény őrletését vállalta el, amire már meg is kötötték a szerződést, mely nála megtekinthető. Júniusban a kormány részére történő szesz főzésének ügye kerül napirendre.[14]

Májustól megjelenik a jegyzőkönyvben *a hadikölcsön* fogalma. A háború kitörésétől kezdve teljesen egyértelmű volt az Osztrák-Magyar Monarchia pénzügyi és katonai vezetői számára, hogy még egy rövid háború sem finanszírozható a költségvetés aktuális bevételeiből. A háborús kiadások fedezését a kormány hadikölcsönkötvények kibocsátásával kívánta megoldani. Magyarország első világháború alatti kiadásai összesen 32,7

10 vö. Endrédi Csaba: *Pásztory Árkád – A legenda tovább él.* Athanasiana 35. (2013) 122–169.; Pásztory Árkád 1915-ben Szatmár vármegyében 2000 hold szántóföldet, 300 hold erdőt és szőlőt, valamint gazdasági épületeket adományozott a Hajdúdorogi Egyházmegyének. A Hajdúdorogi Egyházmegye a háborút követően súlyos anyagi válságba került. A legbiztosabb anyagi forrását jelentő Pásztory-hagyaték legnagyobb része Romániához került, ahonnan kárpótlást nem várhattak. Véghseő Tamás – Terdik Szilveszter: *„…minden utamat már előre láttad". Görögkatolikusok Magyarországon*, Strasbourg, 2012. 49., 52.; Véghseő Tamás: *A hajdúdorogi mozgalomtól a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításáig (1868–1912).* In: Terdik Szilveszter (szerk.): Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon. Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház, Debrecen, 2020. 349.

11 A kolostor házi gyűléseit a háború ideje alatt nem tudták havonta megtartani, illetve 1916 októberétől rendkívüli gyűlésekre is sor került.

12 ukazatel': iktatókönyv

13 Véghseő: *Görögkatolikus…*, 60.

14 *A máriapócsi kolostor jegyzőkönyve 1915–1933* (a továbbiakban Jegyzőkönyv) [pag. 9.] NSZBRL 1. doboz I–1-b

milliárd koronát tettek ki, a hadikiadások 53 százalékát a magyar állam a hadikölcsönök bevételéből biztosította. Az első világháború idején Magyarországon összesen nyolc alkalommal bocsátottak ki hadikölcsönkötvényeket – 1914 novembere és 1918 júniusa között, általában ősszel és tavasszal – több mint 18 milliárd korona értékben. A kölcsönöket hatalmas propaganda vezette be, a lapok rendre felsorolták, hogy a városok, arisztokraták, ismert politikusok közül ki milyen összeget jegyzett. A legelső aláíró minden kibocsátásnál I. Ferenc József volt, halála után pedig IV. Károly is mindig jelentős összegeket íratott.[15]

A Máriapócson élő bazilita atyák a nyolcból négy alkalommal vettek részt hadikölcsön jegyzésében. A házi gyűlés jegyzőkönyvének 1915. május 19-i bejegyzésében olvasható, hogy amikor a kormány a II. hadikölcsön beadására szólította fel a nemzetet, a monostornak is adnia kellett. Mivel a szükséges összeg nem állt rendelkezésükre, a házfőnök javaslatára felvettek a hitelszövetkezettől 4.250 koronát, amit 5.000 koronára egészítettek ki.[16] Október 15-én a III. hadikölcsönre már 5.000 koronát jegyeztettek elő a nyírbátori adóhivatalnál. 1916-ban szintén írattak az atyák hadikölcsönt, 4.860 koronát költöttek ekkor rá.[17] 1917. május 22-én, a VI. hadikölcsön idején, a kolostori gyűlésen Emmánuel házfőnök elmondja, hogy 15.000 koronával 75.000 korona Lombard-kölcsönt[18] lehet jegyezni, ami a rendház eddigi jegyzésével 115.000 koronát tenne ki. Az atya *„ajánlja ezt tekintettel a nemes célra, melyet a jegyzés szolgál a templom számára is. És pedig olyképen, hogy a kegytemplom 2.000 koronával 10.000 korona „Lombard" hadikölcsönt jegyezhet. – A testület […] örömmel fogadja és siet a haza oltárára tenni. Mert egyértelemmel és hazafiui lelkesedéssel kívánja dicső nemzetünk győzelmét és békéjét elérni."*[19] 1917. június 9-én utolsó alkalommal van szó a gyűlésen hadikölcsönről: 15.000 koronát jegyeznek a máriapócsi hitelszövetkezetnél.[20]

A pócsi monostor emellett *a munkács-csernekhegyi* és ungvári *rendházakon* is igyekezett kölcsönökkel segíteni. 1917. május 22-én a házfőnök arra szólítja fel társait, hogy segítsék ki egy 100.000 koronát kitevő összeggel a munkács-csernekhegyi monostort, hiszen korábban ők is adtak 80.000 koronát a pócsi szerzeteseknek. A földvásárláshoz szükséges pénzt Csernekhegy júniusban kapta meg.[21] 1918-ban ugyanez a monostor újabb kölcsönöket kapott Máriapócsról: a monostor részéről 20.000 koronát, a kegytemplom részéről 10.000 koronát szavaztak meg a bazilita atyák.[22] Az ungvári kolostor a

15 MIHÓK Sándor: *A hadikölcsön Magyarországon az első világháború idején,* Honvédségi Szemle, 4. (2018) 127–139.

16 Jegyzőkönyv [pag. 6.]; A monostor számadási kivonatában 4855 korona szerepel. vö. *A máriapócsi szent Bazil-rendi monostor számadási kivonata az 1915. évről. I.K.* [pag. 3.] NSZBRL 4. doboz I–2.

17 *A máriapócsi szent Bazil-rendi monostor számadási kivonata az 1916. évről. I.K.* [pag. 4.] NSZBRL 4. doboz I–2.

18 Lombard-hadikölcsön: értékpapírkölcsön

19 Jegyzőkönyv [pag. 40.]

20 A számadási kivonatban 24.610 korona szerepel hadikölcsönre kiadott összegként. vö. *A máriapócsi szent Bazil-rendi monostor számadási kivonata az 1917. évről. I.K.* [pag. 4.] NSZBRL 4. doboz I–2. A kegytemplom kiadásai között 5000 korona került bejegyzésre. vö. *A máriapócsi szent Bazil-rendi kegytemplom számadási kivonata az 1917. évről. I.K.* [pag. 2.] NSZBRL 4. doboz I–2.
Más bazilita monostorok is jegyeznek elő kölcsönt: Krasznibród: az V. hadikölcsönre 10.000 koronát, a VI-ra 8.000 koronát, a VII-re pedig 10.000 koronát jegyzett; Misztice: a VII. hadikölcsönre 2.100 koronát íratott; Bikszád: a VIII. hadikölcsönre 5.600 koronát jegyzett. lásd: *A szt. Bazil Rend tartományi főnökségének bevételi és kiadási naplója I. 1916–1918.* [pag. 2–15.] NSZBRL 4. doboz I–2.

21 Jegyzőkönyv [pag. 40.]

22 Jegyzőkönyv [pag. 54.] A kegytemplom és a kolostor vagyonát mindig külön kezelték.

számadási kivonatok szerint két alkalommal kapott segélyt a máriapócsi atyáktól: 1915-ben 1.929 koronát, majd a következő évben 4.400 koronát.[23]

Az 1915. június 20-i gyűlés központi témáját *a kegykép második könnyezésének (1715. aug. 1–2. 5.) közeledő jubileumi ünnepsége* jelentette, melyet P. Emmánuel elmondása szerint a közösség már több éve várt. *Homa Joákim*[24] tartományfőnök már 1911 júliusában levélben fordult *Firczák Gyula munkácsi püspökhöz* (1891–1912) azért, hogy anyagi segítséget kérjen az 1915-ös jubileumra tervezett átalakítások megvalósításához. Joákim atya így fogalmaz: *„A Szűzanya máriapócsi kegyképének 200 éves jubileuma alkalmából azonban szeretnénk emelni Máriapócson is valami maradandó emléket. Célunk megnagyobbítani a templomudvart, és azt praktikusan berendezni. Az oltár mögötti részen volna egy magas, lépcsőkkel hozzáférhető és elzárható kápolna, melytől kétoldalt, a templom körül félkörben széles, fedett folyosó húzódnék, berendezve a gyóntatásra, esetleg áldoztatásra is. Sok és nagy költséget igényel ez, ha azt akarjuk, hogy méltó emléke legyen a kegykép jubileumának."*[25] A Nagy Szent Bazil Rend Ungváron monostor, amellett pedig internátus létesítésébe kezdett és az erre összegyűlt összeget teljesen felemésztette a görög templom és területének vételára,[26] így a jubileumi ünnepségre szükséges pénz összegyűjtéséhez a Rend a Munkácsi Egyházmegyéhez fordult, így indokolva ezt: *„[…] hát kié is ez az ünnep, a máriapócsi kegykép 200 éves jubileuma? Ez nemcsak a Szent Bazil Rend ünnepe, hanem ünnepe a görögkatolicizmusnak, ünnepe az ősi Munkácsi Egyházmegyének. […] A máriapócsi kegykép jubileumi ünnepe egyesítsen mindnyájunkat. Járuljon mindenki tehetségéhez képest ennek méltó megörökítéséhez."*[27]

A munkácsi püspök 1911. december 5-én körlevélben hívta fel papjai figyelmét a gyűjtésre, melyhez a máriapócsi rendház főnöke gyűjtőíveket is nyomtatott. Miután a papok kihirdették a liturgián, hogy pénzt gyűjtenek, a beérkezett adományokat a gyűjtőíven kellett feljegyezni. A felhívást a püspöki körlevél értelmében karácsony második napján meg kellett ismételni, majd január végéig folytatni, február elején pedig beküldeni a püspökségre az összeget. A gyűjtőíveket az előzetes tervek szerint a Máriapócson építendő kápolna alapköve alatt helyezték volna el.[28] Bár a gyűjtés sikeres volt,[29] 1915. július

23 *A máriapócsi szent Bazil-rendi monostor számadási kivonata az 1915. évről. I.K.* [pag. 3.]; *A máriapócsi szent Bazil-rendi monostor számadási kivonata az 1916. évről. I.K.* [pag. 4.] NSZBRL 4. doboz I–2.

24 Majchricsné Ujteleki Zsuzsanna – Nyirán János (szerk.): *„Mindnyájunk közös kincse" Források a máriapócsi kegytemplom és bazilita rend történetéhez a 20. század első feléből*, Debrecen, 2019. 53. 163. jegyzet

25 Majchricsné – Nyirán: *Mindnyájunk*…, 51–52.

26 A Rend az 1882-es reformot követően szükségesnek látta egy olyan intézet létesítését, amely középiskolások nevelése által lehetőséget nyújt a rendi hivatások utánpótlására. A Rend megvásárolta Ungváron a görögkeletiek telkét a leégett templommal és három épülettel az Ung partján azért, hogy ott monostor épüljön. Az alapkőszentelésre 1911. október 29-én került sor. Mivel az országos gyűjtés és az építkezés gyorsan haladt, 1912. augusztusának végén megnyílhatott az internátus 26 diákkal, szeptemberben pedig a rendi növendékek és novíciusok is ott voltak. Dudás – Legeza – Szacsvay: *Bazilitá*k…, 23.

27 Majchricsné – Nyirán: *Mindnyájunk…*, 51–52.

28 Majchricsné – Nyirán: *Mindnyájunk*…, 53–54.

29 A Görög Katholikus Szemle így tudósított a gyűjtési felhívás fogadtatásáról: *„[…] Első, aki a szt. Bazilrend kérését meghallgatta, Főpásztorunk volt. Lelkes körlevélben közli egyházmegyéjével a szt. Bazil-rend fölhivását s a maga részéről is buzdit mindenkit a tervbe vett 200 éves jubileum előkészitésére. Örömmel konstatáljuk, hogy egyetlen szerzetesrendünk immár kilépett a tevékenység terére s ha azok a remények teljesedésbe mennek, miket minden szemlélő most hozzáfűz, akkor egy-két évtized mulva elsőrangu tényezője lesz a szt. Bazil-rend nemcsak a hitéletnek, hanem indirekte a tanügynek és a lelkipásztorkodásnak is. Az első hitközség, a mely ezt átérezte, a mely Főpásztorunk fölhivására elsőnek sietett*

14-én Homa Joákim mégis arról értesíti a püspököt, hogy el sem kezdődhetett a kápolna építése a hozzá szükséges anyagok árának nagymértékű megdrágulása és a munkások hiánya miatt. Ennek okán és a nehéz, háborús helyzetre hivatkozva a Rend elhalasztja az ünnepséget és kéri a püspököt, hogy értesítse erről papjait és híveit.[30]

A háború kitörését követően tehát lehetetlenné vált, hogy 1915-ben felépüljön a kápolna és széles körben ünnepeljenek, mégsem lehetett teljesen elhagyni egy ilyen nevezetes évfordulót, így a szerzetesek igyekeztek a tőlük telhető legnagyobb fénnyel és áhítattal megemlékezni róla. A máriapócsi kolostor házi gyűléseinek jegyzőkönyvében olvasható, hogy júniusban Emmánuel házfőnök indítványozza, hogy a testület bízzon meg saját tagjai közül két atyát, akik összeállítják az ünnepély programját, amit a következő összejövetelen ismertetnek. A kápolnaépítés és a nagy ünnepség a háború utáni békés időkre maradt. A program kidolgozásával *Theofán*[31] és *Barnabás*[32] testvéreket bízták meg.[33]

P. Barnabás július 20-án olvasta fel a 200 éves jubileumi ünnep programjának pontjait: 1. Július 25-én a szószékről ki kell hirdetni a híveknek a közelgő ünnepséget azért, hogy a pócsi nép lelkileg felkészülhessen; 2. Augusztus 1-én délután 7 órakor Parakliszt[34] mondanak „fényes segédlettel", amit szent beszéd követ, melynek témája *„a kegykép története, a régi háborús világnak összehasonlítása a jelenlegi állapotokkal"*; 3. Augusztus 2-ának reggelén Litiát tartanak, később utrenyét[35] és gyóntatást végeznek az atyák, majd 9 órától kezdődik a nagymise, melyben a szent beszéd a Szűzanya jóságáról, szeretetéről szól; 4. délután 6 órakor elvégzik az Akatisztoszt,[36] a szent beszéd pedig a Rózsafüzér témáját és az oltáregylet külső misszióját járja körül. Ezután háromszor körmenetet tartanak, mely során a harmadiknál az Örvendetes rózsafüzér 5 titka elimádkozandó. A körmenet után áldás, majd az ünnep lezárása következik. A testület a programtervet egyhangúlag elfogadta.[37]

A görögkatolikus magyarok naptárának 1918-as száma így emlékszik vissza az ünnepségen elhangzott prédikációra, amelyet Teofán atya tartott: *„Különösen emlékezetes marad a háború kitörésekor és a világháború első esztendejének befejezésekor a máriapócsi kegykép első könnyezésétől számított 200 éves jubileuma alkalmával, az illésnapi bucsu előestéjén a M.-pócsi kegytemplomban mondott szent beszéde, melynek hatása a jelenvolt magyarajku hivekre leirhatatlan volt s amelyben oly szépen, oly ben-*

áldozatkészségével a bold. Szüz oltárához, Tőketerebes. Első felhivásra 748 korona 62 fillért adtak össze a tőketerebesiek a máriapócsi jubileumi emlékművekre. […]" *Görög Katholikus Szemle*, Ungvár, 1911. december 31. XII. évf. 53. szám 1.

30 MAJCHRICSNÉ – NYIRÁN: *Mindnyájunk…*, 92–93. Az értesítés a sajtóban is megjelent, vö. *Görög Katholikus Szemle*, Ungvár, 1915. julius 25. XII. évf. 30. szám 3.

31 Szkiba Teofán, VÉGHSEŐ: *Görögkatolikus…*, 85.

32 Seszták Barnabás, VÉGHSEŐ: *Görögkatolikus…*, 90.

33 Jegyzőkönyv [pag. 7–9.]

34 Paraklisz: A Szűzanya tiszteletére szerkesztett könyörgő szertartás. Bővebben: IVANCSÓ István: *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, Nyíregyháza, 2001. 57–58.

35 utrenye: reggeli istentisztelet

36 Akathisztosz: A bizánci szertartás sajátos imádság-füzére, melynek neve is mutatja (α-καθιστος), hogy nem ülve, hanem állva kell végezni. Bővebben: IVANCSÓ István: *„Üdvözlégy, Istennek szeplőtlen jegyese!" Az Akathisztosz hümnosz,* Nyíregyháza, 1996. A Pócsi Szűzanya tiszteletére írt változatáról lásd. IVANCSÓ István: *„Üdvözlégy, Mária, Pócsnak ékes csillaga", A máriapócsi Istenszülő akathisztoszának bemutatása és szövege*, Nyíregyháza, 1999.

37 Jegyzőkönyv [pag. 10–11.] Az ünnepről való megemlékezést lásd. *Görög Katholikus Szemle*, Ungvár, 1915. augusztus 2. XVI. évf. 31. szám 2.

sően tanított, vigasztalt és bátorított – a máriapócsi csodatevő szent Szűz oltalmazó palástja alá vezetve a fájdalomtól, gyásztól és szenvedéstől megtört lelkeket."[38]

Ebben az évben került napirendre a kolostor gyűlésein a hadműveletek során elpusztult *felvidéki falvak helyreállításának* ügye is. Az orosz betörés alkalmával elpusztult községek helyreállítása, valamint a lakosság visszatérésének tárgyában 1915. június 5-én tartott értekezletet a belügyminisztérium a földművelésügyi miniszter részvételével. A tanácskozáson egy olyan segítő akciót terveztek meg, amely során *„amint a legprimitívebb megélhetési és higiénikus viszonyok biztosítva vannak, a lakosság visszatérésének fokozatosan meg kellene indulnia, hogy a háború által letarolt vidékeken lassan bár, de reális alapon meginduljon az új élet."*[39] A rekonstrukció munkálatainak finanszírozásához a pócsi monostor is csatlakozott, 1915. szeptember 20-án a jegyzőkönyvben ehhez kapcsolódóan következő bejegyzés olvasható: *„Köztudomású azon tény, hogy a muszkák által elpusztított felvidéki falvakat ujjá építik, s erre vonatkozólag az ország polgárai felhívást is kaptak, hogy mindenki tehetsége szerint igyekezzék a felépítéshez hozzá járulni. – Egy ház felépítése 450 koronába kerül. [a házfőnök] Inditványozza, hogy a máriapócsi monostor legalább is egy házat épitsen fel."*[40] A testület egyhangúlag hozzájárult ehhez.

3. 1916 – A HADIÁRVÁK MEGSEGÍTÉSE

A háborús embervesztességek egy korábban ekkora mértékben még nem tapasztalt jelenséggel szembesítették a társadalmat: a háború idején született és ellátás nélkül maradt csecsemők és hadiárvák csoportjával. Míg az előbbiek ellátására létrejött a védőnői hálózat, utóbbiak helyzete ennél jóval komplikáltabb volt, a háborús szociálpolitika egyik legnehezebb kérdését ugyanis az elesettek családtagjainak ellátása jelentette.[41]

Ha biztosítottak voltak a feltételek, a hadiárvákat elsősorban a családjuknál, rokonaiknál igyekeztek elhelyezni. A családi kötelék az esetek több, mint 90 százalékában a hadiözvegy édesanyát jelentette, néhány esetben más családtagot, akiket a Hadiárvák Alapjából segélyeztek. A befogadásra alkalmas családok száma a háború előre haladtával azonban egyre csökkent, egyúttal beigazolódott, hogy a hadiárvák rohamosan növekvő számának problémája[42] a meglévő állami, egyházi és társadalmi szervezetek által fenntartott menhelyek keretein belül nem kezelhető. A hátországi sajtóban 1915 nyarán jelent meg a hadiárvaház fogalma és létesítésének gondolata, az első Hadiárva-Otthon 1916. január 1-én nyílt meg Gyón községben.[43] A családok és otthonok mellett számtalan intézmény és magánszemély jelentkezett a gyermekek befogadására: *„A miniszterelnök felhívására egyre nagyobb számban jelentkeznek intézmények és egyesek, hogy a hazáért*

38 P. A.: *Testvéreink a dicsőség mezején.* In: Ivancsó Jenő Ödön (szerk): A görögkatolikus magyarok naptára az 1918-ik közönséges esztendőre, III. évfolyam, Ungvár, 1917. 107.

39 Iványi Emma (szerk.): *Magyar Minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából*, A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. 8. Bp., 142–145.

40 Jegyzőkönyv [pag. 12–13.]

41 *Gondoskodás a hadiárvákról.* Pesti Hírlap, 1916. június 1. 1.

42 A hadiárvák száma 1915. márciusában 5.176 fő volt, 1916. január elejére pedig 24.644-ra emelkedett. 1916. március 31-i adat szerint 50.643 volt a nehéz élethelyzetbe került gyermekek száma. vö. Valentyik Ferenc: *Száz éve nyitotta meg kapuit az Első Magyar Hadiárvaház.* Honismeret 2016. 44. évf. 4. sz. 6.

43 vö. *Az első Hadiárva-Otthon,* Pesti Napló, 1916. január 2. 10.; *Megnyílt az első hadiárva-otthon,* Budapesti Hírlap, 1916. január 4. 12.

elhalt hősök árváiról gondoskodjanak, ami nemcsak nemes jótékonysági munka, hanem a nemzet erősbítésének, ereje növelésének munkája is."[44] – olvasható a Pesti Hírlapban, amely rendszeresen publikálta a jelentkezők névsorát.

Miután 1916. május 6-án a munkácsi püspök kérte a máriapócsi bazilita atyákat, hogy gondoskodjanak a háborúban árván maradt gyermekek elhelyezéséről, a szerzetesek erre a célra apácazárda megalapítását határozták el. A háború által okozott nehéz körülmények miatt ez azonban csak sokkal később, *Dudás Miklós*[45] tartományfőnöksége (1933–1939) idején, 1935-ben valósulhatott meg.[46]

A máriapócsi kolostor gyűlésén 1916. február 16-án a házfőnök pénzszerzés céljából a következő javaslatot vetette fel: *„Emanuel hfőnök indítványozza, hogy a kegykép másolatok, melyek még mindig az eladásra várnak – azt vmiképen foganatosítani kellene, olyképen, hogy a rendház azon ne veszitsen, de viszont az elárusító se huzzon rajta nagy hasznot. A begyült összeget pedig a törlesztésre fordítanánk, természetesen részletenkint. P. Barnabás templomgondnok szintén inditványozza, hogy a kép ára módosíttassék."*[47] A testület a templomgondnokot bízta meg azzal, hogy tárgyaljon Stefkó kereskedővel. A képek árát illetően 6 korona lenne jó, de ha így nem tudnának megegyezni, akkor lehet 5 korona is. Az ár felső határa 8 koronában lett megállapítva azért, hogy a kereskedő ne húzzon belőle nagy hasznot. 1916. május 18-án Emmánuel házfőnök beszámolt a Budapesten *Dr. Novák István eperjes egyházmegyei püspökkel* (1913–1920) történt megbeszélés eredményéről a kegyképek másolatainak árusításával kapcsolatban. *„[…] A képek ára drb-ként 6.50 fillérben lett megállapítva, amelyből 1 Kr. átengedtetett a Püspök Ur elnaplózására, amit a hadiárvák javára fog fordítani. Ugyanily megállapodás történt a munkácsi megyés püspökkel is."*[48]

A következő összejövetelen, június 30-án a házfőnök elmondta, hogy az eperjesi egyházmegyébe a beérkezett megrendelések alapján eddig 300 darab képet küldtek el. Emmánuel atya indítványozza, hogy *„a nemes célt tekintve, a hadi árvák javára, a testület bizonyos összeget ajánljon föl."*[49] A testület az indítványt lelkesen fogadta és 200 koronát szavazott meg. A máriapócsi rendház tagjai a számadási kivonatok alapján *a fogságba került híveket* is segítették: 1916-ban a „Foglyoknak" bejegyzésnél 1.479 korona 44 fillér szerepel, 1917-ben pedig 1.696 korona 60 fillért költöttek erre a célra.[50]

---

44 *Gondoskodás a hadiárvákról.* Pesti Hírlap, 1916. június 1. 1.

45 TÖRÖK István Izsák (szerk.): *„Egyházamért kész vagyok meghalni". P. Dr. Dudás Miklós szerzetes-püspök emlékére* (Baziliták sorozat 1), Máriapócs 2005; VÉGHSEŐ: *Görögkatolikus…*, 138–139.; IVANCSÓ: *A magyar*…, 95–107.

46 TÖRÖK István Izsák: *Máriapócs és a baziliták a 20. században.* In: „Téged jöttünk köszönteni" Máriapócs, 2005. november 21–22. A máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriuma alkalmából rendezett nemzetközi konferencia anyaga. Szerk. Ivancsó István, Nyíregyháza, 2005. 197.; vö. DUDÁS Miklós: *Bazilisszák, Keleti Egyház*, 1938. V. évf. 2–3. 64–73.; KERESZTES Sarolta Bazilia: *Nyolcvanegy éve vannak Máriapócson a bazilita nővérek.* Görögkatolikus Szemlélet. 2016. tél III. évf. 4. szám 46.; Stephen J. SKINTA: *The Shrine of Our Weeping Mother of Máriapócs and the Mission of the Basilian Fathers of Máriapocs,* New York, 1973. 91–95. *A bazilissza apácarend és magyarországi célkitűzése.* Máriapócsi Magosz Naptár, 1937. IX. évf. 72–74.

47 Jegyzőkönyv [pag. 19–20.]

48 Jegyzőkönyv [pag. 22–23.]

49 Jegyzőkönyv [pag. 24–25.]

50 *A máriapócsi szent Bazil-rendi monostor számadási kivonata az 1916. évről. I.K.* [pag. 4.]; *A máriapócsi szent Bazil-rendi monostor számadási kivonata az 1917. évről. I.K.* [pag. 4.] NSZBRL 4. doboz I–2.

Eközben a dokumentumot olvasva a *folyamatos áremelkedés* is nyomon követhető, hiszen a hadműveletek megkezdésével egy időben a legfontosabb élelmiszerek, iparcikkek árai rohamosan növekedni kezdtek.[51] A jegyzőkönyvben számos esetben bejegyzésre került, hogy egyre több alkalmazott kér fizetésemelést. Június 30-án *„a monostor házi orvosa kérelemmel járult a máriapócsi rendházhoz, hogy tiszteletdíja 200 Kr-ról emeltessék föl tekintettel a nagy drágaságra."*[52] Júliusban az egyre növekvő drágulás miatt a harangozásért szedhető stóla árát is megemelték. Emellett napszámjuk emelését (1.20 fillérről 2 koronára) kérték a mosónők, fizetésemelést kért (havi 25 koronáról) a harangozó, a cselédek drágasági pótlék címén fejenként 30–30 koronát kapnak.[53] Augusztus 31-én bérük emelését kérelmezték a molnárok, majd ez folytatódott a későbbi években is, hiszen 1918-ban így tettek a kántorok, gondnokok is.[54]

Az 1916-os év mindezek ellenére egy örömteli eseménnyel zárult, amely a jegyzőkönyvben is megörökítésre került. 1916. december 30-án a Nagy Szent Bazil Rend máriapócsi kolostorának lakói örömmel üdvözlik az új királyi párt: *„Az isteni kegyelem ma két szerető királyi szivet adott a magyar népnek, hogy a mi megboldogult jó ősz királyunk Ferencz József elhalálozása folytán, árva és uralkodója nélkül ne maradjon. Kik éppen a mai nap koronáztatnak meg Ő excelentiája Csernoch János és grf. Tisza István miniszterelnök által.*

A hfőnök úr a hazafias érzelmek egész hevével ajánlja, hogy e történelmi actust a testület a jegyzőkönyvben örökítse meg. – A testület felállva hallgatta végig a hfőnök úr lelkes beszédét és ajánlatát, melyet többszörös kitörő éljenzés követett és az új királyi párnak (IV. Károly apostoli királynak és Felséges hitvesének Zitának, – egészséget, békességet és hosszú életet harsogó énekével a nevezetes eseményt jegyzőkönyvben örökiti meg."[55]

4. 1917 – A HARANGOK BEVONULTATÁSA

Mivel a központi hatalmakat az antant gazdasági blokádja elvágta a külső nyersanyagforrásoktól, a nagyfokú fémhiányt az osztrák és magyar állam kényszerintézkedésekkel, hadifémgyűjtéssel és rekvirálással próbálta pótolni. Ausztria és Magyarország az alumínium kivételével minden fontos fémből behozatalra szorult, a hadiipar szükségletei ezért minden jelentős fém és fémötvözet begyűjtését megkövetelték. A legfontosabb a réz volt, de ennek a beszerzése is okozta a legnagyobb nehézséget. A katonai rekvirálás első hulláma 1916 nyarán, kora őszén kezdődött. A hadügyi igazgatás – térítés ellenében – elrendelte a bronzból, rézből, ónból, ónötvözetből készült tárgyak (rézüstök, gyertyatartók, kádak, üstök) hatósági begyűjtését.

Jankovics Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter 1915. június 16-án kelt levelében afelől érdeklődött, hogy vannak-e a Hajdúdorogi Egyházmegye templomaiban hasz-

51 vö. Botos János: *A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924.* Múltunk, 3. sz. (2015) 71–138.

52 A testület a következő határozatot hozta továbbá: *„Az első félévi adassék meg 106 kr-ban, a második félévtől minden egyes alkalommal beteglátogatás címén külön-külön részesül díjazásban."* Jegyzőkönyv [pag. 24.]

53 Jegyzőkönyv [pag. 25–26.]

54 Jegyzőkönyv [pag. 28.]

55 Jegyzőkönyv [pag. 33–34.]

nálaton kívüli, művészeti értékkel nem bíró harangok, amelyek ellenszolgáltatás nélkül önként átengedhetőek a hadvezetőségnek. 1915. szeptemberében az egyházmegye területén először hét harangot, majd kilenc egyházközség tíz harangot ajánlott fel. Mivel a Monarchia rézellátása továbbra is megoldatlan volt, elkerülhetetlenné vált további harangok begyűjtése. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium augusztus 8-án felszólította az egyházi hatóságokat, hogy készítsenek kimutatást a hozzájuk tartozó egyházközségek tulajdonában lévő harangokról. Törvényhatóságonként és járásonként kellett feljegyezni a településeket a lakosság és hitközség lélekszámával, össze kellett írni a templomokat és kápolnákat, a bennük lévő harangok számát, az öntésük idejét, hozzávetőleges súlyukat kg-ban megadva és meg kellett jelölni a fémkeveréket is. A kimutatás beküldésének határideje szeptember 15-e volt.[56]

A máriapócsi kegytemplom számára 1909-ben új harangok készültek, ezért a torony vasszerkezetét is megerősítették. 1910-ben egy 30 mázsa tömegű harangot helyeztek el az egyik toronyban.[57] Ruszinkó Emmánuel monostorfőnök 1915. szeptember 14-én küldte meg a máriapócsi kegytemplomban lévő harangok kimutatását: *„[…] a máriapócsi kegytemplom kettős tornyában összesen nyolc harang van használatban. Az északi toronyban 7, amelynek súlya 36 métermázsa, és a déli toronyban 1 nagy harang, súlya koronával együtt 33 métermázsa."*[58] Emmánuel atya levelét azzal zárja, hogy Máriapócs nagy búcsújáróhely, így erre való tekintettel nem állnak rendelkezésükre nélkülözhető harangok.

1916. február 26-án a hajdúdorogi püspök levelet írt Ruszinkó házfőnöknek, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter kérésére írja meg, hogy Máriapócson hány harang van, mennyi az összsúlyuk és annak 2/3-át engedje át katonai célokra.[59] 1916. szeptember 20-án a monostorfőnök *Miklósy István*[60] püspök (1913–1937) segítségét kéri a harangok megmentésének ügyében: *„Ha Méltóságod atyai párfogásába veszi annyi ezer és ezer búcsújáró hívő jámbor óhajtását, hogy egyetlen híres templomunk harangjai mint nélkülözhetetlenek, megmentessenek, úgy hiszem, hogy ügyünk legfelsőbb helyen is meghallgatásra fog találni."*[61] A püspök 2823/1916-os számú levelében észrevételezi, hogy a 6.900 kg összsúlyú harangokból 6.000 kg-ot akarnak hadi célokra fordítani, amelyhez csak ennyit fűz hozzá: *„Sajnos, ez tényállás!"*[62]

Ruszinkó Emmánuel 1917. május 23-án kelt leveléből kiderül azonban, hogy a püspök közbenjárására ideiglenesen mégis felmentették a máriapócsi kegyhely harangjait a hadi célokra való felhasználás alól, de a házfőnök további segítségért folyamodik, hiszen *„Máriapócsnak sem 1700 év előtti, sem műemléki jelleggel bíró harangjai nincsenek, és így a kegytemplom harangjai is ki vannak téve annak az eshetőségnek, hogy hadicélokra felhasználtassanak."*[63] Az irat külzetén található választervezetben olvasható, hogy Miklósy püspök biztosítja a szerzetes atyát, hogy amint a harangok egyenlőre még

56 SZEMÁN László: *Első világháborús harangrekvirálás Szabolcsban és Szatmárban. A görögkatolikusok harangjainak háborús célokra fordítása.* In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv XXI. Nyíregyháza, 2019. 181–182.

57 TÖRÖK: *Máriapócs…*, 196.

58 MAJCHRICSNÉ – NYIRÁN: *Mindnyájunk…*, 97.

59 TÖRÖK: *Máriapócs…*, 196.

60 VÉGHSEŐ: *Görögkatolikus…*, 40.; IVANCSÓ: *A magyar…*, 41–43.

61 MAJCHRICSNÉ – NYIRÁN: *Mindnyájunk…*, 98.

62 TÖRÖK: *Máriapócs…*, 196.

63 MAJCHRICSNÉ – NYIRÁN: *Mindnyájunk…*, 99.

csak tervbe vett, további rekvirálása aktuálissá válik, megteszi a szükséges lépéseket ennek megakadályozására. November 8-án mindezek ellenére megjelent Máriapócson egy katonai biztosság, hogy a kegytemplom eddig felmentett harangjait a parancsnokság rendeletére azonnal leszerelje, mivel a korábbi felmentést hatályon kívül helyezték.[64] Emmánuel atya ekkor ismét a püspökhöz fordul segítségért, így november 9-én a püspöki helyettes levelet intéz Breyer István miniszteri osztálytanácsoshoz, majd gróf Apponyi Albert miniszterhez is a rekvirálás megakadályozása érdekében. *„Az országos hírű kegyhelyen nemcsak egyházmegyénk, hanem az egész ország hívő népe összesereglik, hogy a Boldogságos Szűz csodatevő kegyképe előtt keressen enyhülést abban a nagy szomorúságban és megpróbáltatásban, mely a most dúló háború következtében nehezedett rája."*[65] – hangzik az indoklás. A máriapócsi szerzetesek 1917. november 13-i gyűlésének jegyzőkönyvében már ez olvasható a harangokkal kapcsolatban: *„P. Barnabás templomgondnok beszámol a kegytemplom harangjainak ügyéről. T.i. a mindjobban reánk nehezedő háborús évek, a máriapócsi kegytemplom harangjait is bevonultatni kívánta (sic!). Tekintettel a kiváló kegyhelyre, a harangok fölmentése, mindez ideig sikerült. De a nehéz idők, melyek édes hazánkra 1914–1917 években is reá teherként nehezedett (sic!), a kegytemplom harangjait is beszolgáltatni kívánta. A harangok fölmentésétől a Hadügyminiszter úr elállott."*[66] A testület mindezt tudomásul vette.

A Hajdúdorogi Egyházmegyében a legtöbb harangot Máriapócsról vitték el: nyolc harangból hetet leszereltek. *Dolhy Leontin*[67] házfőnök 1926. július 27-én kelt levele, amelyben a nyírgyulaji esperesi hivatal 69–926. számú felhívására összeírta a kegytemplom tornyaiból 1917 őszén hadi célokra elvitt harangokat, ezt a listát közli: hét harangot vittek el, 50 mázsa 85 kg súlyban. Részletezve az egyes harangok súlya: 35 mázsa, 7 mázsa, 4 mázsa, 3 mázsa, 1 mázsa, 50 kg és 35 kg. Leontin atya így ír az elszállítás körülményeiről: *„Azon kívül, hogy a harangok levétele és elszállítása a nép szűnni nem akaró zokogása között történt, más említésre méltó eseményről vagy történeti adatról nincs tudomásom."*[68] A levél végén megjegyzi, hogy a 35 mázsás harang a búcsús hívek adományából vétetett.[69]

A kegytemplom 1918-ban felvett leltárában az alábbiak szerint került bejegyzésre az adott évben meglévő harangok leírása: *„Ugyancsak az északi toronyban van elhelyezve hét harang, melyek közül a »Sz. Bazil« harang újra lett öntve az összhang kedvéért. – A*

64 Majchricsné – Nyirán: *Mindnyájunk…*, 101.

65 Majchricsné – Nyirán: *Mindnyájunk…*, 103–104.

66 Jegyzőkönyv [pag. 48.] Az addig meghagyott templomi harangok hadi célokra történő beszolgáltatásáról a Görög Katholikus Szemle is beszámolt: *Viszik a többi harangot is.* Görög Katholikus Szemle, Ungvár, 1917. április hó 29. 3.

67 Véghseő: *Görögkatolikus…*, 77.

68 NSZBRL 1. doboz I–1-d

69 1922-ben az amerikai magyar hívők adományaként a kegytemplom egy 400 kg és egy 560 kg súlyú harangot kapott. vö. Majchricsné – Nyirán: *Mindnyájunk…*, 121. A Nyírvidék így számolt be erről: *„Az amerikai gör.kath. hivek áldozatkészsége lehetővé tette, hogy a hajdudorogi egyházmegyének a háborúba elvitt harangjait ujakkal pótolhassák. Két uj harangot létesitettek a máriapócsi kegytemplom részére amerikai áldozatkészségből. Egyik 400, a másik 560 kg sulyu. Az uj harangokat e hó 17-én, vasárnap áldotta meg Sereghy László szentszéki ülnök, püspöki titkár. Az ünnepélyes szent misét Szemerszky Miron Sz. Bazil-r. atya mutatta be. Legeza Tivadar sz. Bazil-r. atya pedig hálával emlékezett meg magasszárnyalásu beszédében az amerikai hittestvérekről. A szentelési szertartást Sereghy László püspöki titkár végezte a Bazil-rendi atyák segédlete mellett."* A máriapócsi kegytemplom uj harangjait az amerikaiak adták. *Nyírvidék*, 1922. december 24. 9.

déli toronyban egy új »Mária« harang[70] *szereztetett, mely a koronával együtt 33 mázsa és vasállványon nyugszik."*[71] Emellett a jegyzet rovatban ez a megjegyzés szerepel: *„A régi nagy Szt. Mihály harang kivételével az összes harangot a katonaság hadi célokra lefoglalta és elvitte.„*[72]

A máriapócsi harangok rekvirálásának folyamata az 1901–1925 között kiadott Iktatókönyvben is nyomon követhető. Itt került bejegyzésre többek között az is, hogy a máriapócsi harangokért a monostor 13.072 korona térítési díjat kapott, amit a hitelszövetkezetbe fektetett be.[73]A Rend tartományi főnökségének 1916–1918 közötti bevételi-kiadási naplójából látható, hogy más bazilita monostorok harangjait is elviszik ekkor: a krasznibrodi monostor 1916-ban 4.332 korona térítési díjat kapott a beszolgáltatott harangjaiért, 1917-ben a miszticei harangok térítési díja 2.040 koronát tett ki, a bikszádi rendház pedig 1.928 koronában részesült az elvitt harangokért.[74]

A nem csökkenő rézhiány miatt sok állami épület, templom és kastély réztetejét és villámhárítóját is leszerelték. Nem történt ez máshogy a máriapócsi kegyhelyen sem, így az 1918-as templomleltárba is bejegyzésre került: *„A templom horgonyozott, bádoglemezekkel van fedve és csatornákkal ellátva. A két nagy torony vörösrézzel van fedve és a fa gerendázat helyett vas szerkezet alkalmaztatott. Jegyzet: a tornyokon lévő vörösréz tetőt a katonaság hadi célokra lefoglalta és jelenleg leszerelés alatt áll.*"[75]

A kegyhely harangjainak beszolgáltatása mellett egy másik olyan esemény is történt, amely felkavarta a település híveinek életét: 1917. október 29-én éjjel egy ismeretlen tettes elrabolta a kegykép összes arany és ezüst ékszereit, valamint gyöngyeit. Bár az ellopott tárgyak kiléte ismeretlen maradt, a Seszták Barnabás templomgondnok által 1918-ban felvett templomleltár segítségével jól nyomon követhető, hogy mely tárgyak tűntek el, illetve maradtak meg és a hívek miket adományoztak még a lopást követően az ikonnak 1918. július 20-ával bezárólag.[76]

---

70 A „Mária" harang egy darabja ma a Nagy Szent Bazil Rend Máriapócsi Gyűjteményében látható. 2015-ben, a kegytemplom zarándokhellyé válásának 300. évfordulóján szentelték fel a békesség harangját Máriapócson – székesegyház déli templomtornyában Máriapócson vasárnap délelőtt. Az első világháború során ágyúba öntött, Mária névre keresztelt 23 mázsás harang helyére került a 16 és fél mázsás, cisz hangnemben megszólaló harang, amely egy lengyelországi harangöntő műhelyben készült. (A szerző megjegyzése)

71 *1918. Leltár a Sz. Bazil Rend Máriapócsi kegytemplomáról*, (a továbbiakban Templomleltár) [pag. 1.] NSZBRL 7. doboz I–1-a

72 uo.

73 *Указатель 1901 1/I – 1925 31/XII.* NSZBRL 1. doboz I–1-b, Minden harang leszerelésénél jegyzőkönyv készítését írta elő a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Az átvételi jegyzőkönyv egy olyan nyomtatvány volt, amely tartalmazta a helyiség nevét, az átvett harangok számát, súlyát, a katonai hatóság nevét és a harangokért kártérítésként kapott összeget. A kártalanítás kilogrammonként 4 koronában volt megállapítva. SZEMÁN: *Harangrekvirálás,* 8.

74 *A szt. Bazilrendi tartományi főnökségének bevételi és kiadási naplója I. 1916–1918.* pag. 2–7. NSZBRL 1. doboz I–1-d.

75 Templomleltár, [pag. 1.]

76 bővebben: FÖLDVÁRI Katalin: *A máriapócsi kegykép 1917-ben elrabolt fogadalmi adományai*. Athanasiana 50. (2020) 114–142.

5. 1918 – AZ UNGVÁRI NAGYKÁPTALAN

A Rend 1918. augusztus 23-án nagykáptalant, vagyis nagygyűlést rendezett Ungváron. A *Papp Antal*[77] *munkácsi püspök* (1912–1924) elnökletével megtartott tanácskozáson a következő szerzetesek vettek részt: *Homa Joakim* rendi tartományfőnök, *Dolhy Leontin* munkács-csernekhegyi, *Ruszinkó Emánuel* máriapócsi, *Maxim Atanáz*[78] ungvári, *Lupis Szilveszter* kisbereznai, *Gavris Kelemen*[79] husztbaranyai, *Maxim Ágoston* bixádi házfőnökök mellett jelen volt *Motrinecz Bertalan*[80] a munkács-csernekhegyi, *Seszták Barnabás*[81] a máriapócsi, *Zsatkovics Dénes*[82] ungvári, *Porotunszky István* a miszticzei, *Bojtsik Sebestyén*[83] a kisbereznai, *Legeza Tivadar*[84] a husztbaranyai, *Szkiba Teofán* bixádi, *Szemerszky Myron*[85] krasznibródi rendházak képviselői. *Szegedy Bazil* miszticei monostorfőnök betegség miatt nem jelenhetett meg. A gyűlésen elhangzottakat az elnöklő püspöki részéről *Sztojka Sándor*, püspöki titkár, míg a Rend részéről Legeza Tivadar szerzetes atya rögzítette.

A gyűlés nyitóbeszédében Papp Antal munkácsi püspök összegezte a háborús évek eseményeit: *„A mindenható által 4 év előtt reánk bocsájtott nagy megpróbáltatás: az egész világot megrázó, felforgató világháború Nagy Szent Bazil rendje magyarországi tartományát sem kimélte meg a károsodás, sőt felette nagy áldozatot kívánt tőle, mert a hazánk északi határán nagy tömegben betört ellenség a nagymonostori (Krasznibródi) zárdát elfoglalta s hónapok mulva csak ugy volt onnan a mi seregeink által kiüzhető, hogy messzehordó ágyuink rommá lőtték megerősített állását és igy megsemmisült a monostor templomával és melléképületeivel együtt. Közel másfélmillió korona a kár, melyet a rend itten ingó és ingatlanban szenvedett.”*[86]

A többi monostor nem esett hadszíntérre, de megérezte a háború súlyát, mivel az elszállásolt, átvonuló katonák rongálásai súlyos anyagi károkat okoztak. Emellett a rend tagjait és a papságot megpróbáltatások is érték: gyanúsítás, az idegen katonák részéről tapasztalt műveletlen zaklató bánásmód, fenyegetések, kellemetlenségek. Az anyagi és lelki károkat a Rend tagjai szerzetesi hivatásukhoz méltón béketűréssel, nemesen viselték.[87]

---

77 Véghseő: *Görögkatolikus…,* 58.

78 Véghseő: *Görögkatolikus…*, 76.

79 Janka György: *A harmadik könnyezés története.* In: Ivancsó István (szerk.): „Téged jöttünk köszönteni”, Nemzetközi konferencia a máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriumán, Nyíregyháza, 2005. 11. 1. jegyzet

80 Véghseő: *Görögkatolikus…*, 89.; Ivancsó: *A magyar…*, 61.

81 Véghseő: *Görögkatolikus…,* 90.; Seszták Barnabás kiválasztására és meghatalmazására a máriapócsi kolostor augusztus 20-i gyűlésén került sor. vö. Jegyzőkönyv [pag. 58.]

82 Véghseő: *Görögkatolikus…*, 107.

83 Véghseő: *Görögkatolikus…*, 104.

84 Véghseő: *Görögkatolikus…*, 110.; Ivancsó: *A magyar…*, 112–113.

85 Véghseő: *Görögkatolikus…*, 112.

86 *Jegyzőkönyv, felvétetett ungváron a Szent-Bazil Rend monostorában 1918. évi augusztus hó 23. napján a Magyarországi Nagyszent Bazil Rendi Káptalani gyülésen* (a továbbiakban: A káptalani gyűlés jegyzőkönyve) [pag. 1–2.] NSZBRL 7. doboz I–1-a. Bár a cári csapatok szétlőtték a monostort a templommal és a Mária-kápolnával, az ősi Mária-kegykép csodálatos módon túlélte a pusztítást. vö. Dudás – Legeza – Szacsvay: *Baziliták*, 22.

87 Bendász Dániel: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papságának helyzete az első világháború idején* In: Az első világháború és a görögkatolikusok. Tanulmánykötet, Szerk. Marosi István – Suslik Ádám. Beregszász – Nyíregyháza, 2020. 95–103.

Pozitívumként emeli ki a püspök azt, hogy egyik rendtársuk *„három évi kitartó, önfeláldozó, lelkészi munkálkodása által, melyet több ízben kísért Királyunk Őfelsége a felettes katonai hatóságai elismerése, fényt derített a Rendre és dicsőséget szerzett annak!”*[88]

Szkiba Teofán Nagy Szent Bazil Rendi áldozópap és tartalékos tábori segédlelkész, akit a hadügyminiszter 1915. szeptemberében szolgálatra rendelt be, szeptember 6-án vonult be a 11. honvéd gyalogezredbe. *„Azt hisszük, hogy a népszerü páter ott is ugy fog megfelelni feladatának, mint itt a katedrán és a hitélet fejlesztése terén.”*[89] – olvasható a korabeli sajtóban. Szkiba atya nemcsak a máriapócsi búcsúk szónokaként volt ismert a hívek számára, hanem a Felvidéken és hazánkban tartott lelkes misszióiról, illetve a szociális téren kifejtett tevékenységéről is. Részt vett a katolikus népszövetség megerősítésében, megszervezte és vezette a dalárdát, munkálkodott a hitelszövetkezetben. *„A véres világháboru ujabb alkalmat, ujabb müködési teret nyitott számára, melyen buzgalma és tehetsége érvényesülhetett. […] 1915. év szept. 2-án behivták s azonnal be is vonult az északi harctérre, mint a 11-es honvédek ezredlelkésze. – 1916. szeptembere óta pedig ugyanezzel az ezreddel együtt az erdélyi fronton van. […] Lelki vezetője az ezrednek: misézik, gyóntat, prédikál, nem egyszer a lövészárokban, a legnagyobb veszélyben; vezeti az ezred irodáját, tehát nemcsak anyakönyveket, hanem állandóan levelez árvák özvegyek és otthonmaradottak érdekében.”*[90] A Szkiba Teofán által felmutatott eredményeket kitüntetések is igazolták, két év alatt a következő érdemrendeket kapta a fronton: 1. „Piis meritis” papi érdemkereszt, 2. a „Ver. ker.” II. oszt. hadiékítményes rendjele, 3. II. oszt. német vaskereszt, 4. „Ferenc József”-rend lovagkeresztje.[91]

Ezt követően Papp Antal beszámolt arról, hogy a Nagy Szent Bazil Rend tisztújító gyűlését a háború által okozott zavarok, illetve a kolostoroknak a katonaság elszállásolására történt lefoglalása miatt nem tudták megtartani és külön örömére szolgál, hogy erre az ungvári monostorban kerül sor. *„Emlékezetes lesz e gyülés a Rendnek és e monostornak történetében. Az első alkalom az, amidőn a Rend Benjáminja, a legfiatalabb testvér összes testvéreit vendégül fogadja, hogy szeretetöket szeretetével viszonozza.”*[92] A püspök üdvözli az 1912-ben Ungváron megnyílt középiskolai internátust, hiszen ez a Szent Bazil Rend újabb erősségeként megmutatta a Rend életképességét, szellemi nívóra irányuló törekvését. Ezt követően a gyűlés elnöke összefoglalja a Rend további terveit. A baziliták új törekvéseként jelenik meg egy olyan gazdasági népiskola megszervezése, amelynek célja a háborúban elesett hívek árváinak támogatása, illetve a szakszerű gazdálkodásnak felvidéki hívekkel gyakorlati úton történő megismertetése és megkedveltetése. A népiskola a munkács-csernekhegyi monostorban működne. Miután a Rend definitoriuma[93] engedélyezte az intézmény létesítését, Papp Antal körlevélben szólította fel lelkészeit arra, hogy tájékoztassák, illetve buzdítsák a hadiárvák gyámjait neveltjeik beíratására. Ha 20–30 árva jelentkezne, akkor lehetővé válna az iskola megnyitása, új működési teret adva ezzel a Rend fiainak. A másik fontos feladatot a rendtagok számára a lelkek üdvének megmentése adja: *„[…] sok hitközségben a hivek közötti idegen befo-*

88 A káptalani gyűlés jegyzőkönyve, [pag. 2.]

89 *Uj katonalelkész.* In*:* Görög Katholikus Szemle, Ungvár, 1915. szeptember hó 5. XVI. évf. 36. szám 3.

90 IVANCSÓ Jenő Ödön: *A Görögkatolikus Magyarok Naptára az 1918-ik közönséges esztendőre*, 3. évf. 1917. 107–108.

91 IVANCSÓ: A *Görögkatolikus…*, 109.

92 A káptalani gyűlés jegyzőkönyve, [pag. 2.]

93 definitorium: a szerzetesrend 6–8 tekintélyes szerzetesből álló főtanácsa

lyás által felkeltett és sok helyen az izásig felszitott nyugtalanság, sőt forrongás mutatkozik. Lelketlen izgatók felhasználták hiveinknek ősi szokásaikhoz való merev ragaszkodását, tulhajtott konzervativizmusát és őket a naptár-reformmal szemben ellenállásra, sőt egyes helyeken katholikus hitök elhagyására csábitják."[94] A püspök ezért a Nagy Szent Bazil Rend fiainak segítségét kéri a lelkészek és a nép közti bizalom helyreállításában.

Az 1918-as ungvári nagygyűlésen újra napirendre került a Rend megreformálásának kérdése. A Nagy Szent Bazil Rend 1908. december 22-én az Apostoli Szentszék 25,677. számú rendelete értelmében kísérletet tett egy belső reformra, ami azonban nem vezetett kielégítő eredményre, hiszen a Rend nem nyert megfelelő succrestentiát[95]. A püspök ezért javasolja, hogy a baziliták vegyenek példát más rendek gyakorlatairól és hozzanak döntést afelől, hogy nem lenne-e érdemes a Jézus Társasága atyáinak segítségét kérni.

Az elnöklő Papp Antal szavait megköszönve Homa Joákim tartományfőnök tett „kimerítő" jelentést a Rend szellemi és anyagi állapotáról az 1918-ban tett éves látogatása alapján.[96] A rendházak közül mind a szellemi, mind a gazdasági helyzetet tekintve kiemelkedik a máriapócsi kolostor, amit Joákim atya 1918. május 7–8. napjain mért fel. A kegytemplom és a monostor épületei jó állapotban vannak, a házfőnök és négy atya él itt, a szolgálatukban pedig 43 cseléd és szolga áll. A rendház állatállományát 241 darab és 9 kas méh alkotja, a rendház naplója szerint pedig a kolostor 1917. évi bevétele 224.936 korona 20 fillér, kiadása pedig 204.453 korona 46 fillér. A megmaradt összeg 20.482 korona 74 fillér.[97]

A rendházak állapotának ismertetése után visszatérnek a rendi reform kérdéséhez. Az eltérő vélemények miatt az elnök szavazásra bocsátja, hogy a Jézus Társaságtól vagy a Rend galíciai provinciájától kérjenek-e segítséget. A szerzetesek 4 ellenében 11 szavazattal a Jézus Társaságot választották. Ezt követően Maxim Atanáz több kérdést is felvetett a gyűlésen. Az ungvári házfőnök kérte, hogy a Rendi kormány gondoskodjon az ungvári monostor fenntartásáról, melyre a káptalan a máriapócsi monostort kötelezte. Ezután megtárgyalták az elmaradt jubileumi ünnepségek előkészítésével kapcsolatos javaslatok beadásának határidejét, a máriapócsi búcsúk megtartásának szabályozását, döntés született arról, hogy a máriapócsi kolostorban évente két lelkigyakorlatot tartsanak. A gyűlés végén tartományfőnököt, monostorfőnököket és definitorokat[98] választottak: Homa Joákim került 3 évre a tartományfőnöki székbe, a máriapócsi monostor főnöke pedig Maxim Atanáz lett.[99]

94 A káptalani gyűlés jegyzőkönyve, [pag. 3.]

95 succrestentia: utánpótlás

96 A jegyzőkönyvben olvasható a máriapócsi, bixádi, husztbaranyai, miszticei, kisbereznai, munkácscsernekhegyi, krasznibródi és bukóchegyi monostorok, valamint az ungvári internátus állapotfelmérésnek összegzése. A káptalani gyűlés jegyzőkönyve [pag. 4–6.]

97 A káptalani gyűlés jegyzőkönyve, [pag. 4.]

98 definitor: egy-egy rendtartomány tanácsadó képviselője a rend általános fő elöljárója mellett

99 Maxim Atanáz 1918. szeptember 28-án tartotta meg első rendházi havi gyűlését, „bemutatkozása alkalmával mondott szavai felölelték mindazon törekvéseket, melyek a 3-as fogadalom tisztább s lelkesebb megtartásában foglaltatnak. Amelyből a bensőbb lelki életnek kell, hogy magasabb s tökéletesebb emelkedetség törjön utat a szeretet s megértés kapcsával." – írja Bojcsik Sebestyén jegyző az új házfőnökről (Jegyzőkönyv [pag. 59–62.]) Atanáz atya első intézkedései között szerepelt a szent misék ügyének rendezése (minden atya számoljon el velük, és szolgáltassa be a házfőnöknek), elrendelte tovább azt is, hogy a rendtagok az elöljáró engedélye nélkül ne hagyják el a monostort. A házfőnök a testület elé terjesztette emellett azt is, hogy célszerű lenne október 1-től a monostor birtokának vezetését és becsületes

A nagykáptalanról a *Görög Katholikus Szemle* is beszámolt, a kiadvány örömmel üdvözölte a gyűlést: *„[…] Mindig élénk figyelemmel kisértük a rend működését, érdekelt minden lépése, annyira be szeretnők kapcsolni egyházmegyénk rendes kulturális és hitéletének előbbre vitelébe, hogy a rend minden egyes ügyét a magunkénak érezzük. […] Mi ismét nagynak, életerősnek szeretnők látni a rendet, hogy tagjai kivegyék részüket minden munkából. A tulajdonképeni contemplativ életen kívül internátusokat, szeretetházakat, gazdasági és szakiskolákat vezessenek, egyik-másik tagjukat meg katedrán lássuk. Milyen szép volna, ha egy páran középiskolákban müködnének, egy rendtag meg a theologián kapna tanszéket. […] A mostani nagygyülésen végre ahhoz a válaszuthoz jutottak, mely meg fogja alapozni teljesen a rend jövőjét. A nagygyülésen résztvett összes rendi tagok kimondották a rend reformációjának szükségességét s a reform keresztülvitelére a magyarországi Jézus Társaságot választották. Örömmel szegezzük le a mostani nagy káptalan eme határozatát s üdvözüljük a hivatásukat a szó nemesebb értelmében felfogó Bazilita atyákat ezen lépésüknél.”*[100]

6. 1919 – A FORRADALMAK IDŐSZAKA

Az 1919. év első hónapjában még meg tudták tartani a bazilita atyák a havi összejövetelt, ezt követően azonban augusztus 30-ig erre nem volt lehetőségük: *„A gyülés megtartása után P. Atanáz hfőnök a maga egész terjedelmében beszámol a revolutiók óta történt fontos eseményekről. Nehéz napok voltak azok, melyek sulyos teherként nehezedtek magyar hazánkra. A normális életet teljesen felváltotta a rendellenesség mely a mi gazdasági és házi életünket sem kimélte meg. Ezért történt az hogy házigyüléseinket sem tudtuk nyugodtan megtartani.”*[101] – írja Bojcsik Sebestyén[102] a jegyzőkönyvben. A testület tagjai megértéssel veszik tudomásul ezt, hiszen ők is átélték a szóban forgó nehéz időszakot, mely ellenére folyamatosan értesültek a rendházat érintő fontos eseményekről.

Október 31-én, az őszirózsás forradalom idején a házi gyűlésen is az aktuális eseményekről volt szó: *„A gyülés megnyitása után P. Atanáz házfőnök – mivel a gyülés épen a forradalom kitörésének napján tartatott – szól a forradalomról, élénk szavakkal ecseteli annak erkölcsi és anyagi kárait, nemkülönben a communismust, s az azt követő idegen megszállást. – A felizgatott kedélyeket kielégiteni teljes lehetetlenség a monostori gazdaságot pedig az egymást követő állat requirálások igen érzékenyen érintette.”*[103] Atanáz atya beszéde végén kiemelte testi és szellemi a munkavégzés fontosságát, illetve a szerzetesek által vállalt kötelezettségek pontos és lelkiismeretes teljesítését.

A nyírbátori járás főszolgabírójának 1919. december 26-án 3356/1919. K. szám alatt kelt levele arról tájékoztat, hogy a helybeli határszakasz parancsnoksága 100 kg zsír összegyűjtését kéri, amelyet újévi ajándékul küldenek a katonák számára. A főszolgabíró tekintettel arra, hogy a parancsnok úr „a legnagyobb méltányossággal pártfogolta” érdekeiket, kérelmének helyt adva a környékbeli települések lakóinak, uradalmainak meg-

---

görögkatolikus szakemberre bízni. A testület elfogadta a javaslatot és 1918. október 1-től Bakay Istvánt bízta meg a feladattal. (Jegyzőkönyv [pag. 63–66.])

100 *Görög Katholikus Szemle*, Ungvár, 1918. augusztus hó 25. XIX. évf. 34. szám. 1.

101 Jegyzőkönyv [pag. 67.]

102 VÉGHSEŐ: *Görögkatolikus…*, 104.

103 Jegyzőkönyv [pag. 69.]

jelölése mellett, a máriapócsi Nagy Szent Bazil Rendet is 10 kg zsír beszolgáltatására szólította fel, amit a listában megjelölteknek december 31-ig kellett teljesíteniük.[104]

A bazilita atyák széles tevékenységi köréhez tartozott a rászorulók megsegítése. Mivel Máriapócs háromezer holdnyi területének kétharmada nagybirtokosok tulajdonában volt, a községben nagyon sok nincstelen élt, akiken a bazilita atyák pénzadományokkal, kölcsönökkel, terménnyel, vagy más adománnyal igyekeztek segíteni.[105] A szegényeknek emellett külön lisztet őröltek és hetente egy kemencényi kenyeret sütöttek a számukra. Az első világháborút követő földreform keretében a Rend önként ajánlotta fel házépítésre a régi gazdasági majort és a csűröskert területét, ahol akkor öt utcasor épült ki. A gazdaság központjában, a „papok tanyáján" iskolát és tanítói lakást építettek a szerzetesek és saját költségükön tartották fent ezeket.[106]

7. 1920 – A TRIANONI BÉKEKÖTÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A trianoni országhatárok új helyzetet teremtettek a magyar katolikus egyházkormányzat struktúrájában. A Hajdúdorogi Egyházmegyét az új határok három részre osztották: nagyobbik része Magyarországon maradt Nyíregyháza székhellyel, ehhez 82 parókia tartozott. A Bodrogköz 4 parókiája Csehszlovákiához került, az egyházmegye majdnem felét kitevő 75 parókia pedig Romániáé lett. A 82 hajdúdorogi egyházközség mellett Magyarországon maradt 20 eperjesi és egy-egy munkácsi, nagyváradi, valamint lugosi egyházmegyés parókia is.[107]

A trianoni béke gyökeres fordulatot hozott a baziliták szervezetében is. A történelmi Magyarország területén fennálló magyar tartomány kilenc monostort foglalt magába: *Munkács, Máriapócs, Ungvár, Krasznibród, Bukóchegy, Bikszád, Misztice, Kisberezna, Husztbaranya*. Trianon után a monostorok többsége Csehszlovákiához, kisebb része Romániához került, csak Máriapócs maradt Magyarországon.[108] Maxim Atanáz monostorfőnök így jellemezte a békekötés következtében kialakult helyzetet: *„A Szent Bazil Rend magyarországi provinciájához jelenleg kilenc monostor tartozik. Ezek közül az új*

104 A lista a következőket tartalmazza: Mándy uradalom, Nyírbátor; Bóni Gyártelep, Nyírbátor; Zselinszky uradalom, Encsencs; Schwartz Károlyné, Nyirgyulaj; Mándy Loránd, Piricse; Somossy Ferenc, Nyírbogát; Jonczy Albert, Kisléta; Szent Bazil rend, Máriapócs; Gr. Károlyi József, Nyirpilis; Mandál András, Piricse; Klein Adolf, Piricse. A főszolgabíró a levél végén megjegyzi, hogy több gazdaság is kimaradt a felsorolásból, így azokat a következő igénylés alkalmával fogja megterhelni. NSZBRL 4. doboz I–2.

105 1915-ben alamizsnára és segélyre 529 korona 11 fillért, 1916-ban 382 koronát, míg 1917-ben 6370 korona összeget költött a monostor. *A máriapócsi szent Bazil-rendi monostor számadási kivonata az 1915. évről. I. K.* [pag. 3.]; *A máriapócsi szent Bazil-rendi monostor számadási kivonata az 1916. évről. I.K.* [pag. 4.]; *A máriapócsi szent Bazil-rendi monostor számadási kivonata az 1917. évről I.K.* [pag. 3.] NSZBRL 4. doboz I–2.

106 Dudás: *A baziliták szerepe*…, 109–110.

107 Véghseő – Terdik: *Minden utamat*…, 52.; Tamás Véghseő: *Katholiken des byzantinischen Ritus in Ungarn.* II. Teil: Von 1920 bis 1989. In: Uő.: Unió, integráció, modernizáció. Tanulmányok a görögkatolikus egyház történetéhez. Nyíregyháza, 2021. 285–290.; uő.: *Trianon-trauma: az egyházmegye veszteségei, küzdelem a fennmaradásért.* In: Terdik Szilveszter (szerk.): Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon, Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház, Debrecen, 2020. 404–414.; Pirigyi István: *A magyarországi görögkatolikusok története II.* Nyíregyháza, 1990. 123–125. Vö. Véghseő Tamás: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez.* 4. kötet: 1917–1925 (CA. Textus/Fontes II/4/4), Nyíregyháza 2020.

108 Dudás – Legeza – Szacsvay: *Baziliták*, 20.

politikai határok szerint Csonka-Magyarországon van: 1. Máriapócs, román megszállás alatt; 2. Bikszád, cseh megszállás alatt; 3. Munkács-Csernekhegy (anyazárda); 4. Husztbaranya; 5. Misztice; 6. Ungvár; 7. Kisberezna, 8. Krasznibród (rommá lőtték a háború alatt, s egyelőre nem gondolhatunk a felépítésére sem) és 9. Bukóchegy (elhagytuk tíz esztendő óta, mert vadvízfelszivárgás miatt az épület lakhatatlan). Van összesen 18 páter. Anyagilag és erkölcsileg is első helyen a máriapócsi monostor áll."[109]

A huszas évek elejéig valamennyi, Magyarország területén lévő bazilita kolostor a Magyarországi Provinciához tartozott, melynek anyarendháza Munkács-Csernekhegyen volt. 1920-ban a csernekhegyi és a máriapócsi monostor is a Legszentebb Üdvözítőről elnevezett galíciai provincia kötelékébe került.[110] Mindez azonban megnehezítette a máriapócsi baziliták intenzívebb bevonását a Hajdúdorogi Egyházmegye életébe, mivel a galíciai provincia elöljárói kifejezetten ellenségesen viszonyultak az egyházmegyéhez.[111] Csernekhegyen 1921 elején megnyílt a noviciátus,[112] a magyar szerzetesek egyik része itt, másik része pedig a galíciai Krechovban tanult.[113]

A változásokat ezek után már nem a magyar jezsuiták, hanem a csernekhegyi kolostort 1920. november 2-án átvevő galíciai bazilita atyák indították el és elkezdték a Rend kárpátaljai ágának megreformálását.[114] A Nagy Szent Bazil Rend reformfolyamata már 1882-ben elkezdődött, miután a jezsuiták június 15-én átvették a dombromilyi bazilita kolostort. Munkájuk 19 éven át tartott, ám ezeknek a reformoknak az elfogadása nem volt kötelező, ezért a régi szerzetesek kihalásáig a galíciai provincia két csoportra oszlott: a megreformált és a reformokat elutasító atyák közösségére. A magyarországi rendtartomány vezetője 1906-ban Homa Joákim lett, aki hozzálátott a reform előkészítéséhez, az első világháború kitörése azonban hátráltatta a róla szóló megállapodást. Bár az 1918-as ungvári nagykáptalanon végül határozatot hoztak a Rend jelen lévő képviselői arról, hogy a reformok kidolgozására a Jézus Társaságot kérik fel, a trianoni békekötés következményeként ezt a galíciai bazilita atyák valósították meg. *„[…] a galíciai*

109 MAJCHRICSNÉ – NYIRÁN: *Mindnyájunk*…, 106–107.; Vö. *Jegyzőkönyv, felvétetett Ungváron a Szent-Bazil Rend monostorában 1918. évi augusztus hó 23. napján a Magyarországi Nagyszent Bazil Rendi Káptalani gyülésen,* 1–2. NSZBRL 7. doboz I–1-a.

110 PIRIGYI: *A magyarországi…,* 145.

111 Az 1929-ben a MAGOSZ (Magyar Görögkatolikusok Országos Szövetsége), amelynek létrehozásában a baziliták is segédkeztek, a máriapócsi rendház galíciai provinciától való függetlenítését kérte XI. Pius pápától azért, hogy az egyetlen, Magyarországon maradt bazilita kolostor a görögkatolikusok fejlődését szolgálhassa. A Szentszék végül 1923-ban rendezte az egykor a történelmi Magyarország területén működő bazilita kolostorok a helyzetét: a rendházak egy közös, Szent Miklósról elnevezett provinciát kaptak, az utódállamok kolostorait pedig egy-egy regionális elöljáró vezette. A magyar ág vezetőjévé a Szentszék a máriapócsi származású Dudás Miklóst nevezte ki. VÉGHSEŐ – TERDIK: *Minden utamat…,* 64.; A Szent Miklós Provincia felállításával a magyarországi Nagy Szent Bazil Rend elnyerte függetlenségét és gyors fejlődésnek indult. A folyamat fontos állomását jelentette a hajdúdorogi rendház megalapítása. A Szent Miklós Provincia a második világháború után bomlott fel. PIRIGYI: *bazilita kolostorok…*, 7–8.; vö. TÖRÖK: *Máriapócs*…, 198–199.; vö. PIRIGYI: *A magyarországi…,* 146–149.

112 A noviciátus első növendékei Jőcsák Máté, Sándor Jozafát, Dudás Miklós és Liki János Imre voltak. Ők Ungváron jártak gimnáziumba, majd a rendi internátus lakói voltak. Ők alkották később a magyar provincia gerincét. DUDÁS – LEGEZA – SZACSVAY: *Baziliták,* 20.

113 1944–1950 között először Máriapócson, majd Hajdúdorogon volt a noviciátus pápai engedéllyel. DUDÁS: *A baziliták szerepe,* 106–107.; A noviciátus befejezése után a szerzetesek hazajöttek és 1923. december 5-én átvették a máriapócsi kolostort, amely ettől kedve 1932. április 2-ig szintén a galiciai provinciához tartozott. PIRIGYI: *A magyarországi…,* 145.

114 PIRIGYI: *Bazilita kolostorok…*, 5.

baziliták kimondották, hogyha másképp nem tehetnék, inkább bezárják egyik monostorukat, de minket mégis ki fognak segíteni, hogy a reform útjára léphessünk, mert látták, hogy cseh megszállás alatt a rutén görögkatolikus hívek között cseh pénzzel és hivatalosan támogatott agitációval terjesztik a skizmát. […] Tehát az „unió" van veszélyben. A munkácsi püspök működését a politikai viszonyok teszik lehetetlenné, egyedül a Szent Bazil Rend az, melyhez a népnek bizalma van még."[115] – írja a reformról szóló jelentésében a püspöknek Maxim atya.

Kalis Atanáz, galíciai bazilita provinciális 1920. szeptember 12-én értesítette a Keleti Kongregációt arról, hogy megkezdi a kárpátaljai baziliták reformját, melyet a Kongregáció jóváhagyott. A provinciális munkássága tehát Máriapócsra nem terjedhetett ki, időközben azonban a csernekhegyi kolostort átvették a galíciai atyák. Bár Kalis Atanáz Rómától nem kapott felhatalmazást magyarországi reformtevékenységre, az új szabályokat elsőként a magyar szerzetesek fogadták el.[116] Máriapócs fontos szerepet töltött be a bazilita monostorok között: *„A változott politikai viszonyok dacára a mi provinciánk csakis a régi összetételében és egységében reformálható meg. Ha Máriapócsot, mint amely egyedül maradt meg Csonka-Magyarországon kiszakítjuk a régi provinciából – a cseh megszállás alatt lévő monostorokat magukra hagyjuk, mielőtt a reform végre volna hajtva –, a szerzetrend krízisbe kerül, s a provincia is halálra volna ítélve. Anyagi és erkölcsi támogatásban a rend intézményei eddig is Máriapócsról részesültek, s ha csak a reform előbb talpra nem állítja ottani monostorainkat – önmagukban egyelőre nem állhatnának fenn […]"*[117]

A máriapócsi rendház 1923-ban vette át a reformokat, s a „megreformált" atyák – Maxim Atanáz, P. Zsatkovics Dénes, Bojcsik Sebestyén – ennek szellemében kezdték meg működésüket. A reform során visszaállították a monostorban a fegyelmet és a szerzetesek saját megszentelődésükön kívül mások megszentelésébe, apostoli tevékenységbe kezdtek: az atyák népmissziókat és lelkigyakorlatok tartottak nemcsak Magyarországon, hanem Szlovákiában, Erdélyben, Kárpátalján és az USA-ban is.[118]

---

115 Majchricsné – Nyirán: *Mindnyájunk*…, 108.

116 Pirigyi: *Bazilita kolostorok,* 4–5.

117 Majchricsné – Nyirán: *Mindnyájunk...,* 109.

118 A bazilita atyák 1924–48. között 302 lelkigyakorlatot, 1925–1950 között pedig 362 népmissziót vezettek. A pócsi rendházban, vidéki központokban, iskolákban a nép széles rétegei mellett lelkigyakorlatokat tartottak görögkatolikus kántortanítóknak (1924.), gimnáziumi tanulóknak (Munkács, 1925.), szerzeteseknek, papoknak. Amerikában 1928–29-ben Legeza Tivadar és Szkiba Teofán 26 missziót, 1933–34-ben Legeza atya és Sztankaninecz Márián 21, majd 1937–38-ban Dudás Miklós Legeza atyával 39 népmissziót tartott. A népmissziókra általában két atya ment el. A megnyitó után napi három alkalommal tartottak szentbeszédet, a lányokat, legényeket, asszonyokat, férfiakat és gyermekeket külön oktatták. A missziót mindig egy gyertyás körmenet zárta szombat este. A szerzetesek vasárnap a szentmisében búcsúztak el a hívektől. vö. *A bazilita atyák missziós tevékenysége,* Görögkatolikus Élet, 1937. 1. évf. 1. szám. 11. Egy ilyen misszió sikerének köszönheti létrejöttét a hajdúdorogi rendház. vö. Török: *Máriapócs…*, 197–199.; Dudás Bertalan: *Baziliták, hová tovább az új ezredévben Magyarországon?* Bazilita Harmadrendi Értesítő, 1996. augusztus, II. évf. 4. sz. 1–3.;

A hajdúdorogi kolostor megalapítását később újabb bazilita rendházak megnyitása követte: a baziliták 1946-ban Makón is letelepedtek, majd 1948-ban innen Kispestre költöztek át. Hajdúdorogon a rendtagok lelkipásztori, tanítói, hitoktatói feladatokat láttak el, Kispesten szintén lelkipásztori teendőkben segítettek. 1944–1950-ben Máriapócson és Hajdúdorogon is noviciátust nyitottak. Dudás: *A baziliták szerepe…*, 108–110.

A bazilita atyák missziói hivatások ébredését is elősegítették. A 92 éves bazilita szerzetes, Erdei József atya – aki a ma Máriapócson élő két bazilita atya közül az egyik – így mesélt a vele készített interjú során

A görögkatolikus sajtóban nagy örömmel üdvözölték a Nagy Szent Bazil Rend reformját: *„Ez nekünk a mindenünk! Ők a görög egyház multjának nagyérdemü munkásai, ők a görög egyház jövendőjének letéteményesei is. Rájuk tekint a nép, mert ismeri szigoru rendet tartó, külsőségeiben is példaszerü életüket, rájuk tekintenek az egyháziak is, mert imponál még a Krisztussal benső egyesülésben álló papnak is alázatos, mély lelkiségük. Ez volt valaha, s ennek kell lenni ujból a Szent Bazil rendnek. És a rend rálépett erre az utra.”*[119]

A máriapócsi monostor házi gyűléseinek jegyzőkönyvében az 1919. december havi összejövetelt követően az 1920. és 1921. évekből nem találunk feljegyzéseket,[120] így az időszak eseményeinek nyomon követéséhez más dokumentumokat kell segítségül hívni.

1920. június 8-án kérés érkezett a máriapócsi kolostorhoz a Nyugdíjas Katonatisztek Országos Szövetségétől, amely mozgalmat indított a hadi sérülések vagy létszámcsökkentés miatt nyugdíjazott, de munkaképes katonatisztek munkába állításának előmozdítására. A mozgalom eddig mindenhol kedvező fogadtatásra talált, hiszen *„a társadalom minden rétege teljes tudatában van annak, hogy ezek a munkaképes derék tisztek, kik mindenüket kockára tették a szemünk elött lezajlott világégés – Nemzetünkre oly dicsőséges és mégis katasztrofálisan lezajlott öt esztendejében, – mindent megérdemelnek, amivel csak segitségükre lehetünk.”*[121] A Szövetség a műszaki előképzettséggel rendelkező munkaképes nyugdíjas tisztek egyik részét a mezőgazdasági iparban szeretné foglalkoztatni, ezért szeszgyárvezetői tanfolyamot indítanak nekik. Mivel a máriapócsi monostornak is volt szeszgyára, a Szövetség elnöke afelől érdeklődött, hogy az atyák tudnának-e a tisztek közül egyet vagy többet foglalkoztatni.

A Magyar Királyi Közélelmezési Minisztérium Nyíregyházi Kirendeltsége 1920 őszén két alkalommal is terménybeszolgáltatásra szólította fel a bazilita atyákat. Az október 10-én 2475/1920. szám alatt kelt határozat így rendelkezik: *„A szt. Basil rendet elkötelezem, hogy máriapócsi gazdaságából 3850 kgr. buzát, 4384 kgr. rozsot és a szeptember hó 20.-án kiadott 2890/920. sz. határozatommal beszolgáltatni rendelt 3000 kgr. árpán felül még 1846 kgr. árpát is szolgáltasson be. Utóbbi mennyiség beadását a buzában mutatkozó 1420 kgr. hiány pótlása képen engedélyezem.”*[122] Míg októberben azonnali átvétellel és elszállítással kellett a megjelölt tételeket beadni, a november 20-i határozat már 8 napot jelöl meg a következő terménymennyiség átadására: *„adógabona fejében 39 mázsa búzát, 40 mázsa rozsot, 30 mázsa árpát, ezen felül felesleg címén 4 mázsa rozsot, 5 mázsa árpát és mindezeken felül a vármegyei tengeri kontingensének*

---

arról a misszióról, melyet szülőfalujában, Nagylétán tartottak a szerzetesek: *„Volt nagy misszió a szülőfalumban, három bazilita atya volt kint: Dudás Bertalan, Legeza atya, Tivadar bácsi és Regős atya, Regős Dénes, aki megváltoztatta az életemet. 16 éves voltam és én már akkor akartam volna velük menni a rendházba. Hát olyan ember, pap volt, hogy szerettünk volna olyanok lenni, mint ő. Nagyon kellemes, bájos, nagyon szimpatikus ember volt és a fiatalság az egész faluban pár napon belül tűzbe ment volna érte.”*

119 CIRILL: *Szent Bazil Rendje.* Görögkatholikus Tudósító, 1923. december 25. 3.; vö. Fr. CYRILL: *A Szent Bazilrend reformja.* Görögkatholikus Tudósító, 1924. január 27. 2.; vö. *Máriapócs.* Görögkatholikus Tudósító. 1924. február 10. 1–2.

120 Az 1919. decemberi bejegyzéseket az 1922. február 20-án megtartott gyűlés jegyzőkönyve követi. (A szerző megjegyzése)

121 163/1920. sz. NSZBRL 4. doboz I–2.

122 *A máriapócsi Szent Bazil Rend gazdaságának megszámoltatása. 2475/1920. sz.* NSZBRL 4. doboz I–2. A határozat az indoklásban arra az előzetesen történt felmérésre hivatkozik, amely során a máriapócsi monostor gazdaságának terményei és a kolostor szükségletei kerültek összehasonlításra.

biztosítása céljából […] 256 mázsa csöves tengerit”[123] kellett átvennie az Áruforgalmi r. t. illetékes bizományosának.

8. ZÁRÓ GONDOLATOK

Ahogy az 1915–1920 közötti évek eseményeinek áttekintése alapján látható, a Nagy Szent Bazil Rend máriapócsi rendházának tagjai igyekeztek a vizsgált időszakban minden „fronton” helytállni. Részt vettek az első világháború következményeként megjelenő terménybeszolgáltatásokban, a kolostor testülete rendszeresen megszavazta újabb és újabb hadikölcsönök jegyzését, de az ungvári és a munkács-csernekhegyi rendházakat is pénzkölcsönnel támogatták. Amikor újabb problémaként megjelent a nagyszámú hadiárva ellátásának kérdése, a szerzetesek először apácazárda megnyitását tervezték, mivel azonban ez nem valósulhatott meg, a máriapócsi kegykép másolatainak eladásából származó pénzösszeg egy részével járultak hozzá a gyermekek nevelésének költségeihez. Az oroszok által elpusztított felvidéki falvak újjáépítésénél egy ház felépítését a máriapócsi monostor is vállalta, de hadifoglyoknak és a betegsegélyező számára is adott pénzt. Mindezek mellett a folyamatos áremelkedéssel is szembe kellett nézni, ami a monostor alkalmazottainak fizetésemelésével járt.

A háborúhoz kapcsolódó terhek mellett, feladatkörüknek megfelelve, a bazilita atyák a máriapócsi kegyhely gondozását is ellátták, amelyen belül az egyik legnagyobb nehézséget a kegykép második könnyezésének 200 éves jubileumára tervezett ünnepség megrendezése jelentette. Annak ellenére, hogy a sikeres gyűjtést követően mégsem sikerült a templomudvar megnagyobbítása és a kápolna felépítése, Seszták Barnabás és Szkiba Teofán atyák mégis egy olyan háromnapos ünnepséget terveztek meg, melynek lélekemelő és reményt adó szentbeszédéről később a sajtóban is megemlékeztek. 1917-ben ugyanakkor súlyos veszteségek érték a búcsújáróhelyet: a kegytemplom nyolc harangjából hetet elvittek, valamint hadi célokra leszerelték a templom vörösréz tetejét és magát a kegyképet is kirabolták.

A vizsgált időszakban a Nagy Szent Bazil Rend belső reformjának kérdése is újra aktuálissá vált, melyet a trianoni békeszerződést követően már nem a Jézus Társaság, hanem a galíciai bazilita atyák vittek véghez. Az első világháború alatt viselt terhek ellenére, ahogy Maxim Atanáz atya is megfogalmazta 1921-ben írt levelében – a Magyarország területén lévő bazilita rendházak közül máriapócsi monostor állt a háború után anyagi és erkölcsi szempontból az első helyen.

123 *A szent bazil rend máriapócsi gazdasága által beszolgáltatandó termény mennyiségének beszolgáltatása, 2925.1920. sz.* NSZBRL 4. doboz I–2.

KATALIN FÖLDVÁRI

CHAPTERS FROM THE HISTORY OF THE BASILIAN MONASTERY AT MÁRIAPÓCS BETWEEN 1915 AND 1923

At the beginning of the First World War, the participating countries expected only a few months of fighting so they were not economically prepared for a protracted war. The conflict had many consequences for the life of the hinterland, which this study presents through the history of the monastery of Máriapócs between 1915–1923. Members of the monastery of the Order of St. Basil the Great at Máriapócs tried to stand firm on all "fronts" during the period studied in this paper. They took active part in the supply of crops for the government that appeared as a consequence of WWI. Also, they continuously signed up for war bonds, but they helped other Basilian monasteries in need as well. In addition to the burdens associated with the war, the Basilian Fathers also took care of the shrine of Máriapócs in accordance with their duties. Despite the burdens borne during the First World War, the monastery of Máriapócs ranked first among the Basilian religious houses in Hungary based on material and moral points of view after the war.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

SÁRÁNDI TAMÁS

NUNCIUSI JELENTÉSEK ERISZ ALMÁJÁRÓL

Az erdélyi görögkatolikus egyház helyzete a második bécsi döntés nyomán

2020-ban indult útjára Nunciusi jelentések címmel egy forrásközlés-sorozat, aminek célja ízelítőt nyújtani a Horthy-korszakban Magyarországon tevékenykedett nunciusok jelentéseiből. A sorozat legújabb kötete várhatóan 2023-ban fog megjelenni, ami a második bécsi döntés nyomán Észak-Erdély területén keletkezett és – elsősorban – a görögkatolikus egyházhoz kapcsolódó jelentésekből közöl egy válogatást. A sorozat eddigi hagyományaitól eltérően ez nemcsak a budapesti, hanem a bukaresti nuncius témába vágó jelentéseit is közli. A jelen szöveg ezen kötet egyik bevezető tanulmányaként is szolgál.

A tanulmány révén nem célunk a második bécsi döntés nyomán kialakult magyar–román viszony, de még a felmerülő egyházi kérdések teljes spektrumának vizsgálata sem, kizárólag a román görögkatolikus egyházhoz kapcsolódó egyes kérdésekre fogunk koncentrálni, hiszen más témákban (pl. az erdélyi római katolikus egyház) a közölt dokumentumok nem hoznak releváns újdonságokat. Ezzel szemben a majdani kötetben publikálásra kerülő dokumentumokat szeretnénk egy átfogóbb keretbe helyezni, elősegítve ezáltal azok értelmezését.

A kötet legnagyobb erénye, hogy együtt közli a budapesti és bukaresti nuncius jelentéseit ugyanazon témáról, és ez az újszerű megközelítés üdvözlendő, sőt, követendő példa kellene hogy legyen a további egyháztörténeti forrásközlések számára is. Ugyanakkor hátrány, hogy időkerete 1941 vége, mert a felmerülő kérdések és problémák későbbi alakulását nem tudjuk nyomon követni, ami pedig fontos lenne az átfogó értelmezéshez. Az általunk érintett kérdések alapvetően a magyar kormányzat görögkatolikus egyházzal kapcsolatos elképzeléseit tükrözik, de kitérünk a bevonulás során történt atrocitások, valamint az ún. 'templomrombolás' jelenségére is, hiszen ezek érintették a román görögkatolikus egyházat. A jobb érthetőség érdekében igyekszünk mindezt tágabb kontextusba helyezni, kitérve a két világháború közötti fejlődésre. Az itt közölt forrásokat más típusú, elsősorban diplomáciai forrásokkal ütköztetjük, de a helyi román görögkatolikus püspökségek anyagával is összevetjük.

A MAGYAR ÁLLAM ÉS A NEMZETISÉGI EGYHÁZAK VISZONYÁNAK ALAKULÁSA 1940-IG

A második bécsi döntés nyomán Magyarországhoz visszacsatolt észak-erdélyi területek révén megnőtt a keleti rítusú hívek száma, és egy új egyházrésszel is gazdagodott az állam. A magyarországi görögkatolikus egyház 1940–1944 között két egymástól el-

különülő részből állt: a hajdúdorogi és munkácsi püspökségből, amelyek az esztergomi érsekség alá tartoztak, valamint az észak-erdélyi román püspökségekből (szamosújvár–kolozsvári, nagyváradi és máramarosi), amelyek hivatalosan továbbra is a balázsfalvi érsekségnek voltak alárendelve, és közvetlenül a Vatikán alá tartoztak. Emellett még a visszacsatolt területen feküdt a balázsfalvi érseki tartomány területének egy része, amely a tágabb értelemben vett Székelyföldet jelentette. A magyar kormány távlati célja ezen széttöredezettség megszüntetése és egy egységes görögkatolikus egyház létrehozása volt, amely Esztergomnak van alárendelve. Ennek első lépése lett volna a hajdúdorogi püspökség joghatóságának kiterjesztése Észak-Erdélyre. A Vatikán álláspontjának lényege abban ragadható meg, hogy a háború ideje alatt nem módosítja az egyházi (egyháztartományi) határokat. Azokban az esetekben, amikor az új határ kettévágta a püspökségeket, helynököket kellett kinevezni és azok útján adminisztrálták az átcsatolt területeket. Az elképzelések kibékítése lehetetlen feladatnak tűnt, így megindult a kötélhúzás és a kompromisszumok sora, amelyek révén a Vatikán igyekezett mindkét felet kielégíteni.

A magyar kormányzat 1940 utáni, a román görögkatolikus egyházzal szembeni politikáját a kormányzati nemzetiségpolitikába ágyazva érdemes vizsgálni, mivel csak így lehet megérteni az egyházpolitikai lépések mozgatórugóit. A Horthy-kori magyar állam keresztény államként határozta meg magát, ahol fontos befolyással rendelkeztek az egyházak (a katolikus mellett természetesen a protestáns is), és törvény szavatolta az egyházak belső autonómiáját. A mindenkori állam ettől függetlenül úgy tekintett az egyházakra, mint politikai céljai elérése érdekében használható eszközökre. Míg a református és ortodox egyházak esetében könnyebb dolga volt ezek önállósága és nemzeti mivolta miatt, a katolikus egyházzal kapcsolatos ügyekben mindig egyeztetnie kellett a Vatikánnal is. Így végső soron kölcsönös függésről beszélhetünk, ahol az állam érdekeit korlátozta a Vatikán, míg a Vatikánnak tekintettel kellett lennie az állam érdekeire, mivel az egyházakat jelentős összegekkel támogatta a mindenkori állam.

1940-re megváltozott a magyar kormányzati hozzáállás az egyházi autonómiához, elsősorban a nemzetiségi egyházak esetében, és a román görögkatolikus egyházat is így kezelték. Ennek megértéséhez fontos figyelembe venni a dualizmus korában kiépült és intézményesült egyházi autonómiákat és az állam-egyház viszonyban a 20. század elején beállt változásokat. Az 1880-as évektől előtérbe került a hívek körében lezajlott asszimiláció kérdése, ami idővel mozgalommá alakult, és magyar püspökség létrehozását tűzte ki célul. A kormányzati politikától nem független asszimilációs folyamatok, az ezekből adódó konfliktusok, valamint a magyar és elmagyarosodott hívek különböző mozgalmai idővel a politika homlokterébe kerültek, és az egyházi célok egyre inkább politikai köntösben jelentek meg. A dualizmus időszakának második felében a görögkatolikus egyház a román nemzeti mozgalom legfőbb zászlóvivőjévé vált. Ezzel párhuzamosan a román görögkatolikus egyházban egyre hangsúlyosabbá vált annak különállása és nemzeti jellege, ami furcsának hathat. A magyar jogfelfogás szerint ugyanis az országban csak egy katolikus egyház létezett, ennek legfőbb védjegye az egyetemesség volt. A két egyházfelfogás közötti különbség legélesebben az úgynevezett katolikus autonómia mozgalmon belül került felszínre. Az egyház arra alapozta önállóságát, hogy az 1853-ban létrehozott balázsfalvi érsekség közvetlenül a Vatikánnak volt alárendelve, egyházjogilag nem tartozott az esztergomi érsek alá, a primátus elismerése inkább csak hagyomány volt, mint jogi tétel. 1853 azonban csak egy több évszázados folyamat betetőzése volt, a 18. századtól kezdődően a római és görögkatolikus egyház fejlődése szétvált. Míg a 18. században a görögkatolikus hívek a munkácsi és balázsfalvi püspökségbe szervezve élték

egyházi életüket, ez a helyzet a 19. század közepén megváltozott. A román érsekség felállítását követően a görögkatolikus egyház – ha jogilag nem is, de – gyakorlatilag két részre oszlott: a román görögkatolikus egyházrészre, amely külön, autonómiával rendelkező érsekségbe szerveződött, valamint a rutén egyházrészre, amely az esztergomi érsekségnek volt alárendelve és a munkácsi és eperjesi püspökségből állt. A két egyházrész fejlődése más utat követett. Míg a román hangsúlyosan felvállalta a nemzetiségi érdekek képviseletét,[1] és területére mint kompakt nemzetiségi területre tekintett,[2] a rutén egyházrészben nem indult meg hasonló folyamat, a mindenkori püspököket és a papságot sikerült megnyerni a korabeli magyar nemzeteszmének, és nem is indultak meg szeparatista törekvések. Ezt a helyzetet idővel a Vatikán is szentesítette, a leiratokban külön román és rutén egyházról beszélt.[3] Ebből kifolyólag a rutén és román püspökök is másképp viszonyultak a 18. századtól megjelenő magyar hívek nyelvi igényeihez. A rutén püspökök nem léptek fel a magyar nyelv egyházi életben való megjelenése ellen, sőt támogatták, viszont a 19. század második felétől a román egyházrészben csak megtűrt, olykor tiltott volt a magyar nyelv használata. A rutén (szláv) és román nyelv bevett, liturgikus nyelvnek számított az egyházban, a magyar viszont nem.[4] A Vatikán is következetesen ragaszkodott ahhoz az állásponthoz, hogy nem engedélyezi a népnyelv megjelenését az egyházban, csak holt nyelvét. Az egyházban használt szláv nyelv nagyon közel állt a ruténok nyelvéhez, és fokozatosan a román egyház is bevezette a nyelvújítást, így az élő román nyelvet használták, nem az elavult ó-románt.[5] Az a furcsa helyzet állt elő, hogy a nemzetiségek használhatták saját nyelvüket a templomban, a magyar hívek viszont nem, vagy csak megtűrve.

1918, illetve Trianon következtében a görögkatolikus hívek elenyésző kisebbségbe kerültek Magyarországon a többi történelmi egyház híveivel összevetve. Ezzel szemben Romániában 1918-at követően a görögkatolikus egyházat nemzeti egyházzá minősítették, miközben a római katolikus egyház a protestáns egyházakkal együtt kisebbségi egyházzá vált. A vezető szerep az ortodox egyházé volt, amelyet domináns egyházzá nyilvánítottak. A görögkatolikus egyház intézményi és számbeli növekedése elsősorban az állami nyomásra meginduló áttérésekben, valamint a templomépítkezésekben öltött testet. A román görögkatolikus egyház helyzete hivatalosan az 1927-ben megkötött konkordátum révén rendeződött.[6] A tárgyalások már 1920-ban elkezdődtek, a dokumentumot több megszakítás után titokban írták alá. Az ortodox egyház az esetleges konkordátum hírére azonnal heves tiltakozásba kezdett, amit a román kormány kihasznált, hogy

1 A *folyamatot* a román történetírás úgy értelmezte, hogy mind a magyar kormányzat, mind a Vatikán elfogadta. Bojor, Victor: *Episcopii diecesei gr.-cat. de Gherla acum Cluj-Gherla (1856-1939)* [Az egykori szamosújvári, ma kolozsvár-szamosújvári egyházmegye püspökei]. Târgu Mureș, 1939. 565.

2 *Emlékirat a görögkatolikus magyarok részére kérelmezett új egyházmegye alapítása ügyében*. 1910. Közli: Források a magyar görögkatolikusok történetéhez, 1906–1912. Szerk. Véghseő Tamás – Katkó Márton Áron, Nyíregyháza, 2019. 222–242.

3 Uo.

4 A Vatikán a két esetre kivételként tekintett, amelyekre az egyházi unió miatt volt szükség. Élő nyelvet csak akkor lett volna hajlandó elfogadni, ha egy egész nép katolikus hitre való áttérése a tét. Cârja, Cecilia: *Biserică și politică. Înființarea episcopiei de Hajdudorogh (1912)* [Egyház és politika. A hajdúdorogi püspökség megalakítása 1912]. Cluj Napoca, 2012. 125.

5 Szabó Jenő: *A görög-katholikus magyarság utolsó kálvária-útja 1896–1912*. Budapest, 1913. 133.

6 Nóda Mózes: The Historical and Ecclesiastical Background of the 1927 Concordate Between the Vatican and Romania [Az 1927-ben a Vatikán és Románia között létrejött konkordátum történeti és egyházi háttere]. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*. 2010 Winter. 285.

minél jobb feltételeket tudjon elérni. A Vatikánnak eleve nehéz dolga volt, mivel egy ortodox állammal szemben kellett eredményeket elérnie úgy, hogy egyszerre tegyen engedményeket, miközben tekintettel kellett lennie mind a görög, mind a római katolikus egyházrészre. Mindennek nem tudott eleget tenni, így igyekezett védeni az egyetemes katolikus szabadságjogokat, és ha kellett, engedményeket tett a római katolikusok rovására.[7] A Vatikán beleegyezett, hogy a szatmári és nagyváradi római katolikus püspökségeket *aeque principaliter* összevonják, és az egész erdélyi római katolikus egyházat a bukaresti érseknek rendeljék alá. Ezzel szemben megmaradt a görögkatolikus érseki tartomány függetlensége, amely közvetlenül a Vatikánnak lett alárendelve, és az ország nyugati részén egy újabb püspökséget hoztak létre, ez lett a későbbi máramarosi püspökség.[8] A konkordátum legnagyobb eredménye, hogy biztosítani tudta a katolikus vallás szabadságát, megteremtette a szabad kapcsolattartást a Vatikán, püspökségek és hívek között, elismerte a katolikus egyház státusát és a katolikus iskolák nyilvános jogát.[9] A konkordátummal elégedetlenek voltak mind az ortodoxok, mind a római katolikusok,[10] azonban az adott körülmények között nem volt mód előnyösebb feltételek elérésére.[11]

A fent vázolt folyamatok eredményeként 1940-re a kormányzat magatartása radikálisan megváltozott a kisebbségi egyházakkal szemben. Míg a dualizmus időszakában a liberális állam törvényileg szabályozta az egyházi autonómiát és az állami támogatást, 1940-et követően ezek már nem voltak automatikusan elismert jogok, hanem a kisebbségpolitika és a magyar–román viszony alakulásának függvényévé váltak. Az 1940-es bevonuláskor meginduló tömeges menekülthullám elsősorban a román értelmiségieket érintette, a helyben maradt értelmiségiek ¾-ét az egyházi elit adta, emiatt szerepe felértékelődött. A magyar kormányzat a román papokban látta a közösséget összetartó legfőbb szervező erőt, amely a nemzeti érzület ébrentartásában és a közéleti passzivitás megvalósításában öltött testet. A román közösség kontroll alatt tartása a román papok állandó megfigyelésében és karhatalmi vegzálásában nyilvánult meg. Az 1918 előtti párhuzamos, nemzeti egyházakkal szemben a magyar kormány az egységes nemzeti egyház létrehozásában és kiterjesztésében látta a megoldást, amely éket verne a magyar államhatalom szemében monolit tömbként működő román egyházi struktúrába. Ez részben a

7 Ilyen volt pl. a kolozsvári minorita rendház és templom átadása a szamosújvári püspökségnek, majd később a kolozsvári Kálvária templomé is. Ez nemtetszést váltott ki mind a rendből, mind a magyar püspökökből. MARTON JÓZSEF: *A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben.* Erdélyi Múzeum (1995) 1–2. szám, 54–55.

8 A konkordátumban nem volt meghatározva a püspökség székhelye. 1930-ban jött létre, a központja pedig hosszas vita után Nagybányára került. Erre vonatkozóan lásd: TURCU, Lucian: *How did Baia Mare Become the See of the Greek-Catholic Bishopric of Maramureș?* [Hogyan lett Nagybánya a Máramarosi püspökség székhelye?] Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia (2012) 2. szám, 83–108.

9 Legnagyobb hátrányának azt tartják, hogy nem sikerült elismerni az egyház vagyonjogi alapját, és létrehozták az ún. Patrimonium Sacrum-ot (egyházi közpénztár), ami mindkét egyház vagyonát kezelte volna. A vagyon nagyobb része a római katolikus püspökségektől érkezett volna, annak kezelésében viszont a magyar püspökök kisebbségbe kerültek. Kompromisszumként az alapba nem az egyházi vagyonok kerültek, hanem a földreformkor kisajátított javakért kapott értékpapírok. MARTON JÓZSEF: *A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben. Erdélyi Múzeum* (1995) 1–2. szám, 55–56.

10 Jancsó Elemér szerint a Vatikán engedményeit a legbuzgóbb katolikusoknak is nehezükre esett elfogadni. JANCSÓ Elemér: *A katholikus egyház helyzete Romániában.* Magyar Szemle (1928) 9. szám, 59.

11 A konkordátummal a magyar kormány sem volt elégedett, így gesztusképpen a megegyezés aláírásával egyidőben Magyarországgal is megkötötték az ún. *intesa semplice*t, amely a magyarországi püspökök kinevezését szabályozta. MARCHUT Réka: *A román konkordátum a magyar diplomáciában (1920–1929).* Pro Minoritate (2014) Tél. 16.

dualizmus korában jelentkező magyarbarát egyházi mozgalmak felélesztését és továbbvitelét jelentette, azzal a különbséggel, hogy 1918 előtt ezek legfőbb célja az elért asszimilációs sikerek megóvása volt, míg 1940-et követően nemcsak a magyar/magyarrá lett hívek védelme, hanem a további asszimilációs eredmények elérése vált elsőrendűvé. A görögkatolikus egyház esetében a cél a hajdúdorogi püspökség joghatóságának kiterjesztése, esetleg újabb egyházközségek hozzá csatolása lett volna. A magyar kormányzat ezen törekvése ugyanakkor az egész nemzetiségpolitika fokmérőjeként is felfogható, mivel a nemzetiségpolitika alapjának tartott ún. Szent Istváni eszme lojalitásért cserébe kulturális, nyelvi és egyházi jogokat ígért. Ezen törekvések azonban eleve megkérdőjelezték a korábban törvényileg garantált egyházi autonómiát. A vallásváltoztatás érdekében gyakorolt folyamatos állami nyomás, a papok megfigyelése, adott esetben vegzálása sokkal árnyaltabb képet nyújt, és a hivatalosan deklarált és elvek szintjén garantált vallásszabadság megkérdőjeleződött.

A ROMÁN GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZ HELYZETE ÉSZAK-ERDÉLYBEN A MÁSODIK BÉCSI DÖNTÉS NYOMÁN

A második bécsi döntés révén visszacsatolt területeken a görögkatolikus egyház számított a legnépesebb felekezetnek. Az 1941-es népszámlálás tanúsága szerint több mint 960 ezer híve volt. A román lakosság 89%-a, ezzel a teljes lakosság több mint 1/3-a tartozott ezen felekezethez.[12] A nunciusi jelentések alapján a görögkatolikus hívek száma 900–950 ezerre tehető.[13] A folyamatos menekülés és vallásváltoztatás miatt sem a román lakosság, sem a görögkatolikus hívek pontos száma nem ismert, előbbit általában 1 millió főre becsüljük, a görögkatolikusokét pedig 7–800 ezerre. A második legnagyobb felekezetnek a református számított megközelítőleg 600 ezer fővel, a római katolikus hívek száma több mint 536 ezer volt.[14] Jól tükrözi a korabeli vatikáni felfogást, hogy Rotta nuncius legin-

12 *Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként.(Országhatáron kívüli terület)*. Budapest, 1990. 6–7. A görögkatolikus egyház saját statisztikája szerint a hívek száma 1,1 millió főnél is több volt, ez túlzásnak tűnik. *Észak-erdélyi görögkatolikus egyház statisztikája*. 1944. március 11. Direcţia Judeţeană Mureş a Arhivelor Naţionale, [Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Kirendeltsége], Fond 112 Protopopiatul greco-catolic Târgu-Mureş [Marosvásárhelyi görögkatolikus esperesség iratai], (továbbiakban DJMS-Protopopiat), dos. 1929/1944. 32–33. f. A balázsfalvi érsekségnek kb. 100 ezer, a máramarosi és nagyváradi püspökségnek kb. 250-250 ezer híve lehetett, a többi a szamosújvári püspökséghez tartozott.

13 Az érintett három román görögkatolikus püspökség híveinek nagy része átkerült Magyarországhoz, míg az érseki tartománynak csak egy töredéke. Adatai szerint Magyarországhoz került 774 egyházközség, míg Romániánál maradt 94 egyházközség. A balázsfalvi érseki tartományból viszont csak 157 egyházközség került át és Romániánál maradt 475 egyházközség. *Melléklet Angelo Rotta nuncius 4094/40 (217) sz., Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz írt jelentéséhez egyházügyi statisztikai adatok Erdélyről.* 1940. szeptember 28. Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati, Affari Ecclesiastici Straordinarii, Ungheria [Az Államtitkárság Történeti Levéltára – Államok közti Kapcsolatok Szekciója, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja, Magyarország] (a továbbiakban ASRS AA. EE. SS. Ungheria) pos. 92A, ff. 229rv.; illetve *A görög-román és latin rítusú katolikus egyház egykor Romániában lévő egyházmegyéihez tartozó egyházközségek helyzetének összegzése a második bécsi döntés után.* 1940. október 24. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 206r-207r. (A levéltári idézetek a Nunciusi jelentések készülő 3/3. sz. kötetében.)

14 Nem világos, hogy milyen forrásokra alapozva, de Rotta nuncius 1940 őszén jóval többre, 630 ezerre becsülte a protestáns lakosság számát, míg a római katolikusokét csak 450 ezer főre. Ezért aggódott a

kább a protestáns lakosság magas aránya miatt aggódott. Meglátása szerint Erdély mint a protestantizmus fellegvára él a magyar köztudatban, a hívek pedig mint nagy „hazafiak", ami csak tovább fogja erősíteni a protestánsok amúgy is túlzott befolyását a politikai életben. Hiába van a katolikus lakosság döntő, 2/3-os többségben, a görögkatolikusokat nemzetiségük miatt a hazafiság vonatkozásában nem tartja mérvadónak.[15]

1940 őszén a román görögkatolikus érsekség Balázsfalva központtal működött, élén Alexandru Nicolescu érsekkel. Az érsekségnek négy püspökség volt alárendelve: a nagyváradi, szamosújvári, lugosi és máramarosi. Ezek közül az első három központ került vissza Magyarországhoz, azonban mivel kormányzati szempontból státusuk különböző volt, s mivel részletesen beszámolnak róluk a nunciusi jelentések is, érdemes rájuk röviden kitérni.

A kolozsvár-szamosújvári görögkatolikus püspökség helyzete volt a legrendezettebb. A püspökséget a 19. században alapították, püspökét, Iuliu Hossut pedig 1917-ben szentelték fel, működése ellen nem emelt kifogást a magyar kormány. A szamosújvári püspökséget az 1927-es konkordátum legfőbb nyertesének tekinthetjük, ugyanis székhelyét Kolozsvárra tette át, ahol megkapta a minorita rend teljes vagyonát (templomot, rendházat és földeket). Hossu püspök Magyarországon egyedüli román püspökként megkapta a felsőházi tagságot, amit elfogadott, de sosem szólalt fel a parlamentben.[16] Rendszeresen részt vett a püspökkari konferenciákon is.[17] Megítélése mégsem volt pozitív. Egyházi vonatkozásban nemtetszést váltott ki, hogy a visszacsatolást követő első püspökkari konferencián egy nyilatkozatot olvasott fel, amelyben jelezte, hogy a román görögkatolikusok továbbra is a balázsfalvi érsek suffragáneusainak tartják magukat, és reményét fejezte ki, hogy békében és egyetértésben tudnak élni a magyar néppel.[18] A román püspökök magatartását Rotta nuncius sem helyeselte, szerinte fontos lett volna a katolikus egység hangsúlyozása, aminek legfőbb fóruma a püspökkari konferencia.[19]

---

protestáns „túlsúly" miatt. Angelo Rotta nuncius 4050/40 (210) sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz egy földrajzi térkép és statisztikai adat megküldéséről. 1940. szeptember 20. ASRS AA.EE. SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 165rv, 167r.

15 Saját szavai szerint: „a hazafiasság mérlegén nagyon keveset számít." Angelo Rotta nuncius 4030/40 (217) sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz Serédi hercegprímás felterjesztéséről. 1940. szeptember 14. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 147rv-148rv, 154r.

16 1940. októberi eskütétele alkalmából maga Horthy kormányzó fogadta, ami egyedinek számított a román egyházi méltóságok között. A mindenkori miniszterelnökökkel is több alkalommal tárgyalt. *Angelo Rotta nuncius 4208/40 (235) sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a magyar kormányzat egyházügyi terveiről.* 1940. október 26. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 20rv-21r.

17 1940–1944 között nyolc püspökkari konferenciát tartottak, Hossu ezek közül heten vett részt, ő képviselte a román görögkatolikus egyházat a magyar egyházzal szemben. GERGELY JENŐ: *Az erdélyi görög katolikus román egyház*. Regio (1991) 3. szám, 103. Az 1944. március 3–4-iki atrocitás miatt, amikor magyar fiatalok megtámadták a kolozsvári görögkatolikus teológiát, a román püspökök Hossuval való szolidaritásból úgy döntöttek, hogy nem vesznek részt többé a püspökkari konferenciákon. POP, Iosif: *Credinţă şi apostolat. Memorii* [Hit és apostolság. Visszaemlékezés]. Coord. Dimitrie Poptămaş–Melinte Şerban. Târgu Mureş, 2004. 113.

18 *Melléklet Angelo Rotta 4172/40 [228] ikt. sz., Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz írt jelentéséhez Hossu püspök püspökkari konferencián elmondott beszédéről.* 1940. október 16. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 33rv. Rotta nuncius szerint érvelését követően Serédi hercegprímás elfogadta a román püspökök különállását. Angelo Rotta 4172/40 [228] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz az erdélyi hírekről. 1940. október 19. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 32rv, 34r. Más forrás ezt nem erősíti meg.

19 *Angelo Rotta 4172/40 [228] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz az erdélyi hírekről.* 1940. október 19. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 32rv, 34r.

Másrészt politikai vonatkozásban kifogásolták, hogy aktívan részt vett az 1918. december 1-jei gyulafehérvári nagygyűlés megszervezésében, ő olvasta fel a Gyulafehérvári Határozatokat. A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) részéről felvetődött emiatt esetleges leváltása,[20] de nincs információnk arról, hogy a magyar kormányzat bármikor is kezdeményezte volna. Hossu nagy tekintélynek örvendett, ő volt a rangidős püspök (1942-ben ünnepelte püspökké választásának 25. évfordulóját), és őt tekintették az észak-erdélyi román kisebbség legfőbb egyházi vezetőjének.[21] Mindez egyféle védettséget és mozgásszabadságot biztosított számára, legtöbbször ő tárgyalt a magyar kormány képviselőivel,[22] és adott ponton próbált közvetíteni a román és magyar kormány között.[23] Ugyanakkor a reciprocitási politika negatívumai is sokszor érintették. A román történetírás szerint két alkalommal is merényletet kíséreltek meg ellene, személyében pedig két alkalommal inzultálták. A püspöki székhely miatt – aminek átadását sokan sérelmezték katolikus körökben is – a miskolci minorita rend[24] az 1440/1941 sz. rendelet[25] alapján pert indított, és felmerült a székhely visszaköltöztetése Szamosújvárra.[26] Az ügy már 1940 őszén terítékre került, akkor Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció Titkára – Cassulo bukaresti nuncius nyomán – amellett érvelt, hogy fontos egyházi érdek fűződik ahhoz, hogy a püspökség székhelye Kolozsváron maradjon. Mivel a városban volt az ortodox püspökség is, fontos volt semlegesítése,[27] másrészt a város könnyebben elérhető

20 *Beresztóczy Miklós, a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium I. osztálya vezetőjének beszámolója erdélyi útjáról*. 1940. szeptember 10. Esztergomi Prímási Levéltár (továbbiakban EPL), C. D/C, 5945/1941. A vatikáni követ jelentése szerint a Szentszék nem lepődött meg, hogy nem teljes a bizalom Hossu iránt. *Vatikáni követség jelentése az erdélyi görögkatolikusok helyzetéről*. 1940. november 10. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban MNL OL), K 64 Magyar Külügyminisztérium Politikai Osztályának rezervált iratai (továbbiakban K 64), 88. csomó, 34. tétel, 50–51. f.

21 Az 1940–1944 közötti időszakban Hossu hasonló szerepet töltött be, mint Márton Áron a dél-erdélyi magyarság életében.

22 Rotta nuncius is mint „ügyeskedő" embert jellemezte a püspököt. *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939 – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, I. rész: 1930–1939.* Szerk. Somorjai Ádám, Budapest 2022. 159–173.

23 Ciubăncan, Vasile T.: *Episcopul cardinal Iuliu Hossu, personalitate a marilor evenimente istorice naţionale* [Iuliu Hossu bíboros-püspök, a nagy nemzeti események személyisége]. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Theologia catholica* (2004) 1. szám, 161.

24 *Budapesti követség jelentése M. Antonescunak a Hossu püspökkel folytatott beszélgetésről*. 1941. október 9. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe [Román Külügyminisztérium Levéltára], Bukarest, Fond 71/ Transilvania [A Román Külügyminisztérium Erdélyre vonatkozó iratai]. (továbbiakban MAE, fond 71/ Transilvania), vol. 200. 386–389. f.

25 Az 1440-es rendelet az 1921-es földreform felülvizsgálatának jogi alapját teremtette meg. 6. és 7. paragrafusa kimondta, hogy a román földreform során történt kisajátítások bírósági úton megtámadhatók. A rendeletre vonatkozóan bővebben lásd: Tóth-Bartos András: *Birtokpolitika Észak-Erdélyben 1940–1944*. Korall (2012) 47. szám, 101–125.

26 A magyar hatóságok a szamosújvári püspökség elnevezést használták hivatalos iratokban, ezzel is jelezve, hogy nem ismerik el az 1918 után történt változásokat. *Hossu püspök levele Ritter érseknek*. 1942. augusztus 12. Direcţia Judeţeană Maramureş a Arhivelor Naţionale, [Román Nemzeti Levéltár Máramaros Megyei Kirendeltsége], Fond 180 Episcopia greco-catolică Maramureş [Máramarosi görögkatolikus püspökség levéltára], (továbbiakban DJMM-Episcopia), dos. 4/1941. 83–92. f.

27 Tisserant a várost erős görögkatolikus közösséggel rendelkezőként írja le, a hívek számát pedig 38 ezerre teszi, ami túlzó. Az 1930-as népszámlálás szerint a város magyar többségű volt, a görögkatolikus hívek száma pedig 22 ezerre tehető. *Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció Titkárának 591/40 ikt. sz. levele Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a szamosújvári püspökség székhelyéről.* 1940. október 30. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 17rv.

volt központi fekvése miatt.[28] Már ekkor felmerült a püspöki székesegyház visszaperlésének lehetősége, Rotta nuncius egyetértett azzal, hogy a Vatikán vesse latba befolyását ennek elkerülése végett.[29] Az ügyek 1941 utáni alakulását a követek dokumentumai már nem követik nyomon, azonban más forrásokból tudjuk, hogy 1944-ig nem történt meg a rendezés.

A nagyváradi püspökséget 1774-ben alapították, az élén álló püspököt, Valeriu Traian Frențiut 1913-ban szentelték püspökké. Látszólag nem tornyosult akadály a püspökség működése elé, mivel mind a püspökség, mind a püspök már 1918 előtt is működött. A magyar kormányzat azonban nem akarta elfogadni sem a püspök, sem a püspökhelyettes személyét politikai magatartásuk miatt. Ugyanis 1940. augusztus 22-én Frențiu püspök részt vett egy pártértekezleten, ahol a jelenlevők aggodalmukat fejezték ki a magyar–román tárgyalások miatt, és hangot adtak nemtetszésüknek az esetleges népcserével kapcsolatban. A megoldást a fegyveres ellenállásban látták. Az ülés végén ilyen értelmű táviratot küldtek Turnu Severinbe Valer Pop miniszternek, a román delegáció vezetőjének, amelyet aláírt a püspök mellett Ioan Suciu segédpüspök és Nicolae Popovici ortodox püspök is.[30] Saját bevallása szerint Frențiu augusztus 24-én Belényesre utazott a püspökség ügyeit rendezni, és ott érte a bécsi döntés híre, akárcsak a magyar hadsereg bevonulása.[31] Magyarország területére csak 1940. november 30-án tért vissza, a határ átlépésekor román diplomáciai útlevelet használt, amelyet a bukaresti magyar követség láttamozott. A magyar határőrség külföldieknek szóló formanyomtatvány kitöltésére kérte, ő azonban tiltakozott, mondván, hogy ő magyar állampolgár.[32] A nagygyűlésen való részvétel és a bécsi döntés elleni tiltakozás miatt a magyar hatóságok úgy érezték, hogy Frențiu püspök kompromittálta magát és a püspöki tisztséget,[33] ezért ürügyet ke-

28 *Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció Titkárának 591/40 ikt. sz. levele Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a szamosújvári püspökség székhelyéről.* 1940. október 30. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 17rv.

29 Nem tudni, hogy Rotta nuncius miért tartotta fontosnak a püspöki székhelynek Kolozsváron való maradását. Angelo Rotta nuncius 6382/41 [N. Pr. 459] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a román görögkatolikusok hívek helyzetéről. 1941. november 21. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 77rv, 83rv.

30 Frențiu későbbi bevallása szerint vármegyei értekezleten vett rész, és nem írta alá a táviratot. *Frențiu püspök levele a Belügyminisztériumnak*. 1941. május 24. MNL OL, K 149 Belügyminisztérium rezervált iratai (a továbbiakban K 149), 104. doboz, 1941. 6. tétel, 1941-6-5463. 43–47. f.

31 Rotta nuncius nehezményezte, hogy Frențiu püspök nem vett részt a magyar csapatok nagyváradi bevonulásán, és már ekkor jelezte, hogy a magyar kormányzat valószínűleg nem fogja elfogadni személyét. Ezzel együtt pozitívan nyilatkozott személyéről. Angelo Rotta nuncius 4002/40 [N. Pr. 213] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz az erdélyi román sérelmekről. 1940. szeptember 7. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 522rv-523rv. A nuncius Frențiu püspök magatartását a későbbiekben is nehezményezte. Angelo Rotta nuncius 4094/40 (217) sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz erdélyi egyházak statisztikai adatairól. 1940. szeptember 28. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 226rv-227rv.

32 *Magyar Külügyminisztérium feljegyzése Frențiu püspök belépéséről*. 1941. január 7. MNL OL, K 305 Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium, Töredék iratok (a továbbiakban K 305), 4. doboz. A püspök utólagos magyarázata szerint azért döntött román diplomáciai útlevelének használata mellett, mert a magyar katonai hatóságok nem bocsátottak ki útlevelet. Azt azonban nem a román hatóságokkal, hanem a magyar követséggel láttamoztatta, jelezve, hogy magyar állampolgárnak tartja magát. Az útlevelet visszaküldte a román hatóságoknak. *Frențiu püspök levele a Belügyminisztériumnak*. 1941. május 24. MNL OL, K 149, 104. doboz, 1941., 6. tétel, 1941-6-5463. 43–47. f.

33 A későbbiekben Rotta nuncius azt is hibaként rótta fel, hogy Frențiu püspök tartósan Romániában tartózkodott, emiatt személyét egyre védhetetlenebbnek tartotta. Angelo Rotta 4148/40 [225] sz. jelentése

restek a személyétől való megszabadulásra.[34] Mivel sem a püspökség alapítása, sem a püspök személye ellen nem lehetett elfogadható érvet felhozni,[35] a magyar hatóságok abba kapaszkodtak, hogy Frenţiu valójában román állampolgár, mivel a bécsi döntés kihirdetésekor Belényesen volt a lakhelye, és nem optált Magyarország javára.[36] A magyar kormány kezdetben felvetette a Vatikánnak, hogy rendelje el, hogy a nagyváradi püspökség székhelye kerüljön át Belényesre, mivel a püspökség vagyona ott van,[37] majd kérte, hogy mondassák le Frenţiut, s helyébe nevezzék ki Alexandru Rusu máramarosi, vagy Dudás Miklós hajdúdorogi püspököt.[38] A magyar kormánnyal való jó viszony megőrzése érdekében a Vatikán is hajlandó volt kompromisszumokra. 1940 novemberére belátta, hogy engednie kell Frenţiu ügyében,[39] de a mindkét fél számára elfogadható kompromisszumos megoldás váratott magára. Ez amiatt is szükségessé vált, mivel a magyar kormányzat 1940 októberében hivatalos formában is a Vatikán tudomására hozta az észak-erdélyi katolikus egyházakkal kapcsolatos elképzeléseit, és egyértelműen jelezte, hogy számára elfogadhatatlan Frenţiu püspök személye.[40] A magyar hatóságok feltehetően Frenţiu kiutasításával akarták megoldani az ügyet, azonban a kínos epizód elmaradt, mivel 1941. június 5-én meghalt Alexandru Nicolescu balázsfalvi érsek és a Vatikán őt nevezte ki adminisztrátorként a helyére, ugyanakkor megtartotta a nagyváradi püspöki címét is.[41] Frenţiu 1941. augusztus 14-én végleg elhagyta az ország területét, Romániába távozott. Az egyház szabályai szerint Ioan Suciu püspökhelyettesnek kellett volna

---

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a máramarosi egyházmegyéről. 1940. október 12. ASRS AA.EE. SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 222rv-223r. Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció Titkára is sürgette Frenţiu püspök visszatérését, azzal a feltétellel, hogy szabadon gyakorolhassa teendőit. Eugène Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció Titkárának 545/40 ikt. sz. levele Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a nagyváradi püspökség székhelyéről. 1940. október 23. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 26rv.

34 A magyar hatóságok szerint Frenţiu a megtorlástól tartva a bécsi döntés hírére távozott Belényesre, és csak a magyar hatóságok engedékenységét látva döntött a visszatérés mellett. Emellett felhozták ellene, hogy mindig szélsőségesen nacionalista volt, és 1918-ban elsőként tiltotta meg a császárért való imádkozást, ráadásul az 1930-as éveken aktívan részt vett az antirevíziós mozgalomban. *Nagyváradi rendőrség jelentése a Belügyminisztériumnak Frenţiu püspökről*. 1941. január 20. MNL OL, K 149, 104. doboz, 1941., 6. tétel, 1941-6-5463. 41–42. f. Ezzel szemben Hlatky Endre, Bihar vármegye főispánja szerint Frenţiu művelt, világlátott ember, ő az egyedüli román, aki tett valamit a város érdekében a két világháború között, fejlesztette a püspökséget, iskolát alapított, bérházat épített. *Hlatky Endre jelentése a Miniszterelnökségnek Frenţiu püspökről.* 1941. augusztus 7. MNL OL, K 305, 4. doboz.

35 A szamosújvári püspök mellett a nagyváradi is felsőházi tagságot kapott, de nem vette át. *Pro memoria a visszacsatolt keleti és erdélyi részek egyházi ügyeinek rendezése tárgyában*. 1940. október. MNL OL, K 63, Külügyminisztérium Politikai osztályának iratai (továbbiakban K 63), 299. csomó, 1938–1940, 34. tétel, 6046/pol. 90–99. f.

36 Az érvelés nem állja meg a helyét, Frenţiu csak látogatóban volt Belényesen. Állandó lakhelye Nagyváradon volt, így a bécsi döntés értelmében automatikusan megkapta a magyar állampolgárságot.

37 A Vatikán azzal utasította vissza, hogy a püspökség nagy része Magyarországon van, természetes, hogy a püspök is ott székeljen. *Esty Miklós, az Actio Catolica elnökének levele Serédi érseknek a nunciussal folytatott beszélgetésről*. 1940. EPL, C. D/C, 5945/1941.

38 Rusu püspök felvetése mögött a magyar kormánynak a máramarosi püspökség megszüntetését célzó szándéka húzódott meg, amelyet a Vatikán elvetett. *Beresztóczy Miklós, a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium I. osztálya vezetőjének beszámolója erdélyi útjáról*. 1940. szeptember 10. EPL, C. D/C, 5945/1941.

39 *Vatikáni követség jelentése az erdélyi görögkatolikusok helyzetéről*. 1940. november 10. MNL OL, K 64, 88. csomó, 34. tétel, 50–51. f.

40 Angelo Rotta nuncius 4208/40 (235) sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a magyar kormányzat egyházi terveiről. 1940. október 26. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 20rv-21r.

41 *Vallás és Közoktatásügyi Miniszter levele a Belügyminiszternek Frenţiu érseki adminisztrátorrá történt kinevezéséről*. 1941. augusztus 11. MNL OL, K 149, 1941 6. tétel, 104. doboz, 1941-6-546352–53. f.

a helyébe lépnie. A magyar kormány azonban az ő személyét sem fogadta el, egyrészt ő is aláírta a bécsi döntés ellen szóló táviratot, másrészt magyarul sem beszélt. Rotta nuncius nehezményezte, hogy Suciu nem lépett kapcsolatba sem az egyházi, sem a politikai hatóságokkal, emiatt – az egyház érdekében – elfogadhatónak vélte, ha mindketten lemondanak tisztségükről.[42] A kompromisszum értelmében végül Suciu püspökhelyettes Nagyváradon maradhatott, de a püspökség igazgatását Iuliu Hossu szamosújvári püspök vette át püspöki adminisztrátorként.[43]

A máramarosi püspökséget 1918 után, a román konkordátum nyomán hívták életre. A püspökséget hivatalosan 1930 júniusában alapította XI. Pius pápa a *Solemni conventione* bulla által, élére Alexandru Rusu korábbi balázsfalvi kanonok került. A magyar kormány álláspontja az volt, hogy nem ismer el semmilyen 1918 utáni egyházi változást, mert a magyar parlament nem fogadott el róla törvényt. Rotta nuncius kezdetben úgy vélte, hogy amennyiben egyes – nem román – egyházközségeket leválasztanak róla, a máramarosi püspökség kormány általi elismertetése nem ütközik nehézségekbe,[44] a későbbiekben azonban már másképp vélekedett.[45] A magyar kormány kezdeti elképzelése arra irányult, hogy kezdeményezi a máramarosi püspökség megszüntetését, arra hivatkozva, hogy a bécsi döntés nyomán a Romániával kötött konkordátum érvényét veszítette, ami a püspökség megszűnéséhez vezet. Emellett kifogásolták, hogy a püspökség létrehozásakor nem gondoskodtak annak anyagi ellátásáról, így teljes fenntartása a magyar költségvetést terhelné. Harmadrészt, a máramarosi püspöki székhely magyar környezetben, Nagybányán van, amit a magyar lakosság nehezményez.[46] A későbbiekben a kormányzat belátta, hogy az eredeti elképzelés túl radikális, ezért az egykoron a hajdúdorogi és munkácsi püspökségekhez tartozó egyházközségek visszacsatolását követően a máramarosi püspökségnek a nagyváradival történő összevonását javasolta, élén Rusu püspökkel.

---

42 Angelo Rotta nuncius 4251/40 [N. Pr. 239] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz Suciu segédpüspök leveléről. 1940. november 2. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 63rv, 75.

43 Egyes információk szerint Frențiu egészségi okokra hivatkozva vissza akart vonulni, helyettesévé Suciut nevezték ki, akit fel is szenteltek a bécsi döntés előtt. Frențiu nem őt szerette volna utódjának, azonban a nagyváradi kanonokok rossz viszonyban voltak a püspökkel, aki szerintük elherdálta a püspökség vagyonát. A magyar információk szerint Suciu sokkal jobban exponálta magát az antirevíziós mozgalomban, mint Frențiu. *Feljegyzés az észak-erdélyi görögkatolikus megyék újjárendezéséről*. 1942. Hajdúdorogi Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Nyíregyháza (a továbbiakban GKPL), I-1-a. 433/1942. Román források nem erősítik meg az információkat, Suciunak nem volt sok kötődése a nagyváradi püspöksséghez, mivel csak 1940 nyarán nevezték ki segédpüspöknek, ezt megelőzően a balázsfalvi teológián tanított. Tevékenységére vonatkozóan lásd: CIUBĂNCAN, Vasile T.: *Episcopul auxiliar dr. Ioan Suciu martir al bisericii române unite cu Roma* [dr. Ioan Suciu segédpüspök, a román görögkatolikus egyház mártírja]. Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Catholica (2008) 1. szám, 199–220.

44 Angelo Rotta nuncius 4030/40 (217) sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz Serédi hercegprímás felterjesztéséről. 1940. szeptember 14. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 147rv-148rv, 154r.

45 Saját szavaival élve: „A máramarosi egyházmegye elismerése keményebb dió lesz, mint gondoltam volna." Angelo Rotta nuncius 4094/40 (217) sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz erdélyi egyházak statisztikai adatairól. 1940. szeptember 28. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 226rv-227rv. Meglátását feltehetőleg Serédi hercegprímás tervezetére alapozta, ami szerint a magyar kormányzat kisebb módosításokat követően elfogadja az új püspökség létét annak kihangsúlyozásával, hogy fenntartja magának a jogot, hogy döntsön egyes püspökségek létrehozásáról. Melléklet Angelo Rotta nuncius 4030/40 [217] sz. jelentéséhez Serédi hercegprímás tervezete az erdélyi egyházügyi helyzetről. 1940. szeptember 7. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 149r-153r.

46 Az elképzelés kapcsán Rotta nuncius jelezte, hogy az érvek nem mindegyike megalapozott. Angelo Rotta 4116/40 [220] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a máramarosi püspökségről. 1940. október 5. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 232rv, 234rv-235r.

Ezen elképzelés került be a kormányzat hivatalos felterjesztésébe is.[47] A Vatikán, elsősorban Eugène Tisserant, a Keleti Kongregáció titkára[48] azonban ragaszkodott a máramarosi püspökséghez, egyrészt mivel az a Romániával kötött konkordátumnak is része volt, másrészt pedig azért, mert ebben vélte megtalálni a Romániával való jó viszony fenntartásának kulcsát. Tisserant bíboros azzal érvelt, hogy a püspökségre egyrészt a földrajzi nehézségek miatt van szükség, hiszen a terület hegyes, nehezen megközelíthető, messze van a szamosújvári püspöki székhelytől. Másrészt a térségben meginduló ortodox terjeszkedésben is veszélyt látott, és 1940-et követően ez tovább súlyosbodott Kárpátalja visszacsatolásával, hiszen a terület határossá vált azzal a térséggel, ahol már a 20. század eleje óta erősödőben volt a skizmatikus mozgalom.[49] Tisserant bíboros szerint az egyház érdeke az, hogy ne csökkentsék a román görögkatolikus egyház erejét, ez a püspökség pedig elsősorban a hívek lelki békéjét szolgálta. Másrészt, ha megmarad a három püspökség, az elégséges egy önálló érsekség létrehozásához, ami a bíboros távlati tervei között szerepelt.[50] A magyar kormányzat idővel belátta, hogy nem kezdeményezheti, és nem is várhatja el a Vatikántól egy általa szentesített püspökség megszüntetését, ugyanakkor azt is fontos kihangsúlyozni, hogy a máramarosi püspökség létrehozása mögött politikai érdekek is meghúzódtak, léte a román kormánynak tett gesztus volt. Elsősorban Serédi bíboros volt nehéz helyzetben, hiszen kezdetben támogatta a püspökség megszüntetését, majd igyekezett meggyőzni a kormányzatot annak lehetetlenségéről. A kormány helyzete sem volt egyszerű, nehezen tudta volna elmagyarázni, hogy miért szükséges egy új román püspökséget szentesíteni.[51] Végül kompromisszum született: az erdélyi római katolikus püspökségek helyzetének rendezéséért (a szatmári és nagyváradi püspökségek szétválasztásáért, Scheffler püspök kinevezéséért) cserébe a magyar kormány elfogadta Rusu püspök személyét és a püspökség létét, habár hivatalosan soha nem szentesítette.[52] Rusu püspök személye ellen nem volt kifogása a magyar kormányzatnak, hiszen információi szerint napi politikai ügyekkel soha nem foglalkozott[53] és többször

47 *Pro memoria a visszacsatolt keleti és erdélyi részek egyházi ügyeinek rendezése tárgyában*. 1940. október. MNL OL, K 63, 299. csomó, 1938–1940, 34. tétel, 6046/pol. 90–99. f.

48 Ugyanebben az időben Tisserant bíboros levélben megnyugtatta Rusu püspököt, hogy a Keleti Kongregáció nyomon kíséri a püspökség helyzetét. *Tisserant bíboros levele Rusu püspökhöz a püspökség helyzetéről*. 1940. október 5. DJMM-Episcopia, dos. 297/1940. 2. f.

49 Eugène Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció Titkárának N. 544/40 ikt. sz. levele Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a máramarosi püspökségről. 1940. október 16. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 213rv-214r.

50 Eugène Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció Titkárának 544/40 ikt. sz. levele Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a máramarosi püspökségről. 1940. október 31. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 219rv.

51 Rotta nuncius szerint Teleki miniszterelnök azzal érvelt, hogy „az erdélyi lélek nem fogadhatja el" a máramarosi püspökség létét, hiszen a magyar kormány által el nem ismert, a magyar hívekre nézve sérelmes konkordátum részeként jött létre. A nuncius ugyanakkor bízott benne, hogy a kormány álláspontja megváltozik, mivel Telekit – akivel jó személyes kapcsolata is volt – „jó katolikusnak" tartotta, aki majd fejet hajt, ha a Vatikán határozott álláspontjával találja magát szembe. Angelo Rotta nuncius 4171/40 (227) sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a máramarosi egyházmegyéről. 1940. október 19. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 217rv-218rv.

52 *Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium előterjesztése a Külügyminisztériumnak az erdélyi katolikus egyház ügyeivel kapcsolatban*. 1940. október. EPL, C. D/C, 5945/1941.

53 Más források szerint mivel Rusu éveken át volt a lefontosabb görögkatolikus hitbuzgalmi lap, az *Unirea* főszerkesztője, többször korteskedett politikai cikkekben a Parasztpárt jelöltje mellett, s ez is szerepet játszhatott abban, hogy őt jelölték püspöknek. Magdău, Petru – Turcu, Lucian–Cârja, Ioan: *Atitudinea Bisericii greco-catolice față de ceremonia încoronării suveranilor României de la Alba Iulia de acum*

felszólalt a szélsőségek ellen.[54] Így a máramarosi püspökség megmaradásához a Vatikán ellenállása mellett nagyban hozzájárult Rusu püspök személye is, aki meglepő nyitottságot mutatott a magyar hívek irányába: egyrészt kezdettől elismerte létüket, másrészt elképzelhetetlennek tartotta, hogy püspöksége alá továbbra is magyar hívek tartozzanak.[55] A kezdeti ígéretek ellenére a püspökség helyzete megoldatlan maradt. Rusu helyzetét 1943-ban a következőképpen foglalta össze: mivel az egyházmegye püspöke *de facto* el van ismerve, viszont *de iure* nincs, minden általa hozott döntés, bár kánonjogilag érvényes, polgárjogilag érvénytelen.[56]

A legsajátosabb román görögkatolikus egyházi szervezet a visszacsatolt területen a Marosvásárhely központtal megszervezett székelyföldi vikariátusság lett. Ez valójában a balázsfalvi érsekség része volt, de mivel az érseki központ nem került vissza, Nicolescu érsek még a bevonulás előtt Iosif Pop marosvásárhelyi esperest[57] nevezte ki a vikariátusság élére. A magyar kormány elfogadta az elvet, hogy a kettévágott püspökségek helynökök útján kormányozzák az elcsatolt területeket, azonban nem értett egyet a balázsfalvi érsek döntésével, mivel elképzelése szerint a székelyföldi egyházközségeket visszacsatolták volna Hajdúdoroghoz.[58] Iosif Pop nem tűnt a legalkalmasabb jelöltnek, a bevonulás után ő is a menekülés mellett döntött, majd az érsek tanácsára maradt, és vál-

---

nouă decenii [A görögkatolikus egyház magatartása a gyulafehérvári királykoronázással kapcsolatban]. In Annales Universitatis Apulensis. Series Historica (2013) 1. szám, 130.

54 *Beresztóczy Miklós, a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium I. osztálya vezetőjének beszámolója erdélyi útjáról*. 1940. szeptember 10. EPL, C. D/C, 5945/1941. Később rendőrségi forrás is megerősítette, hogy Rusu püspök ellen „politikai rendészeti" szempontból nem találtak kifogást. *Rendőrség nagybányai kapitányságának jelentése Rusu püspökről*. 1942. március 26. MNL OL, K 28 Miniszterelnökség Nemzeti és Kisebbségi Osztályának iratai (a továbbiakban K 28), 84. csomó, 139. tétel, 1942-D-19125. 524. f. Habár Rotta nuncius Hossu püspöknél „merevebb" személyiségnek titulálta Rusu püspököt, jelentése szerint jó benyomást tett Csáky István külügyminiszterre. Angelo Rotta 4116/40 [220] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a máramarosi püspökségről. 1940. október 5. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 232rv, 234rv-235r.

55 Rusu hajlandónak mutatkozott visszaadni az egykor Hajdúdoroghoz tartozott egyházközségeket és a rutén egyházközségeket is, a munkácsi püspökséghez tartozó román egyházközségekért cserébe. *Rusu püspök francia nyelvű levéltervezete Tisserant bíboroshoz*. 1941. február 1. DJMM-Episcopia, dos. 298/1940. 7–14. f.

56 *Rusu püspök válaszai Ritter érsek kérdőívére*. 1943. február 18. 5–15. DJMM-Episcopia, dos. 4/1941. 47–65. f. Rusu püspök – látszólag önként – már 1941 során is kifejtette nézeteit Tisserant bíborosnak, amikor a hívek nemzetiség szerinti szétválasztását sürgette. A Szatmárnémetiben működő román és magyar (rutén) egyházközségek kapcsán kifejtette: „Lehetetlen tehát, hogy ez a centrum a maga román híveivel Hajdúdoroghoz kerüljön, mint ahogy azt sem tudom elképzelni, hogy az ottani ruténnek mondott, ám teljesen elmagyarosodott hívek, akik jelentős erőket mozgósítottak, román püspök joghatósága alatt maradjanak." Alexandru Rusu máramarosi román görög katolikus püspök N. 365/41 ikt. sz. levele Tisserant bíboroshoz a máramarosi püspökségéről. 1941. február 1. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 6-10.

57 Névazonosság miatt a szakirodalom gyakran összetéveszti a szentjobbi apáttal. Iosif Pop szentjobbi apátot a katonai hatóságok kiutasították, a kormány pedig lépéseket tett a Vatikánnál, hogy vonják meg tőle a címet is. *Pro memoria a visszacsatolt keleti és erdélyi részek egyházi ügyeinek rendezése tárgyában*. 1940. október. MNL OL, K 63, 299. csomó, 1938–1940, 34. tétel, 6046/pol. 90–99. f. A székely vikariátusság élére kinevezett Iosif Pop (1896–1985) Budapesten végezte a teológiát, 15 éven át Gáltőn volt pap, majd 1937-ben marosvásárhelyi esperessé nevezték ki. 1948-ban letartóztatták, öt évet ült börtönben, majd haláláig visszavonultan élt Marosvásárhelyen. SIGMIREAN, Cornel: *Iosif Pop: Credinţă şi posteritate* [Iosif Pop: Hit és az utókor]. Libraria (2004) 3. szám, 326–328.

58 *Pro memoria a visszacsatolt keleti és erdélyi részek egyházi ügyeinek rendezése tárgyában*. 1940. október. MNL OL, K 63, 299. csomó, 1938–1940, 34. tétel, 6046/pol. 90–99. f.

lalta a megbízatást. Távozási szándékát később megismételte,[59] az egyházi vezetés azonban végig kitartott mellette, Serédi prímás is meghívta a püspökkari konferenciákra.[60] A Székelyföld abban is különbözött a többi püspökségtől, hogy itt volt a legnagyobb hatósági nyomás, amelynek eredményeként a papok többsége elmenekült. Az egykor Hajdúdoroghoz tartozó egyházközségek híveinek többsége vallást változtatott, az egyházközségek nagy része felszámolódott.

Iosif Pop, illetve a marosvásárhelyi eset kapcsán a nunciusi jelentések forrásértékére is érdemes kitérni. Mivel napi jelentésekről van szó, ezek nem hosszú, összefoglaló jelentések, elemzések, hanem az adatok azonnali közlései. Bár a nunciusok igyekeztek több forrásból informálódni, több esetben is megfigyelhető információik pontatlansága. Ezeket későbbi jelentésekben pontosítják, adott esetben korrigálják, olykor eleve jelzik, hogy a hozzájuk eljuttatott információ túlzó. A jelentések arról számolnak be, hogy Iosif Pop helynök az esetleges megtorlás elől elmenekült a városból, majd visszatérése után többször zaklatták, letartóztatták, távozásra ösztönözték.[61] A város görögkatolikus templomában Jaross Béla római katolikus apátplébános misézett, míg Ioan Dredeţianut, a marosvásárelyi II. számú parókia papját bebörtönözték.[62] A nunciusi jelentésekkel azonos időszakból több, Iosif Pop által írt beszámoló is fennmaradt, azonban egyik sem erősíti meg ezen információkat. Mindez nem csökkenti a nunciusi jelentések forrásértékét, amelyek a nagyobb folyamatok és főleg egyházi vonatkozások terén megbízhatóak. Helyi események vagy statisztikai adatok terén viszont érdemes őket más forrásokkal is összevetni.

A MAGYAR KORMÁNYZAT MÁSODIK BÉCSI DÖNTÉST KÖVETŐ NEMZETISÉGPOLITIKAI ELKÉPZELÉSEI A GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZ KAPCSÁN

A nemzetiségi egyházak helyzete tükörképet ad a magyar nemzetiségpolitika gyakorlati megvalósulásáról. Egyrészt – a meghirdetett Szent Istváni elvekkel ellentétben – a magyar kormányzat legfőbb célkitűzése az volt, hogy az egyházi autonómiájukra támaszkodó nemzetiségi egyházak különállását felszámolja és egységes, a nemzeti céloknak alárendelődő egyházat hozzon létre, amelynek részei lettek volna a nemzetiségi egyházak is. Másrészt a román kisebbség számára az egyház jelentette az egyetlen hálózatot, amely átfogta az egész társadalmat, és amelyen keresztül a románok meg tudták magukat szervezni. Az egyház támadását, a vélt vagy valós sérelmeket a román lakosság úgy élte meg, mint legalapvetőbb jogainak megkérdőjelezését, ez pedig megnehezítette a lakosság integrálását a Horthy-kori magyar államba. Harmadrészt, a magyar állam

59 Maga helyett mindkét esetben Ioan Dredeţianu marosvásárhelyi papot javasolta. *Iosif Pop helynök levele a balázsfalvi érsekhez optálási szándékáról*. 1940. november 5. DJMS-Protopopiat, dos. 1819/1940. 5. f., illetve *Iosif Pop levele Hossu püspöknek optálási szándékáról*. 1941. február 12. DJMS-Protopopiat, dos. 1849/1941. 31. f.

60 Összesen négy alkalommal vett részt. Gergely: *Az erdélyi görögkatolikus* i. m. 103.

61 *Alexandru Nicolescu, a román egyesült egyház metropolitájának 7369-1940 sz. levele Andrea Cassulo nunciushoz.* 1940. november 22. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 392, 393.

62 *Alexandru Nicolescu, a román egyesült egyház metropolitájának 24/40 sz. levele Andrea Cassulo nunciushoz.* 1940. szeptember. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, f. 511; illetve *Andrea Cassulo nuncius 6504/40 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a magyar-román viszonyról.* 1940. október 15. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, 458rv, 462rv.

egyházpolitikai célkitűzései révén igyekezett „feltörni" a román lakosság ellenállását, hogy lehetőséget biztosítson az esetleges asszimilációnak. Az észak-erdélyi román egyházakkal kapcsolatos politika két sarokpontja közül az egyiket a hajdúdorogi püspökség Észak-Erdély területére történő jogkiterjesztése képezte.

A bécsi döntést követően az érintett felek megfogalmazták a magyarországi görögkatolikus egyházzal kapcsolatos maximális célkitűzéseiket, amelyek homlokegyenest ellentmondtak egymásnak. A budapesti és bukaresti nunciusi jelentések egyidejű közlése leginkább e területen hoz újdonságot. Árnyalja a képet, és részleteiben mutatja be a különböző elképzeléseket, a mögöttük lappangó érdekeket. A bécsi döntést követő első napon Rotta nuncius már számolt azzal, hogy változásokra lesz szükség, akár személyi változásokra is.[63] Szeptember elején Rotta nunciushoz eljutott egy tervezet, és ő biztosra vette, hogy összeállításában Serédi hercegprímás is részt vett. A tervezet abból indult ki, hogy a Romániával kötött konkordátum érvényét veszíti, ez pedig automatikusan több dolgot is maga után von. Egyik a szatmári és nagyváradi püspökség összevonása, illetve a kinevezni szándékozott Napholcz Pál püspök személye, a másik pedig a máramarosi görögkatolikus püspökség léte. A tervezet azt is tartalmazta, hogy minden kettévágott püspökség határokon átnyúló területeit a püspök kormányozhassa.[64] A következő jelentések ezen 'kiszivárgott' jelentéssel foglalkoztak. Rotta nuncius igyekezett megérteni a magyar álláspontot, amely a Romániával kötött konkordátumot sérelmesnek érezte az erdélyi magyarságra és magyar egyházakra nézve,[65] azt azonban nem tartotta elfogadhatónak, hogy határváltozás miatt egy korábban megkötött konkordátum automatikusan érvényét veszítse. A korábban a munkácsi és hajdúdorogi püspökséghez tartozó egyházközségek visszacsatolásától nem zárkózott el, azt azonban kétségbe vonta, hogy a román kormányzat elfogadná a határokon átnyúló egyházkormányzatot, hiszen eleve tiltotta a konkordátum.[66] Rotta nuncius vélekedése azonban nem igazolódott be, mivel szeptember közepén Frenţiu püspök már kérte a Vatikántól a román konkordátum vonatkozó részének, a III. cikkelynek a felfüggesztését, amely tiltotta, hogy a püspökök a határokon átnyúlóan igazgassák püspökségeik elszakított részét.[67]

Cassulo bukaresti nuncius Rottához hasonlóan igyekezett megértést tanúsítani a román érdekek irányába. Leginkább a görögkatolikus egyház keleti jellegének megőrzéséért aggódott, amely megfelelő önálló keret nélkül veszélybe kerül, a híveket pedig az asz-

63 *Angelo Rotta nuncius 3975/40 [N. Pr. 210] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a második bécsi döntésről.* 1940. augusztus 31. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 638rv-639rv-640.

64 Emellett javasolták, hogy a román görögkatolikus püspökségek ismét kerüljenek Esztergom joghatósága alá, és a román kormányzat fizessen kárpótlást az erdélyi – elsősorban római katolikus – püspökségeknek a földreform során elszenvedett veszteségeikért. *Angelo Rotta nuncius 4030/40 (217) sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz Serédi hercegprímás felterjesztéséről.* 1940. szeptember 14. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 147rv-148rv, 154r.

65 Rotta nuncius megfogalmazása szerint: „a magyar kormány mindig úgy tekintett a román kormányra, mint más házában parancsolgató emberre szokás". *Melléklet Angelo Rotta nuncius 4030/40 [217] sz. jelentéséhez Serédi hercegprímás tervezete az erdélyi egyházügyi helyzetről.* 1940. szeptember 7. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 149r-153r.

66 *Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz Serédi hercegprímás felterjesztéséről.* 1940. szeptember 14. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 147rv-148rv, 154r.

67 *Melléklet Giuseppe Cesarininek, a Keleti Kongregáció Asszesszorának Mons. Domenico Tardinihoz intézett 505/40 sz. átiratához Frenţiu püspök leveléről a nunciushoz.* ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 160rv.

szimiláció fenyegeti.[68] Szerinte elvárható, hogy a magyar kormányzat biztosítsa a román nyelvű liturgiát, az egyházi intézmények fenntartását, cserébe viszont kívánatos a hűség és lojalitás a magyar állam hatóságai és érdekei irányába.[69] A román görögkatolikus egyház a bécsi döntést követően a legfontosabb feladatnak az egyház „önállóságának" megőrzését tekintette, vagyis azt, hogy az észak-erdélyi püspökségeket ne rendeljék Esztergom alá. Ennek kulcsát abban látták, hogy az átcsatolt három püspökségből hozzanak létre egy önálló érsekséget,[70] s annak élére Hossu püspököt nevezzék ki.[71] A román fél „ragaszkodását" a máramarosi püspökség önállóságának megőrzéséhez ennek tudatában kell értékelni.

A magyar kormány 1940 októberében ismertette a Vatikánnal a katolikus egyházat érintő átfogó egyházpolitikai elképzeléseit. A római katolikus egyházzal kapcsolatban a legfontosabb követelés az volt, hogy az 1930-at követően egyesített szatmári és nagyváradi római katolikus püspökséget válasszák szét és élükre magyar püspököt nevezzenek ki.[72] A görögkatolikus egyház kapcsán a kormány kérte az 1919-ben Hajdúdorogtól elcsatolt 74 egyházközség visszacsatolását,[73] ezáltal a joghatóság kiterjesztését a területre. A máramarosi püspökség felszámolását arra hivatkozva kérte, hogy 1918 után alapították, miután visszacsatolták a hajdúdorogi és munkácsi egyházközségeket. A magyar kormány továbbá kérte mind Frențiu, mind Suciu püspökök eltávolítását és a székelyföldi egyházközségek részére külön helynökség létrehozását a hajdúdorogi püspökség keretén belül. Az új határ által kettévágott püspökségek adminisztrálása terén időközben változás állt be, s most már elfogadta a magyar kormányzat is ordinariusok kinevezését, amennyiben az kölcsönösségi alapon történik.[74] A magyar tervezet egyrészt az 1918-as állapothoz való visszatérés szándékát tükrözte, másrészt semmilyen szinten nem vette

68 A jelentésből nem derül ki, de érdekes lenne megtudni, hogy Cassulo nuncius miért tartotta veszélyesnek egyházi szempontból a hívek esetleges asszimilációját, amennyiben az nem járt volna együtt vallásváltoztatással.

69 *Andrea Cassulo bukaresti nuncius jelentése Eugène Tisserant bíborosnak a román görögkatolikus egyház helyzetéről.* 1940. szeptember 10. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 250r-252r.

70 Ezzel párhuzamosan javasolták egy újabb püspökség felállítását Románia területén Bukarest központtal. Az indok hasonló volt: maradjon meg a három püspökség, ami elegendő egy érsekség működéséhez. *Andrea Cassulo bukaresti nuncius 6470/40 sz. jelentése Eugène Tisserant bíborosnak a román görögkatolikus egyház helyzetéről.* 1940. október 6. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 243rv-244r.

71 *Alessandro Nicolescu, balázsfalvi érsekének 5453/1940 sz. levele Tisserant bíborosnak a román görögkatolikus egyház helyzetéről.* 1940. szeptember 5. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 245r-246r. Ezzel szemben Nicolae Bălan lugosi püspök inkább Frențiu püspököt javasolta új érseknek arra hivatkozva, hogy ő a rangidős, és neve már korábban is felmerült a balázsfalvi érseki szék kapcsán. *Andrea Cassulo bukaresti nuncius 6470/40 sz. jelentése Eugène Tisserant bíborosnak a román görögkatolikus egyház helyzetéről.* 1940. október 6. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 243rv-244r.

72 Ezzel párhuzamosan elfogadták, hogy a kettévágott gyulafehérvári római katolikus püspökség magyarországi részére Márton Áron püspök Kolozsvár székhellyel helynökséget hozzon létre, amelynek élére Sándor Imrét nevezte ki. *Beresztóczy Miklós, a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium I. osztálya vezetőjének beszámolója erdélyi útjáról*. 1940. szeptember 10. EPL, C. D/C, 5945/1941.

73 A gyakorlatban ez 70 egyházközséget jelentett, a Maros és Küküllő megyei egyházközségek (Alsóboldogfalva, Székelyszenterzsébet, Nyárádbálintfalva és Oláhzsákod) nem kerültek vissza.

74 A tervezetre vonatkozóan lásd: *Pro memoria a visszacsatolt keleti és erdélyi részek egyházi ügyeinek rendezése tárgyában*. 1940. október. MNL OL, K 63, 299. csomó, 1938–1940, 34. tétel, 6046/pol. 90–99. f., illetve: Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München, 1975. 87–88.

figyelembe a román egyház érdekeit és érzékenységét.[75] A tervezet elfogadása a bécsi döntés és az új határok elismerését jelentette volna a Vatikán részéről.[76]

Román kormányzati körökben nagy rémületet keltett a magyar kormány elképzelése, hiszen a román fél úgy mérte fel, hogy a Vatikánban Magyarországnak jobb pozíciói vannak.[77] A román kormányzat mégis előterjesztette elképzeléseit, amelyek mindenben ragaszkodtak a *status quo* fenntartásához az 1927-es konkordátum alapján. Ragaszkodtak ahhoz, hogy az észak-erdélyi román püspökségek továbbra is a balázsfalvi érsekség részei maradjanak, és semmilyen szálon ne kötődjenek a magyar katolikus egyházhoz. Emellett Nicolescu balázsfalvi érsek felvetette, hogy az 1918-at követően Magyarország területén maradt 14 egyházközséget, amely korábban román püspöksséghez tartozott, csatolják vissza.[78] Mint láthatjuk, a kormányzati elképzelések nem találkoztak a görögkatolikus egyház terveivel, amely elfogadta, hogy az észak-erdélyi püspökségek elszakadjanak Balázsfalvától.[79] Átmeneti megoldásként a szétszakított püspökségek ordinariusok révén történő kormányzását is elfogadhatónak tartotta, ezt a román kormányzat kezdetben ellenezte.[80]

A Vatikán kezdettől igyekezett közvetítőként fellépni a két fél között, figyelembe venni mindkét kormány és egyház előterjesztéseit. Fontos volt számára, hogy megőrizze a jó viszonyt mindkét állammal, mivel ez volt az előfeltétele annak, hogy érvényesíteni tudja a katolikus egyház érdekeit. Ennek érdekében igyekezett mérsékelni a magyar követeléseket, másrészt betartani a Romániával kötött konkordátum előírásait. A görögkatolikus egyház ügyében a Keleti Kongregációnak volt döntő szava, ez pedig nem tudott túllépni az egykori sérelmen, hogy a hajdúdorogi püspökség létrehozását megelőzően nem egyeztettek vele. Az élén álló Tisserant bíboros inkább a román érdekek szószólójának bizonyult. A Vatikán inkább a román javaslatokat látta támogathatónak, azonban teljes egészében egyik elképzelést sem tette magáévá. Mindenképp fontosnak tartotta, hogy biztosítsák a görögkatolikus egyház autonómiáját a liturgia, nyelv, egyházi

75 GERGELY JENŐ: *A katolikus egyház Magyarországon, 1919–1945*. Budapest, 1999. 84–85.

76 A magyar elképzelések lényegét hasonlóan látja Marius Bucur román történész is: BUCUR, Ioan-Marius: *Din istoria bisericii greco-catolice române 1918-1953* [A román görögkatolikus egyház történetéből 1918-1953]. Cluj Napoca, 2003. 102.

77 Érveik szerint a magyarok pozícióit eleve megszabta az, hogy Magyarország katolikus állam, amely hagyományosan jó kapcsolatot ápol a Vatikánnal. XII. Pius pápa 1938-ban (még bíborosként) részt vett a budapesti eucharisztikus nagygyűlésen, ahol a román érvelés szerint sikerült megnyeri őt a „magyar ügynek." Harmadrészt tudták, hogy Serédi prímásnak is jó kapcsolatai vannak a Vatikánban, ahol éveken át jogtanácsosként dolgozott. *Vasile Grigorcea román vatikáni követ jelentése Hajdúdorog kiterjesztésének ügyéről*. 1940. december 31. Közli: *România–Vatican. Relații diplomatice 1920–1950* [România–Vatikán. Diplomáciai jelentések 1920–1950]. vol. 1. Coord. Ioan Marius BUCUR. Bucureşti, 2003. 176–179. A román félnek a Vatikánban Tisserant bíborossal volt a legjobb viszonya, akinek döntő szerepe volt a román érsekek megvédésében. *Frențiu nagyváradi püspök levele ismeretlenhez Hajdúdorog ügyében*. 1940. december 7. DJMM-Episcopia, dos. 298/1940. 2. f.

78 Érvelése szerint csak rövid ideig, 1912 és 1919 között tartoztak Hajdúdoroghoz. *Alexandru Nicolescu balázsfalvi görögkatolikus érsek emlékirata XII. Pius pápához*. 1940. november. MAE, fond 71/ Transilvania, vol. 206. 170–179. f.

79 A görögkatolikus egyház igényeinek előterjesztése érdekében Cassulo nuncius külön tanácskozást hívott össze, amelyen Nicolescu érsek, Bălan és Frențiu püspökök vettek részt. *Melléklet Andrea Cassulo bukaresti nuncius 6470/40 sz. jelentéséhez, amelyet Tisserant bíborosnak írt a romániai apostoli nunciatura épületében tartott püspöki konferencia jegyzőkönyvéről.* 1940. október 20. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 247r-248r. Hasonló kezdeményezésről Rotta nuncius esetében nem tudunk.

80 *Andrea Cassulo bukaresti nuncius 6470/40 sz. jelentése Eugène Tisserant bíborosnak a román görög katolikus egyház helyzetéről.* 1940. október 6. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 243rv-244r.

intézmények és iskolák szabad működése terén, azt azonban nem támogatta, hogy egyházközségeket csatoljanak vissza a hajdúdorogi püspökséghez. Míg a Keleti Kongregáció elfogadhatónak tartotta, hogy hozzanak létre önálló érsekséget Magyarország, illetve egy újabb püspökséget Románia területén, a Szentszék kitartott a püspökségek határainak változatlasága mellett. Csak akkor fogadta volna el alárendelésüket egy új érseknek, amennyiben akadályoztatva lenne a püspökök működése.[81] Domenico Tardini, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára is inkább a román püspökök felvetését tartotta támogathatónak. Szükségesnek látta a bukaresti új görögkatolikus püspökség felállítását, de az átmeneti helyzetre való tekintettel nem vélte időszerűnek. Az is nehezen volt indokolható, hogy míg a magyar kormánytól megtagadják a változtatásokat, a román fél kívánságára új püspökséget létesítenek. Szerinte is fontos lenne, hogy a püspök joghatóságát és mozgásterét ne korlátozzák, de belátva ennek megvalósíthatatlanságát, az ordinariusok kölcsönös kinevezését támogatta. Ugyanígy nem támogatta sem a máramarosi püspökségtől való elcsatolást, sem a püspökség esetleges összevonását.[82] Az egymásnak ellentmondó javaslatok összeegyeztetése érdekében a Keleti Kongregáció, a Konzisztoriális Kongregáció és a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja részvételével tartott tanácskozáson javasolták megtárgyalni a kialakult helyzetet.[83] A kötetben közölt dokumentumok nem követik az 1941 utáni eseményeket, ezért a tanácskozás eredménye sem ismert, de más diplomáciai forrásokból tudjuk, hogy a görögkatolikus egyház kérdésében a Keleti Kongregáció és titkára, Tisserant bíboros tudta érvényesíteni akaratát. 1940 őszén Tisserant bíboros egy kompromisszumnak szánt megoldással állt elő: javasolta, hogy a Magyarországhoz került három román püspökségből szervezzenek önálló érsekséget, elszakítva azokat Balázsfalvától. Ez tulajdonképpen a román püspökök javaslatának átvételét jelentette. Meglátása szerint így könnyebben integrálható lett volna a terület a magyar egyházba.[84] A magyar kormány elutasította, mivel célja a román egyházi autonómia korlátozása volt. Egy négy éven át tartó, több fronton zajló küzdelem indult meg, amely csak az észak-erdélyi területek 1944-es elvesztése miatt zárult le[85] anélkül, hogy a legtöbb kérdésben bármilyen megoldás született volna.

81 *Eugène Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció Titkárának 505/1940 ikt. sz. levele Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a román görögkatolikus egyház helyzetéről.* 1940. október 24. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 242rv, 255rv.

82 *Mons. Domenico Tardini a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkárának följegyzése az erdélyi helyzetről.* 1940. november 2. ASRS, AA.EE.SS., Ungheria, 92A, ff. 490-498.

83 *Luigi Maglione bíboros államtitkár 9558/40 sz. levele Tisserant bíboroshoz a román görögkatolikus egyház helyzetéről.* 1940. november 8. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 257r-258r.

84 *Vatikáni követség jelentése az erdélyi egyházi ügyek rendezéséről*. 1940. MNL OL, K 63, 299. csomó, 1938–1940, 34. tétel, 5732/pol. 3. f.

85 A román külügyminisztérium illetékese 1940-ben ezt úgy fogalmazta meg, hogy élet-halál küzdelem fog megindulni a román és magyar püspökök között, és a román püspökök feladata a román hívek nemzeti jellegének megvédése. *Román külügyminisztérium feljegyzése a hajdúdorogi püspökség ügyében*. 1940. MAE, fond 71/Transilvania, vol. 206. 257–258. f.

A HAJDÚDOROGI PÜSPÖKSÉG JOGKITERJESZTÉSÉNEK KÉRDÉSE A NUNCIUSI JELENTÉSEK TÜKRÉBEN

A nemzetiségi egyházakkal szemben a magyar kormánynak megvoltak ugyanazok az eszközei (államsegély, nemzetvétség elleni perek, hatósági vegzálás), mint a dualizmus időszakában, azonban a negatív tapasztalatok miatt úgy vélte, hogy szorosabbra kell vonni a román egyházak felügyeletét, amelynek egyik lehetséges módozata az volt, ha sikerül ismét az esztergomi prímás alá rendelni őket. Emellett továbbra is fontosnak tartotta a korábbi asszimilációs nyereségek védelmét, és 1940-et követően asszimilációs lehetőséget látott az észak-erdélyi magyar görögkatolikus hívekben és papságban.[86] Ennek elengedhetetlen feltétele volt az egyházközségek visszakerülése Hajdúdoroghoz, ezáltal a román püspökségek területén is tevékenykedni tudtak volna magyar papok és egyházi szervezetek. Az elemzés során nem térünk ki a visszacsatolás teljes kérdéskörére, sem annak időbeli változására, csak a bécsi döntést követő elképzeléseket vázoljuk fel.

A politikai okok mellett a magyar kormányzatot az is motiválta, hogy a visszacsatolás mögött nemcsak nemzetiségpolitikai célok húzódtak meg, hanem a hívek lelki igénye is. A nemzetiségi hívek használhatták a görögkatolikus egyházban saját anyanyelvüket, míg az ismét többségi léthelyzetbe került magyar hívek nem. Ugyanis a magyar görögkatolikusok a terület visszacsatolása ellenére is a román egyház részei maradtak, a mise nyelve a román volt, és a közvélemény szemében is románnak minősültek. Helyzetüket súlyosbította, hogy a román püspökök 1940-ig szándékosan magyarul nem tudó papokat küldtek ezen egyházközségekbe, és ez 1940 után sem változott, amikor az esetek többségében a román pap elmenekült, így a hívek vagy éveken át pap és egyházi szolgáltatások nélkül maradtak,[87] vagy tovább folyt a román mise a régi/új pap irányításával.[88] A magyar kormányzat és püspökök emiatt több ízben is kifejezték aggodalmukat, a kormányzat attól félt, hogy ez elrománosodáshoz vezet,[89] az egyház pedig attól, hogy protestáns vallásra térnek át, esetleg valamely szektához csatlakoznak. Mindezt a magyar hívek hajdúdorogi püspöknek írt egyéni levelei szemléltetik legjobban.[90]

---

86 Ulicsák Béla Szatmárnémetiben szolgáló magyar görögkatolikus pap már 1940 őszén jelezte, hogy a görögkatolikusok ügyének rendezése amiatt fontos, mert csak ők képesek a vidék elmagyarosítására. *Ulicsák Béla szatmárnémeti pap levele a vallásváltoztatásokról*. 1940. november 18. GKPL, I-1-a. 126/1941. Hasonlóan vélekedett a Magyar Görögkatolikusok Országos Szövetsége (MAGOSZ) is: Hajdúdorognak nemcsak az a feladata, hogy biztosítsa a magyar híveknek a liturgiát, hanem az is, hogy visszaszerezze az elrománosodott híveket. *Magyar Görögkatolikusok Országos Szövetsége összegyűjtött bizonyítékai, melyeket a 73 erdélyi és székelyföldi magyar görögkatolikus parochiáknak a hajdúdorogi magyar görögkatolikus püspökséghez való visszacsatolása ügyében terjeszt elő*. 1942. április. MNL OL, K 28, 84. csomó, 139. tétel, 1943-D-24794. 769–774. f.

87 Érkörtvélyesi hívek 1943-as levele szerint a falu papja a bevonulást követően elmenekült, de román papot nem hajlandók elfogadni. *Érkörtvélyesi hívek levele az Új Kelet görögkatolikus lap szerkesztőségének*. 1943. augusztus 19. GKPL, I-1-a. 356/1943.

88 A román püspökök paphiányra hivatkozva nem pótolták az elmenekült papokat. Amikor mégis megtették, ugyanúgy magyarul nem beszélő papot küldtek. Ilyen volt pl. az érkenézi eset. *Csendőrség központi nyomozóparancsnokságának jelentése az érkenézi papszentelésről*. 1941. november 19. MNL OL, K 149, 1941, 6. tétel, 106. doboz, 1941-6-17488. 465. f.

89 A Belügyminisztérium szerint az egyszerű falusi lakosság fanatikusan követi papját, ami lassú elrománosodáshoz vezet. *Belügyminisztérium levele a Miniszterelnökséghez a magyar görögkatolikus egyházközségek ügyében*. 1941. május 27. MNL OL, K 28, 12. csomó, 51. tétel, 1941-D-18868. 107. f.

90 Hámori Péter kutatásai szerint 1940-et követően kétféle magatartás figyelhető meg az egykori hajdúdorogi egyházközségek esetében: míg a Szatmár-Bihar megyei hívek kérik visszacsatolásukat, a székelyföl-

1940 novembere folyamán a magyar kormányzat hivatalos formában is kérte az egykori hajdúdorogi egyházközségek visszacsatolását. A román görögkatolikus egyház, illetve hozzá tartozó püspökök azonban már ezt megelőzően megkezdték aknamunkájukat bármilyen visszacsatolás ellen. Ezek alapján úgy tűnik, hogy az egyház önállóságának megőrzése mellett a legfontosabb célnak a jogkiterjesztés megakadályozását tekintették, ami igazolja a magyar kormányzat törekvését, amennyiben ezt állította nemzetiségpolitikája középpontjába. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy az érintett püspökök egyházi körökben és forrásokban szokatlanul erős kifejezéseket használtak a hajdúdorogi püspökséggel szemben: csak politikai oldalát hangsúlyozták, holott más esetekben (lásd máramarosi püspökség) a hívek lelki szükségleteinek kielégítése volt a legfőbb érv. A bécsi döntést követő napokban, de még a bevonulás megkezdése előtt, Nicolescu balázsfalvi érsek levelet írt mind a nunciusnak, mind Tisserant bíborosnak, és tiltakozott bármilyen esetleges jogkiterjesztés ellen, miközben a magyar kormány hivatalosan még nem is kérte ezt. Szerinte a Vatikán ezen egyházközségeket „véglegesen" visszaadta a román püspökségeknek, és egy hasonló lépés olyan benyomást keltene, mintha a Vatikán „a hívek rovására soviniszta kormányok politikai befolyása alatt állna!"[91]

A magyar kormányzati tervekben, amelyeket – mint említettük – Serédi hercegprímással is egyeztettek, szeptember első napjaiban jelent meg azon igény, hogy az érintett egyházközségeket visszacsatolják.[92] Kezdetben Rotta nuncius ezt elkerülhetetlennek vélte már csak a máramarosi püspökség létének megmentése érdekében is. Jelezte, hogy hasonló céljait már tudatta vele mind a munkácsi, mint a hajdúdorogi püspök.[93] Október folyamán Cassulo nuncius is jelezte a román püspökök félelmét az esetleges visszacsatolás miatt, és beszámolt arról, hogy az érintett településeken megjelentek egyének, akik – véleménye szerint – zaklatták a híveket.[94]

A magyar és román kormányzat és hozzájuk kapcsolódó egyházak, illetve a Vatikán és katolikus egyház diplomáciai erőfeszítéseire, a visszacsatolásra vonatkozó kérést 1940. november 25-én továbbította a budapesti nuncius a Vatikánhoz. A magyar kormány

---

diek nem. Véleménye szerint ennek magyarázata a gyorsan lezajló vallásváltoztatás. Hámori Péter: *Görögkatolikus magyarok kálváriajárása Szatmárban 1940–1944.* Valóság (2015) 4. szám, 94.

91 Az érsek szerint: „… hallani sem akarnak arról, és mi, akik román területen maradtunk, mi sem akarunk hallani róla, hogy közük legyen a szomorú emlékezetű hajdúdorogi egyházmegyéhez." Mindezt azzal toldotta meg, hogy ennek bekövetkeztére a román kormányzat feltehetőleg úgy reagálna, hogy megszüntetné a romániai görögkatolikus egyházat. *Alessandro Nicolescu, balázsfalvi érseknek 5453/1940 sz. levele Tisserant bíborosnak a román görögkatolikus egyház helyzetéről.* 1940. szeptember 5. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 245r-246r. Nem világos az összefüggés a két feltételezett esemény között, ugyanakkor az érsek tisztában volt azzal, hogy a vatikáni körökre az egyház létének veszélye hat a leginkább.

92 *Melléklet Angelo Rotta nuncius 4030/40 [217] sz. jelentéséhez Serédi hercegprímás tervezete az erdélyi egyházügyi helyzetről.* 1940. szeptember 7. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 149r-153r.

93 *Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz Serédi hercegprímás felterjesztéséről.* 1940. szeptember 14. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 147rv-148rv, 154r. A kötet nem közli a hajdúdorogi püspök ekkori, sem 1940. október végén hivatalos formában megírt levelét, így nem tudjuk, hogy milyen érvekre hivatkozva kérte a visszacsatolást/jogkiterjesztést. Dudás hajdúdorogi püspök az egész időszak alatt meglehetősen passzív magatartást tanúsított.

94 Hasonló eseményekre több esetben is sor került, azonban nem világos, hogy ezek mennyire tekinthetők az illetők túlbuzgóságának és mennyire az állami szervek vagy püspökség tudatos lépésének. Suciu nagyváradi segédpüspök jelentése szerint ilyen esetek elsősorban a bihari és szatmári egyházközségekben fordultak elő, ahol a legjobban elmagyarosodott hívek éltek. Ezek aktívan kezdeményezték visszacsatolásukat. *Ioan Suciu segédpüspök levele Angelo Rotta nunciushoz a román panaszokról.* 1940. október 23. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, 73rv-74.

feltehetően gyors döntésre számított a Vatikán részéről, ahogy történt a Felvidék esetében is.[95] A Vatikán magatartása azonban 1940-re egyrészt a háború kitörése, másrészt a román görögkatolikus egyház megóvásának szándéka és a Romániával való jó viszony megőrzése miatt megváltozott. A Vatikán – elsősorban a görögkatolikus ügyekben illetékes Keleti Kongregáció – már a magyar kormányzat 1940. októberi, átfogó rendezést célzó beadványa kapcsán is amellett foglalt állást, hogy ne teljesítsék a visszacsatolásra vonatkozó kérést. Tisserant bíboros szerint így lehetett elkerülni azt, hogy ugyanazon területen több görögkatolikus püspöknek is egyszerre legyen joghatósága.[96] Rotta nuncius azonban megalapozottnak vélte a kormányzati és egyházi igényeket, kiemelve, hogy a hívek nagy többsége magyar anyanyelvű vagy az asszimiláció különböző fokán áll.[97] 1941 tavaszára érkeztek az első jelentések arról, hogy a Vatikán vonakodik bármilyen lépést tenni az észak-erdélyi görögkatolikus egyházi ügyek rendezésében. A legfőbb indokként a háborús helyzetet, a határok bizonytalanságát jelölte meg.[98] A Vatikán politikájára mindig az óvatosság volt jellemző, ebben az esetben sem akart elhamarkodott döntést hozni.[99] A másik érv Tisserant bíboros korábbi felvetése, miszerint amiatt sem fogadható el a kiterjesztés, mert két azonos rítusú püspökségnek ugyanazon területen nem lehet joghatósága.[100] A román fél értesült Tisserant felvetéséről, és diplomáciáját és propagandáját erre építette.[101] A magyar kormányzat a katolikus egyházzal karöltve

95 Felvidéken a Vatikán hónapok alatt teljesítette a magyar kormány és egyház kérését, rövid időn belül egyesítették a kassai és rozsnyói római katolikus püspökségeket, 1939 júliusában pedig már az új magyar püspököt is kinevezték. A vatikáni diplomáciához képest gyors döntés mögött az állhatott, hogy nem számítottak újabb területi nyereségekre. GERGELY: *A katolikus egyház Magyarországon* i. m. 78–80.

96 *Eugène Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció Titkárának 505/1940 ikt. sz. levele Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a román görögkatolikus egyház helyzetéről.* 1940. október 24. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 242rv, 255rv. Tisserant bíboros szerint ezen felvetésével maga a pápa is egyetértett, habár az érv nem tűnik megalapozottnak, és nem veszi figyelembe a hívek lelki igényeit.

97 Szerinte természetesnek kell venni, hogy az érintett hívek az 1930-as népszámláláskor románnak, majd a bécsi döntést követően – illetve a később megtartott 1941-es népszámlálás során – magyar nemzetiségűnek vallották magukat. *Angelo Rotta nuncius 4205/40 (234) sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a magyar kormányzat egyházi terveiről.* 1940. október 26. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 170rv, 180r.

98 A Vatikán nem fogadta el a háború ideje alatt bekövetkezett területi változásokat, másrészt a második bécsi döntést a tengelyhatalmak döntésének tekintette, amelyhez nem kérték jóváhagyását. *Vasile Grigorcea román vatikáni követ jelentése Hajdúdorog kiterjesztésének ügyéről*. 1940. december 31. Közli: *România–Vatican* i. m. 176–179.

99 A vatikáni követ jelentése szerint a Szentszék magatartása érthető, mivel csak évekkel a háború lezárását követően születtek döntések az utódállamokkal, sok esetben az egyházi határok 1940-ig érintetlenek maradtak. *Vatikáni követség jelentése a visszacsatolt területek egyházi ügyeinek a rendezéséről*. 1941. május 8. MNL OL, K 28, 10. csomó, 46. tétel, 1941-D-18430. 2–3. f. Csehszlovákiával 1927-ben kötötték meg az ún. *modus vivendi*t, végleges megállapodás csak 1937-ben született, amelyet azonban Csehszlovákia szétesése miatt nem hajtottak végre. Romániával a konkordátum 1929-ben született meg. Mindezeknek ellentmond a Vatikán gyors döntése 1919-ben a hajdúdorogi egyházközségek ügyében.

100 *Frenţiu nagyváradi püspök levele ismeretlenhez Hajdúdorog ügyében*. 1940. december 7. DJMM-Episcopia, dos. 298/1940. 2. f. Tisserant bíboros felvetése amiatt is meglepő, mivel annak ellenére, hogy a 19. század második fele óta a görögkatolikus egyházban a püspökségek szervezési alapja a nemzeti jelleg lett, folyamatosan léteztek olyan települések, ahol különböző püspökségekhez tartozó egyházközségek működtek egymás mellett. A hajdúdorogi püspökség megalakításakor a szatmárnémeti, nagykárolyi és nagyváradi két-két egyházközségből csak a rutén egyházközségeket csatolták át, és továbbra is fennállt a joghatóságok egymásra tevődése.

101 *Nagyváradi kanonok levele a balázsfalvi érseknek Hajdúdorog ügyében*. 1940. december 7. DJMM-Episcopia, dos. 298/1940. 3–4. f.

1944-ig folytatta a jogkiterjesztés érdekében folytatott erőfeszítéseit, azonban a Vatikán álláspontja a későbbiekben sem változott. Az eddig felsoroltak mellett befolyással lehetett az időközben nyilvánosságra került atrocitások ügye, valamint a 'templomromboláskoé'. A továbbiakban ezen két jelenségre térünk ki röviden a nunciusi jelentésekben előfordult esetek kapcsán.

A BEVONULÁS SORÁN TÖRTÉNT ATROCITÁSOK A NUNCIUSI JELENTÉSEK TÜKRÉBEN

A honvédség 1940. szeptember 5-én meginduló bevonulását a magyar lakosság kitörő lelkesedéssel fogadta. Ezt erősítik meg mind a korabeli sajtó- és magánbeszámolók, mind az azóta született munkák. Az öröm leírhatatlan volt, a magyar lakosság felszabadulásként, a bevonulást megelőző napok, hetek zaklatott időszakának végeként élte meg a pillanatot.[102] A román lakosság ezzel szemben visszafogottan reagált az eseményekre, hazája elvesztéseként értelmezte a történteket. Hasonlóan visszafogott volt a német lakosság is, ők horogkeresztes zászlókat tűztek ki házaikra és inkább Németországot éltették. A zsidók a zsidóellenes törvények dacára inkább örömmel fogadták a visszacsatolást, hiszen az észak-erdélyi zsidóság nagy része magyarnak vallotta magát. A bevonulás megkezdése előtt Rotta nuncius még optimista volt: gyors, nagyobb atrocitások nélküli uralomváltást remélt, amely nem fogja érinteni az egyházi intézményeket és személyeket. E tekintetben megnyugtató választ kapott Serédi hercegprímástól.[103] Az egyházi közbenjárás azonban hiábavalónak bizonyult.

A második bécsi döntés a magyarok körében eufóriát váltott ki. Kevesen voltak azok, akik a hatóságokat és a hadsereget az esetleges veszélyekre figyelmeztették. Az augusztus 31-én kiadott irányelv óva intett bárkit a 22 év megtorlásától.[104] A bevonulás során elhangzott beszédek ellenére súlyos atrocitások történtek. Legismertebb az ördögkúti, az ippi (Szilágy vármegye) és az omboztelki eset, valamint a bánffyhunyadi (Kolozs vármegye) lincselés.

A román történetírásban szinte csak ezekről lehet olvasni, és a 80-as években megfogalmazott tételek hatásaként a román közvélemény legfőbb sérelemként mai napig az atrocitásokat emlegeti. Az esetek pontos rekonstruálásában továbbra is lényeges eltérések vannak a román és a magyar történetírás között, azonban az utóbbi évek magyar kutatásai nyomán[105] az atrocitás ténye, a magyar hadsereg felelőssége már nem vitatott.

A bevonulást követően azonnal megindult a „magyar nemzeti tér" kiépítése, ami a nem magyar jellegű vagy nyelvű épületek, tárgyak, feliratok, szobrok eltávolításában öltött testet, legyen az egy egyszerű román nyelvű helységnévtábla vagy cégtábla, egészen a frissen felépített görögkatolikus templomig. A felhőtlen lelkesedés több esetben is

102 A bevonuláskor a különböző városokban elhangzott beszédrészletekre, korabeli beszámolókra (és fényképekre) vonatkozóan lásd: Illésfalvi Péter–Szabó Péter: *Bevonulás. 1940.* Barót, 2010.

103 *Angelo Rotta nuncius 3975/40 [N. Pr. 210] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a második bécsi döntésről.* 1940. augusztus 31. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 638rv-639rv-640.

104 Hasonló irányelvet a későbbiekben is megfogalmaztak. Egy október végén, a súlyos atrocitások után kiadott rendelet is azt hangsúlyozta, hogy „a románokkal szemben elviekben a magyar kultúrnívónak megfelelő eljárást kell tanúsítani". *Levezényelt visszacsatolás. A magyar katonai közigazgatás Észak-Erdélyben, 1940*. Szerk. Sárándi Tamás, Csíkszereda, 2016. 38.

105 Elsősorban: Illésfalvi Péter: *„Édes Erdély itt vagyunk..." Az erdélyi bevonulás során történt atrocitásokról.* Pro Minoritate (2004). Tavasz. 58–77.

tudatos rongálásba, inzultusba torkollott, amit már a hatóságok sem nézhettek tétlenül. Kolozsváron a bevonulás után napokig nem sikerült a hatóságoknak helyreállítaniuk a rendet a város románok által lakott Monostor negyedében.[106] A katonai közigazgatás több rendeletben is kérte a helyi parancsnokokat, hogy a román konzulátustól érkezett panaszok okának megszüntetésén fáradozzanak, hiszen a román lakosságot ért folyamatos inzultusok ártanak a Dél-Erdélyben maradt magyarság ügyének.[107]

A két világháború között lezajlott román egyházi expanzió miatt, amely főleg az új egyházközségek és püspökségek létrehozásában, a nagyméretű földjuttatásokban és templomépítésekben nyilvánult meg, 1940–1944 között a magyar állam is megkülönböztetett figyelmet szentelt a papságnak, és jóval nagyobb mértékben avatkozott be az egyház belügyeibe, mint bármely korábbi periódusban. Ez a papok nagy részének állandó rendőrségi megfigyelését, gyakori letartóztatását, végső esetben kiutasítását jelentette, de megnyilvánult más formákban is. Minden egyházi rendezvény engedélyköteles volt és megfigyelése magától értetődött.[108]

Az atrocitásokról az első hírek szeptember első hetének végére jutottak el Rotta nunciushoz, azonban ekkor még mindig optimista volt, csak az előrenyomulás során elkövetett zaklatásokra gondolt, természetesnek tartva, hogy a román lakosságnak is tartózkodnia kell minden ellenséges magatartástól.[109]

A bevonulást követően több parókus elmenekült a visszavonuló román közigazgatással, másokat a katonai közigazgatás ideje alatt hosszabb-rövidebb időre letartóztattak vagy internáltak. Emiatt több egyházközség hívek nélkül maradt és megszűnt. Pontos számadattal nem rendelkezünk, az viszont megállapítható, hogy pár hónap leforgása alatt a román egyházszervezet megroppant: az Észak-Erdélyben tevékenykedő 802 román nemzetiségű parókusból 542 maradt, a papok több mint 1/3-a eltávozott. A nagyváradi görögkatolikus püspökség 187 parókusából 1940 novemberére 120 maradt, 15 fő önként távozott, 40-et pedig kiutasítottak.[110] A máramarosi püspökségben a 240 parókusból 232 maradt, nyolc önként távozott.[111] Október elejére már Rotta nuncius számára is nyilvánvalóvá vált az atrocitások súlyossága. Azzal együtt, hogy elismerte a magyar–román ellenét évszázados voltát, elfogadhatatlannak minősítette a történteket, és értetlenségét fejezte ki a kormány passzivitása miatt.[112] A későbbiekben az okot a román hatóságok kisebbségi lakossággal – elsősorban a magyarokkal – szembeni magatartásában jelölte meg, ami elemi erővel tört fel a magyar lakosságból s vezetett el az inzultusokig.[113] A

106 Rotta nuncius ezt minősítette a legsúlyosabb atrocitásnak, feltehetőleg nem jutott el hozzá a tömeges kivégzések esete. *Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz Serédi hercegprímás felterjesztéséről.* 1940. szeptember 14. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 147rv-148rv, 154r.

107 *Levezényelt visszacsatolás* i. m. 38.

108 BENKŐ Levente: *Magyar nemzetiségi politika Észak-Erdélyen (1940–1944).* Pro Minoritate (2002) ősz. 19–21.

109 *Angelo Rotta nuncius 4002/40 [N. Pr. 213] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz az erdélyi román sérelmekről.* 1940. szeptember 7. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 522rv-523rv.

110 Cassulo nuncius a nagyváradi püspökség kapcsán 50 pap hiányáról tudott. *Andrea Cassulo nuncius 6684/40 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a román görögkatolikus egyházról.* 1940. november 27. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, 401rv, 410.

111 *Levezényelt visszacsatolás* i. m. 104.

112 *Andrea Cassulo nuncius 6467/40 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a románellenes intézkedésekről.* 1940. október 6. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 465rv, 469.

113 Rotta nuncius meglátása szerint: „az utóbbi húsz évben a románok nem jól bántak a magyarokkal, ennek részben van alapja. Ez a bánásmód főleg az alárendelt hatóságok műve volt, amelyek sok esetben tagad-

nuncius szerint az általa megkérdezett magyarok – bár elítélték a történteket – a román papok kihívó viselkedésével, a dél-erdélyi magyarok ellen elkövetett kegyetlenségekkel magyarázták az atrocitásokat.[114] A nuncius nem fogadta el a mentegetőzéseket, és kifejtette, hogy mindig van mód a túlzó nacionalista elemek megfékezésére, amiben az egyház is segítségére lehet a hatóságoknak.[115]

Korabeli román jelentések 3000–3500 főre tették a román elitet, amelyből kb. 500 volt a tanárok és mintegy 900 a papok száma. Az értelmiségiek kb. 25–30%-át tették ki a papok, akik ¾-e a görögkatolikus felekezetet képviselte, ők alkották az észak-erdélyi román elit legnagyobb csoportját.[116] A korabeli magyar felfogás szerint a román elitet megfertőzte a „nagyromán eszme" és semmilyen kormányzati eszközzel nem lehet megnyerni a magyar államesmének. Ez azonban nem ért le a román parasztok szintjére, és úgy gondolták, hogy ha ezt a népréteget „megfosztják" elitjétől, ismét lojálissá válik.[117] Ezért a feladat az egyre jobban leszűkülő elit ellenőrzése és elszigetelése a falusi lakosságtól. A papok szerepe 1940-et követően amiatt értékelődött fel, mivel az egyház jelentette szinte az egyetlen olyan hálózatot, amely lefedte a teljes román lakosságot.[118] Visszatérő elemként felmerült, hogy a román papok pótlása érdekében a magyar kormányzat engedélyezze az elmenekült papok visszatérését. A kérést Rotta nuncius vetette fel 1940. november elején a kormányzatnak.[119] Ezt megelőzően is több esetben kapcsolatba lépett Teleki miniszterelnökkel, illetve Csáky külügyminiszterrel, valamint Serédi hercegprímással, konkrét névsorokat adva át a letartóztatott vagy kiutasított parókusokról. A kormányzat kezdetben nyitottnak mutatkozott az ügyben, azonban Serédi hercegprímás

---

hatatlanul nem voltak körültekintőek és méltányosak. Buzgólkodásukban zaklatták az embereket, ami haragot keltett az elnyomottak szívében. És most, amikor szabad kezet kaptak, kitört belőlük a pártoskodó szenvedély, és szinte minden román megmozdulásban vagy felindulásban a lázadás kezdetét látva, kegyetlenül lesújtanak bármelyik társadalmi osztályra." *Andrea Cassulo nuncius 6504/40 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a magyar–román viszonyról.* 1940. október 15. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, 458rv, 462rv.

114 *Angelo Rotta 4172/40 [228] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz az erdélyi hírekről.* 1940. október 19. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 32rv, 34r.

115 Rotta nuncius meglátása szerint: „a politikának nem kellene túlságosan ránehezednie a lakosságra és veszélyeztetnie a vallási érdekeit, és amikor azt kérik tőle, hogy tartsa tiszteletben az állam törvényeit, meg kellene hagyni neki a saját nyelvén elérhető lelki ellátás jogát és ősi hagyományait. Én nem tudom, hogyan hagyhatja egy kormány lelkipásztor nélkül a népeket". *Andrea Cassulo nuncius 6590/40 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a román görögkatolikus egyház helyzetéről.* 1940. november 3. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, 362rv, 364.

116 A magyar források 1124 papról tesznek jelentést, ebből 920 görögkatolikus és 204 ortodox. *Jelentés az észak-erdélyi román papok kongruaügyében tartott értekezletről.* 1943. március 20. MNL OL, K 28, 84. csomó, 139. tétel, 1943-D-20646. 2–10. f.

117 Erre vonatkozóan lásd: Sárándi Tamás: *Nemzetiségi középosztály helyzete Észak-Erdélyben 1940 őszén. Példák a katonai közigazgatás időszakából.* Modern Magyarország (2013) 1. szám, 141–165. A korabeli magyar elit végig hitt ebben, és nem számolt a többségi lét és a két világháború közötti időszak román nemzetfelfogásának hatásával.

118 Székelyföldön pl. teljesen felszámolódott az egyházi hierarchia, a térség román elit nélkül maradt. *Kolozsvári román konzulátus jelentése a székelyföldi ortodox egyház helyzetéről.* 1941. május 2. MAE, fond 71/Transilvania, vol. 206. 333–337. f. Hasonló összeomlás figyelhető meg Máramaros és részben Szatmár vármegyében is, ezt azonban részben pótolni tudta a megmaradó görögkatolikus egyházi hierarchia. *Kolozsvári román konzulátus jelentése a román egyházak helyzetéről.* 1941. szeptember 30. MAE, fond 71/Transilvania, vol. 200. 309–322. f.

119 *Luigi Maglione bíboros államtitkár 63 sz. rejtjeltávirata Angelo Rotta nunciushoz a román papok kiutasításáról.* 1940. november 9.

jelezte, hogy a visszafogadás csak azon parókusok esetében jöhet szóba, akiket a hatóságok utasítottak ki, s akikkel szemben hatóságok „különleges bűnt" nem tudnak felhozni.[120] A VKM politikai ügynek minősítette a kérdést, mivel ez elsősorban a Székelyföldet érintette, a döntő szót azonban a Miniszterelnökségnek kellett meghozni. Javasolta, hogy előzőleg kérjék ki az érintett főispánok véleményét is.[121] A négy főispántól beérkező jelentés jól türközi a korabeli politikai felfogást, amely nemkívánatosnak tartotta a román papok jelenlétét a Székelyföldön. Válaszaikban ugyanis – egy kivétellel – nem támogatták, hogy bármelyik elmenekült vagy kiutasított pap visszatérjen. Érvként korábbi magatartásukat, a politikai életben való aktív részvételüket, valamint a vallásváltoztatásban és templomépítkezésben játszott szerepüket emelték ki.[122] A kivizsgálás eredményét a Miniszterelnökség közölte a VKM-mel, és jelezte, hogy nem kíván lépni az ügyben.[123] Információnk szerint nem is tért vissza egyetlen elmenekült pap sem a területre, ahogy más elmenekült román lakos sem.

A 'TEMPLOMROMBOLÁSOK' JELENSÉGE A NUNCIUSI JELENTÉSEK TÜKRÉBEN

A két világháború közötti időszakban mindkét román egyház látványos előretöréséről beszélhetünk. Kis részben számbelileg (áttérés), nagyobb részt intézményi struktúrában figyelhető ez meg. 22 év alatt a két román egyház megduplázta struktúráját. A román görögkatolikus egyház 1918-ban a következőképpen nézett ki: a gyulafehérvár–fogarasi érsekségnek volt alárendelve a nagyváradi, lugosi és szamosújvári püspökség. A konkordátumnak megfelelően 1930-ban még egy püspökséget alapítottak Nagybánya székhellyel.

A román egyházak két világháború közötti történetének egyik legnehezebb kérdése a templomépítések ügye. Ezáltal ugyanis az egyház olyan településeken is megjelent, ahol korábban – hívek híján – nem létezett. Az új egyházközségek alapítása és templomok építése látványos folyamat volt. Az 1940-ben visszacsatolt területen összesen 463 templomot építettek fel, ebből 272 volt görögkatolikus és 191 ortodox. A Székelyföldön 120 új templom jelent meg 1940-ig.[124] A katonai közigazgatás időszakában bekövetkezett sorozatos templombontások/rombolások nyomán a magyar hatóságok 1942-ben külön rendeletet adtak ki, amelyben igyekeztek felmérni a 22 év alatt felépült román templomok szükségességét és anyagi háttérét.[125] A kimutatás szerint az új templomok elsősor-

120 *Angelo Rotta nuncius 4288/40 [N. Pr. 244] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a román papok kiutasításáról.* 1940. november 10. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 354rv.

121 *Vallás és Közoktatásügyi Miniszter átirata a Miniszterelnökéghez görögkatolikus papok visszaengedéséről*. 1941. május 6. MNL OL, K 28, 74. csomó, 125. tétel, 1942-D-15255. 23–25. f.

122 *Udvarhely vármegye főispánjának jelentése kiutasított görögkatolikus pap visszaengedéséről*. 1941. június 25. 28., *Csík vármegye főispánjának jelentése kiutasított görögkatolikus papok visszaengedéséről*. 1941. július 2. 29–30., illetve: *Háromszék vármegye főispánjának jelentése kiutasított görögkatolikus papok visszaengedéséről*. 1941. július 25. 32. MNL OL, K 28, 74. csomó. 125. tétel, 1942-D-15255. 32. f.

123 *Miniszterelnökség átirata a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnak a görögkatolikus papok visszatéréséről*. 1941. október. MNL OL, K 28, 74. csomó, 125. tétel, 1942-D-15255. 34. 38–43. f.

124 SZLUCSKA János: *„Pünkösdi királyság." Az észak-erdélyi oktatásügy története 1940–1944*. Budapest, 2009. 210.

125 A rendeletet először 1940 decemberében, majd 1942 tavaszán 84/1942 számmal újra kiadták. *A Belügyminisztérium rendelete a visszacsatolt területek főispánjaihoz a román templomok ügyében*. 1940. december 9. MNL OL, K 150 Belügyminisztérium általános iratai (továbbiakban K 150), 311/1942. 40–41. f. A felmérés célja egyrészt az volt, hogy pontos képet kaphassanak a román egyházak előretöréséről, más-

ban nem a román többségű területeken (Máramaros, Beszterce) épültek, hanem a vegyes vagy magyar többségű (Szatmár, Kolozs) megyékben. Az egységes régióként kezelt Székelyföldön épült a legtöbb templom (34,5%), miközben ott élt a legkevesebb román.

A kimutatás egyik legérdekesebb része arra vonatkozik, hogy építésekor, illetve a felmérés időpontjában, 1942-ben a templom szükséges-e, és az illető egyházközség képes lesz-e fenntartani. A feleletadók szubjektivitása ellenére a templomok 60%-át szükségesnek vélték felépítésükkor, a román közösségnek 1918-ban tehát kevesebb temploma volt, mint amennyire igény mutatkozott. A Székelyföldön azonban a templomok 2/3-a nem valós igényt elégített ki, hanem az államiság jelképeként szolgált. 1942-re a vallásváltoztatások miatt csökkent a román templomok iránti igény, de azok közel felét továbbra is szükségesnek ítélték meg. A Székelyföldön ez az arány csak 1/3.

A felmérés egyik pontja a templom felépítésének anyagi alapját firtatta. Csak alig több mint az esetek 10%-ában épült fel a templom kizárólag az egyház hozzájárulásából, közel ¼-ük építési költségeihez az egyház semmivel nem járult hozzá. Jellemző, hogy a román egyházak többségi léthelyzetének kidomborításához az államhatalom az esetek 60%-ában valamilyen formában hozzájárult (akár a kormány, akár a megye, vagy település, egyes esetekben mindegyik). Székelyföldön ez még hangsúlyosabb, a település több esetben járult hozzá a templom felépítéséhez, mint maga az egyházközség, hiszen sokszor az egyházközségek a templom felépülésével egyidejűleg jöttek létre, így semmilyen, vagy minimális anyagi alappal rendelkeztek. Az 1942-es felmérés leglényegesebb része a magyar lakosság (a kimutatásban „más hívek" néven szerepel) hozzájárulása a vizsgált templomok felépüléséhez. Arányaiban a harmadik legfontosabb faktor volt ez, különadók, téglajegyek vagy közmunka révén. Lényeges az eltérés a visszacsatolt területek összessége és a Székelyföld között, ez utóbbi régióban a magyar lakosság minden második templom felépítéséhez valamilyen formában hozzájárult.[126] Ha nem is teszi elfogadhatóvá, ez a tény valamilyen szinten magyarázatot ad a bevonulás után történtekre.

A katonai közigazgatás idején a román egyházakkal szembeni további súlyos – és az atrocitások után legtöbbet emlegetett – sérelem a 'templomrombolások' ügye. 1940. november 9-ről 10-re virradó éjszaka Románia történelmének addigi legpusztítóbb földrengését élte át, erőssége elérte a 7,4 fokot. A földrengésben 1600-an meghaltak, 12 ezren megsebesültek. A legnagyobb pusztítás Bukarestben történt, emellett nyolc megyében 20–70%-os volt a kár mértéke. Dél-Erdélyben Brassóban okozta a legnagyobb károkat, itt hét középület és a botfalusi cukorgyár egyik szárnya dőlt össze.[127] A visszacsatolt területeken a legnagyobb károk Sepsiszentgyörgyön és Háromszék megye kovásznai járásában keletkeztek. Az elsődleges jelentések 11 templom megsérüléséről tettek említést, közöttük volt a maksai református és a kézdiszentkereszti katolikus templom is. A földrengésre és az okozott károkra a későbbiekben templombontáskor a magyar hatóságok gyakran hivatkoztak.

---

részt az illető községeket ért anyagi kárt megállapítsák, ami alapul szolgálhat egy később, a román egyház ellen indítandó perhez.

126 Hasonló következtetésre jutott a témában az eddigi legjobb összefoglalót megíró Pál János. Ő a román „térítéseket" és templomépítkezéseket vizsgálta a székelyföldi unitárius közösségekben, elsősorban helyi források alapján. Pál János: *Vissza- és elrománosítási kísérletek a székelyföldi unitárius egyházközségekben.* Magyar Kisebbség (2008) 1–2. szám, 186–253.

127 *Jelentés az 1940. november 9–10-i földrengésről*. 1940. november 12. Arhivele Naţionale Istorice Centrale [Román Történeti Levéltár], (a továbbiakban ANIC], Fond 765., Preşedinţia consiliului de miniştri. Cabinetul militar Ion Antonescu [Román Minisztertanács. Ion Antonescu katonai kabinetje] (a továbbiakban fond 765), dos. 162/1940. 7–10. f.

A 'templomromboláshoz' köthető események pontos feltárása napjainkban is nehézségekbe ütközik. A nagy érdeklődés ellenére kevés levéltári kutatás történt, másrészt kevés írott forrás maradt ránk. A katonai közigazgatás időszakának forrásai amúgy is szűkösek, de feltételezhetjük, hogy a jelenség dokumentálását sem tartották fontosnak. Alapkutatások hiányában sem a lerombolt templomok pontos számáról, sem annak idejéről nem alakult ki konszenzus a román és magyar történetírásban. Az eddigi kutatások a jelenséget a katonai közigazgatás időszakára korlátozták, jelen kutatás szerint azonban később is bontottak le román templomokat. Adataink szerint az 1940 őszén–1941 elején „eltűnt" román templomok száma 17, további hármat pedig raktárrá alakítottak. Ebből tizenkettőt a katonai közigazgatás időszakában, ötöt pedig a polgári közigazgatás idején bontottak le. Földrajzi megoszlás szerint 15 templom a Székelyföldön, míg egy-egy Máramaros (Petrovabisztra) és Bihar (Szalárd) megyében található. A rombolás és bontás közötti fontos különbségre Pál János hívta fel a figyelmet, jelen kutatás is megerősíti az ő eredményeit. A 17 érintett templom közül csak négyet romboltak le, 12 templomot hatósági rendeletre bontottak le, közülük négyet már a polgári közigazgatás időszakában. A hatósági rendeletre lebontott templomok mindegyikének indoklása az volt, hogy a földrengés következtében életveszélyessé vált.[128] A helyi lakosság tehát részt vett az eseményekben, de nem spontán népi megmozdulásról volt szó.[129] Az eddigi kutatások nem hangsúlyozták a földrengés szerepét, az érv azonban elfogadható. Feltűnő mégis, hogy bár több magyar templom is megsérült, egyiket sem kellett a földrengés miatt lebontani. Továbbra sem zárható ki, hogy egyes esetekben a földrengés csak ürügy volt a bontás elrendeléséhez.

Jelen kötetben közölt nunciusi jelentésekben a 'templomrombolások' jelensége csak érintőlegesen jelenik meg, az események megtörténte után, 1941 tavaszán. A dokumentumok Tisserant bíborosnak Luigi Maglione bíboros, vatikáni államtitkár részére küldött beszámolója mellékleteként jelennek meg, összesen hét dokumentum foglalkozik a kérdéssel. A bíborosnak öt templom „lerombolásáról" van tudomása, részletesen a gyergyóditrói,[130] oklándi[131] és mezőpaniti[132] templomokról szólnak jelentések. Információink szerint mindhárom templomot lebontották és nem rombolták. A közölt jelentésekben is okként a földrengés van megjelölve, de ezt már akkor is fenntartásokkal kezel-

128 A földrengés ténye mellett mindig kihangsúlyozták, hogy az újonnan épített templomok gyenge minőségűek voltak. Az egész templomépítkezési hullámot „gazdasági panamának" tekintették, amelynek érintettjei – legtöbbször a papok – az építőanyag nagy részét saját célra használták fel. *Újváry Dezső követségi tanácsos beszámolója a német–olasz tiszti bizottsággal a templomrombolásokról folytatott megbeszélésről*. 1941. december 27. MNL OL, K 63, 264. csomó, 27. tétel, 11/1942. 341–343. f.

129 Igazságügy minisztériumi megfogalmazás szerint: „A rombolás tehát a felszabaduláskor jelentkező rendkívüli tömegizgalom hatása alatt következett be." *Az Igazságügyi Minisztérium jelentése a Külügyminisztériumnak a lerombolt templomok ügyében*. 1942. január 27. MNL OL, K 63, 264. csomó, 27. tétel, 11/1942. 326–328. f.

130 *Melléklet Tisserant bíborosnak, a Keleti Kongregáció titkárának N. 505/40 sz. leveléhez Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz Gergely János parókus beszámolójáról.* 1941. április 11. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, f. 83r.

131 *Melléklet Tisserant bíborosnak, a Keleti Kongregáció titkárának N. 505/40 sz. leveléhez Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz az oklándi templom ügyében.* 1941. május 27. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 86r-87r-88r.

132 *Melléklet Tisserant bíborosnak, a Keleti Kongregáció titkárának N. 505/40 sz. leveléhez Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a mezőpaniti templomról.* 1941. június 18. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 90r-93r.

ték.[133] A bíboros szerint évszázadok óta nem történt hasonló eset a térségben, az esetek – joggal – mély fájdalmat és megdöbbenést váltottak ki belőlük. A legmegdöbbentőbbnek a gyergyóditrói esetet tartja, mivel a templom megsemmisülése egy római katolikus többségű településen történt, s a bontást követően a templom ikonosztázát és kegyszereit elárverezték.[134] Nem ismert a Vatikán későbbi álláspontja a 'templomrombolásokat' illetően, azonban meglátásunk szerint ezen sajnálatos események is hozzájárultak a magyar kormány erőfeszítéseinek kudarcához.

KÖVETKEZTETÉSEK

Mivel a kötet válogatás a budapesti és bukaresti nunciusok Erdéllyel kapcsolatos (valójában az erdélyi görögkatolikus egyházat érintő) napi politikai jelentéseiből, és időben is behatárolt (1940–1941), átfogó következtetések levonására nem ad módot. A más forrásokból ismert és feltárt folyamatokhoz képest a most közölt jelentések lényeges újdonságot nem hoznak. Amellett, hogy felhívja a figyelmet ezen források létére, a kötet legfőbb érdeme, hogy sok tekintetben árnyalja eddigi tudásunkat. Mivel napi jelentésekről van szó, az események, egyes döntések megszületésének folyamatát is nyomon lehet követni, megtudhatjuk, hogy kitől származik az első felvetés, milyen volt az első tervezet, s az miben, minek hatására módosult a végső előterjesztés megszületéséig. Mindezt egy külső szemlélő szemszögéből követhetjük nyomon, aki napi és személyes kapcsolatban volt az események szereplőivel. Természetesen más fajsúlyuk van a nem egyházi témában született jelentéseknek, ezek sokkal felszínesebbek, míg az egyházzal kapcsolatosak részletgazdagok.

Ha átfogó következtetések megfogalmazására nem is vállalkozunk az 1940 őszén felmerülő észak-erdélyi görögkatolikus egyházi kérdésekkel kapcsolatban, néhány megállapítást azért tehetünk. A legfontosabb, hogy 1940 őszén az egyházi kérdés (különösen a nemzetiségi egyházaké) politikai, elsősorban nemzetiségpolitikai kérdéssé vált, s a helyes értelmezéshez ezen szempontra mindenképp tekintettel kell lennünk. A második bécsi döntés révén megszülető új határok legalább annyi egyházügyi kérdést vetettek fel, mint amennyit megoldottak. Többségük megoldatlan maradt elsősorban az időszak rövidsége, az érintett felek közti diplomáciai kapcsolatok befagyása, valamint a Vatikán halogató magatartása miatt. A felek eltérő érdekei mögötti mozgatórugók felfejtése további kutatást érdemel, az azonban kijelenthető, hogy a magyar kormány politikájának egyes elemei (parókusokkal szembeni represszió, atrocitások, 'templomrombolások') negatívan érintették és megnehezítették a magyar kormányzat érdekérvényesítését. Ezzel együtt kimutatható, hogy a Vatikán álláspontja inkább a román félnek kedvezett.

Összefoglalóként a két nuncius magyar–román kapcsolatokat, valamint a kialakuló egyházügyi kérdéseket érintő véleményét kívánjuk bemutatni. Ezen vélemények értelmezéséhez azonban jó lenne többet tudni a nunciusokról iskolai végzettségükön és karrierjük állomásain túl. Bár személyiségükről, szocializációjukról nem sokat tudunk, a

133 *Melléklet Tisserant bíborosnak, a Keleti Kongregáció titkárának N. 505/40 sz. leveléhez Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a 'templomrombolások' ügyében.* 1941. május 17. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, f. 85r.

134 Hivatalos indoklás szerint az egyházközség köztartozása miatt került sor az árverésre. *Melléklet Tisserant bíborosnak, a Keleti Kongregáció titkárának N. 505/40 sz. leveléhez Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a ditrói árverési felhívásról.* 1941. március 17. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, f. 84r.

beszámolók így is érdekes betekintést nyújtanak abba, hogy egy külső – elviekben független – diplomata hogyan látta a helyi viszonyokat, személyeket, eseményeket.

Bár nem világos, hogy a válogatás mennyire reprezentatív vagy arányos, Cassulo bukaresti nunciusnak több jelentése született az egyházi kérdésekben. Az is lényeges különbségnek számít, hogy élénkebb kapcsolatot tartott fenn az egyházi elöljárókkal – beleértve a püspököket is –, a kormány tagjaival viszont látszólag nem volt személyes kapcsolata. Ez természetesen érthető az 1940. szeptemberi fordulatot követően, amikor Romániában katonai diktatúrát vezettek be, s a kormány tagjai alapvetően a hadsereg tábornokaiból kerültek ki. Rotta nunciusnak ezzel szemben élénk kapcsolata volt a kormányzat – elsősorban katolikus vallású – tagjaival, beleértve Teleki miniszterelnököt is, míg a katolikus egyházzal főként Serédi nunciuson keresztül tartotta a kapcsolatot. Nem világos, hogy mennyire volt személyes kapcsolata pl. – a közölt dokumentumok révén kulcsszereplőnek számító – Dudás hajdúdorogi görögkatolikus püspökkel. Rotta nuncius jelentéseiből kitűnik elmarasztaló véleménye a protestánsokról, ami a korszakban nem számított kirívónak. Cassulo nunciusról a közölt jelentések alapján nem derül ki, hogy mi volt a véleménye az ortodoxokról, az ortodox egyházról, vagy volt-e bármilyen kapcsolata velük.

Mindkét nuncius alapvetően reálisan ítélte meg a második bécsi döntést. Mindketten érezték, hogy a két fél közvetlenül nem fog tudni megegyezni. Nem amiatt, mert a románok a lakosságcserét, a magyarok a területátadást szorgalmazták, hanem főként azért, mert évszázados az ellentét a két nép között, és egyikben sincs meg a kellő hajlandóság vagy rokonszenv a megegyezésre. Mindketten kompromisszumnak, de az adott körülmények között elfogadható kompromisszumnak tartották a döntést, bár mindkét felet szomorúsággal és elégedetlenséggel töltötte el mikéntje. Cassulo nuncius szerint a megállapodás megfelelő garanciákat tartalmazott a kisebbségek számára, Rotta nuncius viszont aggódott a Romániában maradt görögkatolikusok sorsa miatt.[135]

Szeptember közepétől mindkét nunciusnál egyre hangsúlyosabban jelenik meg a magyar hatóságok által elkövetett atrocitások, a parókusokkal és egyházi intézményekkel szembeni retorziók ügye. Mindkettő elítélte és elfogadhatatlannak tartotta, azonban míg Rotta nuncius kárhoztatta a magyar vezetést, elsősorban a katonaságot, Cassulo nuncius bizonyos fokú megértést tanúsított, elismerve, hogy a két világháború között a román hatóságok sem bántak mindig emberségesen a magyar egyháziakkal, és a bevonulás után történt atrocitások ennek ellenhatásaiként értelmezhetők. Azonban míg ezek korábban elszigetelt esetek voltak, most tömegesen jelentkeznek, s a hatóságok nem is próbálják tompítani a kilengéseket. Cassulo azt is feltételezte, hogy a román beszámolókban vannak túlzások. Elfogadhatónak tartotta, ha egyes parókusok illojálissá válnak az állammal

135 *Andrea Cassulo nuncius 6314/40 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a politikai helyzetről.* 1940. augusztus 30. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 628-629, 630rv. Rotta nuncius emellett aggódott a visszatérő protestáns lakosság nagy aránya miatt is. *Angelo Rotta nuncius 3975/40 [N. Pr. 210] sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a második bécsi döntésről.* 1940. augusztus 31. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 638rv-639rv-640. Szeptember elejéig Rotta nuncius többször visszatért a protestánsok magas számára és a – szerinte – ezzel járó nehézségekre. Érzékeltette azt is, hogy a görögkatolikusokat nem tartja egyenragúnak a római katolikusokkal, ami a társadalmi presztízsüket és megbecsülésüket illeti. Rotta nuncius ezt minősítette a legsúlyosabb atrocitásnak, feltehetőleg nem jutott el hozzá a tömeges kivégzések esete. *Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz Serédi hercegprímás felterjesztéséről.* 1940. szeptember 14. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, ff. 147rv-148rv, 154r.

szemben, de fegyelmezésüket szerinte csak az illetékes püspök végezheti.[136] Egyik nunciusnál sem jelenik meg a dél-erdélyi helyzet, a román hatóságok cselekedetei, holott az onnan érkező hírek és atrocitások is hatással voltak arra, hogy mi történik a visszacsatolt területeken. Cassulo elismerte, hogy Dél-Erdélyből is többen elmenekültek, de szerinte ezek önként távoztak, hatósági kényszer nélkül, s ha szeretnének, bármikor visszatérhetnek a területre.[137]

A kötetben nem került közlésre, de a Rotta nuncius jelentéseiről szóló első kötetben megtalálható az 1943 februárjában született ún. hároméves összefoglaló jelentés.[138] Mivel ennek jelentős része foglalkozik az erdélyi egyházi kérdésekkel is, és jól tükrözi a nuncius álláspontját, ismertetését fontosnak véljük. Rotta nuncius megértően viszonyul a magyar–román kapcsolathoz, Erdélyt Erisz almájához hasonlítja, amiért a két érintett fél évszázadokon át küzdött, és ennek megfelelően a viszálynak is évszázados múltja van a térségben. Rotta nehezményezi, hogy a román görögkatolikus hívek és püspökök egyaránt elzárkóznak a római katolikusoktól, ellentétben a ruténekkel és Sztojka püspökkel. A nuncius szerint ez árt a katolikus egyház tekintélyének, és a kormányzat „nem érzékeli őket olyan jól," elsősorban nem mint katolikusokra tekint, hanem mint nemzetiségi lakosokra. Rotta nuncius itt a román elit általánosságban is megfigyelhető elzárkózására és tudatos passzivitásba vonulására utal. Ugyanakkor részben megérti a helyzetüket, meglátása szerint „száz százalékig románok", és – nem függetlenül a román kormány politikájától s utasításaitól – továbbra is bíznak a bécsi döntés ideiglenes jellegében. Burkoltan arra utal, hogy meglátása szerint a görögkatolikus román elitnek fontosabb a nemzeti jelleg és vonások, mint katolikus mivolta.

Rotta nuncius protestánsokról vallott, korábban ismertetett nézetei itt is felszínre kerülnek. Egyértelműen lekezeli őket, és a katolikusokra nézve a legnagyobb veszélynek tekinti, hiszen lényegesen nagyobbnak érzékelte a protestánsok befolyását a kormányzatra, mint a katolikusokét. A protestánsokkal szembeni lekezelő magatartás abban is tetten érhető, hogy kizártnak tartja, hogy a protestánsok intenzív vallási életet éljenek vagy ragaszkodjanak az erkölcsökhöz. Az Észak-Erdélyben történt atrocitásokat és túlkapásokat is annak számlájára írja, hogy a protestánsok negatívan befolyásolták a katonai vezetőket és helyi hatóságokat, ugyanis a bevonulás pillanatában nem volt a térségben római katolikus püspök, aki „felhívta volna a figyelmet a tényleges állapotok helyesebb megítélésére." Ezzel magyarázza azt is, hogy a Székelyföldön a görögkatolikusok protestáns vallásra tértek át. Mint látszik, Rottát a protestánsokról vallott negatív nézetei viszik teljesen téves következtetésre, amikor – kis túlzással – a protestánsokat teszi felelőssé az atrocitásokért és erőszakos vallásváltoztatásokért, holott nem mutatható ki különbség a római katolikus és protestáns lelkészek magatartása között. Mindegyik térítésre használja a görögkatolikusok szorult helyzetét, s utóbbiak általában az érintett településen többségben lévő felekezet javára váltottak vallást.

136 *Cassulo nuncius a nagyváradi püspökség kapcsán 50 pap hiányáról tudott. Andrea Cassulo nuncius 6684/40 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a román görögkatolikus egyházról.* 1940. november 27. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, 401rv, 410.

137 *Andrea Cassulo nuncius 6504/40 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz a magyar-román viszonyról.* 1940. október 15. ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, 458rv, 462rv.

138 *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939 – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, I. rész: 1930–1939.* Szerk. Somorjai Ádám, Budapest 2022. 159–173.

TAMÁS SÁRÁNDI

NUNCIAL REPORTS ON THE APPLE OF DISCORD THE SITUATION OF THE GREEK CATHOLIC CHURCH IN TRANSYLVANIA FOLLOWING THE SECOND VIENNA AWARD

The motives behind the Hungarian government's policy towards the Romanian Greek Catholic Church after 1940 are best understood in the context of its nationality policy as a whole. The Hungarian state of the Horthy era defined itself as a Christian state, where churches (including the Protestant ones) had an important influence and their internal autonomy was guaranteed by law. The state, however, regarded the churches as instruments to be used in order to achieve its political goals. While the Reformed and Orthodox Churches were easier to deal with because of their independence and national character, the Catholic Church was a different matter: the Vatican was to be consulted on all matters relating to the Catholic Church. Thus, there was a mutual interdependence, where the interests of the state were limited on the one hand by the Vatican, but also taken into account on the other, since the state provided substantial subsidies for the church.

The study examines the ecclesiastical issues that arose in the territory of Northern Transylvania in the wake of the Second Vienna Award. It focuses mainly on the Greek Catholic Church, using the daily reports of the nuncios in Budapest and Bucharest as source. The analysis centers on governmental nationality policy, through which the handling of ecclesiastical issues will be examined. Our aim is not to draw a comprehensive picture, but only to take stock of the issues related to the Greek Catholic Church that arose after the Vienna decision, and to review the proposals for a solution initiated by the parties concerned: the Hungarian and Romanian governments and the Vatican.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

CSERHÁTI FERENC

GALAMBOS FERENC IRÉNEUSZ
(1920–2007)

A trianoni békediktátum századik évfordulója alkalmából és a nemzeti összetartozás jegyében 2020. július 28-án a budapesti hívek egy csoportjával a burgenlandi, őrvidéki Alsóőrre látogattunk és az ünnepi szentmisére összegyűlt hívek egy csoportjával megkoszorúztuk Galambos Iréneusz bencés szerzetes templom közelben felállított köztéri szobrát. Eljöttünk erre a gazdag magyar hagyományokkal és kultúrával rendelkező szép vidékre, hogy a nemzeti emlékezés mellett, az egykori pannonhalmi bencés hazafias lelkipásztori szolgálata előtt is lerójuk tiszteletünket. Galambos Ireneusz az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc idején hazánk elhagyására és emigrációba kényszerült, de rendjének szelleme továbbra is népünk szolgálatára késztette. Azonnal beállt a külföldre kényszerül magyar honfitársaink lelkipásztori és nemzetmentő szolgálatába, előbb a Bécs melletti Traiskirchen-i menekülttáborban, aztán Németországban, ahol előbb a müncheni, majd a Kastl-i Magyar Gimnázium igazgatója lett, és a menekült magyar fiatalok hazafias és keresztény nevelésében buzgólkodott; végül, és hosszú éveken át osztrák földön, Alsóőrött és vidékén folytatta áldásos tevékenységét. Az osztrák–magyar barátság és a nemzeti összetartozás jegyében kifejtett fáradhatatlan és nemes munkásságát alsóőri köztéri szobrának megkoszorúzásával és főhajtással méltattuk, egyszerre emlékezve születésének és a trianoni traumának századik évfordulójára. Galambos Iréneusz őseink szent örökségét őrizte, védte és ápolta nem csak az őrvidéki szép tájakon, hanem egész Nyugaton, ahová csak eljutott hangja.

Somorjai Ádám pannonhalmi bencés szerzetes és egyháztörténeti kutató jelen tanulmánya az emigrációban is helytálló szerzetestársának állít méltó és megérdemelt emléket: bepillantást enged Galambos Ireneusz élettörténetébe, hitébe és hazaszeretetébe, akinek tevékenysége külföldi nemzettársaink körében éppúgy nemzeti történelmünk része, mint ama vidék sorsa, amelyen, évtizedeken át élt és működött.

Somorjai Ádám egyháztörténeti kutató jelen tanulmányát Galambos Iréneusz életéről és munkásságáról a Tisztelt Olvasó szíves figyelmébe ajánlom.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

SOMORJAI ÁDÁM OSB

BENCÉS LITURGIATÖRTÉNÉSZ, LELKIPÁSZTOR ÉS TUDOMÁNYSZERVEZŐ ŐRVIDÉKEN

Galambos Ferenc Iréneusz (1920–2007)

Nem volt módom nagyot alkotni,
aprómunkára fogott a történelem
2004

Galambos Ferenc, bencés nevén Iréneusz atya, 1920. október 21-én született Budapesten. Az 1923-ban létesült Rigó utcai (Józsefváros) bencés gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. 1938. augusztus 6-án öltötte magára a bencés szerzetesi ruhát. 1943. június 27-én ünnepélyes fogadalmat tett, majd 1944. május 21-én pappá szentelték. A Pannonhalmi Szent Gellért Hittudományi és Tanárképző Főiskolán[1] kezdte felsőfokú tanulmányait, és szerezte meg – 1944-ben – a magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet.[2] 1951–53 között a Pázmány Péter Hittudományi Akadémián tanult és szerzett teológiai doktorátust *„Az egyházi év a magyar középkorban”* témakörben, ez sokáig kéziratban maradt, csak nyugdíjba vonulását követően, 2004-ben tudta kiadni.[3]

Az 1956. októberi forradalom Győrött érte, ahol bencés tanárként működött. Itt aktívan részt vállalta a forradalom napjaiban, mint tolmács,[4] ezért Ausztriába kellett menekülnie. 1956–57-ben lelkész Traiskirchenben. Erről az időszakáról írt emlékezik meg Várszegi Asztrik em. főapát:

1 Amely főiskola a pártállami viszonyok között is tovább folytatta működését, bár a középiskolai tanárképző szakok szüneteltek, majd 2000-től a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola egyik kollégiuma.

2 Szakdolgozata magyar nyelvészetből: *.Az Albeus-féle 1211. évi pannonhalmi összeírólevél magyar szórványainak alaktana.* Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Kar, 1943. – Szakdolgozata német nyelvből: *Drama und Theater der deutschen Humanistenschulen in Ungarn.* Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Kar, 1943. „Schwartz Elemér professzor doktori disszertációul is elfogadta.”

3 Lásd alább, az önálló kiadványok alcímnél.

4 Lásd a következő feldolgozást: Rétfalvi Balázs: *Forradalmár reverendában. Galambos Iréneusz az 1956-os forradalom győri tanúja,* in: *Hittel a nemzetért. Hívők helytállása az 1956-os forradalomban és szabadságharcban.* Patrióta Média, Budapest 2006. 20–63. Továbbá: *Összekötnek az évezredek.* Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. Szent István Társulat – Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Intézet, Budapest – Piliscsaba 2011. (Pázmány Történelmi Műhely 3. Történelmi Tanulmányok) 340–355.

„1956 menekülttáborban eltöltött ideje mutatja, hogy az alkalom, miként provokálja a tetteket. Ahogy hallottam, Ireneusz atya a táborban lakó magyarok mindene és mindenese volt. Szervezi életüket, vígasztal, bátorít, reményt ültet, korhol és könyörög, amint a helyzet kívánja. Könyörög nekik, hogy ne menjenek messzire, ne hagyják el hazájukat, maradjanak a közelben, hogy majd visszatérhessenek. Munkacsoportba szervezi az asszonyokat, hogy azok a társalgót az éjfelekig nyúló viták és beszélgetések után még éjszaka kitakarítsák és felállítsák az oltárt, virágot szerezzenek, hogy másnap reggel méltó módon vehessenek részt a misén azok, akik hitükből akarnak a kilátástalan helyzetben erőt meríteni. Beszédei a vigasztalás teljes szótárát alkalmazzák csakhogy az emberekben a lelket tartsa. Tábori újságot szervez,[5] hogy a szükséges hírek az idegen nyelvű környezetben eljussanak a magyarokhoz. Az újság egyik számában jelent meg nagyszüleimhez írott levelem is, amelyben azt kérem tőlük, hogy jöjjenek haza. Ezt a gyermeklevelet is arra használta fel Galambos páter, hogy a magyarokat a határközelben tartsa és megőrizze a hazának. E tábori hónapok történetét külön kellene feldolgozni, hogy megmaradjon az eljövendő nemzedékek emlékezetében is."[6]

1957-től 1966-ig P. Iréneusz Burg Kastl magyar gimnáziumában alapító igazgató, az 1967–68. tanévben ugyanott gimnáziumi tanár. Posztgraduális tanulmányokat folytatott 1966–67-ben Rómában, a Pápai Szent Anzelm Bencés Egyetem Liturgikus Intézetében, az 1968–69. tanévben pedig az Egyesült Államokban és Kanadában.

Egész életében foglalkoztatta az intézményalapítás gondolata. Előbb Burg Kastlban, ahol többen is működtek bencések, akart bencés házat álmodott meg, iskolával,[7] majd a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjai kapcsán Münchenben magyar liturgikus intézetet. Ezt a vágyát végül Alsóőrön (Unterwart) tudta megvalósítani, ahol 25 éven át plébános volt, plébániaépületet építtetett és annak emeletén, valamint az épület melletti régi iskola épületében Magyar Intézetet, amely mindmáig működik. 1970-től 2002-ig működött Felső- és Alsóőrött (Ober- und Unterwart).

Ezzel kapcsolatos működéséről a következő kimutatást őrzi a Bencés Főapátság könyvtára Pannonhalmán:[8]

5 Címe: „Élni akarunk!" 1956. november 21-től 1957. július 7-ig 115 szám. Lásd alább.

6 Várszegi Asztrik: *P. Dr. Galambos Ferenc Ireneusz OSB 80 éves,* in: *Ünnepi írások: a 80 esztendős Galambos Ferenc Iréneusz OSB tiszteletére. Festschrift für Ferenc Iréneusz Galambos zum 80. Geburstag.* Szerk. Csoma Zsigmond, Viga Gyula. Györffy Néprajzi Egyesület, Budapest – Miskolc 2000. 5–8.

7 Legányi Norbert pannonhalmi főapát véleményét és döntését kikérve Békés Gellért, a nyugati magyar bencések elöljárója ezzel kapcsolatban úgy döntött, hogy amíg fennáll a kaliforniai és a brazíliai bencés alapítás, leghelyesebb, ha a bencések ezek egyikébe költöznek és működnek. Lásd Somorjai Ádám: *Békés Gellért OSB, a nyugati magyar bencések elöljárója,* in: Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára, Szerk. Klestenitz Tibor–Zombori István, Budapest 2015. 373–386:384. (Házalapítási kísérlet Burg Kastlban alfejezet). Interneten: http://real.mtak.hu/30644/

8 Ennek előtörténetét „Próbálkozásaink a magyar öntudat ébresztgetésére Burgenlandban 1969–1989" címmel írta meg, szövegét lásd a függelékben.

Tudományos tanácskozások programjai
1988–2001
Galambos Iréneusz OSB összeállítása

Kézirat, jelzete: BK 952/XIII

Burgenlandi Magyar Kultúregyesület – Burgenländisch-Ungarischer Kulturverein
Magyar Intézet – Ungarisches Istitut
Pfarrhof – Plébánia, A–7601 Unterwart/Alsóőr

1988 – Szentistváni örökségünk – 23 (17) előadás, kiállítás
1989 – Kisebbségek jogai, lehetőségei, különös tekintettel az őrvidéki magyarságra, 13 (10) előadás
1990 – Oktatás és nevelés a kisebbségben, négy előadás
1991 – Burgenland magyar öröksége (Burgenland 70 éves) 21 előadó
1992 – Magyar kisebbségek útja a közös Európába, 10 (9) előadó (nincs beszámoló)
1993 – Osztrák-magyar kapcsolatok. Kulturális Egyesületünk (BMKE) 25 éves
1994 – A magyar nyelv hete, 16 előadás
1995 – Magyar népi színjátszás, nyolc előadó
1996 – A magyar néptáns és népzene, 6 előadás
1997 – A magyar népdal, 16 előadás
1998 – Nyugatmagyarországi események 1848/49-ben, 5 előadás, kiállítás, kórus
1999 – Alkotások a magyar művészetből. Népművészet. 39 művész
2000 – Magyar Millenium. Szentkorona
2001 – A burgenlandi magyarság 80 éve
2002 – Takács Jenő 100 éves zeneszerző
2003 – Európa és a magyarok
2004 – A magyar nyelv jövője Burgenlandban és Ausztriában

Egyéb tanácskozások, kiállítások:
Petőfi Sándor (1973), Móra Ferenc, Faludi Ferenc, Liszt Ferenc, 1956, Schwartz Elemér, Kincs István, Erdély, Somogyváry Gyula, Almássy László, Imre Samu, Hajnal Gábor. Képzőművészeti kiállítások: Erdélyi fafaragók, festőink és grafikusaink, fényképészeink egyéni vagy csoportos kiállítása: Vásárhelyi/Vasarely.

*

A 80. születésnapra kiadott tisztelgő kötetben Várszegi Asztrik főapát így jellemezte: „...több évtizedes szolgálatába magyarság, európai népek, burgenlandi magyarok, fiatalok Budapesten, Csepelen, Győrött, Burg Kastl-ban, Alsóőrön, a cserkészetben és bárhol a világon, belefértek. De a családok, az idősek is. Válogatás nélkül, hiszen a csepeli munkásgyerekektől kezdve „a puszták népének" gyermekein át a polgárok és nemesek fiataljaival is foglalkozott. A magyarság szolgálatához tartozik a nyelv ápolása és gondja is, hisz a legelemibb közvetítő és összekötő elem. Magyar- és németnyelvű kultúra hordozójaként szinte arra volt rendelve, hogy határokat járjon át és közvetítsen. Magyarok és magyarok, magyarok és nem magyarok között. Egységet szorgalmazzon egyházi szakadások közepette, igaz

szívből ökumenikus legyen, akikből, sajnos még ma is kevés van közöttünk. Közvetítsen politikai szekértáborok között, amiért aztán a jó szolgálatot tevő „gyanússá" is válhat az értetlenek és merev elveket hangoztatók körében."[9]

P. Galambos tevékenysége elismeréseként 1989-ben Burgenland Tartomány Érdemrendjét, 199l-ben a magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét kapta meg. Élete utolsó szakaszát Pannonhalmát töltötte. 2007. április 2-án tért haza a Mennyei Atyához. A pannonhalmi bencés kriptában nyugszik.

Irodalmi tevékenységének teljes körű felmérésére még nem érett meg az idő főleg azért, mert számos rövidéletű emigráns fórumon jelentette meg írásait. E helyen arra szorítkozunk, hogy példásan rendezett hagyatékára támaszkodva erre kísérletet tegyünk. A függelékben két értékes kéziratának szövegét közöljük.

Hagyatéka

Személyes hagyatéka a Pannonhalmi Bencés Főapátság Könyvtárának Benedictina gyűjteményében, jelzete: BK 952 /I-XV (15 doboz).

Cserkészettel kapcsolatos hagyatékának jelzete: i. h. BK 10a-I–12/I-XIV (14 doboz) Ezen belül „Galambos Ferenc cserkészemlékei 1933-tól az 1950-es évekig: Barátok és jelentős személyiségek". I/5. doboz.

Lásd még a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban Rétfalvi Balázs Galambos Iréneusz-gyűjteményét, a Gyűjtemények fondfőcsoportban, mely az 1956-os forradalom alatti győri tevékenységét dolgozza fel.

PUBLIKÁCIÓS TEVÉKENYSÉGE

Önálló kiadványok

Vasárnapi misekönyv. A 2. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja alapján átdolgozott 3. kiadás. Szerk. Jávor Egon. Nincs feltüntetve 2. kiadásának szerkesztése, 1967 elején jelent meg. A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjának szellemében. Jávor Egonnal együtt.

Szabadkán Huzsvár László – későbbi bánáti püspökkel – együtt szerkesztett „kis könyvecske" a szentmise új rendjéről.

Galambos Ferenc Iréneusz OSB: *Az egyházi év a magyar középkorban: a Megtestesülés és a Megváltás ünnepköre.* Pannonhalma 1953/2004. 207 lap. (Pannonhalmi Füzetek, 51.) Interneten: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Pannonhalmi_fuzetek_51/?pg=22

Cserkészet

1941, 1998

Cserkészúton a bukovinai magyarok között, in: Táborkereszt, VII (1941) 9. (32.) szám, 71–72.

9 Várszegi Asztrik: *P. Dr. Galambos Ferenc Ireneusz OSB 80 éves,* i. m.

Mindszenty hercegprímás és a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének kapcsolata. In: Ministerio: nemzetközi történész konferencia előadásai 1995. május 24–26. Szerk. Bárdos István és Beke Margit. Esztergom-Budapesti Érsekség, Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata, Kultsár István Társadalomtudományi és Kiadói Alapítvány Esztergom 1998. 89–94.

Teológiai – liturgiatörténeti – licenciátus és doktori értekezés
1953, 1954

Az egyházi év a magyar középkorban. A Megtestesülés ünnepköre. Licenciátusi dolgozat. Római Katolikus Hittudományi Akadémia liturgikus szemináriuma, 1953. Nyomtatásban megjelent 2004-ben, lásd fentebb.

Az egyházi év a magyar középkorban. A Megváltás ünnepköre. Laurea dolgozat. Római Katolikus Hittudományi Akadémia liturgikus szemináriuma, 1954. Nyomtatásban megjelent 2004-ben, lásd fentebb.

Periodika szerkesztés: 1956–1999

Élni akarunk!

1956. november 21-től 1957. július 7. (115 szám)

Élni akarunk! a magyar menekültek ill. traiskircheni tábor lapja. Sokszorosított.

Először egyedül, majd a 75. számot követően, sajtópert követően Schermann Rudolffal együtt szerkesztette. (Teljes sorozat az OSzK-ban [nincs még digitalizálva] és BK 952/(3–7)5-ben.)

Őrség

1970–1999

Negyven szám szerkesztése és számonként négy-hat írás közlése. Részletes kimutatás: BK 952/I [OSzK-ban nincs még digitalizálva.]

Iskolai évkönyvek szerkesztése, gondozása: 1945–1968

1945–1948 Csepeli Bencés Gimnázium

1954–1956 Czuczor Gergely Bencés Gimnázium, Győr (kéziratos)

1958–1968 Kastl. A németországi Magyar Reálgimnázium Értesítője (Jahresbericht). Ezek közlik történelmi cikkeit is, pl. 1966: Húsz éves a németországi Magyar Gimnázium.

Burg Kastl történelme és a magyar gimnázium
1958–1988

Egy születő magyar iskola, in: Katolikus Szemle 10 (1958), 1. szám, 37–38.

Die Benediktiner und das Ungarische Realgymnasium in Burg Kastl, in: Erbe und Auftrag, 35 (1959), 2. szám, 144–145.

A kastli kolostor-vár megalapítása, in: A németországi Magyar Reálgimnázium Értesítője – Jahresbericht. Ungarisches Gymnasium 8455 Kastl (Burg) bei Amberg,

A kastli kolostor-vár virágkora a középkorban, in: A németországi Magyar Reálgimnázium Értesítője 1967/1968. Jahresbericht. Ungarisches Gymnasium 8455 Kastl (Burg) bei Amberg, 3–10.

P.Á: *Burg Kastl, a külföld egyetlen magyar gimnáziuma,* in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 76. évf. 1969. március 30. 8.

Kastl nagy napja. Harminc évvel ezelőtt, 1958. május 13-án volt a magyar gimnázium ünnepélyes megnyitása, in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 95. évf. 1988. június. 6. szám, 6. lap.

Kastl, egykori bencés reformapátság – ma Nyugat egyetlen magyar gimnáziuma, in: Corona Fratrum. Dr. Szennay András főapát úrnak 70. születésnapjára, szerk. Rendtársai, Pannonhalma 1991. 321–348.

Liturgia
1965–1994

P. Lippert: *A modern templomépítészet alapjai,* in: Mérleg 1965. 168–173. fordítás, a fordító nevének feltüntetése nélkül.

Hogyan hajtsuk végre a liturgikus reformot? in: Pannonia Sacra. Németországi magyar katolikusok lapja. XI (1965) -?- 7. lap – XII (1966) ? –3–4. lap. Sorozat.

A zsinat: a II. Vatikáni Egyetemes Zsinat története, tanítása és szelleme. Zsinati Bizottság, Róma 1966. 99 lap. Ebben: A liturgia reformja.

A liturgia reformja, in: Katolikus Szemle 18 (1966), 2. szám, 134–147.

Dzsessz mise, in: Pannonia Sacra XII (1966) Több újság is átvette.

Mit jelent a zsinat liturgikus reformja a művészetek számára? Urban Rapp könyvéről [Konzil Kunst und Künstler], szerző nélkül, in: Mérleg ? [Fénymásolat a hagyatékban.]

Mit tegyünk az új böjti rendelet után? in: Pannonia Sacra [n. a. – fénymásolat a hagyatékban]

Koncelebráció, in: Pannonia Sacra XII (1966) május, 5. szám, 7. lap.

Mikor és kiknek lehet két szín alatt áldozniok? Név nélkül. Hagyaték BK 952/VI. Pannonia Sacra XII (1966), május. 5. lap

A liturgikus reform Magyarországon. Pax Romana. A Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalom tájékoztatója. 1966. 6. szám, 5–6. lap

A mi „új" misénk (Dr. Josef Stimpfle augsburgi megyéspüspök nyilatkozata a liturgia reformjáról), Pannonia Sacra XII (1966), ? 5sk. lap.

A liturgikus reform Magyarországon, in: Pax Romana 1966. 6.

A II. Vatikáni Zsinat, in: Magyar Papi Egység, 38–39. különszám, 1967. Ebben: A liturgikus konstitució.

A magyar liturgikus apostolság atyjának, Szunyogh Xavér Ferencnek aranymiséje, in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 75. évf. 1968. szeptember 29.

Az új kánonok, eucharisztikus imádságok, in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 75. évf. 1968. november 24.

A szentmise új rendje, in: Katolikus Szemle 17 (1965), 1. szám, 83–86.

Szabad Európa Rádió *Élő Egyház* c. adásának anyaga 1969. augusztus 10.

A liturgia reformja a zsinat után, in: Szolgálat 4. sz. (1969), 4. szám, 21–34.

Combo zenekar, szakrális tánc, érseki kézfogás és áldás a sanfranciscói ökumenikus istentiszteleten, in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 76. évf. 1969. márc. 9. 1. és 4. lap.

Adalékok a magyar liturgikus mozgalom történetéhez, in: Régi és új a liturgia világából. Prof. Radó Polikárp OSB 1899–1974 emlékének. – Vetera et Nova rerum liturgicarum. In memoriam Prof. Polycarpi Radó OSB 1899–1974. Szerk. Szennay András. Szent István Társulat, Budapest 1975. 62–97.

Éneklő Egyház, in: Szolgálat 70. sz. (1986), 2. szám, 95–96.

Zsolozsmáskönyv hívek számára. Recenzió P. Farkasfalvy Dénes munkájáról (OMC, Bécs 1986. 1024 lap), in: Szolgálat 74. sz. (1987), 2. szám, 90–91.

Rec. *Verbényi István, Arató Miklós Orbán és mások: Liturgikus Lexikon,* in: Szolgálat 85. sz. (1990), 1. szám, 99–100.

Szent Mártonnak ünnepére, in: Új Ember 1991. október 25.

Alsóőri egyházi énekek. Az alsóőri r.k. egyházközség 1993. 100 lap. Dr. P. Galambos Ferenc Iréneusz OSB professzor, alsóőri plébános előszava 1–2. lapon. (A dallamokra vonatkozóan kikértük Rajeczky Benjamin, Szigeti Kilián, Volly István véleményét tanácsát. Ezt így foglalhatjuk össze: „Néhány kivételtől eltekintve, a legtöbb dallam 19. századi, cseh, és német eredetű, csekély értékű, érzelgős. A szövegek hangsúlya pedig sok esetben nem felel meg a zenei hangsúlynak és így rontja az amúgy is fenyegetett magyar nyelvérzéket." A szövegjavítás munkáját Bárdos Lajos ajánlatára dr. Vargha Károly pécsi nyug. főisk. tanár úr végezte el. A szerkesztésben résztvett Balika Gabi, aki már 1985 óta áldozatosan látja el testvérével, Wernerrel együtt a kántori szolgálatot. A szövegszerkesztés nehéz munkáját P. Sajgó Rupert OSB atya végezte."

Húsvét. Amicus, Szombathely 1994. 2.

Bencés rendtörténet
1996

Der heilige Berg von Pannonien, in: Kirchenzeitung der Diözese Eisenstadt 1996. május 24.

Az ezeréves magyar iskola. Mozaikszemek, in: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 23 (1996), 3. szám, 5–11.

Ausztria, Burgenland
1965–2003

Új kolostor a határ közelében [Mönchshof ciszterci nővéreiről]. Pannonia Sacra XI (1965), 11. szám, 6. lap.

Magyar emigránsok Ausztriában 1919 óta, 197? [fénymásolat a hagyatékban]

Aus dem Kulturleben in Oberschützen um die Jahrhundertwende. A felsőlövői „kaszinó egyesület" 25 éve és Móra Ferenc itteni működése. In: Jahresbericht 1976 des Ev. Oberstufengymnasiums Oberschützen. 11–20. lapok. Klny 12 lap.

(gy) *Burgenlandi hírek. A plébános egy napja,* in: Bécsi Magyar Híradó 1979 november.

A burgenlandi magyarok kulturális helyzete [fénymásolat a hagyatékban].

Hogyan jött létre az Őrségi Könyvtár? Külföldi élő magyar származású könyvtárosok és hazai könyvtárosok találkozója, Budapest 1980. augusztus 11–15. Rendezte a Magyarok Világszövetsége, Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 69–73.

Hogyan jött létre az őrségi könyvtár? in: Könyvtári figyelő 27. évf. Különszám, 1981. 43–46.

Az ausztriai magyaroktatás és magyar kulturális élet helyzete, problémái. A IV. Anyanyelvi konferencia tanácskozásainak összefoglalása. Pécs, 1981. augusztus 2–8. Közzétette az Anyanyelvi konferencia védnöksége, szerk. Imre Samu. Összeállította Bartos György és mások. Előadó Lőrincze Lajos és mások. 149–151.

Magyarságtudományi Intézet megszervezése egyetemtől függetlenül, in: Hungarológiai oktatás régen és ma. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság I. Nemzetközi hungarológiai kongresszusán – 1981. augusztus 10–14. – elhangzott előadások. Szerk. M. Róna Judit, írta Rákos Péter és mások. 69–73.

Magyarok Ausztriában. Elhangzott Budapest 1985. szeptember 30. A Református Élet beszámolt róla.

Büchereiwesen in Ungarn, in: Burgenländische Büchereinachrichten 1985/1.

A könyvtár mint kulturális központ jelentősége az anyanyelvi kultúra és a magyarságtudat fejlesztésében. Magyar Könyvtárosok II. Tudományos Találkozója 1985. augusztus 26–27. Rendezte az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyarok Világszövetsége és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete. Szerk. Gerő Zsoltné és Kovács Ilona, 1989? 183–186.

Die ungarische Volksgruppe in der Diözese Eisenstadt, in: Bgld. Jahrbuch der Diözese für das Jahr 1985. kézirat a hagyatékban, 3 gépelt oldal, BK 952/VI

Weihnachten bei der ungarischen Volksgruppe, in: Die Furche 1986. dec. 19. 17. lap.

A magyar nyelv és kultúra Burgenlandban, in: Hungarológiai Napok, Szombathely 1986. január 27–28. Szerk. Szalay László, Közreadja a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, 67–76.

A burgenlandi magyar népzenei kutatás és annak felhasználása kulturális munkánkban, in: Eperjessy Ernő – Krupa András (szerk.): A III. békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Budapest-Békéscsaba 1986. II. kötet, 422–428.

A magyar öntudat felkeltése, ápolása a burgenlandi magyaroknál, 1989? [fénymásolat a hagyatékban]

A burgenlandi magyarság sajátos népi kultúrája, MTA, Veszprém 1989? [fénymásolat a hagyatékban]

Egy közérdekű magánlevél püspökeinkhez [külföldi magyarok lelkipásztori ellátásáról], in: Uj Ember 1989. február 26.

Az öntudat csorbulásai, lásd fentebb.

A burgenlandi magyarok helyzete 1990-ben. Elhangzott Keszthelyen, 1990. május 4-én. [Fénymásolat a hagyatékban].

Situation der burgenländischen Ungarn. Elhangzott in: Österreichisches Institut für Politische Bildung, 1990. Közvetítette a Burgenlandi Rádió magyar adása 1990 decemberben.

Történelemóra Burgenlandban. Duna TV. Forgatókönyv.

Az egyházak szerepe Burgenland létrejöttében, in: *Egyházak a változó világban.* A Nemzetközi Egyháztörténeti Konferencia előadásai, Esztergom 1991. május 29–31. Szerk. Bárdos István és Beke Margit. Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata – József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya 1991. 539–541.

A nyelvtudomány és a népművészet szerepe a nemzeti kultúra megtartása és elmélyítése terén Burgenlandban, in: A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében – Die ungarische Sprache und Kultur im Donauraum II. A II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson – Bécs, 1986. szeptember 1–5. elhangzott előadások. – Vorlesungen des II. Internationalen Kongresses für Hungarologie, Wien, 1–5. September 1986. Szerk. Moritz Csáky – Horst Haselsteiner – Klaniczay Tibor – Rédei Károly. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Budapest-Wien 1991. 1209–1214.

Bemutatjuk Balika Alfrédet, az ausztriai Nemzetiségi Tanács új elnökét, in: Bécsi Napló 1991? [fénymásolat a hagyatékban].

Nyelvművelő és nyelvápoló munka Burgenlandban [fénymásolat a hagyatékban].

Anyanyelvápoló munka Burgenlandban, in: Somogy 23 (1995), 1. szám, 65–66.

Az őrvidéki (burgenlandi) magyarok, in: A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (komáromi) Övezeti Történésztalálkozó előadásai és iratai. Ungarisch Historscher Verein Zürich, Komárom – Komárno – Zürich 1995. p. 123–124.

A könyvtár, mint kulturális központ jelentősége az anyanyelvi kultúra és a magyarságtudat fejlesztésében, in: Magyar Könyvtárosok IV. Szakmai Találkozója : Budapest – Debrecen, 1996. augusztus 7–10. Válogatás a találkozó előadásaiból [... rend. a Magyarok Világszövetsége etc.]. Szerk. Cselényi Imre. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 1996. 65–68. 183–186. (Fénymásolat: BK 952/XII)

A magyar helytörténeti kutatás Burgenlandban, in: Helyismereti Könyvtárosok IV. Országos Tanácskozása. Miskolc, 1997. július 23–25. Rendezte, közreadja az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezete. Szerk. Laki-Lukács László, a fotókat Mándli Gyula készítette, Miskolc, 1997. 47–54.

A magyar nyelvű Burgenland-kutatás jelenlegi helyzete, in: Societas Scientiarum Savariensis „székfoglaló" felolvasás 1997. május 29-én a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola nagytermében. 1998. október 16-án a győri Apáczai Csere János Főiskolán és 2000. november 15-én a Magyar népi kultúra a határokon túl II. Burgenland. konferencián. (Kézirat, hat gépelt oldal: BK 952/VIII)

Osztrák–magyar kapcsolatok: az Őrvidéki Magyar Intézet 6. tudományos tanácskozása. Előszó: Galambos Iréneusz. Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, Felsőőr 1998. 53 lap.

Ökumenizmus az Őrségben, in: Magyarország 2000. Egyház és magyarság. Hét egyház és felekezet határon túli és hazai lelkipásztorainak, világi elöljáróinak tanácskozása. Esztergom 2000. január 27–28. Szerk. Keszthelyi Gyula. Custos Kiadó, Budapest 2000. 319–324.

Előszó: Legeza László: Burgenland, Várvidék és az Őrség. Burgenland und die Wart. Mikes Kiadó, Budapest 2003. 130 lap.

Római levelek 1967–1968

Amerikai invázió a Szent Péterben, in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 74. évf. 1967. január 1.

Római levelek: Tre Fontanéban, a Három Forrás három templomában, in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 74. évf. 1967. február 26.

Római levél: Charles de Foucauld kistestvéreinél, in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 74. évf. 1967.

Római levél: Charles de Foucauld kistestvéreinél kalákában dolgozunk, in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 74. évf. 1967. március 12.

Római levél: Pillantás a jövőbe Charles de Foucauld kistestvéreinél, in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 74. évf. 1967. március 19.

Római farsang, in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 74. évf. 1967?

Magyar emlékek Rómában (Lateráni domborművek), in: Pannonia Sacra XIII (1967).

Római levél: Hungária (Szent István Zarándokház) [fénymásolat a hagyatékban].

A liturgikus konstitució, in: Magyar Papi Egység 1967. 38–39. különszáma.

Látogatás Gyulafehérvárott, in Pannonia Sacra XIII (1967).

Kodály Zoltán és a magyar egyházi zene megújulása, in: Katolikus Szemle 19 (1967), 2. szám, 129–138.

A római magyar zarándokház fölavatása, in: Katolikus Szemle 19 (1967), 3. szám, 266–269.

Egy rövid felvidéki út tapasztalatai 1967/68? [fénymásolat a hagyatékban].

Gyulafehérvári szeminárium, in: Pannonia Sacra XIV (1968).

Látogatásom a gyulafehérvári szemináriumban, in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 75. évf. 1968. október 13.

Négyszemközt Márton Áronnal 1968? [fénymásolat a hagyatékban].

Idei erdélyi látogatásom 1968? [fénymásolat a hagyatékban].

Az erdélyi árvíz nyomában (A dévai ferences templom sorsa) 1968? [fénymásolat a hagyatékban].

Egyéb
1978–1996

Viszontlátásra (Pannonhalmi érettségi találkozó), in: Új Ember 1978. június 25.
Szerző: Egy külföldön élő öregdiák

Beteglátogatás, in: Új Ember 1978. augusztus

Recenzió?: *Im Dienste der Einheit.* Szerk. Leo Stubits. Kroatische Sektion des Pastoralamtes, Eisenstadt 1988. 375 lap. [fénymásolat a hagyatékban].

Pár szó március 15-ről, in: Vas Népe 1990?

Mit gondol a halálról, volt-e már találkozása vele? P. dr. Galambos Iréneusz bencés tanár, plébános, in: Keresztény Szó (Kolozsvár) 1994. november

Bárányok, pásztorok, in: Keresztény Szó VII (1996. április), 4. szám, 6–9.

Nekrológ, méltatás, tőle
1971–1996

Perjés Béla (1918–1971), in: Szolgálat 13. sz. (1972), 1. szám, 101–102.

Ágh Kálmán (1916–1971), in: Szolgálat 13. sz. (1972), 1. szám, 102.

Kandi István ezüstmiséjére, elhangzott Székesfehérváron, 1990. augusztus 19-én. Prédikáció [fénymásolat a hagyatékban].

Száz évvel ezelőtt született Schwartz Elemér, in: Szolgálat 88. sz. (1990), 4. szám, 125–127. – Rövidített változat ugyanilyen címmel, in: Honismeret 18 (1990), 4. szám, 15–16.

Szeberényi Lajos emlékezete (1926–1995), in: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 23 (1996), 1. szám, 69–70.

Magyar nyelvészet
1988–1998

Néhány jelenség a mai magyar nyelvben külföldi szemmel. Elhangzott a Magyar Nyelvészek V. Nemzetközi Kongresszusán. Budapest 1988. augusztus 27–30. Rövidítve megjelent 1990-ben: *Az öntudat csorbulásai,* in: Édes Anyanyelvünk 1990. 4. szám.

A magyar nyelv az ezredfordulón. Válaszok az Édes Anyanyelvünk körkérdéseire, in: Édes Anyanyelvünk 20 (1998), 5. szám, 10. lap.

Néprajz
1990–2000

Mit jelent számomra – szakmai és emberi szempontból – a néphagyománnyal és a népélettel való foglalkozás? in: Néprajzi Füzetek? [Állítólag megjelent, írja. Fénymásolat a hagyatékban.]

Hagyományok őrzése (és élesztgetése) egy burgenlandi magyar faluban. In: A Dunamenti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére. Csoma Zsigmond et al. közreműködésével szerk. Halász Péter. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest 1991. 593–603.

A magyar néptánc, népzenei hagyományok és a népdal identitás megőrző szerepe a burgenlandi magyaroknál, in: Savaria, a Vas Megyei Múzeumok Értesítője 122 (1999), 4. szám, 127–136.

Méltatása 80. születésnapján

Ünnepi írások: a 80 esztendős Galambos Ferenc Iréneusz OSB tiszteletére. Festschrift für Ferenc Iréneusz Galambos zum 80. Geburstag. Szerk. Csoma Zsigmond, Viga Gyula. Györffy Néprajzi Egyesület, Budapest – Miskolc 2000. 574 lap.

Néprajzi látóhatár: a Györffy István Néprajzi Egyesület folyóirata, 2000. (9. évf.) 3–4. sz. szerk. Viga Gyula.

– Várszegi Asztrik: *P. Dr. Galambos Ferenc Ireneusz OSB 80 éves,* 5–8. old.

– Barna Gábor: *Galambos Ferenc Iréneusz OSB: „Egész életemet szolgálatnak tekintettem." Önéletrajzi vázlat***,** 9–16. old.

– Balassa Iván: *Találkozások Galambos Ireneusz Ferenc atyával,* 17–22. old.

– Csoma Zsigmond; *„Oda megyünk, ahol kellünk, ahol nekünk öröm lennünk!" (dr. Galambos Ferenc Iréneusz OSB szubjektív életrajza),* 23–34. old.

Róla, vele
1984–2004

Balázs Ádám: *A legkisebb kisebbség szolgálatában. Szórványmagyarság-kutatás Burgenlandban,* in: Magyar Nemzet 1984. augusztus 24.

Önt mi köti az óhazához? in: Ötlet 87 A KISZ KB gazdaságpolitikai lapja. 1987. szeptember 3. [fényképes, egy hasábos.]

Pintér Csilla: *Elnéptelenedő nyelvi sziget. Magyar falu Burgenlandban,* in: Számadás (Agrárgazdasági lap), I. (XII.) évf. 1989 szeptember 14.

Koloszár Tamás: *Ausztriában mindig megünnepelték 1956 évfordulóját. Kádár János a kiadatását kérte. Beszélgetés Dr. Galambos Lajos [sic!] alsóőri plébánossal,* in: Tér-Kép 1989. október 19. 3. lap.[10]

Bertha Bulcsu: *Több a temetés, mint a keresztelő. Alsóőri beszélgetés Galambos Ferenc bencés atyával,* in: *Burgenlandi magyarok között.* Szerk. Bertha Bulcsu és mások. Új Idő Kft, h. n. 1990. 66–85. (Új Idő Könyvek)

A legkisebb kisebbségről. Magyaróra helyett a magyarságról. Tóth beszámolója a ménfőcsanaki Bezerédj kastélyban a népfőiskola sorozatban tartott előadásról, in: Kisalföld 1991. március 6. 4. lap.

Moldvay Győző: *Burgenlandi csoda? Váratlan interjú Ireneusz atyával, több fejezetban,* in: Heves Megyei Hírlap, 1991. szeptember 5. 4. lap [öt fejezet, öt bekezdés.]

Horváth Sándor: *Misztériumjáték töklámpásokkal. Szent Mártonkor Alsóőrön,* in: Vas Népe 1991. november 11. 5. lap.

-i-i-: *Az anyja nyelve anyanyelve? Őrt állás a hűségben,* in: Új Könyvpiac. 1991. november 13. [fél oldal].

Kloss Andor interjúja: *A kisebbség sorsa mindig nehéz. Galambos Ferenc a burgenlandi magyarságról.* in: Kisalföld 1991. november 23. szombat 13. lap. XLVI. évf. 275. szám [Kb. fél oldal].

Hungaricus Viator: *Burgenlandi őrállás,* in: Nemzeti Újság 1991. május 12–13. lapok.

Hamar Imre: *Az Atya,* in: az Új Hírek hétvégi melléklete 1992. november 21. 9. lap.

[A cserkészmozgalomban kifejtett tevékenysége révén három évig Mindszenty ifjúsági referense volt.]

Őrfi Ferenc: *Egy hídverő Burgenlandból. Mindenes atya a „Várak földjéről" – Fogynak a magyarok – A vasfüggöny átkai.* Reggeli Délvilág 1992. február 18. [Egész oldal.]

Silye Sándor interjúja: *A magyarság kultúrájáról – Ausztriában. Egy újkori kalandozó magyar,* in: Fehérvári Hét, 1992. március 30. 25. lap. [Egész oldal.]

10 Galambos Lajos levéli református lelkész neve, aki a Kádár-féle megtorlás áldozata lett, ugyanazon Tér-Kép május 4-i számában, a 23. lapon, lásd: Lázs Sándor: *Hárman az akasztófán.*

Bertha Éva interjúja: *Ébredező öntudattal. Beszélgetés Galambos Iréneusszal a legkisebb magyar kisebbségről,* in: Remény 1992. május 31. III. évf. 22. szám 5. lap. [Egész oldal.]

Danielis Endre interjúja: *Fogyatkozó ausztriai magyarság,* in: Bihari Napló (Nagyvárad) 1992. szeptember 26. 2. lap. [Kevesebb, mint fél oldal.]

Hamar Imre: *Az Atya,* in: Pannon tükör. Az Új Hírek hétvégi melléklete. 1992. november 21. 9. lap.

zcsj: *Így látom én... Rólunk van szó, magyarokról. Dr. Galambos Ireneus Ferenc, Felsőőr-Oberwart,* Alsóőr-Unterwart és Őrisziget-Siget in der Wart katolikus papja, Burgenlandban, Ausztriában. Vele beszélgetünk, in: Népújság 1993. augusztus 27. Muravidék... [három bekezdésnyi.)

Domnanovich Rudolf interjúja: *Megújulás előtt? Beszélgetés a burgenlandi magyarság helyzetéről,* in: Magyar Fórum 1993. november 11. [Három hasáb, teljes oldal.]

Falvy Zoltán: *A gödöllői jamboree, 1933. Beszélgetés Galambos F. Ireneusszal,* Magyarok Világszövetsége, Cserkészélet 1993? 10–11. lapok.

G. M.: *Ötven éve a bencés rend szolgálatában. Az ausztriai magyarok apostola,* in: Kisalföld 1994. október 26. 6. lap.

Miskó Ildikó: *Ausztria őrségi magyarja. Négyszemközt dr. Galambos Ferenc Iréneusszal*, in: Magyarország 1994. december 23. 52. lap.

Némethy Mária: *Közösségért – közösségben,* in: Vas Népe? 1994. ? [fénymásolat a hagyatékban].

Á. Z.: *Őrvidék megőrizte hagyományait. Színtiszta osztrák helységekben is tanítják a magyart*, in: Új Magyarország 78. szám, 1995. április 3. 9. lap

H. F.: *Burgenlandi könyvtárosok Nagycenken,* in: Kisalföld 1995. május 21. 1. lap.

Némethy Mária: *Burgenlandi „születésnap”,* in: Vas Népe 1995. szeptember 29. 2. lap.

B. T.: *Elismerés a kis közösségekért munkálkodóknak. Berzsenyi-díj tizedszer. Galambos Ferenc Iréneusz... díjazott,* in: Somogyi Hírlap 1997. december 12. 3. lap.

(d.m.): *Átadták a Berzsenyi-díjakat,* in: Magyar Nemzet 1997. dec. 12.

Gosztonyi Miklós: 3. rész: *Szellemi műhely az alsóőri kúriában. A szellemi vezető Győrhöz is kötődik. Burgenland tartomány magyar szemmel,* in: Kisalföld 1997. június 3; 4. befejező rész: *Vegyes házasságok, hagyományőrzés,* in: Kisalföld 1997. 5/6 [sic! fénymásolat a hagyatékban].

Gulyás J. Attila: *„Az összmagyarság csak lelki birodalom”. Lelkész, író és tanár a Berzsenyi-díj idei kitüntetettjei*, in: Magyar Nemzet 1997. december 21.

Németh Sándor: *Egy magyar Burgenlandban. Alsóőri beszélgetés Iréneusz atával életútjáról, eredetről, öntudatról,* in: Veszprémi Napló 1997 nyár.

Dr. Berényi Zsuzsanna Ágnes: *Látogatások határainkon túl élő magyar evangélikusok között.* [Egy bekezdés Galambos Ireneuszról], in: Evangélikus Élet 1998. július 19. 4. lap. [Fél oldal.]

Némethy Mária: *Galambos Iréneusz, a burgenlandi magyarok kitüntetett plébánosa,* in: Vas Népe 1998. március 6. 8. lap.

Hajba Ferenc interjúja: *Iréneusz atya magyarsága,* in: Népszabadság 1998. november 19. 36. lap. [Idézet: *Fiam, egész életedben a világ két legmakacsabb dolga ellen kell küzdened: papként a bűn, tanárként a butaság ellen.*]

Burkon L.: *Szent Márton meghódította Európát. Sabaria szülöttét, a római polgárt a köztisztelet avatta püspökké és szentté,* in: 1998. november 14. 7. lap. Hétvége – Hit-

élet. [Foto: Galambos Iréneusz mutatta be az ünnepi szentmisét szerdán a Szent Márton-templomban.]

E. Zs.: *Iskola itthon és külföldön Tudományos konferencia neves előadókkal,* in: Kisalföld 1998. október 17. 3. lap.

Lőcsei Gabriella: *Dominóval magyarul. Nagykarácsony éccakája Burgenlandban,* in: Magyar Nemzet 1998. december 24. 25. lap.

H. J. Győr: *Magyar Házat avattak Alsóőrön,* in: Kisalföld 1998. október 8.

Leskó László: *A főtisztelendő, a költő meg a tanár,* in: Szabad Föld 1998. január 13. 9. lap.

Magyar kultúra Burgenlandban. Néprajzi találkozó nyilvános előadásokkal, in: Vas Népe 2000. november 16. [Foto: A megnyitón részt vett a burgenlandi magyarság „atyja", Galambos Ireneusz is (középen).]

Czigler Mónika: *„Nem szabad feladni..." 31 esztendő a burgenlandi magyarság szolgálatában,* in: Remény 2000. október 1. 5. lap.

Gombás Imre: *Dr. Galambos Ireneusz, ma is aktív, 80 éves bencés atya, Alsóőr plébánosa,* in: Nyugati Tükör (Megjelenik Zala+Vas+Somogy megyében) III (2000) 7. szám, április. 14–15.

Némethy Mária: *Burgenlandi millennium,* in: Vas Népe 2000. október 16.

Balassa Iván: *Találkozások Galambos Ferenc Iréneusz atyával (Adalékok Burgenland 20. századi magyar néprajzához),* in: Honismeret 28 (2000), 5. szám, 88–91.

Jakab Gábor: *Az 1956-os győri események tanúja: dr. Galambos Iréneusz,* in: Hitvallás 2001. október, 8. lap

Némethy M: *Modernizálják az alsóőri könyvtárat. Az állományban több értékes könyv, hagyaték is található,* in: Vas Népe 2001. január 20. 16. lap.

Galambos atya Szlovéniában. Három nap alatt tizenkét miséje volt. Házi áldás és gyűjtés, in: Vas Népe 2001. január 20. 16. lap.

Több, mint magyar könyvtár. A hetvenes évektől gyűjtötték a könyveket, számítógép és internet is van, in: Vas Népe 2001. június 9. 1. és 3. lap. [Foto: Galambos Iréneusz állva előad. Foto: Galambos Iréneusz Német. Zsolt államtitkár, Erhard Busek kormánymegbízott és Pataky Etelka nagykövet társaságában ül az első sorban.]

Treiber Mária: *Örökség a könvtárban. A fiatalokat akarják megnyerni a burgenlandi információs központban,* in: Vas Népe 2001. június 19.

Csiksomlyótól Alsóőrig fejezet, in: Éger György – Szesztay Ádám: *Alsóőr.* Szerk. Botlik József. Száz magyar falu könyvesháza Kht. Budapest [2002] 88–96.

Némethy Mária. *A menekültek nem palotába vágytak, csupán élni akartak,* in: Vas Népe 2002. október 23. 47.évf. 243. szám, 1. 6–7. lapok.

(nm): *Elbúcsúztatták Galambos atyát. Harminchárom év után köszöntek el tőle. Papjuktól köszöntek el a burgenlandi magyarok.* [Felsőőr (Oberwart) Dr. Galambos Iréneusz 33 éves munkáját köszönték meg tegnap hálával a burgenlandi magyarok.] In: Vas Népe 2002. december 9. hétfő 47. évf. 286. szám

Gülch Csaba: *2002 őszétől Pannonhalmán él,* in: Kisalföld. [Fénymásolat a hagyatékban.]

Galambos atya 33 év után. Átadná a plébánia vezetését, de folytatja megkezdett munkáit, in: Vas Népe 2002. február 2. 8. lap.

Búcsú harminchárom év után. Galambos Iréneusz atya szeptembertől nyugdíjba megy, in: Vas Népe 2002. július 29. 9. lap.

Hajba Ferenc interjúja: *A menekülők magyarja. Az élet tisztelete nem halt ki belőlünk – mondja Galambos Ireneusz, a teológia 84 éves doktora,* in: Népszabadság 2004. húsvét

(utolsó oldalon). [*Valamikor illik elszámolni az Istentől kapott talentumokkal – mondja Galambos Iréneusz, majd hozzáteszi: nem volt módom nagyot alkotni, aprómunkára fogott a történelem.*]

Szent Márton hegyén: A burgenlandi magyarok papja másfél éve Pannonhalmán él. Legendás szolgálat a Várvidéken. Több évtizedes szolgálatáért Szépfalusi István-emlékplakettet kapott a közelmúltban Galambos Ireneusz, a burgenlandi magyarok mindenes papja. A 84 éves atya, in: Kisalföld 2004. január 7. szerda.

S. d. Figler Csaba: *„A legkisebb magyar kisebbség". Beszélgetés r. Galambos Ferenccel bencés tanár, plébánossal az ausztriai Magyar Intézet igazgatójával...* Honismereti Akadémia, Szekszárd. [Fénymásolat a hagyatékban.]

Kóbor László: *Burgenlandi magyarok. Két kapu a világra,* in: Magyar Hírlap képes melléklete ? november 26. 5–6. [Fénymásolat a hagyatékban.]

P. Kovács Imre: *A magyar kultúra mindenese Burgenlandban. Alsóőri beszélgetés Galambos Ferenc plébánossal,* in: ?? 17–18. lap. [Fénymásolat a hagyatékban.]

Nekrológok – Méltatások – róla

Radics Éva, in: Honismeret 35 (2007), 4. szám, 113–114.

Feiszt György, in: Vasi honismereti és helytörténeti közlemények 34 (2007), 2. szám, 78–79.

S. Lackovits Emőke, in: Magyar múzeumok 13 (2007), 2. szám, 53–54.

Tudományos publikáció – róla

Dr. Ireneusz Galambos élete és munkássága/Leben Und Werk; Eine Publikation des UMIZ – az UMIZ kiadványa, szerk. Ladislaus Kelemen – Katharina Dowas. Ungarisches Medien- und Informationszentrum – Magyar Média- és Információs Központ [www.umiz.at], Unterwart, é.n. [2022] 310 lap.

Ismertetés: Somorjai Ádám OSB: *A várvidéki magyarság pásztora,* in: Országút III. évf. 11. szám 2022. június 3. 43. lap. Interneten: https://orszagut.com/hitelet/a-varvideki-magyarsag-lelkipasztora–2920

Kéziratok

Egyetemi szakdolgozat, doktori értekezés magyar-német nyelvből
1943

Az Albeus-féle 1211. évi pannonhalmi összeírólevél magyar szórványainak alaktana. Szakdolgozat magyar nyelvészetből. Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Kar, 1943.

Drama und Theater der deutschen Humanistenschulen in Ungarn. Szakdolgozat német nyelvből. Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Kar, 1943.

Egyéb kéziratok

– Önéletrajz. 56 gépelt oldal 1987-ig. BK 952/II.

– A burgenlandi Alsóőr népetimológiái. Elhangzott: V. Magyar Nyelvtudományi Konferencia, Miskolc 1995. augusztus. Kézirat BK 952/XIII, gépelt, 4 lap.

– „Liturgikus cikkeim". Vastag dosszié, gépelt kéziratok. BK 952/X.

– Próbálkozásaink a magyar öntudat ébresztgetésére Burgenlandban, 1969–1989. Kézirat, készült 2003. június 19-én. BK 952/V. – Lásd a függelékben.

– Burgenland és a magyar bencések. Kézirat, jelzete: BK 952/XIII – Lásd a függelékben.

FÜGGELÉK

Két kéziratos írás

Galambos Iréneusz OSB

Próbálkozásaink a magyar öntudat ébresztgetésére Burgenlandban

1969–1989

Kézirat, készült 2003. június 19-én.
Bencés Főapátság, Pannonhalmi Könyvtár, BK 952/V

1969 szeptemberében kezdtem meg a tanítást Felsőlövő (Oberschützen) két gimnáziumában és Felsőőrben a vasárnapi magyar szentmisék tartását, ami után egy kis beszélgetésre is összejöttünk.

Ez évben tartottuk meg először Felsőőrött a „Nagykarácsony éccakáját" karácsonyi irodalmi szemelvényekkel, betlehemes játékokkel.

1970

A tanév második felében a népfőiskola keretében magyarórákat tartottam, főleg a magyar tanító pedagógusok számára. Elsősorban nyelvtannal, helyesírással foglalkoztunk, de az irodalomból is igyekeztem élményt nyújtani. Bekapcsolódtam az 1968-ban alakult Magyar Kulturális Egyesült munkájába is.

Június első vasárnapján „magyar napot" tartottunk. László püspök úr az egyház anyai gondoskodásáról beszélt, amely nemcsak megengedi, hanem egyenesen kívánja az anyanyelv és a népi kultúra megőrzését, ápolását. A bécsi és gráci magyarok autóbusszal jöttek, az alsóőriek pedig egyházi zászlókkal, gyalog zarándokoltak Felsőőrbe.

Augusztusban Burgenlandból szép számmal vettünk részt Debrecenben az első Anyanyelvi Konferencián. Reklamáló kérdésünkre, hogy miért hiányoznak a többi környező országok magyarjai – azt válaszolták, hogy velük szerződések biztosítják a kapcsolatot. Személyesen találkozhattunk a magyar nyelvészet, néprajz és irodalom kiváló egyéniségeivel. A következő tanévben sikerült a felsőlövői állami gimnáziumban 15 horvát és 10 magyar gyereket egy külön osztályba összeszednünk. A magyarórákat így a rendes órák közé beiktatni, a hittant meg két nyelven tanítani. Sajnos a német nyelv tanára többeket eltanácsolt a polgári iskolába, így a következő évben már nem tudtunk külön osztályt szervezni, a magyarórák ismét csak utolsók lehettek.

Nagyszabású volt 1970-ben karácsonyi ünnepségünk: Alsó- és Felsőőr meg Sziget iskolásai köszöntőkkel, pásztorjátékokkel, bölcsőcskékkel, háromkirályokkal szerepeltek mintegy százan, énekkarok is voltak. A zárókórust Volly István vezetésével minden szereplő énekelte.

1971

Cikkeket írtam kis sokszorosított lapunkba, az Őrségbe, melynek szerkesztése is hamarosan feladatom lett. Felsőőrben havonta tartottunk összejövetelt más-más vendéglőben kulturális programmal (történelmi személyiségekkel, írókkal foglalkoztunk, de volt közös éneklés is). Az alsóőri dalárdával is tartottam próbákat, de volt egy kis vegyeskarom is.

1971 nyarán részt vettem Nagyfalván (Mogersdorf) a Kultúrtörténeti Szimpoziumon, mely ekkor: a Pannon térség problémáival foglalkozott.

Résztvettem szeptemberben Borostyánkőn (Bernstein) az „Ethnographia Pannonica" alakuló konferenciáján, melyet a későbbi bécsi egyetemi tanár, Gaál Károly kezdeményezett. Ezeknek a konferenciáknak harminc éven át résztvevője, sokszor szereplője is voltam.

1973

1973 januárjában Petőfi kiállítást és díszelőadást rendeztünk. Neves magyar művészek (Major Tamás, Berek Katalin, Benkő Gyula, Sárosi Gábor, Csengery Adrienne, Kecskés András, Stadler Vilmos), a helyi öregek is, egymással verssenyezve mondták az iskolában tanult Petőfi verseket.

E jól sikerült előadás adta az ötletet: szervezzünk a magyarul tanuló gyermekekkel szavalóversenyeket. Tölly Ernő tanfelügyelő is magáévá tette a tervet és felkarolta.

1973 nyarán Szombathelyen került sor a II. Anyanyelvi Konferenciára, melyen a burgenlandi magyarok ismét szép számmal vettek részt.

Felsőőrben ajánlottak fel számomra lakást, így többet tudtam a felső- és alsóőri fiatalokkal foglalkozni. Alsóőrben cserkészkedtünk, Katholische Jugend (KJ) alakítottunk, magyarországi tanulmányútra mentem velük, színdarabokat tanítottam be (Kincs István helyi vonatkozású darabját, Jókai: Melyiket a kilenc közül? Fazekas: Lúdas Matyiját).

Fő munkám ebben az időben a könyvtár megszervezése volt. Megkaptuk az alsóőri községháza két szép nagy termét (mert a bank saját új önálló házat épített). Saját könyveimmel vetettem meg a könyvállomány alapját, de sok szervezettől (bécsi Collegium Hungaricum, Országos Széchényi Könyvtár, Eötvös Kollégium, kismartoni tartományi könyvtár) és egyénektől is kaptunk értékes könyveket, sokat vásároltunk is, akkor még olcsó volt számunkra a magyar könyv.

Megkezdtük a kölcsönzést, felolvasó délutánokat tartottunk. A legszorgalmasabb olvasók az öregek és a kisiskolások voltak. A könyvtár ünnepélyes megnyitására maga a tartományfőnök, Kéry vállalkozott. Több hónapos alapos forráskutatással nagyobb tanulmányt írtam a magyar liturgikus mozgalomról, egyetemi professzorom, Radó Polikárp Emlékkönyve számára.[11]

11 GALAMBOS Ferenc Ireneus: *Adalékok a magyar liturgikus mozgalom történetéhez,* in: Régi és új a liturgia világából. Prof. Radó Polikárp OSB 1899–1974 emlékének. – Vetera et Nova rerum liturgicarum. In memoriam Prof. Polycarpi Radó OSB 1899–1974. Szerk. Szennay András. Szent István Társulat, Budapest 1975. 62–97.

1975

Az 1975-ös szentév első napjaiban Rómában vettem részt a magyar bencések összejövetelén és a jubileumi év eseményein. A nyár folyamán a zalaegerszegi Néprajzi Nyári Egyetemen vettem részt, melyen a legjobb magyar néprajzosok tartottak előadásokat. Így velük is személyes kapcsolatba kerültem. A Dunamenti Folklór Fesztiválon pedig én tartottam előadást. A Balaton melletti utat Tóth Jánossal tettem meg, útközben számos népi műemléket tekintettünk meg. Ekkor jelent meg Szabadkán Huzsvár László – későbbi bánáti püspökkel – együtt szerkesztett kis könyvecskénk a szentmise új rendjéről. Ugyancsak évek óta gyűjtöttem anyagot Móra Ferencről, aki 1900-ban a felsőlövői iskolák (gimnázium, tanítóképző reáliskola) tanára volt, de ezt akkor ott – Felsőlövőn – senki sem tudta, bár minden lexikonban vagy szakkönyvben ez az adat megtalálható. Évek óta gyűjtöttem a felsőlövői tartózkodására vonatkozó anyagot levelezéssel, körlevéllel, személyes utánajárással, cikkekkel. Szép kiállítási anyagot sikerült összegyűjtenünk. A szegedi főiskola elkészíttetett egy márvány emléktáblát, amit a gimnázium bejáratánál helyeztünk el. A kiállítás megnyitását és az emléktábla leleplezését kis ünnepséggel kapcsoltuk össze Móra Ferenc itteni működésének 75. évfordulóján.

1976

1976 tavaszán „tanulmányi napokat" tartottunk Alsóőrben, ezen a burgenlandi Mária-kegyhelyekről tartottam előadást. A húsvéti szünetben az Osztrák Tanáregyesülettel szentföldi tanumányútra mentem. A nyári szünetben pedig Görög- és Törökországban jártam fiatalokkal, majd a Felvidéken, Rákóczi-emlékek nyomában.

1977

1977 nagyhetén tanár kollégákkal „Szent Pál nyomdokain" jártunk Kis-Ázsiában, a nyári szünetben pedig Burg Feuersteinben a Magyar Főiskolai Héten vettem részt. Az előadók közül a hét befejeztével a közelben lévő Kastlba, a Magyar Gimnáziumba vittem el László Gyulát és Lőrincze Lajost.

1977. szeptember 1-vel László István püspök úr kinevezett Alsóőr plébánosává. Tovább is tanítottam, de csökkentett óraszámmal. Karácsonykor alsó- és felsőőri középiskolás fiataljaival Dickens karácsonyi énekének színpadi változatát adtuk elő. Elkezdtem a falu családjainak látogatását 1976 első hetében, a háromkirályokkal végigjártam a falu minden házát megáldva. A nagyböjt folyamán elkezdtem a bibliaórák tartását, a fiúk számra Gaál Károly tartott faragó tanfolyamot (a későbbi években pedig erdélyi fafaragók). Nagynéném, aki a plébánia háztartását is vezette, a lányok meg asszonyok számára magyar kézimunkázó tanfolyamot vezetett. A ministránsokkal nemcsak a templomban foglalkoztunk, hanem cserkészkirándulásra, táborozásra is mentem velük. Egyik legsikeresebb vállalkozásnak bizonyult a németajkú feleségek részére szervezett magyar nyelvkurzusom.

1979

Évek óta terveztünk nagyobbszabású megemlékezést Faludi Ferencről (1704–1779). Erre kínálkozott születésének 275. és halálának 200. évfordulója: 1979. Ő ugyanis a mai Burgenland területén, Németújvárott született s Rohoncon halt meg. Erre Szabolcsi Miklós is biztatott és segítséget ígért. Valóban, több egyetemi tanárt és akadémikust sikerült beszerveznünk, úgyhogy ezt is az akadémia kihelyezett ülésének is tekinthettük. Sokakkal leveleztünk és komoly kiállítási anyagot sikerült összeszednünk, több kiadványt is

megjelentettünk (a Burgenländische Heimarblätter különszámát, verseinek kétnyelvű kiadását). Az előadásokra Kőszegen, Németújvárott és Felsőőrött került sor. Gergely Ferenc orgonahangversenyt tartott, befejező számként Faludi böjti énekének dallamát improvizálta. Új emléktáblák elhelyezésére is sor került Kőszegen, ahol diák volt, majd később igazgató és Rohoncon, ahol a jezsuita rend feloszlatása után élt és ott is halt meg. A Gosztonyi Nándor államtitkár vezette magyar küldöttséget Batthyány László herceg látta vendégül a várban, a tartományi kormány is adott fogadást, a rohonci templomban a győri és a kismartoni püspökök tartották a szentmisét.

Ugyancsak 1979-ben kezdte meg a Műemléki Hivatal a szigeti kistemplom régészeti feltárását és restaurálását. Elektromos műszerrel megállapították, hogy egykori festményeit több réteg fedi s ez nagyon gondos feltárást igényel. Több ajánlat közül Bálinffy Péter magyar restaurátort bízták meg.

1980

Minden év január első napjaiban végiglátogattam a falut a háromkirályokkal. 1980 februárjában magyar bált rendeztünk budapesti cigányzenekarral, nagy magyar népdalénekléssel. Sajnos a bálokon és lakodalmakon csak a modern szórakoztó zene járja. Májusban 150 alsóőrivel Máriacellbe zarándokoltunk. Ez volt Seper József öregbíró 50. zarándoklata, aki ez alkalommal kitüntetést kapott. Adventben P. Békési jezsuita atya népmissziót tartott. Karácsonykor misztériumjátékot tartottunk a templomban, melyen váltakozva Gyenge Imre felsőőri ref., ill. Teleky Béla szigeti ev. lelkész beszélt. Az év végén megkaptuk az engedélyt korszerű, új plébánia építésére, amit már évek óta terveztünk.

1981

1981-ben megindult az építkezés alapkőletételénél latin nyelvű okmányt helyeztünk el vörösréztokban, melyben leszögeztük, hogy az épület rendeltetése a lelkipásztori munka mellett a magyar nyelv és kultúra ápolása. Hagyományos magyarországi zarándokutunk ez évben Pécsre és Máriagyüdre vezetett.

1982

1982-ben már beköltözhettünk az új plébániára, bár a házszentelést csak 1983-ban tartotta meg püspök úr. Felsőlövő helyett ezekben az években Felsőőrött tanítottam két felsőbb iskolában.

1983

1983-ban ausztriai hivatalos látogatása során meglátogatott bennünket Köpeczi Béla miniszter és több száz könyvet adományozott könyvtárunknak. Szép Ilonka kalocsai „pingáló asszony" tojásfestésre tanította az érdeklődőket, a cserkészszobát kipingálta ó- és új kalocsai motívumokkal. A Gyepűfüzesen született Hajnal Gábor felkérésünkre szülőfalujában és Felsőőrött felolvasó estet tartott.

1984

1984-ben mintegy 30 környékünkön élő magyar egyetemi végzettségűt hívtunk össze, 20-an el is jöttek. A magyar nyelvű rádióadásokban és egy kis Magyar Intézet megszervezésében való közreműködésre kértük őket. Alsóőri gimnazistákból álló citeracsoportunk, akikkel Szeberényi Lajos tanár úr foglalkozott, részt vett a tiszakécskei cite-

ratáboron, melynek vezetője (Pribojszky Mátyás) citeraművész hozzánk is eljött. Ugyancsak fiatalokat vittünk a soproni olvasótáborba, melyen nemcsak magyarországi, hanem szlovákiai és szlovéniai magyar fiatalok is résztvettek.

1985

1985-ben magyarországi tanulmányutat szerveztünk burgenlandi könyvtárosok számára. A Budai Várban elhelyezett Országos Széchényi Könyvtárat, az ugyancsak új mosonmagyaróvárit, Pilisvörösvárott pedig a németnyelvű könyvtárat tekintettük meg, továbbá a főváros, Esztergom és Visegrád főbb nevezetességeit. A Veszprémben tartott Anyanyelvi Konferencián „Mit tehet a magyarok papja külföldön a magyarság érdekében" címen tartottam előadást. Zarándoklatunk ebben az évben Osliba, a mosolygós Szűzanya kegyképéhez vezetett, megtekintettük a nagycenki kastélyt, mely a „legnagyobb magyar" életművét mutatja be.

1986

1986-ban másodszor voltam a Szentföldön. Most csak a kereszténység szent helyeit kerestük fel, így ezek az emlékek sokkal mélyebb nyomot hagytak bennünk. A nyár folyamán citerásainkkal szerepléssel egybekötött tanulmányutat szerveztünk Észak- (Vác, Balassagyarmat, Eger) és Délmagyarország (Szeged, Mohács, Pécs) néhány városába. Bécsben, a II. Hungarológiai Kongresszuson, az egyetem épületében kiselőadást tartottam: „Az egyetemektől független kis Magyar Intézet szükségességéről Burgenlandban". Ebben az évben építettük ki a plébánia padlásterét kis Magyar Intézetté, „kutató"szobákkal, tanácskozó teremmel. Így a következő évek folyamán számos nyelvésznek, történésznek, néprajzosnak vagy zenekutatónak tudtuk szállást nyújtani. További tervünket, hogy csoportokat (énekkart, színjátszó vagy tánccsoportot, zarándokokat) tudjuk szerényen elszállásolni, csak az öreg iskola restaurálása után tudtuk megvalósítani.

1987

1987-ben Vasarely (Vásárhelyi) kiállítást szerveztünk. A Muravidéki (Szlovénia) Magyar Érdekközösség meghívására húsvéthétfőn „Emmausz-járást" tartottunk. Az Aquilla-festményekkel teli mártonfalvi (Martjanci) templomban tartottunk szemisét, megtekintettük a lendvai várat és múzeumot. Néptánccal, citerával és énekkel szerepeltünk Hosszúfaluban és Dobronakon. Hasojnló kirándulásunk és szereplésünk volt május elején a szlovén nyelvű karintiai Ebentalban.

Novemberben került sor az „Őrvidéki Daloskönyv" prezentációjára, melyen a tartományfőnök is résztvett. Barsi Ernő győri főiskolai tanár több alkalommal is vendégszobánkban lakva gyűjtötte össze az őrségi magyarok népdalait, amit azután Kulturális Egyesületünk adott ki.

1988

1988 nagy eseménye volt a darázsfalvi (Trausdorf) pápalátogatás, a felejthetetlen élmény pedig a többezres magyar résztvevők által lobogtatott piros-fehér-zöld zászlócskák tengere.

A melki „Dunamenti Tanácskozáson" a burgenlandi magyarokról tartottam előadást német nyelven. A tanácskozáson ugyancsak résztvevő Kányádi Sándor néhány napra hozzánk jött és több helységünkben is szerepelt. A nyár folyamán több Szent István kon-

ferencián is résztvettünk, melyeken sikerült prominens előadókat megnyernünk őszre tervezett tudományos tanácskozásunkra. Magyar Intézetünk régóta tervezett tanácskozását és kiállítását „Szentistváni örökségünk" címen október eljeén Hans Tuppy osztrák tartományügyi miniszter nyitotta meg. A köszöntők után Csáky Móric gráci egyetemi tanár tartotta meg előadását Szent István jelentőségéről. Őt követték Karl Kaus, Kiss Gábor, Bakay Kornél régészek, Hanspeter Zelfel, Csóka Gáspár OSB, Érszegi Géza levéltárosok, Bogyay Tamás, Herényi István, Vajay Szabolcs történészek, Barna Gábor, Fábián János, Gaál Károly, Hölvényi György, Juba Ferenc, Tarcsay Csaba, Lukin László zenetörténész.

1989

1989 szeptemberében tartottuk a második tanácskozást: „Kisebbségek jogai, lehetőségei – különös tekintettel az őrvidéki magyarságra." Előadók voltak: Dietmar Larcher egyetemi tanár Klagenfurt: *Kisebbségek problémái Ausztriában;* Joó Rudolf: *Kisebbségek lehetőségei;* Győri Nagy Sándor: *A kétnyelvűség előnyei és nehézségei;* Andrásfalvy Bertalan: *A népi kultúra mint megtartó és serkentő erő;* Balla Károly, Ungvár: *Mit tanulhatunk a kárpátaljai magyarságtól?* Varga József, Maribor: *A szlovéniai magyarok tapasztalatai.*

* * *

Galambos Iréneusz OSB

Burgenland és a magyar bencések

Kézirat, jelzete: BK 952/XIII

Bevezetés

Mindenekelőtt tisztáznunk kell első szavunkat: Burgenland. Ausztriának ez a legkeletibb tartománya csak 1921 óta létezik, Magyarország három nyugati vármegyéjének: Moson- Sopron- és Vasmegyének főleg németajkúak által lakott területéből jött létre. Az utolsó magyar népszámlálás (1910) adatai szerint a magyarok száma a 10%-ot sem érte el, a 290 ezer lakosból mindössze 25 ezer, az első osztrák népszámlálás adatai szerint pedig már csak 15 ezer vallotta magát magyar nyelvűnek. A tartománynak nincs is magyar neve, bár egyesek a „Várvidéket", mások az „Őrvidéket" ajánlják. Kétségtelen, hogy itt több vár maradt meg, mint Magyarország más vidékén. Az új osztrák tartomány német nevének volt azért bizonyos előzménye: az első világháború alatt ugyanis Sopronban egy németnyelvű újság jelent meg: „Vierburgenland" néven, de egyszerűen a „vármegye" (Burg + Komitat tükörfordításának is tekinthetjük. A föntebb említett három vármegyének ugyanis és Pozsony megyének német neve is „Burg"-ra végződött, az új tartomány pedig megye nagyságú.

Még egy megjegyzést kell tennünk: míg a régi osztrák–magyar határ a legtartósabb határok közé tartozott, az új korábban sohasem létezett, ezért nagyon nehéz kérdés pl. az, hogy a 19. században kiket számíthatunk „burgenlandinak", mint ahogy joggal kifogásolták, nemcsak magyarok, Fritz Zimmermannak „Ostburgenland" elnevezését, melyet ő a Győrig tartó és a bakonyi sváb községeket is magába foglaló területre alkalmazott.

Viszont az is tény, hogy pl. Kőszeg, Sopron, a Trianon előtti időkben a mai Burgenland közigazgatási és kulturális központjai voltak, sőt bizonyos fokig Szombathely és Győr is. Ez fennáll bencés vonatkozásban is. Ezt igazolja az a tény is, hogy még Trianon után is, a két világháború közötti időben több burgenlandi család Nyugat-Magyarország szerzetesi gimnáziumaiba (Győr, Kőszeg és Sopron bencés, Magyaróvár piarista, Szombathely premontrei), a felsőőri reformátusok pedig a pápai Református Kollégiumba küldték diáknak gyermekeiket. Természetesen ezek száma egyre csökkent, Hitler az utolsókat is „hazarendelte".

Néhány elem a középkorból

Tudunk több bencés szerzetesről, akik már a 10–11. században ezen a vidéken át jöttek Magyarországra, mint hittérítők. Érdekes adat az is, hogy Királyhidát (Bruckneudorf) „Asztrik-hídjának" nevezik egyes okmányok. A lébényi apátság alapítása Imre király idejében, még 1199 előtt történt, a jáki apátságé pedig 1223 után.

Ezek előtt, 1157-ben a külföldről jött Walfer comes, a Héder-nemzetség egyik őse alapította a rövid életű, de mai Burgenland területén a németújvári apátságot, amit az oklevelek Ouizyn, Kuzyn, Kőszin vagy Küszén formában őriztek meg, mai neve: Güssing. Ha észak felől jövünk az Östörmén (Streem) patak eléggé széles völgyében a síkságból kiemelkedő vulkanikus hegyen már messziről tornyos várat látunk. Itt állt a mai Burgenland egyetlen rövid életű középkori apátsága, a „Benedictus montes amabat" (Szent Benedek a hegyeket szerette) értelmében, valóban a tapasztalat is sokszor igazolja: a bencések a legszebb helyeket választották ki. Alapító oklevele 1230 körüli átiratban maradt fenn a pannonhalmi levéltárban. Az oklevél a Szűz Mária tiszteletére épült monostort a főapátság alá rendeli, leírja az apátság határait, birtokait. A Liber Ruberben egy kis hexameter is föl van jegyezve: „Wolferus Magnus de magne stirpe creatus, Ecclesiam Sancte construxerat Mariae." Az alapítóról és a monostorról a Képes Krónika és Kézai Gesta Hungaroruma is megemlékezik. III. Honorius pápa 1225 évi levele megemlíti, hogy Pannonhalma három alkalommal is adott konventet és apátot. III. Béla a hegyet várépítésre – amire kétségtelenül nagyon alkalmasnak kínálkozott – lefoglalta, a szerzeteseknek kárpótlást ígérve. Pannonhalma hasztalan kérte vissza Küszént, a pápák intézkedéseinek sem volt foganatja, csak 1263-ban kapott valami kárpótlást.

Újjáalapítás a török után

A mai Burgenland területére vonatkozóan a következő századokból nem találunk több bencés vonatkozást, még a török időket követő barokk korból sem, amikor pedig az ausztriai bencés apátságok újjáélesztettek több korábbi magyarországi apátságot, így 1770-ban a bécsi skótok Telkit, 1701-ben az altenburgiak Tihanyt, 1716-ban pedig a göttweigiek Zalavárt. Ezek később – Telki kivételével – Pannonhalma fiókapátságai lettek.

1802 után

Mindennél nagyobb jelentőségű tény volt a rend „újjászületése”: 1802-ben állította vissza I. Ferenc király a II. József által 1786-ban feloszlatott bencés rendet hazánkban, egyben kötelezte tíz gimnázium átvételére. Ezek közül főleg Sopron és Kőszeg bencés gimnáziumainak volt nagy jelentősége területünkre, a 19. század elején még Pozsonynak és Nagyszombatnak is. A visszaállítás óta eltelt két évszázadban 80 bencés született a mai Burgenland területén:

14 Kismartonban (Eisenstadt)
6 Répcesarudon (Frankenau)
3 Fülesen (Nikitsch)
3 Pörgölényben (Pilgersdorf)
3 Alsó- és Felsőlászlón (Unter-/Oberloisdorf)
2 Lékán (Lockenhaus)
2 Németújvárott (Güssing
2 Radafalván (Rudersdorf)
a többiek pedig szétszórtan az egész tartomány területén.

Mi most csak a jelentősebb személyekkel akarunk röviden foglalkozni, köztük néhány olyan személlyel is, akik bár nem születtek a mai Burgenland területén, de ott tevékenykedtek vagy hatottak.

Az utóbbiak közé tartozik *Fuxhoffer Damján,* a feloszlatás és visszaállítás korában élő történetíró, ő ugyanis a mai határ közelében, Jákon született 1741-ben. Tihanyban, majd Aszófőn lett lelkész. A lelkipásztorkodás mellett foglalkozott rendtörténettel, kutatott külföldi levéltárakban is. Latin nyelven írt *Monasteriológiá*jának csak első két kötete jelent meg nyomtatásban.[12] Másik terjedelmes alkotása, a *Museum Benedictinum* csak kéziratban maradt fenn.

Czár Kolumbán, az első bencés, aki a mai Burgenland területén, mégpedig éppen Németújvárott született, 1733-ban. A feloszlatás előtt Modorban találjuk, ahol a rendnek, Komárom mellett, volt már iskolája. 1802-ben után pedig Sopronban.

1803-ban öltözött be dr. *Rozenits Lukács,* aki Fülesen (Nikitsch) született 1784-ben. 1812-től Győrött gimnáziumi, majd Pozsonyban akadémiai tanár. Ő nyitja meg a horvát származású burgenlandi bencések sorát.[13]

Megemlítjük még az első magyar származású „burgenlandit”, *Bácsmegyei Domonkost,* aki 1758-ban Felsőpulyán született, a feloszlatás előtt Komáromban volt gimnáziumi tanár, a visszaállítás után pedig Sopronban, de már 1806-ban meghalt. Felsőpulya, úgy mint Alsó- vagy Felsőőr magyar határőr községek voltak, Pulyán több neves Bácsmegyeiről is tudunk.

12 Damiani FUXHOFFER: *Benedictini Pannonii, ... Monasteriologia Regni Hungariae...* Weszprimii, 1803. I-II. Új kiadás: Vindobonae, Strigonii, 1869. A Czinár Mór által javított kiadás: Szent István Társulat, Budapest 1858–1860. [A jegyzeteket a szerkesztő állította össze.]

13 Az életrajzi elemekre Szerző a következő munkát használta fel: *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend Névtára 1802–1986.* Összeállították: BERKÓ Pál és LEGÁNYI Norbert. Győr 1987. Az egyes említett bencések életrajzának részletezését lásd itt. (Tanulmányozható interneten. Letölthető itt: https://mandadb.hu/tetel/9241/A_Pannonhalmi_Szent_BenedekRend_nevtara). Érdemes fellapozni még a Magyar Katolikus Lexikon, ill. a Magyar Életrajzi Lexikon vonatkozó szócikkeit is.

A 19. század első feléből a következő bencéseket kell megemlítenünk, akik a tanítás vagy a tudományos munka mellett elsősorban a szerzetesi élet elmélyítésére törekedtek. Ilyen volt *Sztachovics Remig,* aki Pozsony közelében született. Ő indította el a magyaroszági németség néprajzi gyűjtését. Értékes dokumentumokat gyűjtött a burgenlandi német ún. „hienc" nyelvjárásából, mely még feldolgozásra vár, de ezen kívül ő is azok közé tartozott, akik a komolyabb lelkiélet igényével egy időre Lambachban voltak.

Ide sorolhatjuk az 1813-ban Kismartonban született dr. *Joób Tobiást* is, aki Bécsben szerzett teológiai doktorátust, Győrött és Pannonhalmán tanított és nevelte elmélyültebb lelki életre a növendékeket. Lelki jóbarátja volt Kruesz Krizosztom későbbi főapátnak. 1857-ben a gráci karmelitákhz lépett át és ott a szentség hírében halt meg.

Csóka J. Lajos kétkötetes rendtörténetében ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Rimely Mihály [...] főapátság utolsó éveiben (1857–1864) a rendtagok jobbjai közül egy a gráci karmelitákhoz, egy a lazaristákhoz, égy pedig az 1858-ban szervezett osztrák reformkolostorba, Lambachba kért elbocsájtást. Ám az utóbbiak hamarosan belátták hogy másutt is vannak nehézségek, ezért hárman pár hónap ill. év múltán visszatértek Pannonhalmára."[14] Vezetőjük, *Mann Emilián,* Lambachban maradt és ott perjel lett.[15]

Kétségtelenül nagy jelentőségű volt az a tény, hogy az iskolák átvételével „tanító rend" lettünk. A rend létszámban és tekintélyben egyaránt gyarapodott, de a kor jozefinista és liberális szelleme a szerzetesi életforma felhígulására is vezetett, írja Sólymos Szilveszter a 19. század legnagyobb főapátjáról, *Kruesz Krizosztomról* szóló doktori disszertációjában – így folytatva: „Ebben a helyzetben választották meg rendtársai Kruesz Krizosztomot főapátnak, aki 20 éves főapáti hivatala idején mind a szerzetesélet mind a tanítás, mind pedig a gazdasági élet vonalán jelentőset alkotott."[16] 1819-ben Völgyfalván, a burgenlandi horvát nyelvű Zillingtalban született. A középiskolát a győri bencés gimnáziumban végezte kitűnő eredménnyel. 1835-ben lépett a rendbe, 1843-ban pappászentelése után gimnáziumi tanár Pozsonyban, Győrött, 1848-tól akadémiai tanár Pozsonyban, majd főiskolai tanár Pannonhalmán. 1861–65 között a királyi gimnázium igazgatója, 1865–86 között, haláláig, főapát. Húsz éves főapátság alatt történt a pannonhalmi apátsági templom restaurálása, Storno Ferenc soproni építész műve a 19. századi restaurálási elvek szerint, továbbá a főiskolai oktatás, a tanárok továbbképzése, de mindenekfelett a szerzetesi élet megújítása, ha ezen a téren szándékait nem is tudta minden téren megvalósítani. Bita Dezső szerint „a lángbuzgalmú főapát minden törekvése azon volt, hogy a szerzetet lelkileg felrázza". Résztvett az I. Vatikáni Zsinaton,[17] növelte a magyar bencések tekintélyét minden vonalon.

Kőszegen született, tudományos munkássága folytán pedig széles körben köztiszteletnek örvendett *Freh Alfonz,* aki – „florisztikus és entomológus", vagyis növényekkel és

14 Csóka J. Lajos: *Szent Benedek fiainak világtörténete, különös tekintettel Magyarországra.* Ecclesia, Budapest [1970]. II. kötet 886.

15 Mann Emiliánra lásd Sólymos Szilveszter: *Pannonhalma élete a XIX. században: összegyűjtött rendtörténeti tanulmányok,* [Pannonhalmi Főpátság], Pannonhalma 1999. (Rendtörténeti Füzetek, 3.) 214–217. A kötetnek ez a fejezete tárgyalja a magyar reformbencések törekvéseit, lásd i. m. 144–224.

16 Sólymos Szilveszter: *Kruesz Krizosztom (1865–1885),* in: Sólymos László Szilveszter: Kruesz Krizosztom (1865–1885), Várszegi Imre Asztrik: *Kelemen Krizosztom (1929–1950),* Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM), 1990. 13. lapon (Pannonhalmi főapátok, 1.) (METEM könyvek, 2.)

17 Erről szóló leveleit is ismerteti, előbb kéziratos közlésben, lásd Sólymos Szilveszter: *Kruesz Krizosztom főapát levelei az I vatikáni zsinatról,* in: Főiskolai Évkönyv 1982/83, Pannonhalma 1983. I/1–15. (kéziratos); megjelent in: i. h. 207–220.

rovarokkal foglalkozó tudósként hűséges maradt Kőszeghez. A pannonhalmi tanulmányi éveket leszámítva több mint 80 évet élt szülővárosában. Az európai viszonylatban is ismert Borbás Vince két növényfajt nevezett el Freh Alfonz tiszteletére.

A Kismartonban 1833-ban született *Ollinger Alkuin,* a ma Győrhöz tartozó Kismegyeren jószágkormányzó volt. Ott élt a nép között, a „nagyságos úr" évtizedeken át, köztiszteletnek örvendett és különösen a gyermekek szerették, mert tőle mindig cukorkát kaptak.[18]

Peham Máté Városszalónakon (Stadtschlaining) *Thanhoffer Cirill* Lajtapordányban (Leithaprodersdorf), *Lingl Valérián* Sopronnyéken (Neckenmarkt) született.

Hollósi Rupert, aki Kismartonban született, kőszegi, soproni és esztergomi tanári évek után 1910–1918 között celldömölki apát volt.

Én magam hallottam rendi körökön „burgenlandi"-ként emlegetni *Osztovics Gellértet,* aki 1852-ben valóban Füsthegy-Sirokányban (ma Rauchriegel-Allersgraben) született, 24 évig tanított győri gimnáziumunkban, nyolc évig Kőszegen, négy évig pedig Pannonhalmán volt „szőlő- és pincefelügyelő". 1917-ben halt meg Budapesten.

Radafalván (Rudersdorf) született *Kohl Medárd* dr., aki Vaszary Kolos főapát szertartója, majd titkára volt. Először a konvent engedélyével hercegprímási titkár Esztergomban, majd Esztergom egyházmegyés pap lett, kanonok, pápai prelátus, apostoli protonotárius, végül samosatai c. püspök. Esztergomban halt meg 1928-ban. Szülőfaluja templomát komoly adománnyal támogatta, annak falán márványtábla emlékeztet erre.

Schermann Egyed Németgyiróton (Deutsch Gerisdorf) született 1869-ban, a teológiát Innsbruckban végezte, Sopronban volt két évig hittanár, 1900-tól Pannonhalmán hitoktató, főiskolai tanár, tanfelügyelő, káptalani helynök, provikárius, majd vikárius 1945-ben bekövetkezett haláláig. Közben két évig Rómában, a rend Szent Anzelm Főiskoláján is tanított. Könyveket írt, fordított. Megírta Léka (Lockenhaus) és környékének történetét németül (Geschichte von Lockenhaus). Ő állította össze az első nyomtatásban is megjelent rendi névtárat. Az utóbbi években helyezték el domborműves emléktábláját szülőfaluja templomának falán.[19]

Wohlmuth József Csáván (Stoob) született 1873-ban, az erdélyi Korondhoz hasonló „fazekas" faluban, ahol ma is Ausztria egyetlen fazekas szakiskolája működik. Esztergomban, Sopronban és Kőszegen tanított, majd 32 évig volt lelkipásztor a 19. században még német nyelvű Bakonypéterden. 1949-től 1957-ben bekövetkezett haláláig, a kényszerű feloszlatás idején, Sopronban élt, rokonainál.

Ugyancsak 1873-ban született, de Kőszegen, *Kemény Kolumbán* dr., aki pappászentelése évétől, 1897-től 1943-ig, majdnem fél évszázadon át, Győrött tanított. Nyugdíjas évei után 1952-ben Kőszegen halt meg rokonoknál. Győri diákjai németes – pontosabban burgenlandi – kiejtéséről és megjegyzéseiről derűs történeteket tudnak mesélni.

Sarudi (Strommer) Viktorin 1875-ben Répcesarudon született, Bécsben végezte a teológiát. Pappászentelése után hittanár Győrött, főiskolai tanár, perjel, majd főiskolai igazgató Pannonhalmán, házfőnök Budapesten, 1933–1939-ig tihanyi apát, 1948-ból nyugdíjban Zalaapátiban. Sokfelé tartott konferenciabeszédeket, a Pannonhalmi Szemlét szerkesztette.[20]

18 Tóth Antonin atya hallotta ezt száz évet megélt édesanyjától. [G.F.I. jegyzete.]

19 Lásd Takács Emma szócikkét a Magyar Katolikus Lexikonban: XI (2006) 941. (bibliográfia).

20 Lásd Takács Emma szócikkét in: MKL XI (2006) 909. (bibliográfia).

Rezner Tibold ugyancsak Répcesarudon született 1874-ben. Sopronban, Győrött és Pannonhalmán tanított. 1914-től mint jószágkormányzó és főjószágkormányzó gazdasági ügyekkel foglalkozott. Közben fürdőigazgató is volt Balatonfüreden.

Szabó Arisztid a magyarajkú Felsőpulyán (Oberpullendorf) született 1875-ben, 1891-ben lett bencés, de növendék korában, 1894-ben meghalt Pannonhalmán.

Kovács Adolf Kupfalván (Kogl) született 1881-ben. Kőszegen, Győrött, Pápán, Komáromban és Sopronban tanított, egészen 1945-ben bekövetkezett haláláig.

Hollósi (Holler, Hamvas) Konrád Radafalván (Rudersdorf) született 1884-ben. Tanár volt Komáromba, Pápán, Kőszegen és Győrött. Közben az első világháborúban tábori lelkész. Lelkipásztor Zalapátiban, Zalavárott, majd Bársonyoson. Pannonhalmán levéltáros, könyvtáros.

Klemm Antal a nyelvtudományok akadémiai doktora. Lékán (Lockenhaus) született 1883-ban. Pappászentelése után tanár Győrött, majd Pannonhalmán. 1910–1932 között főiskolai tanár Pannonhalmán. Az első világháború orosz hadifoglyai között talált olyanokat, akik a magyar nyelvvel rokon nyelveket beszélték, így körükben is végzett nyelvészeti kutatást. Szakterülete a magyar mondattan volt. 1932–1940 között Pécsett, 1940–1955 között Szegedan a magyar nyelv egyetemi tanára. Pécsett halt meg 1963-ban.

Blazovich Jákó Répcesarudon (Frankenau) született 1886-ban. Pappászentelés után 1911–1924 között tanár, majd igazgató és házfőnök Pápán. Közben az első világháborúban tábori lelkész. 1924–1930 között nevelő a királyi családnál Lequeitióban, 1930–1938 között tanár, majd házfőnök is Győrött. 1938–1944 között alperjel, főiskolai tanár és főkönyvtáros Pannonhalmán 1944–1950 között alapítványi igazgató Budapesten. Utána nyugdíjban Pannonhalmán, 1952-ben bekövetkezett haláláig. Fontosabb könyvei: A csend mélysége, A nagy szfinx, A legfájóbb válság.[21]

Garami (1906-ig Graf) Elek Feketevárosban (Purbach) született 1887-ben. Három évig Esztergomban, majd 1916-tól Sopronban tanár, ezt követően ugyanitt házfőnök és igazgató 1950-ig. 1958-tól Brennbergbányán adminisztrátor, 1959-től Sopronbánfalván lelkész. 1970-ben halt meg.

Kühár Flóris szülőfaluja Pártosfalva (Prosenjakovci, Szlovénia), az „Őrséggel" határos. Innsbruckban végezte a teológiát, Celldömölkön volt plébános. A 20. század nagy magyar bencései közé tartozik, mint tudós vallástörténész, de szépirodalmi alkotásai, útirajzai és a bencés nővérek megalapítása révén is. Pannonhalmán és Rómában főiskolai, Budapesten pedig az egyetem teológiai fakultásán volt tanár. Néhány évig szerkesztette a Pannonhalmi Szemlét és a Katolikus Szemlét.[22]

Zempléni Tivadar dr. Répcekethelyen (Mannesdorf) született 1890-ben. Pápán, Győrött, Komáromban és Sopronban tanított, ott is halt meg 1948-ban.

Grubich Lázár Császárfaluban (Kaisersdorf) született 1892-ban. Pápán és Kőszegen tanított. 29 éves korában meghalt Zalaapátiban.

Hollósi Ildefonz Pörgölényben (Pilgersdorf) született, ugyancsak 1892-ben. Pápán, Esztergomban és Sopronban tanított. Előbb bencésként, majd 1933-tól Esztergom egy-

21 Lásd Szabó Flóris szócikkét in: MKL I (1993) 870sk. (bibliográfia).

22 Lásd Takács Emma szócikkét in: MKL VII (2002) 565sk. (bibliográfia). További irodalom: Pesti Sz. Ágota: *Dr. Kühár Flóris OSB: a lelkipásztor.* Pannonhalma – Tiszaújfalu 2004. (Pannonhalmi Füzetek 49.); Boros Zoltán: *Kühár Flóris bencés szerzetes életútja – Življenjska pot benediktinskego meniha Flórisa Kühárja.* Moravske Toplice Községi Magyar Nemzeti Önigazgatási Közösség – Nemzetiségi Kutatóintézet, Pártosfalva/Prosenjakovci-Ljubljana 2016. 55 lap.

házmegyés papként a budapesti Rákócziánumban sok német verset és éneket tanított meg diákjainak, akik őt nagyon szerették.[23]

Sólymos (Schlamadinger) Vendel Nagysároslakon (Moschendorf) született, ahol édesapja tanító volt, de onnan hamarosan áthelyezték Városszalónakra, ahol gyermekkorát a ma is teljes épségben lévő vár tövében élte. Pappá szentelve Pápán lett tanár. 1923–1925 között ő is a királyi családnál volt nevelő. Visszatérve ismét Pápa, Kőszeg és Budapest közt váltakozva tanított és vezetett énekkart. Énekkarával számos sikeres fellépése volt.

Szunyogh Xavér nem burgenlandi. Kőszegi tanár korában, 1922–1928 között, a tanítás mellett a cserkészeket vezette. Az 1925-ös szentévben különvonatot szerveztek Rómába, ahol a pápával áldatták meg zászlójukat. Ugyancsak Kőszegen kezdte el kiadni füzetek formájában a vasár- és ünnepnapi szentmisék szövegét magyar nyelven.

Faludi (Frühstück) Marcellin Hosszúszegen (Langeck) született. Innsbruckban végezte a teológiát. Kőszegen és Győrött tanított. 1929-ben Pannonhalmára került és különböző feladatköröket töltött be: főiskolai tanár, főapáti titkár, prefektus, szertartó, esperes, irodaigazgató, főpénztáros. Derűt és jókedvet sugárzott maga körül.

Schaller Mátyás Borbolyán (Walbersdorf) született. Kőszegen, Győrött, Pápán és Sopronban tanított, az iskolák államosítás után a burgenlandi Savanyúkúton (Sauerbrunn) lett lelkipásztor 1959-ig, utána rokonoknál szülőfalujában élt és itt halt meg 1973-ban.

Radó Polikárp Sopronban született. Családja (Rauchbauer) Lajtaszentgyörgyből (Sankt Georgen am Leithagebirbe, ma Kismarton egyik kerülete) származott, amint ezt ő többször emlegette. Ő is a 20. század nagy bencései közé tartozott. Volt lelkipásztor (Győrszentiván, Ménfőcsanak), gimnáziumi tanár Győrött, Budapesten, majd egyetemi tanár. Mindig érdekes előadó, biblikus és liturgikus (alap)művek szerzője.[24]

Monsberger Ulrik Tormafaluban (Krensdorf) született 1905-ben. Pappászentelését követően majdnem 20 éven át Esztergomban tanár, igazgató, házfőnök. Az államosítás után a kisszeminárium igazgatója. 1952-ben került Pannonhalmára, itt először igazgató, majd perjel. Ez alatt két alkalommal is kormányzó perjel, vagyis, a főapáti tisztség átmenetileg betöltetlen lévén, ő vezette az egész magyar bencés kongregációt. Vezette az új statutumot (rendi alkotmány, konstitució) kidolgozó nagykáptalant. Közvetlenül halála (1974) előtt bakonybéli c. apáttá nevezték ki.

Pállya (Czadilek) Hubert Lakfalván (Lackendorf) született 1907-ben. Ő is Esztergomban kezdte meg tanári pályafutását, amit Pápán folytatott. Az iskolák államosítása után 19 évig Dákán volt lelkész. 1967-ben került be Pannonhalmára, ahol irodaigazgató, konventjegyző, majd nyugdíjas. 1983-ban halt meg.

Dombos (Draxler) Fülöp Bándolon (Weiden bei Rechnitz) született 1914-ben. 1940–1948 között Budapesten volt tanár, majd ugyanott a Szent Rita plébánián lelkész. Lelkipásztor Ludányhalásziban, Kemencén és a németajkú Csolnokon, itt halt meg 1978-ban.

Markó Imre Lehel Mosonszentandráson (Sankt Andrae am Zicksee) született 1919-ben, mert édesapja akkor ott volt csendőr. 1944-től az államosításig Pannonhalmán tanított, majd lelkipásztorként működött Budapesten, Pápán, Kiskanizsán, majd 40 éven át

23 Nagy Árpád főiskolai tanár közlése. [G.F.I. jegyzete.]

24 Lásd Diós István szócikkét in: MKL XI (2006) 417. (bibliográfia). További irodalom: SÓLYMOS Szilveszter: *Radó Polikárp pályája és irodalmi munkásságának bibliográfiája,* lásd: Régi és új a liturgia világából. Prof. Radó Polikárp OSB 1899–1974 emlékének. – Vetera et Nova rerum liturgicarum. In memoriam Prof. Polycarpi Radó OSB 1899–1974. Szerk. Szennay András. Szent István Társulat, Budapest 1975. 290–300.

Pölöskefőn. Névtannal foglalkozott: személy és helynevekkel. Falukutató volt. 1994-ben halt meg.[25]

Blazovich Ágoston 1921-ben Répcesarudon született. Két évig Csepelen tanított. 1948 őszén Sopronban hitoktató. 1949-től a Burgenlandi Szeminárium prefektusa, majd vicerektora Bécsben, az ott élő horvátok lelkésze, 1973 óta a Nyugat-Európában élő magyar bencések elöljárója és a külföldi gazdasági iroda vezetője. A burgenlandi magyarok körében Alsóőrött és Felsőpulyán is tartott népmissziót. A burgenlandi horvátok nyelvén megjelen hetilapot szerkesztette évtizedeken át, számos lelki könyvet, de szépirodalmi művet (elbeszélést, színdarabot) írt ezen a nyelven, de írt magyarul és németül is. 2004-ben halt meg.[26]

Ide kell magamat is sorolnom, bár nem születtem Burgenlandban. Édesanyámat még leánykorában hívták a mai Burgenland területére tanítónőnek, s bár tudott németül, nem mert németnyelvű tanításra vállalkozni. Talán emiatt küldtek engem szüleim az elemi iskola harmadik osztályába Bécsbe, hogy jól megtanuljak németül. 1956-ban Burgenlandon keresztül menekültem és egyéves menetkülttábori lelkészségem alatt is többször jártam itt. Így amikor 1969 nyarán Felsőlövő két gimnáziumába hittanárt keresek, megpályáztam és mindjárt munkába is álltam. Mivel elődöm is magyar volt, aki önként vállalta vasárnaponként a magyar mise megtartását Felsőőrben, ebben is követtem az ő példáját. Hamarosan bekapcsolódtam a magyar kulturális munkába. Bevettek az 1968-ban megalakult Magyar Kulturális Egyesület vezetőségébe. A vasár- és ünnepnapi magyar szentmisék után ún. „kávézásra" jöttünk össze, megbeszéltük az aktuális kérdéseket, tennivalókat. Amikor 1974-ben az ugyancsak volt kőszegi bencés diák, Raffel Jenő alsóőri plébános nyugdíjba ment, felajánlottam László püspök úrnak, hogy a tanárság mellett vállalnám az alsóőri plébániát is. Erre 1977-ben került sor. Közben esténként, a népfőiskola keretében, elkezdtem magyar órák tartását felnőttek számára, a lövői gimnáziumban pedig a tanítási órák után, szabadon választott tárgyként. Szerveztünk kis magyar énekkart, könyveket gyűjtöttünk egy magyar könyvtár számára, a fiatalokkal megkezdtük a cserkészmunkát. Először csak besegítettem kis lapunk, az „Őrség" szerkesztésébe. Szorgalmaztam, hogy jelentessük meg nyomtatásban, legyen külön egyesületi helyiségünk, mert éveken át csak vendéglőkben tudtunk összejönni, előadásokat, kiállításokat szerveztünk, emléktáblát állítottunk neves burgenlandi magyarok szülő- vagy lakóházára. A fiatalok megszervezték az alsóőri népi tánccsoportot, citeraegyüttest. Minden évben tartottunk „magyar lelki napot", a gyerekekkel pedig a „Nagykarácsony éccakáját" betlehemes játékokkal, bölcsőcskékkel, háromkirályokkal.

Othmar Amtmann Németországban született 1931. szeptember 7-én, Münsterschwarzachban lépett be a bencés rendbe, ott tett fogadalmat 1952. szeptember 11-én, 1957. július 7-én szentelték pappá, a magyar bencés kongregáció tagja lett. Jelenleg plébános a burgenlandi Nemesvölgyben (Edelstal), Németjárfaluban (Deutsch Jahrndorf). Ürgemajorban (Zeiselsdorf) lakik, mint a birtok gondnoka.

25 Bibliográfiája: *Markó Imre Lehel válogatott néprajzi és nyelvészeti tanulmányai*. Közzétette Horváth Jánosné. Együtt Kiskanizsáért Egyesület, Nagykanizsa 2014. 303 lap.

26 Lásd MKL XVI (2013) 206sk. (bibliográfia).

Egy érdekes terv: Bencés gimnázium Németújváron

Befejezve a Burgenland területén született vagy ott élt magyar bencésekről szóló beszámolót, egy érdekes tervről szeretnék röviden megemlékezni. Még a hetvenes évek elején kezembe került egy német nyelvű sokszorosított irat, ami jóval korábban, az ötvenes évek elején készült, amikor feloszlatták Magyarországon a szerzetesrendeket. Ekkor merült fel a gondolat, hogy a Németújvárra tervezett gimnáziumba kellene meghívni a kőszegi és soproni bencés tanárokat. Nem tudom, kikhez jutott el ez az irat, mely csak osztrák hatóságokat említ és hogy a magyar bencések közül egyáltalán tudott-e valaki is erről aszerintem naiv ötletről, tervről. Nem hinném, hogy éppen itt, a határ mentén és szovjet megszállás alatt,[27] ilyesmiről egyáltalán nyíltan beszélni lehetett volna. Azután, hogy egyáltalán lettek volna német nyelvű tanításra vállakozó bencések nem csupán nyelvtudásuk, hanem főleg a magyar bencés gimnáziumok szellemisége, feladata miatt, ami a vallásos nevelés mellett éppen a magyar nyelv és a kultúra ápolása volna.

Lónyay-hagyaték, Ürgemajor

Most pedig az itt említett Ürgemajorra, az Ausztriában megmaradt magyar bencés birtokra térek vissza. II. Lipót belga király lánya Stefánia, aki a tragikus sorsú magyar trónörökös, Rudolf özvegye volt és második férje, Lónyay Elemér herceg 1944-ben Pannonhalmát tették meg oroszvári kastélyuk és birtokaik örökösévé,[28] ők maguk pedig beköltöztek a főmonostorba, ahol hamarosan meghaltak s a bazilika altemplomában vannak eltemetve. A trianoni diktátum értelmében birtokuk egy része Ausztriához került. A kastélyt pedig a II. világháború után Csehszlovákiához csatolták. Ez utóbbit, mint a rend többi magyarországi birtokát is, államosították. A birtok ausztriai részének, ötszáz hektárnak kezelésével az Apostoli Szentszék 1957-ben a bencések bécsi „skót" apátságát bízta meg.[29] Jövedelmét befektetésre fordították, Pannonhalma nem látta hasznát a birtoknak. Polgár Vilmos rendtársunk azon fáradozott, hogy a magyar bencések kezelésébe kerüljön.[30] Amikor ezt sikerült elérni és a közismert magyarországi helyzet miatt egyre nehezebbé vált a kapcsolat Pannonhalmával, kezelését először a magyar bencések brazíliai Sao Paulóban lévő apátságára bízták, de amikor az is kiderült, hogy magasabb adót kell fizetni, ha nincs Ausztriában elismert intézményünk, megalakult a Nyugaton élő magyar bencések „Európai Közössége" mint „superioratus", alsóőri székhellyel. Az utóbbi években Othmar Amtmann rendtársunk házat épített és lelkipásztori munkát is vállalt Burgenland területén, továbbá a kismartoni egyházmegye szépen restauráltatta a

27 Ausztria 1955-ig négyhatalmi, Burgenland szovjet megszállás alatt volt.

28 *Herceg Lónyay Elemér és felesége, Stefánia hercegnő végrendelete a római Bencés Prímás Apáti Levéltárban, 1944–1946.* Bevezette és sajtó alá rendezte SOMORJAI Ádám OSB, in: Collectanea S. Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője VI., 2018. 287–343.

29 SOMORJAI Ádám OSB: *Pannonhalmi és magyarországi dokumentumok a bécsi skót bencés apátság levéltárában. Kutatási beszámoló, 2018. augusztus 28.–szeptember 6.* In: Collectanea S. Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője VI., 2018. 257–270.

30 SOMORJAI Ádám OSB: *Polgár Vilmos OSB működése Nyugaton, 1957. május 18.–1974. június 10. „Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején"*, in: Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején III. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában 2018. április 13-án rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változata. Szerk. Dénesi Tamás és Boros Zoltán (Studia ex Archivo Sancti Martini edita III.), Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma 2018. 145–183.

birtokon lévő kápolnát, amelyről kiderült, hogy korábban búcsújáró hely volt. Ugyancsak az utóbbi években derült ki, hogy a közben önálló állammá lett Szlovákiában – nem úgy, mint Magyarországon – az egyház is visszakaphatja korábban államosított birtokait. Mivel a birtok szélén húzódik a határ és a szlovák területen lévő kisebb részt is visszakaphatja a rend, így azt is Ürgemajorból lehetne kezelni.[31]

Bencés diákok Burgenlandban

A hetvenes évek elején körlevéllel, levelezéssel és személyes fölkereséssel sikerült megtudnom több mint száz Burgenlandban élő egykori bencés diák címét. Legtöbbjük természetesen a soproni és kőszegi gimnáziumunk diákja volt, de különösen a papok közül töben a győri gimnáziumba jártak. 1957 tavaszán Bécsben a bencés apátságban (Schottenstift) összejövetelt is tartottunk, melyre Burgenlandból is többen eljöttek.

Ha az összegyűjtött címeket vizsgáljuk, kitűnik, hogy foglalkozásukra nézve legtöbben, több mint ötvenen papok voltak, továbbá orvosok, pedagógusok, mérnökök és jogászok, de akadtak közöttük magasabb rangú tisztviselők, miniszteri ranácsosok, udvari tanácsosok, kormányfőbiztosok, főspán, járási kapitány, kereskedelmi tanácsos, festőművész és bornagykereskedő, de pékmester is.[32]

ÁDÁM SOMORJAI OSB

IRENEUS FERENC GALAMBOS, OSB

Father Ireneus Galambos, OSB (1920–2007) was a Benedictine monk of Pannonhalma, wo left Hungary 1956, lived and worked in the West and in the last years of his life returned to the mother abbey. His memory is living at the Hungarians in Burgenland (Austria), and in all the scholar circles of the Hungarologian Studies.

Msgr. Ferenc Cserháti, Bishop in care of the pastoral service of Hungarians in the West, praises his memory in the introductive part.

Fr. Adam Somorjai, OSB describes Father Galambos' life and work under the title: "Benedictine scholar of liturgy, pastor and organizator of research in the Wart in Burgenland". The motto is taken from an interview given in 2004: "I couln't make great things, history compelled me to small work". This will be shown in his list of publications as we see his oeuvre: list of conferences organized by him at his Parish in Unterwart (page 172), his theological licence and doctorate, the publications on scout affairs, his work as redactor of exile periodicals ("Élni akarunk! - We want to live!") 115 policopied numbers in the years 1956-1999 and the news "Őrség" (Wart), 40 numbers between 1970 and 1999 (page 174). He worked as redactor of Scholar Yearbooks, (page 174); of history of Burg Kastl (Bavaria, German Federal Republic - page 175), on Liturgy (page 175), History of Benedictine Monasticism (page 176), on Burgenland (pages 176s) and papers on Ethnography (page 180). The last part of his bibliography deals with the position which praise his life and work (pages 180ss) and the list of manuscripts (pages 184ss). In the Annex one finds two papers not published earlier: the first one on his work to support Hungarian identity in Burgenland in the years 1969-1989 (pages 185-190), the second one on the Hungarian Benedictines originated in the Burgenland (pages 190-199).

31 Ez csak terv maradt. [A szerk. 2022-ben]

32 A kézirat felsorol néhány nevet, de egyet sem a papok közül. (A szerk.)

Galambos Ferenc Iréneusz OSB
1920–2007

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

UDVARVÖLGYI ZSOLT ANDRÁS

„ROVÓ A ROMOKON”

Meskó Lajos Géza SP piarista szerzetes, tanár, költő és nyelvész élete és munkássága*

BEVEZETÉS

Írásomban egy elfelejtett, 20. századi magyar pap, az amerikai emigrációba kényszerült Meskó Lajos Géza SP (1911–2008) piarista szerzetes, tanár, nyelvész, szerkesztő, költő és műfordító életét szeretném röviden bemutatni. Huszonhét évvel ezelőtt, történelem szakos szakdolgozatom készítése közben találkoztam először Meskó Lajos nevével. Doktori disszertációmban, később több publikációmban is a papköltő édesapjának, Meskó Zoltánnak (1883–1959) életével és tevékenységével foglalkoztam, aki a 20. századi Magyarország sajátos életutat befutó figurája volt. Több helyen publikáltam Meskó Zoltán két fiának, ifj. Meskó Zoltánnak[1] és – jelen kutatásom alanyának – Meskó Lajosnak a visszaemlékezéseit is.[2] Meskó atya 1996-ban az Egyesült Államokban vetette papírra lírikus stílusban íródott, kissé csapongó, indulatoktól sem mentes visszaemlékezéseit. Tanulmányomban fel szeretném vázolni, ki is volt Meskó Lajos Géza. Egy rövid életrajz szerint „1911-ben született Baján, hat gyermek közül harmadikként. Meskó Lajos a gimnáziumot a piaristák pesti iskolájában végezte, majd az érettségi után felvételét kérte a rendbe. 1933-ban tett ünnepélyes fogadalmat, és 1936-ban szentelték pappá. Meskó atya magyar-latin szakos tanári diplomát szerzett. Nyelvésznek készült, szakterülete az etimológia volt, különösen a nevek eredete. Tanári működését a rend kecskeméti iskolájában kezdte, majd Pest, Debrecen, Sátoraljaújhely és végül Kolozsvár következett. A háború végén, 1944-ben decemberében egy kórházvonat lelkészeként Nyugat-Európába került. 1947-ben a rend római központjába utazott, ahonnan az akkori generális, Tomek

* Kutatásomhoz Prof. Dr. Kásler Miklós miniszter úr az NKA miniszteri keretből alkotói ösztöndíjat hagyott jóvá 2021-ben. Kéziratomat 2022.04.19-én nyújtottam be az NKA-hoz „Meskó Lajos Géza SP piarista szerzetes, tanár, költő és nyelvész élete és munkássága” címmel. NKA azonosító: 449102/00487

1 ifj. Meskó Zoltán (1908–1989?) jogász, politikus, író, szerkesztő, városházi tisztviselő.

2 *Meskó Zoltán. (Meskó Lajos piarista paptanár visszaemlékezése édesapjáról).* In: Udvarvölgyi Zsolt: *Meskó Zoltán: Egy politikusi pályakép. PhD-értekezés.* Miskolc, Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2008. 104–122. Udvarvölgyi Zsolt: *„…rendcsináló kormánybiztos jelent meg Baján” Meskó Zoltán fiainak visszaemlékezéseiből.* in: Bajai Honpolgár 36–37 (2015–2016) 12–1. sz. 10–11. Udvarvölgyi Zsolt: *Memoár szilánkok Bangha Béláról, Griger Miklósról és Prohászka Ottokárról.* in: Egyháztörténeti Szemle 13 (2012) 2. sz. 80–83. http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/udvarvolgyi-memoar.htm (2022.04.02.)

Vince[3] az Egyesült Államokba küldte Gerencsér István[4] és Rozsály Ferenc[5] rendtársával egy új provincia megalapítására. A New York állambeli Derby településen (Buffalo mellett) megalapították az első piarista rendházat, majd 1956-ban a pennsylvaniai Devonban (Philadelphia) alapítottak gimnáziumot. 1969-től utóbbi rendházban élt egészen haláláig. Az Egyesült Államokban latint, spanyolt, történelmet tanított. Közben részt vett a pasztorációban is."[6] Egy másik írás szerint „hosszú éveken át a menekült magyarok sorsában osztozott, missziós lelkész, később egyházközségekben és iskolákba dolgozott: Barcelonában, Havannában, Los Angelesben, Buffaloban, Philadelphiában, végül az amerikai magyar piaristák devoni kollégiumában."[7] Mindezek alapján figyelemreméltó lehet az életpálya spanyolországi és kubai szakasza is. Az amerikai Katolikus Magyarok Vasárnapja hetilap munkatársa volt több évtizeden keresztül. Négy verseskötetet jelentetett meg, műfordítói tevékenysége is jelentős volt. Írói álnevei Bujdosó Bálint, Kubinyi G. Lajos, Kubinyi Géza, Kubinyi M. Lajos voltak. Élete kétharmadát emigrációban, angol nyelvi közegben töltötte, anélkül, hogy haza látogatott volna. Meskó Lajos Géza életének 98. évében, Pennsylvania állam West Chester városában hunyt el 2008. október 4-én. Írásomban röviden kitérek Meskó atya írásaira, költészetére, nyelvészeti, könyvtárosi, szerkesztői és teológiai munkásságára, és végezetül a nyugati magyar emigráció közéletében betöltött szerepvállalására fókuszálok. Az életmű szempontjából különösen az alábbi műveket tartom jelentősnek:

A „Trianon" c. verses antológiát érdemes első helyen megemlíteni ([összegyűjt. és vál. Bujdosó Bálint]. Youngstown, O., Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1990. 127 p.), melyet Meskó (írói álnevén Bujdosó Bálint), Kiss Barnabás[8] és Ligeti Angelus[9] szerkesztettek. A kötet jeles magyar költők Trianon-témájú verseit tartalmazza, − többek között − Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Kozma Andor, Dsida Jenő, Reményik Sándor, Gyóni Géza, Mécs László, Wass Albert, Somogyvári Gyula és Sík Sándor költeményeit.

Majd ezt követően következnek a költői életmű jeles alkotásai, a Bujdosó Bálint írói álnéven publikált „Rovás a romokon. Versek" c. verseskötet (Boardman, O., Hazánk, 1987. 199 p.), amely a költő 1945 és 1955 között írott költeményeinek válogatását foglalja magába, és amely mű jelen tanulmányom címadásakor is inspirált. *„Tíz esztendő termését, egy bujdosásban és fájdalomban eltelt évtizedét, amikor a messzi városokból visszanéző írástudó nem is tehetett mást, csak néhány rovást vésett a romokra: egy, úgy tetszett, történelméből és lelkéből véglegesen kiforgatott ország romjaira."*[10] A „Szent Magyarság Versei" c. művében (Passaic, N.J., St. Stephen's Magyar R. C. Church, 1998. 255 p.) a szerző végigtekint a magyarság viharos, sokszor tragikus történetén és minden évszázad, korszak jeles eseményeiről vagy híres személyiségeiről versben emlékezik meg, Szent Istvántól Mindszenty József hercegprímásig, a Szent Koronától az 1956-os forradalom és szabadságharcig. A verseskötet több mint 120 költeménye az ezeréves ma-

3 Tomek Vince (1892–1986) piarista szerzetes, hittanár, teológus, magyarországi tartományfőnök (provincialis), a piarista rend generálisa.

4 Dr. Gelencsér (Gerencsér) Pál István (1913–1993) piarista szerzetes, filozófus, tanár.

5 Dr. Rozsály (Rozsányi) Ferenc (1917–1957) piarista szerzetes, tanár.

6 FELSŐVÁLYI Ákos: *Elhunyt Meskó Lajos Géza piarista szerzetes.* in: Magyar Kurír, 2008. október 7. 16:37 http://www.magyarkurir.hu/hirek/elhunyt-mesko-lajos-geza-piarista-szerzetes (2019.09.10.)

7 POMOGÁTS Béla: *Bujdosó Bálint: Rovás a homokon*. in: Vigilia 55 (1990) 9. sz. 715.

8 Kiss György Barnabás OFM (1953-) ferences szerzetes, plébános, szerkesztő.

9 Ligeti András Angelus OFM (1955-) ferences szerzetes, helyi elöljáró és segédlelkész, szerkesztő, író.

10 POMOGÁTS, 715.

gyar kereszténység szentjeit, boldogjait, szentéletűit állítja elénk példaképül. Úgy vélem, impozáns és érdekes mű született ez által, amely sajátos elegye az (egyház)történeti áttekintésnek és a lírikus költészetnek, sajnos napjainkra méltatlanul elfeledték.

Külön meg szeretném említeni továbbá Meskó atya szerteágazó nyelvészeti, nyelv- és névtörténeti munkásságát is (pl. „Ősmagyar keresztneveket keresztény szellemben”. Budapest, Korda, 1936; „Nyelvhelyesség a családban”. Budapest, Stephaneum Ny.,1939.; „Ősmagyar keresztnevek”. Sátoraljaújhely, Pávay Ny., 1942., ill. a „Magyarosan” c. nyelvművelő folyóiratban és más orgánumokban a harmincas-negyvenes években megjelent cikkei). Feltáratlan részei még az életműnek az amerikai és nyugat-európai magyar emigráció orgánumaiban (pl. Katolikus Magyarok Vasárnapja, Krónika, Nemzeti Újság, Szabad Magyarság, Délamerikai Magyarság) közölt Meskó írások. Végezetül említést érdemel nagysikerű műve, a „Vasárnapi Kalauz: olvasmány magyarázatok és elmélkedések az A, B, C liturgikus év vasár- és ünnepnapjaira, valamint a szentek ünnepeire” c. is (Ford., összeáll. Meskó Lajos; sajtó alá rend. Felsővályi Ákos, Passaic, N.J. , St. Stephen's Magyar R. C. Church, 1996. 899 p.). Meskó Lajos Géza atya egy sokrétű, fordulatokban bővelkedő, tragikus fejezeteket sem nélkülöző, termékeny életpályát tudhatott magáénak, véleményem szerint méltán van helye az Egyesült Államokban élő magyar emigráció jeles alakjai között.

MESKÓ LAJOS ÉLETE

A 2007-ben kiadott Katolikus Lexikon szócikke meglehetősen tömören, 15 sorban ír Meskó Lajosról: *„Meskó Lajos Géza, Jézus Szent Szívéről nevéről Piarista (Baja, Bács-Bodrog vármegye, 1911. ápr. 23.-): gimnáziumi tanár, költő. Apja Meskó Zoltán (1883–1959) cs. kir. utásztiszt, 1917–45 között. országgyűlési képviselő, aki 1919-ben szerb, 1945–59 között kommunista börtönökben volt.”*[11] Mivel úgy vélem, hogy Meskó Lajos nagyon kötődött szüleihez és testvéreihez, és szellemi útkeresésében, ill. politikai orientációjának kialakításában is nagy mértékben szerepe volt a családi gyökereknek, az „otthonról hozottaknak”, talán nem érdektelen egy kissé bővebben felvillantani az édesapa pályafutását[12]: Meskó Lajos édesapja, Meskó Zoltán (1883–1959) a két világháború közötti magyar politikatörténet sajátos életutat befutó alakja volt. Katonatisztként kezdte pályafutását, amelyet 1917-től politikusként folytatott 1944-ig. Rövid ideig több államtitkári funkciót is betöltött (kisgazdaügyi, földművelésügyi, ill. belügyi), majd 1920-ban a Kisgazdapárt megszervezésében volt kiemelkedő szerepe. A húszas években kisgazdapárti, majd egységes párti képviselőként a Parlament falai között és egyéb fórumokon is aktív politikai és közéleti tevékenységet folytatott. Csipkelődő, élcelődő megjegyzései, anekdotázásai könyv formájában is megjelentek.[13] A harmincas években egyre inkább antiszemitává vált, szónoklataiban és interpellációiban is radikalizálódott

11 *Meskó Lajos Géza* szócikk. in: Magyar Katolikus Lexikon. http://lexikon.katolikus.hu/M/Mesk%C3%B3.html (2021.02.07.)

12 Meskó Zoltán életrajzának tömör összefoglalásához lásd: Udvarvölgyi Zsolt: *Meskó Zoltán – Baja szülötte, a város főispánja (1918)*. in: Bajai Honpolgár 16 (2015) 10. sz. 6–7.

13 *Meskó Zoltán vidám históriái. Elmondja a T. Ház folyosóján*. Összegyűjtötte: Vidor Gyula. Budapest, Légrády. 1925.

és a magyar nyilasmozgalom egyik előfutáraként lépett fel.[14] 1932. június 16-án az Országház épületének falai között jelentette be a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt megalakulását.[15] Meskó Zoltán 1883. március 12-én született Baján, római katolikus családban.[16] Nagyapja (egyben Meskó Lajos dédapja), idősebb Meskó László – aki még református volt – Abaúj vármegyéből származott Bajára, apja (egyben Meskó Lajos nagyapja) László pedig Baján lett városi tanácsnok. Meskó Zoltán 1906-ban vette feleségül Drescher Margitot (1887–1971), egy bajai vaskereskedő – Drescher Gyula – lányát. Házasságukból hat gyermek született, Margit nevű lánya 5 évesen meghalt, Zoltán, aki jogász lett, majd apja nyomdokaiba lépett, Lajos, jelen írásom alanya, aki a papi pályát választotta, Tibor, aki 1938-ban hősi halált halt Rimaszombat környékén, Imre, akit 1945-ben egy hadifogolykórházban agyonvertek, miután megtudták, ki az apja, és Béla, aki az orvosi pályát választotta és Baján tevékenykedett.[17] Meskó Zoltán 1910-ben a tényleges katonai szolgálattól megvált, szolgálaton kívüli viszonyba helyeztette magát, és bekapcsolódott a mezőgazdasági érdekképviseletek szervezési munkálataiba. A Gazdák Biztosító Szövetkezetének vezértitkár-osztályfőnöke lett. 1911. április 23-án Baján ebbe a miliőben született Meskó Lajos. A háború után édesapját, az első jelentősebb nemzeti szocialista párt alapító elnökét, aki 1917-től, egy ciklust leszámítva egészen 1944-ig országgyűlési képviselő volt, a Népbíróság első fokon öt évre, másodfokon életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte háborús bűnök miatt. Meskó mindvégig küzdött ez ellen az ítélet ellen, de végül csak az 1956-os forradalom napjaiban szabadult ki. Később a Kádár-rendszer sem tűrte meg szabadlábon az egykori nyilas pártvezért, így 1957-ben újból letartóztatták. 1959-ben, az ekkor már nagybeteg, 76 éves Meskó kiszabadulása érdekében, felesége a Kádár-titkársághoz fordult. Kádár János megkegyelmezett egykori váci börtöntársának, így a sokat szenvedett, meggyötört veterán politikus halála előtt tíz nappal hazatérhetett családjához. Meskó Zoltán 1959. június 10-én hunyt el Nagybaracskán, Baján temették el, száz fős tömeg kísérte utolsó útjára. Fiát, Lajost is megviselték a családi tragédiák, két testvére tragikus halála, édesapja, és bátyja, ifj. Meskó Zoltán (1909–1989?) bebörtönzése. Sajnos tevőlegesen már nem tudta meggátolni a háború utáni sorscsapásokat, ugyanis sohasem tért haza az emigrációjából. Visszatérve azonban a kezdetekhez, az ifjú Meskó Lajos pályaválasztásához, figyelemre méltó életút bontako-

14 Meskó teljes életútjának bemutatásához lásd: UDVARVÖLGYI Zsolt: *Meskó Zoltán: egy politikusi pályakép. PhD-értekezés.* Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2008. in: http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=1773 (2015.07.09.)

15 Az 1932. június 16-i ülésen. Képviselőházi Napló 1931–36. 10. kötet, 32. oldal.

16 A felsőkubini Meskó családban több felmenője, távoli rokona is foglalkozott politikával, ill. írással:
felsőkubini Meskó László (1851–1922) jogász, politikus. Tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte. 1877-ben jogi doktori és ügyvédi oklevelet szerzett. Nyíregyházán ügyvédi irodát nyitott. 1878-tól tiszti ügyész volt. 1892-ben, majd 1896-ban Békés város függetlenségi párti országgyűlési képviselője volt. 1905–1917 között Nyíregyházát képviselte 48-as és függetlenségi párti programmal. 1907-től 1909-ig az Igazságügyi Minisztérium államtitkára volt. 1909-ben a 48-as és Függetlenségi Párt elnökévé, majd lemondása után tb. elnökévé választották. 1917–1918 között Szabolcs vármegye főispánja volt.
felsőkubini Meskó Pál (1857–1930) mezőgazdász, agrárpolitikus, a Hangya Fogyasztási Szövetkezet ügyvezető igazgatója, a hazai gazdakörök egyik megszervezője volt. A *Nyitramegyei Gazdasági Értesítőt* szerkesztette. Bátyja, Meskó László volt.
felsőkubini Meskó Márton (1868–1898) gyógyszerészsegéd. Műve: *A felsőkubini Meskó család leszármazása és történeti emlékei. (A család okmányai alapján és iglói Szontagh Dániel munkája segítségével összeállította Meskó Márton.)*

17 (TEZO): *Bajai évforduló. 1959. június 10-én halt meg Meskó Zoltán politikus, Baja egykori főispánja.* in: Hírtér.hu, A bajai hírportál. 2012.06.07. http://www.hirter.hu/index2.asp?ID=4384 (2022.03.09.)

zott ki: A budapesti piarista gimnáziumban érettségizett 1929-ben, Vácott 1929. augusztus 27-én lépett a piarista rendbe, 1933. szeptember 8-án ünnepi fogadalmat tett, 1936. június 14-én pappá szentelték. Mindemellett magyar-latin szakos középiskolai tanári oklevelet is szerzett. 1938-ban Kecskeméten, 1940-től Budapesten, 1941-től Debrecenben, 1943-tól Sátoraljaújhelyen, 1944-től Kolozsvárott volt gimnáziumi tanár. 1944. decemberében tábori lelkészként kórházvonattal került Németországba. Előbb Landshutban (Bajorország), majd 1946 decembere és 1947 szeptembere között Innsbruckban (Ausztria) a menekült magyarok lelkésze és gimnáziumi tanár. Rómából Tomek Vince, a piarista rend generálisa Meskót, Gerencsér Istvánt és Rozsály Ferencet az Egyesült Államokba küldte. 1947. szeptemberétől 1949. március 1-ig hosszadalmas utazással Barcelonán (Spanyolország) és Havannán (Kuba) át érkeztek meg. Meskó 1950 decemberéig Los Angelesben káplán volt. 1951. január 30-án Derbyben (New York állam, Buffalo mellett) megalapították az USA első piarista rendházát. Meskó tanított és plébániákon kisegített. 1954 augusztusától a Philadelphiába (Pennsylvania állam) települő piarista csoport tagjaként tette ezt. Az atya 1956 augusztusában Devonban (Pennsylvania állam) az USA első piarista gimnáziuma alapítóinak egyike volt. Az intézmény „Devon Preparatory School” néven ma is létezik. Spanyolt, latint, világtörténelmet tanított, megszervezte az iskola könyvtárát. 1960-tól Buffalóban volt tanár. 1969-től ismét Devonban dolgozott. 1977-ben nyugdíjazták. Közben hétvégeken kisegítő volt, részt vett a magyar pasztorációban is, vezette a könyvtárat. Az atya népszerű előadó és jó tollú szerző volt, a magyar diaszpóra sokfelé hívta a legkülönfélébb rendezvényekre előadónak, misézni, és – nem utolsó sorban – temetni is. Az atya nyelvészeti, szó- és névfejtő cikkeit jórészt a Magyarosan (Budapest), a Magyar Nyelv (Budapest) és az amerikai Katolikus Magyarok Vasárnapja közölte.”[18] Már ezekből a rövid, tömör mondatokból is egy páratlan, kalandos, sokoldalú életpálya bontakozik ki. Ehhez képest a Nyugati magyar irodalmi lexikon „Bujdosó Bálint” c. szócikke csupán 7 sort szentel az atyának, de ebből megtudható, hogy „munkái a többi között a Nemzetőrben, a Katolikus Szemlében, az Új Európában, valamint amerikai magyar lapokban jelentek meg.”[19] Meskó atya minden bizonnyal jó kedélyű, felkészült, széles látókörű, karizmatikus tanár lehetett, bizonyítják ezt egykori tanítványainak visszaemlékezései is. Barsai János „Emlékeim a Budapesti Piarista Gimnáziumról” c. írásában így ír tanáráról: *„Meskó Lajos tanította a magyar nyelvet igen jól, senki sem bukott meg. Meskó tanár úr nemrégen halt meg az USA piarista tartományban 98 éves korában.”*[20] Mike Valéria New York-ban élő biostatisztikus, rákkutató, egyetemi professzor könyvében, amelyben édesapja Mike (Mádl) János nem mindennapi életútját tárja fel, is szerepel Meskó neve. Ahogy a könyvről szóló recenzióban olvasható, *„jelentős teret kaptak a könyvben a piaristák is: Schmidt Mihály, a nagybácsi, Bátori József, az amerikai piaristák vezetője, Irányi László, a nagyszerű szónok, Meskó Lajos, a költő.”*[21]

18 *Meskó Lajos Géza* szócikk. in: Magyar Katolikus Lexikon. http://lexikon.katolikus.hu/M/Mesk%C3%B3.html (2022.02.07.)

19 *Bujdosó Bálint* szócikk. in: Borbándi Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia.* Hága, Mikes International – Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár, 2006. http://vmek.uz.ua/04000/04038/04038.pdf (2022.04.08.)

20 Barsai János: *Emlékeim a Budapesti Piarista Gimnáziumról.* in: Magyar Piarista Diákszövetség honlapja https://www.mpdsz.hu/hir/barsai-janos-emlekeim-budapesti-piarista-gimnaziumrol (2021.12.12.)

21 Koltai András: *Egy szabómester a szabadság szolgálatában, piarista barátokkal.* in: Piarista Múzeum/Piarista Rend Magyar Tartománya https://www.piarista.hu/hirek/egy-szab%C3%B3mester-szabads%C3%A1g-szolg%C3%A1lat%C3%A1ban-piarista-bar%C3%A1tokkal (2022.03.01.)

Meskó kecskeméti gimnáziumi tanári évei sem múltak el nyomtalanul. Erdősi Imre (eredeti nevén Poleszni Imre, szerzetesi neve Emericus a S. Stephano Rege) (Nyitra, 1814. november 4. – Nyitra, 1890. február 9.) piarista szerzetes, tanár, 1848–49-es honvéd tábori lelkész, a „branyiszkói hős" emlékére a városban 1938. június 5-én a Kecskeméti Piarista Diákegyesület állított emléktáblát, amely a Jókai és Erdősi Imre utcák sarkára, a piarista rendház kertjének akkor elkészült kőkerítésére került. Keretét Rusz Ervin építészmérnök, Szabó István gimnáziumi rajztanár és Imre Gábor iparművész-tanár tervezte. A táblán Meskó Lajos verse olvasható. Az emléktábla felirata: „Erdősi Imre, a branyiszkói hős, 1861–1878-ig a kecskeméti kegyesrendi ház főnökének emlékére." És utána következik a két Meskó sor:

„Honvéd lesz a diák, tanár halad élen a harcban, / Szent zászlója kereszt: veszhet-e így a haza?"[22]

Az atyát minden bizonnyal kedvelték diákjai, alakja több forrásban is felbukkan. A szerzetesnövendékek 1935-ös focikupájáról szóló tudósításban még karikatúráival is szerepel: „Meskó Lajos rajzai pedig humorosan illusztrálják a mérkőzés sorsdöntő pillanatait:"[23] Meskó atya tanításai életre szólónak bizonyultak. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint egy piarista öregdiák halálhíréről szóló, a fia által írt rövid nekrológ, amelyben elismerőleg említi édesapja, Gervay József egykori tanárait: „A következő levelet kaptuk az Egyesült Államokból, Gervay Mihálytól, az ugyancsak Budapesten, 1932–1950 években járt Gervay József fiától: Sajnálattal tudatom Önökkel, hogy édesapám 2011. február 11-én elhunyt. 1931. december 29-én született Budapesten. Szüleim elhagyták Budapestet, amikor az oroszok elleni forradalom kezdődött 1956-ban. Édesapám tanárai a budapesti piaristáknál Magyar László és Meskó Lajos voltak, akiket nagyon szeretett és becsült. Amikor mi ide költöztünk Wilmingtonba, szerette volna meglátogatni Magyar és Meskó atyákat a devoni piaristáknál, de akkor ők már elhunytak. Édesapámat ez megrázkódtatásként érte, és úgy érezte, hogy ezzel az életének egy nagy része tűnt el. Édesanyámmal együtt biztosak vagyunk abban, hogy már a mennyben vannak, és nagy megbeszéléseket tartanak együtt. Édesapám nagyon büszke volt a budapesti piarista iskolára."[24]

Meskó Lajos óriási és mindmáig részben feldolgozatlan életművet hagyott hátra. Ennek egy nagyon szűk szeletét volt alkalmam prezentálni 2021. október 22-én az érdi Magyar Földrajzi Múzeumban tartott „Magyar Misszionáriusok Hat Világrészen" c. tudományos konferencián, ahol a „Meskó Lajos Géza SP, egy elfelejtett piarista paptanár és költő élete és munkássága" c. előadást tartottam.[25] A konferencia után alkalmam nyílt telefonon hosszasan beszélgetni, az Egyesült Államokban élő Felsővályi Ákos úrral, egykori piarista diákkal, a New Jersey állambeli Bloomfield-ben élő alkalmazott matematikussal, a Széchenyi István Társaság elnökével, a hagyaték gondozójával. Elmondása szerint Meskó atya hatalmas kutatómunka után, magyarországi rendtársa Fekete Antal[26]

22 Forrás: *Erdősi Imre* szócikk. Wikipedia. https://hu.wikipedia.org/wiki/Erd%C5%91si_Imre (2021.12.12.)

23 *Szerzetesnövendékek focikupája 1935-ben* (Koltai András nyomán) in: Piarista Múzeum/Piarista Rend Magyar Tartománya https://www.piarista.hu/hir/szerzetesnovendekek_focikupaja_1935_ben (2022.03.01.)

24 Gervay Mihály: *In memoriam.* in: Piarista Diák. A Magyar Piarista Diákszövetség lapja. (2011) 72. sz. 18. https://mpdsz.hu/sites/default/files/field/csatolt_fajl/2016/pd_72.pdf (2022.03.01.)

25 Udvarvölgyi Zsolt: *Meskó Lajos Géza SP, egy elfelejtett piarista paptanár és költő élete és munkássága. Absztrakt.* in: Magyar Misszionáriusok Hat Világrészen. Tudományos konferencia. 2021. október 20–22. Magyar Földrajzi Múzeum, Érd, 56–59.

26 Fekete Antal SP (1911–1994) piarista szerzetes, tanár, író, szerkesztő.

neve alatt publikálta „Keresztneveink, védőszentjeink” c. könyvét, először 1974-ben. A később 700 oldalas kéziratra bővített anyagot, 1992-ben a Szent István Társulat adta ki, szintén Fekete szerzőségével.[27] Felsővályi elmondta, hogy a 3., javított kiadás, „új szentekkel és boldogokkal” 2007-ben jelent meg a Szent István Társulat kiadásában.[28] Szintén ő hívta fel a figyelmem, hogy a Meskó család gondozásában és kiadásában 1992-ben Magyarországon is megjelent egy Meskó-verseskötet, „Hangok messziről. Válogatott versek” címmel. Meskó atya életéről és munkásságáról „+ P. Meskó Lajos Géza Sch. P., (1911–2008)” c. nekrológjában Miklósházy Attila SJ[29] ny. püspök is megemlékezett. Bár az életrajzi elemek nagyrészben megegyeznek Felsővályi méltatásával, de úgy vélem nem haszontalan felidéznem egy pár részt az írásból, hogy bemutassam miként látta egykori püspöke Meskó tevékenységét: „Meskó Lajos született 1911. április 23-án. Baján járt elemi iskolába (1917–21), majd a budapesti Piarista Gimnáziumban végzett 8 évet (1921–29), utána belépett a piarista rendbe és a Kalazantinumban tanulta a teológiát (1930–36). A Pázmány Péter Tudományegyetemen magyar-latin szakból tanári diplomát szerzett (M. A., 1931–36). 1933-ban ünnepélyes fogadalmat tett a piarista kápolnában. 1936. június 14-én szentelte őt pappá Budapesten a piarista kápolnában Breyer István[30] győri püspök. (…) 1944. december 2-án tábori lelkészként a kórházvonattal Németországba vitték. Ott a bajor Landshutban a lelkészi hivatalban dolgozott, és a Vatikáni Tudakozó Irodában a magyar menekültekkel foglalkozott 1945–1947 között, majd Innsbruckban volt a menekültek lelkésze.”[31] Egy, a 45-ös magyar emigrációval foglalkozó doktori értekezés szerint „ebben az időszakban a magyar menekültek legnagyobb számban katolikus vallásúak voltak – mintegy 70 százalékban – és a római katolikus egyház volt az, amely a leghamarabb aktív segélyszolgálatba kezdett. Ennek elsődleges oka, hogy az akciók megszervezése a Vatikánban kezdődött, eközben a protestáns egyházak csak később láttak hozzá a magasabb szintű szervezéshez. Kótai Zoltán[32] már 1945 tavaszán többedmagával megalapította Landshutban a Vatikáni Tudakozó Irodát, amely elsősorban a szétválasztott családok újraegyesítésén fáradozott és számon tartotta a menekülteket, hadifoglyokat. Az Iroda rövid idő alatt 100.000 magyart kutatott fel. Közvetlenül a világháború után Kótai mellett még két katolikus pap vállalt fontos segítőmunkát. Meskó Lajos indította be a landshuti keresőirodát, amelyhez Kótai már a kezdeteknél csatlakozott. A két pap ugyanolyan tisztséget viselt, de a nyilvánosság előtt mindent Kótai intézett, mivel Meskó nem akarta, hogy apja, Meskó Zoltán egykori szélsőjobboldali politikus miatt kedvezőtlenül ítéljék meg elvégzett munkáját.”[33]

Meskó atya „Rómából Barcelonán és Kubán keresztül eljutott az USA-ba, és Los Angeles-ben, a magyar templomnál volt káplán 1949–50-ben. Amikor az USA-ba került,

27 Fekete Antal szerk.: Keresztneveink, védőszentjeink. Budapest, Szent István Társulat, 1992. http://ppek.hu/szit-pdf/Fekete_Antal_Keresztneveink_vedoszentjeink_facsimile.pdf (2022.02.08.)

28 Fekete Antal szerk.: Keresztneveink, védőszentjeink. Budapest, Szent István Társulat, 2007. https://szitkonyvek.hu/termek/1465 (2022.03.01.)

29 Miklósházy Attila S.J. (1931–2018) jezsuita szerzetes, az emigrációban élő magyar katolikusok püspöke (1989–2006).

30 Breyer István (1880–1940) római katolikus pap, győri megyéspüspök.

31 Miklósházy Attila SJ: *Az élet könyvéből. + P. Meskó Lajos Géza Sch. P. (1911–2008).* in: Életünk. Az európai magyar katolikusok lapja 40 (2008) 11. sz. 7.

32 Kótai Zoltán (1914–1980) református lelkész, szerkesztő.

33 Nyári Gábor: *„45-ösök”. A német és osztrák területen élő magyar emigráció története 1945–1956. Doktori (PhD) disszertáció.* Budapest, PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola, 2017. 165–166. http://real-phd.mtak.hu/488/19/nyari_gabor_disszertacio.pdf (2022.03.23.)

1951–53 között pedagógiai kurzusokat vett fel Buffalóban a Canisius College-ban, majd spanyol nyelvvizsgát tett 1953-ban, képesítve őt tanításra. 1951–54 között Derbyben, NY, megalapították az USA-ban az első piarista rendházat, ott tanított és plébániákon kisegített. 1954–56 között Philadelphiában, a római katolikus Archdiocesan Highschoolban tanított. 1956–60 között Devonban, a Piaristák Preparatory Schooljában volt tanár, majd 1960–69 között Buffalóban a Calazantius Highschoolban tanított. 1969-ben nyugdíjasként ismét Devonba helyezték, ahol még 1977-ig tanított, utána pedig mint archivista és könyvtáros működött. Itt havonta a magyar miséken gyóntató és családokat látogat. Közben írt, fordított és verseket költött (Bujdosó Bálint néven), amiket eredményesen publikált a magyarok számára. Többek között megszerkesztette a Vasárnapi Kalauzt a papok számára. P. Meskó piarista pap-tanár, nyelvész, költő, meghalt West Chester-ben 2008. október 4-én, 98 éves korában, 75 évi szerzetesi élet és 72 évi papi élet után."[34] Visszatérve az atya munkásságára és személyiségére fontos még megemlíteni, hogy „kétezer év keresztény írásaiból, himnuszaiból válogatott műfordításait »Forrásvíz« címmel gyűjtötte össze"[35] – ennek kiadása tudtommal még nem történt meg. Az 1930-as évektől egészen haláláig gyűjtötte a magyar szavakat és idézeteket egy szinonima szótár és idézettár összeállításához. A hatalmas anyag földolgozása és kiadása – Felsővályi Ákos közlése szerint – jelenleg is folyamatban van. „Csak 33 esztendőt élt Magyarországon, élete kétharmadát emigrációban, angol nyelvi közegben töltötte anélkül, hogy haza látogathatott volna. Magyar nyelvi és kulturális gyökere azonban olyan erős volt, hogy egész életében abból táplálkozott. A legújabb magyar irodalmat az emigrációban is figyelemmel kísérte. Mindene volt a magyar nyelv és irodalom, az emigráció magyarságát is folyton tanította a cserkészektől az idősekig. Óriási lexikográfiai tudása mindenkit lenyűgözött, ugyanakkor beszélgetésében játékos, könnyed volt. Vigyázta a szép magyar beszédet idegenben is. Szentmiséit mindig latinul, »második anyanyelvén« mutatta be. Éles, friss elméjét haláláig megőrizte."[36] Meskó Lajos a Pennsylvania állambeli Devonban nyugszik a Calvary Temetőben (Conshocken, PA) három piarista rendtársával – Senye Ferenc (1916–1955), halálának helye: Philadelphia, PA., Magyar László (1913–1997), Fodor Miklós (1925–2009), Devonban haltak meg – közös sírban.[37] Egy kalandos, vargabetűkkel tarkított, a 20. századi – sokszor tragikus – magyar történelmet tükröző papi életút megannyi állomása követhető nyomon eme rövid nekrológban.

MESKÓ LAJOS NYELVÉSZETI ÉS KÖLTÉSZETI MUNKÁSSÁGA

Meskó Lajos nyelvészeti munkásságának középpontjában az etimológia állt, a szavak eredetével foglalkozó összetett nyelvészeti tudományág. Az atya egyik első, nagy port felvert műve volt az „Ősmagyar keresztneveket keresztény szellemben" c. kis füzet (Bu-

34 MIKLÓSHÁZY, 7.

35 FELSŐVÁLYI Ákos: *Meskó Lajos Sch.P. (1911–2008). Emlékezés a legidősebb magyar piaristáról…* in: Piarista Diák. Magyar Piarista Diákszövetség lapja (2008) 67. sz. 6. https://adoc.pub/karacsonyi-level-a-magyar-piarista-diakszvetseg-lapja–67-sza.html (2022.03.08.)

36 Uo.

37 RUPPERT József összeáll.: *A magyar piaristák sírjai 1945–2015.* Budapest, Piarista Rend Magyar Tartománya, 2016, 101. https://pkk.piarista.hu/system/files/field/edokumentum/2016/piarsirok–2016-04–18-b5-v11_s.pdf (2022.03.16.)

dapest, Nemzet Szava, 1936.).[38] Ez a kis füzet meghatározó jelentőségűnek bizonyult Meskó nyelvészeti munkásságában. A piarista paptanár, nyelvész a 20. század harmincas éveiben ezzel a füzettel indította el azt a mozgalmat, amivel „népünk felelevenítette az ősmagyar neveket.”[39] A füzetben közölt ősi magyar nevekhez a szerző keresztény védőszenteket kapcsolt vagy azok jelentésének vagy hangzásának egyezősége szerint. Megállapítható, hogy Meskó ezen műve nagy visszhangot váltott ki a szakmai és laikus körökben egyaránt.

Meskó Lajos költészetéről nehezebb dióhéjban összefoglalást adnom. Meskó költészetének tárgyalását egy nagyon szép, tartalmas, ugyanakkor elfogult, érzelemdús köszöntő ismertetésével kezdem, amely az atya pappá szentelésének 50. évfordulóján, 1987-ben jelent meg a Katolikus Magyarok Vasárnapja hasábjain, Prof. Könnyü László[40] tollából: „Első emigrációs írói munkásságát tekintsük át röviden. Bár hivatalosan a finnugor nyelvészet híve, nem zárkózik el a magyarság oldalági nyelvi és kulturális rokonságának kutatásától. Legtöbbet használt a magyar revízió ügyének azzal, hogy Nagy-Magyarország földrajzi neveinek etimológiáját cikksorozatban dolgozta fel és közölte. (…) Etimológiai tanulmányai olyan fontosak, hogy némelyike írói álnéven az óhazai nyelvészeti folyóiratokban is megjelent. Figyelmet érdemelnek továbbá amerikai magyar irodalmi feljegyzései is, melyekkel itteni irodalmunk történetének megörökítéséhez is hozzájárult. De írói működésénél is fontosabb költői munkásságának nyilvántartása. Meskó Lajos az emigráció egyik legtermékenyebb költője, a klasszikus Arany János-i hagyományok nemes folytatója. Szabályos formákban ír, játszi könnyedséggel és találékonysággal rímel. Elveszett városának, a Sugovicának, a Dunának, a felvidéki rokonságnak, a hun hagyatéknak, történelmi személyeknek, helyeknek emléke fel-felbukkan verseiben. A magyar múlt hűséges, művészi krónikása. Ilyen értelemben ma, Meskó Lajoshoz hasonló tehetség kevés található a magyar tájon. Verseinek összegyűjtését megnehezíti, hogy jó részük különböző írói álnéven (Bujdosó Bálint, Veszprémi Mátyás stb.) jelentek és jelennek meg.[41]

Meskónak a „Rovás a romokon. Versek” c. (Boardman, O., Hazánk), 1987-ben megjelent kötetéről Pomogáts Béla[42] tollából jelent meg rövid méltatás a Vigiliában. Ebből idézek: „Bujdosó Bálint költői álnév (talán a hajdan a honból kibujdosott Balassi emléke is ott lappang e névválasztás mögött: a piarista Meskó Lajos rejlik mögötte, aki az Egyesült Államok egy kisvárosából bízta szelek szárnyára vagy inkább a Gondviselésre verseit, hátha elérkeznek a távoli hazába, mint panaszok, bíztatások, üzenetek.”[43]

Szintén erről a kötetéről jelent meg recenzió Krupa Sándor[44] ferences szerzetes tollából a „Katolikus Magyarok Vasárnapja” c. népszerű amerikai magyar hetilapban: „A kétszáz oldalas könyv 128 verse öt ciklusba lett beosztva. Már a ciklusok címei is sokat elárulnak a versek tartalmáról: Németföldről, A nagy hegyektől, A tenger mellől, Magyarok, Ha nem lennék most idegen. Bujdosó Bálint a vörös vihartól őszi falevélként világgá űzve, hajtva, írja költeményeit, mégpedig »véres tintával«. »Síró Tiborc« ő és

38 Meskó Lajos: *Ősmagyar keresztneveket keresztény szellemben.* Budapest, Nemzet Szava, 1936. http://www.ppek.hu/k489.htm (2022.03.08.)

39 Uo., 13. old.

40 Könnyű László (1914–1992) író, tanár, orgonista, zenetanár, térképész.

41 Prof. Könnyü László: *P. Meskó Lajos köszöntése.* in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 94 (1987) 7. sz. 5.

42 Pomogáts Béla (1934-) kritikus, irodalomtörténész, tanár, főszerkesztő, szerkesztő.

43 Pomogáts, 715.

44 Krupa Sándor (Kolumbán Sándor) OFM (1907–2002) ferences szerzetes, hitoktató, író.

az »öreg Bence«. Kéreg mögé látó szeme, túlságosan érző szíve van s olyan ölelő karja, hogy az egész világot magához tudja szorítani »dalaiban«. (…) Külön hangsúlyozzuk, noha papköltőről van szó, legtöbb témája mégsem vallásos, hanem az egész világot ölelő. Ám Isten lelke ott lebeg mindegyik felett, mint teremtéskor a világ felett. Maga Bujdosó kér bennünket versében, hogy verseivel szemben ne »irodalmaskodjunk«, ne vizslassuk a »a rímeket«, ne boncolgassuk »stílusát«, hanem csak a tartalmát nézzük, amely nem más, mint a mi életünk, fájdalmunk, reményünk. (…) A Rovás a romokon olvasása nem együltömre való. Nem szabad s nem lehet egy éjjel felhabzsolni. Mindennapi fogyasztásra szánta írója is. A Miatyánkban kért mindennapi kenyér ez, mely csak jól megrágva, megemésztve életadó! E kötetnek lenne még két kötetes folytatása, ha azok a magyarok, akiket Bujdosó Bálint annyira szeret, e kötetet szívükbe zárnák s ezt a magyar vérrel sült kenyeret a többiekben is kívánnák."[45]

Meskó munkatársa volt a Pásztortűz irodalmi folyóiratnak is, amely negyedévi irodalmi és kulturális folyóirat volt és 1948 és 1969 között jelent meg. Jákli István[46] alapította és adta ki 1948 februárjától a bajorországi Rosenheimben. 1953 áprilisában megvette a kölni Amerikai Magyar Kiadó és 1960 áprilisáig, mint a müncheni Új Hungária irodalmi melléklete jelent meg. 1961-ben szünetelt a megjelenése. 1962-ben újraindult a Vörösmarty Irodalmi Kör negyedévi kulturális és irodalmi folyóirataként. 1965 januárjától újság alakban évente hatszor látott napvilágot. 1954-től évkönyveket adott ki. Szépirodalmat, fordításokat, irodalmi cikkeket és kritikákat közölt.[47] Továbbá rendszeresen közölte írásait a Nemzetőr, a Katolikus Szemle, az Új Európa, valamint – a már említett – amerikai magyar lapokban is sűrűn jelentkezett verseivel.[48]

A Bécsben, 1972-ben megjelent „Harmadik csodaszarvas" c. kötetéből csak a címadó verset említem, amely Boldog Vác remete legendájáról szól. Bujdosó Bálint (Meskó Lajos) legjelentősebb verseskötete a „Szent Magyarság Versei" (Passaic, N.J., St. Stephen's Magyar R. C. Church, 1998. 255 p.) címet viseli. A szerző végigtekint a magyarság viharos, sokszor tragikus történetén és minden évszázad, korszak jeles eseményeiről vagy híres személyiségeiről versben emlékezik meg, Szent Istvántól Mindszenty József hercegprímásig, a Szent Koronától az 1956-os forradalom és szabadságharcig. A verseskötet több mint 120 költeménye az ezeréves magyar kereszténység szentjeit, boldogjait, szentéletűit állítja elénk példaképül. Úgy vélem, impozáns és érdekes mű született, sajátos elegye az (egyház)történeti áttekintésnek és a lírikus költészetnek, sajnos napjainkra méltatlanul elfeledték. Véleményem szerint a kötet egyik igazi erénye, hogy kevéssé ismert szentek és boldogok élete is helyet kapott benne. Így szól szép vers például „Magyar Szent Mózesről", aki „meghalt 1074-ben. Szent Borisz fejedelem szolgálatában ment Kiev földjére 1054-ben, a Skizma évében, valószínűleg I. Endrénk Rurik-házi nejének, Anasztáziának rokonságával. Szent Borisszal együtt mindketten római katolikusok, és egyaránt szentjei a Keleti és Nyugati Egyháznak. Szent Mózes ünnepe július 26."[49] Már utaltam rá korábban, hogy a verseskötet felfogható magyar szentek és boldogok életrajzi lexikonának is, ugyanis a versek elején, főleg a kevéssé ismert személyek esetében, rö-

45 KRUPA Sándor: *Rovás a romokon. Bujdosó Bálint verses kötete.* in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 94 (1987) 49. sz. 5.

46 Jákli István (1917-?) történész, író.

47 BORBÁNDI Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia.* Hága, Mikes International – Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár, 2006, 203–204. http://vmek.uz.ua/04000/04038/04038.pdf (2022.04.08.)

48 Uo. 50.

49 BUJDOSÓ Bálint: *Szent Magyarság Versei*. Passaic, N.J., St. Stephen's Magyar R. C. Church, 1998. 51.

vid áttekintés olvasható a költemény „főszereplőjéről”. Nehéz kiragadni a legfontosabb verseket, de megemlítendő, hogy a mélyen hívő katolikus, 2004-ben boldoggá avatott, IV. Károly[50], az utolsó magyar király alakja Meskó több versében felbukkan. Édesapja többször találkozott az uralkodóval, a család szimpátiával tekintett a Habsburgok felé, noha a családfő nem volt legitimista. A kényszerű emigrációjuk, a hamvába holt visszatérési kísérletek, az 1921. októberi elvetélt puccs, és a király tragikus halála megviselhette a költőt, aki „Madeira felé – egy kiáltás!” c. költeményében így vezeti be a történetet: „Utolsó királyunk utoljára a bajai Duna-kikötőben állt magyar földön. 1921. november 1-én az angolok rabja lesz, ezek a Glowworm monitorral Bajáról Madeira szigetére viszik számkivetésbe. Meghal 1922. április 1-én. A Száműzött fia mondta Béla öcsémnek Baján, hogy a Királynak mily vigaszt adott haláláig az utána küldött, utolsó, magyar kiáltás![51]

A Meskó családból többen, szellemi iránymutatóként, valóságos tanítómesterként tekintettek Prohászka Ottokár[52] székesfehérvári püspökre. Meskó Zoltán szoros kapcsolatot tartott vele, a fia egy szép, latin nyelvű verssel „In mortem Episcopi Ottokari” c. emlékezett meg a püspök haláláról, ill. 1962-ben a „Prohászka olvasásakor” c. költeménye is megszületett. Hasonlóképpen nagy becsben tartotta az atya Bíró Ferenc[53] jezsuita szerzetest, a „Szív” című hetilap, Korda Könyvkiadó, Jézus Szíve Népleányai alapítóját, a „Szent Szív lángoló apostolát”, és a példátlan életpályát befutó, igazi emberi nagyságot, a mélyen vallásos, tizenkét gyermekes Batthyány-Strattmann László[54] herceget, a „szegények orvosát”, szemész szakorvost, akit 2003-ban boldoggá avattak. Mindkettőjükről mély szeretetről tanúskodó, fennkölt, tisztelgő sorokkal emlékezett meg.[55] Sajnos a zavaros és fájdalmas 20. század is bővelkedett tragikus egyházi pályafutásokban. Meskó versben emlékezett meg – többek között – Kaszap István[56] jezsuita atyáról és Bogner Etelka-Margit[57] nővérről is. Hasonlóképpen megviselte Boldog Salkaházi Sárának[58], a Szociális Testvérek Társasága nővérének önfeláldozó, vértanú mártíromsága, akit a nyilasok 1944. december 27-én az általa bujtatott zsidókkal együtt lőttek a Dunába. „Aztán a Láng elkapta” című költeményében drámai hitelességgel jeleníti meg a tragédia utolsó óráit. Megjegyzendő, hogy a Meskó-családnak eddigre már súlyos konfliktusai alakultak ki a Szálasi Ferenc[59] vezette nyilasokkal. Sőt, többen tevőlegesen részt vettek az embermentésben is. 1945-tel új korszak köszöntött be hazánkban, majd az 1948-as „fordulat évével” eljött a kommunista diktatúra, az egypártrendszer és a féktelen egyházüldözés tragikus ideje, amelyet Meskó atya már amerikai emigrációjában élt át, azonban sokat aggódott az otthonmaradt családtagokért, paptársakért, tanítványokért és az egész katolikus közösségért. Salkaházi Sárához hasonlóan mélyen megrázta Győr vértanú püspökének, a – minden bizonnyal – személyesen is ismert Apor Vilmosnak[60] 1945-ös halála.

50 Habsburg-Lotaringiai Boldog IV. Károly (1887–1922) Magyarország utolsó királya 1916–1918 között.

51 Bujdosó, 193.

52 Prohászka Ottokár (1858–1927) római katolikus pap, egyházi író, országgyűlési képviselő, Székesfehérvár megyéspüspöke, az MTA r. tagja.

53 Bíró Ferenc (1869–1938) római katolikus pap, jezsuita szerzetes.

54 Boldog Batthyány-Strattmann László (1870–1931) arisztokrata, főispán, „a szegények orvosa”.

55 Bujdosó 199–200, 202–203.

56 Tiszteletreméltó Kaszap István (1916–1935) magyar jezsuita novicius.

57 Tiszteletreméltó Bogner Mária Margit (1905–1933) magyar vizitációs nővér.

58 Boldog Salkaházi Sára (1899–1944) a Szociális Testvére Társasága nővére, embermentő, vértanú.

59 Szálasi Ferenc (1897–1946) katonatiszt, szélsőjobboldali politikus, a Nyilaskeresztes Párt-Hungarista Mozgalom vezetője, országgyűlési képviselő, Magyarország „nemzetvezetője”.

60 Boldog Apor Vilmos (1892–1945) katolikus pap, győri megyéspüspök, vértanú.

Így ír erről verse elején: „Apor Vilmos 1945. március 30-án, Húsvét napján halt mártírhalált. Nagypéntek napján egy orosz katona lelőtte, mert a szent püspök védelmére kelt a vad katonáktól követelt asszonyoknak, lányoknak. 1997. november 9-én II. János Pál pápa boldoggá avatta."[61] Az atyát mélyen lesújtotta az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc brutális leverése, a november 4-i szovjet invázió, a berendezkedő Kádár-kormányzat kétszínűsége és kegyetlensége. Az '56-os menekültek közül sokan, mintegy 35 ezren az Egyesült Államokat választották új hazául, a magyar emigráció világszerte összesen mintegy 200 ezer emberrel bővült. Meskó a messzi Devonban első kézből kapott információkat a forradalomról és az azt követő tragikus eseményekről. Talán a legmeghatóbb költeménye a „Pesti kövön pirosult…" című, amelyben a költő a forradalom felemelő, ugyanakkor véres és tragikus napjainak állít emléket. A kötet utolsó jelentősebb, 11 oldalas verse – talán kissé meglepő módon –, nem egy jeles történelmi személyről szól, hanem a „nagy magyar szenvedőről", Galgóczy Erzsébetről[62], „a modern misztikusról, ki a Szent Sebeket viselte itt miköztünk. 1905. június 27-én született Szolnokon, meghalt 1962. március 27-én. Galgóczy Ferenc tisztviselő és Kovács Magdolna leánya. Apját korán elveszíti, tizenegy testvére közül csak három nő föl; anyját is fiatalon veszti, teljes magára marad, Máriával – a Szent Szűzzel. Élt Szolnokon, Kisújszálláson, Veresegyházán, Máriaremetén. Sírja a Farkasvölgyi temetőben."

„A verseskötet több mint 120 költeménye az ezeréves magyar kereszténység szentjeit, boldogjait, szentéletűit állítja elénk példaképül" – olvasható az előszóban. Azonban úgy vélem, a verseskötet kiadásakor ennél többre vállalkozott a szerző, amely sikeresen meg is valósult: A versek által ugyanis egy emigrációban élő, második, vagy harmadik generációs, de felmenői, ősei múltja iránt érdeklődő magyar olvasó könnyen tájékozódhat a magyarság ezeréves történelmének főbb szakaszairól, és esetleg kedvet kaphat újabb történeti munkák, vagy Meskó-versek olvasásához is.

A következőkben a „Trianon" c. versek antológiát mutatom be (Trianon: verses antológia. [összegyűjt. és válogatta Bujdosó Bálint]. Youngstown, O., Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1990. 127 p.). A kötetet Meskó Lajos (írói álnevén Bujdosó Bálint), Kiss Barnabás és Ligeti Angelus szerkesztették. Jeles magyar költők Trianon-témájú verseit tartalmazza. A 17 éves József Attilától Babits Mihályig, Kosztolányi Dezsőtől Mécs Lászlóig, Tóth Árpádtól Szabó Lőrincig, Dsida Jenőtől Wass Albertig, ill. Gyóni Gézától Somogyvári Gyuláig a magyar irodalom színe-javát foglalkoztatta az igazságtalan békediktátum, a határon túl rekedt magyarság sorsa, az anyaország további hányattatásai. Költőink és íróink lélekbe markolóan szép sorokat róttak papírra, magasztos és megható versek százai íródtak és íródnak a mai napig. Ezekből a költeményekből válogatott ki Meskó szerkesztőtársaival, Ligeti Angelussal és Kiss Barnabással 157 db verset, amely méltó módon emlékezik a 20. század egyik legnagyobb magyar sorscsapására. A veretes és felemelő előhang után következnek a Trianon-versek. A válogatásban helyet kaptak Abonyi László, Áprily Lajos, Bodor Aladár, Dsida Jenő, Gyóni Géza, Hangay Sándor, Juhász Gyula, Kertész László, Kosztolányi Dezső, Kozma Andor, Lendvay István, Mentes Mihály, Mécs László, Németh Ernő, Panajothné László Márta, „Pannonius Anonymus" (1942-ig Mártoncsik József, majd Mécs László), Papp-Váry Elemérné, Radványi Kálmán, Sajó Sándor, Sík Sándor, vitéz Somogyvári Gyula, Szathmáry István, Szombati Szabó István, Tábori [Piroska], és domináns rész jut az antológiában Reményik Sándor

61 BUJDOSÓ, 215.

62 Galgóczy Erzsébet (1905–1962) magyar stigmatizált, hitvalló.

költeményeinek. Először a „Segítsetek!” c. fejezetben a „Végvári” írói álnéven, 1918–1920 között publikált versei, majd a saját neve alatt megjelent 17 vers. A kötet összeállítása során a szerkesztők, köztük Meskó is, minden bizonnyal küszködtek azzal a nehézséggel, hogy a szűkre szabott terjedelmi keretekbe (a kötet mindösszesen 127 oldal) mi férjen bele. Úgy vélem azonban, hogy például Juhász, Kosztolányi, Dsida, Reményik, Áprily, Mécs, Sík és Wass munkássága kihagyhatatlan volt. A Trianon antológia minden bizonnyal sikeresnek és népszerűnek bizonyult az emigráció és az anyaország olvasótábora számára. Bár a szerkesztés elvein és a bekerült, ill. kimaradt versek arányán lehetne mit kritizálni, véleményem szerint értékálló munka született.

Meskó Lajos az önálló verseskötetein, általa szerkesztett antológiákon kívül számos költeményét publikálta a magyar emigráció legkülönfélébb orgánumaiban, főleg az amerikai kontinensen és Nyugat-Európában. A rendszerváltás után megjelenhettek írásai az anyaországban is, de továbbra is az USA-ban megjelenő magyar kiadványok voltak a preferáltabbak számára. A Katolikus Magyarok Vasárnapja évkönyveiben rendszeresen jelentkezett írásaival. Nagyobb szabású, dagályos, melankolikus, 18 részes versét, a „Kivándorló hajó dalai” címűt az évkönyv 1991-es számában publikálta. A vers sodró lendületű visszaemlékezés a költő tengerentúli utazását eleveníti fel, a spanyol partoktól Gibraltáron, Madeirán keresztül a Karib-tenger szigetvilágáig. Madeirán megemlékezik az itt elhunyt és eltemetett utolsó magyar királyról, IV. Károlyról is. A viszontagságos utazás megviselte a kivándorlók testét és lelkét, a honvágy már a hajón elkezdte gyötörni őket, amely Meskó atya esetében hat évtizedig csak súlyosbodott. Szinte minden, emigrációban írt versében kiszüremlik a haza szeretete, Magyarország sorsáért való aggodalom, az elvesztett családtagok, barátok miatti fájdalom, a bujdosás és hontalanság miatt érzett szomorúság és bánat, és a mérhetetlen, ezerszer elpanaszolt, soha el nem múló honvágy. Az új, hazaitól gyökeresen eltérő társadalmi szokások, az életkörülmények, a befogadó közeg sokszínűsége újabb próbatétel elé állította a bevándorlókat. Mégis itt kellett új hazát találnia kivándorló európaiak, köztük magyarok tömegeinek. Azonban a kivándorló magyarság elenyésző hányada maradt a karibi térségben, Meskóékat is az 1949-es esztendő már az Egyesült Államokban találja. A kubai kitérő csak rövid epizódnak bizonyult számukra, arra azonban kiválóan alkalmas volt, hogy a több nyelven beszélő, harmincas évei közepén járó pap tökéletesen elsajátítsa a spanyol nyelvet, olyannyira, hogy később spanyolt is taníthasson – sok egyéb tárgy mellett -az amerikai középiskolákban. Végezetül ebből a versből derül ki, hogy a papköltő megfordult a délamerikai kontinensen is, ugyanis az utolsó versszak a Cartagonában[63], Kolumbiában tett, Kláver Szent Péter[64] sírjánál történő látogatását idézi fel. ”[65]

A rendszerváltás után Meskó versei, tanulmányai szabadon megjelenhettek szülőhazájában is. Talán a legkülönlegesebb válogatás, ahová bekerült egy költeménye a „Zúgjatok, csuda-erdők! Barátaink a fák” c. antológia. A kötetben – többek közt – Illyés Gyula, József Attila, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Nyírő József, Sinka István, Váci Mihály, Áprily Lajos, Juhász Gyula, Kányádi Sándor, Pilinszky János, Radnóti Miklós, Dsida Jenő írásai olvashatók. A fákról szóló változatos terjedelmű és stílusú versek sorában Bujdosó Bálint „Hazai fák” c. műve szerepel, amely a sírig tartó hazaszeretet, a honvágy

63 Helyesen: Cartagena de Indias. Kolumbia ötödik legnagyobb városa.

64 Helyesen: Claver Szent Péter (1580–1654). Szentté avatott jezsuita szerzetes, az afroamerikaik között végzett misszió védőszentje.

65 Bujdosó, 127.

nosztalgikus megjelenítése, és tükröződik benne az elmúlás elégikus hangulata is. Mindazonáltal – véleményem szerint – a költő igazi olvasóközönségét a vele együtt öregedő, hitét, magyarságát, rokoni, baráti kapcsolatait mindvégig megőrző, igényes, művelt „amerikás" magyar közösség alkotta, akik egy része Meskó atya tanítványa volt, más része hallgatta miséit, eljárt előadásaira is.

MESKÓ LAJOS LELKIPÁSZTORI HIVATÁSA

A második világháború majd az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után a Nyugatra menekülők tömegében szép számmal voltak római és görögkatolikus, református, evangélikus és más felekezetekhez tartozó papok, lelkészek is. Borbándi Gyula[66] nagyívű és mindmáig hiánypótló, kétkötetes szintézisében állítja, hogy „a menekült magyar papok, így Meskó atya is, a lelkipásztorkodásban vagy egyházi intézményeknél (pl. általános és középiskolák, felsőoktatási intézmények, szociális-karitatív intézmények) helyezkedtek el. A papok számát illetően többen végeztek felméréseket és számításokat. 1957-ben körülbelül 700 Nyugaton működő magyar katolikus lelkészt tartottak nyilván. Ebből mintegy 390 szerzetes volt. A magyar papoknak csak egy része végzett magyar pasztorációt, igen sokan idegen nyelvű egyházközségekben szolgáltak, ezenkívül szép számmal kaptak munkát iskolákban, egyetemeken, kórházakban, szeretetintézményekben. A hatvanas évek elején az Egyesült Államokban Texasban egy magyar cisztercita kolostorban 25 magyar szerzetes dolgozott. Kaliforniában a bencések vezettek középiskolát, a premontreiek csornai ága ugyancsak Kaliforniában működtetett középiskolát, a jászóiak egyetemekre kerültek tanítani, a domonkosok teológiára, a piaristák az USA-ban több iskolát, konviktust, rendi noviciátust, szemináriumot alapítottak. A pálosok Pennsylvaniában kegyhelyet létesítettek. Missziós munkára vállalkoztak a szaléziek és az Isteni Ige Társaság tagjai. 1960-ban 125 magyar jezsuita 22 országban tanítói és tudományos tevékenységet végzett."[67] Ebben a sokszínű és kihívásokkal teli közegben[68] kellett új életet kezdeni a piaristák között Meskónak is. Az atya nagysikerű, az emigrációs és az anyaországi magyarság köreiben is közkedvelt műve a „Vasárnapi Kalauz: olvasmány magyarázatok és elmélkedések az A, B, C liturgikus év vasár- és ünnepnapjaira, valamint a szentek ünnepeire" c. is (Ford., összeáll. Meskó Lajos; sajtó alá rend. Felsővályi Ákos, Passaic, N.J. , St. Stephen's Magyar R. C. Church, 1996. 899 p.). A Vasárnapi kalauz „a szentmisére való felkészüléshez nyújt segítséget mind a papság, mind a hívek számára. Mindhárom liturgikus év összes vasár- és ünnepnapjára, valamint a szentek ünnepeire ad olvasmány-magyarázatokat és elmélkedés gyűjteményeket. Gazdag függelékekkel segíti az anyag könnyű felhasználhatóságát."[69]

A Vasárnapi Kalauz Miklósházy Attila S. J. püspök atya által írott ajánlásából és előszavából megtudható, hogy „keresztény katolikus életünk forrása és csúcspontja a szentmise liturgiája, amin legalább hetente egyszer, vasárnaponként részt veszünk, hogy így adjunk hálát a Jó Istennek az elmúlt hét ajándékaiért, és erőt merítsünk a következő hétre. A

66 Borbándi Gyula (1919–2014) író, történész, szerkesztő.

67 BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza. 1–2.* Budapest, Európa, 1989. 2. kötet, 66–69.

68 Az észak-amerikai magyar katolikus papok életéről kiváló tanulmány és – teljességre törekvő – névtár látott a közelmúltban napvilágot. Lásd: DUDÁS Róbert Gyula: Magyar katolikus papok Észak-Amerikában. Budapest, METEM és Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2020.

69 MESKÓ Lajos szerk.: *Vasárnapi kalauz.* http://www.ppek.hu/k12.htm (2022.04.11.)

szentmisébe igyekszünk mindnyájan tevékenyen bekapcsolódni, hogy Jézus Krisztus húsvéti titkában részesüljünk. Figyelmesen hallgatjuk a Szentírás szavain keresztül Isten Szavát, aki bennünket gazdagítani akar szeretetből fakadó ajándékaival. Ennek elősegítésére kalauzra van szükségünk. Erre szolgál a homília, ehhez szeretne ez a Kalauz is segítséget nyújtani. Hasznos lehet mind a lelkészkedő papság számára, mind pedig azon hívőknek, akik nem jutnak magyar szentbeszédhez a nagy szétszórtságban, de szívük mégis a magyar nyelv szépségein keresztül óhajtja dicsérni az Urat. A jelen Kalauz eredetileg – mintegy 15 évvel ezelőtt – P. Dengl Miklós[70] ferences atya ötlete volt, aki akkor a Katolikus Magyarok Vasárnapja Kiadóvállalat igazgatója volt Youngstownban (USA), és aki ilyen Kalauzzal szerette volna segíteni a szétszórtságban élő magyarok liturgikus életét. Az ötlet megvalósítása viszont nagyrészt P. Meskó Lajos piarista atya munkája, aki a szövegek jelentős részét fordította, kiegészítette a magyar és egyetemes lelki irodalomból vett szemelvényekkel, beleszőtte a magyar szentek ünnepeit is, és »Magyar Életszentség« című külön tanulmányával hazai példákat állított a magyar vallási újjászületés elé.”[71] A püspök atyától arra is választ kap az olvasó, hogy mi volt a könyv készítőinek fő célkitűzése: „Az a hő vágyuk, hogy a Kalauz használata által magyar híveink a szétszóratásban egyre inkább részesei legyenek annak a liturgikus megújulásnak, melyet a II. Vatikáni Zsinat indított el, és amelynek megvalósítása mindannyiunk szívügye.”[72] A Vasárnapi Kalauz méltán lett népszerű a magyar emigráció és az anyaország római katolikus papjai és hívei körében.

MESKÓ LAJOS KÖZÉLETI TEVÉKENYSÉGE

Meskó atya előszeretettel hallatta hangját az Egyház ügyén kívül az emigráció magyarságát érintő politikai-társadalmi kérdésekben is. Így természetesen volt véleménye a Szent Korona 1978-ban, a Kádár-rendszer Magyarországának történő visszaadásáról is, amely vitatott döntés és tett megosztotta és megrázta az amerikai magyar diaszpórát. Így írt erről egy magánlevelében, amely később megjelent a Katolikus Magyarok Vasárnapjában is: „A Szent Korona hazaküldése tragédia volt, nagy veresége a szabad világnak, végleges öngól Carternak[73] (adja Isten!). De misztikus erővel megmozgatott mindent itt a magyarság, a szabadság és igazság mellett: igazán Szent István szólt bele két hónapig. És örök optimistaként remélem: most elkezd szólni otthon. . . Amíg az elvtársak rá nem eszmélnek, hogy törököt fogtak: ősmagyart fogtak és szentet…”[74]

Meskó mindvégig figyelemmel követte az elszakított országrészekben élő magyar közösségek helyzetét. Többször támogatta például az erdélyi magyarság jogfosztása miatt szervezett akciókat is. Az ausztráliai Adelaidei Magyar Értesítő 1985-ös számából például megtudható, hogy Meskó atya 40 USD-t küldött Dr. Kazár Lajosnak[75] a célból, hogy támogassa „Erdélyi Borzalmak” című videó-filmjének létrehozását. Az alkotó ezt

70 Dengl György Miklós (1916–1998) OFM, ferences szerzetes, plébános, szerkesztő.

71 Miklósházy Attila, S. J.: *Ajánlás és előszó.* in.: Vasárnapi Kalauz: olvasmány magyarázatok és elmélkedések az A, B, C liturgikus év vasár- és ünnepnapjaira, valamint a szentek ünnepeire c. is. Ford., összeáll. Meskó Lajos; sajtó alá rend. Felsővályi Ákos, Passaic, N.J., St. Stephen's Magyar R. C. Church, 1996, 11.

72 Uo.

73 Carter, James Earl „Jimmy” Jr. (1924-), amerikai politikus, kormányzó, az USA 39. elnöke (1977–1981).

74 Meskó Lajos: *„Meskó atya írta”* in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 85 (1978) 4. sz. 7.

75 Kazár Lajos (1924–1998) nyelvész, orientalista, műfordító.

az orgánumban „Kik küzdenek Trianon ellen?" c. hangzatos cikkében adta tudtul, mert szerinte „ugyanis nem azok küzdenek igazán Trianon ellen, akik évenként kétszer-háromszor »Nem, nem, sohát« kiáltanak, hanem azok, akik kinyitják pénztárcájukat s támogatnak olyan lelkes és felkészült embereket, akik a befolyt pénzt a legeredményesebben tudják a Trianoni Igazságtalanság világgá kürtölésére felhasználni."[76] Meskó Lajos ilyen ember volt, többször állt a magyar ügyek mellé. Például 1977-ben szerény összeggel, 20 dollárral (USD) támogatta a Széchenyi Társaság Magyarságtudományi Tanszék Alapítványát is, amelyet a Társaság nyilvánosan nyugtázott.[77] Ugyanígy járult hozzá Devonból a római Szent István Zarándokház építési költségeihez is.[78]

Az atya többször szerepet vállalt a magyar emigráció különféle rendezvényein is. Például a Hadak Útján c. lapban, a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének központi tájékoztatójának egy 1963-as számában olvasható, a „Bajtársi Hírek" rovatban, hogy a buffalói csoport a Magyar Ház dísztermében tartott ünnepségen áldozott a magyar hősök emlékének. A rendezésben közreműködött Páter Meskó Lajos, az MFB helyi csoportja, valamint több magyar egyesület.[79] Továbbá Meskó sokszor temette az emigrációban elhunyt magyarokat, ill. emlékmisét mondott lelki üdvükért. Például Szentfülöpi Pack Jakab (1890–1974), „a filadelfiai magyarság népszerű, kedves Jaksi bácsija, a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége helyi csoportjának díszelnöke" lelki üdvéért, az elhunyt kívánságára latin nyelvű szentmisét mondott.[80]

Meskó bekerült Dr. Irányi Lászlónak[81], a „külföldi magyar katolikusság püspökének" tanácsadó testületébe is, illusztris személyek társaságában. Az Amerikai Magyar Népszava is tudósított erről a hírről: „A »Directory of the Catholic Church in the U.S.«, az amerikai katolikus egyház hivatalos szervezeti útmutatója, első ízben közli annak a testületnek a névsorát, amelynek tagjait Dr. Irányi László, a külföldi magyar katolikusság püspöke nevezte ki. A névsor élén szerepel Szőke János[82] (Nyugat-Németország), a püspök európai vikárus-generálisa. Követik Mustos N. István[83] és Meskó Lajos piarista atyák (Devon, Pa.), egyházi tanácsosok; Dr. Zalotai József,[84] a washingtoni Catholic University tanára, theológiai tanácsadó (…). A Magyarországon kívül élő katolikus hívek püspökének missziója ezeknek a híveknek lelki gondozása a helyi püspökökkel és lelkészekkel."[85] Meskó atya minden bizonnyal nagy odaadással és a rá jellemző lelkesedéssel látta el ezt a feladatát is. Végezetül megemlítendő, hogy kicsit talán szokatlan, hogy pap létére könnyedebb programokhoz is a nevét adta, így az 1962-es New York-i Magyar Bál egyik fővédnöke is lett, és bár személyesen nem vett részt az eseményen, de „Buffalóból küldött meleg üdvözlő sorokat" a jelenlévőknek.[86]

---

76 DR. KAZÁR Lajos: *Kik küzdenek Trianon ellen?* in: Adelaidei Magyar Értesítő 18 (1985) 9. sz. 8.

77 KOVÁCS Márton: *A Széchenyi Társaság nyilvános nyugtázása.* in: New York-i Magyar Élet 30 (1977) 44. sz. 10.

78 MSGR. DR. MAGYARY Gyula: *Szent István zarándokház*. in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 78 (1971) 36. sz. 4.

79 SZERK.: *Bajtársi Hírek*. in: Hadak Útján. 15 (1963) 171–172. sz. 22.

80 SZ. N.: *Szentfülöpi Pack Jakab (1890–1974).* in: Katolikus Magyarok Vasárnapja 88 (1981) 28. sz. 4.

81 Irányi László SP (1923–1987) piarista szerzetes, a Magyarországon kívül élő magyarok püspöke (1983–1987).

82 Szőke János S.D.B. (1927–2012) szalézi szerzetes, püspöki helynök.

83 Mustos (Nemesvámosi) István (1931–2008) katolikus pap, piarista szerzetes.

84 Zalotay (Magyar) József (1926–1998) katolikus pap, egyetemi tanár.

85 SZ. N.: *Irányi püspök kinevezte egyházi vezetőségét*. in: Amerikai Magyar Népszava. 85 (1984) 32. sz. 5.

86 S. I.: *Kultúra, művészet. Magyar Bál New York, 1962.* in: Szabad Magyarság 7 (1962) 7. sz. 5.

ÖSSZEFOGLALÁS

Meskó Lajos Géza SP (1911–2008) piarista szerzetes, tanár, költő és nyelvész fordulatos életét és munkásságát igyekeztem tömören és átfogóan bemutatni. Az atyát mindvégig jellemezte a hazaszeretet, büszkén vállalta fel a legnehezebb időkben magyarságtudatát. Ugyanakkor 1945 után csillapíthatatlan „betegsége” lett a mindent elsöprő honvágy, amely érzés keserű verssorai tucatjaiból köszön vissza. Meskó Lajos az izoláció stációiban, kisebb településeken, maroknyi magyarral körülvéve is igyekezett táplálni az emigráció „tüzét”, mindvégig megőrizte érdeklődését az összmagyarság és a világ dolgai iránt. Jellemző volt rá továbbá a mély lelkiség és a kiapadhatatlan tudásszomj. Kiváló tanár volt, remek pedagógiai érzékkel, amelyet tanítványai visszaemlékezései is tanúsítanak. „Jó tolla” volt, remek íráskészsége, amelyre terjedelmes bibliográfiája a bizonyíték. Úgy gondolom, hogy sokoldalú volt, igazi polihisztor, nagy teherbírású, kitartó, jó szervezőkészséggel és kiváló nyelvtudással megáldva. Továbbá emlékiratából pontosan kitűnik, hogy diákként, szeminaristaként, újmisés papként és ifjú tanárként pontosan nyomon követte édesapja politikai szerepvállalásának megannyi állomását, a harmincas-negyvenes évek magyar belpolitikájának minden rezdülését. Álláspontom szerint még napjainkban sem ismerik elegen a nevét, nincs az őt megillető helyen a magyar irodalom- és egyháztörténetben. Mindazonáltal úgy vélem, hogy alaposabb irodalomtudományi és nyelvészeti kutatások szükségesek még a komplexebb és alaposabb Meskó-kép megalkotásához, amelynek első pillére az Egyesült Államokban őrzött hagyaték (különösen a himnuszfordítások, a közmondások, a szinonimák, a kiadatlan versek, a 30 kötetnyire rúgó napló, az elmélkedések[87]) szisztematikus feldolgozása lehetne. Meskó Lajosnak hosszú, hányattatott élete és elismerésre méltó pályafutása volt. 15 éve hunyt el, írásommal rá is emlékezem.

ZSOLT ANDRÁS UDVARVÖLGYI

„RUNE-MAKER ON THE RUINS” THE LIFE AND WORK OF LAJOS MESKÓ GÉZA SP PIARIST TEACHER, POET AND LINGUIST.

In my study, I presented the life of a forgotten 20th century Hungarian priest, the Piarist, teacher, linguist, editor, poet and literary translator Lajos Géza Meskó SP (1911-2008), who was forced to emigrate to the United States. Lajos Meskó was born in 1911 in Baja, and after graduating he applied for admission to the Order of Poor Clerics Regular of the Mother of God of the Pious Schools. He took his perpetual wows in 1933 and was ordained a priest in 1936. Father Meskó graduated as a teacher of Hungarian and Latin. He trained as a linguist, specialising in etymology, especially the origin of names. He began his teaching career in the order's grammar school in Kecskemét, followed by Pest, Debrecen, Sátoraljaújhely and finally Kolozsvár. At the end of the war, in December 1944, he was sent to Western Europe as chaplain of a hospital train. In 1947, he travelled to the Order's headquarters in Rome, from where he was sent to the United States in order to found a new province. The first Piarist convent was founded in Derby, New York (near Buffalo), and in 1956 a high school was founded in Devon, Pennsylvania (Philadelphia). From 1969 until his death, he lived in the latter convent. He taught Latin, Spanish and history in the United States. In the meantime, he was involved in pastoral ministry. He was a staff writer for the weekly newspaper „Catholic Hungarians' Sunday” („Katolikus Magyarok Vasárnapja”) for several decades. He published four books of poetry and was also a prolific literary translator. He spent two-thirds of his life in emigration, in an English-speaking environment, without ever visiting his homeland. Lajos Géza Meskó died in West Chester, Pennsylvania, on 4 October 2008, in the 98th year of his life. In my study I briefly discussed Meskó's writings, poetry, linguistic, librarian, editorial and theological work, and finally I focused on his role in the public life of the Hungarian emigration in the West.

87 Felsővályi Ákos információi alapján.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

NÉMETH LÁSZLÓ IMRE

A RÓMAI MAGYAR KÖZÖSSÉG LELKIPÁSZTORI ELLÁTÁSÁNAK VÁZLATOS TÖRTÉNETE 2011–2020

A római magyar közösség lelkipásztori ellátásának vázlatos történetét négy részben írtam meg 1945-től 2011-ig, amelyek összedolgozva jelentek meg tanulmányaim gyűjteményes kötetében.[1]

Az Olasz Püspöki Kar (olasz rövidítése CEI) koordinátori – főlelkészi kinevezésemet 2011-ben, 2015-ben és 2018-ban, minden alkalommal három évre hosszabbította meg, amelyről beszámoltam a havi rendszerességgel összeállított lelkipásztori értesítőben, az Új Üzenetben.[2] 2020-ban váratlanul véget vetettek olaszországi főlelkészi szolgálatomnak,[3] ezért hasznosnak látszik, hogy a 2011–2020 közötti évek történetét is megírjam, folytatva az előző évek történetét. Ezt is egyes szám első személyben írom.

Forrásaim ugyanazok, mint az előző időszakében, elsősorban a lelkipásztori értesítő, azaz az Új Üzenet, a főlelkészség Historia Domusa (a továbbiakban: HD), amelyek az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió levéltárával (a továbbiakban: OMKM) 2021 elején Esztergomba, a Prímási Levéltárba kerültek,[4] és a Magyar Kurírban (a továbbiakban: MK) megjelent hírek.

MISÉZŐ HELYEK

A római magyar közösség hó végi szentmiséit a hónap utolsó vasárnapján, ugyanúgy, mint az előző években, 2011. szeptember 25-től még két évig a Via Giulián, a Római Magyar Akadémia épülete melletti Santa Maria dell'Orazione e della Buona Morte-

1 NÉMETH *László Imre: A római magyarok lelkipásztori ellátásának története 1945–2011*, in: NÉMETH *László Imre: Magyarokról Itáliában 1924–2014,* Szerk.: Zombori István, Budapest 2020, 11–115.

2 Az Új Üzenet (a jegyzetben a továbbiakban: ÚÜ) értesítőhöz NÉMETH 2020, 100–101. A kinevezésekről értesítések ÚÜ 2011.10.30., 2015.09.27., 2018.03.25.

3 Esztergom–Budapesti Főegyházmegye 2020. évi 5. számú körlevél, 1265–2. számú rendelkezés. A híveknek küldött 2020. augusztus 20-án kelt elköszönő ÚÜ-et közzé tette a Vatikáni Rádió 2020. augusztus 23-án: *Németh László atya, olaszországi magyar főlelkész utolsó „Új Üzenete"*. Megjelent az Életünk 2020. októberi számában is: *Németh László Imre utolsó „Új Üzenete" Olaszországból.*

4 Az ÚÜ bekötött példányai 2011–2013: OMKM 65, 2014–2016 és 2017–2020 OMKM: 85. Kompaktlemezen rögzített formában 1999–2013: OMKM CD 24, 2014–2016: OMKM CD 67, 2017–2020: OMKM CD 96. A HD írott 2011–2016: OMKM 69, 2017–2019: OMKM 83, 2020: OMKM 90. Kompaktlemezen rögzített HD 2011–2016: OMKM CD 63, 2017–2020: OMKM CD 91. A Prímási Levéltárról http://www.primarch.hu/ (2022.03.08).

templomban tartottuk (1. kép).[5] 2013 nyarán a templomot bezárták, mert vakolatdarabok estek le a mennyezetről, és ezért a templomot veszélyesnek nyilvánították.[6]

A nyári szabadság utáni első szentmise megtartására 2013. szeptember 29-én a Via Monserrato elején lévő San Girolamo della Caritá-templomba kéredzkedtünk be,[7] oda, ahol az ötvenes évektől kezdve 1973-ig tartották a hó végi magyar szentmiséket.[8]

A következő hónap végén a szomszédságában álló Santa Caterina della Rota-templom fogadott be minket egy alkalomra, ahol csak háttal miséző oltár volt.[9]

Új helyünket novemberre sikerült megtalálni a Via Mascheronén lévő Santi Giovanni Evangelista e Petronio-templomban, amely a bolognaiak nemzeti temploma.[10] Női szerzetes közösség él a templom melletti kolostorban, akik készségesen vállalták, hogy minden hónap utolsó vasárnapján kinyitják nekünk templomukat. Itt is csak háttal miséző oltár volt. Az első szentmisét ebben a templomban 2013. november 24-én tartottuk.[11] 2016 áprilisáig jártunk ide szentmisére. A kolostor felújítása miatt ekkor ezt a templomot is bezárták, mert felvonulási területnek használták.[12]

Ismét új helyet kellett találni, lehetőség szerint a Római Magyar Akadémia közelében. Szokoly György sietett segítségünkre. Megtalálta az új helyet a Via Giulián, a lakásához közeli Santa Maria del Suffragio-templomban.[13] Az első szentmisét itt 2016. április 24-én ünnepeltük. A templom egy lelkiségi közösség kezelésében állt, rendszeres vasárnapi szentmiséket ebben a templomban nem tartottak. Nagyobb és szebb volt, mint az előző, és a sekrestyés, Costante testvér, mindenben készségesen segített. Nagyon jó helynek bizonyult, mert a templom melletti teremben tarthattuk a szentmisék utáni találkozót, amelyre a hívek hoztak pogácsát és süteményeket. Amikor Rómában az egyik templom teteje leszakadt, szerencsére éjszaka, elrendelték az összes régi templom tetőzetének felülvizsgálatát, aminek következtében ezt a templomot is veszélyesnek nyilvánították és 2018 szeptember végén bezárták. Az októberi és a novemberi szentmisét

5 A templom leírása Németh 2020, 99. Harmadik vasárnap volt a szentmise 2013. március 24-én, virágvasárnap, in: ÚÜ 2013.03.24, és 2016. március 20-án, virágvasárnap, in: ÚÜ 2016.02.28.

6 *Megváltozott a római magyar szentmise helyszíne és időpontja*, in: MK 2013.09.26.

7 A templom ott épült, ahol Szent Jeromos lakott 382-ben. Néri Szent Fülöp 1551–1583 között a mellette lévő házban lakott. A templomot 1654-ban barokk stílusban építette újjá Domenico Castelli, homlokzatát Carlo Rainaldi (1611–1691) fejezte be. A templomban látható Francesco Borromini műve a Cappella Spada. Zeppengo, Luciano–Mattonelli, Roberto: *Le Chiese di Roma* (Quest'Italia, Collana di storia, arte e folclore 2), Roma 1990[5], 162. A templom ekkor az Opus Dei kezelésében állt. Honlapja https://www.chiesasangirolamo.org/ (2021.03.14.).

8 ÚÜ 2013.09.29., Németh 2020, 32.

9 ÚÜ 2013.10.27. A templom az azonos nevű téren áll. Az 1500-as években épült, a barokk korban jelentősen átalakították. Zeppegno–Mattonelli: 1990[5], 195. A vatikáni Szent Anna testvérület kezelésében áll. Honlapjuk https://www.parafrenieri.org/la-chiesa-di-santa-caterina (2021.03.14.). Történetük Martini, Antonio: *Arciconfraternitá di S. Anna dei Palafrenieri*, in: Mondo vaticano, Passato e presente, a cura di Nicolo Del Re, Cittá del Vaticano 1995, 85–87.

10 Központi elrendezésű, késő reneszánsz templom, az 1600-as évek elejéről. Zeppegno–Mattonelli: 1990[5], 194. Honlapja http://www.anticheistituzionibolognesi.org/le-istituzioni-bolognesi/arciconfraternita-dei-santi-giovanni-evangelista-e-petronio-dei-bolognesi-in-roma/ (2021.03.14.).

11 ÚÜ 2013.11.24. A harmadik vasárnap tartottuk a szentmisét 2016. március 20-án, virágvasárnap, in: ÚÜ 2016.02.28.

12 ÚÜ 2016.04.24.

13 A templom Carlo Rainaldi alkotása. 1699-ban épült. Zeppegno–Mattonelli: 1990[5], 184.

még meg tudtuk tartani a templom melletti teremben, az új esztendőre azonban ismét új helyet kellett keresni.[14]

Gondviselés szerű volt, hogy a Római Magyar Akadémia melletti Santa Maria dell'Orazione-templomot felújították, így visszatérhettünk oda. Készült benne egy szép új márványoltár, valamint a régi kényelmetlen padokat székekre cserélték. A szentmiséket újra itt tarthattuk 2019. január 27-től,[15] a találkozót pedig a Római Magyar Akadémia klubhelyiségében. 2020-ban az utolsó hó végi szentmisét február 23-án tartottuk ebben a templomban, mert utána a vírushelyzet miatt az összes római templomot hosszú időre bezárták.

A pandémia idején a római Szent István Házból közvetítettem szentmiséket, keresztutakat és szentírásmagyarázatokat az internet segítségével.[16] Amikor ismét lehetővé vált a hívek részvétele a szentmiséken, azokat is a Szent István Ház kápolnájában tartottuk, május és június hónap végén.[17]

A tárgyalt években XXIII. János és II. János Pál pápák szentté avatása alkalmából a hó végi szentmisét 2014. április 26-án, szombaton a Santo Stefano Rotondóban ünnepeltük, mert nagyon sok magyar zarándok érkezett Magyarországról és a környező országokból. Így a szentmisét csak egy, a szokottnál nagyobb templomban lehetett megtartani.[18] Erdő Péter bíboros vezette a koncelebrációt.[19] Számos magyar érsek és püspök, valamint mintegy harminc pap koncelebrált. A templom megtelt a két pápa szentté avatására érkezett zarándokokkal. A szentmisét követően Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes Rabi József fogorvosnak a Magyar Köztársaság lovagkeresztjét adta át, a külhoni magyarok segítése és a Szuverén Máltai Lovagrend keretében végzett tevékenységéért.[20] A szentmisén részt vett Orbán Viktor miniszterelnök (4. kép)

Minden évben *Isten szolgája Mindszenty József bíboros emlékének szentelt szentmisé*ket, egy kivételével, szintén a Santo Stefano Rotondóban tartottuk.[21] Ezek szervezésében a római magyar intézmények vettek részt. A meghívót a római Szent István Alapítvány nyomtatta, terjesztésében közreműködött a Római Magyar Akadémia, a diplomáciai testületnek a Szentszéki Nagykövetség küldte el. A liturgikus szolgálatot a Collegium Germanicum et Hungaricum (a továbbiakban: CGU) papnövendékei és a Pápai Magyar Intézet (a továbbiakban: PMI) ösztöndíjas papjai végezték. A szentmise utáni fogadást a PMI és a Szentszéki Nagykövetség készítette. A szentmisék közül kiemelkedik a Mindszenty bíboros halálának 60. évfordulója alkalmából 2015. május 7-én tartott

14 ÚÜ 2018.10.28.

15 ÚÜ 2019.01.27.

16 A közvetítések visszanézhetők a youtube csatornámon: https://www.youtube.com/channel/UCTCX5AIfrrrOhQInp4QC55g (2022.02.23.).

17 ÚÜ 2020.05.31. és 06.28.

18 ÚÜ 2014.03.30.

19 *Erdő Péter: Tárjuk ki a szívünket Krisztus előtt!* in: MK 2014.04.26.

20 RABI József: *Önéletrajza Dr. Rabi József nagykeresztes magisztrális lovag (Grand-Croix de Gráce Magistrale)*, in: Életsorsok, Magyar máltai lovagok száműzetésben, Szerk.: Okolicsányi Lajos – Révay Péter, Budapest 2017, 214–2015.

21 A szentmisék időpontjai és főcelebránsai: 2012.05.04. – Martins Card. Saraiva, 2013.05.04. – Zenon Card. Grocholewski, 2014.05.08. – Paolo Card. Sardi, 2015.05.07. – Pietro Card. Parolin, 2016.03.03. – Mons. Angelo Acerbi, 2017.05.04. – Gianfranco Card. Ravasi, 2018.05.02. – Beniamino Card. Stella, 2019.05.09. – Angelo Card. Amato. A szentmisék történetéhez NÉMETH László Imre*: Mindszenty-szentmisék Rómában,* in: Vértanúink Hitvallóink XXI/2. szám, 2015. május 16÷18.

szentmise, amelyen a főcelebráns Pietro Parolin bíboros államtitkár volt.[22] Ezen részt vett Erdő Péter bíboros is. A szentmiséket ünnepélyessebbé tette, hogy néhány alkalommal énekkarok is érkeztek Kalocsáról,[23] és Erdélyből. Az erdélyi a Böjte Csaba által alapított Szent Ferenc kiskórus volt.[24]

2020-ban is szerettünk volna egy bíborost meghívni, de a vírushelyzet miatt nem tudtuk a megszokott helyen megtartani a szentmisét. Nem akartuk azonban megszakítani a hagyományt és ezért szűk körben, internetes közvetítéssel a római Szent István Ház kápolnájában tartottak szentmisét május 6-án, amelynek én voltam a főcelebránsa.[25]

A Santo Stefano Rotondóhoz kapcsolódó eseményként említem meg, hogy 2016. október 4-én az 1956-os forradalom 60. évforduló alkalmából felavatásra került egy emléktábla a templom bejáratában, az alábbi szöveggel:[26]

„A Santo Stefano Rotondo templomot a magyarok a 15. század óta nemzeti templomukként tisztelik. 1455-tól 1579-ig a magyar pálos rend, 1579–1580-ban a Római Magyar Kollégium, 1580-tól a Római Német-Magyar Kollégium templomaként működik. A falai között végső nyughelyet találó Lászai János római magyar gyóntató (+1523) sírkövének epigrammája fél évezrede hirdeti, hogy Róma mindannyiunk közös hazája. 1946 és 1975 között a kommunista diktatúrával bátran szembeszálló Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek tituláris temploma volt. E táblát Magyarország kormánya állíttatta 2016-ban Mindszenty József bíboros címtemploma birtokba vételének 70. és a magyar forradalom 60. évfordulóján.”

MISÉZŐK, MUNKATÁRSAK, NAGYKÖVETEK

A római magyar közösség lelkipásztori szolgálatát ezekben az években is a PMI rektorainak és papjainak a bevonásával végeztem. Az Intézet rektora 2011–2018 között Tóth Tamás, kalocsa-kecskeméti főegyházmegyés pap volt.[27] Az Intézet vezetését 2018 őszén Mohos Gábor esztergom-budapesti főegyházmegyés pap vette át, akit a pápa még ez év őszén a főegyházmegye segédpüspökévé nevezett ki.[28] Utóda Németh Norbert szombathelyi egyházmegyés pap lett.[29] Minden év első felévében a PMI-ben tanulmányaikat abban az akadémiai évben befejező ösztöndíjas atyákat kértem fel a hó végi szentmi-

22 *Mindszenty József emlékére mutattak be szentmisét Rómában*, in: MK 2015.05.8.; *Coscienza di un popolo. Il segretario di Stato sulla testimonianza del primate ungherese József Mindszenty*, in: L'Osservatore Romano 9 maggio 2015; Gianni Cardinale: *Mindszenty, un simbolo della Chiesa perseguitata. Anniversario*, in: Avvenire 9 maggio 2015.; A homilia megjelent *In memoriam Card. Mindszenty, Omelia (1999–2018)*, a cura di László Imre Németh, Budapest 2018, 109–113.

23 2018. május 2-i szentmisén. *Mindszenty bíborost a Krisztushoz való feltétlen hűség jellemezte – Emlékmisét mutattak be Rómában*, in: MK 2018.05.3.

24 A 2019. május 9-i szentmisén. *Mindszenty-zarándoklat Rómában – Ferenc pápa Mindszenty bíboros vértanúságát méltatta*, in: MK 2019.05.13.

25 *Római szentmise Mindszenty bíboros halála 45. évfordulóján: Bízzunk a boldoggá avatásában!* in: Vatikáni Rádió 2020.05.07.

26 *Mindszenty-emléktáblát avattak Rómában*, in: MK 2016.11.5.

27 *Hét év a Pápai Magyar Intézet élén – A Vatikánból tér haza az MKPK új titkára,* in: MK 2018.07.27.

28 *Mohos Gábor az Esztergom–Budapesti Főegyházmegye új segédpüspöke*, in: MK 2018.10.4.

29 *Munkánk váljon imává – Beszélgetés Németh Norberttel, a római Pápai Magyar Intézet új rektorával*, in: MK 2019. 01.27.

sék bemutatásra, ősszel pedig az újmiséseket a PMI-ből és CGU-ból[30] majd az év többi szentmiséjére a Rómában dolgozó magyar papokat és szerzeteseket. Néhányszor én vezettem a koncelebrációt. A Rómában tartózkodó magyar főpásztorok is több alkalommal mutattak be szentmisét, de voltak Magyarországról érkezett misézők is. A misézők teljes listája megtalálható a Függelékben. Közülük néhányat itt is megemlítek.

– 2011. október 30-án Tóth Tamás rektor mutatkozott be.[31]
– 2012. június 24-én Ruppert József piarista atya mondott búcsúzóul szentmisét, mert hosszú római szolgálata után véglegesen hazatért Magyarországra.[32]
– 2015. június 28-án Péteri Pál, kaposvári egyházmegyés atya mondott gyémántmisét, akinek Róma iránti szeretetét Róma templomairól megjelent könyvei tanúsítják.[33] Vajda Gábor kaposvári megyés pap volt az ünnepi szónok.
– 2017. február 26-án Somorjai Ádám bencés atya vezette a koncelebrációt, abból az alkalomból, hogy nyugdíjba vonult. Véglegesen hazatért Pannonhalmára.[34]
– 2018. február 25-én Ternyák Csaba egri érsek mondta püspöki ezüstmiséjét.[35] Arányi Annamária köszöntötte.
– 2018. június 24-én Ruppert József piarista atya mondott aranymisét (7. kép).[36]
– 2018. szeptember 30-án Kovács Gergely atya mondott ezüstmisét.[37]
– 2018. október 28-án Mohos Gábor a PMI új rektora, kinevezett püspök mutatkozott be.[38]
– 2019. január 27-én Németh Norbert, a PMI új rektora mondott első alkalommal szentmisét.[39]

A római magyar közösségben ezekben az években Szokoly György, a Szent István Alapítvány Igazgatótanácsának a tagja vette át a váratlanul elhunyt Farkas Magdi szerepét.[40] Belgiumba emigrált 1956-ban, 1965 óta él Rómában. A misézőhely megtalálásán túl gondoskodott arról, hogy a templom mindig időben ki legyen nyitva. A szentmiséken perselyezett, felolvasott és ha szükség volt, a hívek nevében köszöntőt mondott. Rajta kívül sok segítséget kaptam Bókay Lászlótól, az Új Ember (a továbbiakban: ÚE) újságírójától és feleségétől Komlóssy Gyöngyitől, aki ezekben az években római konzul volt. Négyéves szolgálatát az Új Üzenet 2016. júniusi 26-i számában köszöntem meg, és ő maga is elköszönt a római magyar közösségtől.

A hó végi magyar szentmisék részvevői között külön is megemlékezem Magyarország nagyköveteiről. Győriványi Gábor szentszéki nagykövet 2015-ben fejezte be kül-

30 *Magyar újmise Rómában*, in: MK 2014.10.27. Az újmisék listája megtalálható a Függelékben.
31 ÚÜ 2011.10.30.
32 ÚÜ 2012.06.24.
33 ÚÜ 2015.06.28. Utolsó könyve PÉTERI Pál: *Róma a templomok városa*, Kaposvár 2005.
34 *Somorjai Ádám OSB búcsúmiséje Rómában*, in: MK 2017.02.27.; *Stúdióbeszélgetés Somorjai Ádám bencés szerzetessel a Pápai Államtitkárság volt munkatársával,* in: MK 2017.01.29.; *Három pápa magyar írnoka, Somorjai Ádám bencés szerzetessel Elmer István beszélget*, Budapest 2021, 281–288.
35 HD 2018.02.25.
36 ÚÜ 2018.06.24. VÉRTESALJAI *László SJ*: *Interjú az aranymisés Ruppert József piarista tanárral a tanításról, központi rendi szolgálatról és a lelkipásztorkodásról*, in: Vatikáni Rádió 2018.07. 2.; *„Amíg az Úrnak szüksége lesz rám" – Beszélgetés az aranymisés Ruppert Józseffel*, in: MK 2018.07. 22.
37 ÚÜ 2018.09.30.
38 ÚÜ 2018.10.28.
39 ÚÜ 2019.01.27.
40 NÉMETH László Imre: *A római Szent István Alapítvány 50 éve*, Budapest 2015, 55–56.

szolgálatát. A Szent István Házban tartott augusztus 20-i szentmisén köszöntük meg aktív részvételét közösségünk életében.[41] Utódja, Habsburg-Lotharingai Eduárd megbízólevelének átadása előtt már eljött a 2015. évi november havi szentmisére felségével és négy gyermekével.[42] A Római Magyar Akadémia udvarán köszöntötte a közösséget. 2011–2014 között Balla János volt a quirinális nagykövet, akit Moszkvába helyeztek át.[43] Hosszú ideig Török Tamás első beosztott ügyvezetőként állt a követség élén. Paczolay Péter 2015 nyarán érkezett, a június hó végi szentmisén vett először részt.[44] Két évig maradt, 2017-ben az Emberi Jogok Európai Bírósága magyar tagjává választották.[45] Utódja Kovács Ádám Zoltán 2017 nyarán érkezett, és a magyar közösség szentmiséjén először a Szent István Házban tartott Szent István napi szentmisén vett részt.[46]

SZENTSÉGKISZOLGÁLTATÁSOK

A 2011–2020 közötti években a hó végi magyar szentmisén nem volt gyerekkeresztelés, de néhány gyerek keresztelésére sor került más templomokban.

- 2013. február 17-én Fejérdy Andrásék negyedik gyermekét keresztelte Tóth Tamás a Szent Péter-bazilikában.[47]
- 2013. július 27-én Kiss Márta és Luca ikreit, Lorenzet és Conort kereszteltem Aciliában.[48]
- 2014. június 15-én a Szent István Ház kápolnájában kereszteltem egy olasz–magyar pár második gyermekét, Cristal Judit Borsomannot.[49]
- 2014. október 4-én Giancarlo és Judit második gyermekét, Izabellát kereszteltem a Santa Maria Mediatrice-templomban.[50] A szülők évekig jártak a római közösségbe, majd Münchenbe költöztek.
- 2014. október 18-án Szabó Ágnes és Alessandro Guida első gyermekét, Alessandro Árpádot kereszteltem római plébánia-templomukban.[51]
- 2016. január 17-én Szabó Ágnesék második gyermekét, Melania Júliát kereszteltem a plébániájukon.[52]
- 2018. június 23-án a Szent István Ház kápolnájában kereszteltem meg Szonja ikreit Lorenzo, Prinzipio Pezzellát és Olivia Teresa Pezzellát.[53]

Néhány gyermek járult elsőáldozáshoz.

41 ÚÜ 2015.09.27.
42 HD 2015.11.29.
43 ÚÜ 2014.09.28.
44 HD 2015.06.28.
45 ÚÜ 2017.01.19.
46 ÚÜ 2017.09.24.
47 HD 2013.02.17.
48 HD 2013.07.27.
49 HD 2015.06.15.
50 HD 2014.10.04.
51 HD 2014.10.18.
52 HD 2016.01.17.
53 HD 2018.06.23.

– 2011. november 27-én a hó végi magyar szentmisén Scaringella Ádám, akit Csépányi Gábor atya készített fel.[54]
– 2012. május 28-án a PMI kápolnájában Győriványi Csongor és Győriványi Kolos, valamint Érszegi Anna.[55] Őket is Csépányi Gábor készítette fel.
– 2019. szeptember 29-én a hó végi magyar szentmisén Hun Vanessa és Scaringella Zoé, akiket László Éva készített fel.[56]

Többen saját közösségükben járultak elsőáldozáshoz. Őket a következő hó végi magyar szentmisén ünnepélyesen áldoztattuk meg.

Egyszer bérmálás is volt a római magyar közösség szentmiséjén, 2015. október 25-én, a bolognaiak nemzeti templomában. Pápai Lajos győri püspök szolgáltatta ki a bérmálás szentségét Török Ábelnek és Török Katának, akiket én készítettem fel (6. kép).[57]

Olaszország szerte tartottam esküvőket, itt élő és Magyarországról, Szlovákiából, Angliából, és Svédországból érkezett pároknak. Ezek közül sorolom fel a római közösség tagjainak Rómában, illetve Román kívül kötött házasságkötéseit.[58]

– 2013. június 20-án Alessandro Guidát és Szabó Ágnest Rómában, a Sacro Cuore del Suffragio-templomban eskettem.
– 2014. szeptember 20-án Porticiben eskettem egy római jegyespárt, Varga Nikolettát és Giuseppét.[59]
– 2015. június 13-án Belecz Vivien és Alessio Parente kötöttek házasságot a San Alessio-templomban, az Aventinuson.[60]
– 2017. június 10-én Füri Zsoltot eskettem Tarquiniában, a Santi Giovanni Battista e Leonardo-templomban, mert olasz felesége, Daniela oda valósi volt.[61] Az esküvő után nem sokkal elköltöztek Angliába.

Néhány házassági jubileum ünneplésére is sor került. Varga Andrea és Roberto ezüstlakodalma alkalmából 2013. augusztus 24-én, Budapesten a Szikla-kápolnában mondtam szentmisét. Gönczy Zsuzsa és férje Giorgio aranylakodalmát a Santo Stefano Rotondóban tartottuk 2016. május 23-án.[62] Rabi József fogorvos, 1956-os menekült és a Szent István Alapítvány Igazgatótanácsának tagja, aranylakodalmát népes családjával együtt 2016-ban Assisiben tartotta.[63] Lantos Erzsébetet és férjét Paolot házasságkötésük 50. évfordulója alkalmából 2018. november 25-én, a hó végi szentmisén köszöntöttem.[64]

54 HD 2011.11.27.
55 HD 2012.05.28.
56 HD 2019.09.29.
57 ÚÜ 2015.10.25.
58 A Szent István Házban több Magyarországról érkezett pár kötött házasságot és a Vatikánban, a Szent Péter-bazilikában és a Szent Anna plébánián is kötöttek házasságot nem római jegyespárok.
59 HD 2014.09.20.
60 HD 2015.06.13.
61 HD 2017.06.10.
62 HD 2016.05.23.
63 ÚÜ 2016.05.29. RABI 2017, 213–214.
64 HD 2018.11.25.

ZENEI ÉLET

Igyekeztem valamennyi hó végi szentmisére orgonistát hívni, de minden alkalomra nem sikerült. A CGU magyar szeminaristáira rendszeresen számíthattam, név szerint Bakó László temesvári, Kovács György váci, Lápossy Péter pécsi és Németh István debrecen-nyíregyházi egyházmegyés papnövendékekre. A PMI növendékei között is voltak olyanok, akik rendszeresen orgonáltak. Így Aradi László veszprémi, Kara Nándor szabadkai és Végerbauer Richárd győri egyházmegyés ösztöndíjas papok. Ruppert József piarista atya, amíg Rómában volt, többször orgonált, ha nem volt más orgonista. Kétszer orgonált Bak Edina és kétszer Szabó Barbara. Három alkalommal kórusok vettek részt a hó végi szentmisén. A bolognaiak nemzeti templomában a Csipikék kórusa 2014. október 26-án,[65] a Santa Maria in Suffragio-templomban a Kalocsai Főszékesegyház kórusa 2018. április 29-én Leányfalusi Vilmos vezetésével, aki két alkalommal is a PMI növendéke volt, 1965–1968 és 1973–1974 között.[66] 2018. szeptember 30-án pedig a szécsényi Erkel Ferenc kórus végezte a zenei szolgálatot.[67]

A LELKIPÁSZTORKODÁS TERÜLETEI

A Szent Péter-bazilika Magyarok Nagyasszonya kápolnájában minden kedden megtartottuk a magyar nyelvű szentmisét, amelyen a római magyar közösség tagjai is részt vettek. Néhányan rendszeresen, többen alkalmanként, a kiemelt ünnepi szentmiséken, elsősorban a kápolna búcsúi szentmiséjén.[68]

A havi szentmisék rendszeres megtartása mellett némi megszakítással folytatódtak az ifjúsági csoport foglalkozásai a Római Magyar Akadémia klubjában, amelyeket a PMI ösztöndíjas papjai vezettek, 2012–2013-ban Felker Zsolt,[69] 2015–2016-ban pedig Bárdos Krisztián.[70]

Az előző években a hó végi szentmisék alatt tartott gyerekfoglalkozásoknak ezen időszak elején lett vége.[71]

Új kezdeményezés volt a nagyböjti közös keresztút. Az elsőt 2015. március 24-én a Gianicolo oldalában lévő keresztúton tartottuk.[72] Sümeghy Kata volt a kezdeményező, a keresztúthoz a közösség tagjai is csatlakoztak. A következő években is megtartottuk. PMI-ben tanuló ösztöndíjas papok vállalták a keresztút vezetését. 2016. március 11-én Hodász András,[73] 2017. április 4-én Kaposi Gábor,[74] 2018. március 21-én Molnár Já-

65 ÚÜ 2014.10.26. https://www.lemhenyi16.hu/doc/R%C3%B3ma–2014.pdf (2022.02.03.).
66 ÚÜ 2018.04.29.; Tóth Tamás: *A Pápai Magyar Intézet Róma*, Róma–Budapest 2017, 83.
67 ÚÜ 2018.09.30.
68 A 2004–2014 közötti szentmisék története Németh László Imre: *Tíz év a magyarok római kápolnájában, 2004–2014*, in: Magyar Sion (a továbbiakban: MS) IX(2015/2) 225–244. Megjelent Németh 2020, 175–190. A 2014–2020 közötti szentmisék története Uő.: *Rendszeres magyar szentmisék a magyarok római kápolnájában 2014–2020*, in: MS XVI(2022/1), 138–160.
69 ÚÜ 2012.10.28.
70 ÚÜ 2015.10.25.
71 HD 2011.11.27.
72 HD 2015.03.24.
73 HD 2016.03.11.
74 HD 2017.04.04.

nos,[75] 2019. április 5-én pedig Óra Krisztián.[76] A 2020. március 27-ére tervezett keresztút a vírushelyzet miatt elmaradt.[77]

A nagyböjti stációs szentmisék közül általában meghirdettem a Santa Balbinában és a Santo Stefano Rotondóban tartott szentmiséket, de ezeken csak páran vettünk részt.

Szentgyónásra a szentmisék előtt volt alkalom, de erre mindig volt lehetőség Melo Lajos domonkos atyánál, a Santa Maria Maggiore-bazilikában.[78]

A 2020-ra meghirdetett Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészítéseként az évente kétszer megszervezett világméretű szentségimádásokba is bekapcsolódtunk a PMI kápolnájában, 2018. június 2-án[79] és november 24-én,[80] 2019. június 22-én[81] és november 23-án,[82] valamint 2020. június 13-án.[83]

ZARÁNDOKLATOK, RÓMAI SÉTÁK ÉS A MAGYAR KÖZÖSSÉGEK VILÁGI SEGÍTŐINEK ORSZÁGOS TALÁLKOZÓI

Ezeknek az éveknek két új kezdeményezését jelentették az országos és a római magyar közösség zarándoklatai, illetve a világi segítők éves találkozói, amelyekről érdemesnek tartom részletesebben is beszámolni.

Az első országos zarándoklatot 2011. szeptember végére szerveztem Rómába, elődöm Angelus atya születésének 100. és halálának 10 évfordulója alkalmából.[84] A rómaiakon kívül a Bolognából, Firenzéből, Padovából és Torinóból érkezett magyar hívek vettek részt rajta. Magyarországról a Páter rokonai is eljöttek. Farkas Magdi értesítette őket. A zarándoklat első közös programjaként szeptember 24-én, szombaton a Szent Péter-bazilika Magyarok Nagyasszonya kápolnájában tartott szentmisén hazánkért és a világon szétszórtan élő magyarokért imádkoztunk. A szentmise elején felolvastuk Cserháti Ferenc püspök köszöntő sorait, aki áldását küldte a zarándokokra. A szentbeszédet Ruppert József piarista atya, a firenzei magyar közösség lelkipásztora mondta. Szent Gellért vértanú püspök példájának követésére buzdított. Délután a Veranói temetőben felkerestük Angelus atya sírját, amelyre hálás szívvel helyeztük el a megemlékezés virágait. A vasárnapi hó végi római szentmisén én voltam a főcelebráns. A szentbeszédben megemlékeztem lelkipásztor elődömről. A szentmise végén Balla János nagykövet köszöntötte a résztvevőket. Utána a Római Magyar Akadémia udvarán Angelus atya hagyatékából válogatott emlékek idézték fel sok évtizedes áldozatos munkáját. A kiállítást Molnár Antal, az Akadémia igazgatója nyitotta meg. Az alkalomra készült egy CD összeállítás, Angelus atya lelkipásztori értesítője, az Üzenet valamennyi számával és a róla készült fényképekkel.[85]

75 HD 2018.03.21.
76 HD 2019.04.05.
77 ÚÜ 2020.02.23.
78 Melo Lajos OP gyóntatási rendje: ÚÜ 2016.04.24.
79 ÚÜ 2018.05.27.
80 ÚÜ 2018.10.28.
81 ÚÜ 2019.05.26.
82 HD 2019.11.23.
83 ÚÜ 2020.05.31.
84 HD 2011.09.24–25. *A száz éve született Kovách Tibor Angelus olaszországi magyar főlelkészre emlékeztek*, in: MK 2011.09.26. *Életpályája és lelkipásztori működése Rómában*, in: NÉMETH 2020, 65–96.
85 OMKM CD 15.

A zarándoklat tapasztalata adta az ötletet, hogy a következő évben az egyes városok magyar közösségeinek képviselőit meghívjam Rómába, 2012 szeptember végére, egy találkozóra.[86] A kezdeményezésből hagyomány lett és a világi segítők találkozóját minden évben megtartottuk, amelynek résztvevői minden alkalommal részt vettek a római magyar közösség szeptember hó végi szentmiséjén. Az első öt, 2012 és 2016 közötti találkozó történetét megírtam egy füzetben,[87] illetve a 2017–2020 közötti találkozókról készítettem egy összeállítást a résztvevőknek 2020 karácsonyára.[88]

Az országos zarándoklatok szervezését 2015-ben folytattam. Jézus halotti leplének, a Torinóban őrzött Sindonénak közszemlére való kitétele kínálta erre az alkalmat. A zarándoklat szervezését 2014-ben megbeszéltük a szeptemberi találkozón és ősszel meg is hirdettem.[89] A zarándoklat, amelynek azt a mottót adtam – „Keressük közösen Krisztust!" –, igen jól sikerült, hetvenen vettek rajta részt.[90]

Újabb zarándoklat szervezésére az adott indíttatást, hogy Ferenc pápa 2015. április 11-én meghirdette az irgalmasság szentévét.[91] Tervbe vettem, hogy megszervezem az olaszországi magyarok közös szentévi zarándoklatát, mint ahogy a római magyar közösség 1950-ben is tartott zarándoklatot.[92] Végül csak a római magyar közösség tagjainak szerveztem zarándoklatokat Róma környéki kegyhelyekre 2016 első félévében. Az alábbi három zarándoklaton vettünk részt.

2016. február 13. – Az első úti cél Ceri volt, a Chiesa della Madonna templom, amelyben a templom falai mögött megtalálták az előző templom XII. századi freskóciklusát.[93] A szentmise előtt a plébános ismertette a templom történetét. Odafelé menet útba ejtettük Galeriában a Chiesa di Santa Maria in Celsanót, ahol a plébános kedvesen fogadott. A templom egykor a CGU tulajdona volt. A Madonnát ábrázoló oltárképet [állítólag] a XVI. században Magyarországról menekítették ide a török elől.[94]

2016. március 19. – Folytatásként Vescovióba, a római fórumon emelt egykori püspöki székhelyre, a Chiesa di Santa Maria della Lode kegyhelyre mentünk.[95] Első állomásunk az autópálya melletti Abbazia di Sant'Andrea in Flumine volt, ahol az első monostort a VIII. században Nagy Károly építtette. A templom érdekessége a szentélyt elválasztó fal és az őrtoronyként szolgáló vaskos torony. Vescovio templomának külön-

86 Rövid hír az első találkozóról ÚÜ 2012.09.30.

87 Németh László Imre: *„Egymásnak tagjai vagyunk". Az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió világi munkatársainak római találkozói 2012–2016*, Róma 2016, megjelent in: Németh 2021, 113–134.

88 Németh László Imre: *„Egymásnak tagjai vagyunk". Az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió világi munkatársainak római találkozói 2017–2020*, Páty 2020. Nyomtatásban nem jelent meg, pdf formátumban kapták meg a résztvevők, és így van meg saját levéltáramban is.

89 ÚÜ 2014.09.28.

90 HD 2015.05.17. *A torinói lepelhez zarándokoltak az olaszországi magyarok*, in: MK 2015.05.19. A zarándoklat története Németh László Imre és az olaszországi magyar közösségek világi munkatársai: *Olaszországi magyarok zarándoklatai 2015–2019, Torino, Palermo, Tolentino, Bologna, Milánó, Róma 2020,* in: Németh 2021, 135, képek 144–145.

91 *Ferenc pápa kihirdette az irgalmasság rendkívüli szentévét,* in MK 2015.04.12.

92 A római szentévi zarándoklat előkészítésre kérdőív készült, in: ÚÜ 2015.09.27. Az 1950-es szentévi zarándoklatról Németh László Imre: *Száztíz éve született Zágon József apostoli vizitátor 1950–1952*, in: Németh 2020, 321.

93 A zarándoklaton tizenketten vettek részt. HD 2016.02.13.

94 Banfi Florio – Horváth Zoltán György – Kovács Zsuzsa – Sárközy Péter: *Itáliai magyar emlékek,* Budapest 2007, 172–179.

95 A zarándoklaton tizenheten vettek részt. HD 2016.03.19.

legességei a nagyméretű freskók és az altemplom, amit a szentmise előtt tekintettünk meg. Ilyen lehetett egykor a Szent Péter-bazilika altemploma is.

2016. május 28. – Az utolsó szentévi zarándoklaton Palombarában is két helyen jártunk,[96] az ősi VIII–IX. századból való Abbazia di San Giovanni in Argentellában, ahol a templom őre tartott vezetést, ami után májusi litániát végeztünk, majd vezetéssel tekintettük meg a Castello Savellit, amelyről az első információk a IX. századból valók.

A kezdeményezés kedvező fogadtatásán felbuzdulva 2017-ben folytattam a zarándoklatok szervezését Róma környékére. Számos helyre jutottunk el így közösen (11. kép). A résztvevők számát behatárolta a rendelkezésre álló gépjárművek befogadóképessége. Azokon kívül, akik rendszeresen részt vettek ezeken a közös programokon, alkalmanként mások is jöttek, olykor ösztöndíjas papok a PMI-ből, leggyakrabban Óra Krisztián szombathelyi és Szép Attila pécsi egyházmegyés ösztöndíjas papok és szeminaristák a CGU-ból is. A leghűségesen közülük Solymos András veszprémi megyés kispap volt. A látnivalók, a templomok megtekintésén túl mindig volt lelki program, szentmise, litánia, rózsafüzér vagy keresztút, és fontosak voltak a közösen elfogyasztott ebédek is.[97]

2017. február 18. – Az év első zarándoklatán gazdag látnivalók vártak minket Genazzanóban, ahol a Colanna családból származó V. Márton pápa született 1369-ben.[98] A Porta Romana majd a különböző korokban készült freskókkal gazdagon díszített Chiesa della Santa Croce megtekintése után elsétáltunk a Castello Colonna udvarára, majd megtekintettük a Santuario della Madonna del Buon Consigliót, ahol a szentmise előtt a plébános tartott vezetést, abban az oldalkápolnában, amelynek ablakait 1974-ben Prokop Péter készítette.[99] A Jó Tanács Anyjának kegyképe 550 éve érkezett Albániából. Nagy felfedezés volt, hogy a Szent Pál plébániatemplomban találkoztunk a helyi plébánossal, a délvidéki származású Alexander Kamarer atyával. A látnivalók sorát a Bramante által tervezett Ninfeum megtekintése zárta.

2017. május 27. – Következő utunk Sermonetába vezetett, ahol két templomot néztünk meg, a Cattedrale di Santa Maria Assuntát és a XI. században épült Chiesa di San Michele Arcangelót, majd vezetéssel a XIII. századi Castello Caetanit.[100] A közelben lévő románkori Abbazia di Valvisciolóban, a ciszterciek templomában tartottuk a szentmisét. Harsányi Ottó ferences atya mondta a beszédet. Hazafelé tartva az előzetes programon kívül felkerestük az 1950-ben szentté avatott Goretti Mária sírját Nettunóban.

2018. március 24. – Ez a zarándoklat is sok látnivalót tartogatott.[101] Castel Sant'Eliában alapos vezetéssel tekintettük meg a XI–XII. századi román stílusú Basilica di Sant'Eliát, majd ugyancsak vezetéssel Caprarolában a XVI. században manierista stílusban épült Palazzo Farnesét. A programot Ciminóban fejeztük be a Chiesa di San Martino megtekintésével.

2018. május 26. – Az első félév zarándoklatai közül az utolsón délelőtt megtekintettük a ciszterek 1203-ban épített apátságát, az Abbazia di Casamarit, a közelben a Basilica di San Domenicót, és a vízesést Isola del Liriben.[102] Délután Anagniban megnéztük

96 A zarándoklaton tizenöten vettek részt. HD 2016.05.28.

97 A résztvevőknek képes összeállítást készítettem NÉMETH László Imre: *Római magyarok zarándoklatai 2016–2020*, OMKM CD 95 – 1. Főlelkészség városok, levelezés 2020, Róma 2020.

98 ÚÜ 2017.02.26., Tizenhárman vettek részt. HD 2017.02.18.

99 PROKOPP Mária: *Prokop Péter festőművész (1919–2002)*, Szeged 2003, 54–56.

100 Huszonegyen vettek részt. HD 2017.05.27.

101 Heten vettek részt. HD 2018.03.24.

102 Heten vettek részt. HD 2018.05.26.

a katedrálist, és VIII. Bonifác pápa palotáját. VIII. Bonifác volt, aki 1300-ban az első szentévet tartotta. 1303. szeptember 7-én fegyveresek törtek itt rá Szép Fülöp francia király parancsára. Az éppen ott tartózkodó Bicskei Gergely esztergomi érsek ennek a fegyveres harcnak lett az áldozata.[103]

2019. január 26. – A következő év elején az első zarándoklaton Szent Benedek nyomában jártunk.[104] Subiacóban megnéztük a Sacro Specót, ahol Benedek három évet remetéskedett. Itt mondtunk szentmisét. Utána meglátogattuk a Monastero di Santa Scolasticát. Ebéd után pedig Palestrinában a Museo Archeologico Prenestinában megnéztük a római korból való híres Nílus mozaikot és a dómot, ahol a templom hajójában az egyházmegye püspökeinek festményei között látható az 1270-ben elhunyt első magyar bíboros, a Báncsa nembeli István képe is.[105]

2019. február 23. – Ferences kegyhelyek felkeresésével folytattuk zarándoklatainkat Rieti környékén.[106] Az első állomáshely Fonte Colombo volt, ahol Szent Ferenc a rendi szabályzatát írta. Greccióban folytattuk utunkat, ahol Szent Ferenc 1223-ban felállíttatta az első betlehemet. Itt mondtunk szentmisét és megnéztük a betlehem-kiállítást. A betlehemek között látható a magyar betlehem is, amelyet a Szent István Alapítvány 2014-ben ajándékozott a gyűjteménynek.[107] Ebéd után meglátogattuk Poggio Bustonét, ahol Szent Ferenc érezte, hogy Isten megbocsátotta bűneit. A zarándoklatot La Foresta templomának felkeresésével fejeztük be. Gyimesi Anna segített a zarándoklat szervezésében, aki Rietiben lakik.

2019. március 30. – Nagyböjtben tartott zarándoklatunk első állomása Tarquiniában a Chiesa Santi Giovanni Battista e Leonardo volt, ahol keresztutat végeztünk. A templom üvegablakait Hajnal János készítette. A városban megnéztük a Chiesa San Martinót, majd, felmásztunk a várfalakra és a Chiesa di Santa Maria di Castellóban mondtunk rózsafűzért. Ezt a Palazzo Vitelleschiben a Museo Nazionale Etrusco megtekintése követte, majd idegenvezetéssel jártuk végig az etruszk Necropolit.

2019. június 8. – A nyári szünet előtti utolsó zarándoklat úticélja Tuscania volt.[108] Mielőtt a városba bementünk, megnéztük a XII. században épült tipikus ciszter apátságot, az Abbazia San Giustót. Pünkösdvasárnapra készülve a Szentlélek kiáradásáért imádkoztunk. A látogatásokat a románkori San Pietro- és a Santa Maria Maggiore-templomokban folytattuk. Ebéd után a Bagnaiában (Viterbo) lévő XVI. századi Villa Lante megtekintése zárta a programot, ahol édes hazánkért imádkoztunk.

2019. október 26. – Az év második felében Nepiben jártunk.[109] Az első állomás a románkori, a római településre a XII. században épült Falerii Nuovi-templom és a római település romjainak a megtekintése volt. A nap folyamán hazánkért imádkoztunk a nemzeti ünnep kapcsán. Rövid sétát tettünk a Via Amaelián a sírok között. Nepiben nagyon jó vezetéssel megtekintettük a XV–XVI. századokban fénykorát élő Castello dei Borgiát.

---

103 Életrajza: Szende László*: Bicskei Gergely 1298. február 12–1303. szeptember 7.*, in: Esztergomi érsekek 1001–2013, Szerk.: Beke Margit, Budapest 2003, 140.

104 Tizenegyen vettek részt. HD 2018.01.26.

105 Életrajza: Kiss Gergely: *Dél-Magyarországtól Itáliáig. Báncsa nembeli István (1205 k.–1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája*, Pécs 2015.

106 Tizenheten vettek részt. Heintz Tamás az ebédnél csatlakozott. HD 2019.02.23.

107 A betlehem Szomor Ferencné alkotása, az átadáson részt vett Győrivánvi Gábor szentszéki nagykövet. HD 2014.01.11.

108 Tizennégyen vettek részt. HD 2019.06.08.

109 Kilencen vettek részt. HD 2019.10.26.

Ebéd után a temetőben imádkoztunk azokért, akik életüket adták a szabadságért, majd vezetéssel néztük meg a Catacomba San Savinillát. Az idegenvezető hölgy nagyon készséges volt. Megmutatta a X. századi eredetű San Biagio–kápolnát is, ahol elénekeltük a Himnuszt, végül megnéztük a múzeumot. A dómban megcsodáltuk az altemplomot, majd imádkoztunk egy tized rózsafűzért.

2020. január 18. – Az év első zarándoklata Viterbóba vezetett.[110] A Basilica di San Francesco alla Rocca ferences templomban Árpádházi Szent Erzsébet fejereklyéjénél miséztünk.[111] Az ereklyét IX. Gergely pápa ajándékozta a templomnak.[112] A plébános mutatta be a templomot. A város felfedezését a Viterbo Sotterranea megtekintésével folytattuk. Ebéd előtt még megnéztük a románkori Santa Maria Nuova-templomot, ami 1080-ban az első plébánia volt Viterbóban. Ebéd után a Palazzo dei papihoz mentünk. Megnéztük a konklávé termét, ahol láttuk Báncsa nembeli István leveleit, aki itt halt meg a leghosszabb pápaválasztó konklávén, majd a székesegyházban imádkoztunk az egyházért és a pápáért.

2020. február 22. – Az utolsó zarándoklaton Sutriba mentünk.[113] Egy helybeli idegenvezetővel megnéztük a katedrálist, amelyet a XII. században kezdtek el építeni. 1207-ben III. Ince pápa szentelte fel. Itt miséztünk, majd sétáltunk a városban. Stílusosan a Vescovado nevű étteremben ebédeltünk, mert ezen a napon volt Gyulafehérváron Kovács Gergely püspökké szentelése.[114] A látogatást az egykori Mitras szentélyben fejeztük be, ami most a Chiesa Madonna del Parto. Civita Castellana érintésével tértünk haza, ahol megtekintettük a dómot és a Forte San Gallót, amelyet VI. Sándor pápa kezdett el építeni 1494-ben.

A római magyaroknak 2013–2016 között Bókay László szervezett sétákat Rómában. Az ötlet Somorjai Ádám bencés atyától indult, aki 2013. szeptember 14-én szervezte meg az első római sétát az Aventinusra.[115] A kezdeményezésről az Új Üzenet is hírt adott.[116] A kiválasztott helyszíneket, többek között a Santo Stefano Rotondót, a Santa Costanzát, a Santa Balbinát, a szenátust, a Santa Croce in Gerusalemmét, a premontreiek anyaházát, a görög kollégiumot, a Fabrica di San Pietro levéltárát és még lehetne sorolni a helyszíneket, a közösség egy-egy felkért tagja ismertette. Népszerűek voltak ezek a szombati séták, amelyekre olyanok is eljöttek, akik a hó végi szentmisékre ritkábban jártak.

A 2015-ben tartott torinói zarándoklat után pár évvel az olaszországi magyar közösségekbe is felmerült az igény, hogy a helyi rendszeres szentmiséken kívül egymással is találkozzanak. Világi munkatársaimmal ezért kezdtünk el országos zarándoklatot szervezni 2017-ben Palermóba és Tolentinóba, 2018-ban Bolognába és 2019-ben Milánóba.[117] A 2020-ra Firenzébe tervezett zarándoklat a vírushelyzet miatt elmaradt. Eze-

110 Tizenketten vettek részt. HD 2020.01.08.

111 BANFI – HORVÁTH – KOVÁCS – SÁRKÖZY 2007, 431–436. Szent Erzsébet ereklyéje már nem az oltár alatt van, hanem az oltár mellett jobbra a falba süllyesztett fülkében.

112 *Szent Erzsébet ereklyéjének a sorsa*, in: Katolikus Szemle, 4(1952/4) 27.

113 Kilencen vettek részt. HD 2020.02.22.

114 *Február 22-én szentelik püspökké és iktatják be hivatalába az új gyulafehérvári érseket*, in: MK 2020.01.07.

115 HD 2013.09.14.

116 ÚÜ 2014.01.26.

117 Történetükről NÉMETH László Imre: *Olaszországi magyarok zarándoklatai*, in: NÉMETH 2021, 136–143, képek 146–157.

ken a zarándoklatokon a római magyar közösség tagjai is részt vettek, élükön Szokoly Györggyel.

NEMZETI ÜNNEPEINK

Minden évben megünnepeltük három nemzeti ünnepünket, március 15-ét, augusztus 20-át és október 23-át.

A március 15-i nemzeti ünnep alkalmából minden évben a Gianicolón, a Türr-szobornál volt koszorúzás, az ünnep napján vagy pár nappal előtte.[118] A koszorúzáson a nagykövetek, köztük Habsburg-Lotharingiai Eduárd szentszéki nagykövet is, vagy vendég előadók mondták az ünnepi beszédet, mint például egy alkalommal Szörényi László volt quirinális nagykövet. 2017-ben a koszorúzáson részt vett Erdő Péter bíboros, aki éppen Rómában tartózkodott (8. kép).[119]

Szent István király napja alkalmából augusztus 20-át megelőző vagy követő vasárnap a Szent István Ház kápolnájában tartottuk a szentmisét.[120]

Az 1956-os forradalom évfordulója alkalmából minden évben megkoszorúzták a Via Cestarin, a volt egyházi kollégium emlékére elhelyezett márványtáblát.[121] Az ünnepség rendszerint október 22-én kora délután volt, és egy felkért szónok beszélt, többek között Molnár Antal, Puskás István a Római Magyar Akadémia igazgatói, Martonyi János volt külügyminiszter, Szabó István a Honvédelmi Minisztérium államtitkára, Pintér Lajos veronai és Ungár Ferenc firenzei tiszteletbeli főkonzulok. Az utóbbiak ketten az otthon diákjai voltak. A több évtizedes hagyományt ápolva minden év október 23-án Capestranóba zarándokoltunk Kapisztrán Szent János szülőhelyére, ahol a két követség és a Római Magyar Akadémia képviselőivel együtt részt vettünk a koszorúzáson, a szentmisén és a körmeneten.[122] 2014-ben Pápai Lajos győri püspök is eljött a szentmisére.[123] A forradalom 60. évfordulója alkalmából Róma–Capestrano között kerékpár túrát szerveztek a Testnevelési Egyetem növendékeinek részvételével. A szervezésben oroszlánrészt vállalt Heinz Tamás.[124] Két alkalommal nagyobb létszámban zarándokoltunk az ünnepre:

2015. október 23-án tizenkilencen mentünk.[125] Az Abbazia San Clemente a Casauria előtt találkoztunk. 872-ben hozták ide a negyedik pápa, I. Kelemen ereklyéit. Megnéztük az apátságot, majd Capestranóban részt vettünk a Kapisztrán Szent János ünnepén tartott szentmisén. Magyarországot Paczolay Péter és Habsburg-Lotharingiai Eduárd nagykövetek, valamint a testvérváros, Budapest első kerületének polgármestere, Nagy Tamás képviselték. Hazafelé Celanóban álltunk meg, ahol megnéztük a nagyon szép egyházművészeti gyűjteményt a Castello Piccolominiben, és a XIII. századból való San Giovanni Battista-templomot. A zarándoklatról Török Ábel kisfilmet készített.

---

118 Március 15. előtt volt a megemlékezés 2012-ben. HD 2012.03.14. és 2014-ben, HD 2014.03.14.

119 HD 2017.03.15.

120 A szentmisék időpontjai a függelékben a misézőknél vannak felsorolva.

121 Banfi – Horváth – Kovács – Sárközy 2007, 360–3–362.

122 Beszámoló a zarándoklatról Molnár Antal: *Kapisztrán Szent János a modern európai egységgondolat egyik oszlopa*, in: MK 2012.10.26.

123 *Kapisztrán Szent János ünnepe Capestranóban*, in: MK 2014.10.24.

124 *Olasz–magyar emléktúrát indít a Testnevelési Egyetem az 1956-os forradalom hatvanadik évfordulóján*, in: MK 2016.10.17.

125 ÚÜ 2015.09.27., HD 2015.10.23.

2017. október 23-án is az Abbazia di San Clemente a Casauria előtt találkoztunk tizenöten. Marche tartományból is jöttek Porkoláb Andrea vezetésével és eljött Kamerer Alessandro atya Genazzanóból.[126] A apátsági templom megtekintése után Capestranóban részt vettünk Kapisztrán Szent János búcsúi szentmiséjén és a körmeneten, majd ellátogattunk Manopellóba, ahol megnéztük a Volto Santót, a Veronikát (vera ikona – igazi képet), azt a leplet, amely a hagyomány szerint Jézus arcát fedte a sírban.

A RÓMAI MAGYAR KÖZÖSSÉG ÉLETÉNEK FONTOSABB ESEMÉNYEI

A kilenc év alatt történelmi eseményeknek lehettünk tanúi.

2013. február 11-én XVI. Benedek pápa bejelentette lemondását. A hír mindenkit felkavart. Különös érzések töltöttek el mindnyájunkat. A február hó végi szentmisét, február 24-én korábban tartottuk, hogy utána a Szent Péter téren részt tudjunk venni a pápa utolsó Úr Angyala imádságán.[127] Akkor még azt hittük, hogy február 28-a után többet nem látjuk.

Nagy élmény volt a pápaválasztás is. A megválasztandó pápáért Erdő Péter bíboros mondott szentmisét a magyar közösségnek bíborosi címtemplomában, a Santa Balbina-templomban március 10-én.[128] A márciusi hó végi szentmisén pedig már Ferenc pápáért imádkoztunk megválasztása alkalmából.

A következő év vége felé a római magyar közösség képviselői személyesen is találkozhattak Ferenc pápával, aki úgy oldotta meg találkozásait a római plébániákkal, hogy képviselőiket meghívta reggeli szentmiséjére a Santa Marta-házba. Ezt a lehetőséget a nemzetiségi közösségeknek is felajánlották, amellyel élve jutottunk el a reggeli pápai szentmisére 2014. november 11-én (4. kép).[129] Nem volt könnyű feladat kiválogatni a 25 résztvevőt. Arra törekedtem, hogy minél jobban képviseljék a közösséget, életállapot és életkor tekintetében, legyenek köztük itt élők és olyanok, akik időlegesen, dolgozni vannak Rómában, és olyanok vehessenek részt rajta, akiknek más lehetőségük ilyen találkozásra nincsen.[130] Így alakult ki a résztvevők alábbi névsora. Az egyháziak képviseletében Demeter Dóra kedves nővér, a Tamagnóból és Kocsis Dániel a CGU görögkatolikus papnövendéke vett részt. A Rómában élő magyarokat képviselték Rabi József, Kállay Miklós és felesége, Szepesi Ida, Fodor Ágnes, Arányi Annamária és férje, Varga Andrea és Pighi Szabó Ágnes a férjével és gyerekükkel, valamint Bak Edina orgonista. A Rómában dolgozó magyarok részéről meghívást kapott Török Tamás feleségével, Emesével és gyermekeikkel Ábellel és Katával. Továbbá Bókay László és a felesége Komlóssy Gyöngyi, Fejérdy András a feleségével és gyerekeikkel, valamint a PMI-ben dolgozó három asszony. A szentmisén ketten olvastak, Komlóssy Gyöngyi és Pighi Ágnes, egy itt dolgozó és egy itt élő, és ketten ministráltak, Rabi József és Török Ábel, egy idős itt élő és egy fiatal, itt tanuló. Én olvastam az evangéliumot. A szentmise után fogadott bennünket Ferenc pápa. Mindenkit bemutattam. Ajándékba adtuk neki magyar szentekről és

126 HD 2017.10.23.

127 ÚÜ 2013.02.24. A pápa lemondásáról Peter SEEWALD: *XVI. Benedek, Egy élet I–II.*, Budapest 2021, II. 351–3–378.

128 *„Itt van az alkalmas idő", Erdő Péter bíboros szentmisét mutatott be a konklávéért,* in: ÚE 2013.03.17.

129 BÓKAY László: *Magyarok Ferenc pápa magánmiséjén*, in: ÚE 2014.11.16.; *Magyarok Ferenc pápa reggeli szentmiséjén Videóval*, in: MK 2014.11.11. A szentmiséről készült videó OMKM-CD 34.

130 Ez volt az oka annak, hogy a Vatikáni Rádió munkatársai közül nem hívtam meg senkit.

boldogokról megjelent olasz nyelvű füzeteket.[131] A pápával készült fényképek minden résztvevőnek szép emléket idéznek.

Ezekben az években is követtük a világegyház és a magyar egyház lelkipásztori programjait.

– 2011-ben a *Család évét*, amelyet a Magyar Püspöki Kar hirdetett meg,[132]
– 2012–2013-ban a *Hit–évét*, amely 2012. október 11-én kezdődött,[133]
– 2015-ben a *Megszentelt élet évét*,[134]
– 2015–2016-ban az *Irgalmasság Szentévét*,[135]
– 2017-ben a Magyarországon ünnepelt *Szent László–évet*.[136]
– 2018-tól pedig készültünk az *52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra*, bekapcsolódva az évente kétszer megszervezett világ szentségimádásba, amiről már volt szó.[137]

A továbbiakban meg kell még említeni néhány fontos eseményt.

A Szent István Házba 2011 szeptemberében költöztem, ezért a 2011–2020 közötti években a zarándokháznak jelentősebb szerepe lett a római magyar közösség életében. Az ott történ események közül említem meg, hogy

– 2012. december 26-án a szentmisén búcsúztattuk el a kalocsai kedves nővéreket, akik hosszú évtizedekig vezették a Szent István Házat.[138]
– 2013. június 24-én áldottuk meg a kápolnában Kapisztrán Szent János üvegből készült képét.[139]
– 2013. szeptember 21-én Áder János köztársasági elnököt fogadtuk családjával együtt, akiket ezt megelőzően fogadott Ferenc pápa.[140] A kápolnában került sor a találkozóra a római magyarok képviselőivel, amelyre a római magyar közösség tagjain kívül az intézmények képviselői is meghívást kaptak (2. kép). Részt vett

131 A Collanablu „Messaggeri d'Amore" protagonoisti della fede sorozatból a következő füzeteket: Szovák, Kornél: *Santo Stefano Re d'Ungheria, Fondatore dello Stato e apostolo della Nazione*, Elledici-Velar 2012.; Cavagna, Luigi: *Santa Elisabetta d'Ungheria*, Elledici-Velar 2007.; Németh László Imre: *Beato Vilmos Apor, Vescovo martire nella tragedia del XX secolo*, Elledici-Velar 2011. ; Uő.: *Beato Zoltán Meszlényi, Un vescovo martire „senza nome"*, Elledici-Velar, 2011. ; Uő.: *Beato László Batthyány Strattmann, Il medico dei poveri*, Elledici-Velar, 2013.

132 ÚÜ 2011.01.26.

133 ÚÜ 2012.10.28. Az ÚÜ 2012.11.24-i számában indult a sorozat a Hitvallás magyarázatáról, amelyből 2014-ben külön kiadás készült.

134 ÚÜ 2015.01.25. A januári hó végi szentmisén Klauser Tibor, a Ferences Világi Rend miniszter generálisa mutatkozott be. A szentmisék bemutatására pedig elsősorban szerzetes atyák kaptak felkérést, január – Vértesaljai László SJ, február – Harsányi Ottó OFM, szeptember – Szentmártoni Mihály SJ, november – Boldvai M. Bertalan O.Praem.

135 ÚÜ 2015.11.29. A római közösség szentévi programjairól a zarándoklatokkal kapcsolatban már volt szó. A Szentév keretében a Mária kegyhelyek jubileumán 2016. október 8-án a római magyar közösség is részt vett Érszegi Márk kezdeményezésére. *Magyar delegációk is részt vettek a Mária-kegyhelyek római jubileumán*, in: MK 2016.10.10.

136 ÚÜ 2017.01.29. Az év során az ÚÜ-ben rovat indult Szent Lászlóról. Az emlékév lezárásaként 2017. november 23-án került bemutatásra az Római Magyar Akadémián a Szent László királyról készült olasz nyelvű füzet az Elledici–Velar kiadó gondozásában. ÚÜ 2017.11.26.

137 ÚÜ 2018.01.28.

138 *102 éves magyar nővér is ünnepelt a római közösségben*, in: MK 2012.12.27.

139 *Kapisztrán Szent János-kép megáldása a római Szent István zarándokház kápolnájában*, in: MK 2013.06.24.

140 Bókay László, *Találkozás Rómában élő magyarokkal*, in: ÚE 2013.09.29.

rajta a két nagykövet, Győriványi Gábor és Balla János feleségeikkel együtt, Molnár Antal a Római Magyar Akadémia igazgatója a feleségével, Török Tamás nagykövetségi első beosztott a feleségével, Komlóssy Gyöngyi konzul a férjével, aki fotózott, továbbá Tóth Tamás, a PMI rektora, valamint a Szent István Alapítvány tagjai (3. kép). A köztársasági elnök úr egy Petrás Madonnát ajándékozott a Háznak.

– 2015. december 15-én ünnepelte a Szent István Alapítvány létrehozásának 50. évfordulóját. A kápolnában tartott szentmisét követően került bemutatásra az Alapítvány történetéről készült füzet.[141]
– 2017. április 29-én levetítettük Gilberto Martinellinek 1956-os forradalomról készített dokumentumfilmjét, amelyben többek között interjú is látható Szőnyi Zsuzsával.[142]

A Rómában élő és tanuló egyháziak farsangját minden évben a házban tartottuk, amelyre általában a CGU növendékei készültek vidám műsorral. Két alkalommal a római magyar közösségnek is szerveztem farsangot a házban, filmvetítéssel, játékkal.[143]

Néhány, nem a Szent István Házhoz kapcsolódó jeles eseményt kell még megemlíteni.

– 2013. október 17-én a Tiberis szigeten lévő San Bartalomeo-templomba, a XX. század mártírjainak templomába hívtam a híveket, ahol Pápai Lajos győri püspök átadta Boldog Apor Vilmos vértanú püspök ereklyéjét.[144]
– 2017. november 24-én a Magyar Püspöki Kar ad limina látogatása alkalmából a San Paolo Fuori le Mura-bazilikában tartott szentmisén vettünk részt.[145]

PAPI TALÁLKOZÓK

A rendszeres havi papi találkozókat ezekben az években is folytattuk.[146] Mindenkit meghívtunk rá. A „törzsgárda” mindig ott volt, néhányan csak alkalmilag vettek rajta részt. A római magyar papok névsora a függelék végén olvasható (12. kép).

Sok találkozót tartottunk a Szent István Házban és a PMI-ben, az éppen aktuális rektor meghívására. Szeptemberben általában Kovács Gergely volt a házigazda, februárban Szentmártoni Mihály jezsuita atya, májusban pedig Vértesaljai László jezsuita atya készített remek vacsorákat az Írók Háza udvari konyhájában, ahol több alkalommal meghúztuk magunkat a fedett helyen a májusi eső elől. Melo Lajos domonkos atya általában a Villa Mater Redemptorisba hívott minket, ahol a nővérek készítettek remek vacsorákat. Szerzetes házakban is jártunk. Harsányi Ottó ferences atya vendégei voltunk a Via Merulánán, az Antonianumban, Simon T. László bencés atya pedig a Sant'Anselmóba, a bencés rend központi házába hívott minket az Aventinusra. Patsch Ferenc jezsuita atya

141 *50 évvel ezelőtt jött létre a római Szent István Alapítvány*, in: MK 2016.12.16.
142 HD 2017.04.29. A film OMKM CD 72.
143 HD 2015.02.13., 2017.02.5.
144 *Boldog Apor Vilmos ereklyéi a XX. század mártírjainak római templomában,* in: MK 2013.10.18.
145 ÚÜ 2017.10.29.
146 A találkozókra vonatkozó levelezés 2012-től az OMKM elektronikus anyagában található. OMKM/Főlelkészség évszám/levelezés/papi találkozók.

vendégei is voltunk a CGU-ban. Ezekben az években az utolsó papi találkozót Strangó Péter plébániáján tartottuk, Ostiában. Néhány alkalommal vendéglőben találkoztunk. Kovács Gergely, Orosz Lóránt, Somorjai Ádám és én voltam a meghívók. Emlékezetes az Ádám atya által felfedezett Zen Garden kínai vendéglő a San Paolo Fuori le Mura-bazilika közelében.[147] Decemberben karácsony előtt minden évben a szentszéki nagykövet hívott meg bennünket vacsorára, a szentszéki nagykövetségre vagy egy vendéglőbe.

Találkozóinkra igyekeztünk meghívni az éppen Rómában tartózkodó magyar főpapokat. A legtöbbször Erdő Péter bíboros vett részt a PMI-ben, a Villa Mater Redemptoris zarándokházban, a via Tamagnón, és egyszer a Szent István Ház közelében akkor nyílt János vitéz étteremben. Találkozóinkon részt vettek Cserháti Ferenc a külföldi magyarok püspöke, Majnek Antal OFM munkácsi, Német László szabadkai, Pápai Lajos ny. győri és Udvardy György pécsi megyéspüspök, valamint Fazekas Zoltán Márton csornai és Fejes Rudolf Anzelm nagyváradi premontrei apátok is.

Az éppen Rómában tartózkodó magyar papokat és szerzeteseket is meghívtuk ezekre a találkozókra. Többek között Bodó Zoltán győri, Kocsis Imre váci, Kovács Zoltán és Varga János esztergom-budapesti, Martos Balázs Levente szombathelyi, Nyúl Viktor pécsi egyházmegyés atyákat és Puss Sándor jezsuita és Ruppert József piarista atyákat. A pápai diplomácia szolgálatában álló Lengyel Ervin és Pintér Gábor is eljöttek a papi találkozókra.

EURÓPAI MAGYAR PAPI KONFERENCIÁK

Az Európa országaiban szolgálatot teljesítő lelkipásztorok fontos éves rendezvénye az Európai Magyar Papi Konferencia, amelyet 2013-ig Cserháti Ferenc, a külföldi magyarok lelkipásztori szolgálatával megbízott esztergom-budapesti segédpüspök szervezett,[148] az utolsót Érden, ahol az európai magyar lelkészekre bízta a szervezést. Úgy döntöttünk, hogy szakítunk azzal a hagyománnyal, hogy a találkozók helyszíne mindig valahol Németországban van, és a 2014-es találkozó Rómában lesz, amelynek szervezését rám bízták.[149] A konferencia huszonhárom résztvevőjének 2014. május 5–9. között a Szent István Ház adott otthont. Május 6-án, kedden 8 órakor a Szent Péter-bazilika Magyarok Nagyasszonya kápolnájában ünnepeltük az első közös szentmisét. Cserháti Ferenc püspök vezette a koncelebrációt.[150] A nap folyamán Szentmártoni Mihály jezsuita atya tartotta az előadásokat, a házasságról és a családról. Szerdán részt vettünk a pápai kihallgatáson, délután pedig sor került a szokásos beszámolókra. Este találkoztunk a római magyar papokkal. Május 8-án délelőtt meglátogattuk az Olasz Püspöki Kar (CEI) migránsokért felelős alapítványát, a Fondazione Migrantes központját, ahol Mons. Giancarlo Perego általános igazgató fogadott minket. Hasznos volt az eszmecsere. Este

147 HD 2013.10.21..

148 A konferencia dokumentációja OMKM 76. Elektronikus formában OMKM CD 41/Főlelkészség 2014/6. EMPK Róma 2014. május 5–9. A konferencia programja, az elhangzott előadások nyomtatásban is megjelentek *Ismertető. Külföldi magyar katolikus lelkipásztori szolgálat, 17–24,* Szerkesztő és kiadó Cserháti Ferenc, Budapest, 2013–2020.

149 *Ismertető. Külföldi magyar katolikus lelkipásztori szolgálat, 19*, 2015. február 15, 24–46. *Magyar lelkészek találkozója Rómában*, in: MK 2014.05.09.

150 Németh 2020, 180, fénykép 432. 106. kép.

pedig részt vettünk a Santo Stefano Rotondóban Mindszenty bíboros halála évfordulója alkalmából tartott szentmisén.

Ezt követően minden évben a konferencián döntöttük el, hogy a következő évit hol rendezzük, így jártunk Belgiumban, Angliában, Csehországban és két alkalommal Németországban.[151] 2020-ban Zürichben lett volna a találkozó, de a járvány miatt elmaradt. Helyette online beszélgetéseket szerveztünk.[152]

Cserháti Ferenc püspök igyekezett ápolni a kapcsolatát a római magyar papi közösséggel. Amikor Rómában járt, találkozóra hívott bennünket és egy alkalommal, amint azt már említettem, a havi papi találkozónkon is részt vett.[153] Munkám iránti figyelmessége volt, hogy az Új Üzenet havi számára az elsők között reagált.

A Magyar Katolikus Püspöki Kar ezekben az években hozta létre a Külföldi Magyar Lelkipásztori Szolgálatot lelkipásztori munkánk támogatására, anyagi támogatást is nyújtva a lelkipásztori munka végzéséhez. 2019. november 18–19. között Budapesten kétnapos konferenciát is szerveztek, amelynek az volt a célja, hogy előmozdítsa a lelkipásztorok, a magyar közösségek és az újonnan létrejött Szolgálat közötti együttműködést.[154]

Magyarországon ezekben az években megnőtt a figyelem a külhoni magyarok iránt. Cserháti Ferenc püspök ajánlására vehettem részt 2013-tól a magyar kormány által létrehívott Diaszpóra Tanács éves ülésein.[155] A következő évtől pedig Vizi E. Szilveszter meghívására lehettem jelen a Magyarország Barátai Alapítvány éves konferenciáin.[156]

OLASZ EGYHÁZI KAPCSOLATOK

Az olasz Egyházban az egyes nemzetek koordinátorainak, magyarul főlelkészeinek a munkáját a már említett Fondazione Migrantes szervezi, irányítja és felügyeli.[157] Ők intézték kinevezéseim meghosszabbítását is. A koordinátorok részére havonta tartottak találkozót a székhelyükön, a Via Aurelián. Ezeken rendszeresen részt vettem. A havi találkozókon kívül minden évben adventben és nagyböjtben részt vettünk az Olasz Püspöki Kar (CEI) félnapos lelkigyakorlatán.

Az általunk tárgyalt időszak kezdetén, 2011 szeptemberében köszönt el az általános igazgató, Gianromano Gnesotto, scalabriánus pap.[158]

Mons. Gian Carlo Perego követte őt, aki éveken keresztül volt az alapítvány vezetője. Jó kapcsolatot sikerült kialakítani vele. Már volt róla szó, hogy 2014-ben az Európai Papi

151 Az alábbi helyszíneken vettem részt: 2012. június 11–14. – Spindlhof (Regensburg), 2013. április 22–25. – Érd, 2016. május 30–június 2. – Brüsszel, 2015. május 4–7 – Wernau (Stuttgart), 2017. május 8–12. – London, 2018. április 23–26. – Prága, 2019. május 6–9. – Köln. Rajtam kívül Rómából Tóth Tamás, a PMI rektora vett részt a konferencián Londonban és Prágában, Németh Norbert rektor pedig Kölnben.

152 Az elsőt 2020. május 13-án, majd rendszeresen szerdánként. HD 2020.05.13.

153 HD 2011.12.2. és 2014.11.18.

154 HD 2019.11.18–19. CSERHÁTI Ferenc: *Nélkülözhetetlen a közösségszervezés a diaszpórában élő magyarok körében,* in: MK 2019.11.19.

155 ÚÜ 2013.11.24. https://miniszterelnok.hu/tag/magyar-diaszpora-tanacs/ (2022.03.08).

156 ÚÜ 2014.01.26 https://friendsofhungary.hu/ (2022.03.08.).

157 Honlapja https://www.migrantes.it/ (2022.02.25.). VARISCO, M. Simone: *Impronte e scie. 50 anni di Migrantes e migranti*, Vol. 1–5. [A menekültek, a migránsok lelkipásztori ellátásának története Olaszországban], Todi, 2018.

158 https://www.migrantes.it/la-migrantes-saluta-e-ringrazia-p-gianromano-gnesotto/ (2022.02.25.)

Konferencián szeretettel fogadta a magyar papok csoportját, és még ebéden is vendégül látott minket. A menekültek ügyében végzett munkáját értékelve Ferenc pápa 2017-ben ferrarai érseknek nevezte ki. 2017. június 3-án Ferrarában részt vettem a beiktatásán.[159]

Utódját Don Giovanni De Robertist a z Olasz Püspöki Kar (CEI) Állandó Bizottsága 2017. május 25-én nevezte ki. [160] Bariból érkezett. Emlékezetes kezdeményezése volt a továbbképző Ostuniban, 2020. február 24–25-én.[161] Az Erga migrantes pápai dokumentumról hallgattunk meg előadást és néhány szép templomot látogattunk meg.

A havi találkozókon általában mindig részt vett a római Vikariátus Migráns Hivatalának vezetője, Mons. Pierpaolo Fellicolo is. Rómában minden év fontos eseménye volt az általa szervezett Festa dei Popoli – A népek ünnepe a Lateráni-bazilikánál. Ezeken olaszországi lelkipásztori munkám miatt sajnos nem tudtam részt venni.

Másik kiemelt éves esemény volt a Giornata Mondiale dei Migranti e dei Rifugiati – a Vándorlók és Menekültek Világnapja. Éveken keresztül program volt ebből az alkalomból a részvétel a pápa vasárnapi Úrangyala imádságán, míg 2018-ban Ferenc pápa szentmisét mondott január 14-én a Szent Péter-bazilikában. Kis csoporttal vettünk részt rajta.[162] Józsa Zsófia vitte a magyar zászlót. A szentmisén koncelebráltam, és utána a magyar közösség nevében személyesen is köszönthettem Ferenc pápát, hála Mons. Pierpaolónak, Visszás volt azonban a menekültek feltétel nélküli befogadására vonatkozó buzdítás, és a bazilikába való bejutás háromszoros ellenőrzésen keresztül.

A Fondazione Migrantes konferenciákat is rendezett. Kiemelkedett ezek közül 2012. november 19. és 22. között fennállásának 25. évfordulója alkalmából rendezett háromnapos konferencia a Domus Pacisban,[163] és 2018. május 11-én a Fondazione székhelyén, az olasz Egyház menekültekkel kapcsolatos lelkipásztori erőfeszítéseinek 50 éves történetéről szóló ötkötetes könyv bemutatója.[164]

Végezetül, de nem utolsó sorban meg kell említeni, hogy a Fondazione háromhavonta megtérítette a lelkipásztori munkával kapcsolatos kiadásokat, havonta maximum 500,- euró értékben, ami biztosította, hogy főlelkészként elláthassam az olaszországi magyar közösségeket.

A MAGYAR KÖZÖSSÉG EGYKORI TAGJAINAK EMLÉKE

Igyekeztünk megbecsülni közösségünk múltját, és emlékezni egykori tagjaira. A közösség történetének feldolgozására a későbbiekben visszatérünk, most azokról lesz szó, akiknek 2011–2020 között az Új Üzenetben születési és halálozási évfordulójáról megemlékeztem.

Elsőként – időrendben – azokat sorolom fel, akik születésének 100. évfordulója emlékeztünk.

159 ÚÜ 2018.06.25. https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bperegog.html (2022.02.25.).
160 https://www.migrantes.it/migrantes-don-giovanni-de-robertis-nuovo-direttore-generale/ (2022.02.25.).
161 HD 2020.02.23–26.
162 HD 2018.01.14.
163 ÚÜ 2012.11.25.
164 HD 2018.05.11. Varisco 2018.

2011. október 9. Kovach Angelus kapucinus, olaszországi magyar főlelkész.[165] Országos zarándoklattal emlékeztünk meg róla, amiről már volt szó. 2001-ben hunyt el. A lelkipásztori munkáját feldolgozó írásokról a továbbiakban lesz szó.

2013. február 3. Pásztor Lajos levéltáros.[166] 1947-ben Mindszenty József bíboros adott ajánlást neki ahhoz, hogy a Vatikáni Titkos Levéltárban alkalmazzák. 1997-ben hunyt el. Felesége Pásztor Edit, amíg egészsége engedte, mindig ott volt a hó végi magyar szentmiséken.

2013. augusztus 27. Hajnal János festőművész, illusztrátor, az ólomüveg ablakok és mozaikok egyik legnagyobb kortárs alkotója.[167] Művei között vannak a PMI kápolnájának 2002-ben készített üvegablakai. 2010-ben hunyt el.

2015. január 3. Békés Gellért bencés teológus, a Katolikus Szemle főszerkesztője, a Szent István Alapítvány Igazgatótanácsának tagja.[168] 1946-tól élt Rómában. 1999-ben hunyt el. Temetése Pannonhalmán volt, amelyen Rómából néhányan részt vettünk.

2015. június 15. Alszeghy Zoltán jezsuita teológus.[169] 2016. január 16-án az évforduló alkalmából a Pápai Gergely Egyetem dogmatikai teológiai napot rendezett. 1991-ben hunyt el.

2017. augusztus 20. Mester István, a II. világháború utáni első római magyar lelkész, a PMI vicerektora, a Szent István Alapítvány második elnöke.[170] 1984-ben hunyt el.

2019. január 6. Prokop Péter festő, pap, a PMI egykori növendéke, a Szent István Alapítvány Igazgatótanácsának tagja.[171] 2003-ban hunyt el.

Elhunyt nagyjaink halálának kerek évfordulóit a személyek abc sorrendjében sorolom fel.

Apor Gábor máltai lovag, szentszéki követ, az ötvenes évek minden emigrációs magyar kezdeményezésének támogatója halálának 50. évfordulóján 2019. február 21-én szentmisét mondtunk a Szent Péter-bazilika magyar kápolnájában, amelyen Angelo Acerbi c. érsek vezette a koncelebrációt. Megkoszorúztuk sírját a Veranói temetőben és

165 ÚÜ 2011.09.25.

166 ÚÜ 2013.01.27., Németh László Imre: *Lajos Pásztor e la Chiesa Cattolica Ungherese*, in: Annuario 2002–2004, Conferenza e convegni, a cura di László Csorba e Gyöngyi Komlóssy, Roma 2005, 71–76.

167 ÚÜ 2013.10.27., Németh László Imre: *In memoriam – János Hajnal* in: Cultura e Fede, 18(2010/3), 278–279.; Tóth 2017, 77.

168 ÚÜ 2015.01.25., Somorjai Ádám OSB: *Békés Gellért OSB emlékeiből. Száz éve született Békés Gellért bencés atya, a Sapientia Főiskola egyik szellemi atyja*, in: Sapientiana 7(2014/2) 111–121., Németh, *A római …* 2015, 32–3–33.

169 ÚÜ 2015.01.25., Bikfalvy Géza: *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003*, (METEM Könyvek 53.), Budapest, 2007, 18., *Az eredeti teológus. Száz évre Alszeghy Zoltán jezsuita, születésétől,* in: Vatikáni Rádió 2015. január 16.

170 ÚÜ 2017.08.20., Németh László Imre: *Megvalósult álom, Ötven éve szentelték fel a római Szent István Zarándokházat,* in: ÚE 2017.08. 20., Cs. Mester Erzsébet: *Száz éve született Mester István pápai prelátus,* in: MK 2017.08.20., Életrajza: Németh: *A római …* 2015, 24–25.

171 ÚÜ 2019.01.27. Életművéről Prokopp 2003., Németh, *A római …* 2015, 44–46. A 100 éves évfordulóra kiadott kötetben én is megemlékeztem róla. Németh László Imre *Prokop Péter 100* in: *Emlékezések könyve*, Szerk.: Erdei Kvasznay Éva – Feledy Balázs – Prokopp Mária, Budapest 2019, 37.

mellszobrát a Szentszéki Nagykövetségen.[172] Az ebből az alkalomból írt tanulmányról később lesz szó.

Békés Gellért halálának 15. évfordulójáról a hó végi magyar szentmisén, 2014. február 23-án emlékeztünk meg. Somorjai Ádám bencés atya volt a főcelebráns, akinek szívügye az életmű feldolgozása.[173] A szentmisére meghívtam Cecile Kyengét, a Letta kormány integrációs miniszterét, aki a szentmise végén beszélt arról, hogy Gellért atya hogyan segítette őt. Születésének 100. évfordulója kapcsán már volt róla szó.

Farkas Magdolna Rómában élő magyar feleség, Kovach Angelus atya és az én segítőm váratlan halálának első évfordulója alkalmából 2012. márciusi 25-én, a hó végi szentmise után a Római Magyar Akadémia klubjában vetítettük le a róla készült összeállítást, amely alá a zenét Bodó Zoltán választotta, majd március 29-én a Veranói temetőben felkerestük sírját.[174] Harsányi Ottó ferences atya emlékezett meg róla, én pedig felolvastam Angelus atyáról írt visszaemlékezését.

Fáy Erzsébet halálának 10. évfordulója 2014. december 18-án volt. Nagylelkű adománya tette lehetővé a Szent István Ház felépítését.[175]

Kada Lajos c. érsek, apostoli nuncius halálának két évfordulójáról is megemlékeztünk.[176] Az ötvenes években olaszországi menekült lelkész, később a Szent István Alapítvány harmadik elnöke volt.[177] Halálának 10. évfordulója alkalmából 2011. november 26-án a Szent István Házban mondtunk érte szentmisét, és megemlékeztünk halálának 15. évfordulójáról is.[178]

Kovách Angelus kapucinus atya, olaszországi főlelkész halálának 10. évfordulója alkalmából, amint arról már szó volt, országos zarándoklatot tartottunk, a 15. évfordulóról pedig 2016. szeptember 5-én emlékeztünk meg.[179]

Magyary Gyula egyházjogász, Máltai Lovag, a Szent István Alapítvány alapító tagja halálának 30. évfordulója 2018. január 19-én volt. A január hó végi szentmisén Rómában élő unokahúga, Lantos Erzsébet osztott róla emlékképet.[180]

---

172 ÚÜ 2019.01.27., *Megemlékeztek Rómában Apor Gábor egykori szentszéki követ halálának 50. évfordulójáról,* in: MK 2019.02.21., Angelo Acerbi homiliája https://www.vaticannews.va/hu/vilag/news/2019-02/emlekezes-apor-gabor-szentszeki-kovet-halala–50-evfordulojara.html (2021.04.06).

173 ÚÜ 2014.02.23., *Rómában Békés Gellértre emlékeztek,* in: MK 2014.02.24. Az életművel foglalkozó fontosabb írások: *Az egység szolgálatában. Köszöntő Békés Gellért 80. születésnapjára*, Szerk.: Somorjai Ádám OSB, in: Katolikus Szemle 1994/3–4., Uő.: *Békés Gellért OSB, A nyugati magyar bencések elöljárója*, in: *Litterarum radices amarae, fructum dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*, Szerk.: Kleistenitz Tibor – Zombori István, Budapest 2015, 373–3–386, és lásd a 128. jegyzetben írt tanulmányt.

174 ÚÜ 2012.02.26., HD 2012.03.29., Németh 2020, 95–96.

175 ÚÜ 2014.11.30., Németh László Imre: *Mindszenty megvalósult álma, A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház*, Budapest 2009, 97–101.

176 ÚÜ 2011.11.27.

177 Önéletrajzi interjúja Pajor András: *„A te szavadra…”. Látogatások Kada Lajos érseknél*, Kecskemét 2001, Németh, *A római* … 2015, 25–26.

178 ÚÜ 2016.11.27.

179 ÚÜ 2016.09.25.

180 ÚÜ 2018.01.28., Rövid életrajza Németh: *A római …* 2015, 41–43. Mons. Magyary Gyula hagyatékában a II. világháború alatti történelmi küldetését megörökítő öt kazetta anyagát unokahúga 2019-ben nyomtatásban tette közzé „*I was Francis Moly*”. *Magyary Gyula emlékezései egy titkos politikai-diplomáciai békemisszióra* (Magyar Történelmi Emlékek. Elbeszélő Források), Szerk.: Fejérdy András, Budapest 2019.

Mester István halálának 30. évfordulója 2014. június 6-án volt.[181] Halálának 35. évfordulójáról is megemlékeztem róla az Új Üzenetben.[182] Születésének 100. évfordulója kapcsán már volt róla szó.

Prokop Péter festő, pap halálának 10. évfordulója 2013. január 6-án volt. A Szent István Alapítvány Igazgatótanácsa, amelynek tagja volt, 2013. április 26-án elzarándokolt a sírjához Kalocsára.[183] Személyéről születésének 100. évfordulója kapcsán már volt szó.

Tóth Giulio néhai római magyar lelkész, a Szent István Alapítvány Igazgatótanács tagja halálának első évfordulója alkalmából 2012. március 7-én az Alapítvány lerótta kegyeletét a Veranói temetőben levő sírjánál.[184] A szentmisén Szentmártoni Mihály jezsuita atya mondta a beszédet.

Zágon József egykori apostoli vizitátor, a PMI régense, a Szent István Alapítvány létrehozója és első elnöke halálának 40. évfordulója 2015. augusztus 12-én volt.[185] Az Alapítvány Igazgatótanácsa ebből az alkalomból elzarándokolt a sírjához Muttersbe, ahol Ternyák Csaba egri érsek vezette a koncelebrációs szentmisét. Zágon életművéről ezekben az években is számos tanulmányt tettem közzé.[186]

A római közösség 2011–2020 között elhunyt tagjai abc sorrendben

Az Új Üzenet – követve a sok évtizedes hagyományt – megemlékezett a közösség elhunyt tagjairól, olyanokról, akik Rómában hunytak el, vagy valamikor Rómában éltek és a közösség tagjai voltak, illetve olyan egyházi személyek haláláról, akik kapcsolatban álltak a római magyar közösséggel.

Barát István 2019 szeptemberében hunyt el a Tevere partján. Utcán élt, 37 éves volt. Ajánlásaimmal is kapott segélyeket a Vatikán Alamizsna hivatalától. A rendőrség nyomozott halálának körülményei tisztázása érdekében. A Firenzeiek nemzeti templomában, a Via Giulián mondtam érte szentmisét.[187]

Benkő Antal jezsuita atya 2013. november 24-én halt meg Budapesten. 1993–1996 között a Vatikáni Rádió magyar adásának volt a vezetője.[188]

Csermák Ibolya 2013. január 3-án hunyt el Riva di Gardába, ahová Rómából költözött férjével, Eörsy Andrással.[189] Hosszú éveken keresztül volt a római magyar közösség tagja.

181 ÚÜ 2014.09.28.
182 ÚÜ 2019.05.26.
183 ÚÜ 2013.04.28., NÉMETH, *A római …* 2015, 95.
184 HD 2012.03.07., Lelkipásztori működése: NÉMETH 2020, 28–3–37.
185 *Zarándoklat Zágon József halálának 40. évfordulója alkalmából*, in: MK 2015.06.12.
186 Két könyv jelent meg 2011–2020 között. NÉMETH László Imre: *Zágon-leveleskönyv. Iratgyűjtemény-töredék Mindszenty József bíborosról 1967–1975,* Budapest 2011, NÉMETH: *A római …* 2015. Továbbá három tanulmány Uő.: *Zágon József (1909–1975),* in: MEV 24(2012/3–4), 39–78.; Uő.: *Száztíz éve született Zágon József apostoli vizitátor 1950–1952*, in: MS XIII(2019/1) 45–73., Uő.: *Zágon József és Szabó János levelezése1956–1965, Zágon József halálának 45. évfordulója emlékére,* in: MEV 31(2019/1–4) 230–247. Az első és a harmadik tanulmány megjelent NÉMETH 2020, 261–295. és 315–3–335.
187 ÚÜ 2019.09.29.
188 ÚÜ 2014.02.24., https://jezsuita.hu/elhunyt-p-benko-antal-sj–1920–2013/ (2022.03.04.).
189 ÚÜ 2013.01.27.

Czakó Veronika Ivenne kedves nővér 2014. december 6-án hunyt el Piliscsabán, 95 éves korában. [190] Az Isteni Megváltó Nővérek római központjában dolgozott 1959-től, 1999–2014 között pedig a Via Francesco Tamagnón lévő házukban.

Farkas Ilona 2013. június 21-én, 90 éves korában hunyt el Rómában. [191] Frank Miklós atya segítője volt.

Fodor Éva 2019. február 13-án hunyt el Rómában, a San Pietro in Vincoli-bazilika előtti téren levő egyházi szociális otthonban.[192] Angelus atya testvérével, Adrienn-nel volt szoros kapcsolatban. 2017-ben elhunyt férje, Giuseppe Pesti temetését is én végeztem az otthon kápolnájában.

Genovéva (Berger Margit M.) kalocsai nővér 2014. október 22-én hunyt el Budapesten.[193] Hosszú évekig dolgozott a Szent István Házban. Temetése Kalocsán volt, amelyen a Szent István Alapítványt Ruppert József piarista atya képviselte.

Gonda Imre egri főegyházmegyés pap, bírósági helynök 2019. augusztus 13-án hunyt el.[194] A PMI rektora volt 1992–1996 között. Temetését Ternyák Csaba egri érsek végezte, amelyen én is részt vettem Ipolytarnócon, augusztus 29-én.

Kállay Orsolya 2019. december 15-én hunyt el 92 éves korában egy Róma környéki intézetben.[195] A Santa Maria dell'Anima templomban volt a temetési szentmiséje. Hamvait Kállósemjénben helyezték örök nyugalomra a családi kriptában.

Keresztes Sándor 2013. augusztus 14-én hunyt el Budapesten.[196] 1990–1994 között hazánk szentszéki nagyköveteként kapcsolódott be – Angelus atya idejében – a római magyar közösség életébe.

Kubina Erzsébet 2016. június 15-én hunyt el.[197] 1956-ban emigrált. Angelus atya idejében járt a római magyar közösségbe. Hosszú ideig ágyban fekvő beteg volt, olasz férje áldozatosan ápolta.

Maurizio Lodi Fe 2015. május 26-án hunyt el Rómában 93 éves korában.[198] Magyar felesége, Heli és népes családja búcsúztatta. Én végeztem a temetését a San Bellarmino-templomban, a Piazza Ungherián. Harsányi Ottó ferences atya mondta a szentbeszédet.

Mihályi Géza 2018. június 30-án hunyt el.[199] 1956-ban emigrált. Az olasz rádióban dolgozott. Áldozatosan ápolta a kapcsolatot Capestranóval. A Szent István Alapítvány Igazgatótanácsának a tagja volt. Végakarata szerint Capestranóban temettük el.

Palásti Benita kedves nővér 2016. március 30-án hunyt el Rómában, 105 éves korában.[200] Hosszú éveken keresztül dolgozott a Salvator Mundi kórházban. Rendházuk kápolnájában tartott temetésén többen részt vettek a magyar közösségből.

190 ÚÜ 2015.01.25.
191 ÚÜ 2013.09.29. Németh 2020, 53.
192 ÚÜ 2019.02.24.
193 ÚÜ 2014.10.26.
194 ÚÜ 2019.09.29., Tóth 2017, 82.
195 ÚÜ 2020.01.26.
196 ÚÜ 2019.09.29., Javorniczky István: *A magyarság és az egyház szolgálatában. Életinterjú dr. Keresztes Sándorral*, A szöveget sajtó alá rendezte és szerkesztette: Keresztes András, Budapest 2021.
197 ÚÜ 2016.09.25.
198 ÚÜ 2015.05.31., HD 2015.05.28.
199 *Capestranóban temették el Mihályi Gézát*, in: MK 2018.07.17., Életrajza: Németh: *A római* … 2015, 53–54.
200 *Végső búcsút vettek Rómában a 105 éves korában elhunyt Benita nővértől*, in: MK 2016.04.01.

Pásztor Edit professzor 2015. június 1-én Rómában hunyt el 90 éves korában.[201] A Sapientia és a Lumsa Egyetemen oktatott. Elismert középkoros egyháztörténész volt. Temetését én végeztem a Santa Maria delle Grazie alle Fornaci-templomban.[202]

Prokasza Emese 2019. januárjában hunyt el Rómában.[203] Hosszú évekig dolgozott a Vatikáni Rádió könyvtárában.

Sághy Mariann professzor 2018. szeptember 21-én hunyt el Budapesten.[204] A neves középkori történész római tartózkodásai alkalmával mindig részt vett a hó végi magyar szentmiséken és olykor a kedd reggeli magyar szentmiséken a Szent Péter-bazilika magyar kápolnájában.

Szilas László jezsuita atya 2012. január 4-én hunyt el Rómában.[205] A Rómában élő magyar emigráns jezsuita történészek utolsó mohikánja volt.

Szőnyi Zsuzsa 2014. március 16-án Budapesten hunyt el.[206] Temetésén Zebegényben néhányan Rómából is részt vettek. Rómában 2014. március 26-án mondtunk érte gyászmisét a San Girolamo della Carità-templomban.[207] A szentbeszédet Harsányi Ottó ferences atya mondta. A római magyar közösség egyik legismertebb tagja volt. Szombatonként lakásukban az úgy nevezett Triznya kocsmát, a római magyarok találkozóestjeit tartotta.[208] A ház falán, születésének napján, 2017. október 2-án avatták fel emléktábláját.[209]

Zakar Polikárp ciszter főapát 2012. szeptember 27-én hunyt el Budapesten.[210] 1950–1997 között élt Rómában a rendi központban, 1985–1995 között, mint generális főapát. Tagja volt a PMI Vigilancia Bizottságának, és Szent István Alapítvány Igazgatótanácsának. Zircen volt a temetése, amelyen néhányan Rómából is részt vettünk.[211]

Elhunyt, jeles egyházi személyek, akik nem voltak tagjai a római magyar közösségnek.

Izmindy Antal oratoriánus atya 2017. október 16-án hunyt el Bresciában.[212] 1956-óta élt ott. Észak-Olaszországban sok éven keresztül szolgálta a magyar közösségeket

201 *Elhunyt Pásztor Edith történész*, in: MK 2015.06.01.

202 HD 2015.06.03.

203 ÚÜ 2019.02.24.

204 ÚÜ 2018.09.30., *Írások és megemlékezések Sághy Marianne-ról*, Összeáll.: BUBNÓ Hedvig és NAGY Balázs, Budapest 2019.

205 ÚÜ 2012.01.29., Méltatásuk: BODA Attila*: Történetírás az emigrációban: a római magyar iskola*, in: Jezsuiták Magyarországon, A kezdetektől napjainkig. Szerk.: Szokol Réka – Szőnyi Szilárd, Budapest 2021, 552–553. *Historicus societatis Iesu, Szilas László emlékkönyv*, Szerk.: MOLNÁR Antal – SZILÁGYI Csaba – ZOMBORI István, (METEM Könyvek 62.), Budapest 2007.

206 ÚÜ 2014.03.30.

207 *Szentmise Rómában Szőnyi Zsuzsáért*, in: MK 2014.03.19. Erre az alkalomra jelent meg róla az Új Üzenet különszáma.

208 Története: SZŐNYI Zsuzsa: *A Triznya-kocsma. Magyar sziget Rómában,* Budapest 1999; Uő.: *Római terasz. Emigráción innen és túl,* Budapest 2006.

209 ÚÜ 2017.10.29., Zebegényben a Szőnyi Múzeum falán 2018. március 27-én Lévai Anikó avatta fel az emléktábláját, amelyen néhányan Rómából is részt vettünk. ÚÜ 2018.04.29.

210 ÚÜ 2012.09.30. FARKASFALVY Dénes O.Cist.: *Zakar Ferenc Polikárp zirci apát,* (1930–2012), in: Kereszty Rókus –Turóczíné Pesty Ágnes: Ciszterci arcképek, Budapest 2014, 287–290.

211 HD 2012.09.24.

212 *Elhunyt Izmindy Antal oratoriánus szerzetes*, in: MK 2017.10.19., NÉMETH 2020, 80., NÉMETH 2021 18–22.

Kovach Angelus atya idejétől. A milánói magyar szentmisék megtartásában nekem is segítségemre volt.

Miklósházy Attila jezsuita, a külföldi magyarok ny. püspöke 2018. december 28-án hunyt el.[213] A Szent Péter-bazilika magyar kápolnájában mondtunk érte gyászmisét 2019. január 8-án.

Paskai László bíboros, prímás, ny. esztergom-budapesti érsek 2015. augusztus 17-én halt meg.[214] Halálának 30. napján mondtunk érte gyászmisét a Szent Péter-bazilika Magyarok Nagyasszonya kápolnájában. A koncelebrációt Angelo Acerbi c. érsek, volt pápai nuncius vezette.

Seregély István ny. egri érsek 2018. december 31-én hunyt el.[215] 1990–2005 között a Magyar Püspöki Kar elnöke volt. A Szent Péter-bazilika magyar kápolnájában mondtunk érte gyászmisét 2019. január 8-án.

Szőke János szalézi szerzetes pap 2012. január 6-án hunyt el Budapesten.[216] Mindszenty József bíboros boldoggá avatási ügyének volt vice-posztulátora.

MAGYAR SÍROK RÓMÁBAN

Az 1947-re visszamenő hagyományt tartva minden évben megtartottuk a közös temetőlátogatást mindenszentek ünnepén, november 1-jén.[217] Általában délelőtt kerestük fel a sírokat 11 órakor.[218] Változó létszámmal vettek rajta részt (9. kép). Győriványi Gábor szentszéki nagykövet mindig eljött, azután, hogy hazatért, a szentszéki követséget Érszegi Márk első beosztott képviselte, legtöbbször a családjával együtt. Balla János nagykövet 2012-ben a feleségével együtt vett részt rajta. Többször jött a temetőlátogatásra Molnár Antal, a Római Magyar Akadémia igazgatója. 2014-ben Tóth Tamás a PMI rektora vezette a látogatást. Mindig részt vettek rajta a PMI ösztöndíjas papjai közül néhányan, és az alkalmazottak, valamint olykor a CGU magyar papnövendékei is. Tóth Tamás rektor 2017-ben újította fel a második világháború előtti hagyományt, hogy a Chiesa Santa Maria dell'Anima altemplomában eltemetett magyar katonákért halottak napja alkalmából, november 2-án ismét legyen szentmise, amelyet az Anima rektorával közösen szervezett a PMI.[219]

Hosszú idő után sikerült rendezni a Veranói temetőben a külföldiek parcellájában (38-as parcella) lévő magyar sírok kezelési jogát.[220] Az 1966-ban létrehozott közös ma-

213 ÚÜ 2019.01.27., ÚÜ 2019.01.27., *Gyászmise a római magyar kápolnában Seregély István és Miklósházy Attila lelki üdvéért*, in: MK 2019.01.10., Életinterjú kötete: Miklósházy Attila: *Egy szív, egy lélek,* (Pásztorok – Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 8.), Budapest 2009.

214 ÚÜ 2015.09.27., *Római gyászmise Paskai bíborosért a Szent Péter bazilikában,* in: Vatikáni Rádió 2015.09.15.

215 ÚÜ 2019.01.27., Életinterjú kötete: Seregély István: *Magunkat nem hagyhatjuk el* (Pásztorok – Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 5.), Budapest 2007.

216 ÚÜ 2012.01.29., *Elhunyt Szőke János szalézi atya,* in: MK 2012.01.07. Önéletrajza: Szőke János: *Görögyös úton,* Budapest 1993.

217 *Magyar sírokat látogatott a római magyar közösség*, in: MK 2014.11.1.

218 2014-ben 10.30-kor, 2015–2016-ban 16 órakor.

219 ÚÜ 2017.10.29.

220 A sírral kapcsolatos levelezés és dokumentáció: OMKM CD 78a. Főlelkészség 2017/1. Főlelkészség levelezés, városok 2017/Róma 2017/Róma, Verano-sírok ügye.

gyar sír kezelésére[221] bejegyeztettem magam, mint római magyar lelkészt, a mellette lévő máltai sír kezelésére a Magyar Máltai Lovagok Szövetsége megbízást (procura) adott, amit a temetőben szintén bejegyeztettem. Nehezebb volt a Római Magyar Akadémia sírjának a rendezése. A temető nyilvántartásában az szerepelt, hogy a sír kezelője Tóth László, történész, egyetemi tanár, aki 1895-ben született és 1958-ban hunyt el Szegeden. A húszas évek közepétől Rómában végzett kutatásokat, és az éppen elinduló Római Magyar Akadémia első titkára volt 1930-ig.[222] A nyilvántartás szerint tehát nem az Akadémia volt a kezelő, hanem egy természetes személy. Az olasz jog szerint elvileg az ő vérszerinti örököseinek kellett volna intézkednie a sír ügyében. A sírt Kovács József szombathelyi egyházmegyés pap halálát követően vették.[223] A sírba temették Göbel János Árpád festőt, aki ösztöndíjas korában váratlanul 1931. május 23-án elhunyt.[224] A sírkövön a neve így van feltüntetve: Johannes A. Gobel. Ezt követően a sírba mást nem temettek. Felmerült annak szükségessége, hogy Tóth László örököseitől kell nyilatkozatot kérni,[225] de végül is a hivatalos nyilatkozatok alapján bejegyezték, hogy a sír kezelője a Római Magyar Akadémia mindenkori vezetője. E kezelői jogok rendezését követően a római magyar nagykövetség közreműködésével mindhárom sír felújításra került, pótolva a hiányzó betűket is. A felújított sírokat 2018. február 10-én áldottam meg, amelyről a Szentszéki Nagykövetség blogja számolt be.[226] A megáldáson részt vett Kovács Ádám Zoltán, quirinális és Habsbug-Lotharingai Eduárd a Szentszék melletti nagykövet, Szabadhegyi Kristóf, a Magyra Máltai Lovagok Szövetségének elnöke, Puskás István a Római Magyar Akadémia igazgatója. A megáldás alkalmával köszönetünket fejeztük ki Rabi József máltai lovagnak, aki évtizedeken keresztül kezelője volt a magyar lelkészség és a máltai lovagok sírjainak.[227]

LELKIPÁSZTORI ÉRTESÍTŐ

A lelkipásztori értesítő, az Új Üzenet, továbbra is havonta jelent meg a római hó végi magyar szentmisére, amit nyomtatva kiosztottam, illetve elektronikus formában küldtem meg azoknak, akik címjegyzékemben szerepeltek. Nagyböjtben és adventben mellékeltem hozzá a ferencesek által készített lelki lapot, amit sokan örömmel fogadtak és minden évben vártak.

A misézőhelyek változásával az értesítő fejlécére helyezett kép is változott. 2017-ig a Santa Maria dell'Orazione-templom képe volt rajta, aminek a helyére 2012. október 28-tól 2013. november 24-ig a Hit évének szimbóluma került. A Santa Maria dell'Orazione-templom képét 2018 január végén lecseréltem Giuseppe Vasinak a Via Giulián lévő

221 Története: NÉMETH 2020 45–47.

222 UJVÁRY Gábor: *A Római Magyar Intézet története 1912–1945 között*, in: Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában, Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995), Szerk.: Csorba László, Budapest [1998], 41. Tóth László életrajza https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon–7428D/t-ty–780F8/toth-laszlo–78338/ (2020.02.25.).

223 1928–1929-ben volt a PMI növendéke. TÓTH 2017, 84.

224 Életrajza https://gocsejimuzeum.hu/zalai-muveszek-kislexikona/gobel-arpad (2022.02.22).

225 Kiderült, hogy az örökösök között van Áder János köztársasági elnök felesége, Herczeg Anita is. A vele való kapcsolat felvételében Csorba László nyújtott segítséget, amit azonban nem kellett igénybe venni.

226 HD 2018.02.15. *Római megemlékezés báró Apor Gábor halálának 50. évfordulóján* https://magyarorszagszentszek.blogspot.com/search?q=apor (2022.03.08).

227 ÚÜ 2018.02.25.

Palazzo Sacchettit ábrázoló metszetére.[228] Amikor visszatértünk eredeti helyünkre, akkor ismét új képet választottam, Giuseppe Vasinak a templomról 1754-ben készített metszetét.[229]

A karácsonyi számot 2012-től Kovács Gergely atyával közösen készítettük, aki Ruppert József atya után vállalta a firenzei közösség lelkipásztori ellátását. Minden évben karácsonyi ajándékként mellékeltem hozzá egy írást. Az első két évben korábbi írásaimat, amelyek a következők voltak.

2012 – *Szicíliai magyar szentmisék 1991–2011,*[230]

2013 – *Zágon József (1909–1975).*[231]

A következő évtől céltudatosan készítettem a színes karácsonyi mellékleteket.

2014 – *Az én Képes Bibliám – Gyerekségtörténet,*

2015 – *Olaszországi magyar misézőhelyek 2015,*

2016 – *Bujdosó regösök, Száműzött magyar költők kis antológiája,*[232]

2017 – *Magyarország történelme,*[233]

2018 – *Olaszországi magyar katolikus közösségek 2018,*

2019 – *Olaszországi magyar katolikus közösségek 2019.*

Az utolsó kettőt az adott év eseményeinek képeiből állítottam össze, amit örömmel fogadtak. *Az én Képes Bibliám* első részét 2015-ben folytattam, az Új Üzenet húsvéti számához mellékeltem a szenvedéstörténetet.[234]

Néhány különszám is készült, elsősorban az Értesítőben megjelent sorozatokból.

2012 – *Angelus atya 1911–2001–2011,*[235]

2014 – *Hit éve: A Hitvallás magyarázata,*[236]

2020 – *Római magyar gyóntatók.*[237]

Különszám készült Szőnyi Zsuzsa halála alkalmából is.[238]

Az Új Üzenet formája nem változott, továbbra is kétoldalas volt, kivéve a 2012. augusztus 15-i egyoldalas számot. Egy alkalommal, 2017-ben elektronikus úton küldtem a meghívót a december 26-i szentmisére, de sok foganatja nem volt. 2020-ban a vírus miatti bezárás alatt két rendkívüli szám készült, március 15-én, március 21-én, amelyek elsősorban az online közvetítésekről adtak tájékoztatást és igyekeztek bátorítást adni, illetve közös imára hívtak. Az értesítők bekötött példányait (2011–2013, 2014–2016, 2017–2020) ezekben az években is elküldtem az Országos Széchenyi Könyvtárnak.[239] Kapott belőlük egy-egy példányt Esztergomban a Prímási Levéltár és Cserháti Ferenc,

228 ÚÜ 2018.01.28. A metszet leírása Ceon, Paolo: *Le magnificenze di Roma nelle incisioni di Giuseppe Vasi*, Roma 2006, 121.

229 ÚÜ 2019.01.27. A 2019-es karácsonyi értesítőre azonban tévedésből a korábbi kép került.

230 Magánkiadásban jelent meg 2012-ben, majd a gyűjteményes kötetben. Németh László Imre: *Szétszórva egységben, Magyarok Itáliában 1974–2020*, Szerk.: Zombori István, Budapest 2021, 71–87.

231 A Magyar Egyháztörténeti Vázlatokban jelent meg 2012-ben, majd a gyűjteményes kötetben, in: Németh 2020, 261–295.

232 A forradalom hatvanadik évfordulója tiszteletére adtam ki újra a Kovách Angelus atya által 1961-ben Ottawában kiadott versgyűjteményt, amihez utószót írtam és kiegészítettem a költők életrajzi adataival.

233 Az ÚÜ-ben öt év alatt, 2013–2017-ben megjelent sorozatból összeállított sok képet tartalmazó füzet.

234 ÚÜ 2015.03.29.

235 Az ÚÜ-ben 2011-ben megjelent sorozat ÚÜ 2012. – különszám.

236 Az ÚÜ 2012–2013-ban megjelenet sorozata, ÚÜ 2014. – májusi különszám.

237 Az ÚÜ-ben 1918–2019-ben megjelent sorozat ÚÜ 2020. – különszám.

238 *Szőnyi Zsuzsára emlékezünk,* ÚÜ 2014. – különszám.

239 ÚÜ 2014.05.25., 2016.04.24. (2007–2010-es is).

a külföldi magyarok lelkipásztori ellátásával megbízott esztergom-budapesti segédpüspök. A 2011–2013-as kötet egy-egy példányát a Santo Stefano Rotondóban 2014. április 26-án tartott szentmisén ajándékba adtam Erdő Péter bíborosnak és Orbán Viktor miniszterelnöknek.[240] Az Új Üzenet utolsó számát 2020. augusztus 20-án írtam, amelyben elköszöntem.[241]

A RÓMAI MAGYAR KÖZÖSSÉG A MEDIÁBAN, TANULMÁNYOK

A római magyar közösség eseményeiről rendszeresen tájékoztattam a Magyar Kurírt, olykor csak a Vatikáni Rádió magyar adását, amelyet aztán a Magyar Kurír átvett. Hírek jelentek meg a magyar közösségről az Új Emberben, amelyek többségét Bókay László írta és a nyugat-európai katolikus lapban, az Életünkben is. Utóbbi gyakran átvette a Magyar Kurírban megjelent híreket. Az Életünk 2016. februári száma közölte olaszországi közösségeinket bemutató írásomat.[242] A Fondazione Migrantes lapja az *I Migranti Press* is olykor beszámolt rólunk. A teljesség igénye nélkül ezek közül megemlítek néhányat. Hírt adtak 2011-ben a Kovách Angelus emlékére rendezett zarándoklatról,[243] a 2017-ben Tolentinóban rendezett zarándoklatról,[244] és a 2020-as vírus miatt bezártságban végzett lelkipásztori munkáról.[245] 2013-ban egy cikkben bemutatták közösségünket.[246] Az Echo TV 2014. április 20-án vetítette le azt a filmet, amelyet a Szent István Házról és a lelkipásztori munkáról készítettek *Talpalatnyi Magyarország az örök városban* címmel.[247]

A napi sajtó is hírt adott a jelentősebb eseményeinkről, és számos interjút is adtam ezekben az években, többek között olasz tv-stáboknak 2013-ban Benedek pápa lemondása és a konklávé kapcsán, 2015-ben a menekültek magyarországi fogadásáról, 2020 tavaszán pedig az olaszországi vírushelyzetről magyar rádióadóknak.

Ezekben az években is folytattam a római magyar közösség történetének feldolgozását. A Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2016-i évfolyamában jelent meg elődömről, Kovach Angelusról írt tanulmányom, amelyből készítettem egy füzetet fotókkal, jegyzetek nélkül. Az Új Üzenet 2018. évi karácsonyi számához mellékeltem.[248] 2019-ben folytatva azokat a tanulmányaimat, amelyekben megírtam a római magyar közösség lelkipásztori ellátásának a történetét, megörökítettem az 1998–2011 közötti évek történe-

240 ÚÜ 2014.05.25.

241 Ez a szám kimaradt a 2017–2020-as bekötött példányból. A számot közölte a Vatikáni Rádió magyar adása és megjelent az Életünk 2020. októberi számában.

242 NÉMETH László Imre: *Olaszországi magyarok és lelkészeik,* in: Életünk 2016.02.

243 https://www.migrantesonline.it/2011/10/04/immigrati-ungheresi-in-italia-un-pellegrinaggio-per-ricordare-p-angelo-kovach/ (2022.02.25.).

244 https://www.migrantesonline.it/2017/12/14/marche-pellegrinaggio-delle-comunita-ungheresi-a-tolentino/ (2022.02.25.).

245 https://www.migrantesonline.it/2020/05/22/ungheresi-in-italia-la-vita-della-comunita-in-tempo-di-pandemia/ (2022.02.25.).

246 DI BENEDETTO, Nicola: *Ungheresi in Italia, Una comunità presente dal 1947,* in: Migranti, 2013.03., 8. A cikk fénymásolata megtalálható az ÚÜ 2011–2013-as kötetben.

247 ÚÜ 2014.04.26. A film linkje: *https://www.youtube.com/watch?v=142YAhcf_7I&ab_channel=H%C3%8DRTV%2B* (2022.02.25.). A film megtalálható OMKM CD 21.

248 NÉMETH László Imre: *Adalékok a római magyar lelkipásztorkodás történetéhez, Harmadik rész: 1973–1999*, in: MEV 28(2016/1–4) 154–193., ÚÜ 2018. Karácsony

tét is.[249] Ebből is fotókkal illusztrált füzetet készítettem a híveknek, jegyzetek nélkül, amelyet a 2019 áprilisi hó végi szentmisén osztottam ki.[250] Mindkét tanulmány összedolgozva a korábban írt első két résszel, megjelent tanulmányaim gyűjteményes kötetében.[251] A Mindszenty szentmisék történetét a Vértanúink – Hitvallóink című lapban írtam meg,[252] és 2018-ban olaszul jelentek meg az elhangzott homiliák.[253] Apor Gábor volt szentszéki nagykövet halálának 50. évfordulója kapcsán kezdtem el foglalkozni irathagyatékával, amelyből írtam egy tanulmányt.[254] A római magyar közösség 1944–1946 közötti történetét igyekeztem feltárni benne.

Befejezésül elmondhatom, hogy a római magyar közösség élete az előző években kialakított szokások szerint alakult 2011 és 2020 között. Minden alkalommal, amikor templomot kellett váltani sikerült a Római Magyar Akadémia közelében megfelelő helyet találni. A közösség élete ezekben az években gazdagabbá vált a zarándoklatokkal, a közös keresztút végzésével, farsangi ünneppel és a városnézésekkel. Maradandó emléket hagyott benne az egész Egyház életét befolyásoló nagy események átélése. Végezetül a közösség minden tagjának megköszönöm részvételét és minden féle segítségét, amellyel ezekben az években az elődök nyomdakán haladva építettük és szolgáltuk a római magyar katolikus közösségünk életét.

FÜGGELÉK

A hó végi magyar szentmisék főcelebránsai

Főpapok
Erdő Péter bíboros, prímás, érsek – 2012.11.25., 2014.04.26., 2014.09.28.
Pápai Lajos ny. győri püspök – 2015.10.25.
Ternyák Csaba egri érsek – 2018.02.25., 2019.11.24.

Papok, szerzetesek[255]
Ádám Miklós(ebp) – 2020.05.31.
Bartók Tibor SJ – 2018.01.28.
Bárdos Krisztián(eg) – 2016.01.31.
Birton Róbert(gyf)– 2012.02.26.
Bodó Zoltán(gy) – 2012.03.25.05.

249 Németh László Imre: *A római magyar katolikus közösség története 1998–2011.* in: Laborator assiduus, A 70 éves Zombori István köszöntése. Szerk.: Somorjai Ádám OSB – Somorjai Gabi, Budapest 2019, 395–414.
250 ÚÜ 2019.04.28.
251 Németh 2020, 65–115.
252 Németh László Imre: *Mindszenty-szentmisék Rómában*, in: Vértanúink – Hitvallóink, XXI/2. szám. 2015.05., 16–18.
253 *In memoriam* 2018.
254 Németh László Imre: *Szabad magyarok Rómában 1944–1946, Küry Béla és a Szabad Magyarok Szövetsége*, in: MS XIII(2019/2) 277–3–304.
255 Az egyházmegyék megjelölésének a módja követi az *Országos Katolikus Névtár 2000*, Szerk.: Míg Balázs, Budapest 2000 jelzésrendszerét. Az itt nem szereplő egyházmegyéket a következő rövidítések jelölik: Gyulafehérvár – gyf, Pozsony – po, Szabadka – szab, Róma – rm.

Bogdan Adamcik OMFConv – 2013.05.26.
Bokor Zoltán(szo) – 2014.01.26., 2018.05.27.
Boldvai M. Bertalan O.Praem – 2015.11.29.
Csépány Gábor Dr.(ebp)– 2012.05.27.
Eiben Tamás(dny) – 2016.04.24.
Felker Zsolt(ve) – 2014.05.25. lásd még újmise
György Alfréd OSCAM – 2017.04.30.
Harsányi Ottó OFM – 2013.11.24., 2015.02.22.
Hodász András(ebp) – 2016.02.28.
Jávorka Lajos(kal) – 2020.01.26.
Kaposi Gábor(gy) – 2017.03.26.
Kálmán Peregrin OFM – 2012.01.29.
Kelemen Imre(ebp) – 2014.02.23.
Kovács Gergely(gyf) – 2016.09.25., 2018.09.30.
Lovas Attila(vá) – 2015.05.31.
Melo Lajos OP – 2014.03.30., 2016.03.20., 2017.09.24.
Mohos Gábor(ebp) – 2018.10.28.
Molnár János(szo) – 2018.03.25.
Molnár Tamás(po) – 2013.01.27.
Nagy Csaba(dny) – 2019.05.26.
Nagy Krisztián(eg) – 2016.05.29.
Németh László(ebp) – 2011.09.25., 2012.09.30., 2013.09.29., 2015.03.29., 2016.06.26., 2019.04.28.
Németh Norbert (szo)– 2019.01.27.
Orosz Lóránt OFM – 2017.01.29.
Patsch Ferenc SJ – 2013.03.24., 2017.05.28.
Péteri Pál(kap) – 2015.06.28.
Ruppert József Sch.P. – 2012.06.24., 2018.06.24.
Serfőző Levente(sze) – 2012.04.29.
Somorjai Ádám OSB – 2012.10.28., 2014.06.29., 2017.02.26.
Szaniszló Ince OP – 2018.11.25.
Szentmártoni Mihály SJ – 2012.11.25. (homilia), 2015.09.27., 2019.09.29., 2020.02.23.
Szép Attila(pé) – 2020.06.28.
Szilágyi Szabolcs(szf) – 2013.04.28. lásd még újmise
Tengan Sebastián SVD – 2017.06.25.
Tóth Tamás(kal) – 2011.10.30., 2013.06.30., 2014.11.30., 2016.10.30., 2017.10.29., 2018.04.29.
Végerbauer Richárd(gy) – 2019.06.30.
Vértesaljai László SJ – 2015.01.25.
Vizi János(eg) – 2015.04.26.

Újmisék
Berecz Tibor(pé) – 2016.11.27.
Czapkó Mihály(eg) – 2013.02.24. (homilia)
Felker Zsolt(ve) – 2011.11.27.
Halász Péter(vá) – 2013.10.27.
Hodász András(ebp) és mások – 2014.10.26

Hurgói János(gyf) – 2013.02.24.
Kovács Szabolcs(gyf) – 2019.10.27.
Kulcsár Dávid(ve) – 2019.10.27.
Lábár Tamás(pé) – 2019.03.31.
Lápossy Péter(pé) – 2016.11.26.
László István(gyf) – 2013.02.24.
Mihály András(gyf) – 2017.11.26.
Németh István(dny) – 2019.02.24
Szabó-Szepesi Csaba(szab) – 2019.10.27.
Szilágyi Szabolcs(szf) – 2011.11.27. (homilia)
Tomanek Ferenc Áron(kap) –2013.02.24.
Törő András(dny) – 2013.10.27.(homilia)

SZIH – Szent István-ünnep főcelebránsai
Melo Lajos OP – 2014.08.24.
Németh László(ebp) – 2013.08.18., 2015.08.23.,[256] 2017.08.20., 2018.08.19., 2019.08.18.
Perger Gyula(szo) – 2012.08.19., 2016.08.18.

SZIH – december 26-i szentmisék főcelebránsai
Melo Lajos OP – 2016
Németh László(ebp)– 2011–2015, 2017–2019

A római magyar papi találkozók résztvevői 2011. szeptember–2020. június

Bartók Tibor	jezsuita professzor a Pápai Gergely Egyetemen 2017-től
Dankó István	rogazionista szerzetes, 2012–2013
Harsányi Ottó	ferences professzor az Antonianumon
Kovács Gergely(gyf)	Kultúra Pápai Tanács osztályvezető, 2019-ben kinevezett érsek
Melo Lajos	domonkos gyóntató a Santa Maria Maggiore-bazilikában
Mohos Gábor(ebp)	PMI rektor 2018-ban, kinevezett püspök
Németh László(ebp)[257]	SZIA elnöke, olaszországi főlelkész
Németh Norbert(szo)	PMI rektor 2018-tól
Orosz Lóránd	ferences asszisztens 2015–2016 között
Patsch Ferenc	jezsuita professzor a Pápai Gergely Egyetemen 2013-tól
Ruppert József[258]	piarista rendi asszisztens 2012-ig
Simon T. László	bencés professzor a Sant'Anselmo Egyetemen
Somorjai Ádám[259]	bencés, a Vatikán Államtitkárság levéltárosa 2017-ig
Strangó Péter(rm)[260]	plébános, Ostia, Santa Monica-templom 2019-től
Szaniszló Ince	domonkos professzor az Angelicum Társadalom Tudományi Karán 2017-től

256 A szentbeszédet Nagy Krisztián egri főegyházmegyés ösztöndíjas pap mondta. *Szent István király napját ünnepelte a római magyar közösség*, in: MK 2015.08.24.
257 2011. október 5-én a szentszéki nagykövetségen a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét kapta HD 2011.10.05., ÚÜ
258 2016. április 29-én Csehimindszenty Mindszenty emlékérmet kapott ÚÜ 2016.05.29.
259 A Pro Ecclesia et Pontoificie kitüntetésben részesült ÚÜ 2014.01.26.
260 Erdélyi származású, a neokatechumen közösség tagjaként a római egyházmegye titulusára szentelték pappá.

Szentmártoni Mihály[261]	jezsuita professzor a Pápai Gergely Egyetemen
Tóth Árpád	jezsuita tanulmányi prefektus a CGU-ban 2018-tól
Tóth Tamás(kal)[262]	PMI rektor 2011–2018 között
Urbán József	piarista asszisztens 2016-tól
Vértesaljai László[263]	jezsuita, a Vatikáni Rádió magyar adásának vezetője 2014-től

Fotók: Bókay László – 2–4, 6.
L'Osservatore Romano – 5.
Olaszországi Magyar Katolikus Misszió levéltár – 1, 7–12.

LÁSZLÓ IMRE NÉMETH:

OUTLINE HISTORY OF THE PASTORAL SERVICE OF THE HUNGARIAN COMMUNITY IN ROME 2011–2020

Between 2011–2020, the Hungarian ecclesiastical community in Rome held its holy masses in three churches due to church renovations: between 2011–2013 and 2019–2020 in the church of Santa Maria dell'Orazione, between 2013–2016 in the national church of the Bolognese, and between 2016–2018 in Santa Maria del Suffragio church. The Masses held on the last Sunday of the month were presented primarily by priests and monks living in Rome and priests on scholarship studying at the Papal Hungarian Institute, but on a few occasions archpriests, priests and monks from Hungary also came. In 2014, the mass held on the Saturday before the canonization of Popes John XXIII and John Paul II was memorable, at which the concelebration was led by Cardinal Péter Erdő in the Santo Stefano Rotondo church for more than a thousand believers from Rome and Hungary. Prime Minister Viktor Orbán also took part in this event. An outstanding event in the life of the community in 2014 was the participation of community representatives in the morning Mass of Pope Francis in the Santa Marta House, as well as the visit of the President of the Republic János Áder to the pilgrimage house of St. István in Rome In addition to the Masses at the end of the month, every year the Hungarian community in Rome commemorated Cardinal József Mindszenty on the anniversary of his death in the church of Santo Stefano Rotondo, the former address church of the cardinal, and in November visited the Hungarian graves in the Verano cemetery and preserved and cherished the memory of the deceased members of the community. Also memorable are the joint city tours in Rome and the pilgrimages organized around Rome between 2016–2020. In these years, the cooperation with the Migrans office of the Roman Vicariate, to which the community belonged in terms of church organization, and the relationship with the Fondazione Migrantes organization of the Italian Episcopal Faculty were also valuable. The pastoral newsletter Új Üzenet provided information about the life of the community also during these years.

261 2013. május 8-án a szentszéki nagykövetségen a Magyar Érdemrend Tiszti keresztjét vette át. ÚÜ 2013.05.26. *P. Szentmártoni Mihály SJ magas rangú magyar állami kitüntetésben részesült*, in: Vatikáni Rádió 2013.05.09.

262 2012. március 15-én a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét kapta. ÚÜ 2012.03.25. Pápai káplán lett. ÚÜ 2013.02.24.

263 2012. augusztus 20-án a Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetést kapta. ÚÜ 2012.09.30.

1. Csoportkép a hó végi szentmise után a Római Magyar Akadémia udvarán – 2012. január 29.

2. Áder János köztársasági elnök látogatása a Szent István Házban – 2013. szeptember 21. Találkozó a Mancini családdal, akik négy magyar gyereket fogadtak örökbe

3. Szentmise a Szent István Ház kápolnájában. Az elsősorban a Szent István Alapítvány tagjai: Szokoly György, Rabi József, Mihályi Géza és Daróczy László – 2013. december 26.

4. Orbán Viktor miniszterelnök a Santo Stefano Rotondóban – 2014. április 26. Bal oldalt Balogh Zoltán miniszter, jobb oldalt Molnár Antal, a Római Magyar Akadémia igazgatója

5. A római magyarok Ferenc pápa reggeli szentmiséjén a Casa Santa Marta kápolnájában – 2014. november 11. Jobb oldalt az első sorban Török Tamás, Török Ábel, Rabi József, Kállai Miklós és felesége

6. Pápai Lajos püspök bérmálja Török Ábelt a bolognaiak nemzeti-templomában – 2015. október 25. A bérmaszülő Komlóssy Gyöngyi római magyar konzul

7. Ruppert József piarista atya aranymiséje a Santa Maria del Suffragio-templomban – 2018. június 24. Mögötte ülnek Harsányi Ottó, Vértesaljai László, Nagy Csaba és Molnár János

8. Koszorúzás a Türr-szobornál – 2017. március 15. Habsburg-Lotharingiai Eduárd szentszéki és Paczolay Péter quirinális nagykövet között Erdő Péter bíboros

9. Temetőlátogatás – 2017. november 1.
Jobb oldalt Gönczy Zsuzsa, mellett Lantos Erzsébet és a PMI növendékei,
középen a háttérben Tóth Tamás rektor és bal oldalt a PMI három alkalmazottja

10. Csoportkép a Santa Maria dell'Orazione-templomban a hó végi szentmise után
– 2019. április 28.

11. Zarándoklat Poggio Bustonében – 2019. február 23.
Jobb oldalról a második Heintz Tamás mellette Gyimesi Anna

12. Római magyar papi találkozó – 2020. január 28.
Balról jobbra: Németh Norbert, Harsányi Ottó, Vértesaljai László, Jávorka Lajos, Kovács Gergely kinevezett érsek, Melo Lajos, Németh László, Szaniszló Ince, Bartók Tibor, Strangó Péter

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

KOVRIG BÉLA

A PROGRESSZÍV KATOLIKUS IRÁNY KIBONTAKOZÁSÁNAK LEHETŐSÉGÉRŐL

Forrásközlés

Közreadja: Keresztes András

BEVEZETÉS

Kovrig Bélának egy olyan, 1946-ban írt, komoly tanulmánynak is beillő írását szeretnénk itt a nyilvánosság elé tárni, amely különleges körülmények között született és őrződött meg, és amely eddig – valószínűleg terjedelme és talán részben a kézzel írt szöveg helyenkénti nehéz olvashatósága miatt – nemhogy a maga teljességében nem került publikálásra, hanem az ismertetésére is csak viszonylag röviden került sor.[1]

Az 1900-ban született Kovrig a két világháború közötti időszak egyik legmeghatározóbb társadalomtudósa és szociálpolitikusa volt. Egyetemi tanulmányait és egyéves külföldi tanulmányútját követően hamar fontos beosztásokba került, az évek során több miniszterelnök bizalmát is elnyerte. Dolgozott minisztériumban, miniszterelnöki hivatalban, volt az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) vezetőségi munkatársa, Teleki Pál megbízásából a Társadalompolitikai Osztály, majd a Nemzetpolitikai Osztály irányítója, 1941-től Kolozsvárott egyetemi tanár, dékán, rektor. Tudományágát nem csupán elméleti síkon művelte magas szinten (oktatói tevékenysége mellett számos tanulmányt és könyvet is publikált), hanem az általa vallott elvek gyakorlati megvalósításában is aktívan részt vett (szociális törvények előkészítése, társadalmi szervezőmunka).

E bevezető keretét meghaladná életművének részletes ismertetésére, de a munkássága iránt érdeklődőknek Kovrig utóbbi években újra (vagy kéziratból újonnan) kiadott művei mellett bőséges szakirodalom is rendelkezésre áll.[2]

Ezért most csak munkásságának néhány olyan vonatkozására szeretnénk kitérni, amelyek szorosabban kapcsolódnak a közlésre kerülő „feljegyzéséhez", és segítik annak értelmezését, jelentőségének megértését.

Kovrig egész szellemiségét meghatározta katolikus világnézete és ennek megfelelően a katolikus egyház társadalmi tanítása. Már korán, az 1930-as évek második felében

1 Lásd: Petrás Éva: *„Clara pacta, boni amici!" Egy püspöki körlevél háttere.* In: Baráth M. – Bánkuti G. – Rainer M. J. (szerk): Megértő történelem – Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére. L'Harmattan Kiadó, Bp. 2011. pp. 224–226.

2 A szakirodalmi felsorolást lásd a forrásközlést követően.

kapcsolatba került az akkor kibontakozó keresztényszociális mozgalmakkal. Segítette többek között a parasztság felemelését célzó katolikus agrárifjúság szervezet, a KALOT működését, támogatta a munkások megszervezését és érdekvédelmét célzó EMSZO és a Hivatásszervezet törekvéseit, valamint a Slachta Margit által alapított Szociális Testvérek Társaságának a tevékenységét is.

Munkásságát kezdetektől fogva jellemezte a totalitárius rendszerek bírálata. Írásaiban kritikával illette mind a szovjet kommunizmust, mind német nemzetiszocializmust. Teleki Pál miniszterelnöksége idején (1939–1940) az ő vezetésével alakult meg a náci-, német- és nyilasellenes titkos propagandát irányító Nemzetpolitikai Szolgálat. 1944-ben részt vett az antifasiszta ellenállásban is: röpcédulákat nyomtatott és terjesztett, embereket bújtatott. 1944 augusztusától ő is bujkálni kényszerült.

Egyik szervezője és fontos szereplője és volt az 1943 nyarán a győri püspökvárban tartott titkos összejövetelnek, ahol – készülve a világháború várható tragikus kimenetelére – létrehozták a Katolikus Szociális Népmozgalom nevű szervezetet, a későbbi Keresztény Demokrata Néppárt elődjét. Ezen a bizalmas körben tartott munkaértekezleten, amelynek bevezető előadását is Kovrig Béla tartotta, őt bízták meg azzal, hogy kidolgozza a magyarországi kereszténydemokrácia szociális programját. Jelentős szerepet játszott az 1944 őszétől szerveződő Keresztény Demokrata Néppárt indulásában is, majd 1945-től a szárnyait bontogató párt szellemi irányvonalának meghatározásában.

A fentiek alapján érthető, hogy Kovrigot a háború után is országszerte mint a keresztény indíttatású demokratikus társadalompolitika széles ismeretségi körrel rendelkező, nagy tekintélyű vezető személyiségét tartották számon. Ezért nem véletlen, hogy hamarosan a kommunista párt által irányított politikai rendőrség célkeresztjébe került. 1946 szeptemberében, több hónapos megfigyelést és felkészülést követően a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya (PRO) presszió alapon – részben beteg családtagjai állapotával, részben a korábbi, szovjet-ellenesnek nyílvánított írásaival megzsarolva – beszervezte ügynöknek. Ennek, az idegeit megviselő ügynöki munkának úgy tudott véget vetni, hogy 1948 őszén, amerikai követségi segítséggel, feleségével együtt külföldre szökött.

Ahogy Tabajdi Csaba már egy 2008-as tanulmányában[3] felhívta rá a figyelmet: „A[z állambiztonsági levéltárban fennmaradt] dossziéiban található anyagok alapján Kovrig ügynöki tevékenysége nem rekonstruálható teljes mértékben. Egy 1950-es összesítő jelentés 26 fontos jelentést sorol fel, de ezeknek csak egy része található meg. … [Kovrig] másokra terhelő adatokat csak igen korlátozottan szolgáltatott. Szerepe lényegében a megfelelő műveltséget, tudást nélkülöző, „az elhárítási vonalon" hiányos ismeretekkel rendelkező politikai rendőrök számára alapvető információk, szempontok szolgáltatása volt. Ez a legegyszerűbb esetben személyek alapvető életrajzi adatainak, tevékenységének leírását, személyiségének jellemzését jelentette. Kovrig leginkább egy katolikus közéleti ki kicsoda funkcióját is betölthette a PRO számára. … a dossziéban meglévő anyagok szerint olyan adatokat sohasem közölt, amelyeket a közéletben jártasak ne ismerhettek volna."

Kovrig fennmaradt jelentései közül a most közlésre kerülő írás, mely „A progresszív katolikus irány kibontakozásának lehetőségéről" címet viseli, terjedelmében és tartalmában is különbözik jelentései többségétől: 33 kézzel írt oldalon nem egyes közéleti (poli-

3 TABAJDI Gábor: *Egy értelmiségi megtörése: A Kovrig-dosszié.* In Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: Az elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990. Budapest, Corvina – 1956-os Intézet. 193–203.

tikusi vagy egyházi) személyiségről szól, hanem ahogy a címe is mutatja, általánosabb témáról.

Kovrig ezt a dolgozatát nem sokkal a beszervezését követően, 1946 novemberében készítette. A dolgozat szövegéből tudható, hogy felkérésre írta, de azt nem tudjuk, kik voltak vagy kik lettek volna a tervezet igazi címzettjei (feltehetőleg magasabb szintű személyek, mint az államvédelmi tisztek), és azt sem tudjuk, végül is kikhez jutott el, kik olvasták, és mi volt azok reakciója. Még arról sem maradt fenn irat, hogy maga a tartótiszt hogyan fogadta, miként értékelte ezt e komoly tanulmánynak beillő munkát.

Kovrignak ez a feljegyzése, amellett, hogy részletes helyzetképet ad – természetesen saját szemszögéből – korának keresztény politikai táboráról, annak két irányzatáról, a „progresszív irány" szellemi hátteréről, gyakorlatilag arról szól, lehetséges lenne-e, és ha igen, miként, milyen feltételek mellett, bizonyos közös célok elérése érdekében, egyfajta békés egymás mellett élést megvalósítani a baloldali politikai erők és a progresszív, kereszténydemokráciára törekvő politikai tábor között – a lényeges elvek feladása nélkül. Vagyis miként lehetne elérni azt a „modus vivendit", amelyre a Barankovics István vezette Demokrata Néppárt és annak jezsuita szellemi háttéremberei (Kerkai Jenő, Jánosi József, Nagy Töhötöm) is törekedtek.[4] Nem szabad elfelejteni, hogy egy ilyen cél elérése az akkori, még képlékeny politikai és társadalmi viszonyok között nem tűnt eleve lehetetlennek. Csak később, 1947-ben, majd főként 1948-ban változott meg gyökeresen a helyzet, amikor már semmi esélye nem maradt bármiféle tisztességes kiegyezésnek.

Fontos ez a „feljegyzés" tehát abból a szempontból, hogy jól láthatjuk belőle, milyen elérendő célokban és milyen lehetséges módszerekben gondolkodtak 1946 őszén a kereszténydemokrata politikusok. Mert bizonyosra vehetjük, Kovrig nem csupán saját gondolatait fogalmazta meg ebben a dolgozatában, hanem egyeztetett a Demokrata Néppárt vezetőivel, ill. szellemi háttérembereivel, köztük P. Kerkai Jenővel. Hogy ez nem csupán feltételezés, arra rávilágít Kurecskó Mihály egy nemrég megjelent tanulmánya[5], amelyben a szerző hiteles dokumentumok alapján állítja: Kovrig „beszervezése másnapján több, hozzá közel álló személy előtt dekonspirálta magát, vagyis elmondta, mi történt vele és mit várnak tőle a »szervek«. Ezzel hatalmas kockázatot vállalt, hiszen nem tudhatta, hogy valaki közülük nem jelent-e, de úgy látszik bízott emberismeretében és bátran kijelenthető, hogy az adott körülmények között a lehető legtisztességesebb módon járt el – és még ezzel is sokat kockáztatott. […] Kovrig a megfigyeltekkel, különösen a jezsuita Kerkai Jenővel megbeszélte a jelentéseket, sőt, azokra éppen a megfigyeltek dolgozták ki a részletes választ, egyúttal gyorstalpaló tanfolyamot tartva az ÁVO munkatársainak az egyház szervezetével és az egyháztörténettel kapcsolatos kérdésekről. Szintén érdekes mozzanat […], hogy Kerkai Jenő előtt öten dekonspirálták magukat – úgy tűnik, a »klerikális reakció« elleni harc ekkor még nem kecsegtetett sok sikerrel."

Mai szemmel olvasva, a múltat ismerve naivnak tűnhetnek az ebben a dolgozatban olvasható gondolatok és tervek. De 1946-ban még nem volt annyira egyértelmű, mint ahogy ma már tudjuk: a magyar és a szovjet kommunisták számára nem az általuk is vallott és akár a kereszténydemokraták által is felvállalható nemes célok elérése volt fon-

4 Erről részletesebben lásd: Johan Ickx – Keresztes András – Somorjai Ádám (szerk.): *Ütközni vagy időt nyerni. Katolikus alternatívák 1945 után néhány vatikáni dokumentum fényében.* METEM, 2020 – Online: https://mek.oszk.hu/21300/21393/21393.pdf

5 Kurecskó Mihály: *Dekonspiráció az „egyházi reakcióban" – egy beszervezés története Kovrig Béla, az áldozat szemszögéből.* In: Archivnet, 17. évfolyam (2017) 3. szám.

tos, hanem a kizárólagos hatalom megkaparintása. Érdekes és talán egyúttal fájdalmas belegondolni abba a kétségtelenül történetietlen feltételezésbe, mennyire másképp alakulhatott volna Magyarország sorsa, ha a kommunisták elfogadták volna a kereszténydemokraták akkori ajánlatát, úgy, ahogy azt Kovrig Béla ebben az írásában megfogalmazta és ahogy lentebb olvashatjuk.

Végül két technikai jellegű megjegyzés: 1. Kovrig dolgozatban olyan sok személy neve fordul elő, hogy – terjedelmi okokból – a magyar személyek lábjegyzetelésétől eltekintettünk, és a külföldiek esetében is csak annyit közlünk lábjegyzetben, amennyi a beazonosításukhoz feltétlenül szükséges. 2. A szövegkiemelések – a kéziratban aláhúzva, itt vastagon szedve – Kovrig Bélától származnak.

* * *

KOVRIG BÉLA

A PROGRESSZÍV KATOLIKUS IRÁNY KIBONTAKOZÁSÁNAK LEHETŐSÉGÉRŐL

(Feljegyzés)[6]

Ez a kézirat harminchárom [kézzel írott] oldal terjedelmű és csak a maga egészében bírálható el.

Minden szellemi világáramlatban, amely hosszú időn át institúciókban, szervezett formában jutott kifejezésre – a pozitivista filozófia elgondolójának, A. Comte-nak megítélése szerint – két irányzat fejlődik ki: az egyik a társadalmi létben a rendet, az *ordre*-t, a másik a haladást, a *progrès*-t hangsúlyozza és képviseli. Ezt a jelenséget tapasztaljuk hazánkban is, ahol a katolicizmusban világosan felismerhető a status quo-t képviselő konzervatív pszeudotradicionalista irány mellett azoknak a szellemisége és törekvése is, akik a szociális haladás meggyőződéses híveiként az erőszak [beszúrva: letűnt] társadalmának felszámolását és olyan demokráciát és szocializmust kívánnak, amelynek alapja a szeretet-törvény, a szociális igazságosság, az erkölcsi törvény és általában a természeti jog.

I. KÉT IRÁNY A MAGYAR KATOLICIZMUSBAN

Amikor két irányzatról szólok, nem vallási, hitelvi és erkölcsi különbségekre gondolok, nem pedig azért, mert a katolicizmus Magyarországon is egységes ugyanazoknak a hitelveknek, erkölcsnek, természeti jognak helyeslése, megvallása és az Egyház küldetése és jelentősége tekintetében. A különbséget kötelező tárgyilagossággal és a valóságot megközelítő pontossággal akkor lehetne meghatározni, ha a konzervatív, pszeudotradicionalista irány nyilvánosságra hozná nézeteit az időszerű művelődési, társadalmi, gazdasági, államszervezési kérdésekről. Ennek hiányában csak azt állapíthatjuk meg, hogy a progresszív katolikus irány a katolikus erkölcsnek és a természetjognak a pápák szociális enciklikáiban kifejezett értelmezése alapján demokráciát és szocializmust akar,

6 A feljegyzés kelte: 1946. nov. 11. – Őrzési helye: ÁBTL 3.2.4. K–384/2. 60–92.

és ezért megelégedéssel fogadja a nagybirtokrendszer megszüntetésének tényét, az üzemi alkotmányosság megindulását, üzemi bizottságok létesítését, a szénbányák és az energiatelepek államosítását, a szakszervezkedés növekvő jelentőségét és fejlődését, a népi szövetkezetek fejlesztését, a szabad népművelés megerősödését, általában a felnőttek nevelésének intézményes megalapozását és minden intézkedést, amelynek célja a társadalmi igazságosság elve alapján a dolgozó néprétegek jogos törekvésének és emberi értékeinek védelme és érvényesítése az alkotmányos szabadság szellemében. Ugyanakkor a progresszív katolikus irány a pápák szociális tanítását követve vallja, hogy nincs katolikus kormányforma, nincs katolikus társadalmi és gazdasági rendszer, miért is a status quo-hoz nem lehet azon a címen ragaszkodni, hogy az katolikus elveknek felelt volna meg. A katolikus progresszív irány mindezt vallja abban a meggyőződésben, hogy az ilyen szellemű katolicizmus lehet valóban aktív építő és társadalmat erősítő hatótényező. – Tényként állapítható meg, hogy a másik irány a progresszív irány képviselőivel való minden korábbi személyes kapcsolatát megszüntette, aktivitásukat az egyháziak keretében megnehezítette, magatartásukat több ízben – a kifogásoltak előzetes megtárgyalás nélkül – elítélte.

A konzervatív pszeudotradicionalista irányt Magyarország hercegprímása személyesíti meg. Erős egyéniségére figyelemmel nem tételezhető fel, hogy tanácsadóknak, környezetének hatása alatt alakítja ki felfogását, különben is közvetlen környezetében nincsen senki, aki politikai–társadalmi felfogására erős befolyást gyakorolhatna. A prímás felfogását – sokak megítélése szerint – talán leginkább azok fejezik ki, akik – a katolikus közéleti tényezők közül – vele aránylag sűrűbben érintkeznek, nevezetesen Endrédy Vendel zirci apát, Baranyai Jusztin egyetemi tanár, Kóródi-Katona János nemzetgy. képviselő, Czettler Jenő egyetemi tanár. Esterházy Móricz személyét is ide sorozták, de ő a közelmúltban a Katolikus Népszövetségben elfoglalt tisztségéről lemondott. Az Actio Catholica országos elnöke hivatalból a mindenkori prímás, miért is nem ítélhető meg, hogy Mihalovics Zsigmond és munkatársai közül ki milyen mértékben hivatali ügybuzgóságból vagy egyéni meggyőződésből követi ezt az irányt. Pálffy Józseffel a progresszív katolikus irány vezető képviselői akkora ellentétben állnak, hogy közvetlen értesülésük nem lehet a prímás és Pálffy József közéleti kapcsolatairól. Nevezettnek a Sulyok-pártban vezető tisztsége esetleg nemcsak Pálffy erőteljes szervező aktivitásának, politikai mozgási képességének, hanem annak is tulajdonítható, hogy benne olyan személyt látnak, akinek politikai küzdőképességét a főpapság egy része már kipróbálta és megbecsülte.

A progresszív irány megszemélyesítője Szekfű Gyula professzor. Moszkvai követsége óta csak ritka és rövid ideig tartó fővárosi tartózkodása alatt lehet kapcsolatban az irányt képviselő csoport többi tagjával. Így a progresszív csoportot közéleti tényezők előtt Barankovics István, P. Jánosi József SJ képviselik. A progresszív katolikusok szellemi táborában nagy jelentőségű francia gondolkodókra és a velük való érintkezés kifejlesztésének fontosságára való tekintettel egyre nagyobb jelentőséghez jutott Eckhardt Sándor prof., nemzetgy. képviselő, aki hazánkban a francia kultúra és közélet legalaposabb ismerője. Ide tartozik P. Nagy Töhötöm SJ, a kitűnő szónok és az olasz viszonyok szakértője, P. Kerkai Jenő, a KALOT[7] megszervezője, akit Kornfeld Móricz a két világ-

7 Az 1935-ben Kerkai Jenő jezsuita szerzetes által alapított KALOT (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete) az egész országra kiterjedő egyházi indíttatású világi szociális agrárifjúsági reformmozgalom volt több százezer taggal. A 20. századi magyar történelem egyik legsikeresebb civil szerveződésének tekinthető. 1946 júliusában Rajk László kommunista belügyminiszter – hamis okokra hivatkozva – betiltotta a működését.

háború között idők legkimagaslóbb szervező zsenijének tartott, továbbá Bálint Sándor szegedi professzor, nemzetgy. képviselő, elismert művelője a magyar néprajznak, Bálint József, a Katolikus Parasztifjúsági Szövetség[8] egyik vezetője és sok fiatal pap, tanár, tanító és a KALOT által a progresszív katolikus irány számára nevelt népvezető parasztember. Ide tartozik e sorok írója, és bár nem tagja a Barankovics elnöklete alatt álló ama Demokrata Néppártnak, amely kristályosodási magja egy nagyobb szerepre hivatott progresszív katolikus pártnak.

Erőviszonyok

Külső megnyilatkozásokból és a katolikus nép tekintélyes részének a prímás irányában való viselkedéséből ítélve a prímás ura a közéleti hangulatokra reagálni tudó katolikusok legalább 90%-a ösztönéletének. Puszta megjelenésével ő fejezik ki számukra azt, amiben hisznek, amit várnak, amit akarnak. Ő a megtestesült bírálata számukra mindennek, amitől félnek, amit rettegnek, amit rossznak tartanak. Körülötte, általa egy mi-tudat támadt, amelybe – szemmel láthatóan – beleolvadtak mindazok, akik elégedetlenek a jelennel, legyen ennek oka bírtok- vagy állásvesztés, bárminő hátrány, kár, fájdalom, megalázás elviselése vagy ennek rokonnál, barátnál való megtapasztalása. Így a tömeghangulatnak ebbe az áramkörébe bekapcsolódott számos protestáns, továbbá olyan pogánylelkű, aki azelőtt csak káromolva emlegette a Szűzanyát. E sorok írója közvetlenül ezt nem tapasztalta, de ma már ez nem vitás. A prímás napjainkban tehát már a katolikusoknál nagyobb szellemi kollektivitás ura, és őt ért minden támadás csak fokozza, tömöríti ezt a szellemi kollektivitást.

Vajon azt jelenti-e ez a tömeglélektani jelenség, hogy a prímás tömegeinek minden tagja konzervatív pszeudotradicionalista? Egyáltalán nem! De ennél többet jelent: ez a tömeg kritikátlan, mint – a tömeglélektan szabályai szerint – minden tömeg, és – amíg a varázslat tart – mindent elfogad és helyesel, amit vezére jónak tart. A varázslat pedig addig tart, amíg a félelem, a szükség, a bizonytalanság, az elesettség, a még nyílt sebe fájdalma és mindennek a tömegessége [tart]. Ennek megszűntével széjjelfoszlik a fantom, a gondolatlény, a nagy Másik[9], a nagy Vádló, és marad a bíbornok, az esztergomi érsek.

Ennek a karizmás akaratembernek szellemi-lelki sugárzó, tehát tömegvonzó erejét ma növeli az a tudat, hogy Kollonich óta elsőízben megteremtette a magyar nép többségében a két legerősebb irracionális erőnek, a vallásosságnak és a nacionalizmusnak egységét, és ezt éppen a prímás személye jelképezi, akiben a magyar nacionalisták a múltban mindig a kozmopolita világegyház és a magyar függetlenséget bénító Habsburg-uralom exponensét látták. A vallásosság és a nacionalizmus érzelemvilágának katolikus közös nevezőre összevonása az a teljesítmény, amelyet még egy Pázmány Péter sem mutatott fel a történelem előtt, hiszen éppen vele szemben Bethlen Gábor képviselte a magyar függetlenség eszméjét és érzésvilágát. A prímás komoly egyházi tényezők előtt is tekintélyt szerez azzal a bizonyossággal, hogy míg eddig a kozmopolita katolikus papsággal

8 A KALOT második számú vezetőjének, a szintén jezsuita Nagy Töhötömnek, az oroszokkal folytatatott tárgyalása révén sikerült elérnie, hogy 1946 augusztusában az egykori KALOT új néven: Katolikus Parasztifjúsági Szövetség (KAPSZ) újjászerveződjék. A KAPSZ-ot azonban a magyar kommunisták erős nyomása alatt tartották, alapszabályát a magyar belügyminisztérium későbbiekben nem hagyta jóvá.

9 A tényleges hatalom ellenpólusa, a mai tézis antitézise. (Kovrig Béla saját utólagos beszúrása)

szemben a protestantizmus hirdethette némi igazsággal, hogy igazán csak a protestáns a jó magyar, addig ma a tömegek, a nép számottevő része a katolikus prímásban látja az erős, kemény magyart.

A prímás ma Barankovicsban és P. Jánosiban látja katolikus ellenzékének vezetőit, és a progresszív katolikus iránynak a prímás körül támadt – esetleg tartós, huzamosabb – „varázslat" idején nem is lenne komoly lehetősége, ha közéleti munkáját valóban „Őeminenciája ellenzéke"-ként iparkodnék a katolikus táborban kifejteni. „Ellenzékisége" néhány hát alatt a gyűlölet és a megvetés kéngőzös mocsarába fulladna. **A progresszív irányra nem ez a feladat vár, hivatása nem az oppozíció. A progresszív katolikusok feladata: senki ellen sem harcolni, hanem az Egyház szociális tanítását hirdetni**, az Egyház külföldi demokrata és szociális mozgalmainak szellemiségét a legaktívabban terjeszteni, és a hitelvek, a keresztény erkölcs és a természeti jog alapján **a papságot és a hívek minél nagyobb részét meggyőzni arról, hogy a demokrácia a keresztény perszonalizmusnak leginkább megfelelő kormányforma, és a szocializmusban a természeti jogok sokkal inkább érvényesülnek, mint a kapitalizmusban.** A progresszív katolikusok feladata főpapról főpapra, papról papra, hívők kisebb-nagyobb csoportjait sorra járva hirdetni, hogy a pápaság erkölcsi forradalomra szólított fel minket, feladatunkká tette az erőszak társadalmának helyére a szociális igazságosság társadalmának felépítését; mi is vállaljuk ezt a missziót, amit oly nagyszerűen teljesítenek a kor legjobb katolikus – papi és világi – szellemei, a progresszív katolikusok külföldön; álljunk bele a XX. század életébe, legyünk aktív együtthatói ennek a szociális életnek, mert a passzivitás, az attentizmus[10] nem katolikus magatartás! Ha pedig vállaljuk a szocializmus krisztianizálásának a feladatát, ha keresztény tartalmú demokráciát akarunk, akkor legyünk tett-tel tényezők ennek a demokráciának és szocializmusnak építésénél!

Meggyőződésem, hogy ekként eljárva, senkit se provokálva, de lenyűgöző igazságokat lenyűgöző erővel hirdetve, nem mi, de a magunkban hordozott igazságok meg fognak hódítani lelkeket, főpapi, papi, világi lelkeket egyaránt.

Az erőviszonyok fejtegetésével kezdtem. Igen, a progresszív katolikus irány mai képviselőinek, mozgatóinak száma csekély. De az utóbbi tíz év folyamán csoportunk tagjainak tapasztalatából tudjuk, hogy az ország katolikus vidékein alig van falu, de város egy sem, ahol nem lennének olyan gondolkodó katolikus magyarok, így a KALOT, az EMSZO[11], a Prohászka Körök szociális kurzusainak neveltjei, a katolikus progresszív szellemű értelmiség tagjai, akik boldogan fogadnák be a tanítást, mely megmutatja, hol a helye – és van helye! – az egyházhoz hű katolikus magyarnak a megváltozott magyar világban. Békét, családjukat szerető, annak biztonságáért, jövőjéért aggódó magyarok megkönnyebbülnek, ha előttük ismert, általuk tisztelt, kipróbált katolikus szellemi vezetők megmutatják, hol a helyük és az életlehetőségük a demokráciában anélkül, hogy bármit fel kellene adniok hitünkből, magyarságunkból. Ha a progresszív katolikusoknak ma számban nem jelentős csoportja így közeledik a katolikus néphez, amelyben évtized óta ápolt gyökerei vannak, akkor tábor támad általa és körülötte, melynek természetesen a hierarchiát megillető tisztelettel övezett lelki, **vallási vezetője** továbbra is a prímás marad, a tábor közéleti vezetői azonban azok a progresszív katolikus magyarok lesznek,

10 Attentizmus: kivárás, várakozó állaspontra helyezkedés, döntés halogatása.

11 Az EMSZO (Egyházközségi Munkásszakosztályok): a katolikus egyházon belül a 20. század első felében létrejött keresztény szociális munkásmozgalmi szervezet. 1945 elején a Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány az EMSZO-t feloszlatta.

akik az Egyházhoz és a hazához híven vezetik a szavukra hallgatókat a társadalmi fejlődés útján.

Ez a remény természetesen csak akkor valósulhat meg, ha teljesülnek ennek – alábbiakban részletezett – feltételei. Mielőtt ezekkel foglalkoznánk, válaszolnunk kell egy minden bizonnyal máris támadt kételyre: **Honnan a progresszív katolikusok öntudata, mire alapítják reményüket, hogy szellemi irányuknak és közéleti törekvéseiknek megnyerhetik a magyar katolikusok számottevő részét?** Válaszunk: **a progresszív katolikus szellemnek – Európa-szerte és hazánkban egyaránt megtapasztalt – meggyőző, hóditó ereje, a katolicizmus és a szocializmus találkozásának, szellemi ötvöződésének csodálatos lelki, szellemi hatás ott, ahol ezt a szellemi szintézist nem a szocializmus elsikkasztása, meghiúsítása, feloldása érdekében, hanem azért valósítják meg, hogy a szocializmust ráépítsék a teljes emberre, a minden ember boldogulásáért Isten előtt egész lelkével felelős erkölcsi személyiségre.**

II. HOVA TARTOZUNK?

Nem vagyunk úttörők. Nem tapogatózunk. Szellemi biztonságérzetünket és reményünket növeli, hogy a katolikus szociális tanítás olyan szellemi érték, amelynek kifejlesztésén a katolikus kultúra legkiválóbb elméi dolgoztak, amióta az indusztrializmussal karöltve haladó kapitalizmus kiváltotta korunk szociális kérdéseit. A magyar szociális katolikusok nem érzik magukat egyedül, csak képviselői és művelői annak az evangélium szelleméből való világáramlatnak, amely minden valóságos emberi kultúrértéket bele kíván építeni a szociális igazságosság kialakuló életformájába, a szocializmusba.

Mögöttünk nem az utópisták ábrándozása, sem a jámbor karitatív-szociális pepecselők jótékonykodása, sem a vállveregető „munkásbarát" munkáltatók patronázsa, sem a szociális kérdés lényegét [el]kendőző szociális békekovácsok számító ügyeskedése, sem a szociális olajcseppeket kenegető vagy az elesett tömegeket a vallás bódulatába ringató farizeusok mesterkedése sötétlik; mi azokkal vagyunk egyek, azoknak a társai és utódai vagyunk, akik Krisztusban a szenvedő proletár Krisztust látják, akik gyűlölték és utálják akár a verseny- akár a monopolkapitalizmust, akik meg akarták és – a szocializmus összes erőivel együtt – meg fogják szüntetni az emberi hatalmaskodásnak és kizsákmányolásnak minden formáját.

Mi nem vagyunk különböző okokból szánalomraméltó magyarországi keresztényszocialisták. Egyikünk sem volt az, mert Giesswein Sándor halála után kufárok, szemfényforgató [szemforgató?] közéleti [?] ágensek és főpapi lakájok kezén elsikkadt ez az eleve vérszegény szánalmas hazai kereszténységszocializmus.

Kik vannak mögöttünk és velünk?

Azok, akik figyeltek az elnyomott néposztály szenvedéseinek és vágyakozásainak először kifejezést adó Cabet,[12] Louis Blanc, Blanqui, Péreire és Darmesteter hívó kiáltásaira, akik – vallási különbségükre tekintet nélkül – tragikus elkeseredéssel sürgették az evangélium legtekintélyesebb őrének, a katolikus egyháznak közbelépését. Így Fran-

12 A nevek pontosítását lásd a bekezdések végén.

ciaországban korának nagy üldözöttje, utóbb még a pápától is elítélt Lamennais egész „La Chênaie"-körével együtt, hiszen ő hirdette, hogy az Egyház és a nép, a pápaság és a demokrácia együtthaladása történelmi és szociológiai szükségszerűség. A szabadságra törekvést egyesíteni kell az egyén feletti társadalmi elvekkel, amelyeket az egyház képvisel. A katolikusok kötelessége, hogy megkönnyítsék az új társadalom eljövetelét. Az a Lamennais, aki – a hierarchia egy részének megbotránkoztatásával – lelkesen üdvözölte a belga, az ír és a lengyel szabadságharcosokat, korának forradalmait.[13]

Mögöttünk vannak, akik a francia konzervatív tradicionalizmussal szemben akkor a haladást jelentő liberalizmust képviselték; így a zseniális Lacordaire a francia, Montalembert az angol, de Coux pedig az amerikai liberalizmus elveit [képviselték], és közülük Montalembert-nek volt a múlt század derekán erkölcsi bátorsága kimondani a nagy szót: „Habozás nélkül kimondom: szabad Egyház szabad államban az én ideálom."[14]

Mögöttünk vannak a „catolique social"-ok, Duthoit, Éblé, de la Tour du Pin, Lovry [?], a reimsi **Action populaire** egész köre, akik mind a kapitalizmus javakorában, erkölcsi reform alapján, messzemenő állami beavatkozással járó társadalmi reformot hirdettek. De mögöttünk vannak a **démocratie chrétienne** nagy előfutárai, a munkásszervezkedés serkentője a[z 18]70-es években: Harmel, az általa alapított **Union démocratique**, a múlt századbeli abbé **démocrate**-ok, Dabry, Naudet, Goyaut, Lemire és közülük a legbriliánsabb Ozanam, továbbá Six **Démocratie Chrétienne**-csoportja. Mindezeket őseinkként tiszteljük, bár egykoron az úgynevezett „Syllabus-katolikusok" (pl. Mgr. Ségur, Mrg. Pie, Veuillot és társai) többeket közülük a „communa, az anarchia előfutárainak tartott és rosszabbnak a forradalmároknál és az egyház nyílt ellenségeinél".[15]

Szellemi őseinknek tekintjük azokat a német katolikusokat is, akik a hohenzollerni „Obrigkeitstaat"-tal és a protestáns vezetés alatt fejlődött rajna-vesztfáliai nagyiparral, ennek kapitalisztikus módszereivel szemben, személyiségük egész latba vetésével, védték a dolgozók emberi jogait. Így szellemi ősünk Wilhelm Weitling, a vándorló mesterlegény, aki a kommunizmust ama becsületesek életközösségének vallotta, akik előtt Jézus Krisztus az eszmény mint a legtökéletesebb ember és a munkások előharcosa. Krisztusnak kommunista proletári ideálként való hirdetése lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy Weitlingnak követői voltak egyházi körökben is. – Szellemi őseink egész sorát nyitotta meg Ketteler mainzi püspök a Kommunista Kiáltvány megjelenésével egyidejűleg a mainzi dómban a munkáskérdésről tartott beszédsorozatával. Hogyne tekintenők őt ősünknek, amikor – a konzervatív, sőt liberális körök legnagyobb megdöbbenésére – Ketteler azt ajánlotta a német munkásoknak, hogy angol társaik mintájára ők is tömörüljenek szervezetekbe, mert követeléseik mind jogosak, sőt némely pontokban nem is mennek eléggé messze. Ha a dolgozóknak az evangéliumba ágyazott alapjogait – hirdeti eszményképünk – az állam nem biztosítja, akkor a munkásság kiharcolhatja ezeket az államhatalom ellenére is, amely ebben az esetben nem teljesítette kötelességét, az Egyház

13 Étienne Cabet (1788–1856), Louis Blanc (1813–1882), Louis Auguste Blanqui (1805–1881), Isaac Pereire (1806–1880), James Darmesteter (1849–1894), Félicité Robert de Lamennais (1782–1854).

14 Henri Lacordaire (1802–1861), Charles de Montalembert (1810–1870), Charles de Coux (1787–1864).

15 Maurice Éblé (1880–1942), Eugene Duthoit (1869–1944), René de La Tour du Pin (1834–1924), Léon Harmel (1829–1915), Pierre Dabry (1862–1916), Paul Naudet (1859–1929), Georges Goyau (1869–1839), Jules-Auguste Lemire (1853–1928), Antoine Frédéric Ozanam (1813–1853), Paul Six (1860–1936), Louis-Gaston de Ségur (1820–1881), Louis-Édouard Pie (1815–1880), Pierre Veuillot (1859–1907).

pedig ilyen kötelesség-mulasztással szemben az elnyomottak oldalán áll. És a magántulajdon „szentsége”? Ketteler [válasza]: „A tulajdon lopás. Ez nem csupán hazugság; ebben a mondatban egy hatalmas hazugságon felül egy rettenetes igazság is rejlik!” Így a mainzi püspök közel száz évvel ezelőtt! Hozzá kapcsolódnak a többi német szellemi őseink, Ketteler papjai: Moufang, az aacheni – a Centrum[párt]tól üldözött – kör: Kronenberg és Laaf, majd követői, tanainak kifejtői és képviselői: Galen és Pieper, Hitze és Briefs professzorok, a dominikánus P. A. Weiss és két jezsuita: P. A. Lehmkuhl és P. Pesch.[16]

Liège-ből indult ki katolikus részről a szociális értelmű állami beavatkozás sürgetése a gazdasági életbe és a munkaviszonyba a Freppel püspök irányítása alatt teret hódító – politikailag konzervatív, gazdasági értelemben liberális – Angers-i irány ellensúlyozása végett, érthető tehát, hogy Doutreloux Liège-i püspökben és körében szellemi elődjeinket tiszteljük éppen úgy, mint a belga demokrácia katolikus úttörőiben, Helleputteben és Verhaegenben (a Ligue démoctratique belga köre), a Boerenbond[17] alapítójában: abbé Mellaertsben, a Revue sociale catholique szerkesztőjében: Brants professzorban, Godefroid [Kurth]-ban és Ruttenben. Az első világháború végén Doutreloux-nak Belgiumban egy még nagyobb hatású utóda támadt Mercier bíbornok személyében, aki az Union de Malines alapításával megteremtette azt a belga erőközpontot, ahonnan hazánkig kisugárzott a belga katolikusok szocialista szelleme és akarata. A hollandi Bottemanne és a század elején a Katholieke Sociale Actie-t életrehívó Aalberse a belga úttörőkhöz méltón képviselték országukban ezt a szellemi irányt.[18]

Rousseau és Pestalozzi hazája szellemi mozgalmunk terén is gazdag követendő példaképekben. Innen mutatott követendő példát, „a gyáripar krisztianizálását” nemcsak hirdető, hanem mintaüzemekkel meg is valósító P. T. Florintöni, itt hirdették a legmagasabb színvonalon XIII. Leó szociális tanítását Décourtins és von Matt, itt kapott a Svájci Katolikus Népszövetség Pestalozzi-Pfyffer szellemében jelentőséget a munkásvédelem és a társadalombiztosítás fejlődése terén. Innen ostorozta Mermillod genfi püspök a kapitalizmus bűneit.[19]

Olaszországban azokban a jezsuitákban tiszteljük szellemünk művelőit, akik a napóleoni időktől, Tapparellitől kezdve Liberatoré-ig korunk szociális kérdéseivel számolva az új idők formanyelvén fejezték ki az emberi jogok és a polgári szabadságjogok katolikus jogbölcseleti alapvetésének tekinthető természetjogot. Rómából nem katolikus tömegmozgalmak, hanem szellemi irányok áradtak a katolikus népek felé. Szellemi irányunkra kiváltképpen két fókuszból hatottak az eszmék: a Domenico Jacobini által alapított Circolo degli Studi sociali ed economici-ből és a Civiltà Cattolica szerkesztőségéből.[20]

16 Wilhelm Emmanuel von Ketteler (1811–1877), Franz Christoph Moufang (1817–1890), Franz Cronenberg, Johannes Laaf, Ferdinand Galen (1831–1906), August Pieper (1866–1942), Franz Hitze (1851–1921), Götz (Anton) Briefs (1889–1974), Albert Maria Weiss (1844–1925), August Lehmkuhl (1834–1918), Heinrich Pesch (1854–1926).

17 Boerenbond: (belga) Parasztszövetség.

18 Charles-Emile Freppel (1827–1891), Victor-Joseph Doutreloux (1837–1901), Joris Helleputte (1852–1925), Arthur Verhaegen (1847–1917), Jacob-Ferdinand Mellaerts (1845–1925), Victor Brants (1856–1917), Godefroid Kurth (1847–1916), Georges Rutten (1875–1952), Désiré-Joseph Mercier (1851–1926), Caspar Bottemanne (1823–1903), P.J.M. Aalberse (1871–1948).

19 Theodosius Florintöni/Florentini (1808–1865), Caspar (Gaspard) Decurtins (1855–1916), Hans von Matt (1869–1932), Emil Pestalozzi-Pfyffer (1852–1929), Gaspard Mermillod (1824–1892).

20 Luigi Tapparelli (1793–1862), Matteo Liberatore (1810–92), Domenico Maria Jacobini (1837–1900).

A túlnyomóan protestáns lakosságú angolszász országok szelleméből is kiemelkedik két valóban szociális ember: az angol Manning és az amerikai Gibbons bíbornokok, akik Joakim Peccivel, a későbbi XIII. Leo pápával együtt mutattak legvilágosabban irányt azoknak, akik hitük megőrzésével kívántak eligazodni korunk szociális útvesztőiben.[21]

Európa és népünk között ott volt a császári Ausztria, ahol a katolikus közéletben a[z 18]90-es évekig a konzervatív irány uralkodott. Vogelsang[22] személyében ugyan jelentkezett a francia progresszív katolicizmus szellemének egy méltó képviselője, de Ausztriában még ezt az irányt is megszállotta a Leogesellschaftot alapító arisztokrácia. A katolikus szociális törekvések egyes arisztokrata szalonok terméketlen kedvtelésévé, vagy még inkább Luegerék[23] szellemtelen antiszemitizmusává fajultak, tehát kereszténytelen gyűlölködéssé.

Magyarországra a harmincas évekig csak a Centrumban befolyásos rajna-vesztfáliai nagyiparosság által erősen mérsékelt és a Hohenzollernek bukása után az „*ordre*" fenntartásában, mint hatalmi súllyal rendelkező irány, túlságosan érdekelt német keresztényszocializmus hatott – luegeri osztrák kispolgári szellemtelenséggel ötvözve. Európai színvonalon a katolicizmus és a társadalmi reform kapcsolatát Giesswein Sándor, művészi formában pedig Prohászka Ottokár és Vass József képviselte. Tudományos értékének, a szónokok szavának azonban semmi sem adott nyomatékot, mert mindhármuk olyan politikai struktúrának vált közéleti martalékává, ami meghiúsította több értékes eszményüknek társadalmi akarattá és tömegerővé való sűrűsödését. Akik művészi élményre vágytak, gyönyörködtek nem politikai beszédeikben, stílusukban, akik [pedig] mielőbbi szociális reform megvalósulását követelték – másfelé fordultak. Ezért Róma, Párizs, Leuven, Innsbruck egyetemein végzett, a nyugati népek és a magyarság élethelyzeteinek különbözőségét fájóan megtapasztalt magyar katolikus papok és világiak a harmincas években egymásra találtak, és elhatározták, hogy **a külföldi progresszív katolicizmus imént bemutatott legnagyobb szellemeinek példáját és tanítását követve és elfordulva mindattól a közéleti rothadási terméktől, ami a magyar katolikus közéletet jelentette, megvalósítják a *katolicizmus – a magyarság – a szocializmus* szintézisét. Nemcsak elméletben, nem csupán szónoki és irodalmi teljesítményekben, hanem a nép társadalmi akaratának a radikális szociális reformra való nevelésével, tömegmozgalmak lélektani és szervezeti feltételeinek megteremtésével.** Ezek a progresszív katolikus erők kapcsolódtak össze a német uralom [azaz a megszállás] idején a többi demokratikus erővel a Magyar Front keretében.

Íme: nem vagyunk szellemi parvenük. Nagy szellemi őseink, elődeink vannak, szellemi hátterünk az evangéliumból való minden progresszív, a társadalom, az ember előbbre jutását, boldogulását célzó, a múlt erőivel és a marazmus[24] hatalmaival birkózó szociális törekvés.

De ma sem küzdünk egyedül. Társaink vannak Európa-szerte, akikkel szellemben és akaratban egyek vagyunk. Nem pártokra gondolunk, bár tudjuk, hogy Franciaország, Belgium és Hollandia, Svájc és az angolszász országok progresszív szellemű katolikus köreiben sok a társunk, sokkal együtt álmodunk és ugyanegyet akarunk: az ember felszabadítását minden erőszak, képességeinek kibontakozását gátló mindenféle elnyomatás

21 Henry Edward Manning (1808–1892), James Gibbons (1834–1921).

22 Karl von Vogelsang (1818–1890)

23 Karl Lueger (1844–1910)

24 Marazmus: elöregedés, lelki fásultság, érzéketlenség.

alól, biztosítván mindenki számára az emberhez méltó lét társadalmi feltételeit. Ezúttal elsősorban azokra gondolok, akik ma külföldön velünk együtt haladva képviselik a progresszív katolicizmus irányát Európa legfontosabb katolikus szellemi fórumain: P. Mócsy SJ (Róma) a római pápai egyetem világhírű professzora; P. Leiber SJ (Róma) a pápa közvetlen munkatársa, a pápaság történetének nagynevű írója; P. F. Muckermann SJ, a ragyogó író, a hitlerizmus idején Németországból menekülve éveken át Hollandiában a „Der Deutsche Weg" című antihitlerista német katolikus folyóirat szerkesztője és az orosz szellemnek neves kutatója; P. Gillet OP (Párizs), a dominikánusok mostani generálisa; P. Charles SJ (Bruxelles-Leuven), a világhírű aszketikus író és nagynevű szónok; [vagy] P. Kleinhappl SJ, másfél évtized óta Róma után a leghíresebb jezsuita főiskolán, az innsbruckin a szociológiának professzora. Ezek a progresszív katolikus irány legfőbb szellemi pillérei, akikre támaszkodunk.[25]

III. MÁS KATOLIKUS KÖZÉLETI CSOPORTOSULÁSOK

működésének szellemi jeleit kutatva úgy látom, még két olyan csoport van, amelyekkel megfelelő feltétek és körülmények között egészen szorosan lehetne együttműködnünk.

Az egyik az **Actio Catholicának társadalompolitikai csoportja Nizsalovszky Endre egyetemi tanár és Perneczky Béla miniszteri osztályfőnök**, a Földművelésügyi Minisztérium elnöki osztálya főnökének jelenlegi **vezetése alatt**. Az Actio Catholica keretében működnek, sőt Nizsalovszkyt a prímás alig egy esztendeje nevezte ki az A.C. kultúrpolitikai osztályának vezetőjévé, és így az A.C. egyik országos alelnöke, mégis úgy tudom, hogy a nevezettek és csoportjuknak több tagja ma már progresszív felfogású, és szívesen együttműködnék velünk, ha azt tapasztalnák, hogy a progresszív katolikus irány közéleti kibontakozására van lehetőség, [és] ha gondolataiknak szóban és írásban közlésére ezen a vonalon van állandó alkalom, és a progresszív irányhoz való nyílt csatlakozásnak nem előfeltétele az egyházi fegyelem megsértése, aktív állásfoglalás a hercegprímás ellen vagy az Egyház szabadságát és érdekeit sértő törekvése fedezése. Ennek a csoportnak – szemben a miénkkel – Budapesten kívül nincsen gyökere, a néphez kapcsolataik nincsenek, ez 45–50 jól felkészült szakemberből álló kör, amely jó taktikával a közelmúltban birtokába vette az addig kizárólag konzervatív vezetés alatt volt Központi Katolikus Kört, amelyben a régi vezetők (Beresztóczy Miklós, Kóródi Katona János, Uher [Károly]) kisebbségbe szorultak.

A másik **Sík Sándor**, a pap-költő, egyetemi tanár **és Juhász Vilmos író szűkebb köre**, amely a közeljövőben az egyetlen általános katolikus revüt, a Vigiliát fogja kiadni és szerkeszteni. Velük állandó kapcsolatban vagyok, így jól tudom, hogy progresszivitásban semmiben sem maradnak mögöttünk. Meggyőződésem, hogy ha a progresszív irányt hanghoz, közéleti szerephez engedik, a Sík és Juhász: röviden a Vigilia-csoport egy lesz a Barankovics–Jánosi irány követőivel. Pártpolitikai különállását azonban a jövőben megtartja, mert Sík nem akar „politizálni", Juhász pedig, tudtommal, tagja a Parasztpártnak.

Felmerül **a Kisgazdapártban szereplő katolikus irányú képviselők** hovatartozásának a kérdése. Megítélésem szerint, amíg egy többségi párthoz tartozó képviselők nem

25 Mócsy Imre (1907–1980), Robert Leiber (1887–1967), Friedrich Muckermann (1883–1946), Martin Stanislas Gillet (1875–1951), Pierre Charles (1883–1954), Johannes Kleinhappl (1893–1979).

tapasztalják, hogy van olyan katolikus párt, amelyben számottevő közéleti tényezőként, a közvélemény formálásához és a közéleti küzdelemhez szükséges összes eszközök birtokában fejthetik ki politikai munkájukat, addig nem mondanak le egy, a hatalom birtokában levő párthoz tartozás előnyeiről.

Úgy vélem, egy olyan progresszív katolikus párt, amely valóban és rendszeresen rendelkezik az országos politika kifejtéséhez nélkülözhetetlen eszközökkel, igen erős vonzást gyakorolna a Kisgazdapárt nem egy katolikus meggyőződésű képviselőjére, bár – meggyőződésem szerint – a progresszív katolikus irány követői nem fogadnának személyválogatás nélkül, tárt karokkal minden jelenlegi „kisgazda"-képviselőt, aki máról holnapra felkéredzkednék a katolikus haladás szekerére.

IV. A BARANKOVICS–JÁNOSI-CSOPORT JELENTŐSÉGE

mellett eltörpül minden más progresszív katolikus szellemi góc jelentősége. Mi adja meg ennek fontosságát?

1.) Tagjainak egy része százezrek előtt ismert és tízezrek által megbecsült erkölcsi és szellemi tekintély (Szekfű Gyula, Kerkai Jenő, Nagy Töhötöm stb.);

2.) kiforrott, kicsiszolt olyan világnézeti töltése van, amelynek értékeit magukévá tették éppen azok a tömegek, amelyeknek társadalmi nevelését közel egy évtizeden át e csoport szellemi vezetői irányították;

3.) gyökerekkel rendelkezik az ország katolikus vidékeinek minden városában, majd' minden falujában; szervezőit, képviselőit régi ismerősként üdvözlik papok, iparosok, gazdák tanárok, tanítók, köz- és magánalkalmazottak egyaránt;

4.) vezető tagjai között nemcsak néhány kitűnő szónok-ember van, hanem olyan tapasztalt népmozgalmi szervezők is [vannak], akik a francia–belga katolikus népmozgalmi szervezeti módszereket a magyar viszonyokra figyelemmel éveken át nagy lélektani tudással átalakították és eredménnyel alkalmazták;

5.) vezető tagjainak nyelvtudása, éveken át külföldön folytatott tanulmányaik elősegítik, hogy intenzíven ápolják a progresszív katolikus irány nemzetközi kapcsolatait.

Mindez a többi említett katolikus csoport előtt is jól ismert. Ha a felsoroltakhoz még hozzávesszük, hogy ennek a csoportnak van egyedül parlamenti képviselete[26] – a Demokrata Néppárt – melynek neve, a „Néppárt" a falusiak előtt igen rokonszenves, akkor nyilvánvaló, hogy ez a csoport kikristályosodási magjává válik minden valóban progresszív katolikus szervezkedésnek, tömörülésnek, mihelyt országos politikai szerephez engedik. **Ezt a csoportot tehát nem kell egyébbel politikailag exponálni, mint azzal, hogy szabadon rendelkezhessék a politikai nevelés és szellemi vezetés legfőbb demokratikus eszközeivel: saját sajtóval és elegendő számú szószékkel.** Ha ezek megvannak, az összes felsorolt katolikus irányok egybeolvadnak. Mert **személyi nehézségek nincsenek**, féltékenykedések, irigységek majd csak akkor lazítanák az egységet, ha a progresszív katolikus irányhoz tartozás már nemcsak gyanúsítások, rágalmak, megalá-

26 1946-ban a Demokrata Néppárt ugyan nem volt parlamenti párt, de az 1945 őszi nemzetgyűlési választásokon a párt két képviselője (Bálint Sándor és Eckhardt Sándor) – a Független Kisgazdapárttal kötött választási megállapodás alapján – tagja lett a Nemzetgyűlésnek.

zások elszenvedését, mellőzést, gondot és szegénységet jelent, hanem – ha egyebet nem is – megbecsülést és hasznos alkotómunka eredményes kifejtését, ennek lehetőségét.

V. A PROGRESSZÍV KATOLICIZMUS ÉS A MUNKÁSPÁRTOK VISZONYA

Clara pacta boni amici![27] Először elvi alapon értsék meg egymást. Vegyék kölcsönösen tudomásul, hogy miben egyeznek és miben különböznek.

Megegyezünk az ember szolgálatának szándékában, felszabadításának akaratában és abban a meggyőződésben, hogy az embert csak a társadalom egésze útján lehet eredményesen szolgálni. Akarjuk a szocializmust, mint azt a szociális életformát, amelyben a társadalom minden tagja természeti jogainak teljességében élhet. Egyek vagyunk a szabadpiaci versenygazdálkodás elítélésében, a politikai, kulturális és gazdasági demokrácia akarásában.

Különbözünk világnézetben, de meggyőződésünk, hogy a spirituális metafizikai és a materiális világnézetek képviselői egymás felfogásának kölcsönös tiszteletben tartásával közösen dolgozhatnak a nagy emberi értékeknek megfelelő megoldásokon. Valóban emberszerető és az egyetemes közjót szolgálni akaró emberek bizonyos megadott viszonyok között felismerhetik ugyanazoknak az állami intézkedéseknek szükségességét, tekintet nélkül arra, hogy milyen értelmű világnézeten alapul embert érvényesítő szociális akaratuk.

Célszerűnek tartom, ha a munkáspártok és a progresszív katolikus irány képviselői időnként formátlanul rendezett beszélgetések keretében, szűk körben megtárgyalják elveiket, szempontjaikat, törekvéseiket, mert a legtöbb ellentét, elfogultság, sőt gyűlölet rendszerint abból származik, hogy az eltérő felfogású gondolkodók nem ismerik egymást, és így nem értékelhetik mint embereket. Ezekből a szűk körű beszélgetésekből alakulhat ki a színesebb, gazdagabb, változatos szellemi élet, hiszen a poláris világnézeti ellentétek szellemi feszültsége a kultúra fejlődésének feltétele. – Terméketlen tárgyalások elkerülése és a demokrácia fejlesztésén való érdemleges, gyakorlati munka megvalósítása végett célszerűnek tartanám, ha mind a munkáspártok, mind a progresszív katolikusok vezetői létrehoznák a személyes kapcsolatot ama szakemberek között, akik felhatalmazást kaptak, hogy illetékes tényezőként adjanak tájékoztatást pártjuknak, szellemi irányuknak az egyes kérdések tekintetében kialakult felfogásáról, célkitűzéseiről és a szükségesnek tartott eljárások, módszerek motiváltságáról.

A munkáspártok vezetői mindenkor a reális valóság feltárására törekedtek és a reális valósággal hűvösen számolva dolgozták ki politikájuk stratégiáját és taktikáját. Ugyanez a reálpolitikai szemlélet együtthatója a progresszív katolikus irány illúziótól mentes magatartásának.

Eleve biztosíthatom azokat, akiket illet, hogy a fentiekben javasolt tárgyalások során és irányunk tanulmányozásának eredményeként felismerhetnek két – a magyar közélet további alakulása szempontjából egyáltalán nem lebecsülhető – igen reális tényt:

a) „a progresszív katolikus irány nem az úgynevezett baloldal ellen irányul, amely az igazságoknak csak egy részét nyújtja, hanem a retrográd szellemiség ellen, amely a kereszténység örve alatt a haladást akarja megkötni”;

27 Clara pacta boni amici (latin): Világosan megfogalmazott megállapodások = jó barátok. (Az egyértelműen megfogalmazott egyezségek képezik a jó kapcsolatok alapját.)

b) a katolikus tömegeket csak a progresszív katolikus iránynak – a nép előtt megbízható katolikusnak ismert – **képviselői tudják úgy átnevelni, hogy ne adják oda magukat egy gyűlölködő, ellentétet szító és retrográd irányú politika népi támasztékául.**

VI. A PROGRESSZÍV KATOLIKUS IRÁNY VEZETÉSE

Nem lehet vitás, hogy e katolikus irány politikai képviseletének vezetésére ez idő szerint dr. Barankovics István hivatott, mert

a) Szekfű Gyula moszkvai követi tisztsége miatt belpolitikai állandó lekötöttséget jelentő feladatot nem vállalhat;

b) szerzetes – jezsuita legkevésbé – nem lehet politikai párt vezetője;

c) a szóban forgó párt vezetésére csak olyan személy alkalmas, akinek demokratikus múltja és katolikus élete egyaránt makulátlan;

d) máris vezetője a Demokrata Néppártnak;

e) valamennyi demokratikus párt vezetője őt személyesen jól ismeri, demokratikus felfogásában és szociális törekvéseinek őszinteségében megbízik;

f) jó tárgyaló, kitűnő előadó, több idegen nyelvet tárgyalóképesen beszél, politikai, történelmi, katolikus irodalmi műveltsége igen tiszteletre méltó;

g) igen fejlett közéleti személyi és „terep”-ismerettel rendelkezik, ismeri a politikai kérdések hátterét és eredetét, járatos a közvéleményalakítás művészetében;

h) anyai ágon igen valószínűleg Dózsa Györgytől, illetőleg ennek családjától való származása részben ellensúlyozza azt a kétségtelen hátrányt, amivel ma nem magyar névnek viselése jelent.

Ez utóbbi szempontra való különös tekintettel Barankovics jól teszi, ha pártjának vezetőségét úgy állítja össze, hogy az magyarkodók és antiszemiták számára ne adjon támadási felületet.

VII. A PROGRESSZÍV KATOLIKUS IRÁNY FELAKTIVÁLÁSÁNAK HÁROM IDŐSZAKÁT KÜLÖNBÖZTETEM MEG

A/ Szellemi előkészítés időszaka

A felaktiválódás feltételei és módszerei ebben az időszakban:

a) A Hazánk c. napilap valóságos engedélyezése és rendszeres megjelenésének biztosítása. Ehhez és a lap sikeréhez a katolikus olvasóközönség körében *szükséges,* hogy

(1) a megindulás első hónapjára napi 50.000, második hónapjára napi 45.000, attól kezdve napi 40.000 példány előállításához szükséges papírmennyiség utaltassék ki minél előbb a lapengedély birtokosának, Barankovics Istvánnak. Feltételezhető, hogy a prímás dezavuálná a lapot, miért is havi átlagban 30–35.000 példányszámnál több nem fogyna el, de ennek eléréséhez a lapvezetésnek első két hónapjában, ha mindjárt nagyobb remittendával is számolva, a lapot – a piac elárasztása végett – legalább kezdetben 50.000, majd 45.000 példányban kellene kinyomtatni;

(2) a lap szerkesztőségének olyan természetű összeállítását megértéssel fogadják munkáspárti körök, hogy a szerkesztőség sorában legyen 2–3 olyan író is, akiket a katolikus olvasóközönség a Nemzeti Újságból mint jellegzetesen katolikus írókat megismert és megszeretett, hogy a katolikus társadalom – az esetleges prímási dezavuálás ellenére – az új lapban már csak azért is katolikus lapot lásson, mert annak hasábjain régi, megszokott, kedvenc íróinak cikkeit olvashatja. Természetesen csak az illetékes igazoló bizottságok által igazolt írókra gondolunk, pl. egy Kállay Miklósra (a szép- és színműíróra!) vagy Kézai Bélára;

(3) a munkáspártok viseljék el türelemmel, hogy a lap valóban katolikus napilap legyen, tehát: a spirituális, metafizikai világnézetet terjessze, körömszakadtáig védje az Egyház szabadságát, közöljön bő publicisztikai és híranyagot a Vatikán életéről, az Egyház kormányzatáról, kül- és belföldi katolikus közéletről, művelődési eseményekről, világszerte megjelenő, katolikus szempontból érdekes könyvekről, művészeti törekvésekről, riportokat külföldi „katolikus fejekről", kiváltképpen a papságot érdeklő személyi híreket, egyházkormányzati intézkedéseket, előírásokat. Ilyen szellemi tartalommal a lap csemegéje lenne a katolikus papságnak, apácáknak, híveknek, mert ehhez az anyaghoz máshonnan nem juthatnak. Politikai bölcsesség lenne a munkáspártok részéről, ha megértenék, hogy egy ilyen irányú lap csak akkor teljesítheti hivatását, ha éppen a demokrácia érdekében bírálja az erkölcsi eltévelyedéseket és visszaéléseket, ha védelmére kel azoknak az intézményeknek és személyeknek, akik méltatlanul támadásban részesültek. A lap természetesen az élet minden területén népszerűen fejtené ki a progresszív katolicizmus felfogását, és keményen küzdene minden retrográd és gyűlölködő törekvés ellen akkor is, ha ennek jeleit a katolikus táborban észlelné. Így válnék a lap a katolikus tömegek politikai átnevelésének egyik legfontosabb tényezőjévé.

(4) Hatósági – államrendészeti és közlekedésügyi miniszteri – intézkedések kellenek ahhoz, hogy vasúti és postai szállítás során ne sikkadjanak el a lappéldányok akár politikai elvakultság, akár más lapkiadók üzleti érdekű machinációi következtében.

(5) A munkáspárti sajtó hűvös tartózkodással fogadja a katolikus napilapot, javaslataival, cikkeivel polemizáljon tárgyilagos szellemben, hogy létrejöjjön a termékeny – a belső emigrációkat likvidáló, az attentizmust feloldó – feszültség a szellem világában.

b) A katolikus Parasztifjúsági Szövetség (KAPSZ) alapszabályának láttamozása és jóváhagyása a SZEB[28] **részéről**, ami előfeltétele annak, hogy a falvak katolikus lakossága között meginduljon ismét a progresszív katolicizmus munkája, az átszervezés folytán még haladóbb, demokratikusabb szellemben, amelyre biztosíték az új alapszabályon felül az új vezetőség. Ennek kettős értelme van: a retrográd szellem ellensúlyozása ott, ahol valóban hat: a nép körében; a fiatal gazdáknak és gazdaifjaknak demokratikus irányú átnevelése, a népnek meggyőzése arról, hogy az antiszemitizmus nemcsak bűnös megsértése a keresztény felebaráti törvényeknek, hanem ezen felül ártalmas a magyar népre, mert megakadályozza azt, hogy külállamok közreműködjenek a magyar gazdálkodás népeltartó-képességének fejlesztésében, ha ez a nép folytatja az emberpusztítás sötét praktikáit. – A másik értelme: az alsópapság, tanárság és tanítóság szellemi foglalkoztatása egy szervezett mozgalom keretében. Ez a katolikus értelmiség, a falu értelmi-

28 SZEB: Szövetséges Ellenőrző Bizottság. A második világháború során a szövetségesek által megszállt területeken felügyelték a fegyverszüneti megállapodások betartását, ellenőrizték a kormány intézkedéseit. A Vörös Hadsereg által megszállt területeken a SZEB-eket gyakorlatilag a szovjetek irányították.

ségének legjava egyenesen igényli, hogy szervezett erőkifejtés keretében céltudatosan szolgálhassa egyetlen akcióval egyszerre Egyházát, népét, magyarságát, az ember felszabadításának ügyét. Azzal, hogy a központból kapott ilyen értelmű beszédvázlatokat saját szavaival előadja, a műsorközponttól kapott színműveket betaníttatja, maga is átitatódik a progresszív katolikus irány szellemétől.

c) **Budán és Pesten egy-egy szabad népművelési tanfolyam létesítésének engedélyezése a szóban lévő katolikus irány számára, és ennek a vallás- és közoktatásügyi minisztérium által támogatásban részesítése „a szabad népművelés" hitelkeret terhére.** – A progresszív katolikus irány a politikai átnevelés legsürgősebb feladatát a városokban abban látja, hogy az érettségizett fiatalságot, a főiskolák hallgatóit és a városi értelmiség, általában a katolikus polgárság fiatalabb korcsoportjának tagjait penetrálja a maga haladó szellemével. A legcélszerűbb lenne, ha Budán erre a célra az Észak-budai Hittudományi Főiskola[29] meglevő keretét használnák fel, hiszen ennek ferences vezetője már eddig is Barankovics Istvánt, Juhász Vilmost és Kovrig Bélát felkérte világi előadókul. Ez a keret tehát a progresszív katolikus irány számottevő támaszpontjává fejleszthető, és előnye, hogy a ferences barátok égisze alatt működik.

A pesti szabad népművelődési tanfolyamot a leghelyesebb a progresszív katolikus értelmiségi vezető réteg újonnan létesítendő társaságára bízni. Ennek keretében fejthetnék ki szellem-terjesztő, nevelő munkájukat elsősorban azok a szerzetesek, akik politikai pártszervezetben nem működhetnek. E tanfolyam vezetésére ezidőszerint P. Jánosi József SJ a legalkalmasabb.

d) A progresszív katolikus értelmiség társaságának alapítása. – Ennek előkészítések hónapok óta folyik. Már eddig biztosította részvételét Kodály Zoltán, Várkonyi Hildebrand, Juhász Vilmos, Jánosi József páter, Perneczky Béla, Kósa János, Cavallier József, Csizmadia Andor, Eckhardt Sándor, Bálint Sándor, Bálint József, Bárdos Lajos, Horányi Tibor, Rónay György, Tamási Áron, Karcsay Sándor, Világhy Miklós és sokan mások. Az előkészítő tárgyalásokat Barankovics István vezette. A társaság alapítását, célját, feladatát e sorok írója Szekfű Gyulával megtárgyalta, sőt vele megbeszélte az alapszabály legfontosabb intézkedéseit is.

A társaság célja lenne

azoknak a katolikus magyaroknak a tömörítése, akik a társadalomban nemcsak hasznos egyesülést látnak, hanem olyan közösséget is, amelynek természetfeletti jelentősége van – vallják minden ember természetes egyenlőségét és egyenlő méltóságát –, az emberi boldogulás szükségképpeni előföltételét abban látják, hogy a társadalmi együttélést rendező elvek és intézmények ne akadályozzák, hanem elősegítsék a szociális igazságnak, a mindent átfogó szeretetnek és a természeti jogoknak érvényesülését, kiváltképpen a személyiség szabadságának kifejtését.

29 Ez minden bizonnyal egyike volt azoknak az úgynevezett „hittudományi akadémiáknak", vagyis fiatalok számára indított teológiai tanfolyamoknak, amelyeket az Actio Catholica szervezett 1946 második felétől kezdve. 1947-ben már mintegy húsz ilyen akadémia biztosította országszerte, tízhetes szemeszterek keretében mintegy 1000–1200 hallgató oktatását. (Gianone András: *Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948.* ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2010. ISBN 9789632841564, 183. old.)

Ennek okán a társaság tagjai a szeretet szellemével kívánnák leküzdeni az elhatalmasodott gyűlöletet és kizárólag szellemi eszközökkel törekednének közreműködni egy olyan társadalom kialakításában, amely mentes mindenféle erőszaktól, hatalmaskodástól, kizsákmányolástól és embernek embertől való mértéktelen függésétől.

A társaság a fenti célját a következő **eszközökkel** szolgálná:

(1) annak lehetővé tételével, hogy a tagok a társaság helyiségében rendszeresen összejöhessenek, s az őket érdeklő kérdésekről sűrűn eszmecserét folytathassanak;

(2) előadások, vitaülések, szabad művelődési tanfolyamok rendezésével;

(3) kiadványok közreadásával;

(4) tanulmányutak rendezésével.

e) **Folyóirat kiadása a katolikus értelmiség számára**[30]

Egy szellemi irányzat sem bontakozhatik ki széles körben olyan folyóirat nélkül, amely rendszeresen tájékoztatja a szellemi és általában a közéletet célkitűzéseinek szellemi hátteréről. Ha azt akarjuk, hogy a papságot és világi katolikusokat meggyőzzük a haladó irány helyességégről, katolicitásáról, álláspontjainak értékéről és arról, hogy ez felel meg a letiszteletreméltóbb, a legemelkedettebb külföldi katolikus gondolkodók felfogásának és a századunkban korszerű sikeres külföldi katolikus törekvéseknek is, akkor ez az irány nem nélkülözhet egy folyóiratot. A napilapot túlterhelné a magas színvonalú fejtegetések és ismertetések súlya, a napilapnak népszerűnek kell lenni, hogy elterjedhessen. Különben is napjainkban a napilap terjedelme nem is tenné lehetővé hosszabb elvi fejtegetések közlését. Ezért is kell folyóirat, de azért is, hogy a vidéki szervezők és vezetők abból állandó szellemi táplálékot, érveket kapjanak, hogy helytállhassanak mindennapos vitáikban. Ehhez 2000 példánynak megfelelő papír kell.

A nevelés egysége végett célszerű lenne, ha ugyanazok szerkesztenék a folyóiratot, akik a pesti szabad népművelési tanfolyamot igazgatják és a haladó katolikus értelmiség társaságát vezetik. Az eredmény eléréséhez nélkülözhetetlen a szabad népművelés, a társadalmi munka és a folyóiratszerkesztés tejes belső szellemi egysége.

f) Népvezető tanfolyamok a vidéki szervezők számára

A KAPSZ hatékonyan csak akkor fejtheti ki munkáját, a demokratikus és katolikus szellemű szocialisztikus irányban csak akkor nevelheti át a katolicizmusához ragaszkodó fiatalabb parasztságot, ha a hangadókat, az eszmék terjesztésére alkalmasnak látszó tagjait legalább négyhetes tanfolyamokon előkészíti azokra a vitákra, amelyekben helyt kell állniok, és megtanítja őket a vitázás, a szervezés, a rendezés technikájára.

A KALOT-nak húsz népfőiskolai központja volt. Ha azt akarjuk, hogy a KAPSZ sikeresen szállhasson szembe a falvakban tapasztalható retrográd iránnyal, akkor legalább két népfőiskolának állandó működésére, illetőleg arra van szüksége, hogy a két keretben egymást érjék a négyhetes tanfolyamok. Ehhez szükséges:

(1) **az érdi népfőiskola** helyreállításhoz és elpusztult berendezésének, felszerelésének pótlásához megfelelő állami támogatás kieszközlése;

(2) a kevésbé szenvedett **balatonberényi népfőiskola** hiányainak pótlása ugyanilyen forrásból;

30 Az eredeti szövegben tévesen újra d) felsorolási jelzés szerepel. Ezt a hibát itt és a folytatásban javítottuk.

(3) az illetékes közigazgatási hatóságok utasítása, hogy biztosítsák e népfőiskolák működésének zavartalanságát.

B/ A társadalmi mozgalom kifejlesztése

***Az első fázisban* a feladat kettős volt**:

a) a haladó irány kádereinek kiépítése, a fővárosi és vidéki exponensek között a szellemi kapcsolatok megerősítése, a vidéki városokban a haladó katolikusoknak szellemi gócokba tömörítése;

b) a „demokrácia" felé bebizonyítani, hogy ez az irány valóban progresszív – a katolicizmus felé bebizonyítani, hogy ez az irány valóban katolikus.

Az első fázisban a propaganda súlypontja: a papságban.

A *második fázisban* a feladat az első fázis során terjesztett szellemet, ennek híveit, vallóit társadalmi mozgalommá egybeszervezni.

A második fázisban a propaganda súlypontja: a katolikus parasztságban és a városok vagyontalan, fiatalabb katolikus értelmisége körében [van].

A második időszak (fázis) akkor kezdődhet, amikor már legalább három hónapon át működik a haladó szellem terjesztésének minden tényezője, melyekről imént írtam. Amíg írás és élőszó kellő szélességben és intenzitással szellemileg nem penetrálja a társadalomnak aktív katolikus részét és nem teszi nevetségessé azokat a rágalmakat és megtévesztő híreket, amelyeket a retrográd szellem – minden bizonnyal – a haladó katolikusokra szór [majd], addig eleve sikertelenségre ítélt egy haladó katolikus társadalmi mozgalom kezdeményezése.

Eszközök a második fázisban a feladat szolgálatában:

a) A KAPSZ minden falusi tagegyesületében a vezetőség, kiváltképpen ennek a két népfőiskolán négyhetes tanfolyamokon végzett tagjai egy-egy hetes tanfolyamokon alaposan vitassák át a fiatal parasztok legjavával az Egyház és a magyar nép legfontosabb időszerű kérdéseit a mozgalom szellemében, és keltsék fel a hallgatóikban a misszió tudatát, hogy ebben a szellemben szolgálják népüket. Ahol csak lehet, triduum[31] fejezze be az indítást, hogy egyidejű legyen a lélek, a szellem, az akarat erőinek a kifejtése.

b) A progresszív katolikus értelmiség Közéleti Akadémiákat rendez az említett folyóirat szerkesztőivel együtt a katolikusoktól nagyobb számban lakott vidéki városokban. Heti két alkalommal mindig egy helyi és egy fővárosi előadó, lehetőség szerint pap és világi vegyesen, adja elő a haladó katolicizmus hivatását és a nép erkölcsi kötelességét, hogy katolikus szellemben, aktívan szolgálja az erőszak társadalma helyett egy emberséges, szociális közösségi életforma kialakulását, amihez az összes haladó szellemű katolikusoknak társadalmi mozgalommá egybeolvadása kell.

c) A Hazánk napilap vidéki városokban matinékat rendez az irányzatnak, eszméinek terjesztése és az embereknek a lap katolikus érdekeket szolgáló szelleméről való meggyőzése érdekében.

d) A Katolikus Haladás füzetei címen népszerű füzetek tájékoztatnak a haladó irány világnézetéről és felfogásáról az időszerű kérdések és megoldások tekintetében.

A második időszak során is természetesen tovább folyjék az első fázisban megindult szellemi munka. A harmadik fázis csak akkor válhat időszerűvé, amikor már legalább

31 Triduum (itt): háromnapos lelkigyakorlat.

három hónapon át teljes lendületben folyt a szellemi mozgalomnak társadalmi mozgalommá való átszervezése.

C/ A politikai párt kiépítése

Ez a harmadik fázis. A szellemi munka és a társadalmi mozgalom változatlanul tovább folyjék. Ezeknek neveltjeit a Demokrata Néppárt politikailag bekeretezi. A társadalmi mozgalom káderei a politikai párt utánpótlási keretei. A társadalmi mozgalom legalkalmasabb tényezői azokkal, akiket a demokratikus közéletre előkészítettek, megteremtik a politikai párt helyi alakulatait és ezeknek járási, megyei és országos kereteit. Így felülről lefelé hat a szellem és szerveződik a mozgalom, ennek eredményeként pedig alulról felfelé, a helyi keretektől az országos pártönkormányzatig épül a politikai párt. Híven demokratikus szelleméhez és célkitűzéseihez.

Ezzel az átalakulással egyidejűleg természetesen politikai tartalommal bővül minden nevelő keret szellemi programja.

VIII. A TERV MEGVALÓSULÁSÁNAK ÁLTALÁNOS FELTÉTELEI:

a) a haladó katolikus irány, sajtója, tanfolyamai, intézményei számára **teljes cselekvési szabadság;**

b) politikai okossággal megtűrése annak, hogy ez az irány szóval és írásban védje érdekeit, szabadságát, a méltatlanul esetleg megtámadott egyházi személyek és intézmények jogos és a közérdekkel összeférő érdekeit, a vallásoktatást, az Egyház és a felekezetek iskolafenntartási jogát, a szülő iskolaválasztási szabadságát gyermekeik számára, az Egyház népi intézményei anyagi megalapozásához fűződő érdekeket, ami természetesen egyáltalán nem jelenti az igényt azokra a földekre, amelyet annak megművelője, a parasztság már birtokba vett. Ha a progresszív katolikus igény nem védené Egyházának érdekeit és szabadságát, ezzel nem hogy szolgálná a demokráciát, hanem közéleti fellépésével egyenesen megerősítené a konzervatív, pszeudokonzervatív irányzatot a katolikus nép körében, mert az Egyház vitális érdekei irányában közömbös, passzív magatartásával bizonyítékát szolgáltatná annak, hogy igazuk van ellenfeleiknek, akik Quisling-iránynak minősítik a progresszív katolikus irányt. Márpedig, ha a katolikus nép körében valószínűsíteni tudná a retrográd elemek propagandája, hogy valaminő Quisling-irány a haladó katolikus irány, akkor az emberek undorral fordulnának el az utóbbi szószólóitól, és fanatizmussá dagadó hevülettel fornnának össze mindazokkal, akik az „egyházáruló és hazaáruló quislingekkel" szemben egyedüli védelmezői az anyaszentegyháznak. Mondanom sem kell, hogy tíz katolikus pap sem akadna ebben az országban, aki ilyen körülmények között részt venne a progresszív irány küzdelmében. Ezzel szemben, ha a progresszív irány – bár a „szabad Egyház szabad államban"-elv alapján – országszerte szabadon hirdethetné az Egyház szabadságának a fontosságát, a Vatikánnal való diplomáciai viszony helyreállításának jelentőségét, a vallásoktatás és a felekezetek iskolafenntartási jogának szükségességét, és ellátná az egyéb jogos egyházi érdekek védelmét, akkor ezzel

(1) puszta működésével, ennek szabadságával kül- és belföld előtt bizonyítaná, hogy milyen mértékű szabadság van a magyar demokráciában;

(2) nyilvánvalóvá tenné, hogy nincsen értelme egy újabb, úgynevezett katolikus párt alapításának, hiszen az egyházi jogos érdekek politikai védelme már biztosított;

(3) élő cáfolata lenne a retrográdok minden „quisling"-híresztelésének;

(4) igazolná ama vatikáni körök előlegezett bizalmát, akik ezzel a progresszív irány képviselőit megajándékozták;

(5) övék lenne az alsópapság jórészének szíve, értelme és sokaknak tevőleges támogatása.

c) A Vatikán hozzájárulása a progresszív irány felfogásához, az adott helyzetben modus vivendi-t egyengető szellemi erőfeszítéséhez és közéleti szervezkedéséhez. – Alulírottnak egyáltalán nem az a véleménye, hogy a Szentszék hatáskörébe tartozik egy magyar társadalmi vagy politikai irány jóváhagyása vagy megtagadása. Ilyen hatáskör elismerése idejétmúlt ultramontanizmus, primitív klerikalizmus lenne. A Szentszék képzett papjaitól sem tételezem fel, hogy korunkban ilyen hatáskört igényelnének a Kúria számára. Nem is erről, hanem arról van szó, hogy a progresszív katolikus irány nem bontakozhat ama nagy képességű, tetterős katolikus szerzetes- és világi papok állandó és igen aktív közreműködése nélkül, akik hierarchikus függésben élnek. Függenek olyan egyházi elöljáróktól, akiknek mint magyar állampolgároknak esetleg eltérő politikai meggyőződésük van, vagy ha ilyen nincs is, az Egyház érdekének általuk való értelmezését olyan ösztönök, altudati [tudattalan] hatások befolyásolhatják, amelyek őket a progresszív katolikus irányra hátrányos magatartásra késztetik. [Az] Ebből származó ütközések és nehézségek elhárítása, illetőleg megelőzése végett a haladó katolikus irány két kimagasló szellemi képességű exponense jelenleg a Vatikánban tárgyalásokat folytat.[32] Ha az eljáró papi tényezők felhatalmazást kapnak, hogy a modus vivendi-n, helyesebben ennek egyengetésén fáradó tényezőkkel együttműködjenek, akkor nyilvánvaló, hogy ezt a törekvést a Szentszék helyesli. Ennél is többet jelentene, ha a Vatikánból még nyomatékosabb állásfoglalás érkeznék ilyen értelemben, mert ha az alsópapság és ezen felül a haladó iránnyal érintkező egyes főpapok előtt nem hangsúlyozható, hogy ezt az irányt a Szentszék ismeri és helyesli, akkor a fegyelmezett egyháziak túlnyomó nagy része még akkor is tartózkodni fog ennek nyílt követésétől, ha esze és szíve ezé a mozgalomé.

Ha a progresszív irány képviselői komoly bíztatást kapnak a Vatikántól, a papság többsége – az e tervben részletezett feltételek, intézmények és eljárások megvalósulása esetében! – egy éven belül a haladó irányé! Ha pedig egyszer a Szentszék részéről a helyeslő, biztató megnyilatkozás a haladó irány javára megtörtént, ennek módosításától nem kell tartani, mert a haladó irány sohasem fog olyant elkövetni vagy hirdetni, ami sértené a hit elveit, az erkölcsi törvényt, a természetjogot és az Egyház szabadságát, ami tehát alapjául szolgálhatna a mozgalom szentszéki elítélésének. Ez a megállapításom természetesen csak arra az időre érvényes, amikor a haladó irányt mai exponensei képviselik és vezetik.

d) A személyi és vagyonbiztonság, általában a jogbiztonság helyreállítása a falvakban, a mezőgazdaság jövedelmezősége és a forint értékállósága.

Minden, ami a parasztságot megkárosítja, nyugtalanítja, felháborítja, a retrográd irányt erősíti, legyen az termelvényeinek megdézsmálása, állatainak elhajtása, az agrárolló kinyílása vagy rossz pénz. A haladó irány elterjedésének, népszerűségének mértéke attól függ, hogy van-e sok olyan alapos ok a parasztság elkeseredésére, amelyeket retrográd szelleműek a demokrácia ellen kihasználhatnak és amelyeket építő szándékú

32 P. Jánosi József és P. Nagy Töhötöm jezsuitákról van szó.

katolikus felvilágosító munka sem tudhat a nép előtt a háború, a háborúvesztés, az elmúlt rendszerek szükségszerű következményének minősíteni.

e) Béke! – A haladó katolikus irány minden háborús híreszteléssel szemben egy év óta szüntelenül azt hirdeti, hogy a nagyhatalmak, a népek a közeljövőben igenis békét kötnek, megbékélnek. – Ha ez valóra válik, a haladó irány tekintélye, megbecsülése lényegesen gyarapodik.

f) A haladó katolikus irány politikai képviseletének, a Demokrata Néppártnak a papság és a katolikus nép előtt való tekintélyét az alapítaná meg és lényegesen növelné, ha az emberek azt tapasztalnák, hogy a különböző kormányzati tényezők azokat a katolikus oldalról előterjesztett kívánságokat, igényeket teljesítik, amelyeket a Néppárt magáévá tett és a nyilvánosság előtt képviselt. Ezért, **ha „a demokráciának" az az érdeke, hogy a haladó és retrográd irányok küzdelmében a katolikus papság és a hívek tekintélyes része a haladó irányhoz csatlakozzék, akkor a katolicizmus felé minden előnyt és engedményt az illetékes tényezők a Néppárt útján és ne más politikai tényezők népszerűségét gyarapítva adjanak meg.**

IX. MI VÁRHATÓ A TERV MEGVALÓSULÁSÁTÓL?

Ha a haladó katolikus iránynak megadatik, hogy rendelkezzék mindazokkal a közvéleményt alakító kerettel, intézménnyel és orgánummal, amelyeket a három fázissal kapcsolatban részleteztem, továbbá, ha meglesznek az irányzat kibontakozásának a fentiekben részletezett feltételei, és mindezeknek hasznosítását anyagi nehézségek nem akadályozzák, úgy vélem, hogy a papságnak és a híveknek 30–40%-a magáévá tenné – mintegy egy éven belül – a haladó irány szemléletét. Hogy a papság és a hívek hány százaléka kapcsolódnék választások esetén a Demokrata Néppárthoz, jóslásokba nem bocsátkozhatok, mert ez sok tekintetben attól is függ, hogy mennyi idő fog eltelni a tervben jelzett harmadik fázis kezdete és az általános választások között, a többi pártokhoz viszonyítva a Néppárt mekkora anyagi erővel fog rendelkezni, mi lesz akkor a közélet politikai struktúrája, politikai versenytársai milyen képviselőjelölt-garnitúrával fognak a porondra kiállni, nem szólva számos, ez idő szerint ismeretlen tényezőről. Ezért inkább érzésszerűleg úgy vélem, hogy a jelen tervben részletezett összes feltételek megvalósulása esetén a katolikus választóknak 20–25%-a Néppártra szavazna, feltéve, hogy a harmadik fázis kezdete és a választás között még van legalább 2–3 olyan hónap, amely nem a nagy mezőgazdasági munkák idejére esik, amikor a parasztságot csak bosszantja, ha szervezkedéssel zavarják.

A terv végrehajtásától várható eredményeket mérlegelve, feltételezem, hogy a haladó irány – a kifejtettek szerint eljárva – előbb-utóbb tapintatos viselkedéssel is megnyerheti nem egy főpapunk rokonérzését. Mindenekelőtt Madarász és Dudás püspökökre, Kelemen pannonhalmi főapátra, Bánáss apostoli kormányzóra gondolok, de hiszem, hogy ez a névsor egy évi kitartó és mindenkor egyházhű munka után még több névvel bővül.

Tapasztalataim alapján a kapott felszólításra azzal a teljes tárgyilagossággal dolgoztam ki ezt a tervet, amely objektivitás olyan embernek a sajátossága, akinek csak egy a vágya, hogy – a közélettől minél távolabb – a kultúra, a tudomány területén szolgálhassa Egyházát és népe javát. – Ez a feljegyzés harminchárom írott oldal terjedelmű és csak teljes egészében lehet elbírálás tárgya.

Budapest, 1946. november 11-én Kovrig Béla prof.

IRODALOM

Borbély István: *Kovrig Béla társadalompolitikája.* In: Katolikus Szemle 15. (1963, Róma) 4. sz. pp. 301–308. – Online: https://adt.arcanum.com/hu/view/KatolikusSzemle_1963

Hámori Péter: *Kísérlet egy „propagandaminisztérium" létrehozására Magyarországon.* A Miniszterelnökség V. Társadalompolitikai Osztályának története 1938–1941. In: Századok 131. (1997) 2. sz. pp. 353–382. – Online: http://real-j.mtak.hu/13748/1/Szazadok_1997.pdf

Kurecskó Mihály: *Dekonspiráció az „egyházi reakcióban" – egy beszervezés története Kovrig Béla, az áldozat szemszögéből.* In: Archivnet, 17. évfolyam (2017) 3. szám. Online: https://www.archivnet.hu/dekonspiracio-az-egyhazi-reakcioban-egy-beszervezes-tortenete-kovrig-bela-az-aldozat-szemszogebol

Kurecskó Mihály: *Kovrig Béla élete személyes iratai tükrében.* In: Turul, 2017. (90. évf.) 2. sz. pp. 75–84. – Online: http://real-j.mtak.hu/20290/2/turul_2017_90_2_.pdf

Kerekes Jenő: *Kovrig Béla (1901–1962).* In: Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából. II. Szerk. Somai József. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár 2004. pp. 247–268. – Online: https://mek.oszk.hu/03100/03121/03121.pdf

László T. László: *Adatok a magyarországi katolikus ellenállás történetéhez. I. A Katolikus Szociális Népmozgalom megalakulása és célkitűzései.* In: Katolikus Szemle 30. (1978) 1. sz. pp. 14–25. – Online: https://adt.arcanum.com/hu/view/KatolikusSzemle_1978

Petrás Éva: *A nemzeti kommunizmus egy polgári olvasata. Kovrig Béla szociológus kommunizmusképe.* In: Metszetek bolsevizmusról, sztálinizmusról. Kronosz, 2018. pp. 189–211.

Petrás Éva: *Egy tudós útja a szociálpolitikától a kereszténydemokrácia felé.* In: A modern magyar katolikus politizálás arcképcsarnoka. Bp. Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, 2019. pp. 107–121. – Online: https://www.academia.edu/45566942

Szecskó Károly: *Kovrig Béla feljegyzése a II. világháború alatti ellenálló tevékenységéről.* In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. 20. (2008) 3–4. sz. pp. 99–102. – Online: http://www.heh.hu/MEV_2008_3–4.szam.pdf

Tabajdi Gábor: *Egy értelmiségi megtörése: A Kovrig-dosszié.* In: Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: Az elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990. Budapest, Corvina – 1956-os Intézet. pp.193–203.

BÉLA KOVRIG

ON THE POSSIBILITY OF THE DEVELOPMENT OF A PROGRESSIVE CATHOLIC MOVEMENT

EDITED BY: ANDRÁS KERESZTES

Béla Kovrig (Budapest, 1900 – Milwaukee, USA, 1962) was one of the most influential political scientists and social politicians in interwar Hungary. In addition to his academic work, his university teaching and public service were equally important. As early as the second half of the 1930s, he became involved in the emerging Christian Socialist movements. His work was strongly marked from the beginning by his Catholic worldview, and his criticism of totalitarian regimes. In his writings he was equally critical of the Soviet communism and German national socialism. Under his leadership in 1941 the National Policy Service was established to conduct secret anti-Nazi, anti-German and anti-Arrow Cross propaganda. From 1944 he was part of the anti-fascist resistance, and in August 1944 he was forced into illegality. He played an important role in the launch of the Christian Democratic People's Party starting in the autumn of 1944, and was important contributor for setting the party's intellectual direction (until his emigration in 1947).

In September 1946, he was recruited under pressure by the communist-controlled political police. As it was subsequently proved, Kovrig had conspired with several important political friends and had agreed with them in advance of the content of his major writings submitted to state security. Of Kovrig's surviving reports, the one that is being published here for the first time, entitled 'On the Possibility of the Development of a progressive catholic movement', gives a detailed picture – largely from his own perspective – of the christian political camp of his time, and explains, whether and under what conditions it would be possible to achieve a modus vivendi between the left-wing political forces and the progressive christian democratic political camp, without abandoning essential principles, in order to achieve certain common goals.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

ÉRSZEGI MÁRK AURÉL

FATUM LIBELLI: AZ INDEX ACTORUM ROMANORUM PONTIFICUM TERVEZETT MAGYAR KÖTETÉRŐL

Érszegi Géza[1] tudományos életművének egyik kiemelkedő fejezetét képezte a Magyarországon található, 1198–1417. között keletkezett eredeti pápai oklevelek összegyűjtése, kiadása, oklevéltani leírása révén bekapcsolódni az *Index actorum Romanorum Pontificum* (IARP) nagylélegzetű nemzetközi vállalkozásába.[2]

A projektről első vatikáni levéltári kutatásai alkalmával szerzett tudomást,[3] majd Pásztor Lajostól, a levéltár magyar munkatársától megkapta a sorozat kiadási szabályzatát,[4] Györffy Györgytől pedig arról értesült, hogy más nemzetek tudósai már jó ideje dolgoznak rajta. Ennek nyomán Érszegi Géza latin nyelvű levélben fordult az IARP felelőséhez,[5] mondván „et ego vellem partem eiusce laboris capere, ideo peto ac rogo, Domine Professor, ut me informare dignetur, quomodo possim adiungi publicandis pontificum actis, quae in archivis Hungariae magno in numero asservantur".[6]

Végül a projektbe, mint azt később doktori, illetve habilitációs témavázlatában is megírta, ténylegesen 1982-ben kapcsolódott be. Mégpedig azt követően, hogy 1981-es

1 Életútjáról ld. Sölch Miklós: *In Memoriam Érszegi Géza 1944–2022*. In: Levéltári Szemle 72. (2022). Ld. még: Zsupos Zoltán: *Érszegi Géza életút-interjú*, 2011. október 25., Internet: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/erszegi_geza (Letöltés: 2022.06.14.).

2 Az IARP kezdeteiről ld. Battelli, Giulio: *Istruzioni per il censimento dei documenti pontifici dal 1198 al 1417 (Comunicazione)*. In: Atti del II Convegno degli Archivisti Ecclesiastici (Milano, 8-12 settembre 1958), Archiva Ecclesiae, Bollettino dell'Associazione Archivisti Ecclesiastici II (1959), 173–175.

3 Érszegi Géza vatikáni kutatásairól ld. Érszegi Márk Aurél: *„A vatikáni kutatások felújítása nemzeti érdek". Érszegi Géza és a vatikáni Hungarica-kutatás*. In: , METEM 2022.

4 „L'opera potrà integrare i regesta Pontificum Romanorum del Potthast e i Registri pontifici, unendo però allo scopo storico l'intento diplomatico, in quanto la notizia dei documenti originali sarà accompagnata da una descrizione accurata, che ne metta in evidenza i caratteri esterni e le note di cancelleria. I volumi usciranno senza un ordine prestabilito, a mano a mano che sia completata la descrizione dei documenti di un grande fondo, di un intero archivio o degli archivi di una regione. Ogni volume potrà contenere solo originali, solo copie, od originali e copie insieme. La collezione porterà il titolo generale nell'antiporta; il frontespizio conterrà il titolo particolare del volume con l'indicazione dell'Istituto (o persona o amministrazione) che ne abbia curato la compilazione. La Biblioteca Vaticana ha accettato di assumere l'edizione dei volumi in una apposita collezione." Commission Internationale de Diplomatique: *Index actorum Romanorum Pontificum ab Innocentio III usque ad Martinum V electum quae praeter registra Romanae Curiae adservantur, Programma di pubblicazione,* 1963*,* ill. 1978.

5 Az irathagyatékban fellelhető gépelt fogalmazvány a címzett nevét nem tartalmazza, de feltehetőleg Giulio Battelli, az IARP szerkesztőbizottságának koordinátora volt az. Az IARP programra vonatkozó iratcsomó Érszegi Géza irathagyatékával együtt a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában kerül elhelyezésre.

6 Érszegi Géza levele Giulio Battellihez (?), Budapest, 1980. július 21. (gépelt fogalmazvány).

vatikáni ösztöndíjas kutatóútja során megismerkedett annak tényleges vatikáni felelősével, Germano Gualdóval (1926–2005). Gualdo 1958–1992. között a Vatikáni Titkos Levéltár munkatársa, továbbá a Vatikáni Paleográfiai és Diplomatikai Iskola oktatója és egy ideig igazgatója is volt,[7] egyúttal az IARP szerkesztőbizottságának tagja és a projektgazda Commission Internationale de Diplomatique másodtitkára.[8] Gualdo 1982 nyarán levélben vetette fel Érszegi Gézának – korábbi, feltehetően 1981-es beszélgetésükre utalva – hogy szeretné, ha bekapcsolódna az IARP munkálataiba.[9] A következő években Érszegi Géza ténylegesen meg is kezdte a magyarországi eredeti pápai oklevelek összegyűjtését és feldolgozását, amellyel kapcsolatban rendszeres konzultációt folytatott Gualdóval.

A feladat gyorsabb és teljes munkaidőben történő végzéséhez, továbbá az Országos Tudományos Kutatási Alaphoz (OTKA) benyújtott pályázata alátámasztása érdekében szükségesnek tűnt az előrehaladott együttműködés formalizálása, amit Germano Gualdo 1987 szeptemberében meg is tett.[10] A „megbízólevél" kiemeli, hogy történész-levéltárosi szakértelme és latintudása figyelembevételével esett a szerkesztőbizottság választása Érszegi Gézára. Kettejük levelezése ebben a témában a rákövetkező években is folytatódott, miközben a magyarországi gyűjtőmunka, továbbá az okleveleknek a megadott nemzetközi sztenderdek szerinti leírása 1989-re elkészült, s azt részleteiben véleményeztette is Gualdóval.

Az „Acta pontificia quorum genuina asservantur in Hungaria" címmel kiadni tervezett kötet jelentőségét maga Érszegi Géza ekként foglalta össze:

> „A Nemzetközi Diplomatikai Bizottság (Commission Internationale de Diplomatique) célul tűzte ki, hogy a különböző országokban eredetiben fennmaradt 13. és 14. századi (pontosan: 1198 és 1417 közötti) pápai okleveleket összegyűjti és kiadja.

7 Ld. *Germano Gualdo – Curriculum*, in: Associazione Italiana dei Paleografi e Diplomatisti, Roma https://www.paleografidiplomatisti.org/germano-gualdo/ Fő kutatási területei a pápai oklevéladás, a Római Kúria humanizmusa és a Vatikáni Titkos Levéltár története voltak.

8 A 2005-ben elhunyt Gualdo szakmai hozzáállása valamiképpen hasonlítható Érszegi Gézáéhoz: elkötelezett katolikusként, de a világi szakember tudatos önállóságával követte az igazságot, amit úgy fogott fel, mint a középkori katedrálisok soha véget nem érő építkezéseit, amihez minden mesterember hozzáteszi a magaét. Vö. Pellizzari, Giovanni: *Uno studioso vicentino in Vaticano*. In: *L'inventario di Germano Gualdo,* Accademia Olimpica, Vicenza. é.n., https://www.accademiaolimpica.it/portfolio-view/linventario-di-germano-gualdo/ (letöltve: 2022. 06. 20.).

9 „…mi rammarico grandemente di non aver quindi avuto occasione di parlare con Lei di una Sua eventuale collaborazione *all'Index* dei documenti pontifici originali conservati a Budapest e in altri archivi ungheresi. Lo faccio adesso per lettera, e spero che Lei sia ancora bene intenzionato ad affrontare il lavoro di cui avevamo già parlato", Germano Gualdo levele Érszegi Gézához, Róma, 1982. augusztus 9. (gépelt eredeti).

10 „A tale proposito – e riferendomi a quanto già si è concordato in passato, ma specialmente nei più recenti incontri romani – Le confermo che il Comitato per *l'Index* sarebbe assai lieto se Lei potesse proseguire la ricerca iniziata, per realizzare il censimento e la descrizione degli originali pontifici conservati negli Archivi pubblici e privati d'Ungheria (anni 1198-1417). Tale incarico viene a Lei affidato in considerazione della Sua competenza storico-archivistica e della padronanza del latino. Quando il lavoro sarà giunto a compimento (e dopo la necessaria revisione), contiamo di pubblicarlo nella speciale Collana edita dalla Biblioteca Vaticana dove sono giá usciti i volumi di Parigi (B. Barbiche) e del Niedersachsen (B. Schwarz). L'iniziativa è posta sotto gli auspici della „Commission Intern. de Diplomatique"." Germano Gualdo levele Érszegi Gézához, Róma, 1987. szeptember 18. Gépelt eredeti, „Commission Internationale de Diplomatique – Index Actorum Romanorum Pontificum" fejléces papíron.

> A munka célja: az eredeti pápai oklevelek diplomatikai feldolgozása révén megismerni a Szentszék ügyviteli mechanizmusát, amely mintául szolgált az egyes országokban kialakuló ügyviteli tevékenységeknek.
> A bizottság a munkát az egyes országokban (ahol eredeti pápai oklevelet őriznek) tevékenykedő diplomatikai szakemberekre bízta. Magyarországon engem bíztak meg, hogy a levéltárainkban található eredeti 13. és 14. századi pápai okleveleket kiadásra előkészítsem, miként ez Prof. Germano Gualdo főtitkár hozzám intézett leveléből kiderül.[11] (…)
> Az így elkészült okmánytárakat a Vatikáni Könyvtár (Biblioteca Apostolica Vaticana) adja ki Index actorum Romanorum Pontificum címen. (…)
> Mivel ez a kiadvány a magyar tudomány nemzetközi rangját akkor emelné, ha a tudomány élvonalába tartozó országokkal közel egyidőben jelentethetnénk meg a saját eredményeinket, s így azokat minél hamarabb tudná hasznosítani a nemzetközi tudományos kutatás, ezért szeretném minél előbb elkészíteni a pápai oklevelek magyarországi okmánytárát, amely a magyar történettudománynak is nagy szolgálatot tenne, hiszen az elmúlt években meglehetősen kevés forráskiadvány látott napvilágot."[12]

A vállalkozás tervezett véghezvitelét, tehát a magyar IARP-kötet összeállítását azonban különböző tényezők akadályozták, köztük bizonyára Germano Gualdo 1992-es nyugdíjazása és visszavonulása a levéltári ügyektől. Ám még ezt megelőzően, 1989-ben a Magyar Országos Levéltáron belül is történt egy a munkát potenciálisan hátráltató incidens. Amint azt maga Érszegi Géza összefoglalta egy barátjához írott levelében:

> „Az év elején megjelent nálunk J. Ross Sweeney Pennsylvaniából az egyetemről, s közölte, Fulbright-ösztöndíjat kapott arra, hogy maga is a 12–13. századi, nálunk található eredeti pápai oklevelekkel foglalkozzék. Mivel az említett 13–14. századiakat a Commission Internationale de Diplomatique megbízásából készítem (erről Sweeney is régóta tudott), s a Vatikánban fogják kiadni, ezért érdeklődtem Rómában, ahonnan azt írták nekem, nem tudnak arról, hogy Fulbright-ösztöndíjat adtak volna ebben a témában valakinek is. Kértem tehát Sweeney-t, hogy az általam készített kritikai jegyzék megjelenése előtt ne publikálja azt, amit nálunk összeszedett. Erre ő írásban kötelezte is magát. Következményeiről nem akarok írni, mindenesetre nálunk – mint tudod – az elmúlt évtizedekben szokás politikai dimenzióba tenni az ügyeket. Jelen esetben is ezt tették, tekintettel az illető kutató amerikai mivoltára."[13]

A magyar középkorkutatás terén fontos érdemeket szerző James Ross Sweeney, az amerikai Pennsylvania State University tanára[14] az ugyancsak jelentős, a Pius Stiftung[15]

11 Ld. 10. lábjegyzetben.

12 Érszegi Géza: *Pályázat az Országos Tudományos Kutatási Alaphoz „A Magyarországon található, 1198–1417 között kiadott eredeti pápai oklevelek kiadása, oklevéltani leírása (Index actorum Romanorum Pontificum)" címen*, Budapest, 1987. szeptember 30.

13 Érszegi Géza levele Balázs Nándorhoz (?), Budapest, 1989. szeptember 26. (gépelt fogalmazvány).

14 Ld. Bak M. János: *In memoriam James Ross Sweeney (1940–2011),* https://medievalstudies.ceu.edu/article/2011-11-02/memoriam-james-ross-sweeney-1940-2011 (letöltve: 2022. 06. 20.)

15 Pius-Stiftung für Papsturkundenforschung, https://adw-goe.de/forschung/forschungsprojekte-akademienprogramm/papsturkunden-des-fruehen-und-hohen-mittelalters-1/pius-stiftung-fuer-papsturkundenforschung/ (letöltve: 2022. 06. 20.)

által koordinált és finanszírozott nemzetközi diplomatikai kutatóprogram keretében a tervezett Hungaria Pontificia összeállításán dolgozott, amelynek időhatára azonban 1198 volt, tehát az IARP kezdő időpontja. A felek 1989. február 8-án írásban megállapodást kötöttek, melynek értelmében Sweeney is tanulmányozhatta az eredeti okleveleket, amiken akkor Érszegi is dolgozott, ugyanakkor kötelezte magát, hogy azokból nem készít teljes szövegközlést.[16] A fentebb említett „politikai dimenzió" az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója beavatkozásaként jelent meg: néhány nappal azt követően, hogy a két tudós megnyugtatóan rendezte egymás között a kérdést, Glatz Ferenc az Országos Levéltár vezetőségének fellépését szorgalmazta mondván, Sweeney kérésének megtagadása (ti. az eredeti anyag kutatására vonatkozóan) az akkori helyzetben az ügyet politikai dimenzióba helyezte volna, s az országnak, úgymond, semmi szüksége nem volt arra, hogy egy amerikai kutatónak nehézséget okozzanak. Miközben az IARP szerkesztőbizottsága a Vatikánból támogatásáról biztosította őt, az Országos Levéltárban Érszegi Gézát egy időre felfüggesztették a középkori gyűjtemény referensi beosztásából.[17]

Az IARP programba illeszkedő munkát az OTKA amúgy támogatásáról biztosította,[18] s vonatkozó 1990. április 2-i jelentésében Érszegi Géza ekként összegezte a már elvégzett, és a még elvégzendő munkát:

> „A számomra biztosított OTKA támogatás segítségével elkészítettem latinul valamennyi Magyarországon őrzött 1198 és 1417 között kiadott eredeti pápai oklevél regesztáját és diplomatikai leírását. A mintegy háromszáz eredeti oklevél kritikai jegyzékét magyar nyelvű bevezetővel (444 oldal terjedelemben) 1989. szeptember 1-i kelettel benyújtottam a TMB-nek [Tudományos Minősítő Bizottság] a tudományok doktora fokozat elnyeréséhez szükséges eljárás lefolytatására. Ahhoz hogy a vállalt munka elkészüljön, s a jelzett sorozatban megjelenjen, hiányzik a név- és tárgymutató, a bevezető latin nyelven, valamint az elmúlt években megjelent, de magyarországi könyvtárakban meg nem található kiadványok felkutatása és eredményeik felhasználása. Ennek érdekében olaszországi ösztöndíjat kértem, amit azonban az OÖT [Országos Ösztöndíj Tanács] elutasított."[19]

A munkáról nem sokkal később a szélesebb közvélemény is tudomást szerezhetett a Magyar Nemzetből: „Új forrásgyűjtemény készül a Szentszék és Magyarország kapcsolata történetének kutatásához, és a magyar egyháztörténetírás számára: a Nemzetközi Történeti Bizottság megbízásából Érszegi Géza, a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosa összegyűjtötte a magyarországi levéltárakban fennmaradt, 1198–1417. között kiadott, eredeti pápai okleveleket. A kötetet – amelynek elkészítését az Országos Tudományos Kutatási Alap támogatta – a Vatikáni Könyvtár adja ki."[20]

A tervezett mutatók elkészültek az évek során, de a bevezető tanulmány latin fordítása végleg elmaradt. Mindazonáltal a téma, s maga az ügy Érszegi Géza számára olyannyira fontos volt, hogy eredményeit – addig is, amig az IARP keretében kiadásra

16 Érszegi Géza – James Ross Sweeney: *Vereinbarung über die Benützung von Archivalen laut § 125. der Anordnung Nr. 13061971 MM. des Ministers der Bildung über die Amtsgebarung der staatlichen Archive*. Budapest, 1989. február 8. (gépelt eredeti)

17 Az Érszegi Géza irathagyatékában őrzött dokumentumok tanúsága szerint.

18 Ld. Láng István, az OTKA elnöke, levele Érszegi Gézához, Budapest, 1988. március 4. (eredeti).

19 Érszegi Géza: *Jelentés a Magyarországon található, 1198–1417 között kiadott eredeti pápai oklevelek kiadása, oklevéltani leírása c. kutatási programról*, Budapest, 1990. április 2. (fogalmazvány).

20 Ld. *Magyar Nemzet*, Napi Krónika rovat, 1990. június 4., 10.

nem kerül – Magyarországon hasznosítani kívánta. Ezért választotta ezt előbb akadémiai doktori (1989/1990), majd egyetemi habilitációs disszertációja (1999/2001) témájául is. Amint doktorijának előszavában kifejtette: „úgy gondoltam, hogy – mielőtt más nemzetek tudósai látnák és használnák – a hazai tudós közvéleménynek bemutatom az ezzel kapcsolatos sok éven át folytatott munkámat, lehetővé téve ezzel munkám eredményének megismerését és minden jobbító szándék érvényesülését".[21]

A doktori disszertáció szövegének, vagyis az IARP magyar kötetének – immár sajnálatos módon postumus – megjelenésére készülve közzétesszük Érszegi Géza habilitációs disszertációjának témavázlatát, mint a téma tartalmi összefoglalóját.[22]

FÜGGELÉK

Érszegi Géza

A PÁPAI OKLEVÉLADÁS A 13–14. SZÁZADBAN ÉS HATÁSA A MAGYAR OKLEVELES GYAKORLATRA

Habilitációs témavázlat, 1999

I. Jóllehet Jean Mabillon (1632–1707) a „De re diplomatica libri sex" című munkájában nem szentelt külön fejezetet a pápai okleveleknek, olykor mégis kitért azok sajátosságaira. Először a „Nouveau Traité" munkatársai foglalkoztak külön a hatkötetes művük (1750–1765) negyedik kötetében a pápai oklevelekkel. Nyomdokukon haladt a Vatikáni Titkos Levéltár néhai prefektusa, Marino Marini, aki 1841-ben külön kötetet jelentetett meg Rómában a pápai diplomatikáról.

Ami a pápák okleveleinek szövegét illeti, már a 19. század derekára meglehetősen szép számmal kerültek nyilvánosságra, talán elég a „Patrologia Latina" köteteire utalnunk, amelyek mintegy kétszáz kötete tartalmaz pápai okleveleket Kornél pápától (251–253) III. Incéig (1198–1216). E nagyszámú publikált pápai oklevél adta az ötletet Philipp

21 Érszegi Géza: *Eredeti pápai oklevelek Magyarországon (1199–1417)*. Akadémiai doktori értekezés. (Kézirat) Bp. 1989.

22 Az IARP keretében 2016-ig összesen 8 kötet jelent meg: Barbiche, Bernard, *Les actes pontificaux originaux des archives nationales de Paris* I-III, Città del Vaticano (1975-1982); Schwarz, Brigide, *Die Originale von Papsturkunden in Niedersachsen 1199-1417*, Città del Vaticano (1988); Zutshi, Patrick N. R., *Original Papal letters in England 1305-1415*, Città del Vaticano (1990); Schmidt, Tilmann, *Die Originale der Papsturkunden in Baden-Württemberg 1198-1417*, Città del Vaticano (1993); Schmidt, Tilmann, *Die Originale der Papsturkunden in Norddeutschland: (Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Schleswig-Holstein) 1199 – 1415*, Città del Vaticano (2003); Aurora, Isabella, *Documenti originali pontifici in Puglia e Basilicata 1199-1415*, Città del Vaticano (2016). Sorozaton kívül további négy mű készült el: Largiader, Anton: *Die Papsturkunden des Staatsarchivs Zürich von Innozenz III. bis Martin V. Ein Beitrag zum Censimentum Helveticum*. Schultheß & Co. AG, Zürich 1963; Serra Estellés, Javier: *Acta Romanorum Pontificum in Archivo Regni Valentini Asservata (Ab anno Christi MLXXIV usque ad annum MDCIV edicta)*, CSIC – Escuela Española de Historia y Arqueología (EEHAR) 1981; Hilger, Wolfgang, *Verzeichnis Der Originale Spätmittelalterlicher Papsturkunden In Österreich, 1198 1304: Ein Beitrag Zum Index Actorum Romanorum Pontificum Ab Innocentio Iii Ad Martinum V Electum*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1991; Aurora, Isabella: *I documenti originali Pontifici di Bari (1199–1400). Contributo all'Index actorum Romanorum Pontificum ab Innocento III ad Martinum V electum*, in: *Archivum Historiae Pontificiae* 39 (2001) S. 9–104.

Jaffénak, hogy számba vegye az 1198-ig kiadott, legkülönfélébb helyeken megjelent pápai okleveleket. Monumentális műve 1851-ben jelent meg egy kötetben, amelyet hamarosan követett az F. Kaltenbrunner, P. Ewald és S. Löwenfeld által kiegészített második kiadás immár két kötetben 1885 és 1888 között. A. Potthast az 1198 és 1304 között uralkodó pápák okleveleit gyűjtötte két vaskos regeszta-kötetbe, amelyek először 1874 és 1875-ben jelentek meg.

Wilhelm Diekamp volt az első, aki nagy figyelmet szentelt az eredeti pápai oklevelek szövegén kívül a margókon és hátlapon lévő feliratoknak, jeleknek és rajzoknak. Erre vonatkozó kutatásait 1882/1883-ban publikálta. Az ő nyomdokain haladt Paul Maria Baumgarten (1860–1948), aki több európai levéltárat bejárt, s leírta valamennyi, III. Ince pápától IX. Pius pápáig, vagyis 1198 és 1862 között kiadott, ott talált eredeti oklevél kancelláriai jegyzeteit. Mint általában a diplomatikai kutatásokra, a pápai oklevéltani kutatásra is nagy hatást gyakorolt Harry Bresslau (1848–1926) máig túl nem szárnyalt hatalmas kétkötetes összefoglalása a középkori oklevéladásról.

Új lendületet vett a pápai oklevéladás kutatása, amikor XIII. Leó pápa 1881-ben Európa tudós történészeinek kitartó kérésére a „Saepenumero considerantes" kezdetű levelével kutathatóvá tette a Vatikáni Titkos Levéltárat. Ennek hatására gombamódra szaporodtak az egyes országok kutatóintézetei Rómában, amelyek egyik fő tevékenysége a Vatikáni Titkos Levéltár anyagának kutatása. A 20. század vállalkozó tudósai a Vatikáni Titkos Levéltár elérhetővé vált regisztrumainak búvárlásába fogtak, s megindult azok kiadása. A 13. és 14. századi pápai regisztrumok kiadása javarészt a francia tudósok érdeme. A német tudósok elsősorban a 12. század végéig tartó, illetve a 15. századtól kezdődő anyag átnézésében jeleskednek. Paul Fridolin Kehr (1860–1944) tervbe vette az 1198 előtt kiadott pápai oklevelek kritikai közlését. Az egykori munkatársa, XI. Pius pápa által létrehozott Pius-Stiftung segíti elő ennek a vállalkozásnak megvalósulását, mégpedig a különböző érdekelt országok tudósainak közreműködésével. Az Italia Pontificia és a Germania Pontificia nyomán ma már több ország készíti a saját kötetét. Mezey László kezdeményezésére készül a Hungaria Pontificia is. A „Monumenta Germaniae Historica" nem egy kötete lett a pápák oklevelének szentelve, sőt a J. F. Böhmer kezdeményezte „Regesta imperii" sorozatban kapott helyet Harald Zimmermann 1969-ben megjelent munkája, amely a 911 és 1025 között Szent Péter székén ült pápák okleveleinek regesztáit tette közzé, s ugyanő a napjainkban immár második kiadásban is megjelent, a 896 és 1046 közötti pápai oklevelek teljes kritikai szövegének a kiadója.

Noha a Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött regisztrumok szövegének kiadása napjainkban sem szűnő folyamat, mégis a pápai kancellária munkájának mélyreható megismerése érdekében továbbra is szükség volt arra, hogy az akár ismert, akár ismeretlen szövegű eredeti okleveleket is gyűjteményesen kiadják immár a lehető legszélesebb körre kiterjedő diplomatikai leírásukkal együtt. Franco Bartoloni volt az, aki 1953-ban javaslatot tett arra, hogy az 1198 és 1417 közötti pápai oklevelekről készüljön diplomatikai leírással párosult számbavétel, kritikai jegyzék. F. Bartoloni halála után a Commission Internationale de Diplomatique védnökségével a Vatikáni Titkos Levéltár mellett alakult bizottság vette át tervének támogatását.

Bartoloni tervének megvalósulásához vezető úton mérföldkőnek számított Anton Largiadér forráspublikációja, amelynek az „Ein Beitrag zum Censimentum Helveticum" alcíme is mutatja a Bartoloni által felvázolt úton való haladását a neves svájci szerzőnek. Ezt Bernard Barbiche első kötete követte, amely a párizsi Archives Nationales eredeti pápai okleveleit vette számba.

Első kötetének megjelenése után, a második megjelenésének évében látott napvilágot, 1978 szeptemberében, a Commission Internationale de Diplomatique védnöksége alatt az „Index actorum Romanorum pontificum ab Innocentio III usque ad Martinum V electum, quae praeter registra Romanae Curiae adservantur" című sorozat kiadási szabályzata. Ez Barbiche első kötetének figyelembe vételével összefoglalja azokat a fontos szempontokat, amelyek Barbiche publikációit jellemzik, s amelyek irányadóak a további publikációk számára, s egyúttal ismerteti a vállalkozás célját is. Ennek értelmében az Index két célt kíván betölteni: diplomatikait és történetit. Utóbbi célt főleg a regeszta szolgálja, előbbit inkább a kancelláriai jegyzetekről szóló rész. A tervezet értelmében a gyűjtés körébe tartozik valamennyi eredeti pápai oklevél.

Miként az eddig megjelent kötetek címéből is kiderül, az Index csak a kancelláriai munkára is adatokat tartalmazó, tehát eredeti okleveleket veszi számba, s kizárólag azokat, melyek az egyes pápák neve alatt jelentek meg. Mind az 1198-ig kiadott pápai oklevelek, mind az 1198 és 1417 között kiadottak több ország szakembereit foglalkoztatják. Általános alapelv az, hogy az egyes országokban őrzött pápai oklevelek kiadásának gondozása az illető ország szakembereire vár. További köteteken is már dolgoznak Angliában, Ausztriában, Csehszlovákiában, Franciaországban, Németországban, Olaszországban.

A sorozat az elmúlt évtizedek egyik legjelentősebb, s legtöbbet ígérő, nemzetközi összefogással készülő vállalkozása. Nem kevesebbet tűzött ki célul, mint azt, hogy az eredetiben megmaradt oklevelek aprólékos diplomatikai szempontú feldolgozásával rekonstruálja az egykor a Római Kúriában kialakult ügyintézés modelljét, azt az ügymenetet, amely utóbb valamennyi európai ország, sőt az egész világ sajátja lett. Ehhez azt az időszakot választotta ki a Commission Internationale de Diplomatique keretén belül működő nemzetközi bizottság, amelynek idején – mintegy kétszáz év leforgása alatt – kijegecesedett a hivatali ügyvitel mindennapos normája. Az az eszközrendszer, amely lehetővé tette a társadalomban felmerülő ügyeknek a lehető leggyorsabb, s a lehetőségekhez mérten a legméltányosabb elintézését, vagyis kialakult az az ügyintézés, amelynek során a felek az azonos ügyekben – társadalmi állásuktól függetlenül – azonos elbírálás alá estek. Ahogy ugyanis elképzelhetetlen a mai életünk a mindannyiunk számára egyenjogúságot jelentő formanyomtatványok nélkül, ugyanúgy az ügyintézésnek ezzel a modelljével lehetetlenné tehették annak idején a különböző emberek azonos ügyeinek intézésében a méltánytalan különbségtevést.

Ami pedig a magyar részről folytatott pápai oklevéltani kutatást illeti, büszkék lehetünk elődeinkre. A Vatikáni Titkos Levéltár 1881-i megnyitása után szinte alig van olyan pápai megnyilatkozás az ottani kutatásokról, amelyben ne szerepelnének a magyar kutatók. Fraknói Vilmos volt az, aki magyar részről megvetette a vatikáni kutatások alapjait. Sajnos az általa kialakított kutatói bázist nem sikerült halála előtt máig fennállóvá tenni. Ugyan vagyonát és római házát a magyar államra hagyta, azonban az 1949-ben bekövetkezett változások ezt sem kímélték meg, s immár fél évtizedes kitartó sürgetésem a vatikáni kutatások felújítására máig nem hozott eredményt.

II. Magam az itthon található 13. és 14. századi eredeti pápai oklevelek kiadásának gondozásába az „Index actorum Romanorum pontificum" sorozat számára 1981-ben kapcsolódtam be. Munkám első fázisában a mintegy 200 ezer eredetiben és fényképen ismert középkori oklevél közül kiválogattam azokat, melyek az 1198 és 1417 között uralkodó pápák neve alatt jelentek meg. Az így fellelt oklevelek számát apasztotta, hogy csak a mai Magyarország területén őrzött pápai okleveleket vehettem számításba, va-

lamint közülük is csak az eredetiben meglévő példányokat. Több mint 300 ilyen példányra akadtam. A munka második szakaszában latin nyelven kivonatot készítettem a számbajöhető oklevelekről, majd valamennyiről a vállalkozás Szabályzatában előírtak szerint diplomatikai leírást készítettem ugyancsak latinul. Végül valamennyi oklevél esetében megkíséreltem összegyűjteni minden olyan könyvészeti adatot, amely akár teljes szövegű akár kivonatos közlésre utalt.

III. Kutatómunkám során sikerült két oklevélről megállapítanom azt, hogy valamiképpen meghamisították, valamint számos kancelláriai adattal bővítettem az eddig ismert kancelláriai alkalmazottak körét, továbbá se szeri se száma azoknak az okleveleknek, amelyeknek a keltezését azáltal, hogy viszonylag nagy összehasonlító anyag birtokába kerültem, sikerült módosítanom. Hogy elvégezhessem az összegyűjtött eredeti pápai oklevelek kritikai vizsgálatát, valamint oklevéltanilag megfelelő leírást adhassak róluk, tanulmányoztam a középkori pápai oklevéladás menetét. Az ezzel kapcsolatos vizsgálódásaimnak rövid foglalata a disszertáció első, bevezető része. Munkám eredményeképpen elkészült a mai Magyarországon őrzött valamennyi, 1198–1417 között kibocsátott eredeti pápai oklevél kritikai jegyzéke.

A mai Magyarországon őrzött eredeti pápai oklevelek révén a vállalkozás lehetőséget nyújt arra is, hogy közvetlenül bekapcsolódjunk a nemzetközi tudományos életbe.

MÁRK AURÉL ÉRSZEGI

FATUM LIBELLI: ABOUT THE PLANNED HUNGARIAN VOLUME OF THE INDEX ACTORUM ROMANORUM PONTIFICUM

One of the outstanding chapters of late Prof. Géza Érszegi's (1944-2022) academic work was the collection, publication and scientific description of the original papal charters issued between 1198-1417 that are conserved in Hungary. From 1981 onwards, at the encouragement of Prof. Germano Gualdo, he became involved in the large-scale international enterprise of the *Commission Internationale de Diplomatique,* called *the Index actorum Romanorum Pontificum* (IARP). The importance of this work lies in the fact that the processing of the original papal documents makes it possible to understand the Holy See's administrative mechanisms, which served as a model for the administrative activities that developed in other countries.

From the 200,000 or so medieval charters in Hungary known in originals and photographs, he has identified some 300 charters issued by the popes between 1198 and 1417, which have survived in their original versions in the territory of today's Hungary. He then produced an extract and a palaeographic description of them (*calendar*) in Latin, in accordance with international criteria.

This work formed the backbone of Géza Érszegi's doctoral and then university habilitation dissertation. He later worked on further additions, but the work remained unpublished. As an appendix to this article Géza Érszegi's summary to his habilitation dissertation (*Papal Charters in the 13th-14th Centuries and their influence on Hungarian Chancellery Practice*, Eötvös Loránd University, 1999) is published, which contains the essence of the planned *"Acta pontificia quorum genuina asservantur in Hungaria"*.

FATUM LIBELLI: A PROPOSITO DEL PROGETTO DI UN VOLUME UNGHERESE DELL'INDEX ACTORUM ROMANORUM PONTIFICUM

Uno dei capitoli più importanti dell'attività accademica del compianto Prof. Géza Érszegi (1944-2022) è stata la raccolta, la pubblicazione e la descrizione scientifica dei diplomi pontifici originali emessi tra il 1198-1417 e conservati in Ungheria. Dal 1981 in poi, su incoraggiamento del Prof. Germano Gualdo, è stato coinvolto nella grande impresa internazionale della *Commission Internationale de Diplomatique,* intitolata *Index actorum Romanorum Pontificum* (IARP). L'importanza di questo lavoro risiede nel fatto che l'elaborazione dei documenti pontifici originali permette di ricostruire e di comprendere i meccanismi amministrativi della Santa Sede, che servirono da modello per l'attività delle cancellerie di altri Paesi.

Tra i circa 200.000 diplomi medievali ungheresi conosciuti in originale e in fotografia, il Prof. Érszegi ha individuato circa 300 diplomi emanati dai pontefici tra il 1198 e il 1417, sopravvissuti nella loro versione originale nel territorio dell'attuale Ungheria. Ne ha quindi prodotto un estratto e una descrizione paleografica (regesto) in latino, secondo i criteri internazionali.

Questo lavoro ha costituito la spina dorsale della sua tesi di dottorato e poi di abilitazione universitaria. Nonostante continuasse a perfezionarla, l'opera è infine rimasta inedita. In appendice al presente articolo viene pertanto pubblicato il riassunto della tesi di abilitazione universitaria del Prof. Géza Érszegi (*Documenti pontifici dei secoli XIII-XIV e il loro influsso sulla prassi della cancelleria ungherese*, Università degli Studi Eötvös Loránd, 1999), che contiene l'essenza del progetto "*Acta pontificia quorum genuina asservantur in Hungaria.*"

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

ÉRSZEGI GÉZA
(1944–2022)

ÉRSZEGI MÁRK AURÉL

SUPER CINERES GEYSAE ÉRSZEGI PATRIS MEI*

„Stat sua cuique dies, breve et irreparabile tempus omnibus est vitae. Sed famam extendere factis: hoc virtutis opus”.[1] Vergilius figyelmeztet: mindenki számára eljön a nap, ám az erény művei tovább őrizhetik emlékét. Az a nap eljött érted is, Édesapám.[2]

* Elhangzott 2022. február 12-én a Budapest-Felsőkrisztinavárosi Keresztelő Szent János Plébániatemplomban, Dr. Érszegi Géza temetési szertartásán, melyet dr. Varga Lajos váci segédpüspök celebrált, Csóka Gáspár OSB, Somorjai Ádám OSB, Borián Elréd OSB, Ullmann Péter Ágoston O.Præm, dr. Kránitz Mihály, dr. Szederkényi Károly, dr. Németh László koncelebrálásával. Búcsúztató beszédet mondott dr. Draskóczy István és dr. Tringer László.

1 Vergilius, *Aeneis* X, 467.

2 2022. január 8-án hunyt el Budapesten. Utolsó hónapjaiban gyengülő egészsége miatt már csak ritkán vett részt nyilvános eseményeken, jobbára szertartásokon: 2021. február 10-én részt vett a premontrei rend alapításának 900. évfordulója alkalmából tartott ünnepi szentmisén a Szent István-bazilikában, július 15-én dr. Varga Lajos váci segédpüspök püspökké szentelésének 15. évfordulóján Vácott, augusztus 15-én Csóka Gáspár OSB gyémántmiséjén Győrött, szeptember 5-én a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus nyitómiséjén a Hősök terén, október 24-én a Szent Sír Lovagrend miséjén Budapesten, november 27-én Korzenszky Richárd OSB 80. születésnapi ünnepségén Tihanyban.
Halálhírét ld. Sölch Miklós: *In memoriam Géza Érszegi 1944–2022.,* 2022.01.10., https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/in_memoriam_erszegi_geza_1944_2022

Jó híredet pedig *facta ed acta* viszik tovább: könyveid, a számos előadás és tanulmány,[3] avagy szaktanács, amiket mások kérésére mindig igyekeztél megírni, megadni. Valamint tanítványaid bölcsessége, mely a tiédből meríthetett.

Szimbolikusnak tekintem, hogy éppen abban az évben adod át végleg a stafétát, melyben egyik legkedvesebb kutatási témád, az Aranybulla 800. évfordulóját ünnepeli az ország.[4] Annak az Árpád-háznak dedikált 2022-ben, melynek „legendáit és intelmeit" nagy odaadással gondoztad.[5] Abban az évben, amikor valóra válni látszik negyvenéves törekvésed[6]: a vatikáni levéltárak magyar kutatásának valamiféle intézményesülése.[7]

Róma, a pápai Róma volt fontos viszonyítási pontod nemcsak szakmai,[8] de személyes életedben is. Híven ahhoz a küldetéshez, amit Magyarország bíboros prímásától kaptál egy olyan korban, amikor az ilyen kis lépések is sokat számítottak.[9]

Köszönöm, Édesapám – mindazok mellett, amit egy fiú általában köszönhet édesapjának – néhány nagy döntésedet: hogy elhoztál a felsőkrisztinavárosi templomba miniszt rálni, hogy Pannonhalmára küldtél tanulni, s hogy sorsommá tetted Rómát, amikor ott egy nevében is pápai iskolába adtál[10], és II. János Pál pápa miséire magaddal vittél. Köszönöm továbbá, hogy rávettél mindig utánajárni a forrásoknak, hogy olykor a viszonylag egyszerű kérdésekre is három könyvet adtál kezembe válasz gyanánt, s hogy megtanítottál levelet fogalmazni: hihetetlen, de mindmáig ebből élek…

Büszke vagyok, hogy egy-két kedves projektedben segítődként részt vehettem, legalább tolmácsodként: a Szentszék és Magyarország kapcsolatairól szóló kiállításban,[11]

---

3 Vö. Sölch Miklós: *Érszegi Géza munkássága 1970–2005,* in: Almási Tibor, Draskóczy István, Jancsó Éva (szerk.): Studia professoris – Professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2005.

4 Ld. Érszegi Géza: *Az Aranybulla – Bulla aurea*. Fejér megyei Történeti Évkönyv 6 (1972) 1-22.; Uő: *Az Aranybulla*, Helikon Kiadó, 1990.; Uő: *Az Aranybulla*, Magyar Történelmi Archívum, Archív Kiadó, 2005.

5 Ld. Érszegi Géza: *Árpád-kori legendák és intelmek,* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983.

6 Vö. Érszegi Géza: *Tervezet a vatikáni kutatások felújítására*. In: *A Szív* 73 (1987) 8. szám 353-354.

7 Ld. *A Kormány 1577/2020. (IX. 10.) Korm. határozata Isztambulban és Rómában levéltári szakdiplomata álláshelyek létesítéséről*, in: *Magyar Közlöny*, 2020. évi 203. szám, 6402.

8 Egyik fő kutatási területe a pápai kancellária működése volt, feldolgozta a XIII–XIV. századi magyarországi eredeti pápai okleveleket, ami doktori, majd egyetemi habilitációs disszertációjának témája volt, s az *Index actorum Romanorum pontificum ab Innocentio III ad Martinum V electum* átfogó nemzetközi kutatási programja részének szánta.

9 Lékai László bíboros prímás, esztergomi érsek fontosnak tartotta a magyar egyháztörténeti vonatkozású kutatások újraindítását a vatikáni levéltárakban. Ebben Érszegi Géza szakértelmére kiemelten számított, aki az ő közbenjárására 1985–1987 között hosszabb időtartamú állami ösztöndíjat kapott Rómába. Lékai bíboros hivatalos megbízólevéllel is támogatta vatikáni kutatásait: „*Si attesta che il Signor ÉRSZEGI Géza archivista ungherese, residente a Roma, presso l'Accademia d'Ungheria, Via Giulia n.1, [è] incaricato da me [di] fare ricerche storiche della Chiesa ungherese. Raccomando alla Vostra Benevolenza, Roma 1.12.1985, László Card. Lékai Primate d'Ungheria, Arcivescovo di Esztergom*" (eredeti aláírt példány az Érszegi családi levéltárban).

10 1985–1987-es római ösztöndíjas tartózkodása idején gyermekeit a IX. Piuszról nevezett Pontificia Scuola Pio IX egyházi iskolába íratta be, ami akkoriban az ő helyzetében korántsem számított magától értetődő döntésnek. Ebben segítségére volt P. Fejér József SJ (1913–1991) a jezsuita rend központi levéltárának (Archivum Romanum Societatis lesu) levéltárosa, aki egyúttal a szomszédos iskola gyóntatója volt.

11 Ld.: Érszegi Géza – Szentpéteri Gábor (szerk.): *„Én apostoli vagyok, ő azonban apostol": Kiállítás a Szentszék és Magyarország ezeréves kapcsolatáról*. Esztergomi Prímási Palota 1996. június 29-október 8., Esztergom, Magyarország : Esztergom-Budapesti Főegyházmegye (1996); Érszegi Géza: *„Io sono apostolico, lui invece* è *l'Apostolo..."*, in: L'Osservatore Romano 136 (1996), n. 163 (18 luglio), 5.

az Aranybulla 1999-es háromnyelvű tanulmánykötetében,[12] vagy éppen a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend magyarországi újraindulásában.[13]

Örülök, hogy elkísérhettünk testvéremmel együtt Odesszába, hadifogolyként ott elhunyt édesapádnak csak nemrég felfedezett nyughelyéhez,[14] illetve Érszegre, ahonnan családunk származik.[15] S hogy az utolsó években rendszeresen velünk tölthettél Rómában néhány napot, hetet, amikoris soha nem mulasztottál el bemenni a Vatikáni Levéltárba, s részt venni a pápa szentmiséjén.[16]

12 Besenyei Lajos – Érszegi Géza – Maurizio Pedrazza Gorlero (szerk.): *De Bulla Aurea Andreae II Regis Hungariae, 1222*, Edizioni Valdonega, Verona 1999.

13 1991. június 24-én avatták lovaggá Grazban, majd szeptembertől 1998-ig a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend Magyarországi Főbiztosságának első vezetője volt Paskai László bíboros prímás esztergomi érsekkel és Csordás Eörs kanonokkal együttműködésben.

14 Történetét ő maga ekképp foglalta össze: „Apám, Érszegi Ferenc (szül.: Érszeg/ma: Ersig Romániában 1910. július 3. Meghalt: Odessza/ma: Odesa Ukrajna/ 1947. június 25.), a II. Világháborúban a Magyar Királyi „Mária Terézia" 1. honvéd gyalogezred I. zászlóaljánál, a tüzérségnél, az „Első fokozatú (kardos és koszorús) Tűzkereszt" viselésére jogosult t. honvédként szolgált (1944. július 20.), megsebesült (1944. augusztus 2. Mikulicy), betegszabadságáról ismét bevonult és 1945. február 11-én Budán hadifogságba esett. Erről a család 1945. február 22-én lett értesítve. További sorsáról a család nem tudott, eltűntnek nyilvánították. Utoljára 1968-ban a Magyar Vöröskereszt a szovjet partnerszervezet tájékoztatása alapján megtalálhatóságáról nemleges választ adott.
Az 1990-es években az orosz államtól megkapott, a volt szovjet hadifogolytáborokban elhunyt magyarok adatait a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HM HIM), valamint a KFKI ISYS Informatikai Kft. 2001 nyarán számítógépes adatbázisba rendezte. Az adatbázisban sikerült megtalálnom Apámat a hadifogoly listán. Az orosz keresőablakban „ИРСЕШ" vezetéknévvel, a magyar keresőablakban azonban az „Érszegi" névvel szerepelt. Ebből kiderül, hogy az odesszai 159. számú hadifogolytábor 3986. számú hadifogoly kórházában 1947. június 25-én elhunyt és az ottani temetőben számozott sírban eltemették (1945. június 26.).
A moszkvai Orosz Állami Hadilevéltár (РГВА) anyagából a hivatalos magyar delegátus révén megszerzett nyilvántartási lap (УЧЕТНОЕ ДЕЛО), illetve a Hadtörténeti Levéltár anyagában őrzött adatlap alapján kétségtelenül bebizonyosodott a számítógépes nyilvántartásban szereplő „Irszes/Érszegi" személy azonossága. Az adatok (többek között Gábor bátyám és a saját nevem, akkori lakcímünk, a hadi beosztás stb.) alapján, valamint Apámnak az adatlap minden oldalán szereplő sajátkezű aláírása segítségével egyértelműen igazolódott, hogy az adatok Apámra vonatkoznak. Tájékoztattam kutatásaimról a HM HIM Hadisírgondozó Irodáját, ahonnan összefoglalóan megkaptam az ismert adatokat. Időközben a német Hadisírgondozó Szövetség (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V.) civil szervezethez fordultam, ahonnan részben megkaptam az odesszai hadisírokban nyugvó német katonák listáját, valamint az odesszai hadisírokat gondozó Bajor Házra vonatkozó információkat, továbbá a rendszeres látogatásra vonatkozó programokat. Ugyanakkor felvettem a kapcsolatot az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség Odesszai Regionális Szervezetével; kérésemre megkeresték mind a temetőt, mind pedig a temetőt gondozó Alexandr Jungmeistert, s a tapasztalatairól beszámoltak nekem. Ezen adatok birtokában [2010 júniusában] felkerestük Odesszában azt a temetőt, amelyben Apám sírja is található a többi, sok nemzetből származó hadifogoly sírjával együtt. Az odesszai 159. számú temetőt (Promiszlova bulvár 65., Odessza Ukrajna), ahol Apám és több mint 200 magyar fogoly van eltemetve, 1993 óta gondozzák. Ebben oroszlánrészt vállalt Alexandr Jungmeister, akinek gondoskodása folytán a temető rendbe lett téve és látogatható, illetve a temetőben egy kisebb múzeum segít eligazítani a látogatókat a temetővel kapcsolatban. A temető megtalálásával és az ott nyugvó magyarok névsorának elkészítésével jelentős érdemeket szerzett Tóth Antal nyugalmazott rendőr-nyomozó." Ld. még: Zsupos Zoltán: Életút-interjúk: Érszegi Géza, 2009.01.19., https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/erszegi_geza).

15 Érszeg, másként Jerszeg az egykori Krassó-Szörény Vármegyében, ma Ersig a romániai Caraș-Severin megyében. Édesapja az I. világháború után innen került fel Budapestre s vette fel a szülőfalu nevét.

16 Érszegi Márk Aurél 2015–2020. között Magyarország Szentszéki Nagykövetségének elsőbeosztott diplomatája volt, így édesapja rendszeresen, főleg karácsonykor felkereste őt Rómában.

Amikor most búcsúzok tőled, hittel remélem, miként te is tetted mindvégig életedben, hogy – Dantéval szólva – *„ama Rómában fogsz lakni… melynek polgára Krisztus, mindörökre”* (*„senza fine cive di quella Roma onde Cristo è romano”*)[17], s ahol immár Édesanyám[18] is vár rád, aki mellé hamvaidat most itt, a földön elhelyezzük.[19] Mert, mint azt a *Te Deum* kedves imádságával mindvégig megvallottad: *„Te vagy Uram, én reményem, ne hagyj soha szégyent érnem! – In te, Domine, speravi: non confundar in aeternum.”*

DRASKÓCZY ISTVÁN

IN MEMORIAM ÉRSZEGI GÉZA

Tisztelt Gyászolók!

Engem ért az a megtiszteltetés, hogy a történész-levéltáros, egyetemi szakma nevében búcsúzzam Érszegi Gézától. Magam is voltam levéltáros, egyetemen, ELTE-n tanítok, de barátként is megindultan vállaltam, hogy megemlékezzem a levéltáros és egyetemi oktató Érszegi Gézáról.

50 éve, 1972-ben ismertem meg Ágotát, Géza feleségét, hisz a levéltár szakot együtt végeztük, Gézát pedig a rákövetkező évben. Nehéz a búcsúzáskor szavakat találni. Hajdan végzősként a levéltári gyakorlatot Gézánál kezdtem, olvastam az általa kiadott okleveleket, készítettem a regesztákat. Akkor tapasztalhattam azt, amit évtizedeken át láttam: Érszegi Géza és szobája afféle zarándokhelye volt a medievisták jórészének. Érthető, hisz Géza lett 1969-től a Magyar Országos Levéltár Középkori Gyűjteményének a referense. Géza szobája mindig nyitva állt az érdeklődők, tanácsért hozzá fordulók előtt, s ő nem fukarkodott a tudásával. Aki hozzáfordult, annak szívesen segített – egy-egy nehéz szót kiolvasni, szöveget összeolvasni, vagy épp kutatási tanácsot adni. Hozzátehetem, hogy a nevetés sem hiányzott ebből a szobából.

Sok-sok emléket fel tudok idézni. Mégis nekem az ebédek jutnak eszembe. Az otthonról hozott ételt a szobájában fogyasztották el. Ágota s Géza mellett a harmadik személy a kitűnő kutató és ember Kenéz Győző volt, s persze Géza szobatársai: Bándi Zsuzsa, Bakács Bernadett, Spekner Enikő, Sölch Miklós – hirtelen csak ők jutnak eszembe.

Géza életét meghatározta a latin nyelv iránti szeretet. Latin-levéltár szakon fejezte be történelmi tanulmányait, de ezzel a nyelvvel már gyermekkorában, nagybátyja mellett ministrálva ismerkedett meg. Igen jól tudott latinul, nem okozott neki nehézséget, ha latinul kellett egy előadást megtartania, mint tette a budapesti IV. Nemzetközi Diplomatikai Kongresszuson 1973-ban.

Érszegi Géza sokat tudott a középkorról. A diplomatika és a paleográfia állt különösen közel hozzá, ami nem meglepő egy levéltárostól, de otthon volt az egyháztörténetben is, ahogy tudományunk más területein is. Írt levéltárosként helytörténetet, Felsőőr

17 Dante Alighieri: *Isteni Színjáték, Purgatórium,* XXXII. ének.

18 Dr. Érszegi Gézáné Sin Ágota a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosa volt. Ld. Sölch Miklós: *In memoriam Dr. Érszegi Gézáné Sin Ágota (1945–2015),* Levéltári Közlemények, 86. (2015).

19 Dr. Érszegi Géza és felesége hamvai a Budapest-Farkasréti Mindenszentek Plébániatemplom Boldog Apor Vilmos Urnatemetőjében nyugszanak.

középkori történetét, vagy Sárvárét, amely oly jól sikerült, hogy kandidátusi fokozatot nyert el vele.

Jó értelemben véve a régi tradíciót magas színvonalon követő levéltáros volt ő. Fontosnak tartotta a források kiadását. Ott volt azok között, akik a szegedi Anjou-kori oklevéltár elindításán fáradoztak, azóta is segítette a kiadvány sorozat munkálatait. Ez a munka sok jóbarátot szerzett neki az alföldi városban.

Forráskiadások sora fűződik a nevéhez: késő középkori törvényeink két kötetének munkálataiban vett részt, illetve a Dózsa okmánytár (Kenéz Győzővel és Solymosi Lászlóval dolgoztak együtt), vagy a Solymosi Lászlóval fiatalon elkészített veszprémi oklevéltár, amit csak néhány éve tudott a két egykori egyetemi csoporttárs megjelentetni. Idézhető az Aranybulla szöveghagyományának elemzése, a szöveg máig legjobb kiadása, vagy a tihanyi alapítólevél kiadása, s a hozzá írt tanulmány. Forráselemzést készített a pannonhalmi monostor múltját bemutató reprezentatív kiadványban. A sort lehetne folytatni. Például a magyarországi pápai oklevelekkel, amelyek még kiadóra várnak, s ami akadémiai doktori fokozatot érdemelt ki 1991-ben.

Géza többször kutatott külföldön. A Vatikáni Titkos Levéltárban végzett anyaggyűjtését tartotta a legfontosabbnak. Kitűnően ismerte ennek a gyűjteménynek az anyagát. Tegyük hozzá, nemcsak latinul, hanem olaszul is jól tudott. Szerette Itáliát, ahol az ember lépten-nyomon a középkori műveltség emlékeivel találkozik.

Géza tevékenyen vett részt a levéltárosi közéletben, volt a Magyar Levéltárosok Egyesülete alelnöke is. Munkásságát ismerte el a levéltáros társadalom Ember Győző-díjjal, Pauler Gyula-díjjal, 2012-ben kapta meg a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetést. Tudományos tevékenysége fontos elismerése volt a Szent István Akadémia tagságának az elnyerése.

Géza számára a tudományos-levéltárosi munka és az egyetemi oktatás szerves egységet alkotott. Egykori alma materében, az ELTE-n sok, számára kedves tanár oktatott a 60-as években. 1978-tól tanította itt a levéltár szakos hallgatók nemzedékeit oklevélolvasásra, diplomatikára, paleográfiára. Mai tudományos életünk sok neves, elismert személyisége tanult nála. 2000-ben habilitált, s nem sokkal később lett az ELTE címzetes egyetemi tanára a Történelem Segédtudományai Tanszéken.

Levéltár szakos hallgatók révén kapcsolódott be a tudományos utánpótlás nevelésébe, majd nyugdíjba vonulása után teljes lendülettel vett részt a doktori képzésben. A Középkori Magyar Történelem Doktori Program felvételi bizottságának állandó tagja lett. Oktatott egyháztörténetet, művelődéstörténetet, természetesen oklevéltant, paleográfiát, lett doktorandusz témavezetője. Természetesen elmaradhatatlan résztvevője lett a doktori védéseknek is: opponens, bizottsági tag, vizsgáztató. Géza jó pedagógiai érzékkel rendelkezett, becsülték a hallgatók nagy tudását. Mondhatni, élete utolsó pillanatáig tanított.

Halála nagy veszteség mindannyiunk számára. Még voltak tervei, elképzelései, dolgozhatott volna, lett volna mit elmondania a diákoknak.

Kedves Géza, nyugodj békében! Isten veled!

TRINGER LÁSZLÓ

ÉRSZEGI GÉZA CSILLAGKERESZTES FŐTISZT BÚCSÚZTATÁSA
2022. február 12.

Possessionibus etiam, quas quis justo servitio obtinerit, aliquo tempore non privetur. Érszegi Géza fordításában: Becsületes szolgálattal szerzett birtokaitól soha senkit se fosszanak meg – olvassuk az Aranybulla 17. cikkelyében.

Géza testvérünk talán „legméltóbb" szolgálata, tudósi pályájának fél évszázada, amelyet tőle már senki el nem vehet, az Aranybulla kutatásában teljesedett ki. Az Úr kivételes kegyelme, hogy Érszegi Géza, aki az Aranybulla 750 éves jubileumára (1972) a tudós társaságokat és az egész országot felkészítette, megérhette a 800. évet is, tudós életének mintegy megkoronázásaként.

A csodálatos középkor szeretete életének egy másik szálán is kiteljesedhetett. A keresztes hadjáratok korára visszanyúló lovagrendek egyikének, a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrendnek magyarországi újraindításában és újjászervezésében játszott kiemelkedő szerepet. 1847. július 27-én IX. Pius pápa a *Nulla celebrior* kezdetű brévével, a török Portával való egyeztetés után visszaállította a XIII. század óta nem működő Jeruzsálemi Latin Patriarchátust, és újjászervezte a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrendet, amelynek küldetése a Patriarchátus anyagi és spirituális támogatása a szentföldi kereszténység érdekében. A II. Világháború és az utána következő társadalmi és politikai változások nem tették lehetővé a Magyar Helytartóság működését, amelynek utolsó jelentős eseménye az 1935-ben tartott invesztitúra, illetve az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszuson való reprezentatív részvétel.

Közben egy generációnyi idő eltelt. 1991-ben nyílt lehetőség a Rend hazai szervezetének megújítására. A Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend Magyarországon Érszegi Géza testvérünk vezetése mellett, Paskai László bíboros és Csordás Eörs kanonok-plébános egyházi támogatásával szerveződött újjá. Giuseppe Caprio, a Rend bíboros-nagymestere 1991. szeptember 14-én hivatalosan is megalapította a magyar Főbiztosságot, és Érszegi Gézát főbiztossá nevezte ki. 1998. június 1-jén Carlo Furno bíboros-nagymester az addigi tevékenységet elismerve, a Főbiztosságot helytartósági rangra emelte. A Magyar Helytartóságnak jelenleg több mint száz tagja van.

E folyamatban Géza testvérünknek, mint főbiztosnak, elévülhetetlen érdemei vannak. Az újjászervezés lelkiségének kialakításában, formálásában Géza testvérünk tudományos tekintélye, nyelvismerete, különösen is a latin nyelv magas szintű művelése alapvető szerepet játszott.

A lelkes, újjáalapító testvérek lovaggá avatása még a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend osztrák és más európai helytartóságaiban történhetett. Így Géza testvérünket Grazban avatták lovaggá, több más, azóta már elhunyt testvérünkkel együtt, 1991-ben. Vezetése alatt szinte a semmiből kellett feltámasztani egy szervezetet. Géza a közismert gondossággal alakította a szervezet működési rendjét, az új tagok oktatását és nevelését elkötelezett lovagokra bízva. 1994-ben Lovagrendünk tagja lett Géza testvérünk felesége, Ágota is. Tőle, sajnos, már korábban, 2015-ben el kellett búcsúznunk.

A helytartósági rangra emelkedett magyar szervezet vezetését Géza testvérünk 1998-ban átadta a fiatalabb generációnak. Tudományos munkásságát változatlan erővel folytatta. A Helytartóság szellemi életében továbbra is aktívan vett részt, és tanácsaival min-

denkor a Rend aktuális vezetőségének, így személyesen nekem is, segítségünkre sietett. Meggyőződésünk, hogy Helytartóságunk tevékenységét – istenközelben lévő testvéreinkkel együtt – továbbra is segítő figyelemmel támogatja.

Carissime confrater Géza!
Requiescas in Pace!

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

2022. május 16-án adták át Budapesten a Stephanus Alapítvány díjait.
A teológia Stephanus-díjat HAĽKO JÓZSEF püspök kapta.

KÄFER ISTVÁN

HAĽKO JÓZSEF

Jozef Haľko hatalmas Szent Márton-dóm kötetének 595. oldalán az alábbi kiadói megjegyzés olvasható: „A kiadó tiszteletben tartotta a szerző eljárását, aki a szlovák történelem magyarországi korszaka személyneveinek átírása során megtartotta a magyar helyesírást.” A pozsonyi Kék templom és megannyi könyvének *szlovák* eredetije Prešporoknak nevezi a mai szlovák Bratislavát. Jeles útmutatás ez a szlovák és régiónk értelmiségének a politikai rontások rendbetételére. A helynevek otromba elmagyarosítása a 19–20. század fordulóján zajlott, erre volt válasz 1948-ban Dél-Szlovákia nem létező helységneveinek megalkotása, majd a történelmi családnevek ún. visszaszlovákosítása. Így lett Gútából Kolárovo, Parkanból Štúrovo, Szentkeresztyből Svätokrízsky, Pázmányból Pázmaň, így lett Szent Erzsébet bratislavsko-durínska.

Elsőként számon tartott tudományos munkája, a csehszlovák szakadár katolikus akció jelezte, hogy a Haľko-életmű meghatározó feladata a kommunista hamisítás, rontás tisztázása. Ehhez kapta talentumait: családban tanult magyar nyelvét, pressburgerségét, görögkatolikus családi kötődését, nem utolsósorban papi hivatását.

Eddigi tudományos munkásságának jeles eredménye a Szent Márton-dóm monográfiája Štefan Komorný fotóművésszel együttműködve. Hiteles szöveg – és fotódokumentumok tárják fel a székesegyház történetét: "A koronázótemplom egyik ikonográfiai modifikációja Pozsonyban a társadalompolitikai folyamatok igen különös betörése volt egyházi körökbe, a hadi oltár eltávolítása 1920-ban a nagyszombati ordinariátus kezdeményezésére. Ennél drasztikusabb beavatkozás már talán csak a szovjet megszállók razziája volt 1968 augusztus végén." Mostoha sorsa volt a Kék templomnak is: Fadrusz Mária Teréziájának barbár likvidálása 1921 végén vészjósló jelzés volt. Többször kirabolták a templomot, s amikor új plébánia lett, az istentiszteleteknek és a pasztorációnak államnyelven kellett folynia. 1960-ban a kommunisták betiltották a harangozást, ami szerintük zavarta a közeli kórház betegeinek nyugalmát. Erőszakkal akadályozták német és magyar nyelvű kegytáblák elhelyezését a mélyúti lourdes-I barlangban. 1959-ben a hatalom eltávolította a kálváriák templom tornyát, mert az úgymond zavarta a Slavín, a szovjet emlékmű látványát. A Dóm tornyáról már a cseh legionáriusok is szerették volna eltávolítani a koronát, s ezt tették 1945-ben a németek és az oroszok, 1968-ban megint az oroszok, amikor titkos rádióadót feltételeztek a toronyban.

E történelmi hűség-hitelesség különösen is megnyilvánul Pázmány Péterrel kapcsolatban, aki az eddigi Haľko-életmű központi alakja. A Dóm Rigele Alajos Pázmány-domborművének középpontja a Kalauz 1613-as kiadása a bíboros bal kezében. Haľko méltán emeli ki az Esztergomi Rituálét is, az első nyomtatott szlovák szöveg okán. A szlovák nyelv tudatos használatára elsőként Pázmány biztatta szlovák papjait. Rigele alkotását a szlovák anyanyelvű Csernoch János bíboros leplezte le 1907 június 7-én. A Dóm monográfusa finoman, határozottan érzékelteti Pázmány jelentőségét a szlovák művelődésben, ugyanakkor nem szakítja ki magyarországiságából. A történelmi örökség jó kezekbe került. Az új Pozsonyi Főegyházmegye jól sáfárkodik az örökölt történelmi értékekkel. Az új egyházmegye azonnal lehetőséget biztosított Pázmány nyughelyének feltárására. Ez Haľko eddigi tudományos munkásságának csúcsa, aminek eredménye magas tudományos fokozata.

Munkásságában minduntalan visszaköszön az esztergomi megbékélő-megbocsátó – bocsánatot kérő közös szentmise. Haľko tudatosan építi vissza a szlovákok és mindannyiunk számára Szent István örökségét. Haľko nem annyira szlovák, hogy szlovák legyen, munkássága oroszlánrészt hungarus elemei okán nem annyira magyar, hogy magyar legyen. Szent István országának nem magyar ajkú polgárai egyenrangú hungarusok voltak.

A Stephanus díj méltó kézbe kerül.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

MARCHUT RÉKA[1]

CSÍKY BALÁZS: JUBILEUMI ESZTENDŐK ÉS KATOLIKUS MEGÚJULÁS
Szerk.: Somorjai Ádám OSB. Budapest, 2021. 400 p.

Egy könyvbemutató mindig ünnep, ahol örülünk a könyvnek és a szerzőt ünnepeljük. A mi ünnepünkről most az ünnepelt, a Szerző hiányzik, legalábbis úgy, ahogy 2016. február 19-ig velünk volt, már nincs velünk. Mit tehetünk mi, itt maradottak ilyenkor? Higgyünk! Abban, hogy meghalt, de feltámadt, hogy ő most is velünk van, itt él közöttünk, lát és hall minket. Egyszóval örülhetünk: Jézus által vele és neki.

Amit most a kezünkben tarthatunk: egy könyv. Vannak ennek bizonyos fizikai paraméterei: a hossza, a szélessége, a vastagsága, a színe, a tapintása, a súlya. A mérhető és érzékelhető valóság. Ha csak ennyiről lenne szó, akkor nem lenne érdemes itt lennünk. De nem ez a lényeg. Ezen túl van ennek a könyvnek egy tartalma is, amit a szemünkkel elolvashatunk, az értelmünkkel felfoghatunk. Ez azért már sokkal több, mint ennek a tárgynak a fizikai tulajdonsága. Tudásszomjunkat olthatjuk vele. Ám – és ez az igazán lényeg - van ennek a könyvnek egy harmadik dimenziója is: a közösség. Közösség a szerző és az olvasó között. Ha az ember nem is keresi, akkor is létrejön egy interakció e két személy között, egy kapcsolat, amelyben már nem az a lényeg, hogy ők ketten a fizikai térben találkoznak-e egymással vagy sem, hanem létrejön egy szellemi és lelki kapcsolat, ami túlmutat a tartalmon. Ha nem is találkozhatunk a földi létben egymással, szellemileg és lelkileg igenis kapcsolódni tudunk egymáshoz. Azon túl, hogy tudásunk gyarapszik, pl. sokkal többet fogunk tudni Serédi Jusztiniánról, Vaszary Kolosról, Kosztolányi Dezsőről, a katolikus megújulásról és még sok minden másról, találkozni fogunk a kötet szerzőjével, Csíky Balázzsal is. Azzal együtt, hogy tudjuk, hogy az ember mindig sokkal több, mint a munkája.

Mi is ez a munka? Egy gyűjteményes tanulmánykötet válogatott írásokkal. Az írásokat a kötet szerkesztője, Somorjai Ádám bencés atya válogatta az alábbi szempontok alapján: nem kerültek a kötetbe társszerzős tanulmányok és azok a kisebb terjedelmű írások sem, melyek a helytörténeti népszerűsítést szolgálták. 3 évvel ezelőtt posztumusz jelent meg a Szerző doktori disszertációja Serédi Jusztinián hercegprímásról, melyet Tóth Krisztina rendezett sajtó alá. Ebben a kötetben több olyan tanulmány is szerepelt,

1 A 2022. április 7-én a Sapientia Hittudományi Főiskola Dísztermében elhangzott 3 előadás a Szerkesztőség szerint túllépte a hagyományos könyvismertetés kereteit, ezért úgy gondoltuk, hogy ezeket megjelentetjük a jelen kötetben.

melyet Balázs a doktori védés után írt. Ezeket a tanulmányokat a jelen kötet nem közli újra, hanem olyan Serédi tevékenységével kapcsolatos írásokat válogatott be Ádám atya, melyek a doktori értekezés nyomtatott változatába nem kerültek bele. A könyv így 19 tanulmányt tartalmaz.

A kötethez Várszegi Asztrik főapát úr, Balogh Margit és Somorjai Ádám atya írtak előszót. Ez a névsor számunkra azt is mondja, hogy jelen kötet mind egyházi, mind világi, történészi szempontból jelentős, figyelemreméltó. Balázs örök bencés diákként volt történész, mert bár a pannonhalmi alma mater falai közül el lehetett ballagni egy szál fehér szekfű letételével a bazilika oltárán, de a „bencésség" a végzettek életéből, gondolkodásmódjából kitörölhetetlen. És amint azt a főapát úr előszavából is megtudhatjuk, a bencésekhez fűződő szoros kapocs egyben családi örökség is.

Balogh Margit előszavában is olvashatjuk, nem lehet könnyen elérni azt, hogy valakit egyháztörténésznek tekintsen a szakma. Hosszú, kitartó kutatómunkára és tudományos közéleti jelenlétre van szükség ahhoz, hogy a „nagyok" valakit történésznek, egyháztörténésznek mondjanak. A mi szakmánkban biztosan nem a papír tesz valakit történésszé, de Csíky Balázs elérte azt tehetségével, lelkesedésével és kitartó szorgalmával, hogy azt mondhassuk: **egyháztörténészként távozott közülünk**. Mivel az ELTE Történettudományi Doktori Iskolájában diáktársak voltunk, emlékszem arra, hogy Balázs mennyit küzdött azért, hogy ott lehessen mesterei között. És mindezt nem karriervágyból, hanem alázattal tette, a mesterei és a szakma iránt érzett alázatból. Adriányi Gábor, Gergely Jenő, Balogh Margit olyan tekintélyek voltak előtte, akik körében Balázs azért is szeretett volna lenni, hogy minél többet tanulhasson tőlük, mert a végtelenre nyíló tudásvágy is Istenre mutat. Az utolsó heteiben kaptam tőle az alábbi sms-t: „Az okosnak szíve tudás után kutat, a balgák szája bolondságot állít", idézet a Példabeszédek könyvéből. Igen, Balázs nemcsak az értelmével, hanem a szívével is a tudás után kutatott.

Alázatra pedig nem csak azért van szükség, hogy mestereinktől tanulhassunk, hanem azért is, hogy a patinás, mindenki – hívő és nem hívő, történész és nem történész – által legalább egyszer látni vágyott vatikáni levéltáron kívül megtalálhassuk a forrásokat a templom padlásán, vagy a trágyadomb mellett vagy a cipősdobozban. Balázs megtalálta a forrásokat a templom padlásán, nyilván azért, mert nem derogált neki oda felmenni, és aztán azokból a forrásokból megírta a Szentségi Jézus Szolgálói Kis Társaságának a Szent József Hospitium Egyesületen keresztül kifejtett működését. Balogh Margit pedig Balázs örökéletből való értünk tett „mesterkedésének" tulajdonítja, hogy Serédi Jusztinián családjához írt levelei egy trágyadomb mellől egy cipősdobozba kerülve juthatott a kezébe. Ezeket a leveleket Balázs már nem olvashatta, de a kötetben az érdeklődők néhány levélrészletet Balogh Margit jóvoltából megismerhetnek.

2003–2016 között megjelent írásokat tartalmaz a kötet, tehát felöleli Balázs szinte teljes szakmai életútját. A Magyar Tudományos Művek Tárából tudjuk, hogy első megjelent publikációját Mózessy Gergellyel írta *Rendi hagyomány és modernitás konfliktusa a diktatúrák szorításában* címmel. Pályája kezdetén Balázs helytörténeti témákkal foglalkozott. A helytörténetet is tudta magas szinten művelni. Ennek bizonyítéka, hogy írásai a *Magyar Egyháztörténeti Vázlatokban* és a *Sic itur ad astra folyóiratban* jelentek meg.

A kötet gerincét a Horthy-korszak adja, de Balázs széles érdeklődési körét mutatja, hogy két témával a korábbi, 19. századra és a századfordulóra is visszatekint, egy dolgozattal pedig a jelenkort vizsgálja. Előbbiben helytörténettel foglalkozik, mely az egyháztörténet és a kisebbségtörténet metszéspontját adja Piliscsaba példáján keresztül a liturgikus nyelvhasználat vizsgálatával; valamint a másik írásában Vaszary Kolost, mint

történelemtanárt mutatja be. Kitekintő írásában pedig a rendszerváltást követő magyar politikai életben a kis pártok szerepét tárja az olvasóközönség elé.

A szerkesztő, Somorjai Ádám atya a tanulmányokat kronologikusan rendezte és a nagyobb korszakhatárok jelölik ki egy-egy nagyobb fejezet időhatárait is. Ezt azért is fontosnak tartom megemlíteni, mert ez azt a szemléletet tükrözi, hogy **az egyháztörténet a köztörténetnek a része**. Ez az a felfogás, amit Balázs is vallott, de fájlalta, hogy az egyháztörténet nem egyenrangú a történettudomány más területeivel, a kutatás eredményei kevésbé épülnek be a köztörténetbe. 2012-ben a *Keresztény Élet* c. folyóiratnak Balázs úgy nyilatkozott, hogy munkáiban a világi felfogást érvényesítette szem előtt tartva azt, hogy az Egyház Jézus titokzatos teste. Az egyháztörténeti témák világi nézőpontú tárgyalását missziós feladatának tekintette. Az Ádám atya által alkalmazott szerkesztési alapelv ezt a gondolkodásmódot vitte tovább a tanulmánykötet összeállításában.

Balázs egy ígéretes fiatal egyháztörténész volt, és mint ilyen nagyon jól tudta, hogy az egyháztörténet is a történettudomány más ágainak a kontextusában értelmezhető. Ő az egyháztörténetet úgy művelte, hogy a társadalomtörténet, kisebbségtörténet, eszmetörténet, politikatörténet, művelődéstörténet, irodalomtörténet, sajtótörténet eszközeit, módszereit és eredményeit is alkalmazta. Így olvashatunk többek között a nemzetiségi nyelvhasználatról, Trianon kérdésköréről Kosztolányi Dezső életművében, a magyar szélsőjobboldal és a katolikus egyház viszonyáról, a sok szempontból szimbolikus 1938-as év eseményeinek lenyomatáról a magyarországi zsidó sajtóban, az egyházi vezetők szerepéről a zsidók jogfosztásában és deportálásában, a katolikus megújulás statisztikai és emlékezetpolitikai aspektusairól stb.

A 2015. október 3-án Tihanyban megrendezésre kerülő *500 éves a Magyar Bencés Kongregáció* c. konferencia volt az utolsó, amelyiken Balázst még a nagyközönség hallhatta. Ekkor ő már az egyre gyengülő szervezetével, romló egészségi állapotával küszködött, de mint régi bencés diák úgy érezte, ott a helye. Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát és Serédi Jusztinián hercegprímás életén keresztül az Egyházon belüli liberális/konzervatív törésvonalat elemezte. Ez az írása is helyet kapott a kötetben.

A könyv címe egy tanulmány rövidített címe is, melyben Balázs a kérdést a Horthy-korszakban vizsgálta. A tanulmány 10 évvel ezelőtt jelent meg először a Bánkúti Gábor, Varga Szabolcs és Vértesi Lázár által szerkesztett tanulmánykötetben, melyben a pécsi egyházmegye 20. századi történetével foglalkozó írások olvashatóak.

Mint címadó tanulmánnyal engedjék meg, hogy egy kicsit részletesebben is foglalkozzak. Mint ismeretes, a Horthy-korszakban az Árpád-házi szentek számos évfordulóját ünnepelték. 1930 Szent Imre-év volt, 1931 Szent Erzsébet-év, 1938 Szent István-év, 1942 Szent László-év, 1943-ban pedig a pápa, XII. Pius szentté avatta Boldog Margitot. Balázs a Szent Imre-év és a Szent István-év összehasonlításával mutatott rá arra, hogy ezeknek a jubileumi ünnepségeknek a vallási szempontjain kívül jelentős politikai vetülete is volt. A keresztény-nemzeti kurzus történeti mitológiájában az Árpád-házi szentek központi helyet foglaltak el. Csonka-Magyarországnak szüksége volt a birodalmi tudat erősítéséhez, a revíziós célok fenntartásához a dicső múlt kiemelkedő személyiségeire. A Szent István-évhez kapcsolódóan rendeztek Budapesten nemzetközi eucharisztikus kongresszust. Az akkor már igen feszült nemzetközi politikai helyzetben ez a kongreszszus a reményt tudta adni a revíziós törekvésekhez is.

Ez a kötet, amiről most beszélünk, 2021-ben jelent meg, az eucharisztikus kongreszszus évében, amit eredetileg 2020-ban rendeztek volna meg, a trianoni emlékévben. Balázs ezt nem élhette meg, de ha erről az évről írna tanulmányt, akkor minden bizonnyal

több párhuzamosságot is meg tudna állapítani, legfőképpen arról, hogyan fonódott össze a vallás és a politika az ünnepségeken és azok körül.

A két világháború közötti jubileumi ünnepségeknek a hatása a katolikus megújulásra csak rövid ideig hatott, tehát igazi áttörésről, megújulásról nem beszélhetünk. Ez nem azt jelenti, hogy Balázs cáfolná azt a történeti szakirodalomból ismert megállapítást, mely szerint Magyarországon a 19. század végén és a 20 század elején katolikus megújulás ment végbe, csupán ráirányítja a figyelmet arra, hogy ebben a jubileumi éveknek nem sok szerepük volt és ezt a kérdést jóval árnyaltabban kell kezelni. Ezt egy másik tanulmányában statisztikai adatokkal támasztotta alá.

Az 1938-as év és az eucharisztikus kongresszus Balázs több írásában is előjön másmás aspektusból. Minden bizonnyal az **egészséges magyar nemzettudat kimunkálásának** egyik puzzle-darabja lehet az a munkája, amelyben a Szent István-év eseményeit a magyarországi zsidó sajtó tükrében vizsgálta. Az 1938-as év a magyarországi zsidók szemszögéből nem csak a nagyszabású vallási ünnepeket jelentette, hanem az első zsidótörvény megszületését is. Balázs a sajtó elemzésével mutatott rá arra, hogy a magyarországi zsidók be akartak kapcsolódni a nemzet nagy ünnepeibe, hangsúlyozva magyarságukat és az országhoz való lojalitásukat. Az egyistenhit közösségében tudtak becsatlakozni a katolikus ünnepségekbe.

Csíky Balázs fontosnak tartotta több esetben a **fogalomtisztázást** is. Ez nagyon jól tükröződik az írásaiban. Olyan alapfogalmak tisztázásával is foglalkozott, mint kereszténység, antiszemitizmus és szociális kérdés a magyar szélsőjobboldal és a katolikus egyház viszonyát tárgyalva. Balázs nagyon jól tudta, a viták nagy része a nem megfelelő kommunikációból adódik. Ahhoz, hogy kommunikálni tudjunk, egy nyelven kell beszéljünk, és emiatt nagyon fontos – és nem csak a történészi munkában, hanem más diszciplínákban is, sőt a mindennapjainkban is –, hogy a fogalmakat tisztázzuk, hogy amikor használjuk, akkor a kommunikációban részt vevő felek ugyanazt értsék rajta.

Amellett, hogy úgy vélte, tisztázni kell a *katolikus megújulás* fogalmát, mert csak akkor tudunk arról beszélni, hogy volt-e ilyen megújulás vagy sem, egy másik tanulmányában a *klerikális fasizmus* megnevezést járta körül. Ez utóbbit azért is szeretném külön megemlíteni, mert ebben a tanulmányában Balázs példát mutat arra, hogyan lehet kulturált, személyeskedésektől mentes, valódi szakmai vitát folytatni egy témában. A Szerző szakmai érvekkel cáfolja meg Bodó Béla több megállapítását, többek között azt, hogy a katolikus egyház teremtette volna meg a modern antiszemitizmust Magyarországon, vagy hangsúlyozza, hogy Prohászka Ottokár személye sem ítélhető meg egyoldalúan, zsidóellenessége alapján. Sajnos korábban is és mostanság is láthatunk olyan, történészek közötti vitákat, amelyekben a személyeskedés az elsődleges. Ne tegyük! A személyeskedés rombol, a valódi szakmai vita pedig épít. Ez utóbbira kapunk Balázstól követendő mintát.

Szintén ennek a tanulmánynak egy másik fontos üzenete is van. Ehhez idézem Balázs zárógondolatát: „Azért foglalkoztam hosszasan Bodó Béla írásával, mert külföldön sokan ilyen és hasonló cikkekből tájékozódnak a magyar (egyház)történettel kapcsolatban, az írás azonban számos, a magyar katolikus egyház történetével kapcsolatos tévhitet és pontatlanságot tartalmaz. Egy angol nyelven publikáló szerzőnek fokozott felelőssége van abban, hogy külföldön milyen képet alakítanak ki a magyar történelemről és ezen keresztül Magyarországról." Balázs itt megint csak tanít, azzal, hogy felhívja a figyelmet a történész felelősségére, az angol nyelven publikáló történésznek pedig a fokozott felelősségére. Balázs így élt és dolgozott. Tudta, ha bárhol megnyilvánul, ő Egyházának

és szakmájának is a követe, külföldiekkel szemben pedig a hazájának is. Ha tisztábban vagyunk ezzel a felelősséggel, akkor fogjuk tudni a munkánkat jól végezni.

A tanulmányok után a szerző teljes és naprakész bibliográfiáját találjuk. Ebből látható, hogy az írások nem mindegyike jelent már meg. Így a *férfi szerzetesrendek Magyarországon a két világháború között* című írás a kötetben olvasható először.

Munkáinak tételes felsorolása arra mutat rá, hogy Csíky Balázs életműve nem torzó. Bár Balázs fájdalmasan fiatalon ment el közülünk, de életműve **teljes**, olyannyira, hogy még további kutatásokra és kutatási eredmények közzétételére ad lehetőséget, ahogy azt Angelo Rotta pápai nuncius jelentéseinek tervezett kiadása is mutatja.

A kötetet egy nagyon jól használható névmutató és képmelléklet zárja.

Beszédem végéhez közeledve szeretném megköszönni Ádám atyának és a METEM-nek, hogy sajtó alá rendezte ezt a kötetet, és Csíky Balázs szellemi öröksége ily módon is köztünk maradhat.

Gondolataimat pedig egy evangéliumi idézettel szeretném zárni: „*Nem jó fa az, amely rossz gyümölcsöt terem, és ugyanúgy nem rossz fa az, amely jó gyümölcsöt terem. Mert minden fát a maga gyümölcséről ismernek meg. Hiszen tüskebokorról nem szednek fügét, csipkebokorról sem szüretelnek szőlőt. A jó ember szíve jó kincséből hozza elő a jót, a gonosz ember pedig a gonoszból hozza elő a gonoszt. Mert amivel csordultig van a szív, azt szólja a száj*.” (Mt 7:43-45) Ha valaki kézbe veszi ezt a könyvet, nem tüskét fog szüretelni, hanem fügét és szőlőt, mert jó ember szívéből jó kincs születik. Köszönjük szépen, Balázs, és gratulálunk hozzá!

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

ÉRSZEGI MÁRK AURÉL

CESARE ORSENIGO MAGYARORSZÁGI NUNCIUS POLITIKAI JELENTÉSEIBŐL 1925–1930

Szerk.: Somorjai Ádám OSB. Budapest, 2021. 252. p.

Amikor Ferenc pápa 2019-ben bejelentette a vatikáni levéltárak újabb fondjainak megnyitását a kutatók előtt kijelentette: „Az Egyház nem fél a történelemtől, sőt, inkább szereti és szeretné mindinkább szeretni azt, amint Isten is teszi!”[1] Ez a hozzáállás vezérelte a pápákat XIII. Leótól kezdve, aki pont azért nyitotta meg a vatikáni levéltárakat a kutatók előtt, mert a XIX. század végén az Egyház- és pápaságellenes támadások egyik fő terepe éppenséggel a történelem volt.

XIII. Leó pápa részéről nemcsak bölcs és előremutató, de mondhatni ravasz lépés volt, hogy lehetővé tette a történeti kutatásokat abban a gyűjteményben, ami amúgy a pápák saját irattára és mindmáig elsősorban az egyházkormányzást hivatott támogatni. Erre utalt egyébként nevében a „titkos” jelző, amit nemrég Ferenc pápa „apostolira” változtatott, hogy a hangsúly inkább a levéltár küldetésére helyeződjék.[2]

A Szentszék tehát teljes bizalommal tette közkinccsé múltjának iratait mondván, „az eseményeknek nem félreértelmezett emlékezete – ha nyugodt lélekkel és előítéletek nélkül elemzik azokat – saját maguk védelmezik önként és nagyszerűen az Egyházat és a pápaságot”.[3] A szentszéki levéltárak vezetőségének azóta is csupán ez az egy kérése van a kutatókhoz: a nyugodt és előítéletektől mentes megközelítés.

A Szentszék oldaláról nézve további motivációt jelent az, amit VI. Pál úgy fogalmazott meg: „ezek a papírdarabjaink az Úr Jézus ebben a világban történő megjelenésének visszhangja és tanújele”[4]. Tehát evangelizációs és pasztorális funkciójuk, céljuk is van, miközben az igazság melletti tanúságtételt is szolgálják.

---

1 Ferenc pápa beszéde a Vatikáni Titkoslevéltár munkatársaihoz, 2019. március 4. „La Chiesa non ha paura della storia, anzi, la ama, e vorrebbe amarla di più e meglio, come la ama Dio!” https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190304_archivio-segretovaticano.html

2 Vö. Ferenc pápa, *L’esperienza storica* motu proprio, 2019. október 22., https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20191022_archivio-apostolico-vaticano.html

3 XIII. Leó, *Saepenumero considerantes* ap. levél, 1883. augusztus 18.: „I non travisati ricordi dei fatti, se analizzati con animo tranquillo e senza opinioni pregiudiziali, di per se stessi difendono, spontaneamente e magnificamente, la Chiesa ed il Pontificato.” https://www.vatican.va/content/leo-xiii/it/letters/documents/hf_l-xiii_let_18830818_saepenumero-considerantes.html

4 VI. Pál pápa beszéde az egyházi levéltárosokhoz, 1963. szeptember 26.: “...I nostri brani di carta sono echi e vestigia di questo passaggio del Signore Gesù nel mondo.”, https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/speeches/1963/documents/hf_p-vi_spe_19630926_archivisti-ecclesiastici.html

De a Szentszék annak is tudatában van, hogy az általa őrzött dokumentumok a világ legtöbb nemzete számára is igen fontosak, tulajdon történelmük megértése szempontjából. Nagyértékű szolgálatot tesz tehát a világnak azzal, hogy kutatásukat lehetővé teszi.

Mi, magyarok „büszkék vagyunk arra, hogy Szent István királyunk ezer évvel ezelőtt (…) hazánkat a keresztény Európa részévé tette" (Alaptörvény, Nemzeti hitvallás). Ezen alkotmányos megállapítás bizony feladatot ad a történészek számára is, mely feladat természetszerűleg a vatikáni levéltárakba vezet. Sokszor elmondjuk, mert igaz, hogy a vatikáni források nélkül a magyar történelem kutatása, értelmezése lehetetlen.

Felettébb örvendetes hát Somorjai Ádám bencés atya vállalkozása, aki a két világháború közötti időszakban Budapesten akkreditált nunciusok politikai jelentéseit összegyűjtötte és közzéteszi. A sorozat második részét képezi a „Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930" című kötet, amit most kezünkben tarthatunk.

Erre a kötetre is érvényes Erdő Péter bíboros úrnak az előző, Lorenzo Schioppa nuncius jelentéseit tartalmazó kötet[5] bemutatójakor tett megjegyzése. Meglátása szerint ugyanis ennek a gyűjteménynek (ezeknek a köteteknek) az egyik legfontosabb érdeme, hogy katolikus nézőpontból mutatják be az 1920-as, '30-as évek történéseit. S valóban, a nuncius a Szentszék és az egyetemes Egyház oldaláról szemléli a helyi történéseket. Ami jól kiegészíti a korábban hazánkban már ismert baloldali, vagy éppenséggel nemzeti, de éppen ezért helyi fókuszú megközelítést.[6] Nem kell félnünk nekünk sem szembesülni azzal, mit is jelentettek hazai mégoly fontos törekvéseink egy tágabb kontextusban szemlélve.

Ráadásul a mindenkori nunciusok – s így Orsenigo – jelentései kevésbé torz tükröt tartanak a kutató elé, mint mondjuk más országok diplomatáinak hasonló írásai. Mégpedig azért, mert a pápa követe egészen más szemmel tekint az országra, ahol a Katolikus Egyház fejét képviselni hivatott. Az ő feladatai között hangsúlyosan szerepel a helyi egyház és társadalom javának az előmozdítása.[7] Ez a feladat persze azt is jelenti, hogy a nuncius nem csupán megfigyelő, hanem aktív alakítója is lehet az eseményeknek. Ami a klasszikus diplomácia keretei között bizony kényes ügynek számít. De a nuncius a helyi egyháznál a pápát képviseli, az ő egyetemes és legfőbb egyházkormányzati hatalmából fakad a sajátja. Ezért tehát nem lehet rá teljesen „külső hatalomként" tekinteni.

Orsenigo nuncius jelentéseiben is izgalmas megfigyelni tevékenységének ezen aspektusait. Bár, számomra úgy tűnt, mintha elődjéhez és utódjához képest ő kevésbé „avatkozott volna be" a magyar folyamatokba. Persze nem is kerülhette el azt, hiszen a Katolikus Egyházat érintő és érdeklő kérdések a magyar társadalom jelentős részét érintették és érdekelték. Tanulságos ezért megfigyelni azokat a helyzeteket, ügyeket, amikor a magyar egyház érdekeit, álláspontját kellett összeegyeztetni a Szentszék álláspontjával. Ilyenkor a diplomáciai mellett a pasztorális bölcsességnek is elengedhetetlen szerepe volt.

Az Orsenigo-kötettel kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy válogatásról van szó. Először is a politikai jellegű jelentéseket vette csupán számba a szerkesztő. Igaz, nem mindig egyszerű elhatárolni, mi a politikai jellegű, illetve mi az egyházi, vagy egyház-

5 Somorjai Ádám (szerk.), *Lorenzo Schioppa nuncius politikai jelentéseiből, 1920-1925*, METEM, 2020.

6 Vö.: *Hogyan látta a Vatikán az 1920-as évek Magyarországát? – Hiánypótló kiadványt mutattak be Budapesten*, in: *Magyar Kurír*, 2020. október 12. https://www.magyarkurir.hu/hirek/hogyan-latta-vatikan-az-1920-as-evek-magyarorszagat-hianypotlo-kiadvanyt-mutattak-be-budapesten

7 A nunciusok feladatairól ld. Érszegi Márk Aurél: *A pápai követek kánoni jogállása és feladatai.* Licencia dolgozat, PPKE Kánonjogi Posztgraduális Intézet, Budapest 2006.

kormányzati jellegű téma és irat. Valójában több olyan témakör van, ahol e kettő erőteljesen összefonódik.

Esetünkben ilyen volt például a főkegyúri jog és a püspöki kinevezések kérdése. Köztük is a legfontosabb, az esztergomi érseki szék betöltésének kérdése 1927-ben. De tulajdonképpen ilyennek tekinthetjük a katolikusok és a protestánsok viszonyát is. Mai korunkból visszatekintve furcsán hat, mennyire nem nézte jó szemmel a nuncius, és a Szentszék azt, ami hazánkban azóta is jellegzetessége a hétköznapi ökumenizmusnak: a társadalmi relevanciájú események közös megünneplése, minden felekezet egyházi képviselőjének részvételével. Pedig, mint tudjuk, 2021-es látogatása nyomán Ferenc pápa is éppen ezt méltatta: „megragadott, mennyire mély nálatok az ökumenizmus iránti érzék".[8]

Bizonyára több jelentést is be lehetett volna válogatni a kötetbe, de amint arra Somorjai Ádám atya a bevezetőben felhívja a figyelmet: „Jobban kellene ismerni a vatikáni levéltárakat ahhoz, hogy egyfajta kritikai kiadás készülhessen, és szükséges lenne mind az itt tárgyalt témák, mind pedig azok összefüggéseinek ismerete, hogy újabb és újabb tényfeltáró, mélyfúró kutatásokat végezhessünk."[9] Mindenesetre nem lehet eléggé méltatni ennek a vállalkozásnak stratégiai jelentőségét. Hogy ti. magyar szempontból értékelve dolgozta fel a két legfontosabb vatikáni levéltár[10] két háború közötti anyagát, melynek emlékezetpolitikai és nemzetpolitikai relevanciája vitathatatlan.

Jó megoldásnak látom, hogy az eredeti teljes szöveg közlése mellett a kutatók dolgát azzal könnyíti meg a szerkesztő, hogy magyar fordításban is közli a jelentéseket. Ugyancsak segítséget jelent, hogy a szövegnek mind a fogalmazványát, mind a tisztázatát figyelembe vette. Kissé kilóg a szigorúan vett keretekből, de érdekes és hasznos, hogy egyik-másik jelentés esetében annak „útóéletébe" is bepillantást enged: ti. minként reagált rá a Pápai Államtitkárság.

A szövegközléseket megelőzi négy másik szöveg, melyek önmagukban is megállják helyüket. Mindenekelőtt Michael Blume nuncius előszava, ami nem más, mint az előző, Schioppa nuncius jelentéseit tartalmazó kötet bemutatásakor tartott előadása a magyarországi nunciusokról. Tekintettel annak általános érvényére, méltán kerülhetett a mostani kötetbe. A szerkesztői bevezető tisztázza és el is magyarázza a jelentések keletkezésének és megőrzésének szakmai-szervezeti hátterét. Ezt követően Dudás Róbert Gyula és Udvarvölgyi Zsolt tanulmánya Cesare Orsenigo nuncius személyét és pályáját tárja elénk. Végül Zinner Tibor tanulmánya a nunciusi jelentések főbb témáinak értékelő összefoglalását nyújtja. Ezek: „a római katolikusok és protestánsok viszonya, a főkegyúri jog és az új prímás megválasztása, a numerus clausus és a papok politikai szerepvállalása, a királykérdés és az 1927. áprilisi magyar–olasz szerződéshez vezető út, a magyarországi egyházkormányzati kinevezések, az egyházmegyék rendezése, valamint az egyházi javak kezelése (a vallási s a tanulmányi alap)".[11] Végigvonul a jelentéseken az állam és az egyház szoros viszonyának, mondhatni összefonódásának konstatálása: ez egyfelől aggodalommal tölti el a nunciust, másfelől látja annak előnyeit is, amit ma úgy mondanánk, hogy a hívők társadalmi-politikai szerepvállalása.

8 Nagyon sok értéke van a magyaroknak! – Ferenc pápa teljes sajtótájékoztatója a visszaúton. In: Magyar Kurir, 2021. szeptember 16.

9 i.m., 14. o.

10 A Vatikáni Apostoli Levéltár és a Pápai Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltára

11 im., 38. o.

Általánosságban elmondható, hogy azért is tanulságos, sőt, érdekfeszítő, ennek a kötetnek – s a többi nunciusi jelentésnek – vizsgálata, mert segít megérteni a Szentszék, a pápai diplomácia és az egyetemes egyházkormányzat működésének elveit és dinamikáját. Meglátásom szerint ezek az elvek és dinamikák nem sokat változtak az elmúlt évtizedekben (s tán évszázadokban). Mint ahogy tanulságos lehet belepillantani az elénk, magyarok elé tartott tükörbe is.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2022/1–4

KLESTENITZ TIBOR

JÁNOSI GYULA OSB: ÚJ IDŐK KÜSZÖBÉN. GIESSWEIN SÁNDOR ÉLETE ÉS MŰVE. Szerk.: Somorjai Ádám OSB. Budapest, 2022. 157. p.

Giesswein Sándor, a megjelenésére nem túl sokat adó, különcként viselkedő, folytonosan szivarozó, furcsa orrhangon beszélő, megdöbbentően szerteágazó kérdések iránt érdeklődő pap és polihisztor feltűnő jelenség volt. Nagyon szerencsés adottságokkal rendelkezett a tudományos kutatáshoz, hiszen folyékonyan beszélt a legfontosabb európai nyelveken, és nem szorult a tudósok rendes segédeszközeire, a cédulázásra sem. Amit egyszer elolvasott, az megmaradt emlékezetében, sőt az is, hogy hol olvasta. Ennek ellenére elsősorban nem elméleti eredményeivel, hanem rendkívüli következetességével és szociális érzékenységével nyerte el kortársai tiszteletét.

Életműve, azon belül elsősorban a kereszténységszocializmus érdekében kifejtett tevékenysége az utókor érdeklődésére is számot tartott, és még az államszocialista korszak hivatalos marxista történetírása is foglalkozott vele, természetesen a maga sajátos szempontjainak megfelelően. A rendszerváltás után pedig elkövetkezett egyfajta szerény Giesswein-reneszánsz, hiszen egyéb munkák mellett két monográfia is vállalkozott az életmű feldolgozására: 2003-ban jelent meg Szolnoky Erzsébet *Szociális igazságosság és keresztény szeretet. Giesswein Sándor a magyar kereszténységszociális és kereszténydemokrata gondolkodás megalapozója* című munkája, 2016-ban pedig M. Szebeni Géza *Giesswein Sándor kereszténységszocializmusa* című könyve.

Ebbe a sorba illeszkedik bele a METEM kiadásában, Somorjai Ádám atya szerkesztésében megjelenő kötet, a bencés szerzetes, Jánosi Gyula Új idők küszöbén. Giesswein Sándor élete és műve című kismonográfiája is, amely azonban jóval korábban íródott az imént említett műveknél. Jánosi Gyula előbb Sopronban, majd Győrben szolgált történelem–latin szakos gimnáziumi tanárként, és bizonyára elsősorban lokálpatrióta megfontolások nyomán, már az 1950-es években elkezdett foglalkozni Giesswein történelmi jelentőségével, majd évtizedes kutatások után, 1977-re összeállította a könyv kéziratát. Jánosi azonban sajnos egy évvel később, 68 esztendős korában elhunyt. Bár egyházi oldalról lehetőséget láttak a kézirat megjelentetésére, olyannyira, hogy a győri nagyprépost ajánlást, a ferences egyháztörténész, Szántó Konrád pedig lektori jelentést is írt hozzá. A remények azonban nem igazolódtak be és a szöveg egészen mostanáig az íróasztalfiókban maradt. Megjelenése egyértelmű nyereség a tudomány számára, hiszen Jánosi hatalmas anyagot tekintett át, elsősorban Giesswein saját írásait, folyóiratcikkeit, a kortársak visszaemlékezéseit, a sajtóanyagot és a szakirodalmat hasznosítva, és számos egyedi és értékes következtetésre jutott.

A könyv ugyanakkor sajátos módon historiográfiai szempontból is rendkívül érdekes adalékokkal szolgál. Egyetlen szerzőtől sem várható el ugyanis, hogy kifejezetten az asztalfióknak írjon, és természetes módon az 1970-es években Jánosi Gyula is szerette volna nyomtatásban olvasni a gondolatait. Ezért munkájában úgy próbált meg reális képet alkotni Giesswein történelmi jelentőségéről, hogy közben igyekezett megfelelni az állampárt részéről jelentkező ideológiai elvárásoknak is. Ez pedig érdekes belső feszültséget kölcsönöz a szövegnek, amelyben a szerző bőségesen idézte a korban legtekintélyesebbnek számító marxista kutatók tanulmányait, Győr politikai viszonyait bemutatva nagy terjedelemben méltatta a szociáldemokrata-munkásmozgalmi hagyományokat, gyakran hivatkozott a jelen szocialista fejlődésének eredményeire, ám jól érezhetően mindezt azért tette, mert mozgásteret kívánt teremteni magának ahhoz, hogy főhősének portréját minél szabadabban formálhassa meg. Jánosi munkamódszerére jellemző például, hogy műve elején Giesswein kiemelkedő szociális érzékenységét, az ekkor uralkodó marxista értelmezéssel tökéletes összhangban, egyfajta baloldaliságként mutatja be. Tulajdonképpen még a kötet címválasztása is ezt a tényezőt hangsúlyozza, hiszen az Új idők küszöbén című Giesswein-cikk 1918 végén jelent meg, és az őszirózsás forradalom nyomán megszületett köztársaságot üdvözölte. Jánosi viszont később, a könyv egyik eldugottabb fejezetében teljes egyértelműséggel kifejti azt, hogy a győri kanonok kereszténytársadalmisága valójában a XIII. Leó pápa szociális tanításán alapuló reformkonzervativizmusként értelmezhető. A bencés atya tehát célja érdekében ügyes trükköket vetett be, kihasználta a sorok között való üzenés lehetőségeit, azonban munkája végül mégsem kapott megjelenési lehetőséget.

Ha eltekintünk a szövegben kényszerűségből elhelyezett vörös farkaktól, akkor Jánosi olyan történésznek bizonyul, aki jól bánik forrásaival, határozott kézzel választja ki elbeszélésének összetevőit, még ha a szerkesztés terén néha következetlennek is bizonyul. Érthető módon nagyon fontos számára a lokálpatrióta indíttatás, ezért különösen alaposan rajzolja meg a győri katolicizmus jellegzetességeit, bemutatva a város barokk kori vallásos hagyományainak hatását, illetve az újkori társadalmi változásokra adott helyi válaszokat. Igen érdekes párhuzamot von például könyvének főhőse és a reformkori győri klérus egyik kiemelkedő tagja, Wurda Károly kanonok között, aki az 1843–1844-ik évi országgyűlésen a vallásügyi kérdések kapcsán bátran megvallotta humánus eszméit, és a felekezetek egyenjogúsága és a teljes vallásszabadság mellett emelt szót.

Még a szerző fogalomhasználatában is egyéni értékválasztások érhetőek tetten, hiszen például a szakirodalomban meghonosodott *politikai katolicizmus* kifejezést – bizonyára tudatos döntés következtében – teljesen mellőzte, helyette inkább *közéleti katolicizmus*ról írt. Ugyanilyen szembeszökő a könyvben a *polgári katolicizmus* szakkifejezés következetes alkalmazása is, amely tudomásom szerint szinte ismeretlen történeti irodalmunkban, noha, úgy vélem, kifejezetten jól használható lenne a német *Vereinkatholizimus*, egyesületi katolicizmus fogalmának magyarítására.

Jánosi annak jelentőségét is hangsúlyozta, hogy a dualizmus korában Győr a kedvező lehetőségeket kihasználva gyorsan az ország egyik fontos ipari központjává fejlődött, ahol ennek következtében korán időszerűvé vált a munkáskérdés. Véleménye szerint Giesswein Győrben találta meg igazán hivatását, hiszen itt lett az elméleti érdeklődésű biblikusból és kultúrtörténészből gyakorlati beállítódású szociológus és békeapostol. Ebben a vonatkozásban egy baráti visszaemlékezést idéz, ami szerint egy alkalommal az 1880-as évek végén elment egy szocialista nagygyűlésre, ahol a szónokok mély ellenszenvvel beszéltek a papokról és a katolikus egyházról. Az eseményről beszámolva az

egyik győri polgári lap a munkásokat részeg csürhe népnek nevezte. Giesswein pontosan tisztában volt a gyűlöletkeltés minden formájának veszélyességével, ezért cikket írt a *Dunántúli Hírlap*ba, és ebben megvédte a munkások jogos gazdasági követeléseit. A cikk megjelenése után felkereste őt három érintett munkás, és megköszönték neki az emberséges hangvételt. Azt is elmondták neki, hogy a katolikus egyház részéről korábban senki sem törődött velük, ezért fordultak a szociáldemokratákhoz, akik vállalkoztak a fizikai munkavállalók érdekvédelmére, és akik történetesen egyházellenes beállítottságúak. Barátai szerint ez volt az az esemény, amely végleg megérlelte Giessweinben az elhatározást, hogy a szociális kérdés tanulmányozásának szenteli életét. Ebben a döntésben pedig Jánosi értelmezése szerint fontos szerepet játszott a győri miliő, annak a városnak a társadalmi valósága, amely a maga magyar viszonylatban rendkívül fejlett gyáriparával, illetve a gyors fejlődés során fellépő polarizáltságával nem hagyta nyugodni a kanonok érzékeny lelkiismeretét.

A szerző jól érezhető rokonszenvvel tekint főhősére, ami érthető, hiszen olyan közszereplőről van szó, aki közéleti működése során is ragaszkodott tudósi habitusához. Igen jellemző például a tudomány világából érkezők teljesítményelvűségére Giesswein ex librisének jelmondata: *Labor omnia vincit* – a munka mindent legyőz. Ez egyébként érdekes párhuzamot mutat Serédi Jusztinián hercegprímás híres jelmondatával: *Non recuso laborem* – nem vonakodom a munkától. A győri kanonokot kortársainak véleménye is megerősíthette ebben az értékrendben, amit egyik tekintélyes pályatársa, Túri Béla 1923-ban, nekrológjában a következőkkel foglalt össze: „Giesswein Sándor az egyházban a demokráciát képviselte. Nem felülről emelték, hanem tulajdon erejével emelkedett mások fölé. Nem látszott a hatalmasok kegyeltjének sem". Jánosi azt is hangsúlyozza, hogy főhőse azon tudósok közé tartozott, akik pontosan tisztában voltak vele: bármilyen sok munkával, bármilyen alapos megfontolás után jutnak is el valamilyen elméleti eredményhez, az nem az örökkévalóságnak szól, hanem csupán addig érvényes, amíg meg nem születik egy új, még meggyőzőbb elmélet. Ennek ékes tanúsága, hogy egyik legfontosabb nyelvészeti munkáját, a *Die Hauptprobleme der Sparchwissenschaft* című művét úgy köttette be, hogy minden egyes nyomtatott oldal után betetetett egy üres lapot, ahová kézzel feljegyezhette az új tudományos eredményeket, illetve a saját reflexióit. A szerző szerint Giesswein nem egyszerűen a korban uralkodó pozitivista szemléletet képviselte, hanem tudományos munkájával egyházát szolgálta, hiszen Aquinói Szent Tamás szellemében a hit és a tudomány közötti kölcsönös harmónia megteremtését tartotta feladatának. Felmutatja ennek a felfogásnak a kortárs továbbélését is, hivatkozva például a modern atomfizikai egyik atyjára, Werner Heisenbergre, aki úgy vélekedett, hogy a vallás más nyelven beszél ugyan az átfogó lényegi rendről, mint a tudomány, ám ennek ellenére „végső analízisben minden régi vallás ugyanazt a tartalmat, ugyanazon viszonylatokat próbálja kifejteni, és mindnyájuk problematikája az értékek kérdése körül forog". Giesswein társadalomtudományi gondolkodása, illetve gyakorlati tevékenysége kapcsán a szerző elsősorban annak jelentőségét hangsúlyozza, hogy a legkülönbözőbb eszmeáramlatok híveivel folytatott párbeszédet, ám vitapartnereit nem legyőzni, hanem meggyőzni akarta – vagyis ebben a vonatkozásban már a dialógus fontosságát kiemelő II. vatikáni zsinat szellemiségét gyakorolta.

Jánosi Gyula egyértelmű rokonszenvvel kezeli tehát könyve főhősét, azonban ez egyáltalán nem tette kritikátlanná. Megjegyzi például, hogy az ifjú Giesswein utolsó középiskolás éveiben hittanból csak jó minősítést szerzett, hogy egyetemi disszertációjának színvonala nem emelkedett ki különösebben a kor átlagából, de azt is leírja, hogy az ifjú

teológushallgató még nem feltétlenül mert kiállni a saját meggyőződése mellett. Azt is elismeri, hogy volt benne valami az elméleti emberekre mindig is jellemző szent naivitásból, az eszmék világában érezte igazán otthon magát, a gyakorlati életben pedig bizonytalanul mozgott. Ugyanakkor felhívja a figyelmet azokra a színes anekdotákra is, amelyek alakja köré szövődtek, és egyértelműen megmutatják, hogy az emberek derűs rokonszenvvel figyelték kisebb-nagyobb ballépéseit, és értékelték önkritikáját. Egy alkalommal például, amikor Győrben egy nagymise alkalmával a püspök az asszisztenciával ünnepélyesen a székesegyházba vonult, egy nagy kutya valahogy átfurakodott a sorfalon, és beleugrott a püspök hosszú uszályába, amelyet Giesswein tartott. A kanonok ügyetlenül rángatta az uszályt, és a püspököt is megrántotta. Ő hátrafordulva megkérdezte: Mi van, Sándor? Mire Giesswein lefegyverző őszinteséggel válaszolt: Méltóságos uram, kutya van a sleppben. Jánosi arról is ír, hogy Giesswein utolsó éveiben szót emelt a keresztény-nemzeti kurzus visszásságai ellen, és véleménye elszigetelte a katolikus nyilvánosságon belül, sőt halála után szülővárosa, Tata földesura nem engedte meg, hogy a tulajdonában álló szülőházon helyezzék el a Giesswein tiszteletére készült emléktáblát, ezért az végül a templom falára került. Ennek kapcsán egyetértően idézi Gergely Jenő írásait, amelyek szerint utolsó éveiben a győri kanonok teljesen elszigetelődött, apátiába süllyedt. Igaz, a legfrissebb kutatásokból ma már tudhatjuk, hogy az elszigetelődés korántsem volt teljes, inkább csak a politikai katolicizmus vezetői fordultak el tőle, a polgári katolicizmusnak viszont Giesswein valójában egészen haláláig megbecsült és aktív szereplője maradt itthon és nemzetközi szinten egyaránt.

Összességében tehát tartalmas és érdekes biográfiát olvashatunk, amely gazdag korrajzot adva vezet be főhősének életébe és gondolkodásába. Az anyagot a Giesswein műveiből származó szemelvények, aforizmák, valamint gazdag irodalomjegyzék egészíti ki, amelyhez a szerkesztő csatolta a Jánosi halála óta keletkezett fontosabb művek listáját is. A kötet önértékén túl azért is érdemes a figyelemre, mert megmutatja, hogy egy, a Kádár-korban publikálni kívánó, független katolikus egyháztörténész milyen eszközök segítségével próbálta meg munkáját szalonképessé tenni a hatalom szemében, és biztosítani, hogy gondolatai eljuthassanak az olvasókhoz.

ANGELO ROTTA NUNCIUS POLITIKAI JELENTÉSEIBŐL

MICHAEL W. BANACH,
APOSTOLIC NUNCIO TO HUNGARY

ANGELO ROTTA NUNCIUS POLITIKAI JELENTÉSEIBŐL
(Hungarian National Archives, Budapest 29 November 2022)

It is a great privilege for me to be with you this afternoon. Thank you, Dr. habil. Szabó Csaba, for your kind invitation to address a few words on the occasion of the publication of two new volumes dedicated to the Reports of His Excellency Archbishop Angelo Rotta, Apostolic Nuncio to Hungary. This ceremony allows me not only to pay honour and tribute to one of my illustrious predecessors, recognized in 1997 by Yad Vashem as a "Righteous Among the Nations", but also to offer homage to a former colleague at the Holy See's Secretariat of State, Section for Relations with States, Fr. Adam Somorjai, O.S.B.

In his book *Pius XII and the Second World War According to the Archives of the Vatican*, Fr. Pierre Blet, the Jesuit priest, scholar and historian of that tragic period quotes from a May 15, 1944 Report of Archbishop Rotta:

> *Yesterday I again lodged a serious complaint with the general secretary of the foreign ministry against what the government had done, once more stressing that the manner and extent of the struggle against the Jews was both inhumane and anti-Christian. I said that the Holy Father could only be deeply saddened to see that Hungary also, which till now boasted that it was a Christian nation, had turned down a path that would lead it to contradict the doctrine of the gospel.*[1]

Fr. Blet then goes on to narrate how in early December 1944 Archbishop Angelo Rotta, together with diplomats of the four other neutral powers who remained in the Capital, met with the Foreign Minister. "*Although he had been asked to leave Budapest with the government, he responded that he was unable to accompany the government as long as it detained a Catholic bishop*" [Cardinal Mindszenty], complaining also "*about the lack of suitable food for Jews living under the Vatican's protection.*"[2] After observing that Archbishop Rotta was "*the spokesman if not the author…of a third written protest given on 23 December to the Arrow-Cross government*"[3], Fr. Blet concludes:

> *This final diplomatic effort at least testified to what had been done during the preceding months, and up to the very end, in an attempt to keep in their own country the Jews destined for deportation. And so up to the very last days the Holy See's representatives were taking action to keep the Jews from the fate planned for them by the Nazi leaders….The correspondence exchanged between the Holy See and its representatives fully confirms this assertion.*[4]

1 Pierre Blet, S.J., *Pius XII and the Second World War According to the Archives of the Vatican,* trans. Lawrence J. Johnson (Herefordshire, UK: Gracewig, 1999), p. 191.
2 *Ibid*., p. 198.
3 *Ibid*.
4 *Ibid.*, pp. 198-199.

It is precisely in this regard that we owe Fr. Adam Somorjai a deep debt of gratitude. Together with the deceased historian Balázs Csíky, responsible for compilation of the first volume of the edition presented today, he has already given us important volumes dedicated to the Apostolic Nuncios Archbishops Lorenzo Schioppa and Cesare Orsenigo, and today offers us further insight into the complexities and intricacies, the successes and oftentimes lack thereof, of the diplomacy carried out by the Holy See during the Second World War, allowing us to read first-hand accounts and judgements by one of its eminent diplomatic agents.

Archbishop Angelo Rotta, from all accounts a remarkable man and diplomat, was Apostolic Nuncio in Budapest for 15 years (1930-1945) – a rather long period of service considering that diplomatic postings generally last 4-5 years. His Archives, which can be found in the Hungarian Section in the Vatican Apostolic Archives, contain documents from the first period of his service, as well as the documents of previous years, namely 1920-1938, that were sent to the Secretariat of State of the Holy See, on May 31, 1940, following the express request of the Superiors, in order to safeguard the archival patrimony of the Nunciatures in the war-torn countries. Archbishop Rotta, as he wrote, kept the documents of the previous year, for the use of the Office. The documents of the following years, as we also read in the Report of the Nuncio himself, were destroyed in the spring of 1945, to prevent the Soviet soldiers, who broke into the Apostolic Nunciature, then located next to the Buda Castle, in Dísz Square, near the government buildings, from seizing them and carrying them away.

Generally, the Archives of the Holy See are closed for a period of 75 years. However, in 2020, in an extraordinary move, Pope Francis decided to open the archival patrimony of the Pontificate of Pope Pius XII (1939-1958) to scholars The second volume, now made possible by Pope Francis' decision, is the result of pain-staking and competent research by its editor, Fr. Adam Somorjai, O.S.B., who was able to consult for the very first time documents in the Historical Archive of the Secretariat of State, Section for Relations with States. To complete the picture, he also chose the Reports previously published in the 1960s and 1970s, in the eleven volumes of the *Actes et documents du Saint-Siège relatifs à la Seconde Guerre Mondiale*, an amazing collection of various representatives of the Holy See documenting the activity of the Holy See during the Second World War, whose publication was made possible by the express will of the Superiors of the Secretariat of State.[5] This material is supplemented by other documents found in the volume *Inter arma caritas*, edited by the Vatican Secret Archives[6].

These sources which also well document the interest and activity of the Holy See in favor of the persecuted, have been taken up again not only to fill a lacuna in the Hungarian-language bibliography, but to encourage more easily and systematically their consultation.

In offering my congratulations on bringing this project to conclusion, I am certain that the contribution of Dr. Balázs Csíky and Fr. Adam Somorjai, O.S.B., will greatly

5 *Actes et documents du Saint-Siège relatifs à la période de la Seconde Guerre Mondiale,* Pierre Blet, S.J., Angelo Martini, S.J., Burkhardt Schneider, S.J., and Robert A. Graham, S.J., eds. (Città del Vaticano, 1965–1981). Cfr.: https://www.vatican.va/archive/actes/index_fr.htm (.)

6 *Inter arma caritas. L'Ufficio Informazioni Vaticano per i prigionieri di Guerra, istituito da Pio XII (1939-1947),* I. Inventario, II. Documenti. Szerk. Francesca Di Giovanni e Giuseppina Roselli, eds. (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano 2004. 899. (Collectanea Archivi Vaticani 52) Cfr.: https://asv.vatican.va/content/dam/archiviosegretovaticano/documenti/CAV_52_vol2.pdf (.)

advance our knowledge and understanding of the unique figure of Archbishop Angelo Rotta and the untiring diplomacy of the Holy See in favour of peace, justice, and the respect for human rights, especially the right to freedom of religion or belief.

To appreciate just that, I now have the honour to yield the floor to some experts who will introduce us to the content and significance of these two important volumes: *Angelo Rotta nuncius politikai jelentéseiből*.

Thank you for your kind attention.

ANGELO ROTTA NUNCIUS POLITIKAI JELENTÉSEIBŐL, 1930–1939.
Szerk. Csíky Balázs, Somorjai Ádám OSB, METEM, Budapest 2022.

Az Angelo Rotta nuncius politikai jellegű jelentéseiből megjelentetett válogatás két kötete egy kisebb sorozat betetőzését jelenti.[1] A két világháború közötti időszak három budapesti apostoli nunciusa – Lorenzo Schioppa, Cesare Orsenigo és végül Angelo Rotta – által írott jelentéseket Somorjai Ádám atya válogatta és szerkesztette kötetekbe az elmúlt évek során. Nem lehet eléggé hangsúlyozni ennek a vállalkozásnak a jelentőségét: a magyar történelem igen fontos korszakáról alkotott képünket kiegészítő, árnyaló fontos forrásanyag válik általa hozzáférhetővé a hazai történészek számára. Még akkor is, ha mint azt Somorjai Ádám atya írja a bevezetőben, csupán kóstolóról van szó, és ő maga reméli, hogy „a kutatás hamarosan meg fogja haladni az e kötetben tanulmányozható információkat és felismeréseket”.[2]

E sorozatnak harmadik kötetének, mely Rotta nuncius 1930-1939. közötti jelentéseit tartalmazza, szerkesztője Csíky Balázs, a 2016-ban sajnos fiatalon eltávozott ígéretes történész volt. Hátrahagyott kéziratának sajtó alá rendezése és kiadása, amit Somorjai Ádám atya felvállalt, méltó emlékezés Csíky Balázsra. A róla írott nekrológban olvashatjuk: „jó érzékkel választotta ki azokat a témaköröket, melyek a Horthy-korszak vizsgálatakor a jövőben is mindenképpen a kutatók látóterébe kerülnek, így kutatási eredményeire a későbbiek során is minden bizonnyal építeni fognak.”[3] S valóban, az 1930-as évek, mint a magyar történelem egyik jóllehet békés, mégis vészjósló időszaka méltán érdemli figyelmünket. Ez magyarázhatja, hogy miért pont ezekre az évekre koncentrált a szerző-szerkesztő. Bizonyára az is szerepet játszik benne, hogy ő maga Serédi Jusztinián bíboros életét és munkásságát állította kutatásainak középpontjába, amiről doktori értekezése is szólt.[4] Ám a kötetben szereplő jelentéseket olvasva is egyértelműen kiderül, hogy az

1 Ld. *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria, S. E. Mons. Lorenzo Schioppa, 1920-1925. – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1920–1925.* Szerk. Somorjai Ádám OSB, METEM, Bp. 2020.; *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria, S. E. Mons. Cesare Orsenigo, 1925-1930. – Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1925–1930.* Szerk. Somorjai Ádám OSB, METEM, Bp. 2021.; *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria, S. E. Mons. Angelo Rotta, 1930-1939. – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1930–1939.* Szerk. Csíky Balázs – Somorjai Ádám OSB, METEM, Bp. 2022. (*Rotta 1.*); *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria, S. E. Mons. Angelo Rotta, 1938-1945. – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1938–1945.* Szerk. Somorjai Ádám OSB, METEM, Bp. 2022. (*Rotta 2.*)

2 *Rotta 1.*, 9. o.

3 Tóth Krisztina: *Ígéretes tehetséget veszített a magyar történésztársadalom. In memoriam Csíky Balázs (1978–2016)*. In: https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/csiky-nekrolog.pdf

4 Csíky Balázs: *Serédi Jusztinián hercegprímási tevékenysége*. PhD-értekezés, kézirat. Bp., 2010.

1930-as évek főbb témái olyan jelentőséggel bírnak, amik a későbbi évek, sőt akár a jelen megértése szempontjából is relevánsak.

Kötetünk bevezetőjében Somorjai Ádám atya – aki, mint láttuk, sajtó alá rendezte a kéziratot, illetve kiegészítette a válogatást – bemutatja annak létrejöttét, a források lelőhelyét (lelőhelyeit) és a feldolgozás szempontjait. A tájékozódást nagyban segítik a kötet végén szereplő személynévmutató és földrajzinév-mutató, valamint a kötet közepén elhelyezett magyar nyelvű életrajzok, melyek a dokumentumokban előforduló jelentősebb személyek adatait foglalják össze. Igen hasznosnak tartom, hogy a jelentések magyar fordítása mellett (ami Csíky Balázs és Korompai Eszter munkája) az eredeti olasz szövegek is megtalálhatók a kötet második felében, további támpontot nyújtva a kötet felhasználóinak.

Igen értékes Dudás Róbert Gyula tanulmánya a kötet elején – aki egyben a kötet lektora is –, mely átfogó értékelést nyújt az 1930-as évek nunciusi jelentéseinek főbb témáiról: a történelmi környezetről, beleértve annak főbb szereplőit, valamint Angelo Rotta nuncius magyarországi diplomáciai tevékenységéről (ami a '30-as évek vonatkozásában kevésbé ismert, mint a sorozat következő kötetében szereplő háborús évek tekintetében). Összefoglalja a jelentésekben előkerülő legfontosabb témaköröket is: a nuncius és a magyar kormányzati szervek kapcsolatait, a kiemelt eseményeket, amiken részt vett, s amikről jelentett (köztük a Szent Imre-emlékévet és a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust); a helyi politikai és egyházi közélet fontosabb szereplőinek jellemzését; illetve a főbb politikai-társadalmi és egyházpolitikai kérdésköröket. Utóbbiak között olyan izgalmas témák vannak, mint az egyházi nagybirtok használatának, átalakításának kérdése, a királykérdés, a püspöki kinevezések ügyei, a polgári házasság és a vegyesházasságok ügye, vagy éppen a zsidókérdés.

Mint a felsorolásból is látszik, a politikai és az egyházi témakörök gyakorta elég szorosan összefonódtak. Részben a korabeli társadalmi és állami berendezkedésből, részben azon természetes okból fakadóan, hogy az Egyház küldetése ugyanazokhoz az emberekhez szól, akiknek jólétéről az állam gondoskodni hivatott. (Ebből fakadt minden korban az állam és az egyház közötti együttműködés igénye).

Tanulságos megfigyelni a magyar politikai élet tendenciáiról alkotott nunciusi véleményt, a náci Németország jelentette veszélyhez való hozzáállást éppúgy, mint a zsidókérdést. Persze nem szabad elkövetni a hibát, hogy pusztán mai szemmel, vagy akár a II. világháború eseményeinek tudatában mondunk ítéletet az akkori szereplők hozzáállása fölött.

Ugyancsak felmerül a mai és a korabeli hozzáállás közötti különbség például a magyarországi ökumenikus viszonyok megítélésében. Rotta nuncius – akárcsak elődei – inkább gyanakvással szemlélte a nálunk hagyományos gyakorlati és politikai ökumenizmus megnyilvánulásait. Például Rotta kiterjedten ismerteti Bangha Bélának „Keresztény unió" címmel megjelentetett 1937-es cikkét, melyben a szerző „rámutat, hogy sokan érzik szükségét valamennyi keresztény felekezet összefogásának a bolsevizmus elleni közös védekezés érdekében".[5] A jelentés végén kissé magyarázkodás jelleggel hozzátette, hogy nem akar túl nagy jelentőséget tulajdonítani a cikknek, csupán pontosabb képet nyújtani a valóságról. Amely valóság szerinte arról szólt, hogy „a felekezeti béke, amelyet annyira óhajtanak a protestánsok […] gyakorlatilag egy óvintézkedésre korlátozódik, hogy ne kellemetlenkedjenek nekik és ne háborgassák őket, hanem nyugodtan foly-

5 61. sz. jelentés, *Rotta 1.*, 139. o.

tathassák a legjobb állások megszerzésének nagyon eredményes munkáját. Legalábbis az esetek többségében."[6]

Rotta esetében, mint elődeinél is, megfigyelhető a magyarországi családpolitikai helyzet miatti aggodalom, különösen a polgári házasságnak a vallásos életvitelre gyakorolt hatásait illetően. Arra buzdította a magyar főpásztorokat, hogy lépjenek fel a katolikus egyház tanításának megfelelő szabályozás elfogadtatása érdekében. Érzékeny dolog volt ez akkoriban, mint ahogyan az volna manapság is, ha egy külső hatalom képviselője akarna beleszólni a magyar belügyekbe, befolyást gyakorolni a magyar politikára. Jól tetten érhető itt a nunciusok, mint a Római Pápa képviselői küldetésének kettős természete. Hiszen nem csupán a fogadó állam hatóságainál vannak akkreditálva, hanem legalább ilyen hangsúlyos – s számukra tán a fontosabb – feladat a Szentszék és a helyi egyház kapcsolatainak (kommúnió) erősítése. Amikor a nuncius a házasságjog témájában törekedett változtatásra sarkallni a magyar szereplőket, nem politikai érdekeket védett, hanem a Szentszék alapvető küldetését gyakorolta, amit a „sollicitudo omnium Ecclesiarum" (minden helyi egyházról való gondoskodás) foglal össze.[7] Más esetekben és témákban is megfigyelhető a nunciusnak a helyi egyházi, illetve lelki élet javítását célzó fáradozása. Azaz tetten érhető – mai kifejezéssel élve – a Római Kúria és a hozzá tartozó pápai diplomácia missziós irányultsága.[8]

Nemcsak érdekfeszítők, de szakmai szemmel olvasva tanulságosak is a nunciusi jelentések. Mert kiviláglik belőlük, hogy a szakma dinamikái – sokszor a *modus operandi* is – nem csekély folytonosságot mutatnak az időben. Rotta nuncius például többször magyarázkodik, amiért egyes eseményeket nem sietett azonnal jelenteni, mert úgymond a sajtóval már akkoriban is fölösleges lett volna a diplomatának versenyeznie, hanem inkább higgadt, további értesülésekkel alátámasztott értékelések megfogalmazására törekedett. De olyan is előfordul, hogy a Pápai Államtitkárság szólítja fel a nunciust, kissé számonkérő éllel, hogy jelentsen egy adott témáról, ami a sajtóból, vagy más forrásból már a Vatikán tudomására jutott. A nunciusi válaszból pedig kiderül, hogy jobbára a mindenütt megfigyelhető nézőpontbeli különbségről van szó: van, ami helyben korántsem tűnik olyan jelentőségűnek, mint amilyennek a külföldi sajtó, vagy egyes szereplők azt bemutatják. Persze az is igaz, hogy egy helyben kevéssé fontosnak tűnő eseményt, vagy folyamatot a központ – ezesetben a Vatikán – jobban el tud helyezni egy átfogó képben.

A Nunciusi jelentések sorozat 3/1. kötete nemcsak szakmailag fontos mű tehát, de érdekes olvasmány is a korszak iránt érdeklődők számára. A vatikáni levéltári kutatások több mint évszázados történetébe méltán illeszkedő vállalkozásról van szó.[9] Köszönet érte Somorjai Ádám atyának, Csíky Balázsnak, mindenkinek, aki a kötet kiadásán fáradozott, különösen is a Magyarország Barátai Alapítványnak, amiért felvállalta e fontos kezdeményezés támogatását. Nagy örömömre szolgál továbbá, hogy eme vállalkozás

6 Uo.

7 Vö. Érszegi Márk Aurél: *A pápai követek jogállása és feladatai*. Licencia dolgozat, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézet, Budapest 2006.

8 Vö. Ferenc pápa: *Praedicate Evangelium* apostoli konstitúció, 2022. március 19., 3.

9 Ld. Tusor Péter: *Monumenta és Collectanea. Magyar történeti kutatások a Vatikánban (1881–2021)* (Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány Nuncupatae. Ser. 1., Collectanea Vaticana Hungariae, Classis 1). Budapest–Róma, PPKE Egyháztörténeti Kutatócsoport, 2022.; Érszegi Márk Aurél, *„A vatikáni kutatások felújítása nemzeti érdek". Érszegi Géza és a vatikáni Hungarica-kutatás*. In: *Ecclesiae et historiae servus infatigabilis. Tanulmányok Somorjai Ádám 70. születésnapjára* (Szerk. Zombori István), METEM, Budapest, 2022., 447–463.

szervezett továbbviteléről néhány hónapja immár külön levéltári szakdiplomata is gondoskodik Rómában, Magyarország Szentszéki Nagykövetségén.[10]

Érszegi Márk Aurél

ANGELO ROTTA NUNCIUS POLITIKAI JELENTÉSEIBŐL, 1938–1945. Szerk.: Somorjai Ádám OSB, METEM, Budapest 2022.

Valamivel több, mint két éve, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen mutattuk be az első budapesti nuncius, Lorenzo Schioppa politikai jelentéseit tartalmazó, Somorjai Ádám által szerkesztett kötetet. A könyv címlapján feltüntetett *Nunciusi jelentések 1.* sorozatcím alapján már sejteni lehetett, hogy nem egyszeri, hanem több kötetre tervezett publikációs kezdeményezésről van szó. Akkori kötetbemutató hozzászólásomat így annak a kívánságnak megfogalmazásával zártam, hogy mielőbb kézbe vehessük Schioppa budapesti utódjának, egyúttal a hollandiai diplomáciai poszton elődjének, Cesare Orsenigonak a budapesti jelentéseiből összeállítandó kötetet.

Somorjai Ádám atya kitartását, szorgalmát és munkabírását mutatja, hogy két év alatt nem csupán Orsenigo budapesti politikai jelentései láttak napvilágot, hanem immár a két világháború közötti Magyarországra akkreditált harmadik nuncius, Angelo Rotta jelentéseit is kézbe vehetjük. Tekintettel Rotta igen hosszú, mintegy másfél évtizedes budapesti szolgálatára, az általa írt politikai jelentések mindazonáltal két kötetet is kiadnak. Az alábbiakban a kettő közül a második, XII. Piusz pápasága alatt készült relációkat tartalmazó kötetet mutatom be.

Miként a könyv címe jelzi – politikai jelentéseiből –, a korábbi gyakorlatnak megfelelően itt is egy válogatás közzétételéről van szó, mégpedig a Vatikáni Államtitkárság korabeli első szekciójának levéltárában őrzött politikai jelentések közzétételéről. Azaz döntően olyan jelentésekről, amelyek a magyar belpolitikai és társadalmi élet jelentősebb mozzanatairól, az ország vezetésében bekövetkező személyi változásokról, Magyarország külpolitikai törekvéseiről, az állami egyházpolitikát érintő kérdésekről, a háború magyarországi következményeiről, valamint a zsidósággal szembeni rendelkezésekről, üldözésről, illetve az üldözöttek segítéséről szólnak. Mivel Dudás József Gyula bevezető tanulmánya a főbb témaköröket mind számba veszi, itt én most nem ezekről szólnék részletesebben, hanem mindenekelőtt arról, miben tér el ez a válogatás a sorozat korábbi köteteitől; másodsorban arról, miként viszonyulnak a kötetben közölt források a Szentszék második világháború alatti magatartásáról szóló eddig ismert dokumentumokhoz? Végül pedig 1–2 példán keresztül azt igyekszem felvillantani, mire használható, ill. milyen kutatási perspektívákat nyit meg ez a forráskiadás.

Az előzőekben jeleztem, hogy a kötet Angelo Rotta politikai jelentéseiből tartalmaz válogatást. Ez – miként az korábbi kötetek esetében – annyiban igaz, hogy a közzétett

10 Vö. A Kormány 1577/2020. (IX. 10.) Korm. határozata Isztambulban és Rómában levéltári szakdiplomata álláshelyek létesítéséről, in: Magyar Közlöny, 2020. évi 203. sz., 6401–6402; illetve a 1886/2021. (XII.8.) Korm. határozat, 1.11. pontja a római levéltári szakdiplomatának a Vatikáni Nagykövetség keretébe rendeléséről. Magyar Közlöny, 2021. évi 224. sz., 10268.

168 dokumentum gerincét a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja fondban őrzött – politikai témájú – Rotta jelentések adják, amelyek mellett egy-egy instrukció, vagy államtitkársági háttérdokumentum is helyet kapott. Míg az előző kötetekben a válogatásba a budapesti nunciatúra Vatikáni Apostoli Levéltárban őrzött anyagából is bekerültek jelentések, az 1938–1945 közötti kötet ilyet – objektív okok miatt – nem tartalmaz és nem is tartalmazhat. Tudniillik miként az a közölt, 18. és 21. számú dokumentumokból is kiderül, a nunciatúra levéltárát az 1938-as évvel bezárólag 1940 tavaszán Maglione bíboros államtitkár instrukciójának megfelelően Rotta beküldte a Vatikánba. Az utána keletkezett anyagot pedig – ahogyan arról az ostrom után, 1945. március 25-én írott jelentésében beszámol (163. sz. dokumentum) – ő maga látta jobbnak megsemmisíteni. A nunciatúra anyagának rekonstruálása így a különböző szentszéki dikasztériumok levéltárában őrzött dokumentumok alapján a jövő alapos és átfogó kutatásának feladata lesz.

Azért, hogy a Vatikáni Apostoli Levéltárban őrzött anyagokról is némi képet kapjon az olvasó, a szerkesztő egy, a kutatás számára 2004 óta ismert irategyüttesből, a szintén az Államtitkárságon belül működő, Vatikáni Hadifogoly Információs Hivatal dokumentumaiból is beválogatott néhány olyat, amelyek a budapesti nunciushoz kötődnek. Ezek a források mindazonáltal nem a politikai jelentések kategóriájába tartoznak, hanem az Információs Hivatal feladatkörének megfelelően a krakkói egyházmegye helyzetéről, lengyel, vagy éppen olasz menekültekről, zsidó munkaszolgálatosokról, illetve katonákról közölnek vagy kérnek információkat. (20., 24., 25., 26., 27, 67., 88., 89., 90., 92. sz. dokumentumok) Az *Ufficio Informazioni* feladata tudniillik éppen abban állt, hogy elősegítse a hadifoglyok és családjuk közötti kapcsolat megteremtését a pápai követek, katonai ordinariátusok és a nemzetközi Vöröskereszt által megszerzett és közvetített információk segítségével.

A kötet végül abban is eltér a sorozat korábbi darabjaitól, hogy a jelentéseken és néhány instrukción vagy háttérdokumentumon túl – elsősorban az 1944-es évből – több rejtjeltáviratot is közöl. Kétségtelen ugyan, hogy a friss híreket továbbító táviratok legtöbbször kevés olyan információt tartalmaznak, amelyek a táviratokat követően készült összefoglaló és elemző jellegű jelentésekben ne jelennének meg, mégis indokolt publikálásuk. Miután ugyanis a front elérte Magyarországot Rottának egyre kevésbé volt lehetősége hosszú jelentéseket írni, így ezekben a hónapokban már a (körülményekhez képest) gyors és lényegre törő rövid távirati kommunikáció vált elsődlegessé. A korabeli kommunikációs nehézségeket jól mutatja az is, hogy az ostrom után 1945. március 25-én, valamint április 3-án küldött jelentései (163., 165. sz. dokumentum) több mint egy hónapos késéssel, immár Isztambulból küldött április 21-i és április 23-i jelentéseivel együtt (167., 168. sz. dokumentum) csupán május elején érkeztek meg a Vatikánba.

A kötet XII. Piusz, illetve a Szentszék második világháború alatti magatartását tárgyaló historiográfiát illetően is tanulságokkal szolgál. A szakma és a szélesebb közvélemény egyaránt hatalmas érdeklődéssel várta a XII. Piusz pápasága alatt keletkezett szentszéki dokumentumok kutathatóvá tételét. Már előzetesen különböző feltételezések fogalmazódtak meg azt illetően, vajon mennyiben fogják az újonnan feltárt dokumentumok felülírni korábbi ismereteinket, amelyek a II. világháború időszakára vonatkozóan jelentős mértékben az *Actes et Documents du Saint-Siège relatifs à la Seconde Guerre Mondiale* 1965 és 1981 között kiadott 11 kötetére támaszkodtak. Jelen forráskiadvány azt az álláspontot látszik megerősíteni, amely szerint a négy tudós jezsuita által a ’60-as és ’70-es években kiadott dokumentumválogatás a Szentszék világháború alatti magatartását illusztráló legfontosabb forrásokat mind tartalmazza. A nem kifejezetten magyar

ügyekkel, hanem a világháborúval és kiemelten a zsidóság sorsával foglalkozó, kötetünkben szereplő 50 Rotta jelentés ugyanis egy kivétellel (egy a zsidótörvényekről szóló 1941. augusztusi jelentés – 59. sz.) mind helyet kapott a vatikáni forráskiadványban is. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az újabb források és kutatások fontos részletek feltárásához, vagy megértéséhez ne járulhatnának hozzá, ám a korábbi ismereteket nemigen írják fölül. Az már inkább interpretáció és kutatói kérdésfeltevés kérdése, hogy ki milyen következtetést von le a feltárt dokumentumokból: inkább azt keresi-e, hogy XII. Piusz és az egyház mit tett meg az üldözöttek érdekében, vagy inkább azt, hogy mit nem tett meg.

Végül álljon itt néhány példa arra, hogy milyen új részletek válnak megismerhetővé az itt bemutatott kötetben szereplő 168 dokumentum segítségével. Kifejezetten érdekes az az 1944. októberében a budapesti nunciatúra és az Államtitkárság között folytatott rejtjeles üzenetváltás és Domenico Tardini hozzájuk kapcsolódó feljegyzése (144–150. sz. dokumentumok), amely kitűnően érzékelteti a korabeli információáramlás, és döntéshozatal nehézségeit. Eszerint 1944. október 24-én érkezett a Vatikánba Rotta rejtjeltávirata, amelyben az állt, hogy Serédi bíboros a következő vasárnapra gyűjtést hirdetett „számos izraelita menekült" javára. Az információ nyomán XII. Piusz nevében készült egy távirat Serédihez, amelyben a pápa örömét fejezte ki a magyar bíboros jótékony kezdeményezése felett, annál is inkább, mert állandóan sürgető felhívások érkeztek a Szentszékhez Magyarországról, kérve a vallási, faji, politikai okokból üldözöttek védelmét. Miután a Szentatya nevében küldött távirat elment, az intézkedésről az Államtitkárság Washintgtont és a berni nunciatúrát is értesíteni kívánta. A tájékoztató dokumentum összeállítása kapcsán derült fény arra, hogy az Államtitkárság rejtjelirodáján először rosszul fejtették meg Rotta táviratát: az ellenőrzéskor tisztázódott, hogy Serédi gyűjtése nem „sok izraelita menekült", hanem „nagyon sok menekült" megsegítését célozta – azaz Serédi kezdeményezése nem kifejezetten zsidók megsegítésére, hanem háborús menekültek segélyezésére irányult. Az epizód több érdekes információt rejt, amelyek közül itt csak kettőt emelek ki. Az egyik technikai jellegű: a történésznek figyelembe kell vennie, hogy a rádión közvetített rejtjelezett üzenetek megfejtése korántsem volt egyszerű feladat, és olykor hibás vagy legalábbis bizonytalan szöveget eredményezett. Adott esetben egy ilyen téves információ is szerepet játszhatott egy döntés meghozatalában. A másik információ közvetettebb, de sokat elárul az Államtitkárságon uralkodó légkörről. Arra utal, hogy a munkatársak gondolkodását olyannyira meghatározta az üldözött zsidók segítésének szándéka, hogy Rotta nehezen kisilabizálható rejtjeltáviratánál a nehezen olvasható kifejezést önkéntelenül „numerosi israeliti rifugiati"-ként oldották fel a helyes „numerosissimi rifiugati" helyett...

A másik példa azt illusztrálja, hogy akár egy-egy rövid távirat is milyen új – máshonnan rendelkezésre nem álló – részinformációval szolgálhat. Magyarország korabeli szentszéki követe, Apor Gábor több követtársához hasonlóan a német megszállást követően lemondott állásáról, ám miután Horthy a lemondást nem fogadta el, Róma szövetségesek általi felszabadításáig tovább képviselte a Sztójay kormányt. 1944. június 14-én azonban ismét benyújtotta lemondását. Az Országos Levéltár gyűjteményében fennmaradt töredékes külügyi iratokból nem rekonstruálható, mikor érkezett meg Apor újabb – immár végleges – bejelentése, és mikor döntöttek annak elfogadásáról. A hiányzó információ Rotta július 14-én küldött rövid, mindössze két soros rejtjeltáviratában található meg: „Kormányfő kér, közöljem Eminenciáddal, kormányzó megszüntette báró Apor

diplomáciai küldetését és magyar külügyminiszer megbízza Mons. Luttort követség vezetésével." (111. sz. dokumentum)

Lehetne még sorolni az érdekes adatokat, információkat a közzétett forrásokból. Zárásként, mintegy a további kutatások lehetséges irányát kijelölendő, csupán egy – első olvasatra a laikus számára talán semmitmondó – adatra szeretném felhívni a figyelmet. Az 1945-ös évből közölt első forrás (161. sz. dokumentum) címleírásában találjuk a S.A.R.E rövidítést. Ez a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja fondban őrzött egyik speciális sorozatnak, a *Servizio Ascolto Radio Estere*-nek (Külföldi Rádióhallgató Szolgálatnak) az anyagára hívja fel a figyelmet, amelynek kötetei a legfőbb korabeli rádióállomások által sugárzott információk írásban rögzített szövegét tartalmazzák. Egy olyan információs rendszernek adatait, amely valós időben tájékoztatta az Államtitkárság elöljáróit a különböző rádióadókon sugárzott, háborúval kapcsolatos hírekről, segítve a döntéshozatalt. A jövőben, a közelmúltban részlegesen online is hozzáférhetővé tett *Ebrei* sorozat mellett, ennek a dokumentumegyüttesnek bevonása, valamint az Apostoli Levéltárban őrzött, ugyancsak az Államtitkárság keretei között működő *Commissione Soccorsi* (Segélybizottság) bőséges anyagának feldolgozása segíthet a Szentszék – és a magyar egyház – háború alatti tevékenységének alaposabb feltárásában. Meggyőződésem, hogy a most bemutatásra kerülő kötet – sok más téma mellett – mindezen jövőbeli kutatások megkezdéséhez is jó kiindulópontként és kontrollforrásként fog szolgálni.

Fejérdy András

900 ÉVES A PREMONTREI REND

THOMAS HANDGRÄTINGER O.PRAEM.

SZENT NORBERT ÉRSEK ÉS RENDALAPÍTÓ
Fordította Ullmann Péter Ágoston O.Praem.
Magyar Premontrei Cirkária, 2019. 171 lap.

ARTNER VILMA. M. BERNADETT O.PRAEM

A MAGYARORSZÁGI PREMONTREI NŐI KANONOKREND TÖRTÉNETE 1927–1950
BOLDOGASSZONY LEÁNYAI
Az 1985-ös kiadást archív képekkel és függelékkel bővítették a Premontrei nővérek
Magyar Premontrei Cirkária, 2019. 71 lap.

A premontrei rend jubileumi készületének jegyében két szép kiállítású kiadvány jelent meg a Magyar Premontrei Cirkária kiadásában.

Az első Thomas Handgrätinger premontrei generális apát (2003–2018) német nyelvű könyvének *(Der heilige Norbert – Erzbischof und Ordensgründer,* Norbertus-Verlag, Magdeburg 2011) magyar fordítása díszes kiállításban, album méretben, számos illusztrációval. Xanteni Szent Norbert 1080 táján született, és 1134. június 6-án halt meg. Főnemesi származású, nem volt elsőszülött, ezért szülei papi pályára szánták. Szubdiakónusként szolgált a kölni érsek szolgálatában. Lutherhez hasonlítható, ugyanis tulajdonképpeni megtérése ahhoz köthető, hogy közvetlenül mellette csapott be egy villám, de őt életben hagyta. Vagyonát a szegényekre hagyta, pappá szenteltette magát, és vándorprédikátor lett. Álmában Szűz Mária mutatta meg neki azt a mezőt, ahol egy romos kápolna állt, innen ered a *prémontré* kifejezés: „pratum demonstratum": 'megmutatott mező'. 1120/21-ben tizenhárom társával alapított kolostort. 1126-ban magdeburgi érsek lett. Három évvel később érseki székhelyén kolostort alakított át, amely érdemeket szerzett az elbai szlávok térítésében. Újabb római útja során maláriában megbetegedett, és már nem gyógyult ki belőle. A könyv tárgyalja előbb szentté avatását (1582), majd amikor Magdeburg protestáns lett, ereklyéinek ünnepélyesen átvitelét a híres prágai premontrei monostorba, Strahovba (1627). Ismerteti továbbá a Premontrei Rend történetét, a rend minkét ágának mai helyzetét, végül pedig a kanonoki eszményt. A premontreieket azért nevezzük kanonokoknak, mert a Szent Ágostonnak tulajdonított regulát vették át – mint később a pálosok is. A szent törvények, a kánonok szerint élő, szabályozott papok kisebb monostorokban éltek, és a környék lakosságának lelkipásztorai voltak. Az eszmény ma is követhető, ha arra gondolunk, hogy egy-egy vidék lelkipásztorai együtt is élhetnek, mozgékony korunkban már könnyebb az egyes települések fölkeresése is. A rendi karizma része tehát a lelkipásztorkodás, míg a monasztikus rendeknél, így a bencéseknél és ciszterciekénél a plébániai munka a regula szerinti monostori élet egyik megnyilvánulása. A premontreiek lelkisége egyfajta átmenet a monasztikus rendek és a kolduló rendek – ferencesek és domonkosok – között; előbbiek olyan körülmények között jöttek létre és alapultak, amelyekben még nem volt városiasodás – és nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy egyes helyeken városok jöttek létre –, utóbbiak pedig

a városkapukon kívül alapítottak monostort, és nem fektettek hangsúlyt a saját földek művelésére, mert már elég sűrű volt a lakosság ahhoz, hogy anyagilag mindennapjaikban az ő adományaikra alapozzanak, más szóval kolduljanak.

A függelékben a Magyar Premontrei Cirkáriát alkotó kolostorok rövid történetét találjuk meg. *Boldvai Márton Bertalan O.Praem.* a Csornai Premontrei Prépostság jelenkori fejlődéséről ad áttekintést. A negyven évnyi sivatagi vándorlást követően az 1180-ban alapított Csornai Premontrei Apátság újrakezdhette működését. A feloszlatáskor 64 szerzetes tartozott hozzá, akik Csornán, Szombathelyen, Keszthelyen, Türjén és Jánoshidán éltek. 1950-ben heten Nyugatra távoztak, 1961-ben Kaliforniában Keresztesy-Parker László novíciusmester vezetésével monostort alapítottak, amely ma 100 rendtaggal működik Orange-ban (Los Angeles külvárosa): Szent Mihály Premontrei Apátság: https://stmichaelsabbey.com/. Innen alapítottak 1997-ben Kaliforniában, Tehachapi helységben egy női premontrei monostort is, ahova jelenleg 43 tag tartozik. Csornán 1989. augusztus 13-án volt az első beöltözés, a 17 rendtag 1990-ben választotta meg az első apátot, Horváth Lóránt Ödönt, aki majd' húsz éven át, 2009-ig vezette a közösséget. 1989 után szinte minden évben jelentkezett növendék, de akik az első tíz évben léptek be, sajnos sorban elhagyták a rendet. Az apátság épületét fokozatosan kapták vissza, először a keleti szárnyat, majd az ún. perjeli szárnyat, 1996-ban a könyvtárat, közben a teljes épületet föl kellett újítani. A szombathelyi gimnáziumot 1994-ben kapta vissza a rend, és az azóta is folyamatosan működik. 2008 hivatások szempontjából kiemelkedő év volt, ekkor három papot is szenteltek. 2009-ben Fazakas Zoltán Mártont választották meg, aki előbb kormányzó perjelként, 2015-től pedig apátként szolgál. 2010-ben tértek vissza Türjére; Keszthelyen, ahol 1950 előtt premontrei gimnázium működött, 2017-ben nyílt meg szakgimnázium. Csornáról a következő plébániákat látják el: Acsalag, Bodonhely, Csorna, Dör, Farád, Maglóca, Bágyog és Szovát. A közösség tagja Szuromi Szabolcs Anzelm, aki a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, 2011-től rektora volt. Az apátság honlapja: http://www.opraem.hu/

A Váradhegyfoki Premontrei Prépostság visszaállításának történetét *Fejes Rudolf Anzelm O.Praem.* apát írta meg. Az alapítás éve 1130, ez az első magyarországi letelepedés, ezért a középkorban a generális apát vikáriusa is volt a magyar cirkáriában. Közvetlen atyaapátsága volt több prépostságnak is, így: Meszes, Almás, Majk, Zsámbék, Hatvan, Jászó, Pályi, Cheym, Zich, Bény, Adony, Kaposfő, Nyulakszigete. 1920-tól Romániához tartozik, 1937-ben összes javait telekkönyvileg a román állam javára íratták, s ezzel kapcsolatban azonnal megindult a visszaperlés, amely azonban a mai napig nem fejeződött be. 1940–1948 között, az újra magyar területen újrakezdte működését a Pázmány Péter Premontrei Főgimnázium, amely 1945 után az ismét Romániához csatolt területen még három évig folytathatta működését. Ebben az esztendőben ismét elvették a prépostság minden tulajdonát. Az 1989. decemberi „forradalom" után újrakezdődött a szerzetesélet, egyben a lelkipásztori szolgálat Nagyváradon, Szentmártonban és Asszonyvásárán. 2018-ban a Magyar Kormány támogatásával új ingatlant vett az apátság, ahol lelkiségi, kulturális és tanulmányi központot kíván működtetni.

Kara Anna tollából ismerkedhetünk a Gödöllői Premontrei Apátság legújabb történetével, amely a trianoni békével Csehszlovákiához kerülő Jászó apátság magyar rendtagjai számára épült ki, előbb gimnáziumként. Ennek épülete ma az Agrártudományi Egyetem székhelye. A rendház két alkalommal is önálló perjelség rangra emelkedett, előbb 1937-ben – ez megszűnt akkor, amikor ismét Jászóhoz tartozhattak –, majd 1947-ben. Az USA-ban nyolc rendtag telepedett le, de ők nem alapítottak közös házat; ketten Bécsben,

egy Rómában, egy pedig Ausztráliában élt. 1950-ben 18 szerzetest hurcoltak el a gödöllői rendházból. A szétszóratás ideje alatt hosszú ideig hetente találkoztak a közösség tagjai egy budapesti lakásban. 1989 után újrakezdte működését a perjelség, előbb Fényi Ottó kormányzó perjel, majd 1997-től Ullmann Péter Ágoston vezetése alatt, akinek 2015-ben választották meg utódját Balogh Piusz személyében. A kiépülés fokozatos: a nyolcosztályos Szent Norbert Gimnázium 1992-ben kezdte működését, 2005-től diákotthonnal és egyházzenei képzéssel gyarapodott. 2006-tól működteti a rend a Keresztelő Szent János Iskolaközpontot Zsámbékon. A harmadrend 2009-ben kezdte újra működését. 2018 óta apátsági rangra emelték, első apátja Balogh Piusz. A közösséghez nyolc rendtag tartozik, lelkipásztori ellátásuk alá tartozik Gödöllő, Zsámbék, Mány és a Belvárosi Szent Mihály-templom Budapesten. Az apátság honlapja: https://premontrei.hu/ – Az egyháztörténetírás terén kiemelkedik két gödöllői kötődésű premontrei kanonok neve. Az egyik Gábriel Asztrik (1907–2005), aki 1947-ben hagyta el Magyarországot és került Torontóba, a Pontifical Institute of Medieval Studies-ba, majd egy évvel később a Notre-Dame Egyetem Középkorkutató Intézetébe, amelynek húsz éven át igazgatója volt. Ő folyóiratunk egyik alapító tagja volt. A másik Hermann Egyed (1895–1970), akinek egyik főműve, „A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig" (a „Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae" sorozat nyitó kötete) máig pótolhatatlan.

Juhász Katalin Ágnes O.Praem. általános főnöknő a Premontrei Női Kanonokrend (Zsámbék) jelenkori történetét és tevékenységét ismerteti. A középkorban Szegeden, Brassóban és Somlóvásárhelyen éltek a premontrei nővérek, a török időkben azonban a rend női ága kihalt. 1927-ben a krakkói női apátságból Ráday Sebestyén gödöllői premontrei kanonok, Szentgyörgyi Ignác külsővati esperesplébános és a lengyel Anzelma Wisniecka emeritus apátnő alapították újjá Külsővaton. A alapításkor három nővérrel kezdődött meg a kolostori élet, ez a létszám 23 év alatt 70 főre nőtt, és a közösség 11 házban működött. A közösség fiatal volt, a negyven évnyi sivatagi vándorlást pontosan a fele, 35 élte túl úgy, hogy a szétszóratás éveiben is kettes-hármas csoportokban éltek. 1989-ben Külsővaton, Bakonygyepesen és Zsámbékon kezdődött meg a közös élet, utóbbi lett a rend központja, ahol jelenleg nyolcan élnek, és karitatív munkát végeznek. Elérhetőségük: http://www.premontreinoverek.hu/

* * *

Ugyanezen premontrei nővérek legújabb kori történetével foglalkozik a bibliofil kiállítású kiadvány, amely *Artner Vilma M. Bernadett O.Praem* 1985. évi szamizdat könyvének gadagon illusztrált új kiadása, számos korabeli fényképpel. Itt részletesen informálódhatunk a premontrei lelkiségről, amelyet jellemez a mindennapi munkán kívül a lelki élet, az eucharisztia, a Jézu Szíve- és Mária-tisztelet, a rendi böjtök, az Egyházhoz való hűség. Rövid ismertetést találunk a a fiókházakról is: Nagylengyel, Kenyeri, Somlóvásárhely, Jászó, Bakonygyepes helységekben, ahol a nővérek plébániát vezettek, hittant oktattak, alsó tagozatban tanítottak. A kiadvány tartalmazza 52 nővér rövid életrajzát, ezen túl a fent említett *Juhász Katalin Ágnes O. Praem.* általános főnöknő tollából a nővérek mai működésének rövid összefoglalását.

Somorjai Ádám OSB

KERESZT ÉS FORRADALOM. PERSIÁN ÁDÁM KATOLIKUS EGYHÁZÜGYI KORMÁNYBIZTOS EMLÉKIRATA

(1918. november1. – 1919. március 21.)

A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt írta és a forrást jegyzetelte: Tengely Adrienn. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2019. 213 oldal. ISBN 978-615-5826-04-7

A 20. századi Magyarország egyik legzavarosabb, legforrongóbb időszakát idézi a valószínűleg 1928 – 1929-ben keletkezett visszaemlékezés, amelynek szerzője, Persián Ádám kormánybiztosként az események alakítója, írása alapján azonban sokszor inkább elszenvedője volt. Tengely Adrienn a Politikatörténeti Intézet Levéltárában, Károlyi Mihály hagyatékában talált rá a 214 oldal terjedelmű anyagra. A visszaemlékezésben is erősen benne van az objektivitás szándéka, ám nekünk, akik sok évtized múltán olvassuk azt, szükségünk van a bevezető tanulmány értelmezési keretére is. A korszak politikájának, erővonalainak összefoglalásán kívül amiatt is, mert Persián Ádám élettörténetének ismertetésével segít a kormánybiztos érzéseinek, döntéseinek, csalódásainak megértésében. Ami a tanulmányból és a kéziratból szinte egyforma erősséggel érzékelhető, az Persián következetessége vagy megalkuvás-mentessége, ami sok konfliktus okozója is volt. A mindössze 47 évet élt újságíró, haditudósító, politikus írásának alaphangulata a csalódottság. Saját ragaszkodása mellett talán pálya-és párttársainak – az ő szemszögéből – kevésbé következetes magatartása az, ami kiábrándulttá tette. Visszaemlékezését néhány év, majdnem egy évtized távlatából írta, ez a kis időbeli eltávolodás is lehetővé tette számára, hogy erősebben, tisztábban lássa és a jelenből ítélhesse meg kortársai viselkedését. Szövegét ő maga tagolta sokatmondó alcímekkel azon témák alapján, amelyek számára kormánybiztosként ügyet, feladatot jelentettek. Sok esetben már ezek az alcímek is elárulják szerzőjük véleményét: „A megriadt Vatikán; Sorállás püspöki infuláért; Néma szövetség a bolsevizmussal”, stb. Ezektől a megfogalmazásoktól függetlenül az őszirózsás forradalom kora az egyház és társadalom viszonyának talán minden területét megmozdította. Magyarországon (ami a korszak végén már országként sem volt azonos korábbi önmagával) ez volt az első olyan fordulópont, amikor valós lehetőségként felbukkanhatott, megfogalmazódhatott az egyház és az állam radikális különválása. A belső (országon belüli) problémák közül ekkorra „értek meg”, azaz sürgős megoldást kívántak az alsópapság reformtörekvései, az egyházi birtokok kezelésével is összefüggő Katolikus Autonómia kidolgozása. A történelmi „pillanat” (a megváltozott államforma) sorolta a megoldandó feladatok közé a főkegyúri jog kérdését. Ezt az országon belül sem könnyen megoldható problémát tovább bonyolították, szentszéki beavatkozást igénylő nemzetközi diplomáciai kérdéssé tették a – részben vagy egészben – szomszédos országok területéhez került egyházi birtokok. Persián Ádám szinte minden ügyben erős hangsúlyt ad az ellentmondásoknak, a számára érthetetlen megnyilvánulásoknak. Például:

„*Késő éjszaka gördült ki autóm az esztergomi prímási palota boltozatos kapualjából, és ugyanakkor tették vonatra Budapesten nagy titokban gróf Tisza István koporsóját, hogy hangtalanul bocsássák le a geszti sírboltba azt a férfit, aki a maga politikájának biztosítására ültette a püspöki székekbe azokat a főpapokat, akik a temetés napján a forradalom üdvözlésére húzatták meg a harangokat.*” (40. oldal) Visszaemlékezésének állandó jellemzője az az érzékenység, amellyel az ehhez hasonló megnyilvánulásokat rögzíti.

Felfigyel arra, hogy

„A pápai diplomácia… nagyobb aggodalommal nézte a magyar klérus lelkesedését, mint a huszita szellem feltámadását az új Csehszlovák köztársaságban." (71–72. oldal).

Summázza a Katolikus Tanács működését:

„Itt, a Katolikus Tanácsban robbantak ki először azok az ellentétek, melyek a magyar katolicizmust ma is több táborra osztják… Arról volt ugyanis szó, hogy a jövőben ki lesz a magyar katolikus egyházi vagyon jogalanya és tulajdonosa." (111–112. oldal) (Bizonyos tervek szerint ez lett volna az Országos Katolikus Autonómia.)

A kormánybiztos visszaemlékezésének az adja talán legsajátosabb értékét, hogy olvasója az ügymenet emberi oldalát is megismerheti. A szakmai közönség bizonyára kevesebb újdonsággal találkozik a tények tekintetében, ám az egyház belső életéről és a korszak egészéről mindenkinek sokat mond, milyen úton lett (vagy nem lett, mert az útvesztőben maradt) egy iktatószámos utasításból hétköznapi gyakorlat. A magát gyakran keresztтűzben érző kormánybiztos tevékenysége nem végződött egyértelmű sikerrel. Az ellentmondások, útvesztők ellenére (amelyekbe ő maga is belekerült) egyértelműen megfogalmazta a korszak legnagyobb veszteségét:

„Kétségtelen, hogy a kommunizmus csak azért jutott uralomra – bármily rövid időre is – Magyarországon, mert ebben a szerencsétlen országban minden reformot eltaktikáztak." (120. oldal)

A kötet végén elhelyezett Mellékletben 10 irat eredeti szövegét is olvashatjuk. Ez – hasonlóan a jegyzeteléshez és Persián Ádám néhány tévesztésének kiigazításához – elárulja, milyen nagy munkával jár egy visszaemlékezés gondos publikálása. Tengely Adrienn – akinek doktori disszertációja is felöleli ezt a témát egy tágabb, minden egyházra vonatkozó keretben – 671 jegyzettel, 354 tételes névmutatóval látta el a kéziratot. Ezek a számok önmagukban is árulkodnak munkája nagyságáról és szakszerűségéről. Ám a bevezető tanulmány révén, mint a korszak jeles kutatója megnyitja az utat a laikus olvasók számára is, hogy betekinthessenek a rendezettségre csak vágyó, nehéz, politikust, egyházat, egyszóval: embert próbáló időszak eseményeibe.

Gecse Annabella

HANG A NÉMASÁGBÓL
IGEHIRDETÉSEIM – MINDSZENTY JÓZSEF BÍBOROS SZENTBESZÉDEI AZ AMERIKAI KÖVETSÉGEN 1957–1961

Szerkesztette, jegyzetelte és a bevezető tanulmányt írta: Fejérdy András, Magyarországi Mindszenty Alapítvány, Budapest, 2020., 437. old.

Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek 1956. november 4-től 1971. szeptember 28-ig volt az Amerikai Egyesült Államok budapesti követségének, majd nagykövetségének „vendége". Majdnem 15 év. Tizenöt olyan év, amely mondhatni némaságban telt Mindszentynek. Némaságban, mivel azokhoz, akikhez küldetése szólt, a magyar katolikus hívekhez, nem szólhatott. A követség szabályai szerint – majdnem – teljesen a külvilágtól elzártan kellett élnie.

Mindszenty József követségen eltöltött éveiről egyre többet tudunk. Ennek az információ-szerzésnek egyik mozgatórugója Somorjai Ádám bencés szerzetes, aki számos

dokumentumkötetet adott ki, legyen szó a bíboros levelezéséről (amely rendkívül szűk körű volt, csak bizonyos nagyon megválogatott személyekkel volt engedélyezve), vagy akár a körülötte élő, hozzá kirendelt un. ügyeletes tiszt feljegyzéseiről. S bár ezekből a kötetekből sok mindent meg lehet tudni, mégis Mindszenty a pap, az ember rejtve marad. Mindszenty ezekből az évekből mindössze az emigrációban megjelent Napi jegyzetek c. kötetben szól hozzánk, de ez egy nagyon nehezen tanulmányozható kvázi napló, rövid, pár soros bejegyzések szerepelnek benne, melyek nem a nyilvánosságnak szólnak, s így nehezen olvasható és értelmezhető. E mű kritikai kiadása és értelmezése a kutatókra vár.

Fejérdy a kötet bevezetőjében így fogalmazza meg kiadványának célját: „Az Amerikai Egyesült Államok követségén töltött időszakból eddig publikált Mindszenty-iratok témája túlnyomórészt politikai vonatkozású. Az árnyalt Mindszenty-kép megrajzolásához azonban nem elegendő ezeket a hivatalos, diplomáciai-politikai jellegű dokumentumokat vagy éppen környezetének a bíboros gondolatait rögzítő feljegyzéseit számba venni. A bíboros összetett alakját csak akkor lehet megérteni, ha tekintettel vagyunk arra: Mindszenty identitásának középpontjában papi-lelkipásztori hivatása állt. Ennek megértéséhez és feltárásához fontos forráscsoportot alkotnak a pap igehirdető-tanító feladatához szorosan kapcsolódó szentbeszédek. A bíboros személyének és gondolkodásának jobb megértését – valamint az »aranykalitkában« töltött hétköznapok teljesebb megismerését – kívánja szolgálni ez a kötet, amikor – egy hosszabb távú projekt első lépéseként – a budapesti amerikai követségen 1957–1961 között elmondott homíliákat teszi elérhetővé magyar nyelven.” (10. oldal) Egyértelmű, hogy ez a kiadvány teljesen más, mint az eddig megjelent, erről az időszakról szóló tanulmányok összessége. Ennek a kötetnek az a célja, hogy bemutassa Mindszentyt, a lelkipásztort, aki a maga kifejezetten behatárolt körülményei ellenére szólni akar a híveihez.

A bíboros egyetlen módja, hogy egy – igaz, megválogatott – körhöz szólhasson, az a vasárnapi szentmise volt. Ezen az amerikai követség, s esetenként más – nyugati (brit, belga, dán, francia, olasz, holland és svájci) – követség néhány beosztottja vehetett részt. Az állandó engedéllyel rendelkezők száma nem érte el a harmincat, de ha Mindszenty időnként odalátogató rokonait is vesszük, akkor sem mondható, hogy ezeken a szentmiséken az évek során összességében ötvennél több személy részt vett. S még ezek a személyek is korlátozva voltak, ahogy a bíboros is. Arról szó sem lehetett, hogy a szentmise előtt vagy után, szóba elegyedjenek a miséző pappal, a résztvevőknek az áldás után azonnal távozniuk kellett. Tehát az egyedüli alkalom, amikor a bíboros szólhatott, amikor esetleg véleményt nyilváníthatott, az a prédikáció volt. A kvázi nyilvános szentmise engedélyezésének kettős célja volt. Az egyik, hogy a követségi „vendégeskedést” egyre inkább fogságnak megélő bíboros hangulatát javítsák, a másik pedig, hogy a szóbeszédet Mindszenty egészségügyi és szellemi állapotáról megakadályozzák, illetve a követségnek kedvezőbb mederbe tereljék. Természetesen – mint minden közösségnek, így egy követségnek is, időre volt szükség ahhoz, hogy a helyzetet mérlegelje, átgondolja, s a döntéseket meghozza. Így – noha a bíboros már a kezdetektől misézett a követségen -, de kvázi nyilvános misére, s az ezen elhangzottak dokumentálására csak az 1957-es évtől van adat.

A követség ragaszkodott ahhoz, hogy a prédikációiban a napi eseményekről, politikai kérdésekről ne beszéljen. Ezt Mindszenty elég nehezen fogadta el, olvasva beszédeit, azért néha-néha belecsempészett egy-egy aktuálpolitikai kiszólást is, mint például a 1959. évi Pünkösd utáni IX. vasárnapon, amikor is a Vörös Hadsereg 1945-ös budapesti tevékenységét állati orgiának nevezte, amely miatt sírt az Úr. (vö. 159-160. oldal), vagy

pedig amikor arról beszélt, hogy a nyugati államok egyik fő problémája, hogy nincsen egy egységes ideológia, amely mellett fel tudnának sorakozni, s ez lehet az oka, hogy ennyire el tudott terjedni a világon a nemzeti szocializmus, valamint a kommunizmus. (vö.: 410–411. oldal)

A prédikációk angol nyelven hangoztak el, Mindszenty eleinte a magyarul megírt prédikációt angolra fordíttatta, később már eleve angolul írta, majd ezt olvasta fel, vagy pedig szabad előadásban – hosszas tanulás és gyakorlás után – mondta el. Ez – különböző fennmaradt angol nyelvű beszédtöredékei alapján – nagyon komoly nehézséget jelenthetett, mind neki, mind a hallgatóságnak, mivel a bíboros kiejtése nagyon rossz volt.

Az elmúlt években lassan, de azért kezdett tisztulni a homály Mindszenty követségen töltött éveivel kapcsolatban, de olyan forráskiadvány, mely az ott elhangzott beszédeket tartalmazta volna eddig nem jelent meg. Ezt a hiányosságot pótolja most, Fejérdy András által szerkesztett kiadvány, amely az Igehirdetéseim címet kapta. S ez a cím: beszélő cím. Ahogy Mindszenty fő műve Emlékirataim címen jelent meg, ez is egyes szám első személyben fogalmaz. Ezek az ő gondolatai. S ahogy az emlékiratok szerkesztésében számos személy részt vett, ugyanúgy az prédikációi is átmentek több személyen, amíg elénk kerültek.

Mint említettem Mindszenty a beszédeit magyarul írta, majd ezeket angolra fordították, illetve 1958. októberétől már teljes egészében angolul fogalmazta meg. Ettől kezdve a magyar nyelvű vázlatok teljességgel hiányoznak. A bíboros úgy próbálta megelőzni az esetleges cenzúrázási kísérleteket, hogy egyre kevésbé kérte ki – nyelvtani ellenőrzés céljából – az őt segítő személyzet közreműködését. A beszédek kéziratát már Mindszenty halála után, 1977 körül rendezték, illetve a kézírásos formátumból áthelyezték gépírásos formátumba, melyet két dossziéban, a kiadó, a Magyarországi Mindszenty Alapítvány Levéltára őriz. Ezeket az angol nyelvű beszédeket fordította vissza magyarra Csimma Ágnes, s adott közre ebben a kötetben 181 beszédet Fejérdy András. Elolvasva a kiadványt, teljes prédikáció helyett inkább homília-vázlatoknak, főbb gondolatoknak nevezném a megtalálható írásokat, mivel hosszuk alapján nem tekinthetőek teljes beszédnek, Mindszenty előadásmódja alapján feltételezhető, hogy ezeket a szövegeket az élő előadásban kiegészítette, pontosította. Sajnos arról nincsen tudomásunk, hogy készült-e hangfelvétel a bíboros beszédeiről, ha igen, annak felkutatása még a jövő kutatóinak feladata.

A beszédek és a közreadás követi a II. vatikáni zsinat előtti liturgikus naptárat, olyan, a mai liturgikus gyakorlatban élő személyek számára furcsa kifejezések is szerepelnek, mint Pünkösd utáni vasárnap. Fejérdy törekedett arra, hogy az adott beszéd olyan részeit, amit az olvasó ma már kevésbé ért, megmagyarázzon, s ez kifejezetten fontos, hiszen ezek a prédikációk egy adott történelmi helyzetben hangoztak el, melyet a jelenlevők értettek, mi már talán kevésbé. Mindszenty szinte minden esetben a napi szentírási szakaszokból indult ki, elsősorban az evangéliumi szakaszból, s ezt értelmezte, magyarázta. A nyelvi korlátok miatt a papi és püspöki működésének korábbi, illetve későbbi szakaszában jól megfigyelhető, már-már barokkos körmondati-stílusa itt nem jelenik meg, aránylag rövid, egyszerű mondatokban fogalmaz.

A kötet kialakítása kifejezetten praktikus, jól kezelhető, noha, több mint négyszáz oldal, de mégis könnyen kézbe vehető, tartható. Bár a tartalmát nem határozza meg, de első érzésem az volt, amikor kézbe vettem a kötetet, nagyon kellemes, puha tapintást éreztem. Nagyon egyszerűen megfogalmazva, jó érzés volt kézbe venni. A belső jó betűtípussal van szedve, áttekinthető, olvasható. Sajnos a kötetben nagyon kevés kép sze-

repel, ezzel talán lehetett volna még gazdagítani a kiadványt. Szintén kifejezetten jól használható Nagy Brigitta, az alapítvány munkatársa által összeállított névmutató, amely segíti az egy-egy személyre, témára való könnyebb rátalálást.

Egyetlen dolog van, amelyet alapvetően hiányolok a kötetből, s ennek oka valószínűleg a terjedelmi korlát volt, s hogy az eredeti angol nyelvű szövegek hiányoznak a kiadványból. Mivel ezek a beszédek angol nyelven hangoztak el, azon a nyelven íródtak, talán jó lett volna, ha párhuzamosan angolul is bekerülnek a szövegek.

Kifejezetten értékesnek, információ-gazdagnak találtam Fejérdy András bevezető tanulmányát, amely a lelkipásztor alakját állítja középpontba: a homíliák közreadása hozzájárul Mindszenty papi szerepfelfogásának és gondolkodásának jobb megértéséhez, és ezáltal egy árnyaltabb Mindszenty-kép megrajzolásához. Az Igehirdetéseim nem egy könnyű olvasmány. Nem arról szól, hogy leül az ember, s gyorsan végigolvassa. Ezek prédikációk, ezért inkább szépen, lassan, elmélkedve érdemes olvasni, s bizony érdemes olvasni, hogy megérthessük Mindszentyt a lelkipásztort, a papot, aki az egyik legfontosabb papi tevékenységet végzi: hirdeti Isten igéjét.

Fejérdy András kötete egyértelműen hiánypótló. A boldoggá avatás „előszobájában" lévő Mindszenty Józsefet úgy mutatja be, mint még talán egyetlen kiadvány sem. Nem akar magyarázni, felmagasztalni, vagy éppen elmarasztalni. Mindössze annyira vállalkozik – s ez kifejezetten nagy tett tőle -, hogy be és megmutassa a megszólaló Mindszentyt. Bemutassa a némaságban, a csendben is megszólaló papot, püspököt, bíborost. S ez hatalmas érdeme ennek a kötetnek. Bízom benne, hogy hamarosan más, ebből az időszakból, illetve a szintén mostohán kezelt emigráns évekből származó beszédet is olvashatunk majd, jobban megértve az időszakot és az embert, akit Mindszenty Józsefnek hívtak.

Dudás Róbert Gyula

INTERAKTÍVAN MINDSZENTYRŐL

KOVÁCS GERGELY – KOVÁCS ATTILA ZOLTÁN

MINDSZENTY – INTERAKTÍV BLOGKÖNYV FIATALOKNAK,
Magyarországi Mindszenty Alapítvány, Budapest, 2020., 192. old.

A kérdés összetett. Vajon lehet-e egy mai fiatal számára mondhatni a régmúltban élt embert érdekessé tenni, modernizálni? Másik oldalról vajon szabad-e egy – vélhetően – a boldoggá avatás előtt álló személyt „könnyen emészthetővé" tenni? Ilyen és ehhez hasonló kérdések merültek fel bennem, amikor kézhez vettem Kovács Gergely okleveles posztulátor és alkotótársa Kovács Attila Zoltán irodalomtörténész munkáját.

Az első gondolat ami eszembe jutott egy Mindszenty idézet volt. 1974-es amerikai útjának egyik állomásán a bíboros így fogalmazott: „A II. vatikáni zsinat a kisebbségek jogává tette az anyanyelven végzett szentmisét. Tehát amíg magyar misét találunk a közelben, azon vegyen részt mindenki, éspedig gyermekeivel." (A Lelki Fejedelem szeretet-útja Amerikában. Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1974, június 9. 2.) Ha egy kicsit tovább gondolom és tovább értelmezem Mindszenty szavait, úgy is fogalmazhatok, hogy maga a bíboros hív fel mindenkit arra, hogy kihasználva a magyar nyelvben adódó lehe-

tőségeket, használjunk olyan formát, amely az adott csoportnak, az adott korosztálynak szól. S ez a nyelv és forma a ma fiatalságának egyértelműen az online világ, az interaktivitás.

Maga a kötet a maga 192 oldalával nem hosszú, jól kialakított, tetszetős kiadvány, nagy, néhány esetben még nem publikált képanyaggal. 11 fejezetben veszi sorra, nagyvonalakban Mindszenty életét. Szövegezése egyértelműen a fiataloknak szól, még ha pontosan nincs is meghatározva és konkretizálva, hogy ezen a fiatal korosztályon kit is értenek a szerzők. A kötetben szereplő tényanyag pontos, követi a „Mindszenty-kánont", s ezt garantálja szaklektora, Balogh Margit, aki több mint 1500 oldalas Mindszenty-tanulmányával a téma egyik legalaposabb kutatójának tekinthető.

A kiadvány egyedi színfoltja a Mindszentyről szóló irodalomnak, s megmarad annak, ami lenni akar. Egy kötet a fiatalok számára. Pont ezért csak részben kérhetem számon, hogy elég nagy ugrásokkal veszi a Mindszenty-életpályát, sok minden, talán kicsit túl sok minden is – értelemszerűen – kimarad belőle. Másik oldalról még így is elég nagyot merít belőle. A szerzők a kötet célját így foglalják össze: „Mindszenty József bíboros személyiségének mélyebb rétegeit legjobban a serdülőkorú fiatalok értik-érzik át. Ők, ti tudjátok felfedezni azt, ami bő száz év alatt senkinek nem sikerült. Ti megfejthetitek az ő fordulatos életének titkát, szavainak, tetteinek, mosolyának és szigorúságának valódi motivációját." (7. old.) A kötetet sokszor elolvasva, számtalanszor merült fel bennem, vajon egy mai fiatal tényleg meg tudja érteni a bíborost? Egy mai fiatal bele tudja élni magát az ő helyzetébe? Ki lehet egy mai fiatalnak Mindszenty József? Egy régmúlt személy? Valaki, akiről – talán – hallott az iskolában, vagy (jó esetben) a templomban? Esetleg látta a sírját, amikor osztálykirándult Esztergomban, s az altemplomba lementek?

Mindszenty József személyével nagyjából 15-16 évesen találkoztam először, amikor kezembe kerültek emlékiratai. Számos esetben olvastam át, s bizonyos szinten úgy bántam a könyvével, mint Gárdonyi Géza Egri csillagok című kötelező olvasmányával. Érdekelt, de az egész nem fogott meg. Ahogy egyszer, vagy kétszer elolvastam Gárdonyinál Bornemissza Gergely gyerekkorát és fiatalkori kalandjait, számtalanszor csak azt a részt olvastam újra és újra, amikor Egerben a csata folyt. Az volt számomra az izgalmas. Mindszenty emlékirataiban is az Andrássy úti események és a börtönévek érdekeltek. Azt olvastam el, úgy, hogy szinte már kívülről tudtam, hogy (a bíboros interpretálásában, melyet ez a kötet is nagyvonalakban követ) mi is történt. Inkább az esemény érdekelt, mint az ember. Hiszen abból a korból – koromnál fogva – számos dolgot és tényt nem ismertem, nem ismerhettem, mert nem éltem át. De akár számos szó is új volt számomra. Kis középiskolásként számomra a bíboros nem volt más, mint amit a híres filmben a Legyetek jók, ha tudtokban láttam. Egy fura ruhában járó, valamiféle pap. Papot meg már láttam. A szenvedései viszont kézzel foghatóak voltak, felháborítottak, elszomorítottak, hogy ilyen is megtörténhetett.

A kötet, melyet kezemben tartok talán ráérezhetett erre a problémára, mivel Mindszenty életét 1944-ig elég röviden, a bevezetés után gyakorlatilag két fejezetben foglalja össze. S most egy kritikai megjegyzés, amit hiányolok. A kötetben számos szaknyelvi kifejezés olvasható, amelyet egy – a célközönségbe tartozó – érdeklődő nem biztos, hogy ért. Érdemes lett volna egy szószedetben ezeket a szavakat megmagyarázni, pontosítani.

A kötet nagyobbik része a kommunista hatóságok által történt letartóztatás utáni, a haláláig tartó életszakaszt mutatja be. Külön örömteli számomra, hogy komolyabban foglalkozik a máig némiképpen mostohaként kezelt amerikai nagykövetségen töltött éveivel, valamint az emigráns évekkel. Számomra, aki elsődlegesen ezt az időszakot

vizsgálom kissé furcsa volt olvasni, az alábbi sorokat: „Az otthoni, még bebörtönzött papok, akikről mindenki elfeledkezett, az ő vatikáni közbenjárásának köszönhették szabadon bocsátásukat." (135. old.) Ismerve a bíboros és a vatikáni szervek közötti hideg viszonyt, valamint azt, hogy Mindszenty a magyar állam szerveit nem tartotta legitimnek ez a megfogalmazás tévesnek tűnik, hiszen tőle mind a két fél elsődlegesen azt várta el, hogy semmiképpen ne szóljon bele a magyar állam belső viszonyaiba. Ha fel is hívta a figyelmet a börtönben lévő papokra (hiszen ekkor még többen is voltak ilyenek), kevésbé hiszem, hogy ennek hatására engedték őket szabadon. Szintén kérdéses számomra az a megfogalmazás, miszerint: „A pápa a bíboros személye és áldozatvállalása iránti tiszteletből egészen haláláig nem nevezett ki új esztergomi érseket." (138. old.) Az tény, hogy 1974. február 5-i felmentése után (bár ez a dátum a kötetben nem szerepel) Lékai Lászlót csak mint apostoli adminisztrátort nevezték ki az esztergomi főegyházmegye irányítására, de a pápa ilyetén véleménye a kutatók körében vita alatt áll.

Mindszenty emigrációs éveinek csúcspontjait, a világ magyarsága körében tett látogatásokat, a kötet egy negyed oldalban intézi el, pedig kimondva, kimondatlanul ez volt az az időszak, amikor Mindszenty József számos börtönév, illetve belső száműzetés után valójában ki tudott teljesedni, mint püspök, s mint lelkipásztor. Ez az időszak kimeríthetetlen téma, s a fiatalok számára, akiket – tapasztalatom alapján – az utazás, mint olyan, az új vidékek, új tájak, új emberek felfedezése mindig is izgat, megérdemelt volna bővebb taglalást.

A kötet szerzői a kiadványt így határozták meg: „Különleges és egyedi ez a kiadvány, mely kifejezetten a számotokra mutatja be az ő hihetetlenül gazdag életútját. Nem szokványos műről van szó, hiszen a képes összeállítás egyben internetes és mobilapplikációs kódokkal, webes elérhetőségekkel ad hozzá a leírtakhoz képeket, filmeket, hanganyagokat és további érdekes tartalmakat. Regiszterekbe foglalva jelenítettük meg a teljes életutat, melynek történelmi íve lefedi az elmúlt évszázadot. Ez a munka tehát a XX. század krónikája is egy kivételes személy nézőpontjából. A szentéletű bíboros élete olyan, mintha egy izgalmas kalandregény részeként tárulna fel az Osztrák Magyar Monarchia, az I. világháború, a Horthy-korszak és a II. világháború, a nyilas terror, a kommunista önkényuralom, az 1956-os szabadságharc, a hidegháború és az enyhülés, a puha diktatúra és a magyar emigráció történelmi panorámája." (7. old.) Alapjában ez a cél sikeresnek mondható. Jó nyelvezettel (a korábban taglalt hiányosságok mellett) egy mai fiatal kezébe adható és adandó, amennyiben érdeklődik Mindszenty személye iránt. S itt az érdeklődés a kulcsszó. A kötet olvasása során nem tudtam eldönteni, hogy vajon mennyire adható oda egy „mezei" fiatalnak, aki talán csak azt a pár sort olvasta Mindszentyről, amely az iskolai tankönyvekben szerepel.

Mégis nyugodtan le tudom írni, hogy ez a kötet kiindulópontnak kifejezetten jó. Akit nem érdekel a 20. század magyar történelme, azt ez a kiadvány sem fogja fellelkesíteni a téma iránt, de aki kicsit szeretne többet tudni, az el tud indulni. A szerzők egy különleges módot találtak a további információk megszerzésére. A könyv – szándékuk szerint – interaktív. Viszont pont ez az interaktivitás ami kicsit nehézkes. Számos fiataltól kérdeztem meg, hogy vajon használ-e QR kódolvasót, hiszen a legtöbb plusz információt ezen keresztül lehet a kötetben elérni. Legtöbben nem, vagy csak nagyon ritkán használnak ilyet. Javaslom ezért a kötet szerzőinek, hogy gondolkodjanak el azon, hogy egy ún. mobil applikáció keretébe helyezzék át, akár a kötet lényegi tartalmát, akár annak egy részét, s onnan is legyenek elérhetőek a plusz tartalmak. Sokszor lehet azt olvasni, hogy

a mai gyerekek, fiatalok nem olvasnak. Ez sajnos tény. Egy, erre a kötetre épülő mobil applikációval talán jóval több fiatalt lehet elérni, mint egy könyvvel.

Mindszenty József nem egy könnyű téma. Megérteni személyiségét, megérteni tetteinek mozgatórugóit sokkal összetettebb feladat, a téma kutatói is sokat küszködnek vele. A #Mindszenty – interaktív blogkönyv fiataloknak kötetet jó kiindulópontnak tartom, jó próbálkozásnak, noha nem tudom eldönteni, hogy vajon el tudja-e érni a célját. Abban viszont biztos vagyok, hogy ha fiam, aki most két éves, eléri azt a kort, amikor én először találkoztam Mindszentyvel, kezébe fogom adni ezt a kötetet, s át fogom vele beszélgetni a történteket. Remélem más is így fog tenni. „Sum paratus! – Készen állok!" (143. old.)

Dudás Róbert Gyula

HUNGARIA RÓMÁBÓL – KALOCSA-BÁCS RÓMÁBÓL…

TÓTH TAMÁS

HUNGARIA RÓMÁBÓL. TANULMÁNYOK AZ ÚJ- ÉS JELENKORI MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNELEMBŐL
Szent István Társulat, Budapest, 2021, 364 p.

Két évtized egyháztörténeti kutatásainak gyümölcseiből válogathatunk, ha kézbe vesszük Tóth Tamás 2021-ben megjelent tanulmánykötetét. A találó cím rövid magyarázata, hogy az említett gyümölcsök eredetében és mostani „tálalásában" is meghatározó szerepet kapott Róma, pontosabban a „rómaiság" (romanitas): a város gazdag történelme, művészeti emlékei a pápaság kétezer éves, világszerte fontos jelenlétével és örökségével. Kutatói és szerkesztői vezérfonalként – a szerzői előszót idézve – kiemelhető, *„hogy egy adott időszakban Rómából hogyan látták, ami éppen a történelmi Magyarországon történt, vagy hogyan értékelték egy-egy konkrét személy – legyen az egyházi vagy világi – tevékenységét. Arra a lehetetlen feladatra természetesen nem vállalkozhat ez a kötet, hogy mindent megmutasson, de arra igen, hogy felhívja a figyelmet annak a Magyarországra vonatkozó forrásanyagnak a gazdagságára, amely a különböző római, vatikáni levéltárakban, könyvtárakban fellelhető és tanulmányozható."* Mielőtt bárki félreértené: a szerző nem csak római forrásokkal dolgozott, viszont hangsúlyosan reflektált, belenézett a „római tükrökbe", ill. a hazai forrásokat is római jártassága, tapasztalatai alapján vizsgálta, értékelte. Vállalkozásához jó hátteret nyújtott, hogy az Örök Városban előbb tanulmányai során (a Collegium Germanicum et Hungaricumban), majd később a Pápai Magyar Intézet rektoraként több mint egy évtizedet tölthetett.

Az említett reflexió fontosságát, a forrásanyag gazdagságát és a felvetett témák változatosságát többen is kiemelték a könyvbemutató és a könyv megjelenését kísérő média-megjelenések alkalmával, bízunk benne, hogy ez is segít az olvasók minél szélesebb körének elérésében.[1] Csatlakozva a könyvet ajánlók táborához, könyvismertetőnkben

1 Az említett média-megjelenések 2021 március-áprilisában a könyv megjelenéséhez, majd júniusban ünnepélyes bemutatójához kapcsolódtak, s az interneten ma is eredményesen kereshetők, szép számban elérhetők. A könyvet Erdő Péter bíboros, prímás; Molnár Antal igazgató (Bölcsészettudományi Kutató-

ezúttal egy olyan területre szeretnénk felhívni a figyelmet, ahol különösen is hiánypótló módon érvényesülnek a könyv értékei, s ez a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye története. A kötetben közölt húsz tanulmány fele ugyanis ehhez az egyházmegyéhez, a néhai Bács-Bodrog vármegye (a történelmi „Bácska") és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli területéhez kapcsolódik, vagyis a főcímet tovább „bontogatva" akár így is folytathatnánk: Kalocsa-Bács Rómából.

A tanulmányok száma önmagában is figyelemre méltó az elmúlt két évtized kalocsai egyháztörténeti kutatásait, a számba vehető bibliográfiai tételek összességét tekintve, és ha hozzátesszük, hogy mindez most egy szerzőtől, ráadásul egy kötetben jelent meg, az mindenképpen rekord teljesítménynek, különleges alkalomnak tekinthető. Általános jellemzőként az is kiemelhető, hogy sokat gazdagított a római szemlélet, a fentebb már említett „romanitas" ezeken a „helyi témákon", és segített elkerülni, hogy a provincia (vagyis az érseki tartomány) történetírása provinciális (azaz elmaradott, szűk látókörű) legyen. Kalocsa-Bács ebben a kötetben hangsúlyosan, de mégsem önmagában, hanem az egyetemes Egyház szerves részeként van jelen.

A kronologikusan szerkesztett kötet címsorait böngészve jól látható, hogy a 18. századot hat kalocsa-bácsi tanulmány „uralja" (vagyis ide sorolható a kalocsai munkák többsége), míg a 19. század egy, a 20. pedig három tanulmánnyal van jelen. A szerző korábbi publikációinak ismeretében ez az arány nem meglepő, hiszen 2014-ben jelent meg a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulásáról írt, monografikus munkája.[2] Ez a kötet, s a vele kapcsolatos évtizedes kutatómunka bőséges gondolati hátteret adott a „párbeszédhez", amikor egy-egy részlet, téma külön is figyelemre méltóvá, „aktuálissá" vált, és a jelenkor érdeklődésével találkozott. Volt, hogy a szakirodalomban elterjedt tévedés korrekciója lett a cél (*Változott-e a kalocsai Főszékesegyház titulusa 1738-ban?*), máskor országos kutatócsoportokhoz, kutatási projektekhez csatlakozott (*Patachich Gábor érsek 1738-as Kalocsai Rituáléja; Az 1763-as kalocsai zsinat*), esetleg szakfolyóiratok felkérésére készült (*Patachich Ádám papnevelési reformtervezete 1769; A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye plébániái a 18. század végén*) vagy éppen a világjárvány tette aktuálissá (*Járvány idején. Lelkipásztori útmutató 1739-ből*).

A 19. századból az egyik leghíresebb kalocsa-bácsi érsek, Haynald Lajos bíboros kapcsán kapunk bepillantást a püspöki kinevezési eljárások római dokumentumaiba (*Haynald Lajos bíboros püspöki processzusai a Vatikáni Apostoli Levéltárban 1851, 1864, 1867*), de a hasonló forrásokat máskor is szívesen, gyakran használta a szerző, hiszen a püspök-jelölteken túl az egyházmegyék állapotára vonatkozóan is fontos adatokat tartalmaznak.

központ Történettudományi Intézete), a Pápai Történettudományi Bizottság tagja és Soós Viktor Attila történész, a Nemzeti Emlékezet Bizottság tagja mutatták be Budapesten, a PPKE Jogtudományi Karának II. János Pálról nevezett dísztermében, 2021. június 15-én.

2 Tóth Tamás: *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása Patachich Gábor és Patachich Ádám érsekek idején (1733–1784)*. Budapest–Kalocsa, METEM-HEH, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, 2014, 493 p. A munka fontos előzménye volt a Pápai Gergely Egyetem Egyháztörténeti és Egyházi Kulturális Javak Karán megvédett, olasz nyelven írt doktori értekezés, mely szintén megjelent: Tamás Tóth: *„Si nullus incipiat, nullus finiet": La rinascita della Chiesa d'Ungheria dopo la conquista turca nell'attività di Gábor Patachich e di Ádám Patachich, Arcivescovi di Kalocsa-Bács (1733–1784)* Budapest, Róma, Szeged, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Egyháztörténeti Kutatócsoport, Gondolat Kiadó (2011), 372 p.

A 20. században azután Kalocsa-Bács esetében is a háborús megpróbáltatások, a Trianon utáni megosztottság, a nehéz időkben is megnyilvánuló helytállás, a vértanúság és a politikai üldözöttség témái tárulnak elénk, ez alkalommal az 1940-es évekből (*Ijjas és Budanovich. A Bácsi Apostoli kormányzóság 1941-1944; A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye mártír papjai 1944-1945-ben; Harc a túlélésért. Az Actio Catholica törekvései Mojzes Ferenc egyházmegyei titkár munkanaplója alapján 1945-1948*).

A fentiekben említett kalocsa-bácsi tanulmányokon túl, a kötet egészének szempontjából jellemző téma a Szentszék és Magyarország kapcsolatainak alakulása, gyakran közismert köztörténeti-politikai fordulópontokon, időnként kiélezett helyzetekben (*VIII. Kelemen és a tizenöt éves háború 1596-1606; Az 1848/1849-ben elmaradt magyar püspökkinevezések; Az Apostoli Szentszék és a Tanácsköztársaság 1918-1919; A Pápai Magyar Intézet alapító rektora: Luttor Ferenc; Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1990-ben és az egyházmegyei határok újrarendezése*). Emellett a hívek és papok 20. századi hitvallása, vértanúsága szerepel még több tanulmánnyal (*A magyarországi kommunizmus áldozatai 1945-1989 között; „Inkább a halál és mindenfajta kínja, mint a Krisztus igazi Szent Egyházának elárulása!" Boldog Romzsa Tódor; „Fidenter ac fideliter". Boldog Meszlényi Zoltán*).

Korfordulókra jellemző útkeresés és megújulás, válsághelyzetekben tanúsított helytállás és hitvallás – valószínűleg sokunk számára tűnnek időszerűnek ezek a témák a 21. század elején, amikor talán minden eddiginél gyorsabban változik a világ körülöttünk. Tóth Tamás történészként tudományos igényességgel, gondos jegyzet-apparátussal, de mégis közérthetően, és a határokon átívelően vállalt (időnként nyitott) az említett témákról párbeszédet. A kötetben egységesen, magyarul olvasható tanulmányok jelentős része ui. korábban idegen nyelven is megjelent, ami Hungária számára is jelentős, de Kalocsa-Bács esetében még inkább hiánypótlónak nevezhető.

A szerző a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye papjaként, a jogelőd Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye iránti érdeklődéssel folytatta azt a tiszteletre méltó hagyományt, melyben természetes volt, hogy tudós papok (időnként főpapok) hivatásuk részeként, elkötelezetten foglalkoztak egyházmegyéjük történetével, gyakran maradandót, máig használatos műveket alkottak, és mintegy „holtig tanultak" a történettudomány (magistra vitae) segítségével, művelésével. Katona István, Érdújhelyi Menyhért, Városy Gyula, Udvardy József és Gyetvai Péter nevét is említhetjük Kalocsa-Bács utóbbi három évszázadából, a teljesség igénye nélkül. A Hungaria Rómából c. kötet beszédes jele annak, hogy a sor a 21. században is folytatódhat, folytatódik.

Két évtized tanulmányainak összegző megjelenése után előre tekintve, már a folytatásban bizakodva jegyezzük meg, hogy a könyv igényes külső megjelenése, gondos szerkesztése és alapos felszereltsége (szemrevaló borító, színes képmelléklet, mutatók, jegyzékek, idegen nyelvű összefoglaló) mintaszerű, a lektorok és egyéb közreműködők felsorolása a háttérben igazi „csapatmunkát" sejtet, melyet az Előszóban a szerző is megköszönt, és amelynek eredményét valamennyi Olvasó láthatja és élvezheti, amennyiben kézbe veszi…

Lakatos Andor